

Alla tiders föräldraskap

– ett stärkt skydd för barns familjeliv

Del 1

*Betänkande av Utredningen om
en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla*

Stockholm 2022

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2022:38

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Illustration omslag: Alicia Seow Sosa

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2022

ISBN 978-91-525-0418-5 (tryck)

ISBN 978-91-525-0419-2 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 10 december 2020 att ge en särskild utredare i uppdrag att bland annat göra en översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap och överväga om det behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar.

Rådmannen Dina Gutrad förordnades samma dag till särskild utredare.

Den 20 januari 2021 förordnades kanslirådet Marie Ek (Arbetsmarknadsdepartementet), ämnesrådet Maria Lidström (Socialdepartementet) och rätts-sakkunnige Robin Palmgren (Justitiedepartementet) som sakkunniga i utredningen. Som experter förordnades samma dag utredaren Anna Axelsson (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd), experten Anna Ljungberg (Skatteverket), advokaten Johan Lindgren (Sveriges advokatsamfund), doktoranden Erik Mägi (Göteborgs universitet), juristen Rebecka Pomerling (Barnombudsmannen), professorn Anna Singer (Uppsala universitet), lagmannen Mats Sjösten (Varbergs tingsrätt) och familjerättssekreteraren Niclas Wiklund (Familjerätts-socionomernas Riksförening).

Den 16 mars 2021 entledigades Erik Mägi från uppdraget som expert. Den 30 augusti 2021 entledigades Rebecka Pomerling från uppdraget som expert och utredaren Annelie Sjöberg förordnades i hennes ställe. Den 10 september 2021 entledigades Marie Ek från uppdraget som sakkunnig och departementssekreteraren Madeleine Kaharascho Fridh förordnades i hennes ställe. Den 10 mars 2022 entledigades Robin Palmgren från uppdraget som sakkunnig och rätts-sakkunniga Anna Lind Stolt förordnades i hans ställe.

Dåvarande kanslirådet, numera rådmannen, Linnéa Brossner och hovrättsassessorn Anton Dahllöf har varit utredningens sekreterare.

De sakkunniga och experterna har i huvudsak ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag. Betänkandet har därför formulerats i vi-form.

Utredningen, som har antagit namnet Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla, överlämnar härmed betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv, SOU 2022:38. Uppdraget är med detta slutfört.

Till betänkandet bifogas ett särskilt yttrande av experten Mats Sjösten.

Malmö i juni 2022

Dina Gutrad

/Linnéa Brossner
Anton Dahllöf

Innehåll

Del 1

Vissa begrepp och förkortningar.....	23
Sammanfattning.....	29
Summary.....	57
1 Författningsförslag.....	87
1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	87
1.2 Förslag till lag om föräldraskap i internationella situationer.....	128
1.3 Förslag till lag om föräldrafullmakter.....	136
1.4 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	140
1.5 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken.....	141
1.6 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken.....	143
1.7 Förslag till lag om upphävande av lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m.....	149
1.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap	150
1.9 Förslag till lag om upphävande av lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.....	155

1.10	Förslag till lag om ändring i lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge	156
1.11	Förslag till lag om ändring i lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m.	158
1.12	Förslag till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag	160
1.13	Förslag till lag om ändring i lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.	163
1.14	Förslag till lag om ändring i lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område.....	165
1.15	Förslag till lag om ändring i folkbokföringslagen (1991:481)	168
1.16	Förslag till lag om ändring i sametingslagen (1992:1433)	170
1.17	Förslag till lag om ändring i lagen (1993:1651) om läkarvård ersättning.....	171
1.18	Förslag till lag om ändring i lagen (1993:1652) om ersättning för fysioterapi.....	172
1.19	Förslag till lag om ändring i föräldraledighetslagen (1995:584)	173
1.20	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret	175
1.21	Förslag till lag om ändring i inkomstskattelagen (1999:1229)	177
1.22	Förslag till lag om ändring i lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.....	179
1.23	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)	181

1.24	Förslag till lag om ändring i lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m.	185
1.25	Förslag till lag om ändring i lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.....	186
1.26	Förslag till lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.....	187
1.27	Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	190
1.28	Förslag till lag om ändring i lagen (2016:1013) om personnamn.....	191
1.29	Förslag till lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)	193
1.30	Förslag till lag om ändring i lagen (2021:530) om informationssamtal	195
1.31	Förslag till förordning om föräldrafullmakter	197
1.32	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.	198
1.33	Förslag till förordning om upphävande av förordningen (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare.....	200
1.34	Förslag till förordning om upphävande av Kungl. Maj:ts Förordning (1962:308) om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare.....	201
1.35	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	202
1.36	Förslag till förordning om ändring i kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.....	203

1.37	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna	205
1.38	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1998:1234) om det statliga personadressregistret.....	211
1.39	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.....	213
1.40	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten.....	215
1.41	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:708) om medicinskt födelseregister hos Socialstyrelsen.....	217
1.42	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket.....	219
1.43	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2012:346) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga organ	220
1.44	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2014:115) med instruktion för utrikesrepresentationen ..	225
1.45	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2017:292) med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd	226
1.46	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2021:534) om informationssamtal	227
1.47	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap.....	228
2	Vårt uppdrag och arbete	231
2.1	Uppdraget	231
2.2	Arbetet	231
2.3	Betänkandets disposition	233

3	Den föräldraskapsrättsliga regleringen	235
3.1	Utvecklingen av reglerna om föräldraskap.....	235
3.1.1	Den tidiga regleringen.....	235
3.1.2	De senaste 40 åren	237
3.2	Moderskap.....	240
3.3	Faderskap.....	240
3.4	Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § förädrabalken	242
3.5	Faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet.....	243
3.6	Socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap.....	244
3.7	Fastställande av föräldraskap i domstol.....	246
3.8	Hävande av föräldraskap.....	247
3.9	Barnets rätt till information om sitt ursprung	249
4	Adoption	251
5	Lagstiftning av särskild betydelse för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar	253
5.1	Vårdnad och förmynderskap.....	253
5.1.1	Om vårdnad	253
5.1.2	Vem är vårdnadshavare?	254
5.1.3	Hur utövas vårdnaden?	257
5.1.4	Om förmynderskap.....	260
5.2	Boende	261
5.3	Umgänge	262
5.4	Några generella bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge.....	264
5.5	Familjerättslig konfliktlösning.....	265
5.6	Underhållsskyldighet.....	267
5.7	Familjeförmåner.....	268

6	Barnkonventionen	271
7	Europakonventionen.....	277
7.1	Allmänt om konventionen.....	277
7.2	Fastställande av föräldraskap	279
7.3	Rätten till kändedom om genetiskt ursprung.....	283
7.4	Hävande av föräldraskap	284
7.5	Familjeband mellan barn och andra närstående än rättsliga föräldrar	288
8	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna	295
9	Regleringen i några andra länder	297
9.1	Danmark.....	297
9.1.1	Föräldraskap	297
9.1.2	Adoption.....	301
9.1.3	Vårdnad, boende och umgänge	302
9.2	Finland	307
9.2.1	Föräldraskap	307
9.2.2	Adoption.....	311
9.2.3	Vårdnad, boende och umgänge	313
9.3	Island.....	318
9.3.1	Föräldraskap	318
9.3.2	Adoption.....	321
9.3.3	Vårdnad, boende och umgänge	322
9.4	Norge	325
9.4.1	Föräldraskap	325
9.4.2	Adoption.....	329
9.4.3	Vårdnad, boende och umgänge	331
9.5	Lagstiftning av särskild betydelse när fler än två vuxna tar föräldraansvar i några länder utanför Norden.....	334
9.5.1	Inledning.....	334
9.5.2	Förenade Kungariket	335

9.5.3	Tyskland.....	337
9.5.4	Frankrike.....	338
9.5.5	Nederländerna	339
9.5.6	Nya Zeeland.....	340
9.5.7	USA.....	341
9.5.8	Kanada.....	343
10	Kunskapsöversikt	347
10.1	Genetiskt ursprung.....	347
10.2	Barns relationer till sociala föräldrar.....	350
10.2.1	Inledning	350
10.2.2	Ombildade familjer.....	351
10.2.3	Stjärnfamiljer och regnbågsfamiljer.....	360
10.3	Separationer, konflikter och barns mående.....	365
10.3.1	Vissa statistiska uppgifter	365
10.3.2	Något om föräldrar i konflikt.....	366
10.3.3	Föräldrakonflikters konsekvenser för barns hälsa	367
10.4	Något om familjestrukturens betydelse för barns utveckling och välbefinnande	368
11	Gemensamma utgångspunkter	371
12	Översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap	375
12.1	Regelverkets utformning.....	375
12.1.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter.....	375
12.1.2	Det föräldraskapsrättsliga regelverkets uppbyggnad.....	377
12.1.3	Förhållandet mellan de rättsliga grunderna för föräldraskap för den som inte har fött barnet.....	381
12.1.4	Våra överväganden och förslag	385
12.1.5	Några ord om föräldraskapspresumtionen	413
12.2	Behovet av särskilda regler när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn.....	415
12.2.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter.....	415

12.2.2	Statistik om mål om moderskap.....	416
12.2.3	Våra överväganden och förslag.....	420
12.3	Hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet.....	428
12.3.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter	428
12.3.2	Statistik om hävda föräldraskap	430
12.3.3	Utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör begränsas.....	440
12.3.4	Begränsningen bör genomföras genom att en förälders rätt att väcka talan inskränks	447
12.3.5	Barnet och båda föräldrarna ska ha rätt att väcka talan.....	457
12.3.6	En förälders rätt att väcka talan ska inskränkas genom att det införs en tidsfrist för talans väckande.....	462
12.3.7	Arvingars lagstadgade rätt att väcka talan bör behållas oförändrad	469
12.3.8	Barnet ska som utgångspunkt föra sin egen talan.....	471
12.3.9	En s.k. tredje parts rättigheter påverkas inte.....	479
12.3.10	Hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom dom bör även fortsättningsvis kräva resning.....	481
12.4	Behovet av ändringar i lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap	482
12.4.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter	482
12.4.2	Nuvarande reglering.....	482
12.4.3	Rättsgenetisk undersökning i mål om fastställande och hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet.....	483
12.4.4	Rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet har fastställts genom dom....	487
12.4.5	Rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött barnet....	488
12.4.6	Författningarna om rättsgenetisk undersökning ska byta namn.....	491

12.4.7	En föräldrad bestämmelse om blodundersökning ska upphävas.....	491
12.5	Behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer	492
12.5.1	En ny lag om föräldraskap i internationella situationer	492
12.5.2	Den nya lagens tillämpningsområde.....	498
12.5.3	Föräldraskap omedelbart på grund av lag och andra regler om tillämplig lag	506
12.5.4	Fastställande och hävande av föräldraskap.....	513
12.5.5	Giltigheten av utländska domstolsavgöranden och fastställelser.....	515
12.5.6	Hemvist och ordre public	520
12.5.7	Följdändringar i lagen om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område.....	521
12.6	Följdändringar med anledning av att det införs ett könsneutralt föräldrabegrepp i förädrabalkens regler om föräldraskap.....	522
12.6.1	Det finns ett behov av följdändringar i ett stort antal författningar	522
12.6.2	I vissa författningar ska ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken” ersättas med ”förälder”.....	529
12.6.3	I andra författningar finns det ett behov av att ange huruvida bestämmelserna gäller för den förälder som har fött barnet eller barnets andra förälder.....	534
12.6.4	”Morförälder”, ”farförälder” och ”förälder till en förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken” ska ersättas med motsvarande könsneutrala uttryck.....	536
12.7	Övriga följdändringar	537
13	Utökade möjligheter till adoption	541
13.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter	541

13.2	Tidigare överväganden och kritiken mot nuvarande regelverk.....	542
13.3	Tidigare makar eller sambor ska kunna åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption.....	544
13.4	Familjehemsföräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare ska kunna adoptera gemensamt även efter en separation.....	549
13.5	En make eller sambo ska alltid ensam kunna adoptera ett familjehemsplacerat barn eller ett barn som är eller har varit under hans eller hennes vårdnad.....	554
13.6	Det bör inte krävas samtycke från en ny partner eller att den nya partnern yttrar sig i adoptionsärendet.....	555

Del 2

14	Åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.....	559
14.1	Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter.....	559
14.2	Viss statistik om familjer i Sverige.....	561
14.3	Hur används befintliga möjligheter att understödja relationen mellan ett barn och en social förälder?.....	568
14.3.1	Bakgrund.....	568
14.3.2	Umgänge med den som står barnet särskilt nära.....	568
14.3.3	Underhållsskyldighet i vissa fall.....	576
14.3.4	Föräldrapenningen.....	576
14.4	Vilka svårigheter upplever familjer där sociala föräldrar tar föräldraansvar?.....	577
14.4.1	Något om vårt arbete med att kartlägga problembilden.....	577
14.4.2	Vuxnas erfarenheter och åsikter.....	579
14.4.3	Barn och ungas erfarenheter och åsikter.....	629
14.4.4	Vissa ytterligare uppgifter som utredningen har hämtat in – särskilt om digitala plattformar.....	655

14.5	Tidigare överväganden	660
14.5.1	Inledning	660
14.5.2	Barnets rätt till umgänge med den som står barnet särskilt nära	660
14.5.3	Underhållskyldighet för förälders make eller sambo i vissa fall	664
14.5.4	Anpassningar av föräldrapenningen för att möta olika familjers behov	665
14.6	Våra slutsatser om reformbehovet	667
14.6.1	Inledning	667
14.6.2	Förutsättningarna för barn att upprätthålla en relation med sina sociala föräldrar efter en separation eller en förälders dödsfall behöver förbättras	668
14.6.3	Det finns ett behov av att underlätta vardagslivet för vissa familjer där sociala föräldrar tar föräldraansvar	674
14.6.4	Olika grupper med skilda principiella utgångspunkter	681
14.7	En utvärdering av tänkbara åtgärder	683
14.7.1	Inledning	683
14.7.2	Informationsinsatser om regelverket kring umgänge	686
14.7.3	Ett förtydligande av nuvarande bestämmelser om barnets rätt till umgänge med den som står barnet särskilt nära och en sänkt tröskel för när socialnämnden ska föra en talan om sådant umgänge	687
14.7.4	En utökad rätt att överklaga socialnämndens beslut att inte väcka talan om umgänge med någon annan än en rättslig förälder	688
14.7.5	En självständig talerätt för sociala föräldrar i frågor om umgänge.....	689
14.7.6	Utökade möjligheter till samarbetsamtal	694
14.7.7	En självständig rätt till insyn och information	698

14.7.8	Rättigheter knutna till äktenskap, samboförhållande eller annan hushållsgemenskap med barnets rättsliga förälder	701
14.7.9	Informationsinsatser om fullmakter och andra möjligheter att göra sociala föräldrar juridiskt delaktiga i barnets omsorg och fostran.....	703
14.7.10	En mer generell fullmakt som registreras i folkbokföringen (föräldrafullmakt)	704
14.7.11	En generell insynsfullmakt som registreras i folkbokföringen	711
14.7.12	Ökade möjligheter för vårdnadshavare att dela med sig av familjeförmåner	713
14.7.13	Sammanfattning	714
14.8	Informationsinsatser för familjer där sociala föräldrar finns	715
14.8.1	Inledning.....	715
14.8.2	Vilken myndighet bör ha huvudansvaret för insatserna?	716
14.8.3	Vad bör informationsinsatserna bestå i och hur kan de genomföras?.....	717
14.9	Föräldrafullmakt – en ny form av fullmakt.....	718
14.9.1	Inledning.....	718
14.9.2	En ny lag om föräldrafullmakter	719
14.9.3	Föräldrafullmaktens innebörd.....	721
14.9.4	Närmare om föräldrafullmaktshavarens behörighet.....	731
14.9.5	Barnets folkbokföring och vissa krav i fråga om vem som kan vara föräldrafullmaktshavare ...	743
14.9.6	När en föräldrafullmakt träder i kraft.....	748
14.9.7	Hur en föräldrafullmakt upphör	749
14.9.8	Anmälan och återkallelse av en föräldrafullmakt.....	753
14.9.9	Anmälan om att föräldrafullmakten ska upphöra	761
14.9.10	Handläggning av ärenden och överklagande av beslut.....	761

14.9.11	Föräldrafullmaktshavarens ansvar vid fullgörandet av uppdraget	765
14.9.12	Förhållandet till tredje man.....	777
14.9.13	Avgift för anmälan av föräldrafullmakt.....	782
14.9.14	Skatteverkets underrättelseskyldighet när en föräldrafullmakt upphör.....	783
14.9.15	Övriga följdändringar.....	784
14.10	Barns rätt till umgänge med sociala föräldrar stärks.....	785
14.10.1	Inledning	785
14.10.2	Personkretsen för en självständig talerätt i frågor om umgänge.....	785
14.10.3	Allmänt om tillämpliga regler för barnets umgänge med en särskild umgängespersion	792
14.10.4	Avtal om umgänge med en särskild umgängespersion	792
14.10.5	Resekostnader.....	796
14.10.6	Umgängesstöd	799
14.10.7	Samarbetsamtal, medling och informationsamtal.....	801
14.10.8	Övriga bestämmelser om handläggningen och prövningen i domstol	806
14.10.9	Verkställighet enligt 21 kap. föräldrabalken	810
14.11	Ytterligare utökning av möjligheterna till samarbetsamtal.....	814
14.12	Bör det även göras ändringar i regelverket om vårdnad?....	817
14.12.1	Inledning	817
14.12.2	Reformbehovet	818
14.12.3	En utvärdering av tänkbara åtgärder.....	822
14.13	Större möjligheter att ta hänsyn till barnets bästa när vårdnaden bestäms efter en förälders eller en vårdnadshavares död	833
14.13.1	Inledande ställningstaganden.....	833
14.13.2	Vårdnaden efter en förälders död när föräldrarna har haft gemensam vårdnad.....	836
14.13.3	Vårdnaden efter en förälders död när den föräldern haft ensam vårdnad	843

14.13.4	Vårnaden efter en särskilt förordnad vårdnadshavares död när två särskilt förordnade vårdnadshavare har haft gemensam vårdnad.....	845
14.13.5	Närmare om gemensam vårdnad som utövas av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare	847
14.13.6	Övriga följdändringar	860
15	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	865
15.1	Ikraftträdande	865
15.2	Övergångsbestämmelser	866
15.2.1	Den föräldraskapsrättsliga regleringen	866
15.2.2	Adoption.....	870
15.2.3	Åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar.....	870
16	Konsekvenser av våra förslag.....	873
16.1	Inledning	873
16.2	Översynen av föräldrabalkens regler om föräldraskap.....	874
16.2.1	Utredningens förslag	874
16.2.2	Konsekvenser för barn och unga.....	876
16.2.3	Konsekvenser för andra enskilda	880
16.2.4	Konsekvenser för jämställdheten	882
16.2.5	Konsekvenser för domstolarna	883
16.2.6	Konsekvenser för kommuner.....	884
16.2.7	Konsekvenser för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd	885
16.2.8	Konsekvenser för Rättsmedicinalverket	886
16.2.9	Konsekvenser för andra myndigheter.....	887
16.2.10	Andra konsekvenser.....	887
16.3	Utökade möjligheter till adoption.....	888
16.3.1	Utredningens förslag	888
16.3.2	Konsekvenser för barn och unga.....	889
16.3.3	Konsekvenser för andra enskilda	889
16.3.4	Konsekvenser för jämställdheten	890

16.3.5	Konsekvenser för domstolarna.....	891
16.3.6	Konsekvenser för kommuner	892
16.3.7	Konsekvenser för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd.....	892
16.3.8	Konsekvenser för Socialstyrelsen	893
16.3.9	Andra konsekvenser	893
16.4	Föräldrafullmakt	894
16.4.1	Utredningens förslag.....	894
16.4.2	I vilken utsträckning kommer föräldrafullmakter att användas?	895
16.4.3	Konsekvenser för barn och unga	899
16.4.4	Särskilt om konsekvenser för barns och ungas personliga integritet.....	901
16.4.5	Konsekvenser för andra enskilda.....	902
16.4.6	Konsekvenser för jämställdheten	903
16.4.7	Konsekvenser för domstolarna.....	905
16.4.8	Konsekvenser för kommuner och regioner	905
16.4.9	Konsekvenser för företag.....	907
16.4.10	Konsekvenser för Skatteverket.....	908
16.4.11	Andra konsekvenser	910
16.5	Övriga förslag för att stärka barns rätt till sina sociala föräldrar	911
16.5.1	Utredningens förslag.....	911
16.5.2	Konsekvenser för barn och unga	912
16.5.3	Konsekvenser för andra enskilda.....	914
16.5.4	Konsekvenser för jämställdheten	915
16.5.5	Konsekvenser för domstolarna.....	915
16.5.6	Konsekvenser för kommuner	916
16.5.7	Konsekvenser för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd.....	918
16.5.8	Andra konsekvenser	919
17	Författningskommentar	921
17.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	921
17.2	Förslaget till lag om föräldraskap i internationella situationer.....	1029

17.3	Förslaget till lag om föräldrafullmakter	1065
17.4	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	1090
17.5	Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken	1090
17.6	Förslaget till lag om ändring i socialförsäkringsbalken	1092
17.7	Förslaget till lag om upphävande av lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m.	1100
17.8	Förslaget till lag om ändring i lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap....	1100
17.9	Förslaget till lag om upphävande av lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.	1105
17.10	Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge	1105
17.11	Förslaget till lag om ändring i lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.	1106
17.12	Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag	1106
17.13	Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.....	1109
17.14	Förslaget till lag om ändring i lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område.....	1110
17.15	Förslaget till lag om ändring i folkbokföringslagen (1991:481)	1112
17.16	Förslaget till lag om ändring i sametingslagen (1992:1433)	1114
17.17	Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:1651) om läkarvård ersättning.....	1114

17.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1993:1652) om ersättning för fysioterapi	1115
17.19 Förslaget till lag om ändring i föräldradighetslagen (1995:584).....	1116
17.20 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret.....	1117
17.21 Förslaget till lag om ändring i inkomstskattelagen (1999:1229).....	1118
17.22 Förslaget till lag om ändring i lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet	1120
17.23 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).....	1122
17.24 Förslaget till lag om ändring i lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m.	1129
17.25 Förslaget till lag om ändring i lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.....	1129
17.26 Förslaget till lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.....	1130
17.27 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	1133
17.28 Förslaget till lag om ändring i lagen (2016:1013) om personnamn	1133
17.29 Förslaget till lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)	1135
17.30 Förslaget till lag om ändring i lagen (2021:530) om informationssamtal	1136
Särskilt yttrande	1139

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2020:132.....	1141
Bilaga 2	Enkät om tillämpningen av socialnämndens möjlighet att väcka talan om umgänge mellan ett barn och någon annan än barnets förälder	1157
Bilaga 3	Kantar Sifos enkätundersökning till vuxna respondenter.....	1161
Bilaga 4	Kantar Sifos enkätundersökning till barn 13–17 år ...	1177
Bilaga 5	Jämförelsetabell det nya och det nuvarande 1 kap. föräldrabalken.....	1189

Vissa begrepp och förkortningar

1979 års lag	Lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden
1985 års lag	Lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor
barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
barnrättskommittén	FN:s kommitté för barnets rättigheter
bet.	betänkande
cisperson	En person som definierar sig med det kön som personen fick vid födelsen, motsatsbegrepp till transperson
CRC	Committee on the Rights of the Child
CU	civilutskottet
dir.	kommittédirektiv
dnr	diarienummer
Ds	Departementsserien
EU	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU:s rättighetsstadga	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
FN	Förenta nationerna
hbtqi	Ett samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer som identifierar sig som queer eller intersexperson

HD	Högsta domstolen
HSLF-FS	Gemensam författningssamling avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m. som ges ut av Socialstyrelsen tillsammans med sju andra myndigheter, bland annat Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
JO	Justitieombudsmannen (Riksdagens ombudsmän)
KtM	En person som har ändrat könstillhörighet från kvinna till man
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
MtK	En person som har ändrat könstillhörighet från man till kvinna.
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning 1, som innehåller rättsfall från Högsta domstolen
prop.	proposition
RFSL	Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter
RH	Rättsfall från hovrätterna
rskr.	riksdagsskrivelse
SCB	Statistikmyndigheten SCB
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser

Närmare om hur vissa återkommande uttryck och begrepp används i betänkandet

Vårt uppdrag syftar till att – med utgångspunkt i barnets bästa – åstadkomma en mer sammanhållen, könsneutral och jämlik reglering om föräldraskap samt regler om föräldraansvar som är anpassade till olika familjekonstellationer. Som uppmärksammas i våra direktiv är den familjerättsliga lagstiftningen på vissa områden inte anpassad till att barn växer upp i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen. I dag finns det en stor variation i människors sätt att bilda familj och inte sällan förändras ett barns familjesituation över tid. Det varierar därför också vilka uttryck som används för att beskriva eller definiera en viss familjebildning. Likaså finns det olika sätt att benämna de barn och vuxna som ingår i familjerna.

När vi i de kommande kapitlen beskriver den nuvarande ordningen och analyserar hur den kan anpassas för att bättre tillgodose barns behov i olika familjekonstellationer är det emellertid ofrånkomligt att vissa mer generella uttryck måste användas när diskussionen rör olika grupper eller kategorier av familjer. Detsamma gäller när vi för resone-mang om de vuxna som utövar föräldraansvar för ett barn.

Vi är medvetna om att detta innebär att vi använder uttryck som en del familjer eller individer inte själva hade valt. Samtidigt ska det understrykas att vi inte lägger någon värdering i de uttryck som används. Våra överväganden i denna del bottnar i stället i en praktisk och pedagogisk hänsyn. Utifrån hur lagstiftningen ser ut i dag är det exempelvis nödvändigt att använda olika benämningar för den som är barnets förälder juridiskt sett och den som tar föräldraansvar utan att vara det. I annat fall blir framställningen otydlig och svårtillgänglig. Ett sådant förhållningssätt – dvs. att använda generella termer som ibland inte överensstämmer med de som används av enskilda familjer och individer – är också nödvändigt för att synliggöra de skillnader som finns och föra en diskussion om de svårigheter som detta kan leda till för barn och vuxna som inte lever i en traditionell kärnfamilj.

Ett helt centralt begrepp i flera kapitel är *social förälder*. Med detta avser vi den som tar föräldraansvar för ett barn utan att vara barnets rättsliga förälder eller vårdnadshavare. Det sociala föräldraskapet tar sikte på den faktiska omsorgen om barnet och det praktiska ansvarstagandet för honom eller henne. Begreppet social förälder reserveras

ibland för föräldrar som inte har en biologisk eller genetisk koppling till barnet.¹ I det här sammanhanget fyller dock begreppet snarare en funktion som motsats till rättslig förälder. Med *rättslig förälder* avses den som är barnets förälder enligt den föräldraskapsrättsliga regleringen, dvs. den som lagstiftningen definierar som barnets mor, far eller förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Det sistnämnda uttrycket avser den kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet.

I vardagligt tal görs det sällan skillnad mellan biologiskt och genetiskt föräldraskap. Oftast, men inte alltid, sammanfaller det biologiska och genetiska föräldraskapet för ett barn. I det här betänkandet är det dock nödvändigt att göra en distinktion mellan biologiskt och genetiskt föräldraskap. Med *biologisk förälder* avses den som har fött barnet. Med genetisk förälder avses den som har bidragit med sitt ägg eller sina spermier till barnets tillkomst, dvs. den vars arvsanlag barnet bär.²

Ibland får ett barn sociala föräldrar efter att barnets rättsliga föräldrar har separerat från varandra och en av dem eller båda har träffat en ny partner som tar föräldraansvar för barnet. En mer vardaglig benämning för sådana sociala föräldrar är *bonusföräldrar*.³ Den här gruppen av familjer benämner vi *ombildade familjer* eller *bonusfamiljer*. När det är relationen till en bonusförälder som åsyftas benämns följaktligen barnen i dessa familjer som *bonusbarn*. I vissa sammanhang finns det ett behov av att tydligt skilja mellan en rättslig förälder som barnet bor tillsammans med efter familjeombildningen och en rättslig förälder som finns i ett annat hushåll än barnets. Den sistnämnda benämns då som *extern förälder*.

En del barn har sociala föräldrar eftersom fler än två personer har skaffat barn tillsammans med intentionen att samtliga ska fungera som barnets föräldrar. I sådana situationer handlar det således inte om bonusföräldrar, utom om sociala föräldrar som funnits med sedan barnets födelse. För att beskriva en sådan familj används ibland uttrycket *regnbågsfamilj*. Med *regnbågsfamilj* avses dock i allmänhet en familj där minst en av de vuxna familjemedlemmarna definierar sig

¹ Mägi, Erik och Zimmerman, Lina-lea (2015). *Stjärnfamiljejuridik. Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*, s. 148.

² Jfr Mägi, Erik och Zimmerman, Lina-lea (2015). *Stjärnfamiljejuridik. Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*, s. 147 och 148.

³ En annan benämning är *styvförälder*. Styvförälder kan dock uppfattas som ett något ålderdomligt uttryck. Vi har därför valt att i stället använda "bonusförälder" eller "social förälder". Det ska samtidigt sägas att vi använder uttrycket *styvbarns adoption*, eftersom det är den etablerade benämningen för en adoption som avser en makes eller sambos barn.

som hbtqi-person.⁴ Det är också så uttrycket används i det här betänkandet. En familjebildning där fler än två personer skaffar barn tillsammans är alltså inte nödvändigtvis en regnbågsfamilj. Även andra än hbtqi-personer bildar sådana familjer. Dessutom används regnbågsfamilj ofta för att beskriva familjer där föräldrarna är hbtqi-personer även när de är två till antalet och båda är rättsliga föräldrar.

Ett annat tänkbart alternativ för att beskriva en familj där fler än två personer har skaffat barn tillsammans med intentionen att samtliga ska fungera som barnets föräldrar är ”flerföräldrafamilj”. Enligt vår uppfattning är det dock svårt att använda det uttrycket i en framställning som diskuterar de juridiska förutsättningarna kring föräldraskap. Rättsligt sett kan ett barn inte ha fler än två föräldrar.

Ett annat uttryck som har vuxit fram under senare år är stjärnfamilj. Det finns olika definitioner av ”stjärnfamilj”. En definition är att stjärnfamiljer omfattar alla sorters familjer. En annan är att stjärnfamiljer är alla familjer som inte är kärnfamiljer.⁵ Begreppet omfattar således familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar. Att genomgående skriva ”stjärnfamiljer där fler än två vuxna tar föräldraansvar” är samtidigt omständligt. Det tynger framställningen och gör den svårläst. Vi har därför stannat vid att i det här betänkandet använda uttrycket stjärnfamilj i en mer inskränkt betydelse. Med *stjärnfamilj* avser vi en familjebildning som är resultatet av att fler än två personer skaffat barn tillsammans med intentionen att samtliga ska ta föräldraansvar för barnet. I likhet med en ombildad familj omfattar stjärnfamiljen således såväl rättsliga som sociala föräldrar. I stjärnfamiljen har dock samtliga av dem funnits med från barnets födelse och dessförinnan också haft intentionen att bli föräldrar tillsammans.

I en del kapitel (främst kapitel 7 och 10) förekommer en begreppsanvändning som avviker från den ovan angivna. Det handlar om redovisningar av domstolsavgöranden eller vetenskapliga arbeten där begreppsanvändningen delvis skiljer sig från den som vi har valt att använda. För att vara säkra på att innehållet i sådana källor återges korrekt har vi – när det annars kan finnas en risk för missförstånd – valt att hålla oss till den terminologi som används där. Vidare finns i avsnitt 14.4 en redovisning av bland annat enkätundersökningar som vi har låtit utföra med barn och vuxna i familjer som innefattar sociala

⁴ Jfr t.ex. SOU 2017:101 s. 260 och 261.

⁵ Se SOU 2017:101 s. 261. Jfr även Mägi, Erik och Zimmerman, Lina-lea (2015). *Stjärnfamiljejuridik. Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*, s. 18 och 19.

föräldrar. Deltagarna i enkätstudierna har själva fått ange vilken familjekonstellation de anser sig höra till och det är det valet vi har utgått från när vi redogör för resultaten av undersökningarna.

Avslutningsvis bör tilläggas att när det i betänkandet hänvisas till äktenskap eller makar omfattar det även registrerat partnerskap respektive registrerad partner, utan att det uttryckligen anges.⁶

⁶ Här kan nämnas att som huvudregel gäller motsvarande när bestämmelser i lag eller annan författning anknyter till äktenskap och makar (3 kap. 1 § andra stycket lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap och 2 § lagen [2009:260] om upphävande av lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap).

Sammanfattning

Uppdraget

Vårt övergripande uppdrag har varit att se över föräldrabalkens regler om föräldraskap och i övrigt överväga vissa förändringar av de familjerättsliga reglerna. Syftet med uppdraget har varit att – med utgångspunkt i barnets bästa – åstadkomma en mer sammanhållen, könsneutral och jämlik reglering om föräldraskap samt regler om föräldraansvar som är anpassade till olika familjekonstellationer. I uppdraget har ingått att ta ställning till bland annat

- hur föräldrabalkens regler om föräldraskap kan utformas för att bli mer överskådliga, enhetliga, heltäckande, könsneutrala och inkluderande samt enklare att tillämpa,
- om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas,
- om personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn, och
- om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter en separation eller en förälders dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.

Översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap

Regelverkets utformning

Vårt uppdrag i den här delen har varit att göra en översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap. Översynen har främst handlat om att förbättra det föräldraskapsrättsliga regelverkets struktur samt göra det mer överskådligt, tydligt och begripligt.

Den svenska föräldraskapsrättsliga regleringen är innehållsmässigt en av de mest moderna i världen. Reglerna innebär bland annat att samma förutsättningar för föräldraskap gäller för samkönade par som för olikkönade par och detta oberoende av om någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Att det kontinuerligt införts nya regler om föräldraskap utan att det samtidigt har gjorts en översyn av regelverket som helhet, har dock fått konsekvensen att regelverket har blivit både invecklat och svårtillgängligt. Regleringens övergripande struktur, som i mångt och mycket fortfarande bygger på att föräldrar är en kvinna och en man som får barn tillsammans genom samlag, har nämligen behållits. När andra sätt att få barn och bli förälder tillkommit, har detta reglerats särskilt och i praktiken som undantag till den traditionella huvudregeln. Vidare är regleringens utformning i stor utsträckning styrd av att det finns tre typer av rättsliga föräldrar: ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken”. Sammantaget medför detta att regelverket har blivit både omfattande och svårt att överblicka. Lika situationer regleras i stor utsträckning i olika paragrafer. För att förstå reglerna och kunna tillämpa dem krävs både kunskap om regelverket i stort och om hur reglerna förhåller sig till och påverkar varandra.

För att den föräldraskapsrättsliga regleringen ska bli enkel, tydlig och lätt att överblicka är det enligt vår bedömning nödvändigt att begränsa antalet paragrafer om föräldraskap genom att utmönstra den nuvarande fragmenterade ordningen där i praktiken lika fall regleras i olika paragrafer. En sådan genomgripande förändring är inte möjlig att åstadkomma utan att samtidigt avskaffa de olika termerna för föräldraskap. Vi föreslår därför att ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” – ersätts av ”förälder” och att bestämmelser som reglerar samma situation förs samman i gemensamma paragrafer. I de situationer det har betydelse huruvida en förälder är den av föräldrarna som har fött barnet eller barnets andra förälder, ska detta anges särskilt.

Vår översyn har också resulterat i flera andra förslag som förenklar, tydliggör och moderniserar regelverket. Vi föreslår bland annat att den oskrivna principen om att den som har fött barnet är barnets förälder ska lagfästas, att grunderna för att häva ett föräldraskap ska förtydligas samt att språket ska moderniseras och förenklas.

Behovet av särskilda regler när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn

Vårt uppdrag har också omfattat att överväga behovet av regler om utredning av moderskap och föräldraskap. I dag finns det inte några regler i föräldrabalken om fastställande och hävande av moderskap. Detta beror på att det i regel står klart vem som har fött barnet och således är barnets mor. Om det är oklart vem som har fött barnet eller om moderskapet ifrågasätts, får en talan om fastställande eller hävande av moderskapet i stället föras som en fastställsetalan enligt reglerna i 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Det finns inte heller några särskilda regler om utredning av moderskap, vilket bland annat innebär att socialnämnden inte har någon lagstadgad skyldighet att försöka utreda vem som har fött ett barn.

För att kunna bedöma behovet av särskilda regler om utredning av moderskap har vi analyserat 174 mål om moderskap som kom in till 26 av landets tingsrätter under 2019 och 2020. Vår genomgång visar att behovet av en rättslig prövning av moderskap i regel uppstår på grund av att ett barn som har invandrat till Sverige inte har den dokumentation som krävs för att Skatteverket ska registrera barnets moderskap i folkbokföringen.

För att säkerställa att de uppgifter som registreras i folkbokföringen är korrekta omfattar Skatteverkets registrering en viss prövning av uppgifterna. Som utgångspunkt ska de uppgifter som registreras i folkbokföringen vara styrkta. Att det ställs höga krav för att uppgifter ska registreras i folkbokföringen kan dock medföra svårigheter för den som invandrar till Sverige. Detta gäller särskilt för de som invandrar och som av olika skäl har svårigheter att få fram tillförlitligt underlag från det land de invandrar från. Svårigheten att få riktiga uppgifter registrerade i folkbokföringen avser i en sådan situation i allmänhet flera olika folkbokföringsuppgifter och inte enbart uppgiften om föräldraskap. Enligt vår bedömning är det mot den bakgrunden och med hänsyn till att behovet av en rättslig prövning i domstol endast uppstår i undantagsfall, inte motiverat att föreslå regler i föräldrabalken om fastställande och hävande av föräldraskap för den som har fött barnet som motsvarar de regler som i dag finns för barnets andra förälder. Till skillnad från föräldraskap för den som inte har fött barnet etableras ett föräldraskap för den som har fött barnet alltid automatiskt genom födandet. Det som i undantagsfall ska prövas är alltså vem

som har fött barnet och när detta är klarlagt följer föräldraskapet per automatik. Om det i ett enskilt fall finns behov av att föra en talan i domstol kan en sådan talan föras enligt de allmänna reglerna om fastställsetalan i 13 kap. 2 § rättegångsbalken.

Att det inte finns något behov av särskilda regler om fastställande och hävande av föräldraskap för den som har fött ett barn innebär emellertid inte att samhället kan förhålla sig passivt när detta förhållande är oklart beträffande ett barn som har hemvist i Sverige, i vart fall inte när det är fråga om ett barn under 18 år. Ett barn har rätt att få klarhet om sitt ursprung. Rätten att få klarhet om sitt ursprung omfattar rätten att få kännedom om båda sina föräldrar, även den förälder som har fött barnet. Socialnämnden har ett tydligt ansvar enligt förädrabalken när det gäller att få föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet fastställt. Även om det inte anges i lag framgår det av rättspraxis att socialnämnden har en skyldighet att, om behov uppkommer, också försöka utreda vem som kan ha fött barnet. I detta ligger att socialnämnden har en skyldighet att biträda barnet med att få rättsligt bestämt vem som har fött barnet och alltså är barnets förälder. Att socialnämndens skyldighet att bistå ett barn med att utreda vem som har fött barnet inte framgår uttryckligen av lag medför dock en risk för att socialnämnder agerar olika när ett behov av en sådan utredning uppkommer.

Det är viktigt att alla barn i Sverige får samma stöd och hjälp med att klarlägga vem som är barnets föräldrar, oavsett var i landet barnet bor. Vi föreslår därför att det införs en lagstadgad skyldighet i förädrabalken för socialnämnden att försöka utreda vem som har fött ett barn om detta inte är känt eller är oklart. En sådan utredningsskyldighet kommer inte bara att aktualiseras när det i folkbokföringen inte finns någon registrerad förälder som har fött barnet, utan även när det är oklart om den som har registrerats som förälder i folkbokföringen verkligen är den som har fött barnet. Skyldigheten bör, i likhet med vad som gäller för föräldraskap för den som inte har fött barnet, omfatta barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige. Vidare bör handläggningsreglerna i 2 kap. förädrabalken om socialnämndens utredning av föräldraskap för den som inte har fött barnet gälla i tillämpliga delar även för en utredning om vem som har fött barnet.

Vi har också kommit fram till att socialnämnden ska ha en skyldighet att verka för en rättsgenetisk undersökning i samtliga fall näm-

den bedömer att det finns ett behov av en sådan och att detta bör gälla oavsett om utredningen avser frågan om vem som har fött barnet eller föräldraskapet för den som inte har fött barnet.

Enligt nuvarande ordning bör socialnämnden verka för att en rätts-genetisk undersökning genomförs om den som kan vara far till ett barn begär det eller om det finns anledning att anta att modern har haft samlag med mer än en man under den tid då barnet kan ha tillkommit. En rättsgenetisk undersökning kan dock vara avgörande för socialnämndens utredning av ett barns föräldraskap även i andra situationer än när barnet har tillkommit genom samlag, t.ex. om barnet har tillkommit genom en heminsemination men det är oklart vem av flera olika spermiedonatorer som är barnets förälder. Vidare kan en rättsgenetisk undersökning ha betydelse för frågan om vem som har fött barnet. Den genetiska kopplingen till barnet saknar visserligen betydelse för uppkomsten av ett sådant föräldraskap, men förekomsten av en genetisk koppling kan utgöra ett starkt bevisfaktum för att den som uppger sig ha fött barnet också har gjort det. Som framgår ovan uppstår oklarheter kring vem som har fött ett barn i princip enbart när barnet har invandrat till Sverige och saknar tillförlitlig dokumentation, t.ex. födelsebevis eller utdrag ur sjukhusjournal, som kan styrka vem som har fött barnet. I en sådan situation kan det vara av stor betydelse för socialnämndens utredning att det genomförs en rätts-genetisk undersökning.

Hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

Det har i olika sammanhang uttryckts en oro för att reglerna om hävande av föräldraskap inte är förenliga med barnets bästa. Kritiken har framför allt handlat om att hävandereglerne inte är anpassade till de olika sätten att skaffa barn och bli förälder som tillkommit på senare år. Traditionellt har grunderna för hävande av faderskap i huvudsak tagit sikte på situationen att någon annan än den rättsliga fadern genom samlag bidragit till barnets tillkomst. Vid assisterad befruktning med donerade spermier är situationen en annan. Att den som har ansetts som förälder inte har en genetisk koppling till barnet utgör då inte i sig en grund för hävande. I stället kan hävande ske om det visar sig att någon av förutsättningarna för föräldraskapet inte var uppfyllda, t.ex. om barnet har tillkommit genom assisterad befruktning

i utlandet med en anonym spermiedonator. Att ett föräldraskap bestäms felaktigt kan bero på okunskap om regelverket eller de faktiska förhållandena. Det kan dock också vara så att ett par, trots att de är medvetna om att det brister i någon av förutsättningarna för föräldraskap, ändå låter det presumeras eller bekräftas. Det finns vidare en farhåga att de nya reglerna om presumtion av föräldraskap, som trädde i kraft den 1 januari 2022, kan komma att leda till fler felaktiga föräldraskap som senare kan bli föremål för hävning.

Av den statistik Domstolsverket har tagit fram till utredningen framgår att antalet mål i domstol om hävande av faderskap har minskat de senaste tio åren. Vidare framgår att det har kommit in ytterst få mål om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Den genomgång vi har gjort av 455 mål om hävande av faderskap som kom in till 26 av landets tingsrätter under 2019 och 2020 visar också att det i en majoritet av målen om hävande av ett presumerat faderskap helt saknas något motstående intresse till önskemålet att faderskapet ska hävas. Det framgår också att det – även i andra typer av mål om hävande av föräldraskap – är vanligt att barnet och föräldern är överens om att föräldraskapet ska hävas.

De nya reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning, som bland annat innebär att ett presumerat eller fastställt föräldraskap kan hävas om en anonym spermiedonator har använts vid behandlingen, har varit i kraft en förhållandevis kort tid. Det är därför inte möjligt att dra några säkra slutsatser i frågan om regleringen kan komma att leda till fler hävda föräldraskap. Antalet hävda föräldraskap kan också komma att påverkas av den nya möjligheten att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan som trädde i kraft den 1 januari 2022. Detsamma gäller, som nämnts ovan, för de nya reglerna om presumtion av föräldraskap. Det finns dock i dagsläget inte något som tyder på att antalet hävda föräldraskap ökar.

Att det är relativt ovanligt att föräldraskap hävs och än mer sällsynt att barnet och föräldern tvistar i frågan innebär emellertid inte att dagens reglering är ändamålsenlig ur ett barnrättsperspektiv. Reglerna ger exempelvis inte något utrymme att beakta barnets eventuella intresse av att behålla ett befintligt föräldraskap.

Av vår genomgång av mål framgår vidare att det i ett mindre antal mål också ifrågasätts om det är till barnets bästa att föräldraskapet hävs. Sådana invändningar förekommer alltså trots att de i dag saknar rättslig relevans. Gemensamt för dessa mål är att det handlar om situa-

tioner där hävande frågan uppkommer senare i barnets liv och någon av parterna – antingen barnet eller föräldern – motsätter sig att föräldraskapet hävs.

När ett föräldraskap hävs upphör alla juridiska band mellan barnet och den tidigare föräldern. Den tidigare föräldern kommer exempelvis inte längre vara barnets vårdnadshavare, vilket bland annat innebär att barnet inte utan vidare kan bo tillsammans med honom eller henne. Det kan också bli svårt för barnet att få ett reglerat umgänge med sin tidigare förälder. I värsta fall kan barnet helt förlora kontakten med någon som under lång tid har varit den som stått barnet närmast. Ett hävt föräldraskap innebär också att barnet inte längre har rätt till underhåll eller arv från sin tidigare förälder. För det fall det hävda föräldraskapet inte ersätts med ett nytt, kan barnet hamna i en sämre ekonomisk situation. I det enskilda fallet kan alltså ett hävt föräldraskap få allvarliga konsekvenser för de berörda. Även om det är ett relativt litet antal föräldraskap som hävs per år, anser vi därför att det är motiverat att överväga en ändring av reglerna om hävande av föräldraskap.

Det finns flera argument både för och emot att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Motargumenten handlar framför allt om betydelsen av ett rättsligt korrekt föräldraskap och risken för att en begränsning kommer att uppmuntra ett kringgående av regelverket, vilket i förlängningen kan påverka barnets möjligheter att få kännedom om sitt genetiska ursprung. Argumenten är viktiga, men de väger enligt vår uppfattning inte lika tungt som skälen för att införa en begränsning. Det får i regel anses vara till barnets bästa att en tvist om barnets föräldraskap avgörs tidigt i hans eller hennes liv. I det enskilda fallet kan nämligen ett hävt föräldraskap få allvarliga konsekvenser för både barnet och de inblandade vuxna. Om föräldraskapet hävs senare i barnets liv innebär det i många fall att ett befintligt familjeliv bryts upp. I en sådan situation saknas det i dag helt möjlighet att göra en intresseavvägning i det enskilda fallet. Det är tveksamt om denna ordning är förenlig med våra åtaganden enligt Europakonventionen. Risken för att regelverket kringgås kan också, enligt vår uppfattning, beaktas inom ramen för utformningen av begränsningen. Vi har därför kommit fram till att det bör införas någon form av begränsning av utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet.

Det finns flera olika tänkbara lösningar för att begränsa möjligheterna att häva ett föräldraskap. En begränsning kan ske bland annat genom att ändra i grunderna för när ett föräldraskap kan hävas, genom att begränsa vilka omständigheter som får läggas till grund för ett hävande eller genom att införa någon form av inskränkning av en förälders talerätt. Vi har kommit fram till att de olika intressen som bör beaktas vid utformningen av en begränsning i utrymmet att häva ett föräldraskap bäst balanseras genom att införa en tidsfrist för förälderns talerätt. Vårt förslag är att en förälder ska väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap inom tre år från barnets födelse. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse ska talan väckas inom tre år från det att föräldraskapet fastställdes. En talan som väcks efter tidsfristens utgång får endast prövas om det finns synnerliga skäl för det.

Det är vår bedömning att barn även framöver bör ha en obegränsad rätt att väcka talan. För att stärka barnets rätt till självbestämmande i en fråga som är central för den egna identiteten föreslår vi dock att barnet som utgångspunkt ska föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Om barnet är yngre än 15 år och det finns synnerliga skäl att förordna en god man, ska barnets talan föras av den gode mannen. Barnets talan ska alltid föras av en god man om barnet är yngre än 15 år och motpart i ett mål om hävande av föräldraskap. Barnets förmyndare, i regel den förälder som har fött barnet, ska inte längre ha rätt att föra barnets talan. I stället ska den förälder som har fött barnet ha en självständig rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap, dock med samma inskränkningar som ska gälla för den andra föräldern.

Behovet av ändringar i lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Föräldraskap är ett statusförhållande som berör alla barn. I allmänhet kan ett barns föräldraskap etableras utan någon föregående rättsgenetisk undersökning. I de relativt få fall det krävs en sådan undersökning är det ovanligt att den inte kan genomföras på frivillig väg. Det är alltså förhållandevis sällsynt med domstolsbeslut om rättsgenetisk undersökning. I det enskilda fallet kan dock ett sådant beslut vara avgörande för barnets möjligheter att få föräldraskapet etablerat och därmed också få kunskap om sitt genetiska ursprung. Det är mot

den bakgrunden angeläget att det finns möjligheter för domstol att besluta om rättsgenetisk undersökning när detta är motiverat.

I dag kan domstol enbart besluta om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Det finns alltså inte någon möjlighet att besluta om rättsgenetisk undersökning för att utreda vem som har fött barnet eller vem som är barnets förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrakapet. Detta beror på att lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap endast är tillämplig när den genetiska kopplingen är relevant för det rättsliga föräldraskapet. I vissa situationer krävs det också att det kan antas att barnet har tillkommit genom samlag. Detta innebär att en domstol inte har möjlighet att besluta om en rättsgenetisk undersökning om det står klart att barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning, trots att den genetiska kopplingen kan vara avgörande för rättsligt föräldraskap i en sådan situation, t.ex. när barnet har tillkommit genom en heminsemination.

Enligt vår uppfattning är det inte rimligt att domstolens möjligheter att besluta om en rättsgenetisk undersökning skiljer sig åt beroende på om barnet har tillkommit genom samlag eller genom en assisterad befruktning. Vi föreslår därför att lagens tillämpningsområde ska utvidgas till att omfatta alla situationer när den genetiska kopplingen är avgörande för det rättsliga föräldraskapet.

Behovet av en rättsgenetisk undersökning kan också aktualiseras när föräldraskapet för den som inte har fött barnet ifrågasätts. I dag gäller olika regler beroende på om det ifrågasatta föräldraskapet har etablerats på grund av äktenskap (föräldraskapspresumtionen) eller om det har fastställts genom bekräftelse. För att domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap har fastställts genom bekräftelse krävs att det efter bekräftelsen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan har haft samlag med den förälder som har fött barnet under den tid då barnet kan ha tillkommit. För ett bekräftat föräldraskap finns det vidare en möjlighet att initiera en rättsgenetisk undersökning utan att samtidigt väcka talan om hävande av föräldraskapet. Vi föreslår att kravet på nya omständigheter för domstolsbeslut om rättsgenetisk undersökning ska tas bort. Vi föreslår även att möjligheten att pröva en fråga om rättsgenetisk undersökning utanför ett mål om hävande av det bekräftade föräldraskapet ska tas bort.

Vidare kan behovet av en rättsgenetisk undersökning uppstå sedan ett föräldraskap har fastställts genom dom. För att ett föräldraskap

som har fastställts genom dom ska kunna hävas krävs att resning har beviljats. Eftersom det inte finns någon möjlighet att besluta om rättsgenetisk undersökning i ett ärende om resning, bör det även fortsättningsvis vara möjligt att få frågan om rättsgenetisk undersökning prövad i ett separat domstolsärende. För beslut om undersökning bör det, liksom i dag, krävas att det har framkommit nya omständigheter efter det att föräldraskapet fastställdes. De nya omständigheterna bör dock inte vara begränsade till situationen att barnet har tillkommit genom samlag, utan ska utvidgas till att omfatta alla situationer där det finns anledning att anta att någon annan kan vara förälder till barnet.

Vi har också kommit fram till att domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn om en sådan undersökning behövs.

Grunden för föräldraskapet för den som har fött barnet är själva födandet. Detta gäller även när barnet har tillkommit genom en äggdonation och den som har fött barnet alltså inte är barnets genetiska förälder. Av den genomgång vi har gjort av mål om moderskap framgår att oklarheter kring vem som har fött ett barn i princip bara uppstår när barnet har invandrat till Sverige och saknar tillförlitlig dokumentation som kan styrka vem som har fött barnet, t.ex. ett födelsebevis eller en sjukhusjournal från det sjukhus där barnet föddes. I en sådan situation kan en rättsgenetisk undersökning ha betydelse för frågan om vem som har fött barnet. Förekomsten av en genetisk koppling utgör i allmänhet ett starkt bevisfaktum för att den som uppger sig ha fött barnet också har gjort det.

Vår genomgång av mål om moderskap i domstol tyder på att det visserligen är sällsynt att frågan om vem som har fött barnet är tvisig. Det går samtidigt inte att utesluta att det skulle kunna uppstå en situation när det inte är möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning på frivillig väg. Om en presumtiv eller ifrågasatt förälder inte vill medverka till en rättsgenetisk undersökning bör det, enligt vår uppfattning, finnas möjlighet att besluta om tvångsmedel för att en sådan undersökning ska komma till stånd. Vår bedömning är att en sådan begränsning av skyddet mot kroppsliga ingrepp är proportionerlig.

Om en rättsgenetisk undersökning visar att den som uppger sig ha fött barnet också är barnets genetiska förälder bör detta i regel vara tillräckligt för att Skatteverket ska kunna registrera föräldraskapet i folkbokföringen. Eftersom det ytterst sällan kommer att finnas ett behov av en domstolsprövning för att kunna registrera föräldraskapet

för den som har fött barnet, finns det inte heller något behov av särskilda regler som gör det möjligt att ta upp frågan om rättsgenetisk undersökning inom ramen för en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Frågan om rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn ska i stället handläggas som ett domstolsärende. Beslut om rättsgenetisk undersökning ska få begäras av den som kan vara part i ett mål om fastställelse av vem som är den förälder som har fött barnet.

Behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer

Föräldrabalken styr reglerna om föräldraskap i svenska förhållanden. När det finns anknytning till ett annat land än Sverige styrs förhållandena mellan enskilda av den svenska internationella privat- och processrätten. Den svenska internationella privat- och processrätten reglerar bland annat hur man ska avgöra vilket lands lag som ska tillämpas på en fråga och i vilken utsträckning ett rättsförhållande som har fastställts i ett annat land kan erkännas i Sverige.

I dag finns regleringen av frågor om föräldraskap i internationella situationer huvudsakligen i två regelverk – lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor (1985 års lag) och lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden (1979 års lag). I förhållande till Schweiz finns det också regler i lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz. För utomnordiska situationer, som inte har någon anknytning till Schweiz, gäller enbart 1985 års lag. För nordiska situationer ska 1979 års lag tillämpas på vissa frågor, bland annat frågan om giltigheten av nordiska domstolsavgöranden, och 1985 års lag på andra frågor, bland annat frågan om svensk domstols behörighet i mål om föräldraskap. Att de internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap i nordiska förhållanden återfinns i två olika regelverk gör, enligt vår uppfattning, tillämpningen onödigt komplicerad. För att få en mer sammanhållen och lättöverskådlig lagstiftning föreslår vi därför att de svenska bestämmelserna om föräldraskap i internationella situationer som i dag finns i 1985 års lag och 1979 års lag ska samlas i en ny lag.

Det ingår inte i vårt uppdrag att göra en mer allmän översyn av det svenska internationellt privat- och processrättsliga regelverket. Vi ska däremot analysera de konsekvenser våra föreslagna ändringar

i föräldrabalken får för regelverket och ta ställning till behovet av följdändringar.

I huvudsak ska reglerna i 1985 års lag och 1979 års lag föras över i sak oförändrade till den nya lagen. Vi föreslår dock några förändringar i jämförelse med vad som gäller i dag, bland annat att lagens tillämpningsområde ska utvidgas till att omfatta frågor om föräldraskap för den som har fött barnet och att det ska införas en regel som anger att svensk lag alltid ska tillämpas i frågor om föräldraskapet för den som har fött barnet. Vi föreslår också att den nya lagen ska gälla i fler situationer när frågan avser föräldraskapet för den som inte har fött barnet. Till skillnad från hittillsvarande ordning ska det inte ställas något krav på att den kvinna som föräldraskapet avser är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet. Lagen ska dock inte gälla när ett föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst ska ersätta föräldraskapet för den som har fött barnet. Detta innebär att lagen inte kommer att vara tillämplig på frågor om föräldraskap för en tilltänkt förälder till ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet när denne inte har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst.

Följdändringar

Våra förslag ovan föranleder ett flertal följdändringar. Merparten av följdändringarna handlar om att ersätta ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” med ”förälder” i de författningar som innehåller någon av termerna.

Utökade möjligheter till adoption

Regelverket om adoption innehåller vissa generella begränsningar av vem som får adoptera. Bland annat är det bara makar och sambor som får adoptera gemensamt och som kan åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Som huvudregel är det inte heller tillåtet för en make eller sambo att adoptera utan den andra maken eller sambon; makar och sambor får alltså som utgångspunkt endast adoptera gemensamt.

De generella begränsningarna av vem som får adoptera skapar framför allt problem för tidigare makar och sambor som vill åstadkomma en styvbarnsadoption eller en adoption av ett barn som har varit familjehemsplacerat hos dem. Det kan dock uppstå problem även i andra situationer, t.ex. när tidigare makar eller sambor vill adoptera ett barn som de är eller har varit särskilt förordnade vårdnadshavare för eller när en make eller sambo som varit ensamstående familjehemsförälder vill adoptera det barn som varit familjehemsplacerat hos honom eller henne utan sin partner.

Enligt tidigare förarbeten bör frågor om adoption i största möjliga utsträckning bygga på individuella bedömningar utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Generella begränsningar bör uppställas endast om det finns sakliga skäl för det.

Det finns inte något internationellt åtagande som hindrar att andra än makar eller sambor ges möjlighet att adoptera gemensamt eller genom styvbarnsadoption åstadkomma ett gemensamt föräldraskap.

I dag är det relativt vanligt att underåriga eller vuxna barn har separerade föräldrar och att föräldrarna också har nya relationer. Drygt 25 procent av alla underåriga barn i Sverige har särlevande föräldrar. Att ett barns föräldrar separerar innebär i regel en stor förändring för familjen men behöver i sig inte innebära negativa konsekvenser för barnet. Forskningen på området visar att det inte är det faktum att föräldrarna har separerat som utgör en risk för psykisk och fysisk ohälsa, utan barnets utsatthet för konflikter. I det enskilda fallet behöver alltså barnet inte påverkas negativt av att ha separerade föräldrar och inte heller av att någon av eller båda föräldrarna har en ny partner.

När det är fråga om en styvbarnsadoption av en avlidens make eller sambos barn finns det, enligt vår uppfattning, inte några direkta nackdelar med att göra det möjligt för den efterlevande maken eller sambon att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap med sin avlidna partner genom adoption. Detta gäller såväl vuxna som underåriga bonusbarn. Sådana styvbarnsadoptioner tillåts också i de flesta av våra nordiska grannländer.

Om de tidigare makarna eller samborna har separerat är det, som framgår ovan, inte separationen i sig som utgör en riskfaktor, utan den eventuella förekomsten av konflikter som går ut över barnet. Som utgångspunkt får tidigare makar eller sambor som är överens om att gemensamt adoptera ett barn som de har en befintlig familjerektion

till generellt sett anses ha goda förutsättningar för ett gemensamt föräldraskap. Detsamma gäller för tidigare makar eller sambor som är överens om att den ene ska styvbarnsadoptera den andres barn. Risken för konflikter mellan föräldrarna som påverkar barnet negativt ska också vägas mot de fördelar som en adoption innebär. Enligt vår uppfattning bör en sådan avvägning göras i det enskilda fallet inom ramen för den lämplighetsbedömning som alltid ska ske. Detta gäller såväl när adoptionen avser en vuxen som när adoptionen avser ett barn.

Enligt vår bedömning finns det alltså inte tillräckliga skäl för att behålla den nuvarande generella begränsningen som hindrar tidigare makar eller sambor från att adoptera gemensamt eller uppnå gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Vi föreslår därför att makar och sambor som är eller har varit familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare för ett barn ska kunna adoptera barnet gemensamt även efter en separation. Vidare föreslår vi att tidigare makar och sambor ska kunna åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Möjligheten till adoption ska inte begränsas av om någon av de tidigare makarna eller samborna har gift sig eller blivit sambo med en ny partner. Den tidigare maken eller sambon ska alltså kunna adoptera utan medverkan av sin nya partner. Liksom i andra fall av gemensam adoption ska den som har adopterats anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Om barnet är underårigt ska de tidigare makarna eller samborna ha gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft. Om det är fråga om en styvbarns-adoption av en avlidens make eller sambos barn, ska dock den efter levande maken eller sambon ha ensam vårdnad om barnet.

Vi föreslår också att en make eller sambo som är eller har varit ensamstående familjehemsförälder eller särskilt förordnad vårdnadshavare, eller som har varit familjehemsförälder eller särskilt förordnad vårdnadshavare tillsammans med en partner som senare avlidit, ska kunna adoptera utan sin nya partner. Det finns inte anledning att upprätthålla kravet på att makar och sambor ska adoptera gemensamt i en sådan situation.

Förslagen innebär att vissa generella hinder mot adoption slopas. De medför dock inte några förändringar i övrigt. För att en adoption ska beviljas kommer det även fortsättningsvis att krävas att den bedöms vara lämplig. När adoptionen avser ett barn som inte har fyllt

18 år, är det barnets bästa som ska ges störst vikt. Vidare ska barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Även övriga förutsättningar för adoption ska vara uppfyllda. Exempelvis krävs det i regel samtycke från ett barn som har fyllt 12 år och från barnets andra förälder om barnet är underårigt och den andra föräldern är vårdnadshavare.

Åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar

Allmänna utgångspunkter

Vårt uppdrag i den här delen har varit att ta ställning till om barns rätt till sociala föräldrar behöver stärkas och om förutsättningarna för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar i övrigt behöver förbättras.

Många barn växer upp i andra familjer än traditionella kärnfamiljer. Inte sällan finns det en eller flera vuxna som tar ett föräldraansvar för barnet utan att vara barnets rättsliga förälder eller vårdnadshavare, s.k. sociala föräldrar. Det är angeläget att barn som växer upp i en familj med andra eller fler vuxna än två rättsliga föräldrar har tillgång till sitt sociala nätverk och kan dra nytta av detta på samma sätt som andra barn. De band som finns mellan ett barn och en social förälder kan vara väl så starka som banden till en rättslig förälder. Det är viktigt att denna relation erkänns och att det finns en trygghet och förutsebarhet för alla barn oavsett i vilken familj barnet växer upp.

Den familjerättsliga lagstiftningen är inte anpassad till att barn växer upp i andra familjer än kärnfamiljer. Det har bland annat lyfts fram att den nuvarande ordningen brister när det gäller förutsättningarna för barnet att upprätthålla sin relation med en social förälder om det uppstår konflikter i samband med en separation eller en förälders dödsfall. Kärnan i kritiken är att det i en sådan situation finns en risk att en social förälder stängs ute från barnets liv, trots att det kan innebära att barnet förlorar kontakten med någon som i praktiken fungerat som en förälder under barnets uppväxt. Att den familjerättsliga lagstiftningen utgår från kärnfamiljen innebär också att det kan finnas svårigheter för sociala föräldrar att ta ett föräldraansvar, vilket i sin tur kan gå ut över barnet. Det kan handla om att en social förälder inte får tillgång till information om barnet från t.ex. skolan eller vården,

eller att det i andra sammanhang är förenat med svårigheter för en social förälder att vara delaktig i frågor som rör barnet.

För att avgöra om det finns behov av åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar krävs att den närmare problembilden klarläggs. En huvuduppgift för oss har därför varit att undersöka vilka konkreta svårigheter som i olika situationer kan uppstå för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar. En annan uppgift har varit att undersöka hur befintliga möjligheter att understödja relationen mellan ett barn och en social förälder används, främst barnets rätt till umgänge med andra än rättsliga föräldrar.

Våra ställningstaganden om behovet av åtgärder har utgått ifrån den problembild vi har identifierat. En central utgångspunkt för våra överväganden har varit att våra förslag ska utformas utifrån barnets bästa. En annan angiven utgångspunkt för vårt uppdrag har varit att ett behov av att stärka barns rätt till sociala föräldrar i första hand ska bygga på samförstånd och delegation av ansvar och således tillgodose genom andra åtgärder än att utvidga kretsen av vårdnadshavare.

Vårt arbete med att kartlägga problembilden

Vid undersökningen av de befintliga möjligheterna för barn att upprätthålla relationen till en social förälder har gällande bestämmelser om barns rätt till umgänge med andra än rättsliga föräldrar stått i centrum. I dag är det endast socialnämnden som är behörig att väcka en talan om umgänge mellan barnet och någon annan än en rättslig förälder. Vid bedömningen av om en sådan talan ska föras ska socialnämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina morföräldrar och farföräldrar och andra som står barnet särskilt nära.

För att undersöka hur dessa bestämmelser tillämpas i praktiken tog vi fram en enkät som skickades till samtliga socialnämnder i landet. Cirka 65 procent av socialnämnderna besvarade enkäten. Undersökningen visar att det till nämnderna, under åren 2018–2020, inkom sammanlagt 110 förfrågningar om att väcka talan om barnets umgänge med någon annan än en rättslig förälder. Vidare väcktes det en sådan talan vid 6 tillfällen, vilket motsvarar ungefär 5 procent av alla förfrågningar.

Det var far- eller morföräldrar som stod bakom de allra flesta av förfrågningarna. Hela 90 förfrågningar kom från någon i den person-

kretsen. Sammanlagt 7 förfrågningar kom från sociala föräldrar. I ett ärende handlade det om en social förälder i en stjärnfamilj och i övriga fall om sociala föräldrar i ombildade familjer.¹ Av de 6 fall där socialnämnden förde en umgängestalan avsåg ett fall ett barns rätt till umgänge med en social förälder. I sammanhanget bör dock framhållas att enkätsvaren samtidigt visar att det är förhållandevis vanligt att barnets vårdnadshavare och den som har vänt sig till socialnämnden med en förfrågan om umgänge kan komma överens om umgänget. Samförståndslösningar nåddes i drygt en tredjedel av ärendena.

När det sedan gäller kartläggningen av vilka konkreta svårigheter som i olika situationer kan uppstå för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar har Kantar Sifo på vårt uppdrag utfört en större statistisk undersökning där uppgifter har inhämtats från ett stort antal barn och vuxna i olika familjekonstellationer där sociala föräldrar ingår. I undersökningen ingick dels två enkäter som besvarades av vuxna (536 respondenter) respektive av barn i åldrarna 13–17 år (238 respondenter), dels djupintervjuer med vuxna (22 respondenter) och med barn i blandade åldrar (21 respondenter). Frågorna handlade i huvudsak om huruvida deltagarna upplevt eller inte upplevt problem eller utmaningar som hör samman med den sociala föräldrarnas rättsliga position i förhållande till barnet, dvs. att han eller hon varken är rättslig förälder eller vårdnadshavare. I undersökningen berördes särskilt barnets skolgång, hälso- och sjukvård, fritid, föreningsliv och resor samt ekonomi och försäkringar. Frågorna som ställdes till barn kretsade väsentligen kring barnets uppfattning om vem i deras närhet som utför olika uppgifter och om barnet själv vill eller inte vill att deras sociala förälder ska involveras mer i olika sammanhang, t.ex. i frågor som rör barnets skolgång eller hälsa.

Djupintervjuerna gav utrymme för dels mer utvecklade resonemang om de frågor som ingick i enkäterna, dels frågor om föräldraskap och familjereationer på ett djupare plan.

Nedan återkommer vi till vad kartläggningen i huvudsak visar och vilka slutsatser vi drar av den när det gäller såväl behovet av reformer som lämpligheten av olika förslag som vi har övervägt.

¹ Se avsnittet Vissa begrepp och förkortningar för en redogörelse av hur olika familjebegrepp används i det här betänkandet.

Slutsatser om reformbehovet

Förutsättningarna för barn att upprätthålla en relation med sina sociala föräldrar efter en separation eller en förälders dödsfall behöver förbättras

Vår undersökning om tillämpningen av bestämmelserna om barns rätt till umgänge med andra än rättsliga föräldrar ger sammantaget bilden att dessa i praktiken har en undanskymd roll. Detta gäller inte minst i förhållande till sociala föräldrar. Det går dock inte att dra några säkra slutsatser om vad detta beror på. Den sparsamma tillämpningen kan indikera ett reformbehov, men det kan också vara så att det praktiska behovet av regelverket är begränsat.

Även om det inte går att säga säkert varför bestämmelserna om barns rätt till umgänge med andra personer än de rättsliga föräldrarna inte tillämpas särskilt ofta är det vår uppfattning att barns rätt till umgänge med sociala föräldrar inte bör höra till samma kategori av regler som gäller för närstående som inte har en föräldraroll i förhållande till barnet. Vi bedömer att regelverket behöver anpassas även till barn som växer upp i andra familjer än kärnfamiljer. Av bland annat de intervjuer som ingick i vårt kartläggningsarbete framgår att det ibland kan vara så att ett barns uppfattning om vem som är förälder avviker från det som följer av den föräldraskapsrättsliga regleringen. Forskning visar också att det främst är de sociala banden mellan barnet och den som utövar föräldrarollen som är avgörande för relationens kvalitet och för barnets upplevelse av föräldraskap. Vi anser därför att det är mindre lämpligt att förutsättningarna för barnet att ha umgänge med någon som barnet ser som sin förälder i stor utsträckning beror på hur relationen kvalificeras i rättsliga termer.

Till bilden hör också att det i de djupintervjuer som vi lät utföra var ett återkommande tema att många känner en oro för hur relationen mellan barn och social förälder skulle påverkas om det uppstod meningsskiljaktigheter efter en separation eller en förälders dödsfall.

Ur ett barnrättsperspektiv väger vidare skälen för att tillgodose ett barns rätt att upprätthålla en för barnet viktig relation, även mot vårdnadshavarens vilja, betydligt tyngre när det gäller umgänge med någon som i praktiken fungerat som en förälder för barnet än när det handlar om en närstående som barnet har en annan form av relation till. Avvägningen mellan de intressen som står mot varandra blir en

annan när det handlar om barnets rätt till umgänge med någon som barnet ser som sin förälder.

Sammantaget bedömer vi att reglerna om barns rätt till umgänge med sina rättsliga respektive sociala föräldrar bör vara mer likartade än vad de är i dag. En anpassning behöver ske för att stärka barnets rätt till de vuxna som barnet betraktar som sina föräldrar när han eller hon växer upp i en familjekonstellation där det inte råder full överensstämmelse mellan rättsligt och socialt föräldraskap.

Det finns ett behov av att underlätta vardagslivet för vissa familjer där sociala föräldrar tar föräldransvar

Enkätundersökningen med vuxna respondenter visar att de flesta av dem inte hade upplevt några större svårigheter med den nuvarande ordningen. Samtidigt är det på många områden en förhållandevis stor minoritet som har svarat att de hade upplevt stora eller mycket stora problem som hör samman med en social förälders förutsättningar att utöva föräldransvar. Frågor om tillgång till digitala plattformar (t.ex. skolportaler eller 1177 Vårdguiden) utmärker sig på flera områden i negativ riktning. Det är genomgående en högre andel av respondenterna som har svarat att de upplever stora eller mycket stora problem i frågor som på olika sätt handlar om tillgång till digitala plattformar.

Av enkätundersökningen med barn framgår bland annat att många av barnen inte tycker att det spelar någon roll om det är deras vårdnadshavare eller en social förälder som utför en viss uppgift eller närvarar i något särskilt sammanhang. Viktigt att framhålla är samtidigt att en relativt stor grupp gav uttryck för uppfattningen att de inte vill att deras sociala förälder ska vara mer involverad än vad han eller hon redan är.

Att en majoritet inte upplever några större bekymmer med nuvarande ordning innebär enligt vår mening inte nödvändigtvis att det saknas behov av att vidta åtgärder. Vid den bedömningen kan man inte utgå från ett alltför kvantitativt synsätt. Tvärtom måste en utgångspunkt vara att regelverket i möjligaste mån ska tillgodose varje barns behov, oavsett familjekonstellation. Som framgår ovan kan vi också konstatera att det i många frågor är en förhållandevis stor minoritet som har en avvikande uppfattning.

Under djupintervjuer med såväl barn som vuxna framkom flera konkreta exempel på hur svårigheter inom olika områden kan gestalta

sig. Det kan exempelvis handla om att det vardagliga livspusslet försvåras eller att något viktigt förbises på grund av att en social förälder inte kan logga in på digitala plattformar och ta del av information eller utföra olika åtgärder som finns där. Liknande problem kan uppkomma som ett resultat av till exempel olika begränsningar för bokningar eller besök inom hälso- och sjukvården. Ett annat exempel är att flera sociala föräldrar har vittnat om att de inte kan vara delaktiga i barnets skolgång på det sätt som vore önskvärt. Det kan t.ex. handla om bristande förutsättningar att följa barnets skolgång eller att inte ha rätt att närvara vid barnets utvecklingssamtal. I synnerhet om barnet har särskilda behov kan det också uppstå svårigheter att uppnå en rimlig balans i arbetsfördelningen mellan de vuxna i familjen, eftersom vårdnadsansvaret i dessa fall ofta är mer omfattande än i andra familjer.

Sammantaget visar vår kartläggning av problembilden att den nuvarande ordningen kan förbättras när det gäller att möta de behov som finns hos barn och vuxna i familjer där sociala föräldrar tar ett stort föräldraansvar. I frågor som rör barnet råder i dessa familjer en ansvarsfördelning som avviker från den som regelverket är utformat för. Inte minst utifrån barnets intressen finns det därför skäl att överväga olika åtgärder som kan underlätta det aktiva ansvarstagande som många sociala föräldrar de facto utövar.

I samma riktning talar även det förhållandet att det bland familjerna – vilket också framgår av kartläggningen – finns skiftande erfarenheter när det gäller t.ex. möjligheterna för en social förälder att följa med vid ett vårdbesök, delta i ett utvecklingssamtal eller få tillgång till en skolportal. Det tycks hos många aktörer finnas en osäkerhet kring i vilken utsträckning det är möjligt att tillmötesgå önskemål om att involvera en social förälder.

Kartläggningen visar dock inte att familjerna upplever avsevärt större svårigheter inom något eller några särskilda områden, exempelvis skolan eller hälso- och sjukvården. När man jämför utfallet inom olika områden är bilden tvärtom ganska likartad. Problembilden gäller inte heller några tydligt avgränsade frågor, t.ex. en social förälders möjligheter att fatta beslut i några få specifika frågor, ta del av någon viss information eller företräda barnet i något särskilt sammanhang. Vi kan därför dra slutsatsen att våra förslag bör ha en mer generell räckvidd och inte inskränkas till speciallagstiftning på några särskilt utvalda områden.

Något vi också kan konstatera är att reformbehovet inte gäller någon viss grupp av familjer som enkelt kan definieras. Kartläggningen visar inte att erfarenheter av att möta svårigheter på olika områden tydligt kan sättas i samband med exempelvis familjekonstellation eller barnets boendesituation. Familjer med sociala föräldrar är över huvud taget en mångfacetterad grupp, vilket medför särskilda svårigheter när det gäller att bestämma lämpliga avgränsningar för olika förslag. Det är t.ex. inte träffsäkert att i det sammanhanget utgå från etablerade rekvisit som ”förälders make eller sambo”. I stället kan vi konstatera att det enda som är gemensamt för familjer som upplever stora problem är att det i familjerna finns sociala föräldrar som tar ett omfattande föräldraansvar och som också förväntar sig att de ska ha förutsättningar att göra det.

Utvärdering av tänkbara åtgärder

Vi har analyserat fördelar och nackdelar med en rad olika åtgärder. Vi återkommer strax till de förslag som enligt vår bedömning bör genomföras. När det gäller de alternativ som vi anser att det inte finns anledning att gå vidare med bedömer vi i de flesta fall att åtgärden i fråga antingen är otillräcklig eller mindre träffsäker för att tillgodose de behov som finns. En del av de åtgärder som vi har utvärderat framstår som mindre lämpliga av andra skäl, t.ex. på grund av att de är alltför långtgående.

Vi har bland annat kommit fram till att följande åtgärder inte bör genomföras: en rätt att överklaga socialnämndens beslut att inte föra talan om umgänge, rättigheter direkt knutna till äktenskap eller samboförhållande med barnets rättsliga förälder, en självständig rätt till information för sociala föräldrar samt en möjlighet att ingå avtal om att vara fler än två vårdnadshavare.

Våra förslag

Informationsinsatser för familjer där sociala föräldrar finns

Kartläggningen visar att det är ovanligt att familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar använder sig av fullmakter. En del familjer har uppfattningen att det är svårt eller krångligt att använda fullmakter.

Andra tycks inte känna till att möjligheten finns. Samtidigt är det få av de som faktiskt har använt fullmakt som har upplevt att det inte fungerar. Det ligger därför nära till hands att anta att många familjer skulle uppleva färre problem i sin vardag om de använde sig av fullmakter.

Vi bedömer vidare att det över huvud taget finns ett behov av samlad och enkel information om regler som inkluderar sociala föräldrar och om de möjligheter som finns att på olika sätt ge sociala föräldrar ett rättsligt mandat att agera i frågor om barnet. Det har bland annat genom de kontakter som vi har haft med yrkesverksamma på området framkommit att en tänkbar förklaring till att bestämmelserna om barnets umgänge med andra än rättsliga föräldrar sällan tillämpas är att en del sociala föräldrar helt enkelt inte känner till att reglerna finns.

Vi föreslår därför att regeringen ger Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) i uppdrag att genomföra informationsinsatser med målsättningen att öka kunskapen om sådana regler och möjligheter som nämns ovan. Det bör överlåtas till MFoF att bestämma hur den närmare utformningen av informationsinsatserna ska se ut.

Föräldrafullmakt – en ny form av fullmakt

Som framgår ovan bör våra förslag ha en generell räckvidd och i första hand tillgodose de behov som finns i familjer där sociala föräldrar tar ett omfattande föräldraansvar. Vidare visar kartläggningen att en betydande del av den problematik som familjerna möter i sin vardag har samband med tillgången till digitala plattformar. För många sådana plattformar gäller att det vid inloggning sker en kontroll mot behörighetsuppgifter som hämtas från folkbokföringen. För att åstadkomma en verklig förändring bedömer vi därför att det kan krävas att en social förälders behörighet – i likhet med vad som gäller för en vårdnadshavare – framgår av folkbokföringen.

Vi föreslår att det införs en ny form av fullmakt – föräldrafullmakt – som gör det enklare för bland annat sociala föräldrar att få en mer generell behörighet att hantera frågor som gäller barnet. Uppgift om föräldrafullmakt ska registreras i folkbokföringen och med fullmakten ska följa en förutbestämd och i lag angiven behörighet att i vårdnadshavarens ställe agera i olika frågor som rör barnet. När det

gäller barnets personliga angelägenheter ska behörigheten i princip motsvara det utrymme som en vårdnadshavare har att handla på egen hand när ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare. Om vårdnadshavaren även är barnets förmyndare ska föräldrafullmakten också omfatta en rätt att, i samma utsträckning som en förmyndare, ta del av uppgifter i frågor som rör barnets ekonomiska angelägenheter.

Förslaget innebär att barnets vårdnadshavare får möjlighet att lämna en föräldrafullmakt genom en anmälan till Skatteverket. Om barnet har fyllt 12 år ska barnet, som huvudregel, lämna sitt samtycke till en anmälan om föräldrafullmakt.

En föräldrafullmakt ska upphöra att gälla när barnet fyller 18 år eller avregistreras från folkbokföringen. I regel ska den dessutom upphöra om det sker en ändring i vårdnaden om barnet. Liksom andra fullmakter ska föräldrafullmakten kunna återkallas av fullmaktsgivaren, dvs. i det här fallet av vårdnadshavaren. Även barn som har fyllt 12 år och den som har fått en föräldrafullmakt ska dock kunna åstadkomma att fullmakten upphör att gälla.

Skatteverkets handläggning av en anmälan om föräldrafullmakt ska vara begränsad till en kontroll av ett fåtal formella krav, t.ex. att barnet och föräldrafullmaktshavaren är folkbokförda i Sverige och att föräldrafullmaktshavaren har fyllt 18 år. Skatteverkets beslut i ärenden om föräldrafullmakter ska kunna överklagas, men beslutet ska gälla omedelbart.

Uppdraget som föräldrafullmaktshavare är personligt och det ska därför inte vara möjligt att överlåta uppdraget till någon annan. Föräldrafullmaktshavaren ska fullgöra uppdraget i enlighet med barnets bästa samt i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Föräldrafullmaktshavaren ska även, utom i vissa särskilda undantagsfall, följa instruktioner som lämnats av vårdnadshavaren och samråda med honom eller henne i viktiga frågor. Vi föreslår också att det ska finnas särskilda bestämmelser om föräldrafullmaktshavarens skadeståndsansvar vid uppdragets fullgörande, både mot vårdnadshavaren och tredje man.

Barns rätt till umgänge med sociala föräldrar stärks

För att stärka barns rätt till sina sociala föräldrar föreslår vi att det införs en självständig talerätt i frågor om umgänge för den som är att anse som en särskild umgängesperson. Med detta avses en person

med vilken barnet har en relation som motsvarar den mellan barn och förälder. En sådan ordning minskar enligt vår bedömning risken för att konflikter mellan vuxna leder till att barnet förlorar kontakten med någon som barnet ser som sin förälder.

Avsikten är att den nya bestämmelsen om umgänge ska tillämpas restriktivt. Det avgörande ska vara hur relationen gestaltar sig ur barnets perspektiv. Det kan regelmässigt förutsättas att den relation som ska finnas mellan ett barn och en särskild umgängespersion endast kan uppstå om personen i fråga har bott tillsammans med barnet under en inte obetydlig del av barnets liv och under den tiden också tagit ett sådant omfattande ansvar för barnets omsorg och fostran som normalt följer med ett föräldraskap.

Liknande regler finns i flera jämförbara länder, exempelvis Finland. Med hänsyn till bland annat de erfarenheter som finns där bedömer vi att risken för att antalet domstolsprocesser ska öka annat än marginellt är liten.

Sammantaget bedömer vi att förslaget har påtagliga fördelar för en mindre grupp av barn som lever i familjer där relationen till en social förälder är lika nära och betydelsefull som relationen till en rättslig förälder. Samtidigt framstår risken för att andra barn blir föremål för fler tvister som klart begränsad. Enligt vår bedömning har förslaget också, i jämförelse med andra åtgärder som vi har övervägt, bättre förutsättningar att i praktiken åstadkomma ett starkare skydd för barnets rätt till sina sociala föräldrar.

Med tanke på att det mellan barnet och en särskild umgängespersion ska finnas ett förälder-barnförhållande föreslår vi att de bestämmelser som gäller beträffande förfarandet för – och genomförandet av – ett umgänge med en förälder ska tillämpas även när frågan om umgänge avser en särskild umgängespersion. Detta gäller bland annat krav på deltagande i informationssamtal, möjligheten att ingå avtal om barnets umgänge, fördelning av resekostnader och förutsättningarna att besluta om umgängesstöd.

Om ett barn ska ha umgänge med flera personer kommer särskilda överväganden att krävas. Vid prövningen av om ett umgänge är till barnets bästa måste det alltid tas hänsyn till barnets behov av en stabil och sammanhållen vardag.

Utökade möjligheter till samarbetsamtal

Med en utvidgning av den krets som har en självständig talerätt i frågor om umgänge följer att regelverket också bör anpassas så att förutsättningarna att nå samförståndslösningar motsvarar de som gäller vid umgängestvister mellan föräldrar. Att ett barn blir involverat i en rättslig tvist ska så långt det är möjligt undvikas. Vi föreslår därför att kommunens skyldighet att erbjuda samarbetsamtal utökas så att denna även omfattar samtal som syftar till att barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion når enighet i frågor om umgänge.

Vi anser emellertid att sådana samarbetsamtal även ska kunna omfatta barnets personliga angelägenheter beträffande annat än umgänge, trots att eventuella överenskommelser i andra frågor inte kan ges formen av ett verkställbart avtal. Att ett sådant behov finns indikerar inte minst den omständigheten att det redan i dag förekommer att det anordnas samarbetsamtal mellan vårdnadshavare och sociala föräldrar. Kommunerna bör ha ett tydligt mandat att anordna sådana samtal. Vi anser också att det utifrån barnets bästa är angeläget att vuxna i fler familjekonstellationer än i dag kan få hjälp att hitta samförståndslösningar.

Större möjligheter att ta hänsyn till barnets bästa när vårdnaden bestäms efter en förälders eller en vårdnadshavares död

Om ett barn står under vårdnad av båda sina föräldrar och en av dem dör får den efterlevande föräldern ensam vårdnad. Många gånger är det självklart att detta är det bästa för barnet. Det behöver dock inte alltid vara så.

Om barnet har bott tillsammans med den förälder som har avlidit är det inte givet att barnet har en nära relation till den andra föräldern, trots att vårdnaden har varit gemensam. Det finns vårdnadshavare som är mer eller mindre frånvarande i barnets liv och som barnet därför inte har någon nära relation till. I dessa fall kan en boendeförälders bortgång medföra ett dramatiskt uppbrott där barnet tvingas flytta från sitt tidigare hem till en förälder som barnet dittills endast haft en begränsad kontakt med. Om barnet sedan tidigare bor med en social förälder – typiskt sett den som var den avlidna förälderns make eller sambo – kan det vara bäst för barnet att i stället bo kvar med honom eller henne.

Vi föreslår därför att det införs regler som – i likhet med vad som gäller i några av våra nordiska grannländer – möjliggör att hänsyn kan tas till barnets boendesituation när vårdnaden efter en förälders dödsfall bestäms, även när den efterlevande föräldern haft del i vårdnaden sedan tidigare. Enligt vårt förslag ska domstolen på talan av socialnämnden, om det är lämpligare, flytta över vårdnaden från den efterlevande föräldern till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. En sådan talan ska väckas inom sex månader efter föräldrarnas död.

Vi bedömer samtidigt att det kommer att finnas fall där en vårdnadsöverflyttning i och för sig skulle kunna vara aktuell, men där den efterlevande rättsliga föräldern och den sociala föräldern som barnet har bott tillsammans med är överens om att det bästa för barnet är att de två utövar vårdnaden gemensamt. Det kan t.ex. vara en gemensam uppfattning att barnet bör få bo kvar i samma hem som tidigare. Vidare kan det finnas goda förutsättningar att också i andra fall fortsätta ett sedan tidigare väl fungerande samarbete i frågor som rör barnet.

Med tanke på i första hand dessa situationer föreslår vi också en enklare ordning som innebär att den efterlevande föräldern kan ansöka hos domstol om att få utöva vårdnaden gemensamt med en viss person. Domstolen ska utse den personen att såsom särskilt förordnad vårdnadshavare utöva vårdnaden gemensamt med föräldern, om personen uppfyller de allmänna kraven för att vara särskilt förordnad vårdnadshavare och det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa. I den här speciella situationen ska det dock inte uppställas krav på äktenskap eller samboförhållande för gemensam vårdnad. Möjligheten att ansöka om gemensam vårdnad med en viss person ska finnas tillgänglig både när den efterlevande föräldern är vårdnadshavare sedan tidigare och när han eller hon anförtros vårdnaden i samband med dödsfallet. Ansökan ska handläggas som ett domstolsärende.

Vidare föreslår vi att motsvarande regler ska gälla när ett barn står under vårdnad av två särskilt förordnade vårdnadshavare och en av dem dör. Vi föreslår också flera följdändringar med anledning av att ett barn kan komma att stå under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare gemensamt. Förslaget innebär bland annat att bestämmelserna om föräldrars förmyndarförvaltning ska tillämpas när både en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare är förmyndare, även om den särskilt förordnade vårdnadshavaren är att

anse som en särskilt förordnad förmyndare. Vidare ska reglerna för upplösning av den gemensamma vårdnaden mellan en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare motsvara det som gäller när ett barn står under vårdnad av två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Konsekvenser av våra förslag

Förslagen bedöms få positiva konsekvenser för framför allt barn och unga. Ändringarna vi föreslår i den föräldraskapsrättsliga regleringen innebär att barns rätt till sina föräldrar stärks. De föräldraskapsrättsliga reglerna blir dessutom lika för alla barn, oavsett vilken familjekonstellation barnet lever i. Med en enkel, tydlig och överskådlig reglering minskar också risken för fel i rättstillämpningen. Våra förslag om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet innebär att barnets intresse av trygghet och stabilitet i sina befintliga familjerelationer får ett starkare skydd än i dag. Med våra förslag om utökade möjligheter till adoption ges fler barn också möjlighet att befästa en befintlig familjerelation.

Flera av våra förslag innebär också att barns rätt till sociala föräldrar stärks. Förslagen bidrar sammantaget till en familjerättslig reglering som bättre tillgodoser barnets behov av trygghet samt barnets rätt att bibehålla och utveckla relationerna med de vuxna som barnet betraktar som sina föräldrar, oberoende av i vilken familjekonstellation barnet växer upp.

Vi bedömer vidare att förslagen får positiva konsekvenser för de vuxna som finns i barnets närhet, såväl rättsliga föräldrar som sociala föräldrar. Flera förslag bedöms främja hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter. Förslagen bedöms också få positiva, om än begränsade, konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslagen bedöms få marginella eller begränsade konsekvenser för myndigheter och domstolar. Vissa förslag får anses innebära ett visst utökat åtagande för kommunerna. Förslagen bedöms dock vara proportionerliga och syftena med dessa kan inte uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt. Förslagen bedöms inte heller leda till annat än försumbara kostnadsökningar för kommunerna och aktualiserar därför inte någon tillämpning av den kommunala finansieringsprincipen.

Förslaget om föräldrafullmakt bedöms för Skatteverkets del medföra utvecklingskostnader om cirka tio miljoner kronor. Kostnaderna bör kunna finansieras inom myndighetens befintliga ramar. Den löpande hanteringen av ärenden om föräldrafullmakter bedöms inte påverka myndigheten annat än marginellt.

Summary

Remit

Our overall remit has been to review the rules of the Children and Parents Code on parenthood and also to consider some changes of other rules in family law. The purpose of our remit has been to draft – with the best interests of the child as the starting point – a more cohesive, gender-neutral and equal parenthood regime and also rules about parental responsibility that are adapted to differing family constellations. Our remit has included a consideration of:

- how the rules of the Children and Parents Code on parenthood can be designed to make them more accessible, uniform, comprehensive, gender-neutral and inclusive as well as simpler to apply;
- whether to limit the scope to annul parenthood;
- whether persons who are no longer married or cohabiting partners should be able to adopt jointly or to adopt one another’s children; and
- whether improvements need to be made to the possibilities for a child to maintain their relationship with a social parent after a separation or a parent’s death, and whether any other measures need to be taken to facilitate matters for families where more than two adults take parental responsibility.

Review of the rules on parenthood in the Children and Parents Code

Design of the regulations

This part of our remit has been to review the Children and Parents Code's rules about parenthood. The review has mainly been about improving the structure of the framework of parental law and making it more accessible, clearer and more comprehensible.

In terms of content, the parental law regime in Sweden is among the most modern in the world. For instance, the rules mean that the same conditions for parenthood apply to same-sex couples as to different-sex couples and this is independent of whether any parent has changed their sex. However, the continual introduction of new rules on parenthood without making any review of the regulations as a whole has resulted in the regulations becoming both complicated and hard to understand. The overall structure of the regulations, which are, in many respects, still based on parents being a woman and a man who have children together through sexual intercourse, has in fact been retained. When other ways of having children and becoming parents have appeared, this has been regulated separately and, in practice, as an exception to the traditional main rule. Moreover, the design of the regulations has been largely steered by there being three types of legal parents: "mother", "father" and "parent under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code". Taken together, this has resulted in regulations that have become both extensive and hard to take in. To a great extent, similar situations are regulated in different sections. Understanding and being able to apply the rules requires both knowledge of the regulations as a whole and of how the rules relate to and affect one another.

If the framework of parental law is to be simple, clear and accessible, it is, in our assessment, necessary to limit the number of sections about parenthood by scrapping the present fragmented system which regulates what are, in practice, similar cases in different sections. It is not possible to achieve such a thoroughgoing change without, at the same time, abolishing the different terms for parenthood. We therefore propose that the terms "mother", "father" and "parent under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code" be replaced with "parent" and that provisions that regulate the same situation are brought together in common sections. In the situations where it

is important whether a parent is the parent who gave birth to the child or the child's other parent this should be stated specifically.

Our review has also resulted in several other proposals that simplify, clarify and modernise the regulations. Among our proposals are that the unwritten principle that the person who gave birth to the child is the child's parent should be embodied in the law, that the grounds for annulling parenthood should be clarified and that the language of the legislation should be modernised and simplified.

The need for special rules when it is not known or unclear who has given birth to a child

Our remit has also included considering the need for rules about the investigation of maternity and parenthood. At present there are no rules in the Children and Parents Code about establishing and annulling maternity. This is because it is, as a rule, clear who has given birth to the child and is therefore the mother of the child. If it is unclear who has given birth to the child or if maternity is being questioned, legal action to establish or annul maternity can instead be presented as a claim for a declaratory judgment under the rules in Chapter 13, Section 2 of the Code of Judicial Procedure. Nor are there any special rules about the investigation of maternity, one result of which is that the municipal social welfare committee does not have a statutory obligation to try to investigate who has given birth to a child.

To be able to assess the need for special rules about the investigation of maternity, we have analysed 174 cases concerning maternity filed with 26 of the country's district courts in 2019 and 2020. Our review shows that the need for a legal examination of maternity generally arises because a child that has immigrated to Sweden does not have the documentation required for the Swedish Tax Agency to register the child's maternity in the population register.

To ensure that the data registered in the population register are correct, registration by the Swedish Tax Agency includes some examination of the data. The starting point is that the data registered in the population register must be verified. The high standard required for data to be registered in the population register can, however, entail difficulties for people who immigrate to Sweden. This applies particularly to people who immigrate and who, for various reasons,

have difficulty in obtaining reliable supporting information from the country they immigrate from. In such a situation, the difficulty in getting correct data registered in the population register generally relates to several different population register data and not solely the data about parenthood. In our assessment, there is no justification against this background and considering that the need for a legal examination in court only arises in exceptional cases, for proposing rules in the Children and Parents Code about establishing and annulling parenthood for a person who has given birth to a child that correspond to the rules currently in place for the child's other parent. Unlike parenthood for the person who has not given birth to the child, parenthood for the person who has given birth to the child is always established automatically through the giving of birth. Thus the point to be examined in exceptional cases is who gave birth to the child, and when this has been made clear, parenthood follows automatically. If there is a need in an individual case to bring a court action, that action can be brought under the general rules on claims for declaratory judgments in Chapter 13, Section 2 of the Code of Judicial Procedure.

However, the fact that there is no need for special rules about establishing and annulling parenthood for a person who has given birth to a child does not mean that society can remain passive when this matter is unclear regarding a child who is habitually resident in Sweden, at any rate not regarding a child under 18 years of age. A child has the right to clarity about their origins. The right to clarity about their origins includes the right to know about both their parents, including the parent who gave birth to the child. The social welfare committee has a clear responsibility under the Children and Parents Code as regards getting the parenthood of the parent who did not give birth to the child established. Even though there is no statutory provision, case-law states that the social welfare committee has an obligation, if the need arises, to also try to investigate who may have given birth to the child. This includes an obligation for the social welfare committee to assist the child in having a legal determination made of who gave birth to the child and is therefore the child's parent. However, the fact that the obligation of the social welfare committee to assist a child in investigating who gave birth to the child is not stated expressly in the law results in a risk that social welfare com-

mittees will act differently when a need for this kind of investigation arises.

It is important that all children in Sweden are given the same support and assistance in establishing who the child's parents are, irrespective of where in the country the child lives. We therefore propose that a statutory obligation be inserted in the Children and Parents Code for the social welfare committee to try to investigate who has given birth to a child if this is not known or unclear. This investigative obligation will arise not only when the population register does not contain a registered parent who gave birth to the child, but also when it is unclear whether the person registered as a parent in the population register actually is the person who gave birth to the child. As is the case for parenthood for the person who did not give birth to the child, this obligation should cover children who are under 18 years of age and are habitually resident in Sweden. In addition, the applicable parts of the processing rules in Chapter 2 of the Children and Parents Code concerning the social welfare committee's investigation of parenthood for the person who did not give birth to the child should also apply to the investigation of who gave birth to the child.

We have also concluded that the social welfare committee should have an obligation to work for a forensic genetic examination in all cases where the committee assesses that one is needed, and that this should apply irrespective of whether the investigation concerns the question of who gave birth to the child or the parenthood for the person who did not give birth to the child.

Under the present system, the social welfare committee should work to have a forensic genetic examination carried out if the person who may be the father of the child requests this or if there is reason to assume that the mother had sexual intercourse with more than one man during the period when the child may have been conceived. However, a forensic genetic examination can also be of crucial importance for the social welfare committee's investigation of a child's parenthood in situations other than those where the child has been conceived through sexual intercourse, e.g. if the child has been conceived through a home insemination but it is not clear which of several different sperm donors is the parent of the child. In addition, a forensic genetic examination can be of importance for the question of who has given birth to the child. While the genetic link to the

child is of no importance for parenthood of this kind arising, the existence of a genetic link can be a strong piece of evidence that the person who says that they gave birth to the child also did so. As stated above, in principle lack of clarity about who has given birth to a child only arises when a child has immigrated to Sweden and does not have reliable documentation, e.g. a birth certificate or an extract from a hospital medical record, that can prove who gave birth to the child. In such a situation, carrying out a forensic genetic examination can be of great importance for the investigation by the social welfare committee.

Annulment of parenthood for the parent who did not give birth to the child

Concern has been expressed in various contexts that the rules on annulment of parenthood are not consistent with the best interests of the child. The criticism has mainly been about the rules for annulment not being adapted to the different ways of getting children and becoming parents that have arisen in recent years. Traditionally, the grounds for annulment of paternity are mainly aimed at the situation where someone other than the legal father contributed through sexual intercourse to the conception of the child. In the case of assisted fertilisation using donated sperm, the situation is different. Then the fact that the person who has been considered to be a parent does not have a genetic link to the child is not, in itself, a ground for annulment. Instead, annulment is possible if it turns out that one of the conditions for parenthood is not fulfilled, e.g. if the child was conceived through assisted fertilisation abroad using an anonymous sperm donor. An incorrect determination of parenthood can be due to ignorance of the regulations or the actual circumstances. However, it may also happen that a couple still allow parenthood to be presumed or acknowledged even though they are aware that one of the conditions for it are not in place. There is also a fear that the new rules about presumption of parenthood, which entered into force on 1 January 2022, may lead to more incorrect parenthoods that can later be subject to annulment.

The statistics produced by the Swedish Courts Administration for the Inquiry show that the number of court cases on annulment of paternity has decreased in the past ten years. They also show that

extremely few cases have been filed about annulment of parenthood under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code. The review we have made of 455 cases of annulment of paternity received by 26 of the country's district courts in 2019 and 2020 also shows that in the majority of the cases about annulment of presumed paternity there is no opposing interest whatsoever to the wish to have paternity annulled. They also show that – even in other types of cases about annulment of parenthood – it is common for the child and the parent to be in agreement about annulling the parenthood.

The new rules about parenthood in cases of assisted fertilisation, which include the possibility of annulling a presumed or acknowledged parenthood if an anonymous sperm donor was used in the treatment, have been in force for a relatively short period of time. It is therefore impossible to draw any certain conclusions on the question of whether the regime may lead to more annulled parenthoods. The number of annulled parenthoods may also be affected by the new possibility of acknowledging parenthood digitally without the involvement of the social welfare committee that entered into force on 1 January 2022. The same applies, as mentioned above, to the new rules about presumption of parenthood. At present, however, there is nothing to suggest that the number of annulled parenthoods is increasing.

Although it is relatively unusual for parenthood to be annulled and it is even more rare for the child and the parent to be disputing the matter, this does not mean that the present regulations are appropriate from a children's rights perspective. For example, the rules do not provide any scope for taking account of the child's possible interest in retaining an existing parenthood.

Our review of cases also shows that in a small number of cases the question has, in fact, been raised of whether it is in the best interests of the child for the parenthood to be annulled. So objections of this kind are made, even though they are of no legal relevance at present. What these cases have in common is that they are about situations in which the question of annulment comes up later in the child's life and one of the parties – either the child or the parent – opposes annulment of the parenthood.

When a parenthood is annulled, all legal ties between the child and their previous parent ends. For instance, the previous parent will no longer be a custodian of the child which means that the child, not

without further ado, can have its residency with them. It can also be difficult for the child to get regulated access with its previous parent. At worst the child may completely lose contact with someone who has, for a very long time, been the person who was closest to the child. An annulled parenthood also means that the child no longer has the right to receive maintenance or inheritance from its previous parent. If the annulled parenthood is not replaced with a new parenthood, the child may be placed in a worse economic situation. In specific cases, annulment of a parenthood can have serious consequences for the people affected. Even though the number of parenthoods annulled each year is relatively small, we therefore consider that there is justification for considering an amendment to the rules on annulment of parenthood.

There are several arguments both for and against limiting the scope to annul parenthood for the parent who did not give birth to the child. The counterarguments are mainly about the importance of a legally correct parenthood and the risk that a limitation will encourage circumvention of the regulations, which can ultimately affect the child's possibilities of finding out about its genetic origins. These arguments are important, but they do not, in our view, carry as much weight as the reasons for introducing a limitation. It must, as a rule, be considered to be in the best interests of the child for a dispute about the child's parenthood to be settled early in the child's life. This is because, in particular cases, an annulled parenthood can have serious consequences both for the child and for the adults involved. If the parenthood is annulled later in the child's life, in many cases this means the break-up of an existing family life. In such a situation, there is currently no possibility whatsoever of weighing the interests in the particular case. It is doubtful whether this system is consistent with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The risk that the regulations can be circumvented can, in our view, also be taken into account in designing the limitation. We have therefore concluded that some form of limitation should be introduced of the scope to annul a parenthood for the parent who did not give birth to the child.

There are several conceivable solutions for limiting the possibilities of annulling a parenthood. A limitation can, for instance, be put in place by changing the grounds for when a parenthood can be annulled by limiting what circumstances may form the basis for an

annulment or by introducing some form of restriction of a parent's right to bring legal action. We have concluded that the various interests that should be taken into account when designing a limitation of the scope to annul a parenthood are best balanced by introducing a time limit for the parent's legal standing. Our proposal is that a parent should have to bring legal action about annulment of a presumed parenthood within three years after the birth of the child. If the parenthood has been established through acknowledgement, the action should have to be brought within three years from when the parenthood was established. An action brought after the expiry of this period should only be examined if there are extraordinary reasons to do so.

It is our assessment that children should also continue to have an unlimited right to bring legal action. However, to strengthen the child's right to self-determination in a matter that is central to its own identity, we propose that, in principle, the child should bring its own action in cases concerning annulment of parenthood for the parent that did not give birth to the child. If the child is under 15 years of age and there are exceptional reasons for appointing a special representative, the child's case shall be brought by its special representative. The child's case shall always be brought by a special representative if the child is under 15 years of age and a defendant in a case concerning annulment of parenthood. The child's guardian, as a rule the parent who gave birth to the child, should no longer have the right to bring the child's action. Instead, the parent who gave birth to the child should have an independent right to bring legal action for the annulment of parenthood, but with the same restrictions as apply to the other parent.

Need for amendments to the Act on forensic genetic examinations in investigations of paternity

Parenthood is a status relationship that affects all children. In general, a child's parenthood can be established without a prior forensic genetic examination. In the relatively few cases in which such an examination is required it is unusual for it not to be possible to carry it out voluntarily. So court orders for forensic genetic examinations are relatively rare. In a specific case, however, such an order can be crucial to the child's possibilities of getting its parenthood established

and therefore also getting knowledge about its genetic origins. Against this background it is important for there to be possibilities for the court to order forensic genetic examinations when justified.

At present the court can only order forensic genetic examinations in investigations of paternity. So there is no possibility of ordering forensic genetic examinations to investigate who gave birth to the child or who is the child's parent under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code. This is because the Act on forensic genetic examinations in investigations of paternity is only applicable when the genetic link is relevant to the legal parenthood. In certain situations there is also a requirement that the child can be assumed to have been conceived through sexual intercourse. This means that a court is not able to order a forensic genetic examination if it is clear that the child was conceived through an assisted fertilisation, even though the genetic link can be crucial to legal parenthood in such a situation, e.g. when the child was conceived through home insemination.

In our view, it is not reasonable that the court's possibilities of ordering a forensic genetic examination differ depending on whether the child has been conceived through sexual intercourse or assisted fertilisation. We therefore propose that the scope of the Act be extended to cover all situations when the genetic link is crucial to the legal parenthood.

The need for a forensic genetic examination can also come up when the parenthood of the person who did not give birth is questioned. At present different rules apply depending on whether the parenthood being questioned has been established due to marriage (presumption of parenthood) or if it has been established through acknowledgement. For a court to be able to order a forensic genetic examination when a parenthood has been established through acknowledgement, circumstances must have emerged after the acknowledgement that give reason to assume that someone else had sexual intercourse with the parent who gave birth to the child during the period when the child may have been conceived. For an acknowledged parenthood there is also a possibility of initiating a forensic genetic examination without bringing an action for the annulment of the parenthood at the same time. We propose that the requirement of new circumstances for court orders for forensic genetic examinations be removed. We also propose that the possibility of

examining a question concerning a forensic genetic examination outside a case concerning annulment of an acknowledged parenthood be removed.

The need for a forensic genetic examination can also arise once a parenthood has been established through a judgment. For it to be possible to annul a parenthood established in a judgment, a new trial must have been granted on account of a substantive defect. Since there is no possibility of ordering a forensic genetic examination in a matter concerning relief for a substantive defect, it should also be possible in the future to have the question of a forensic genetic examination examined in a separate court matter. As at present, an order for a forensic genetic examination should require new circumstances that have emerged after the parenthood was established. However, the new circumstances should not be limited to the situation that the child was conceived through sexual intercourse; they should instead be extended to cover all situations in which there is reason to assume that someone else may be a parent of the child.

We have also concluded that a court should be able to order a forensic genetic examination when it is not known or is unclear who gave birth to a child if the investigation is needed.

The ground for parenthood for the person who gave birth to the child is the birth itself. This applies even if the child was conceived through an egg donation and the person who gave birth to the child is therefore not the child's genetic parent. The review we have made of cases concerning maternity shows that, in principle, a lack of clarity about who gave birth to a child only arises when the child has immigrated to Sweden and does not have reliable documentation capable of verifying who gave birth to the child, e.g. a birth certificate or a hospital medical record from the hospital where the child was born. In that situation a forensic genetic examination can be of importance for the question of who gave birth to the child. The existence of a genetic link is generally a strong piece of evidence that the person who says that they gave birth to the child also did so.

Our review of court cases concerning maternity suggests that there is only rarely a dispute about who gave birth to the child. At the same time, it is not possible to rule out the possibility of a situation arising in which a forensic genetic examination cannot be carried out on a voluntary basis. If a presumptive or questioned parent does not want to participate in a forensic genetic examination, it

should, in our view, be possible to order the use of coercive measures so that the examination can be carried out. Our assessment is that this limitation of the protection from physical violation is proportionate.

If a forensic genetic examination shows that the person who states that they gave birth to the child also is the child's genetic parent, this should, as a rule, be sufficient to enable the Swedish Tax Agency to register the parenthood in the population register. Since there will extremely rarely be a need for a court examination to be able to register the parenthood of the person who gave birth to the child, there is no need, either, for special rules making it possible to admit the question of a forensic genetic examination as part of a claim for a declaratory judgment under Chapter 13, Section 2 of the Code of Judicial Procedure. The question of a forensic genetic examination when it is not known or unclear who gave birth to a child should be handled as a court matter instead. It should be possible for a person who can be a party in a case about establishing which person is the parent who gave birth to the child to request an order for a forensic genetic examination.

The need for amendments to the rules on parenthood in international situations

The Children and Parents Code steers the rules on parenthood in Swedish relationships. When there is a link to a country other than Sweden, relationships between private individuals are steered by Swedish international private and procedural law. The matters regulated by Swedish international private and procedural law include how to determine which country's law is to be applied to a question and to what extent a legal matter established in another country can be recognised in Sweden.

At present the regulation of questions concerning parenthood in international situations is mainly set out in two acts – the Act on International Paternity Questions (1985:367), the 1985 Act, and the Act on recognition of Nordic paternity decisions (1979:1001), the 1979 Act. In relation to Switzerland there are also rules in the Act on recognition and enforcement of judgments issued in Switzerland (1936:79). The 1985 Act applies on its own to situations outside the Nordic region that do not have any link to Switzerland. For Nordic

situations the 1979 Act has to be applied to certain questions, including the question of the validity of Nordic court decisions, and the 1985 Act is applied to other questions, including the question of the jurisdiction of Swedish courts in cases concerning parenthood. In our view, the fact that the rules in international private and procedural law on parenthood in Nordic relationships are set out in two different acts makes their application unnecessarily complicated. To obtain a more integrated and accessible legislation we therefore propose that the Swedish provisions on parenthood in international situations now set out in the 1985 Act and the 1979 Act be brought together in a new act.

It is not part of our remit to carry out a more general review of the regulations in Swedish international private and procedural law. But we do have to analyse what consequences the amendments we propose to the Children and Parents Code have for the regulatory framework and to consider the need for consequential amendments.

In the main the rules in the 1985 Act and the 1979 Act should be transferred, without any substantive changes, to the new act. We do, however, propose some amendments compared to what applies today; for example, that the scope of the act be expanded to cover questions of parenthood for the person who gave birth to the child and that a provision should be introduced to the effect that Swedish law always has to be applied to questions concerning the parenthood for the person who gave birth to the child. We also propose that the new act should apply to more situations when the question relates to the parenthood for the person who did not give birth to the child. Unlike in the present system, there should not be any requirement that the woman to whom the parenthood refers is or has been married to or the cohabiting partner of the person who gave birth to the child. However, the act should not apply when a parenthood for a person who did not give birth to the child and did not contribute their sperm to the conception of the child either is to replace the parenthood of the person who gave birth to the child. This means that the act will not be applicable to questions concerning parenthood for a prospective parent of a child who has been conceived through a surrogate arrangement abroad when that person has not contributed their sperm to the conception of the child.

Consequential amendments

Our proposals set out above lead to a number of consequential amendments. The majority of the consequential amendments involve replacing “mother”, “father” and “parent under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code” with “parent” in the statutes containing any of these terms.

Expanded possibilities of adoption

The regime for adoption contains certain general limitations of who is allowed to adopt. For instance, it is only spouses and cohabiting partners who are allowed to adopt jointly and who can establish joint parenthood through stepchild adoption. Nor, as a main rule, is a spouse or cohabiting partner permitted to adopt without the other spouse or cohabiting partner; i.e. spouses and cohabiting partners may, in principle, only adopt jointly.

The general limitations on who is allowed to adopt chiefly create problems for former spouses or cohabiting partners who want to bring about a stepchild adoption or an adoption of a child that has had a foster home placement with them. Problems can, however, also arise in other situations, e.g. when former spouses or cohabiting partners want to adopt a child of which they have been specially appointed custodians or when a spouse or cohabiting partner who has been a single foster home parent wants to adopt the child that has had a foster home placement with them without their partner.

According to the earlier legislative history, questions concerning adoption should be based, to the greatest possible extent, on individual assessments in the light of the circumstances in the particular case. General limitations should only be put in place if there are reasonable grounds for doing so.

There is no international undertaking that prevents persons other than spouses or cohabiting partners being given the possibility of adopting jointly or establishing joint parenthood through stepchild adoption.

It is now relatively common for minor or adult children to have parents who have separated and for their parents to also be living in new relationships. More than 25 per cent of all minor children in Sweden have parents who live apart. When a child’s parents separate,

this generally entails a big change for the family, but does not need, in itself, to entail negative consequences for the child. Research in the area shows that it is not the fact of the parents separating that is a risk for mental and physical ill health; instead it is the child's exposure to conflicts. In a specific case the child therefore does not need to be affected adversely by having separated parents or by one or both of their parents having a new partner either.

As regards a stepchild adoption of a deceased spouse's or cohabiting partner's child there are, in our view, no direct disadvantages in making it possible for the surviving spouse or cohabiting partner to establish common parenthood with their deceased partner through adoption. This applies both to adult and minor bonus children. These stepchild adoptions are also permitted in most of our Nordic neighbours.

If the previous spouses or cohabiting partners have separated, it is, as stated above, not the separation in itself that is a risk factor but the existence of any conflicts that impact on the child. In principle, previous spouses or cohabiting partners who agree to jointly adopt a child who they have an existing family relationship with are generally considered to have good prospects for common parenthood. This also applies to previous spouses or cohabiting partners who agree that one of them will stepchild adopt the other's child. The risk for conflicts between the parents that affect the child adversely must also be weighed against the advantages of an adoption. In our view, this balance should be struck in the individual case as part of the assessment of suitability that is always required. This applies both when the adoption relates to an adult and when the adoption relates to a child.

Accordingly, there are, in our assessment, not sufficient grounds to retain the present general limitation that prevents previous spouses or cohabiting partners from adopting jointly or attaining joint parenthood through stepchild adoption. We therefore propose that spouses or cohabiting partners who are or have been foster home parents or specially appointed custodians of a child should be able to adopt the child jointly even after a separation. We also propose that previous spouses and cohabiting partners should be able to establish joint parenthood through stepchild adoption. The possibility of adopting should not be limited if one of the previous spouses or cohabiting partners has married or is cohabiting with a new partner. So, the

previous spouse or cohabiting partner should always be able to adopt without the participation of their new partner. As in other cases of joint adoption, the person who has been adopted should be considered to be the joint child of the previous spouses and cohabiting partners. If the child is a minor, the previous spouses and cohabiting partners should have joint custody of the child from the time when the adoption decision becomes final. However, in the case of a stepchild adoption of a child of a deceased spouse or cohabiting partner, the surviving spouse or cohabiting partner should have sole custody of the child.

We also propose that a spouse or cohabiting partner who is or has been a single foster home parent or specially appointed custodian, or who has been a foster home parent or specially appointed custodian along with a partner who has since died, should be able to adopt without their new partner. There is no reason to maintain the requirement that spouses and cohabiting partners should adopt jointly in such a situation.

These proposals mean that certain general impediments to adoption are abolished. But they do not result in any other changes. For an adoption to be granted, it will still have to be considered appropriate. When the adoption relates to a child who has not attained 18 years, the best interests of the child should be given most weight. The wishes of the child should also be taken into account, subject to its age and maturity. The other conditions for adoption should also be fulfilled. For example, consent is generally required from a child who has attained 12 years and from the child's other parent if the child is a minor and the other parent is a custodian.

Measures for families where more than two adults take parental responsibility

General principles

Our remit in this part of the inquiry has been to consider whether a child's right to social parents needs to be strengthened and whether the conditions for families in which more than two adults take parental responsibility need to be improved in any other way.

Many children grow up in families other than traditional nuclear families. It is not unusual for one or more adults to take parental responsibility for the child without being the child's legal parents or custodians, i.e. 'social parents'. It is important that children growing up in a family with other or more adults than two legal parents have access to their social network and can benefit from it in the same way as other children. The ties that exist between a child and a social parent can be just as strong as the ties to a legal parent. It is important that this relationship is recognised and that there is security and predictability for all children irrespective of what family they grow up in.

Family law legislation is not adapted to children growing up in families other than nuclear families. One point that has been highlighted is that the present system falls short concerning the possibilities for the child to maintain its relationship with a social parent if conflicts arise in connection with a separation or the death of a parent. The nub of the criticism is that, in such a situation, there is a risk of social parents being excluded from the child's life, even though this means that the child loses contact with someone who has, in practice, functioned as a parent when the child is growing up. The fact that family law legislation is based on the nuclear family also means that social parents can have difficulties in taking parental responsibility, which can then impact on the child. This can, for instance, involve a social parent not getting access to information about the child from e.g. school or health care or there being difficulties in other contexts for a social parent to be involved in questions concerning the child.

To determine whether measures are needed for families where more than two adults take parental responsibility, the problems need to be mapped in more depth. One of our main tasks has therefore been to examine which specific difficulties can arise in different situations for families with children in which more than two adults take parental responsibility. Another task has been to examine how the existing possibilities of supporting the relationship between a child and a social parent are used, especially the child's right to access with people other than their legal parents.

Our positions on the need for measures have been based on the problems we have identified. One central starting point for our deliberations has been to design our proposals on the basis of the

best interests of the child. Another starting point specified for our remit has been that a need to strengthen the right of the child to social parents should build, in the first place, on mutual understanding and delegation of responsibility and should therefore be satisfied through measures other than expanding the circle of custodians.

Our work on mapping the problems

Our examination of the existing possibilities for a child to maintain their relationship with a social parent has centred on the applicable provisions concerning a child's right to access with persons other than their legal parents. At present only the social welfare committee has standing to bring an action for access between the child and a person other than a legal parent. When assessing whether to bring such an action, the social welfare committee has to take particular account of the child's need for access with its grandparents and others who are particularly close to the child.

To look into how these provisions are applied in practice, we drafted a survey that was sent to all social welfare committees in Sweden. Around 65 per cent of the social welfare committees replied to the survey. The survey shows that, in the period 2018–2020, the committees received a total of 110 enquiries about bringing legal action concerning a child's access with a person other than a legal parent. In addition, such legal action was brought on 6 occasions, corresponding to 5 per cent of all enquiries.

It was grandparents who were behind the great majority of the enquiries. As many as 90 enquiries came from someone in that group. A total of 7 enquiries came from social parents. One case was about a social parent who had functioned as the child's parent from birth. The other cases were about social parents in re-formed families, i.e. social parents who assumed a parental role following a relationship with the child's legal parent. Out of the 6 cases in which the social welfare committee brought legal action, one case was about a child's right to access with a social parent. In this context it should, however, be stressed that the survey responses show that it is relatively common for the child's custodian and the person who contacted the social welfare committee with an inquiry about access to be able to

reach agreement on the access. Consensus solutions were reached in around a third of the cases.

Then, as regards the mapping of what specific difficulties can arise in different situations for families where more than two adults take parental responsibility, we commissioned Kantar Sifo to conduct a large statistical survey in which information was obtained from a large number of children and adults in different family constellations that include social parents. The survey included two questionnaires that were replied to by adults (536 respondents) and children aged 13–17 years (238 respondents) respectively and also in-depth interviews with adults (22 respondents) and with children of mixed ages (21 respondents). The questions were mainly about whether the participants had experienced or had not experienced problems or challenges associated with the social parent’s legal position in relation to the child, i.e. they are neither a legal parent nor a custodian. The survey dealt specially with the child’s schooling, health care, leisure, activities in associations and travel as well as finances and insurance. The questions put to the children circled essentially around the child’s view of who in their vicinity performs various tasks and whether the child itself wants or does not want their social parent to be involved more in various contexts, e.g. in questions concerning the child’s schooling or health.

The in-depth interviews gave scope both for more elaborated discussions about questions included in the questionnaires and for questions about parenthood and family relations at a deeper level.

Later we will return to the main findings of the survey and what conclusions we draw from it regarding both the needs for reforms and the suitability of various proposals we have considered.

Conclusions about the need for reform

The possibilities for children to maintain a relationship with their social parents after a separation or the death of a parent need to be improved

Overall, our examination of the application of the provisions on a child’s right to access with persons other than its legal parents gives the picture that these provisions play a minor role. This applies particularly in relation to social parents. It is, however, not possible to

draw any certain conclusions about what this is due to. The sparse application may indicate a need for reform, but it may also be the case that the practical need for these regulations is small.

Even if it is not possible to say with certainty why the provisions about a child's right to access with persons other than its legal parents are not applied particularly often, it is our view that a child's right to access with social parents should not belong to the same category of rules that apply to family members and relatives who do not have a parental role in relation to the child. Our assessment is that the regulations also need to be adapted to children growing up in families other than nuclear families. It is clear from, for instance, the interviews included in our mapping work that it can sometimes be the case that a child's perception of who is a parent differs from what follows from the family law regime. Research also shows that it is mainly the social ties between the child and the person exercising the parental role that are of crucial importance for the quality of the relationship and for the child's experience of parenthood. We therefore see it as less appropriate that the possibilities for the child to have access with someone the child sees as its parent depend to a great extent on how the relationship is defined in legal terms.

One part of this picture is that a recurring theme in the in-depth interviews conducted for us is that many feel a concern about how the relationship between a child and its social parent would be affected if there were differences of opinion after a separation or the death of a parent.

From a children's rights perspective, the reasons for meeting a child's need to maintain a relationship of importance to the child, even against the will of its custodian, also carry much more weight regarding access with someone who has, in practice, functioned as a parent of the child than concerning a family member or relative that the child has had some other form of relationship with. The balance struck between opposing interests is different when the child's right to access with someone the child sees as its parent is involved.

Our overall assessment is that the rules about a child's right to access with its legal and its social parents should be more similar than they are today. There needs to be an adaptation to strengthen the child's right to the adults the child regards as its parents when the child is growing up in a family constellation where there is not a full match between legal and social parenthood.

There is a need to facilitate everyday life for certain families in which social parents take parental responsibility

The questionnaire survey of adults shows that most of them had not experienced any great difficulties with the present system. At the same time, there is a relatively large minority in many areas that has replied that they have experienced great or very great problems associated with a social parent's possibilities of exercising parental responsibility. Questions concerning access to digital platforms (e.g. school platforms or the 1177 Vårdguiden healthcare guide) show distinctly negative results in several areas. There is a consistently higher share of respondents who have replied that they experience great or very great problems in questions that deal in various ways with access to digital platforms.

The questionnaire survey for children shows, for instance, that many of the children do not think that it matters whether it is their custodian or a social parent who performs a particular task or is present in some specific context. It is important, at the same time, to stress that a relatively large group expressed the view that they do not want their social parent to be more involved than they already are.

The fact that a majority do not experience any real worries with the present system does not, in our view, necessarily mean that there is no need to take measures. In making that assessment it is not possible to apply too quantitative an approach. On the contrary, the starting point should be that the regulations should, as far as possible, meet every child's needs, irrespective of their family constellation. As stated above, we can also see that in many of the questions there is a relatively large minority who hold a differing view.

In the in-depth interviews with both children and adults several specific examples emerged of what difficulties in various areas can be like. They can, for example, involve making day-to-day work-life balance harder to handle or something important being neglected because a social parent is unable to sign in to digital platforms and access information or perform various measures in them. Similar problems can arise as a result of, for example, various limitations for booking appointments or visits in health care. Another example is that several social parents have testified that they cannot be involved in the child's schooling as desired. This can, for example, involve an inability to follow the child's schooling or not having the right to be

present at the child's development dialogues. Especially when the child has special needs, difficulties can also arise in achieving a reasonable balance in the distribution of tasks between the adults in the family since the responsibility for custody in these cases is often more extensive than in other families.

Overall, our mapping of the problems shows that the present system can be improved in terms of meeting the needs that children and adults have in families where social parents take a great deal of parental responsibility. In questions concerning the child, the division of responsibilities in these families differs from the one that the regulations are designed for. This means, not least in terms of the child's interests, that there is reason to consider various measures that can facilitate the active assumption of responsibility exercised *de facto* by many social parents.

Another consideration pointing in the same direction is the fact that there are among the families – as is also shown by the mapping results – varying experiences regarding, for example, the possibilities for a social parent to accompany the child on a health care visit, take part in a development dialogue or get access to a digital school platform. There also seems to be uncertainty among many actors about the extent to which it is possible to accommodate wishes to involve a social parent.

However, the mapping work does not show that the families experience considerably greater difficulties in one or a few special areas, such as school or health care. When the results in various areas are compared the picture is, on the contrary, fairly similar. Nor do the problems concern clearly defined questions, e.g. a social parent's possibilities of taking decisions on a few specific questions, accessing certain information or representing the child in a particular context. We therefore draw the conclusion that our proposals should have a more general range and not be restricted to special legislation in some specially selected areas.

Another conclusion we can draw is that the need for reform does not apply to a certain readily identifiable group of families. Our mapping results do not show that experience of encountering difficulties in various areas can be clearly linked to e.g. family constellation or the child's housing situation. Quite generally, families with social parents are a multifaceted group, which brings particular difficulties in deciding suitable bounds for various proposals. It is, for

example, not precise in this context to start from established requirements such as “parent’s spouse or cohabiting partner”. Instead, we have found that the sole common factor for families that experience great difficulties is that there are social parents in the families who take extensive parental responsibility and who also expect to be given what is needed to do so.

Evaluation of conceivable measures

We have analysed advantages and disadvantages of a number of different measures. We will shortly get back to the ones we think should be implemented. As regards the alternatives that we see no reason to go any further with, our assessment in most cases is that the measure concerned is either insufficient to meet existing needs or less accurate in doing so. Some of the measures that we have evaluated appear to be less suitable for other reasons, e.g. because they are too far-reaching.

We have, for instance, concluded that the following measures should not be implemented: a right to appeal a social welfare committee’s decision not to take legal action concerning access; rights linked directly to marriage to or a cohabiting relationship with the child’s legal parent; an independent right for social parents to access information and a possibility of entering into an agreement to be more than two custodians.

Our proposals

Information for families containing social parents

The mapping results show that it is unusual for families in which more than two adults take parental responsibility to use powers of attorney. Some families are of the view that powers of attorney are difficult or complicated to use. Others seem not to be aware that the possibility exists. At the same time, few of those who have used powers of attorney have experienced that they do not work. It is therefore no great step to assume that many families would experience fewer problems in their everyday lives if they made use of powers of attorney.

We also make the assessment that there is a quite general need for cohesive and simple information about rules that include social parents and about the possibilities available to give social parents a legal mandate in various ways to act in matters concerning the child. It has emerged, through the contacts we have had with people working in the area and in other ways, that one conceivable explanation of why the provisions about a child's access with persons other than its legal parents are seldom applied is that some social parents are simply not aware of the existence of the rules.

We therefore propose that the Family Law and Parental Support Authority be given a commission to implement information measures with the aim of increasing knowledge about the above-mentioned rules and possibilities. It should be left to the Authority to decide on the detailed design of its information measures.

Parental power of attorney – a new form of power of attorney

As stated above, our proposals should have a general range and should, in the first place, satisfy needs in families where social parents take an extensive parental responsibility. Our mapping work show that a substantial part of the problems that families encounter in their everyday lives are linked to access to digital platforms. Many of these platforms check individuals signing in against authorisation data collected from the population register. To achieve real change, we therefore make the assessment that social parents' authorisation may have to be entered in the population register, as is the case for a custodian.

We therefore propose the introduction of a new form of power of attorney – a parental power of attorney– that makes it easier for social parents, for example, to obtain a more general authorisation to handle questions concerning the child. Information about the power of attorney should be registered in the population register and the power of attorney should be accompanied by a predetermined authorisation specified by law to act in the place of the custodian in various matters concerning the child. As regards the child's personal affairs, the authorisation should, in principle, correspond to the scope that a custodian has to act on their own when a child is in the custody of two custodians. If the custodian is also the child's guardian, the

parental power of attorney should also include a right to access information in matters regarding the child's financial affairs to the same extent as a guardian.

This proposal means that the child's custodian would be able to give a parental power of attorney by registering it with the Swedish Tax Agency. If the child has attained 12 years the child should, as the main rule, have to give its consent to the registration of a parental power of attorney.

A parental power of attorney should expire when the child attains 18 years or is de-registered from the population register. As a rule, it should also expire if there is a change in the custody of the child. As is the case with other powers of attorney, the principal, i.e. the custodian, should be able to revoke a parental power of attorney. However, a child who has attained 12 years and a person who has received a parental power of attorney should be able to arrange for the expiry of the power of attorney.

The Swedish Tax Agency's processing of a parental power of attorney should be limited to a control of a few formal requirements, e.g. that the child and the attorney are registered in Sweden and that the holder has attained 18 years. The Swedish Tax Agency's decision in cases concerning parental powers of attorney should be appealable, but its decision should become effective immediately.

The assignment as a holder of a parental power of attorney is personal, and it should therefore not be possible to transfer the assignment to someone else. The holder should carry out their assignment in accordance with the best interests of the child and should increasingly take the child's views and wishes into account as the child becomes older and more mature. The holder should also, except in certain special exceptional cases, follow instructions given by the custodian and consult with them on important questions: We also propose that there should be special provisions about the liability of the holder when performing the assignment, in relation to both the custodian and third parties.

Child's right to access with social parents strengthened

To strengthen a child's right to its social parents, we propose the introduction of an independent right to bring legal action in questions concerning access for a person considered to be a "special access person". This means a person with whom the child has a relationship corresponding to that between a child and parent. In our assessment, this system decreases the risk that conflicts between adults will lead to the child losing contact with someone the child views as their parent.

The intention is that the new provision on access should be applied restrictively. The crucial point should be how the relationship appears from the child's perspective. It can, as a rule, be assumed that the relationship that has to exist between a child and a special access person can only arise if the person concerned has lived with the child for a significant part of the child's life and has, during that period, also taken such an extensive responsibility for the care and upbringing of the child that normally accompanies parenthood.

There are similar rules in several comparable countries, for instance Finland. Considering the experience from that country and other factors, we make the assessment that the risk of anything other than a marginal increase in the number of court cases is small.

In an overall assessment, our proposal has distinct advantages for a small group of children living in families in which the relationship to a social parent is as close and important as the relationship to a legal parent. At the same time, there seems to be a clearly limited risk of other children being the subject of more disputes. In our assessment, this proposal also has better prospects than other measures we have considered of strengthening the child's right to its social parents in practice.

Considering that there has to be a parent-child relationship between the child and the special access person, we propose that the provisions concerning the procedure for – and the implementation of – access with a parent should also be applied when the question of access relates to a special access person. These include requirements for participation in information meetings, the possibility of making an agreement on the child's access, the distribution of travel costs and the conditions for deciding on access support.

If a child is to have access with several persons, special deliberations will be required. An examination of whether access is in the best interests of the child must always take account of the child's need for a stable and cohesive everyday life.

Expanded possibilities for cooperation talks

When the group of persons that have an independent right to bring legal action in matters concerning access is expanded, the regulations should also be adapted so that the conditions for achieving consensus solutions correspond to those that apply to access disputes between parents. As much as possible should be done to avoid a child becoming involved in a legal dispute. We therefore propose that the municipality's obligation to offer cooperation talks should be expanded to also cover talks with the purpose of the child's custodian and a special access person reaching agreement on questions concerning access.

We consider, however, that these cooperation talks should also be able to cover the child's personal affairs regarding matters other than access even though any agreements in other matters cannot be given the form of an enforceable contract. The existence of such a need is indicated, not least, by the fact that cooperation talks are already being arranged at present between custodians and social parents. Municipalities ought to have a clear mandate to arrange these talks. We also consider that, in terms of the best interests of the child, it is important that adults in more family constellations than at present can get help on finding consensus solutions.

Greater possibilities of taking account of the best interests of the child when custody is decided after the death of a parent or custodian

If both parents have custody of a child and one of them dies, the surviving parent is given sole custody. In many cases this is obviously in the best interests of the child. However, it need not always be so.

If the child has been living with the parent who died, it is not certain that the child has a close relationship with the other parent, even though there has been joint custody. There are custodians who

are more or less absent from a child's life, with whom the child does not have a close relationship. In these cases the death of a residential parent can result in a dramatic uprooting, with the child being forced to move from its previous home to a parent with whom the child has, until then, only had limited contact. If the child has been living for a time with a social parent – typically the person who was the deceased parent's spouse or cohabiting partner – it can be in the best interests of the child to continue living with them instead.

We therefore propose the introduction of rules – like those that apply in some of our Nordic neighbours – enabling account to be taken of the child's residential situation when custody is decided after the death of a parent, even if the surviving parent had joint custody with the deceased parent. According to our proposal the court should, when legal action is brought by the social welfare committee, decide to transfer the custody from the surviving parent to one or two specially appointed custodians if this is more suitable. The action should be brought within six months of the parent's death.

We make the assessment, at the same time, that there will be cases where a transfer of custody could be ordered, but where the surviving legal parent and the social parent that the child has lived with agree that it is best for the child that the two of them exercise custody jointly. There can, for instance, be a common view that the child should be able to stay on in the same home as before. In addition, there can also be good possibilities in other cases of continuing cooperation that has long worked well in matters concerning the child.

Having regard, in the first place, to these situations, we also propose a simpler system under which the surviving parent can apply to a court to be allowed to exercise custody jointly with a specific person. The court should appoint that person to exercise custody jointly with the parent as a specially appointed custodian, if the person meets the general requirements to be made a specially appointed custodian and it is not apparent that joint custody is incompatible with the best interests of the child. In this particular situation, however, there should not be any requirement of marriage or a cohabiting relationship for joint custody. The possibility of applying for joint custody with a particular person should be available both when the surviving parent is already a custodian and when they are entrusted with custody in connection with the other parent's death. The application should be processed as a court matter.

In addition, we propose that corresponding rules should apply when a child is in the custody of two specially appointed custodians and one of them dies. We also propose several consequential amendments because a child may be in the custody of a parent and a specially appointed custodian jointly. The proposal means, for instance, that the provision on parental administration of guardianship should be applied when both a parent and a specially appointed custodian are guardians, even if the specially appointed custodian is to be regarded as a specially appointed guardian. In addition, the rules for the dissolution of joint custody between a parent and a specially appointed custodian should correspond to what applies when a child is in the custody of two specially appointed custodians.

Impacts of our proposals

Our proposals are assessed to have positive impacts for children and young people in particular. The amendments we propose to the family law regime mean that a child's right to their parents is strengthened. Moreover, the family law regime will be the same for all children, irrespective of what family constellation the child is living in. Having clear, simple and well-presented regulations also reduces the risk of error in the application of the law. Our proposals concerning the annulment of parenthood for the parent who did not give birth to the child means that the child's interest of security and stability in their existing family relationships is given stronger protection than at present. With our proposals for expanded possibilities of adoption, more children are also given the possibility of consolidating an existing family relationship.

Several of our proposals also mean that a child's right to social parents is strengthened. Taken together, the proposals contribute to a family law regime that is better at meeting the child's need for security and the child's right to retain and develop their relationships with the adults the child regards as their parents, irrespective of what family constellation the child is growing up in.

We also assess our proposals as having positive impacts for the adults in the vicinity of the child, both legal and social parents. Several proposals are assessed to promote equal rights and oppor-

tunities for LGBTQI persons. The proposals are also assessed to have positive, but limited, gender equality impacts.

The proposals are assessed to have marginal or limited impacts for government agencies and courts. Some proposals must be considered to entail some increase in the municipal undertaking. However, the proposals are assessed as proportionate and their purposes cannot be achieved in a way that encroaches less on local self-government. Nor are the proposals assessed to lead to other than negligible cost increases, and therefore they do not raise the question of application of the local government financing principle.

The proposal of a parental power of attorney is assessed as resulting in development costs for the Swedish Tax Agency of around SEK 10 million. It should be possible to accommodate these costs within the Agency's existing funding. The ongoing processing of matters concerning parental powers of attorney is assessed to only have a marginal effect on the Agency.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 1–3 kap. och 7 kap. 20 § ska upphöra att gälla,

dels att nuvarande 6 kap. 10 d–g §§ ska betecknas 10 f–i §§,

dels att 4 kap. 6, 21 och 22 §§, 6 kap. 2, 3, 4, 9, 10 c, 15 a, 15 b, 15 c, 17, 17 a, 17 c, 18, 18 a, 20 och 20 b §§, 7 kap. 12, 13, 15, 16 och 18 §§, 10 kap. 3 och 5 §§, 11 kap. 2, 15, 16 och 25 §§, 12 kap. 2 §, 20 kap. 1 och 11 §§ och 21 kap. 1 c och 3 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas tre nya kapitel, 1–3 kap., och tio nya paragrafer, 6 kap. 9 a–e, 10 d och 10 e §§, 10 kap. 2 a och 4 §§ och 11 kap. 3 b §, av följande lydelse.

1 kap. Om föräldraskapet till barn

Föräldraskap för den som har fött barnet

1 § Den som har fött ett barn, är förälder till barnet.

Föräldraskap för den som inte har fött barnet

Föräldraskap på grund av äktenskap

2 § Om den som har fött barnet är gift vid barnets födelse, är även maken förälder till barnet. Detsamma gäller om maken har avlidit och barnet föds inom sådan tid efter makens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

¹ Balken omtryckt 1995:974.

Senaste lydelse av 7 kap. 20 § 2005:434.

Föräldraskap på grund av fastställelse

3 § Om föräldraskap inte följer av 2 § eller om ett föräldraskap har hävts enligt 8 §, ska föräldraskapet för den som inte har fött barnet fastställas genom bekräftelse eller dom.

Föräldraskap ska dock inte fastställas om

1. den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller om den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn,

2. den som har fött barnet varken var gift eller sambo vid tidpunkten för behandlingen, och

3. det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Andra stycket hindrar inte att spermiedonatorn bekräftar föräldraskapet.

I 9 § finns bestämmelser om samtidig hävning och fastställelse av föräldraskap.

Fastställande av föräldraskap genom bekräftelse

4 § En bekräftelse av föräldraskap får göras digitalt i ett särskilt system som tillhandahålls av den myndighet som regeringen bestämmer, om

1. den som har fött barnet och den som ska lämna bekräftelsen har fyllt 18 år och är folkbokförda i Sverige vid barnets födelse, och

2. barnet är folkbokfört i Sverige när bekräftelsen lämnas.

Bekräftelsen ska godkännas digitalt av den som har fött barnet.

Bekräftelsen ska lämnas och godkännas senast 14 dagar efter barnets födelse.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om hur en digital bekräftelse ska lämnas och godkännas.

5 § En bekräftelse av föräldraskap till ett barn som inte har fyllt 18 år görs, om det inte redan har bekräftats digitalt enligt 4 §, skriftligen vid ett personligt besök hos socialnämnden. Bekräftelsen ska skriftligen

godkännas av socialnämnden och av den som har fött barnet eller en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare för barnet. Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att föräldraskapet för den som har lämnat bekräftelsen inte senare kan komma att hävas enligt 10 §. Socialnämnden får i enskilda fall medge undantag från kravet på personligt besök, om det finns särskilda skäl.

Bekräftelsen får göras även före barnets födelse. Socialnämnden får dock inte godkänna bekräftelsen förrän barnet har fötts.

En bekräftelse av föräldraskap till ett barn som har fyllt 18 år görs skriftligen och ska bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av barnet självt.

Fastställande av föräldraskap genom dom

6 § Rätten ska genom dom fastställa att en person är förälder till barnet om

1. det genom en rättsgenetisk undersökning är utrett att barnet har tillkommit med personens spermier,

2. det är utrett att personen har haft samlag med den som har fött barnet under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget, eller

3. det är utrett att en insemination eller befruktning utanför kroppen har utförts med personens spermier under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Föräldraskapet kan inte fastställas genom dom för en person som har donerat spermier enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller till en behörig inrättning i utlandet om mottagaren av spermier var någon annan än donatorns make eller sambo.

Om ett föräldraskap kan fastställas enligt 7 §, ska den paragrafen tillämpas i stället för denna paragraf.

7 § Om den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen med samtycke av sin make eller sambo och behandlingen har genomförts med spermier från någon

annan än maken eller sambon, ska rätten genom dom fastställa att den som har lämnat samtycket är barnets förälder om

1. behandlingen har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller behandlingen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn, och
2. det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Hävande av ett föräldraskap som har uppkommit på grund av äktenskap

8 § Rätten ska häva föräldraskapet för en make som är förälder enligt 2 §, om

1. det genom en rättsgenetisk undersökning är utrett att barnet inte har tillkommit med makens spermier,
2. det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med någon annan än maken under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget, eller
3. barnet har tillkommit före äktenskapet eller när makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under den tid då barnet kan ha tillkommit.

Första stycket gäller inte om det är sannolikt att barnet har tillkommit genom en insemination eller befruktning utanför kroppen som har genomförts med spermier från någon annan än maken. Rätten ska i en sådan situation häva föräldraskapet för maken om

1. maken inte har samtyckt till behandlingen,
2. föräldrarna varken var gifta eller sambor vid tidpunkten för behandlingen, eller
3. behandlingen varken har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

9 § Om en make som är förälder enligt 2 § skriftligen godkänner någon annans bekräftelse av föräldraskapet, och 5 § har iakttagits i fråga om bekräftelsen, blir den som har lämnat bekräftelsen förälder till barnet i stället för maken. Bekräftelsen ska dock i detta fall alltid

vara skriftligen godkänd av den som har fött barnet. Om barnet har fyllt 15 år, ska bekräftelsen dessutom vara skriftligen godkänd av barnet.

Hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse

10 § Rätten ska häva föräldraskapet för den som har lämnat en bekräftelse enligt 4 eller 5 § om det genom en rättsgenetisk undersökning eller på annat sätt är utrett att barnet inte har tillkommit med spermier från den som har lämnat bekräftelsen.

Första stycket gäller inte om det är sannolikt att barnet har tillkommit genom en insemination eller befruktning utanför kroppen som har genomförts med spermier från någon annan än den som har lämnat bekräftelsen. Rätten ska i en sådan situation häva föräldraskapet för den som har lämnat bekräftelsen om

1. den som lämnat bekräftelsen inte har samtyckt till behandlingen,
2. föräldrarna varken var gifta eller sambor vid tidpunkten för behandlingen, eller

3. behandlingen varken har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Barnets rätt till upplysning i vissa fall

11 § Ett barn som har tillkommit genom en sådan insemination eller befruktning utanför kroppen som har utförts med andra könsceller än föräldrarnas egna har rätt att av sina föräldrar få veta det. Föräldrarna ska så snart det är lämpligt upplysa barnet om att han eller hon har tillkommit genom en sådan behandling.

2 kap. Om socialnämndens medverkan vid utredning och fastställande av föräldraskap

Skyldighet att utreda vem som har fött ett barn

1 § Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige, är socialnämnden skyldig att försöka utreda detta.

Skyldighet att utreda föräldraskap för barnets andra förälder

2 § Om ett barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige inte har någon förälder på grund av äktenskap eller fastställelse, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är barnets andra förälder och se till att föräldraskapet fastställs.

Om den förälder som har fött barnet har fyllt 18 år och är folkbokförd i Sverige när barnet föds, inträder skyldigheten enligt första stycket först 15 dagar efter barnets födelse.

Ansvarig socialnämnd

3 § Uppgifterna enligt 1 och 2 §§ åligger socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om barnet inte är folkbokfört i Sverige, i den kommun där barnet vistas.

4 § Om barnets folkbokföring eller vistelseort ändras efter det att socialnämnden har inlett sin utredning, är nämnden ändå skyldig att slutföra sin uppgift.

Socialnämnden kan flytta över ärendet till socialnämnden i annan kommun, om det skulle avsevärt underlätta utredningen. Den andra socialnämnden ska genast underrättas om ett sådant beslut.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får överklagas hos länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Utredningens bedrivande

5 § Socialnämnden ska vid sin utredning hämta in upplysningar från barnets förälder och andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse för utredningen.

På nämndens begäran ska socialnämnden i en annan kommun lämna biträde vid utredningen.

6 § Om frågan om vem som har fött barnet kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grund av socialnämndens utredning, ska nämnden anmäla till Skatteverket vem som har fött barnet. Till anmälan ska socialnämnden bifoga sin utredning.

Om frågan om vem som är barnets andra förälder kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grund av socialnämndens utredning, ska nämnden bereda den som kan antas vara förälder till barnet tillfälle att bekräfta föräldraskapet.

7 § Socialnämnden ska verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, barnets förälder och den som kan vara förälder till barnet, om den som kan vara förälder till barnet begär det eller om socialnämnden annars bedömer att det behövs.

8 § Socialnämnden ska föra protokoll över det som förekommer vid utredningen av betydelse för frågan om vem som kan vara barnets förälder.

Utredningen ska bedrivas skyndsamt. Om utredningen avser föräldraskapet för barnets andra förälder ska utredningen vara slutförd inom ett år från barnets födelse, om det inte finns särskilda skäl.

Socialnämndens möjligheter att lägga ner en påbörjad utredning

9 § Socialnämnden får lägga ner en påbörjad utredning om vem som har fött ett barn om det visar sig omöjligt att få de upplysningar som behövs för bedömning av frågan.

Socialnämnden får lägga ner en påbörjad utredning om föräldraskapet för barnets andra förälder, om det

1. visar sig omöjligt att få de upplysningar som behövs för bedömning av föräldraskapsfrågan,

2. framstår som utsiktslöst att försöka få föräldraskapet fastställt av domstol,

3. har lämnats ett samtycke av den förälder som har fött barnet eller en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare enligt 4 kap. 8 § till adoption av barnet, eller

4. av särskilda skäl finns anledning att anta att en fortsatt utredning eller en rättegång skulle vara till men för barnet eller utsätta den förälder som har fött barnet för påfrestningar som innebär fara för dennes psykiska hälsa.

Socialnämnden ska lägga ner en påbörjad föräldraskapsutredning om något föräldraskap inte ska fastställas enligt 1 kap. 3 § andra stycket.

Socialnämndens beslut att lägga ner en påbörjad utredning får överklagas till länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Socialnämndens utredningsskyldighet när barnet har en andra förälder på grund av äktenskap

10 § Om någon på grund av äktenskap är förälder till ett barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige, ska socialnämnden, om barnets vårdnadshavare eller någon av vårdnadshavarna eller maken begär det och det är lämpligt, utreda om någon annan kan vara förälder till barnet.

I fråga om utredningen tillämpas 3–8 §§. Utredningen får läggas ner om det finns skäl som anges i 9 § andra stycket 1 eller 4 eller om det annars är lämpligt. Utredningen ska läggas ner om något föräldraskap inte ska fastställas enligt 1 kap. 3 § andra stycket.

Socialnämndens beslut att inte påbörja en utredning enligt denna paragraf eller att lägga ner en påbörjad utredning får överklagas till länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

3 kap. Vissa bestämmelser om rättegången i mål om föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

Mål om hävande av föräldraskap

1 § En talan om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet får väckas av barnet eller någon av föräldrarna.

Barnet ska väcka talan mot den förälder som inte har fött barnet. Den förälder som inte har fött barnet ska väcka talan mot barnet.

Den förälder som har fött barnet ska väcka talan mot barnet och den andra föräldern.

Om barnet eller den förälder som inte har fött barnet har avlidit, ska talan i stället väckas mot hans eller hennes arvingar. Om en avlidne förälder förutom make efterlämnar sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, ska talan, när det gäller dem, riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten när talan väcks.

2 § En förälder ska väcka talan om hävande av föräldraskap som har uppkommit på grund av äktenskap inom tre år från barnets födelse. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse, ska en förälder väcka talan om hävande av föräldraskapet inom tre år från det att bekräftelsen lämnades. Om det finns synnerliga skäl, får en förälders talan prövas även om den har väckts efter tidsfristens utgång.

Om den som är barnets förälder på grund av äktenskap har avlidit utan att förlora sin talerätt och han eller hon inte varaktigt har sammanbott med barnet och inte heller efter barnets födelse behandlat barnet som sitt, har den avlidnes make och var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv rätt att väcka talan om hävande av den avlidnes föräldraskap. Om den avlidne förutom make efterlämnar sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, har var och en av dem rätt att väcka talan under samma förutsättningar.

Arvingarna i andra stycket har inte rätt att väcka talan om det vid dödsfallet har gått mer än ett år från det att en talan, som grundats på att den avlidne är förälder till barnet, har väckts mot honom eller henne och han eller hon har fått del därav eller om mer än ett år har gått sedan anspråk på samma grund har framställts mot den avlidnes dödsbo.

3 § Om barnet har fyllt 15 år för barnet sin egen talan. Om barnet är yngre än 15 år förs barnets talan av en god man, om en sådan ska förordnas enligt 11 kap.

4 § Om den förälder som har fött barnet inte är part i målet ska föräldern höras, om det kan ske.

5 § En talan om hävande av föräldraskap får väckas vid rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns

någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

Mål om fastställande av föräldraskap

6 § En talan om fastställande av föräldraskap för den som inte har fött barnet väcks av barnet. I fall som avses i 2 kap. 2 § förs barnets talan av socialnämnden. Om föräldern som har fött barnet har vårdnaden om barnet, får den föräldern alltid föra barnets talan, även om denne inte har fyllt 18 år. En talan får vidare alltid föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare för barnet.

7 § Om det pågår ett mål om fastställande av föräldraskap, kan frågan om föräldraskapet till barnet prövas endast i det målet. Talan får i målet föras mot flera. I en avlidens ställe ska talan föras mot de arvingar till den avlidne som anges i 1 §.

När socialnämnden ansvarar för att föräldraskap fastställs, ska nämnden föra talan mot den eller de som enligt nämndens utredning eller vad som framkommit under målets handläggning skäligen kan komma i fråga som förälder till barnet.

På ansökan av svarande ska rätten utfärda stämning mot någon som inte redan är instämmd i målet och pröva om denne är förälder till barnet. Om sådan ansökan gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet om stämningsansökan.

8 § När socialnämnden ansvarar för att föräldraskap fastställs väcks talan vid rätten i den ort där socialnämnden finns. Rätten kan flytta över målet till en annan domstol, om det skulle avsevärt underlätta handläggningen av målet.

I andra fall än som avses i första stycket väcks talan om fastställande av föräldraskap vid den rätt där den som fastställelsen avser ska svara i tvistemål i allmänhet eller, om talan förs mot flera, en av dem ska svara. Talan mot en avlidens arvingar får väckas vid den rätt där dödsboet svarar.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första och andra stycket, tas målet upp av Stockholms tingsrätt.

9 § I samband med att socialnämnden väcker talan ska protokollet över nämndens utredning ges in till rätten. Om talan väcks av någon annan och socialnämnden har gjort en utredning i frågan, ska rätten begära in socialnämndens protokoll.

Svaranden ska delges protokollet i samband med stämningen.

Rätten får förelägga socialnämnden att komplettera utredningen om föräldraskapet.

10 § Rätten ska se till att frågan om föräldraskapet till barnet blir tillräckligt utredd. Var och en som kan föra talan på barnets vägnar ska ges tillfälle att yttra sig i målet.

Vittnesförhör får inte hållas i syfte att styrka att vittnet har haft samlag med den förälder som har fött barnet under tid då barnet kan antas ha tillkommit.

Talan får inte prövas slutligt före barnets födelse.

11 § Om talan återkallas mot en av flera, får målet avskrivas i den delen endast om alla samtycker. Om återkallelsen avser den som har stämts enligt 7 § tredje stycket, krävs samtycke även från barnet.

Om målet avskrivs i en viss del ska rätten fatta beslut om rättegångskostnaden i den delen.

12 § När socialnämnden för talan om fastställande av föräldraskap gäller andra och tredje styckena i fråga om rättegångskostnader i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Parterna ska stå för sina egna rättegångskostnader. Svaranden kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta en annan part för dennes rättegångskostnad, om svaranden har handlat på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Om en parts ställföreträdare, ombud eller biträde handlat på sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken, kan han eller hon förpliktas ersätta kostnaden som därigenom vållats annan part. Rätten kan besluta om detta även utan yrkande.

13 § Om en dom om föräldraskap överklagas, ska den högre rätten pröva föräldraskapsfrågan i hela dess vidd. En upplysning om detta ska tas in i ett föreläggande att svara på överklagandet.

Om högre rätt finner att någon som inte är part i målet skäligen kan komma i fråga som förälder till barnet, ska domen på yrkande av part undanröjas och återförvisas i sin helhet till den domstol som först har dömt i målet.

Bestämmelserna i 10 och 11 §§ ska tillämpas vid målets handläggning i högre rätt. När socialnämnden för talan ska även 9 § tredje stycket och 12 § tillämpas i högre rätt.

Förening av mål

14 § Även om någon på grund av äktenskap är förälder till ett barn, får, under förutsättning att en talan om hävande av makens föräldraskap har väckts och ännu inte prövats, talan om fastställande av att någon annan är barnets förälder väckas vid samma domstol. Målen ska då handläggas i en rättegång.

Om talan i båda målen som avses i första stycket bifalls, ska vid prövning i högre rätt frågan om fastställande av föräldraskapet prövas, även om domen inte har överklagats i den delen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

6 §²

Makar och sambor får endast adoptera gemensamt.

En make eller sambo får dock med sin makes eller sambos samtycke adoptera hans eller hennes barn. I fråga om samtycket tillämpas 8 § andra stycket. En make eller sambo får även i annat fall adoptera ensam om den andra maken eller sambon vistas på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.

En *nuvarande eller tidigare* make eller sambo får dock med sin *nuvarande eller tidigare* makes eller sambos samtycke adoptera hans eller hennes barn. I fråga om samtycket tillämpas 8 § andra stycket. *Något samtycke krävs dock inte om den tidigare maken eller sambon är avliden. En make eller sambo får också adoptera utan medverkan av den andra maken eller sambon om adoptionen avser någon som han eller hon är eller*

² Senaste lydelse 2018:1288.

har varit vårdnadshavare för eller som för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem har tagits emot av honom eller henne. En make eller sambo får även i annat fall adoptera ensam om den andra maken eller sambon vistas på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.

Andra än makar och sambor får inte adoptera gemensamt.

Tidigare makar eller sambor får dock gemensamt adoptera ett barn som de är eller har varit vårdnadshavare för eller som för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem har tagits emot av dem tillsammans.

21 §³

Den som har adopterats ska anses som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om en *make* eller *sambo* har adopterat den *andra* makens eller sambons barn, ska den som har adopterats dock anses som makarnas eller sambornas gemensamma barn. Lag eller annan författning som tillägger släktskapet mellan barn och förälder rättslig betydelse ska tillämpas på den som har adopterats och hans eller hennes adoptivförälder.

Den som har adopterats ska anses som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om *adoptionen* avser en *nuvarande* eller *tidigare* makes eller sambos barn, ska den som har adopterats dock anses som *de nuvarande* eller *tidigare* makarnas eller sambornas gemensamma barn. Lag eller annan författning som tillägger släktskapet mellan barn och förälder rättslig betydelse ska tillämpas på den som har adopterats och hans eller hennes adoptivförälder.

Första stycket gäller inte i den utsträckning något annat är särskilt föreskrivet eller följer av rättsförhållandets natur.

³ Senaste lydelse 2018:1288.

22 §⁴

Om makar eller sambor gemensamt adopterar ett barn, står barnet under vårdnad av båda makarna eller samborna från den tidpunkt *då* adoptionsbeslutet får laga kraft. Detsamma gäller om en make eller sambo adopterar den andra makens eller sambons barn. Om en person i annat fall ensam adopterar ett barn, står barnet under vårdnad av adoptivföräldern från den tidpunkt *då* adoptionsbeslutet får laga kraft.

Om *nuvarande eller tidigare* makar eller sambor gemensamt adopterar ett barn, står barnet under vårdnad av båda *de nuvarande eller tidigare* makarna eller samborna från den tidpunkt *när* adoptionsbeslutet får laga kraft. Detsamma gäller om en make eller sambo adopterar den andra makens eller sambons barn. *Om någon adopterar en tidigare makes eller sambos barn och den tidigare maken eller sambon är i livet, står barnet under vårdnad av båda de tidigare makarna eller samborna från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft.* Om en person i annat fall ensam adopterar ett barn, står barnet under vårdnad av adoptivföräldern från den tidpunkt *när* adoptionsbeslutet får laga kraft.

6 kap.

2 §⁵

Ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år.

Ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare. *Ett barn kan i vissa fall stå under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare samtidigt.* Vårdnaden om ett barn

⁴ Senaste lydelse 2018:1288.

⁵ Senaste lydelse 2021:528.

består till dess att barnet fyller 18 år.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter samt ska bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan ska vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–15 kap.

I lagen (2024:000) om föräldrafullmakter finns bestämmelser om att andra än vårdnadshavare i vissa fall kan ges en behörighet att företräda barnet och fatta beslut i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

3 §⁶

Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av *modern ensam*. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare.

Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra. I annat fall *står barnet under vårdnad av endast den förälder som har fött barnet*. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §. Ska barnet även efter

⁶ Senaste lydelse 2021:528.

domen på äktenskapsskillnad stå under båda föräldrarnas vårdnad, ska rätten i domen påminna om att vårdnaden fortfarande är gemensam.

4 §⁷

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, ska rätten på talan av dem båda besluta i enlighet med deras begäran, om det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

Om barnet är folkbokfört här i landet, kan föräldrarna få gemensam vårdnad också genom registrering hos Skatteverket efter anmälan av dem båda

1. till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en *faderskapsbekräftelse eller en bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 §*, eller

2. till Skatteverket under förutsättning att beslut om vårdnaden inte har meddelats tidigare.

1. till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en *föräldraskapsbekräftelse*, eller

9 §

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, *skall* den andra föräldern ensam ha vårdnaden. *Om båda föräldrarna dör, skall rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.*

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, skall rätten på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, *ska* den andra föräldern ensam ha vårdnaden.

Vill den efterlevande föräldern utöva vårdnaden gemensamt med en viss person ska rätten utse den personen att såsom särskilt förordnad vårdnadshavare utöva vårdnaden gemensamt med föräldern, om

⁷ Senaste lydelse 2012:319.

1. han eller hon uppfyller kraven enligt 10 a § första stycket och vill åta sig uppdraget, och

2. det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

Om barnet vid tidpunkten för föräldrarnas död inte bor tillsammans med den andra föräldern ska dock rätten, om det är lämpligare, flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt andra stycket prövas på ansökan av föräldern. Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt tredje stycket prövas på talan av socialnämnden. En sådan talan ska väckas inom sex månader efter föräldrarnas död.

9 a §

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och båda föräldrarna dör, ska rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

9 b §

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, ska rätten på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämp-

ligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Vill en förälder som anförtros vårdnaden enligt första stycket utöva vårdnaden gemensamt med en viss person, ska rätten utse den personen att såsom särskilt förordnad vårdnadshavare utöva vårdnaden gemensamt med föräldern, om

1. han eller hon uppfyller kraven enligt 10 a § första stycket och vill åta sig uppdraget, och

2. det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

Frågor om att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt andra stycket prövas i samband med att rätten fattar beslut enligt första stycket eller, om ett sådant beslut tidigare har fattats och beslutet innebär att den efterlevande föräldern har anförtrotts vårdnaden om barnet, på ansökan av föräldern.

9 c §

Om barnet står under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare och vill någon av dem att vårdnaden inte längre ska vara gemensam, ska rätten besluta att en av dem ska ha ensam vårdnad.

Om den särskilt förordnade vårdnadshavaren entledigas enligt 10 b § första stycket eller 10 c §

första stycket, ska föräldern ha ensam vårdnad.

Om föräldern brister i omsorgen på det sätt som anges i 7 § första stycket, eller är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden, ska rätten besluta att den särskilt förordnade vårdnadshavaren ska ha ensam vårdnad. Om det även finns skäl att entlediga den särskilt förordnade vårdnadshavaren enligt 10 b § första stycket eller 10 c § första stycket, ska rätten i stället besluta om detta och utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av föräldern och den särskilt förordnade vårdnadshavaren eller en av dem. Frågor om ändring i vårdnaden enligt tredje stycket prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål enligt första stycket.

9 d §

Om barnet står under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare tillämpas 9 § om den särskilt förordnade vårdnadshavaren dör. Om föräldern dör tillämpas 10 d §.

Vid tillämpningen av 9 § ska det som sägs om den avlidna föräldern gälla den särskilt förordnade vårdnadshavaren.

Vid tillämpningen av 10 d § ska det som sägs om den avlidna särskilt förordnade vårdnadshavaren gälla föräldern.

9 e §

Om barnet står under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare och båda dör, ska rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

10 c §

En särskilt förordnad vårdnadshavare *skall* entledigas, om han eller hon vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas *eller dör, skall* den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas *eller dör, skall* rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas efter ansökan av socialnämnden.

En särskilt förordnad vårdnadshavare *ska* entledigas, om han eller hon vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas *ska* den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas *ska* rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

10 d §⁸

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och en av dem dör, ska den andra ensam ha vårdnaden.

Vill den efterlevande särskilt förordnade vårdnadshavaren utöva vårdnaden gemensamt med en viss person ska rätten utse den personen till särskilt förordnad vårdnadshavare, om

1. han eller hon uppfyller kraven enligt 10 a § första stycket och vill åta sig uppdraget, och

2. det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

Om barnet vid tidpunkten för den särskilt förordnade vårdnadshavarens död inte bor tillsammans med den andra särskilt förordnade vårdnadshavaren ska dock rätten, om det är lämpligare, flytta över vårdnaden till en eller två andra särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt andra stycket prövas på ansökan av den särskilt förordnade vårdnadshavaren. Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt tredje stycket prövas på talan av socialnämnden. En sådan talan ska väckas inom sex månader efter den särskilt förordnade vårdnadshavarens död.

⁸ Senaste lydelse av tidigare 10 d § 2021:528.

10 e §⁹

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och båda dör, ska rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

15 a §¹⁰

På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och den föräldern. En sådan talan får också föras av socialnämnden.

På talan av en person med vilken barnet har en relation som motsvarar den mellan barn och förälder, får rätten besluta om umgänge mellan barnet och den personen (särskild umgängesperson). En sådan talan får också föras av socialnämnden.

På talan av socialnämnden får rätten besluta om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder. Vid bedömningen av om en sådan talan skall föras skall socialnämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina *morföräldrar och farföräldrar* och andra som står barnet särskilt nära.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. *Avtalet skall*

På talan av socialnämnden får rätten besluta om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder *eller en särskild umgängesperson*. Vid bedömningen av om en sådan talan ska föras ska socialnämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina *föräldrars föräldrar* och andra som står barnet särskilt nära.

Om barnet *står* under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

⁹ Senaste lydelse av tidigare 10 e § 2021:528.

¹⁰ Senaste lydelse 2006:458.

gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det.

Barnets vårdnadshavare får även avtala med en särskild umgängesperson om barnets umgänge med honom eller henne. Ett avtal om umgänge ska gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det.

15 b §¹¹

Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, *skall* den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som *föranleds av* barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det *skall* ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, *ska* den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som *genomförs för att tillgodose* barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det *ska* ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

Om ett barn har behov av umgänge med en särskild umgängesperson, ska barnets vårdnadshavare ta del i kostnaderna för de resor som genomförs för att tillgodose det behovet. Det ska ske efter vad som är skäligt med hänsyn till vårdnadshavarens och den särskilda umgängespersonens ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan *jämkas* av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om *ändring i förhållandena föranleder* det.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan *ändras* av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om *det är motiverat med hänsyn till ändrade förhållanden*.

¹¹ Senaste lydelse 1998:319.

15 c §¹²

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). *Detsamma gäller när rätten beslutar om umgänge med en särskild umgängesperson.* Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget.

Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.

17 §¹³

Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist. Sådana frågor får tas upp även i samband med äktenskapsmål.

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet har sin hemvist, får frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp även av rätten i den ort där någon av parterna har sin hemvist. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra parternas hemvist, får frågorna tas upp även av Stockholms tingsrätt. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra barnets och en parts hemvist och den andra parten saknar hemvist i landet.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första eller andra stycket, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

¹² Senaste lydelse 2010:740.

¹³ Senaste lydelse 2021:528.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7–8 a och 10 §§, 10 b § andra stycket, 10 d och 10 e §§ samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § ska anses som en del av frågan om umgänge. Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och föräldrarna är överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5 och 7–8 a §§, 9 § tredje stycket, 9 c § första och tredje styckena, 10 §, 10 b § andra stycket, 10 d § tredje stycket, 10 f och 10 g §§ samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § ska anses som en del av frågan om umgänge. Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och föräldrarna är överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan. *I frågor om umgänge enligt 15 a § andra stycket får barnets vårdnadshavare och den särskilda umgängespersionen väcka talan genom gemensam ansökan, om de är överens i saken.*

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad och boende kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

17 a §¹⁴

Föräldrar kan enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) kan

– föräldrar få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge, och

– barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion få hjälp att träffa avtal om umgänge.

¹⁴ Senaste lydelse 2021:528.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal *mellan föräldrarna* enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § *tredje* stycket ska godkännas.

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet är folkbokfört, får även socialnämnden i en kommun där någon av *föräldrarna* är folkbokförd pröva om ett avtal *som avses i andra stycket* ska godkännas. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra var *föräldrarna* är folkbokförda, får ett sådant avtal godkännas av socialnämnden i den kommun som *föräldrarna* väljer. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet och en *förälder* är folkbokförda och den andra *föräldern* inte är folkbokförd i landet.

Vid sin prövning *av föräldrarnas avtal* ska socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda.

Socialnämndens beslut enligt andra eller tredje stycket får inte överklagas.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § *fjärde* stycket ska godkännas.

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet är folkbokfört, får även socialnämnden i en kommun där någon av *parterna i ett avtal som avses i andra stycket* är folkbokförd, pröva om ett *sådant* avtal ska godkännas. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra var *parterna* är folkbokförda får ett sådant avtal godkännas av socialnämnden i den kommun som *parterna* väljer. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet och en *part* är folkbokförda och den andra *parten* inte är folkbokförd i landet.

Vid sin prövning *enligt andra stycket* ska socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda.

17 c §¹⁵

För att rätten, när föräldrarna inte är överens i sakfrågan, ska få ta upp ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge till prövning i ett mål enligt 5, 14 a eller 15 a § eller i ett mål om äktenskapsskillnad, ska en förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i informationssamtal som avses i 5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453). Informationssamtalet ska ha ägt rum inom ett år före det att yrkandet framställs. Kravet på deltagande i informationssamtal gäller inte när ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge redan är upptaget till prövning i målet.

För att rätten, när föräldrarna inte är överens i sakfrågan, ska få ta upp ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge till prövning i ett mål enligt 5, 14 a eller 15 a § *första stycket* eller i ett mål om äktenskapsskillnad, ska en förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i informationssamtal som avses i 5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453). *Detsamma gäller en särskild umgängespersion eller en vårdnadshavare som framställer ett yrkande om umgänge i ett mål enligt 15 a § andra stycket.* Informationssamtalet ska ha ägt rum inom ett år före det att yrkandet framställs. Kravet på deltagande i informationssamtal gäller inte när ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge redan är upptaget till prövning i målet.

Ett yrkande som enligt första stycket inte får tas upp till prövning får ändå tas upp om det finns särskilda skäl.

Om kravet på deltagande i informationssamtal hindrar att ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge tas upp till prövning, ska rätten avvisa samtliga yrkanden om vårdnad, boende och umgänge i målet.

¹⁵ Senaste lydelse 2021:528.

18 §¹⁶

Föräldrar kan enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) kan

– föräldrar genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge, och

– barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna, eller, i mål enligt 15 a § andra stycket, mellan barnets vårdnadshavare och den särskilda umgängespersionen.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet *skall* vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetsamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet *ska* vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetsamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

¹⁶ Senaste lydelse 2001:456.

18 a §¹⁷

Rätten får uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa. En medlare ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Rätten kan lämna närmare anvisningar till medlaren om vad han eller hon ska iaktta när uppdraget utförs.

Rätten får uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa. *I mål enligt 15 a § andra stycket får rätten uppdra åt en medlare att försöka få barnets vårdnadshavare och den särskilda umgängespersionen att nå en sådan lösning.* En medlare ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Rätten kan lämna närmare anvisningar till medlaren om vad han eller hon ska iaktta när uppdraget utförs.

Medlaren ska inom den tid som rätten bestämmer lämna en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits. Tiden får inte sättas längre än fyra veckor. Rätten får dock förlänga tiden, om det finns förutsättningar att nå en samförståndslösning.

Medlaren har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspilla och utlägg som uppdraget krävt. Rätten beslutar om ersättningen. Ersättningen betalas av allmänna medel.

20 §¹⁸

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft eller *föräldrarna har träffat ett avtal om frågan* och avtalet har godkänts av socialnämnden.

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft eller *ett avtal enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § fjärde stycket har träffats* och avtalet har godkänts av socialnämnden.

¹⁷ Senaste lydelse 2021:528.

¹⁸ Senaste lydelse 2021:528.

Innan ett beslut enligt första stycket meddelas ska motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan hämta in upplysningar från socialnämnden i frågan. Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet. Om rätten har meddelat ett beslut som ännu gäller när målet eller ärendet ska avgöras, ska rätten ompröva beslutet.

Innan ett beslut enligt första stycket meddelas ska motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan hämta in upplysningar från socialnämnden i frågan. Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet. *Om upplysningar hämtas in i ett mål enligt 15 a § andra stycket ska socialnämnden, om det inte är olämpligt, höra barnets vårdnadshavare, den särskilda umgängespersonen och barnet.* Om rätten har meddelat ett beslut som ännu gäller när målet eller ärendet ska avgöras, ska rätten ompröva beslutet.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har fått laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

20 b §¹⁹

Trots sekretess enligt 26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) är en socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av en socialnämnd som enligt 17 a § ska pröva om ett avtal *mellan föräldrarna* kan godkännas eller som ska lämna upplysningar eller utföra en utredning enligt 19 eller 20 §. Detsamma gäller när upp-

Trots sekretess enligt 26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) är en socialnämnd som har tillgång till uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge skyldig att lämna sådana uppgifter på begäran av en socialnämnd som enligt 17 a § ska pröva om ett avtal kan godkännas eller som ska lämna upplysningar eller utföra en utredning enligt 19 eller 20 §. Detsamma gäller när upp-

¹⁹ Senaste lydelse 2021:528.

gifterna begärs av den som socialnämnden har utsett att utföra en utredning enligt 19 §.

7 kap.

12 §²⁰

En talan om underhåll till barn tas upp av rätten i den ort där svaranden har sin hemvist. En sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av *faderskapet* till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller mål om barns boende.

En talan om underhåll till barn tas upp av rätten i den ort där svaranden har sin hemvist. En sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av *föräldraskapet* till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller mål om barns boende.

Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra svarandens hemvist, får en talan om underhåll tas upp även av rätten i den ort där käranden har sin hemvist. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra kärandens hemvist eller om käranden saknar hemvist i landet, får målet tas upp även av Stockholms tingsrätt.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första eller andra stycket, tas målet upp av Stockholms tingsrätt.

13 §

Två eller flera mål om skyldighet för någon att utge underhållsbidrag till barn får handläggas i en rättegång, om det är till nytta för utredningen eller prövningen. I sådant fall får domstol som enligt 12 § är behörig att *uppta* ett av målen *utan hinder av* nämnda paragraf *uppta* även det eller de andra, om talan i målen väcks vid domstolen och det är lämpligt att målen handläggs där.

Två eller flera mål om skyldighet för någon att utge underhållsbidrag till barn får handläggas i en rättegång, om det är till nytta för utredningen eller prövningen. I sådant fall får domstol som enligt 12 § är behörig att *ta upp* ett av målen *trots* nämnda paragraf *ta upp* även det eller de andra, om talan i målen väcks vid domstolen och det är lämpligt att målen handläggs där.

²⁰ Senaste lydelse 2021:528.

Rätten kan besluta att åter särskilja mål som har förenats enligt första stycket.

Har rätten *att* avgöra vilken av flera *män* som är *far* till ett barn, får talan om underhållsbidrag *ej* prövas slutligt innan *faderskapsfrågan* har avgjorts genom dom som *vunnit* laga kraft.

Om rätten *ska* avgöra vilken av flera som är *förälder* till ett barn, får talan om underhållsbidrag *inte* prövas slutligt innan *föräldraskapsfrågan* har avgjorts genom dom som *har fått* laga kraft.

15 §²¹

I mål om underhåll till barn får rätten, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har *vunnit* laga kraft, besluta om underhållet efter vad som är skäligt. Skyldighet att utge bidrag får dock åläggas någon endast om det finns sannolika skäl för *att* bidragsskyldighet *föreligger*. *Har* fråga om underhåll väckts i samband med mål om fastställande av *faderskap* till barn, får beslut om skyldighet att utge bidrag inte meddelas, om flera *män* är instämnda i målet.

Innan beslut enligt första stycket meddelas, *skall* motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. *Har* rätten meddelat ett beslut, *skall* den ompröva det när målet avgörs.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har *vunnit* laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

I mål om underhåll till barn får rätten, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har *fått* laga kraft, besluta om underhållet efter vad som är skäligt. Skyldighet att utge bidrag får dock åläggas någon endast om det finns sannolika skäl för bidragsskyldighet. *Om* en fråga om underhåll *har* väckts i samband med mål om fastställande av *föräldraskap* till barn, får beslut om skyldighet att utge bidrag inte meddelas, om flera är instämnda i målet.

Innan beslut enligt första stycket meddelas, *ska* motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. *Om* rätten *har* meddelat ett beslut, *ska* den ompröva det när målet avgörs.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har *fått* laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

²¹ Senaste lydelse 2000:174.

16 §

Har någon genom skriftlig, av två personer bevittnad handling åtagit sig att till barn för vilket faderskapet skall fastställas utge underhållsbidrag för tid intill dess resultatet av blodundersökning om faderskapet föreligger, gäller i fråga om verkställighet på grund av handlingen vad som är föreskrivet om verkställighet på grund av förbindelse att utge underhåll enligt denna balk.

Beträffande åtagande enligt första stycket *skall* i övrigt i tillämpliga delar gälla vad som i lag eller annan författning är föreskrivet för fall då rätten enligt 15 § har meddelat förordnande om underhållsbidrag till barn.

Om någon genom en skriftlig, av två personer bevittnad handling har åtagit sig att till ett barn vars föräldraskap ska fastställas utge underhållsbidrag för tiden till dess att det finns ett resultat av en rättsgenetisk undersökning av föräldraskapet, gäller i fråga om verkställighet på grund av handlingen vad som är föreskrivet om verkställighet på grund av förbindelse att utge underhåll enligt denna balk.

Beträffande åtagande enligt första stycket *ska* i övrigt i tillämpliga delar gälla vad som i lag eller annan författning är föreskrivet för fall då rätten enligt 15 § har meddelat förordnande om underhållsbidrag till barn.

18 §

Har en man haft kostnader för ett barns försörjning därför att han har varit att anse som eller antagits vara barnets far, men fastställs att en annan man är far till barnet, har den förstnämnde endast om det finns särskilda skäl rätt till ersättning av den andre för kostnaderna.

Om någon har haft kostnader för ett barns försörjning på grund av att denne har ansetts vara barnets förälder, men det fastställs att någon annan är förälder till barnet, har den förstnämnda rätt till ersättning av den andra för kostnaderna endast om det finns särskilda skäl.

10 kap.

2 a §

För barn som står under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare är dessa förmyndare. Om någon av dem

inte får vara förmyndare enligt 1 § eller blir entledigad från förmynderskapet, är den andra barnets förmyndare.

Om särskilda skäl talar för det, ska dock föräldern utses att ensam vara förmyndare.

Det som sägs i denna balk om särskilt förordnade förmyndare ska gälla även den som är särskilt förordnad vårdnadshavare och förmyndare enligt första stycket.

Tredje stycket tillämpas dock inte i fråga om förvaltning och vård av egendom, om även föräldern är förmyndare. I ett sådant fall tillämpas bestämmelserna om föräldrars förmyndarförvaltning och det som i dessa bestämmelser sägs om föräldrar gäller då dem båda.

3 §²²

Den eller de som har utsetts till särskilt förordnade vårdnadshavare är *också* förmyndare för den underårige. *Detsamma gäller* den som har utsetts till tillfällig vårdnadshavare.

Den eller de som har utsetts till särskilt förordnade vårdnadshavare är förmyndare för den underårige *också i andra fall än det som avses i 2 a §. Även* den som har utsetts till tillfällig vårdnadshavare är förmyndare för den underårige.

Om särskilda skäl talar för det, ska dock någon annan än den särskilt förordnade vårdnadshavaren eller den tillfälliga vårdnadshavaren förordnas till förmyndare. I ett sådant fall tillämpas 6 och 7 §§.

Det som sägs i denna balk om särskilt förordnade förmyndare ska gälla även den som är förmyndare enligt första stycket.

²² Senaste lydelse 2021:528.

4 §²³

I lagen (2024:000) om föräldrafullmakter finns bestämmelser om att andra än förmyndare i vissa fall kan ges en behörighet att ta del av uppgifter som rör barnets ekonomiska angelägenheter.

5 §

Har en underårig inte någon förmyndare, skall rätten förordna en sådan.

Har förmyndare förordnats enligt första stycket på grund av att fadern eller modern är underårig, gäller förordnandet till dess fadern eller modern har uppnått myndig ålder.

Om en underårig inte har någon förmyndare, ska rätten förordna en sådan.

Om en förmyndare har förordnats enligt första stycket på grund av att en förälder är underårig, gäller förordnandet till dess att föräldern har fyllt 18 år.

11 kap.

2 §

Har en förmyndare eller förmyndarens make eller sambo och den underåriga del i ett oskiftat dödsbo, skall överförmyndaren förordna god man att vårda den underåriges rätt i boet vid botredningen liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo.

Överförmyndaren skall också förordna god man när den som har en förmyndare, god man eller förvaltare skall företa en rättshandling eller vara part i en rättegång och behöver hjälp men enligt 12 kap. 8 § inte kan företrädas av förmyndaren, den gode

Om en förmyndare eller förmyndarens make eller sambo och den underåriga har del i ett oskiftat dödsbo, ska överförmyndaren förordna en god man att vårda den underåriges rätt i boet vid botredningen liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo.

Överförmyndaren ska också förordna en god man när den som har en förmyndare, god man eller förvaltare ska företa en rättshandling eller vara part i en rättegång och behöver hjälp men enligt 12 kap. 8 § inte kan företrädas av förmyndaren, den gode

²³ Tidigare 10 kap. 4 § upphävd genom 2014:377.

mannen eller förvaltaren. Om talan har väckts får rätten förordna god man.

Överförmyndaren *skall* också i andra fall än som avses i första eller andra stycket förordna god man för den som har vårdnadshavare, förmyndare, god man eller förvaltare, i angelägenheter där den enskilde har ett intresse som strider mot en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse. Överförmyndaren *skall* meddela ett sådant förordnande, om det begärs av vårdnadshavaren, förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren eller den som denne i sådan egenkap företräder eller om det annars är lämpligt.

mannen eller förvaltaren. Om talan har väckts får rätten förordna *en* god man.

Överförmyndaren *ska* också i andra fall än som avses i första eller andra stycket förordna *en* god man för den som har vårdnadshavare, förmyndare, god man eller förvaltare, i angelägenheter där den enskilde har ett intresse som strider mot en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse. Överförmyndaren *ska* meddela ett sådant förordnande, om det begärs av vårdnadshavaren, förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren eller den som denne i sådan egenkap företräder eller om det annars är lämpligt.

Om frågan om förordnande av en god man uppkommer på grund av att föräldrskapet för den som inte har fött barnet ifrågasätts, gäller 3 b § i stället för denna paragraf.

3 b §

Rätten ska förordna en god man att föra barnets talan om hävande av föräldrskapet för den förälder som inte har fött barnet om barnet enligt 3 kap. 3 § inte kan föra sin egen talan och det finns synnerliga skäl.

Rätten ska också förordna en god man för barnet om barnet är motpart i ett sådant mål.

15 §²⁴

En ansökan om förordnande av god man enligt 1–4 §§ eller förvaltare får göras av förmyndare, av den som ansökan avser, om han eller hon har fyllt 16 år, och av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. En ansökan om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap får göras av dem som nu har nämnts, av en framtidsfullmaktshavare och av överförmyndaren.

En ansökan om förordnande av god man enligt 1–4 §§ eller förvaltare får göras av förmyndare, av den som ansökan avser, om han eller hon har fyllt 16 år, och av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. En ansökan om *förordnande av god man enligt 3 b §*, anordnande av godmanskap enligt 4 § eller *anordnande av* förvaltarskap får göras av dem som nu har nämnts och av överförmyndaren. *En ansökan om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap får dessutom göras av en framtidsfullmaktshavare.*

En ansökan om anordnande av förvaltarskap får också göras av en god man som avses i 4 §.

När det finns anledning till det ska rätten självmant ta upp frågor om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap. Överförmyndaren har samma skyldighet när det gäller förordnande av god man eller förvaltare.

16 §²⁵

I ärenden om förordnande av god man eller förvaltare för någon som har fyllt 16 år ska rätten eller överförmyndaren ge denna person tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

I ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap ska rätten också inhämta yttranden från den enskildes make eller sambo, barn och framtidsfullmaktshavare, överförmyndaren och vårdinrättning, om det inte är obehövt. Yttranden ska också, om det behövs, inhämtas från andra närstående samt från den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar regionens ledning av omsorgsverksamheten. Den som ansökan avser ska höras muntligen,

²⁴ Senaste lydelse 2017:311.

²⁵ Senaste lydelse 2019:838.

om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Rätten får dock avstå från att höra den enskilde muntligen om han eller hon själv har gjort ansökan eller medgett förordnandet eller det annars finns särskilda skäl.

I ärenden om förordnande av god man enligt 3 b § ska rätten, om det behövs, inhämta yttrande från barnets föräldrar, socialnämnden och överförmyndaren.

Andra stycket gäller även i ärenden hos överförmyndaren om förordnande av god man enligt 4 § eller förvaltare.

Myndigheter och inrättningar som anges i andra stycket är skyldiga att lämna sådana uppgifter som kan vara av betydelse i ärendet.

Myndigheter och inrättningar som anges i andra och tredje styckena är skyldiga att lämna sådana uppgifter som kan vara av betydelse i ärendet.

25 §²⁶

Behörig domstol i frågor som gäller godmanskap enligt 4 § eller förvalterskap är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol.

Behörig överförmyndare i frågor om godmanskap enligt 1, 2 och 4 §§ eller lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt i frågor om förvalterskap är överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där

Behörig domstol i frågor som gäller godmanskap enligt 3 b och 4 §§ eller förvalterskap är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol.

Behörig överförmyndare i frågor om godmanskap enligt 1 och 2 §§, 3 b § första stycket och 4 § eller lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt i frågor om förvalterskap är överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där

²⁶ Senaste lydelse 2006:557.

den enskilde vistas behörig överförmyndare. den enskilde vistas behörig överförmyndare.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första stycket eller behörig överförmyndare enligt andra stycket, är Stockholms tingsrätt och överförmyndaren för Stockholms kommun behörig domstol respektive behörig överförmyndare.

12 kap.

2 §²⁷

Gode män och förvaltare ska, i den utsträckning det följer av deras förordnande, bevaka rätten för de personer som de företräder, förvalta deras tillgångar och sörja för deras person.

Även om det inte framgår av förordnandet, omfattar den gode mannens eller förvaltarens uppdrag inte sådana tillgångar som har ställts under särskild förvaltning. Är särskild förvaltning anordnad, ska den som utövar förvaltningen årligen lämna redovisning över förvaltningen till den gode mannen eller förvaltaren, om det faller inom ramen för den gode mannens eller förvaltarens uppdrag att ta emot en sådan redovisning.

Gode män och förvaltare är inte behöriga att företräda den enskilde i frågor om att ingå äktenskap, bekräfta *faderskap*, upprätta testamente eller liknande frågor av utpräglat personlig karaktär.

Gode män och förvaltare är inte behöriga att företräda den enskilde i frågor om att ingå äktenskap, bekräfta *föräldraskap*, upprätta testamente eller liknande frågor av utpräglat personlig karaktär.

20 kap.

1 §²⁸

I mål om *faderskap*, *föräldraskap* enligt 1 kap. 9 §, vårdnad, boende, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

I mål om *föräldraskap*, vårdnad, boende, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

²⁷ Senaste lydelse 2017:311.

²⁸ Senaste lydelse 2005:434.

Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstols-
ärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns sär-
skilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten
dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

11 §²⁹

Beslut som tingsrätten har meddelat under rättegången i frågor som
avses i 6 kap. 18 a § tredje stycket eller 20 §, 7 kap. 15 §, 10 kap. 16
eller 17 § eller 11 kap. 18 § eller 23 § tredje stycket ska överklagas
särskilt.

Ett beslut enligt 6 kap. 17 c §
om att ta upp ett yrkande om
vårdnad, boende eller umgänge
till prövning trots att *en förälder*
inte har deltagit i informations-
samtal får inte överklagas.

Ett beslut enligt 6 kap. 17 c §
om att ta upp ett yrkande om
vårdnad, boende eller umgänge
till prövning trots att *den som
framställer yrkandet* inte har del-
tagit i informationssamtal får inte
överklagas.

21 kap.

1 c §³⁰

Det som i detta kapitel före-
skrivs om behörig domstol och
om verkställighet av en dom eller
ett beslut som har fått laga kraft
gäller även vid verkställighet av
ett avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a §
andra stycket och 15 a § *tredje*
stycket.

Det som i detta kapitel före-
skrivs om behörig domstol och
om verkställighet av en dom eller
ett beslut som har fått laga kraft
gäller även vid verkställighet av
ett avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a §
andra stycket och 15 a § *fjärde*
stycket.

3 §³¹

Beslutar rätten om verkställig-
het, får den även utan yrkande
förelägga vite eller besluta att
barnet ska hämtas genom Polis-
myndighetens försorg. Hämt-
ning får dock beslutas endast i de
fall och under de förutsättningar

Om rätten *beslutar* om verk-
ställighet, får den även utan yrk-
ande förelägga vite eller besluta att
barnet ska hämtas genom Polis-
myndighetens försorg. Hämtning
får dock beslutas endast i de fall
och under de förutsättningar

²⁹ Senaste lydelse 2021:528.

³⁰ Senaste lydelse 2021:528.

³¹ Senaste lydelse 2014:603.

som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om en dom eller ett beslut om vårdnad, boende eller överlämnande av barn, får rätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om en dom eller ett beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om en dom eller ett beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med den föräldern. *Detsamma gäller om det är fråga om en dom eller ett beslut om umgänge mellan barnet och en särskild umgängesperson.*

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av rätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.
 2. De upphävda 1 kap. 5, 8, 13 och 14 §§ gäller fortfarande för barn som har tillkommit före ikraftträdandet.
 3. Om en förälder har rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap enligt äldre föreskrifter men fristen enligt 3 kap. 2 § för en förälders rätt att väcka talan har löpt ut vid tidpunkten för ikraftträdandet eller om det vid den tidpunkten återstår mindre än ett år av fristen, får en talan om hävande av föräldraskap väckas fram till utgången av 2024.

1.2 Förslag till lag om föräldraskap i internationella situationer

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Lagens innehåll

1 § Denna lag gäller frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer.

Lagen gäller dock inte frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst om föräldraskapet ska ersätta ett föräldraskap för den som har fött barnet.

2 § Innehållet i lagen är uppdelat enligt följande:

– I 2 kap. finns bestämmelser om föräldraskap omedelbart på grund av lag.

– I 3 kap. finns bestämmelser om fastställande och hävande av föräldraskap och om konkurrerande förfaranden.

– I 4 kap. finns bestämmelser om giltigheten av nordiska domstolsavgöranden och fastställelser.

– I 5 kap. finns bestämmelser om giltigheten av domstolsavgöranden och fastställelser i andra internationella situationer.

– I 6 kap. finns bestämmelser om hemvist och ordre public.

2 kap. Föräldraskap omedelbart på grund av lag

1 § Detta kapitel gäller för frågor om föräldraskap i internationella situationer när föräldraskapet följer omedelbart på grund av lag.

2 § I fråga om föräldraskap för den som har fött barnet tillämpas svensk lag.

3 § En man eller kvinna som är eller har varit gift med den förälder som har fött barnet ska anses som barnets förälder, då det följer av lagen i den stat där barnet vid födelsen fick sin hemvist eller, om inte någon ska anses som barnets andra förälder enligt den lagen, då det följer av lagen i en stat där barnet vid födelsen blev medborgare. Om

barnet vid födelsen fick sin hemvist i Sverige, ska frågan dock alltid bedömas enligt svensk lag.

Frågan om huruvida en man eller kvinna är eller har varit gift med den förälder som har fött barnet ska bedömas enligt den lag som enligt första stycket gäller för föräldraskapet.

3 kap. Fastställande och hävande av föräldraskap

Tillämpningsområde

1 § Detta kapitel gäller för frågor om fastställande och hävande av föräldraskap i internationella situationer och för frågor om konkurrerande förfaranden om föräldraskap i internationella situationer.

Fastställande av föräldraskap under medverkan av svensk socialnämnd

2 § Ett föräldraskap kan fastställas genom bekräftelse av föräldraskapet under medverkan av en svensk socialnämnd, om nämnden är skyldig att utreda föräldraskapet enligt 2 kap. 2 § föräldrabalken.

I fråga om fastställande av föräldraskap enligt första stycket tillämpas svensk lag.

Om bekräftelsen har lämnats utomlands, ska den även om detta inte följer av andra stycket anses giltig till formen, ifall den uppfyller formföreskrifterna i lagen i den stat där bekräftelsen lämnades.

3 § Ett föräldraskap kan också fastställas genom bekräftelse av föräldraskapet under medverkan av en svensk socialnämnd om

1. barnet har sin hemvist utomlands,
2. fastställelsen avser någon som har sin hemvist i Sverige,
3. det påstås att barnet har tillkommit med dennes spermier, och
4. barnet i hemvistlandet inte har några andra föräldrar än den fastställelsen avser och dennes make eller sambo.

Ett ärende enligt första stycket handläggs av socialnämnden i den kommun där den fastställelsen avser är folkbokförd.

I fråga om fastställande av föräldraskap enligt första stycket tillämpas svensk lag.

Mål om föräldraskap i domstol

4 § Mål om föräldraskap får tas upp av svensk domstol om

1. barnet har sin hemvist i Sverige,
2. talan förs mot en man eller kvinna som har sin hemvist i Sverige eller mot flera män eller kvinnor som alla har sin hemvist här, eller
3. det i andra fall med hänsyn till den anknytning barnet, den förälder som har fött barnet, mannen eller kvinnan har till Sverige finns särskilda skäl att målet prövas här i landet.

Om det sedan talan har väckts inträffar en ändring av de omständigheter som grundar svensk domstols behörighet enligt första stycket, upphör inte domstolens behörighet.

I 6 § finns ytterligare en bestämmelse om svensk domstols behörighet.

5 § En talan vid svensk domstol om fastställande av ett föräldraskap för den som inte har fött barnet ska prövas enligt lagen i den stat där barnet har sin hemvist när målet avgörs i första instans. Detsamma gäller en talan vid svensk domstol om hävande av ett föräldraskap som gäller enligt 2 kap. 3 §.

En talan om fastställande av föräldraskap för ett barn som har sin hemvist utomlands ska dock alltid prövas enligt svensk lag om

1. fastställelsen avser någon som har sin hemvist i Sverige,
2. det påstås att barnet har tillkommit med dennes spermier, och
3. barnet i hemvistlandet inte har några andra föräldrar än den fastställelsen avser och dennes make eller sambo.

Frågan om huruvida ett föräldraskap som gäller enligt 2 kap. 3 § ska anses hävt genom en fastställelse av att någon annan är barnets förälder bedöms enligt samma lag som har tillämpats vid fastställelsen.

En talan i mål om föräldraskap för den som har fött barnet ska alltid prövas enligt svensk lag.

6 § Om det har väckts en talan som enligt 5 § andra stycket alltid ska prövas enligt svensk lag, får, om någon annan på grund av äkten-skap ska anses som barnets förälder, en talan om hävande av föräldraskapet för denne tas upp i svensk domstol. Målen ska i så fall handläggas i samma rättegång. Även talan om hävande av föräldraskapet ska prövas enligt svensk lag.

Målet om hävande av föräldraskap ska avskrivas om målet om fastställande av föräldraskap avslutas genom ett beslut om avvisning eller avskrivning.

Om både talan om hävande av föräldraskap och talan om fastställande av föräldraskap bifalls och den förstnämnda frågan överklagas, ska den högre rätten pröva också den andra frågan, även om den frågan inte har överklagats.

7 § I fall som avses i 5 § andra stycket och 6 § första stycket får barnets talan föras av socialnämnden i den kommun där den som fastställelsen avser är folkbokförd.

8 § Om ett föräldraskap har fastställts genom en bekräftelse, ska en talan vid svensk domstol om hävande av föräldraskapet prövas enligt den eller de lagar som bestämmer fastställelsens giltighet här i landet.

Konkurrerande förfaranden

9 § Om det vid en svensk domstol väcks en talan om föräldraskapet till ett barn men det redan pågår en rättegång om föräldraskapet utomlands, ska talan avvisas eller förklaras vilande i väntan på ett avgörande i den utländska rättegången som har fått laga kraft, om det kan antas att det avgörandet blir giltigt här i landet. Talan får dock prövas, om det finns särskilda skäl.

Om den utländska rättegången pågår i Danmark, Finland, Island eller Norge, ska talan alltid avvisas eller förklaras vilande i väntan på en dom som har fått laga kraft i den utländska rättegången.

Om den utländska rättegången pågår i Schweiz, ska i fall som avses i 7 § lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz den bestämmelsen i stället tillämpas.

10 § Om det pågår en rättegång utomlands om föräldraskapet till ett barn, får en svensk socialnämnd inte godkänna en bekräftelse av föräldraskapet.

4 kap. Giltigheten av nordiska domstolsavgöranden och fastställelser

1 § Detta kapitel gäller för frågor om giltigheten av nordiska domstolsavgöranden och fastställelser om föräldraskap.

2 § Ett domstolsavgörande som har meddelats i Danmark, Finland, Island eller Norge och som avser föräldraskap till barn gäller även i Sverige, om avgörandet har fått laga kraft.

3 § En fastställelse av föräldraskap i annan form än genom dom gäller i Sverige, om fastställelsen har skett i Danmark, Finland, Island eller Norge.

4 § Ett avgörande eller en fastställelse som avses i 2 och 3 §§ gäller dock inte i Sverige,

1. om avgörandet eller fastställelsen står i strid med ett här i landet giltigt domstolsavgörande i en rättegång som påbörjades innan den andra rättegången inleddes eller innan fastställelsen skedde,

2. om avgörandet eller fastställelsen står i strid med en här i landet giltig fastställelse av föräldraskap i annan form än genom dom, ifall denna fastställelse skedde innan rättegången påbörjades eller innan den andra fastställelsen skedde, eller

3. om det här eller utomlands pågår en rättegång om föräldraskapet, ifall denna rättegång kan leda till ett avgörande som gäller i Sverige och rättegången påbörjades innan den andra rättegången inleddes eller innan fastställelsen skedde.

5 kap. Giltigheten av domstolsavgöranden och fastställelser i andra internationella situationer

1 § Detta kapitel gäller för frågor om giltigheten av utländska domstolsavgöranden och fastställelser om föräldraskap.

Kapitlet gäller inte för domstolsavgöranden och fastställelser som avses i 4 kap. 2 och 3 §§.

2 § Ett avgörande av en utländsk domstol som innebär att ett föräldraskap har fastställts eller hävts och som har fått laga kraft gäller i Sverige, om det med hänsyn till en parts hemvist eller medborgar-

skap eller annan anknytning fanns skäligen anledning att talan prövades i den utländska staten.

Det utländska avgörandet gäller dock inte i Sverige,

1. om svaranden, i fall där han eller hon inte har gått i svaromål, inte har fått kännedom om den väckta talan i tillräcklig tid för att kunna svara i saken eller om svaranden annars inte har fått rimliga möjligheter att föra sin talan i den utländska rättegången,

2. om avgörandet strider mot en svensk dom,

3. om avgörandet strider mot ett här i landet giltigt utländskt avgörande i en rättegång som började tidigare än den andra utländska rättegången,

4. om avgörandet strider mot en här i landet giltig fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap, ifall fastställelsen har skett innan den utländska rättegången började,

5. om det här i landet pågår en rättegång om föräldraskapet, eller

6. om det utomlands pågår en rättegång om föräldraskapet, ifall den rättegången har börjat tidigare än den andra utländska rättegången och kan antas leda till ett här i landet giltigt avgörande.

3 § En utländsk fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap gäller i Sverige, om den är giltig enligt lagen i den stat där barnet eller den som har lämnat bekräftelsen hade sin hemvist eller i en stat där någon av dem var medborgare.

Bekräftelsen ska även om det inte följer av första stycket anses giltig till formen, om den uppfyller formföreskrifterna i lagen i den stat där bekräftelsen lämnades.

Den utländska fastställelsen gäller dock inte i Sverige

1. om den strider mot ett här i landet giltigt avgörande i en rättegång som började innan fastställelsen skedde,

2. om den strider mot en tidigare, här i landet giltig fastställelse genom bekräftelse av föräldraskap,

3. om här i landet pågår en rättegång om föräldraskapet, ifall rättegången har börjat innan fastställelsen skedde, eller

4. om det utomlands pågår en rättegång om föräldraskapet, ifall rättegången har börjat innan fastställelsen skedde och den kan antas leda till ett här i landet giltigt avgörande.

4 § Frågan om ett avgörande som avses i 2 § gäller i Sverige kan prövas av tingsrätt efter en ansökan av någon som har varit part i den utländska rättegången och vars rätt frågan rör. Om en sådan fråga uppkommer inför en annan svensk myndighet än en domstol, får även myndigheten vid behov begära en sådan prövning av tingsrätten.

En ansökan enligt första stycket görs till den tingsrätt som regeringen föreskriver.

Innan tingsrätten prövar frågan ska motparten få tillfälle att yttra sig över ansökan, om det kan ske.

Vid handläggning i domstol av ett ärende som avses i första stycket tillämpas i övrigt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

6 kap. Övriga bestämmelser

Särskilda bestämmelser om hemvist och medborgarskap

1 § Om prövningen av en fråga enligt denna lag beror på någons hemvist eller medborgarskap vid en viss tidpunkt och han eller hon då är avliden, avgörs frågan med hänsyn till förhållandena vid tiden för dödsfallet.

Om prövningen av en fråga beror på barnets hemvist eller medborgarskap vid en viss tidpunkt och är barnet då ännu inte fött, är i stället hemvisten eller medborgarskapet för den som ska föda barnet vid den tidpunkten avgörande.

Ordre public

2 § En bestämmelse i en utländsk lag får inte tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen.

Ett avgörande av en utländsk domstol eller en utländsk fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap gäller inte i Sverige, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

2. Genom lagen upphävs lagen (1985:367) om föräldraskap i internationella situationer och lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska föräldraskapsavgöranden.

3. Bestämmelserna i 4 kap. 2–4 §§, 5 kap. 2 och 3 §§ och 6 kap. 2 § tillämpas även i fråga om domstolsavgöranden som har meddelats före ikraftträdandet och fastställelser som har skett före ikraftträdandet. Om ett avgörande eller en fastställelse gällde i Sverige före ikraftträdandet, ska avgörandet eller fastställelsen gälla här även efter ikraftträdandet. Avgöranden och fastställelser som strider mot ett avgörande eller en fastställelse som gällde i Sverige före ikraftträdandet ska inte vara giltiga här.

1.3 Förslag till lag om föräldrafullmakter

Härigenom föreskrivs följande.

Innebörden av en föräldrafullmakt

1 § En föräldrafullmakt är en fullmakt som ett barns vårdnadshavare ger åt en fysisk person (föräldrafullmaktshavaren) genom anmälan till Skatteverket.

Föräldrafullmakten ger föräldrafullmaktshavaren behörighet att, i den omfattning som följer av 2–4 §§, i vårdnadshavarens ställe företräda barnet, fatta beslut i frågor som rör barnet och ta del av uppgifter om barnet.

Den rätt som följer med föräldrafullmakten får inte överlåtas på annan person.

2 § Föräldrafullmaktshavaren får i frågor som rör barnets personliga angelägenheter

1. företräda barnet och fatta beslut i samma utsträckning som en vårdnadshavare får göra ensam enligt bestämmelserna i 6 kap. 11–12 §§ och 13 § första stycket föräldrabalken, när ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare, och

2. ta del av uppgifter som rör barnet i samma utsträckning som en vårdnadshavare.

Föräldrafullmaktshavaren får även fatta sådana beslut som avses i 6 kap. 13 § andra stycket föräldrabalken, om vårdnadshavaren till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att göra det. Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare, ska hindret gälla dem båda. Föräldrafullmaktshavaren får dock inte fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

3 § Föräldrafullmaktshavaren får, om ingen annan än vårdnadshavaren är förmyndare, ta del av uppgifter som rör barnets ekonomiska angelägenheter i samma utsträckning som en förmyndare.

4 § Om vårdnadshavarens ansvar för barnets angelägenheter är inskränkt gäller motsvarande inskränkning för föräldrafullmaktshavaren.

Barnets folkbokföring

5 § En föräldrafullmakt får endast avse ett barn som är folkbokfört i Sverige.

Vem som kan vara föräldrafullmaktshavare

6 § En föräldrafullmaktshavare ska vid tidpunkten för anmälan om föräldrafullmakten ha fyllt 18 år och vara folkbokförd i Sverige.

Fler än två personer får inte samtidigt vara föräldrafullmaktshavare för ett barn.

Hur en föräldrafullmakt träder i kraft

7 § En föräldrafullmakt träder i kraft när uppgift om föräldrafullmakten registreras i folkbokföringsdatabasen.

Hur en föräldrafullmakt upphör

8 § En föräldrafullmakt upphör att gälla när

1. barnet fyller 18 år,
2. barnet avregistreras från folkbokföringen, eller
3. det sker en ändring i vårdnaden om barnet.

Första stycket 3 gäller inte när en av dem som har lämnat fullmakten blir ensam vårdnadshavare.

9 § En föräldrafullmakt upphör även att gälla om den återkallas av vårdnadshavaren. Detsamma gäller om föräldrafullmaktshavaren eller, om barnet har fyllt 12 år, barnet självt gör en anmälan enligt 17 §.

I fall som avses i denna paragraf upphör föräldrafullmakten att gälla när det förhållandet registreras i folkbokföringsdatabasen.

Föräldrafullmaktshavarens ansvar vid fullgörande av uppdraget

10 § Föräldrafullmaktshavaren ska fullgöra uppdraget i enlighet med barnets bästa och i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

Föräldrafullmaktshavaren ska även följa instruktioner från vårdnadshavaren och, om det är möjligt, samråda med honom eller henne i viktiga frågor. Föräldrafullmaktshavaren får dock avvika från en lämnad instruktion om det är nödvändigt för att fullgöra skyldigheten enligt första stycket och vårdnadshavarens godkännande inte kan inhämtas utan olägenhet.

11 § Föräldrafullmaktshavaren är skyldig att ersätta den skada som han eller hon uppsåtligen eller av vårdslöshet har orsakat vårdnadshavaren.

12 § Om en rättshandling som föräldrafullmaktshavaren har vidtagit med åberopande av föräldrafullmakten, på grund av brist i behörigheten inte blir bindande, är föräldrafullmaktshavaren skyldig att ersätta en godtroende tredje man den skada som denne därigenom orsakas. Detta gäller dock inte, om rättshandlingen saknar bindande verkan mot vårdnadshavaren till följd av någon särskild omständighet, som föräldrafullmaktshavaren inte kände till och som tredje man inte med fog kunde förutsätta att föräldrafullmaktshavaren skulle känna till.

Förfarandet hos Skatteverket

Allmänna bestämmelser

13 § Skatteverket beslutar i ärenden enligt denna lag.

Beslut enligt 15–17 §§ gäller omedelbart.

Beslut enligt 16–17 §§ fattas utan föregående kommunikation med annan part.

14 § En anmälan eller återkallelse enligt 15–17 §§ ska vara skriftlig. Ett samtycke enligt 15 § första eller tredje stycket ska också lämnas skriftligen.

Anmälan om föräldrafullmakt

15 § En anmälan om föräldrafullmakt får göras av vårdnadshavaren. Av anmälan ska det framgå vem som ska vara föräldrafullmakts-havare. Den personen ska även lämna sitt samtycke till anmälan.

Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare ska de göra en gemensam anmälan.

Om barnet har fyllt 12 år får en anmälan om föräldrafullmakt inte göras utan barnets samtycke, utom i de fall barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.

Återkallelse av en föräldrafullmakt

16 § En föräldrafullmakt får återkallas av vårdnadshavaren.

Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare får en vårdnadshavare ensam återkalla en föräldrafullmakt.

Anmälan om upphörande av en föräldrafullmakt

17 § Föräldrafullmaktshavaren får göra en anmälan om att föräldrafullmakten ska upphöra.

En sådan anmälan får även göras av barnet, om barnet har fyllt 12 år.

Överklagande av Skatteverkets beslut

18 § Skatteverkets beslut i ärenden enligt 15–17 §§ får överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Beslutet överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets barnet var folkbokfört vid tidpunkten för beslutet. Om det inte finns någon behörig domstol, överklagas beslutet till Förvaltningsrätten i Stockholm.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.4 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 1 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

1 §¹

Den misstänkte äge själv föra sin talan. Är han omyndig, skall rätten, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller eljest finnes erforderligt, höra den som har vårdnaden om honom; denne äge ock föra talan för den omyndige.

Har den misstänkte avlidit, äge hans efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon föra talan mot dom, såvitt genom denna fastställts, att den misstänkte förövat gärningen.

Den misstänkte har rätt att själv föra sin talan. Om den misstänkte inte har fyllt 18 år, ska rätten, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller annars behövs, höra hans eller hennes vårdnadshavare. Vårdnadshavaren har också rätt att föra den omyndiges talan.

Om den misstänkte har avlidit, har hans eller hennes efterlevande make, bröstarvinge, förälder eller syskon rätt att föra talan mot en dom som fastställer att den misstänkte begått gärningen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 1971:875.

1.5 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 § och 16 kap. 3 a § ärvdabalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §¹

Lever inte arvlåtarens föräldrar, syskon eller syskons avkomlingar, tar *farföräldrar och morföräldrar* arvet. Var och en ärver lika lott.

Är en *farförälder eller morförälder* död, delar den dödes barn dennes lott. *Finns* det *inga* barn efter den döde, tar den *andre* av *farföräldrarna eller morföräldrarna* den dödes lott. Om även han eller hon är död men har efterlämnat barn, tar barnen den dödes lott. *Finns* det *ingen* arvinge på den sidan, går hela arvet till arvingarna på den andra sidan.

Det som sägs i första och andra styckena om farföräldrar och morföräldrar gäller även föräldrar till en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

Om inte arvlåtarens föräldrar, syskon eller syskons avkomlingar *lever*, tar *föräldrarnas föräldrar* arvet. Var och en ärver lika lott.

Om en *förälders förälder* är död, delar den dödes barn dennes lott. *Om* det *inte finns några* barn efter den döde, tar den *andra* av *den förälderns föräldrar* den dödes lott. Om även han eller hon är död men har efterlämnat barn, tar barnen den dödes lott. *Om* det *inte finns någon* arvinge på den sidan, går hela arvet till arvingarna på den andra sidan.

16 kap.

3 a §²

Är vid någons död *faderskapet* till honom eller henne inte fastställt och *är fadern* inte heller på annat sätt känd för annan dödsbodelägare, boutredningsman eller

Om vid någons död *föräldraskapet* till honom eller henne inte är fastställt och *föräldern* inte heller på annat sätt är känd för *någon* annan dödsbodelägare,

¹ Senaste lydelse 2005:435. Ändringen innebär bland annat att tredje stycket tas bort.

² Senaste lydelse 2005:435. Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

den som sitter i boet, *skall* den som vill grunda arvsrätt på *faderskapet* göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen.

Första stycket tillämpas också i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

boutredningsman eller den som sitter i boet, *ska* den som vill grunda arvsrätt på *föräldraskapet* göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.6 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken

Härigenom föreskrivs att 12 kap. 5 §, 13 kap. 10, 11 och 13 §§, 16 kap. 10 §, 18 kap. 7 och 8 §§, 19 kap. 7, 9 och 46 §§ och 60 kap. 24, 28 och 29 §§ och rubrikerna närmast före 12 kap. 5 §, 18 kap. 8 §, 19 kap. 9 § och 60 kap. 28 och 29 §§ socialförsäkringsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Barnets mor

12 kap.

Den förälder som har fött barnet

5 §

Barnets mor har rätt till föräldrapenning från och med den sextionde dagen före den beräknade tidpunkten för barnets födelse.

Den som ska föda barnet har rätt till föräldrapenning från och med den sextionde dagen före den beräknade tidpunkten för barnets födelse.

Även om *barnets mor* inte har barnet i sin vård har *hon* rätt till föräldrapenning till och med den tjugonionde dagen efter förlossningsdagen.

Även om *den förälder som har fött barnet* inte har barnet i sin vård har *föräldern* rätt till föräldrapenning till och med den tjugonionde dagen efter förlossningsdagen.

13 kap.

10 §¹

Rätt till tillfällig föräldrapenning *har en far som* avstår från förvärvsarbete i samband med sitt barns födelse för att

Den förälder som inte har fött barnet har rätt till tillfällig föräldrapenning *om föräldern* avstår från förvärvsarbete i samband med sitt barns födelse för att

1. närvara vid förlossningen,
2. sköta hemmet, eller
3. vårda barn.

¹ Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

Det som föreskrivs om en far i första stycket och i 11–13 §§ gäller även en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

11 §²

I följande fall får Försäkringskassan besluta att en annan person som är försäkrad för tillfällig föräldrapenning och som i stället för en *far eller mor* avstår från sitt förvärvsarbete i samband med ett barns födelse ska ha rätt till tillfällig föräldrapenning för ändamål som anges i 10 §:

1. *Barnet har inte någon far som har rätt till tillfällig föräldrapenning.*

2. *Barnets mor är avliden.*

3. *Barnets far* avstår från sin rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 § och det skulle vara oskäligt att inte låta *honom* avstå.

4. *Barnets far* kan inte utnyttja sin rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 §.

5. *Barnets far* kommer sannolikt inte att utnyttja sin rätt enligt 10 § på grund av kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud eller liknande eller på grund av andra särskilda omständigheter.

I följande fall får Försäkringskassan besluta att en annan person som är försäkrad för tillfällig föräldrapenning och som i stället för en *förälder* avstår från sitt förvärvsarbete i samband med ett barns födelse ska ha rätt till tillfällig föräldrapenning för ändamål som anges i 10 §:

1. *Den förälder som har fött barnet är avliden.*

2. *Barnet har inte någon förälder som har rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 §.*

3. *Barnets förälder* avstår från sin rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 § och det skulle vara oskäligt att inte låta *föräldern* avstå.

4. *Barnets förälder* kan inte utnyttja sin rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 §.

5. *Barnets förälder* kommer sannolikt inte att utnyttja sin rätt enligt 10 § på grund av kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud eller liknande eller på grund av andra särskilda omständigheter.

² Senaste lydelse 2011:486.

13 §

Vid adoption eller när två personer enligt 6 kap. 10 a § föräldrabalken har förordnats att gemensamt utöva vårdnaden om ett barn gäller följande:

1. Rätt till tillfällig föräldrapenning enligt 10 § tillkommer båda adoptivföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna.

2. Det som i 11 § föreskrivs om en *far eller mor* ska i stället gälla adoptivföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna. 2. Det som i 11 § föreskrivs om en *förälder* ska i stället gälla adoptivföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna.

16 kap.

10 §³

För barn som står under vårdnad av en förälder och en särskilt förordnad vårdnadshavare gäller det som föreskrivs i 5–8 §§ om barnets förälder i stället barnets vårdnadshavare.

18 kap.

7 §⁴

Underhållsstöd och förlängt underhållsstöd lämnas även till ett barn som varaktigt bor och är folkbokfört hos

1. en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare som bor här i landet, eller

2. någon eller några som bor här i landet och som var särskilt förordnade vårdnadshavare för barnet, när det fyllde 18 år.

Det som i denna underavdelning föreskrivs om boförälder gäller då den eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna. Bestämmelserna i 3, 8 och 9 a §§ tillämpas inte i dessa fall.

Underhållsstöd och förlängt underhållsstöd lämnas inte med stöd av denna paragraf när en särskilt förordnad vårdnadshavare bor tillsammans med barnets förälder.

³ Tidigare 16 kap. 10 § upphävd genom 2013:1018.

⁴ Senaste lydelse 2015:755.

Vägran att uppge *faderskap***Vägran att uppge *föräldraskap***

8 §

Underhållsstöd lämnas inte om *barnets mor* är boförälder och *hon* uppenbarligen utan giltigt skäl låter bli att vidta eller medverka till åtgärder för att få *faderskapet eller föräldraskapet enligt föräldrabalken till barnet* fastställt.

Underhållsstöd lämnas inte om *den förälder som har fött barnet* är boförälder och uppenbarligen utan giltigt skäl låter bli att vidta eller medverka till åtgärder för att få *föräldraskapet för barnets andra förälder* fastställt.

19 kap.7 §⁵

Om underhållsstöd har lämnats och det pågår ett mål om fastställande av *faderskap* till barnet, får den *man* som är instämmd åläggas betalningsskyldighet, om det finns sannolika skäl för att *han* är *far* till barnet. Ett beslut om betalningsskyldighet får dock inte meddelas om flera *män* är instämnda i målet.

Första stycket tillämpas också i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

Om underhållsstöd har lämnats och det pågår ett mål om fastställande av *föräldraskap* till barnet, får den som är instämmd åläggas betalningsskyldighet, om det finns sannolika skäl för att *denne* är *förälder* till barnet. Ett beslut om betalningsskyldighet får dock inte meddelas om flera är instämnda i målet.

Upphävt faderskap eller föräldraskap***Hävt föräldraskap***9 §⁶

Om betalningsskyldighet har fastställts slutligt för *en man* och *denne* senare *frias från faderskapet till barnet*, har *han* rätt att få tillbaka vad *han* har betalat

Om betalningsskyldighet har fastställts slutligt för *någon* och *dennes föräldraskap* senare *hävs*, har *den bidragsskyldige* rätt att få tillbaka vad *denne* har betalat

⁵ Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

⁶ Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

jämte ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) från varje betalningsdag.

Första stycket tillämpas också i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

jämte ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) från varje betalningsdag.

46 §

Försäkringskassan får på ansökan av den bidragsskyldige helt eller delvis efterge fordran i fråga om betalningsskyldighet, som avser tid före den dag då *hans faderskap* till ett barn har fastställts genom bekräftelse eller dom, om det finns synnerliga skäl.

Försäkringskassan får på ansökan av den bidragsskyldige helt eller delvis efterge fordran i fråga om betalningsskyldighet, som avser tid före den dag då *den bidragsskyldiges föräldraskap* till ett barn har fastställts genom bekräftelse eller dom, om det finns synnerliga skäl.

60 kap.

24 §

Om anmälan enligt 23 § inte görs ska det pensionsgrundande beloppet för barnår tillgodoräknas den av föräldrarna som, för det år beloppet avser, har lägst pensionsunderlag enligt 61 kap. 5 §.

Har ingen av föräldrarna något pensionsunderlag för det året eller har de lika högt underlag, ska det pensionsgrundande beloppet tillgodoräknas barnets mor eller, om föräldrarna är av samma kön, den äldre av dem.

Om ingen av föräldrarna har något pensionsunderlag för det året eller om de har lika högt underlag, ska det pensionsgrundande beloppet tillgodoräknas den förälder som har fött barnet. Har ingen av föräldrarna fött barnet ska det pensionsgrundande beloppet tillgodoräknas kvinnan, om föräldrarna är av olika kön, eller den äldre av dem, om föräldrarna är av samma kön.

Vem som likställs med *mor***Vem som likställs med *den förälder som har fött barnet***

28 §

Vid tillämpningen av bestämmelserna i 24 § likställs en kvinna som är särskilt förordnad vårdnadshavare eller blivande adoptivförälder med *mor*.

Vid tillämpningen av bestämmelserna i 24 § likställs en kvinna som är särskilt förordnad vårdnadshavare eller blivande adoptivförälder med *den förälder som har fött barnet*.

Upphävt faderskap eller föräldraskap**Hävt föräldraskap**29 §⁷

För *en man* som enligt 1 kap. föräldrabalken har ansetts vara far till ett barn eller vars *faderskap* har fastställts genom bekräftelse eller dom, men som genom senare dom som har *vunnit* laga kraft har *förklarats inte vara far till barnet* gäller följande. För tiden innan den sistnämnda domen har *vunnit* laga kraft ska *personen* anses som barnets *far* vid tillämpning av bestämmelserna om pensionsgrundande belopp för barnår.

För *den* som är förälder till ett barn på grund av *äktenskap* eller vars *föräldraskap* har fastställts genom bekräftelse eller dom, men som genom senare dom som har *fått* laga kraft har *fått sitt föräldraskap hävt* gäller följande. För tiden innan den sistnämnda domen har *fått* laga kraft ska *personen* anses som barnets *förälder* vid tillämpning av bestämmelserna om pensionsgrundande belopp för barnår.

Första stycket tillämpas också i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

⁷ Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

1.7 Förslag till lag om upphävande av lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m.

Härigenom föreskrivs att lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m. ska upphöra att gälla vid utgången av december 2023.

1.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Härigenom föreskrivs att i fråga om lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap¹

dels att nuvarande 4–7 §§ ska betecknas 5–8 §§,

dels att rubriken till lagen, 1–3 §§ och de nya 5 och 8 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 4 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Lag (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Lag (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap

1 §²

I denna lag finns bestämmelser om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap* enligt föräldraskapen.

I denna lag finns bestämmelser om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap* enligt föräldraskapen.

En sådan undersökning får endast innefatta provtagning som kan ske utan nämnvärt men.

2 §³

I mål om *förklaring att en viss man som på grund av äktenskap ska anses som far till ett barn inte är det* eller om fastställande av *faderskap* får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs besluta om en rättsgenetisk undersökning. Beslutet får avse barnet, *modern* samt, i mål om *förklaring att en*

I mål om fastställande eller *hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet* får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs besluta om en rättsgenetisk undersökning. Beslutet får avse barnet, *den förälder som har fött barnet* samt, i mål om fastställande av *föräldraskap*, den

¹ Senaste lydelse av lagens rubrik 2021:784.

² Senaste lydelse 2021:784.

³ Senaste lydelse 2021:784.

viss man inte är far, mannen i äktenskapet och, i mål om fastställande av faderskap, den man mot vilken talan förs. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid då barnet kan ha tillkommit, får beslutet avse också honom. Innan ett beslut enligt detta stycke meddelas, ska den som beslutet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

Om den man som talan om fastställande av faderskap avser är avlidne, får rätten besluta att en rättsgenetisk undersökning ska göras med hjälp av humanbiologisk vävnad från den avlidne. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns anledning att anta att mannen har haft samlag med modern under den tid då barnet kan ha tillkommit och skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär i förhållande till den frid som bör tillkomma den avlidne eller för något annat motstående intresse.

Ett beslut om rättsgenetisk undersökning enligt andra stycket får överklagas särskilt. Beslutet får dock verkställas omedelbart, om inte annat beslutas av högre rätt.

3 §⁴

Har ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom som har fått laga kraft, får rätten besluta om en rättsgenetisk under-

mot vilken talan förs, och i mål om hävande av föräldraskap, den vars föräldraskap talan avser. Om det finns anledning att anta att någon annan kan vara förälder till barnet, får beslutet avse också denne. Innan ett beslut enligt detta stycke meddelas, ska den som beslutet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

Om den som talan om fastställande av föräldraskap avser är avlidne, får rätten besluta att en rättsgenetisk undersökning ska göras med hjälp av humanbiologisk vävnad från den avlidne. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns anledning att anta att den avlidne kan vara förälder till barnet och skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär i förhållande till den frid som bör tillkomma den avlidne eller för något annat motstående intresse.

Har ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet fastställts genom dom som har fått laga kraft, får rätten besluta

⁴ Senaste lydelse 2021:784. Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

sökning, om det efter *bekräftelsen eller domen* har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan *man än den som har fastställts vara far* har haft samlag med modern under den tid då barnet kan ha tillkommit. Beslutet får avse barnet, *modern*, den *man* som har fastställts vara *far* och den *andre mannen*.

Om faderskapet har fastställts genom bekräftelse, får ett beslut enligt första stycket meddelas i mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den. Ett sådant beslut får begäras av någon av parterna i målet. Om en talan om att bekräftelsen saknar verkan inte har väckts, prövas frågan om beslut enligt första stycket enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant beslut får begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan.

Om faderskapet har fastställts genom dom som har fått laga kraft, prövas frågan om beslut enligt första stycket enligt lagen om domstolsärenden. Ett sådant beslut får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

Innan ett beslut enligt första stycket meddelas, ska den som beslutet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

om en rättsgenetisk undersökning, om det efter domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan *kan vara förälder till barnet*. Beslutet får avse barnet, *den förälder som har fött barnet*, den som har fastställts vara *förälder* och den *som kan vara förälder*.

Frågan om beslut enligt första stycket prövas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant beslut får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

4 §

Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn, får

rätten, om det behövs, besluta om en rättsgenetisk undersökning. Beslutet får avse barnet, barnets förälder och den som kan ha fött barnet.

Frågan om beslut enligt första stycket prövas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant beslut får begäras av den som kan vara part i ett mål om fastställelse av vem som har fött barnet.

Innan ett beslut enligt första stycket meddelas, ska den som beslutet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

4 §

Ett beslut om rättsgenetisk undersökning i ett ärende som enligt 3 § handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden får överklagas särskilt. Ärendet får avskrivas när ett utlåtande över undersökningen har avgetts eller frågan om undersökning har förfallit.

Ett ärende som avses i första stycket tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, av den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

7 §

Kostnaden för provtagning och undersökning av prov som sker efter beslut av rätten enligt denna lag eller på initiativ av

5 §⁵

Ett beslut om rättsgenetisk undersökning i ett ärende som enligt 3 eller 4 § handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden får överklagas särskilt. Ärendet får avskrivas när ett utlåtande över undersökningen har avgetts eller frågan om undersökning har förfallit.

8 §⁶

Kostnaden för provtagning och undersökning av prov som sker efter beslut av rätten enligt denna lag eller på initiativ av

⁵ Senaste lydelse av tidigare 4 § 2021:784.

⁶ Senaste lydelse av tidigare 7 § 2021:784.

socialnämnden enligt 2 kap. 6 § socialnämnden enligt 2 kap. 7 §
föräldrabalken ska betalas av föräldrabalken ska betalas av
staten. staten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.9 Förslag till lag om upphävande av lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.

Härigenom föreskrivs att lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m. ska upphöra att gälla vid utgången av december 2023.

1.10 Förslag till lag om ändring i lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Lagakraftvunnen dom, administrativ myndighets beslut eller av sådan myndighet godkänd förbindelse, varigenom i Danmark, Finland, Island eller Norge någon förpliktats eller utfäst sig att betala underhållsbidrag till make, förutvarande make, barn, styvbarn eller barnets mor, skall erkännas här i landet utan någon särskild stadfästelse.

Lagakraftvunnen dom, administrativ myndighets beslut, av sådan myndighet godkänd förbindelse eller annan skriftlig förbindelse, varigenom i Danmark, Finland, Island eller Norge någon förpliktats eller utfäst sig att betala sådant bidrag och som kan verkställas i den staten, skall på begäran omedelbart verkställas här i landet. Detsamma skall gälla sådan ännu icke lagakraftvunnen dom och sådant av rätten eller domaren meddelat beslut som

1 §¹

Dom som har fått laga kraft, administrativ myndighets beslut eller av sådan myndighet godkänd förbindelse, varigenom i Danmark, Finland, Island eller Norge någon förpliktats eller utfäst sig att betala underhållsbidrag till make, förutvarande make, barn, styvbarn eller den förälder som har fött barnet, ska erkännas här i landet utan någon särskild stadfästelse.

Dom som har fått laga kraft, administrativ myndighets beslut, av sådan myndighet godkänd förbindelse eller annan skriftlig förbindelse, varigenom i Danmark, Finland, Island eller Norge någon förpliktats eller utfäst sig att betala sådant bidrag och som kan verkställas i den staten, ska på begäran omedelbart verkställas här i landet. Detsamma ska gälla sådan dom som ännu inte har fått laga kraft och sådant av rätten eller domaren

¹ Senaste lydelse 2001:400.

kan verkställas *lika med laga-*
kraftvunnen dom.

meddelat beslut som kan verk-
ställas *på samma sätt som en dom*
som har fått laga kraft.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.11 Förslag till lag om ändring i lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m.

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §¹

En arbetsgivare får i balansräkningen som skuld under rubriken Avsatt till pensioner redovisa vad arbetsgivaren enligt en allmän pensionsplan har åtagit sig att redovisa under denna rubrik.

Aktiebolag, ömsesidiga försäkringsbolag, försäkringsföreningar, ömsesidiga tjänstepensionsbolag, tjänstepensionsföreningar, ekonomiska föreningar och sparbanker får under rubriken Avsatt till pensioner redovisa även upplupen del av en pensionsutfästelse som inte omfattas av en allmän pensionsplan. I fråga om arbetstagare, som har ett bestämmande inflytande över bolaget eller föreningen, eller sådan arbetstagares efterlevande får, under den tid inflytandet består, arbetsgivaren dock inte redovisa andra pensionsutfästelser än sådana som ingår i en allmän pensionsplan. Vid bedömningen av om en arbetstagare har ett bestämmande inflytande ska, utöver arbetstagarens eget innehav av aktier eller andelar, även arbetstagarens föräldrars, *far- och morföräldrars*, makes, avkom-

Aktiebolag, ömsesidiga försäkringsbolag, försäkringsföreningar, ömsesidiga tjänstepensionsbolag, tjänstepensionsföreningar, ekonomiska föreningar och sparbanker får under rubriken Avsatt till pensioner redovisa även upplupen del av en pensionsutfästelse som inte omfattas av en allmän pensionsplan. I fråga om arbetstagare, som har ett bestämmande inflytande över bolaget eller föreningen, eller sådan arbetstagares efterlevande får, under den tid inflytandet består, arbetsgivaren dock inte redovisa andra pensionsutfästelser än sådana som ingår i en allmän pensionsplan. Vid bedömningen av om en arbetstagare har ett bestämmande inflytande ska, utöver arbetstagarens eget innehav av aktier eller andelar, även arbetstagarens föräldrars *och deras föräldrars*, makes, avkomlings och

¹ Senaste lydelse 2019:743.

lings och avkomlings makes sam- avkomlings makes samlade inne-
lade innehav räknas med. hav räknas med.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om att det som sägs i andra stycket första meningen ska gälla även för andra arbetsgivare än som avses där.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.12 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag¹

dels att 6 § ska upphöra att gälla,

dels att 1–5 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Den som på grund av förordnande enligt 7 kap. 15 § föräldrabalken i mål om fastställande av *faderskap utgivit* underhållsbidrag till barn har rätt att av allmänna medel få ersättning *härfor* om domstolen genom dom eller beslut som *vunnit* laga kraft skilt målet från sig utan att *mannen* blivit underhållsskyldig.

Vad som sägs i första stycket om rätt till ersättning av allmänna medel gäller också för det fall att underhållsbidrag utgivits på grund av att mannen i skriftlig, av två personer bevittnad handling åtagit sig att utge underhåll för tid, intill dess resultatet av blodundersökning om faderskapet föreligger, och blodundersökningen visar att han icke kan vara fader till barnet. Är hans faderskap enligt blodundersökningen osannolikt, har han rätt till ersätt-

Den som på grund av förordnande enligt 7 kap. 15 § föräldrabalken i *ett* mål om fastställande av *föräldraskap har betalat* underhållsbidrag till *ett* barn har rätt att av allmänna medel få ersättning *för detta*, om domstolen genom dom eller beslut som *har fått* laga kraft skilt målet från sig utan att *denne har* blivit underhållsskyldig.

Det som anges i första stycket om rätten till ersättning av allmänna medel gäller också för det fall att underhållsbidrag har betalats på grund av att personen i en skriftlig, av två personer bevittnad handling åtagit sig att utge underhåll för tiden till dess att det finns ett resultat av en rättsgenetisk undersökning om föräldraskapet och undersökningen visar att denne inte kan vara förälder till barnet. Det finns också en rätt till ersättning, om det

¹ Lagen omtryckt 1979:338.
Senaste lydelse av 6 § 2005:440.

ning för utgivna underhållsbidrag, såvida talan om faderskapet icke väckes mot honom inom sex månader från det utlåtandet över blodundersökningen förelåg. Oavsett resultatet av blodundersökningen föreligger rätt till ersättning, om han genom lagakraftvunnen dom friats från faderskapet eller om annan man på grund av lagakraftvunnen dom eller erkännande är att anse som fader till barnet.

genom en dom som har fått laga kraft fastställts att personen inte är förälder till barnet eller om det genom en bekräftelse eller dom som har fått laga kraft fastställts att någon annan är förälder till barnet.

2 §²

Har en man enligt 1 kap. 1 § föräldrabalken ansetts som far till ett barn eller har en mans faderskap till ett barn fastställts genom bekräftelse eller dom, men frias mannen från faderskapet, har han rätt till ersättning av allmänna medel för underhållsbidrag som han enligt 7 kap. 2 § föräldrabalken utgett till barnet.

Om någon på grund av äktenskap är förälder till ett barn eller har fastställts som förälder till ett barn genom bekräftelse eller dom och föräldraskapet hävs, har denne rätt till ersättning av allmänna medel för det underhållsbidrag som denne har utgett till barnet enligt 7 kap. 2 § föräldrabalken.

3 §

Ersättning enligt 1 eller 2 § skall motsvara vad mannen på grund av dom, beslut eller avtal har erlagt i underhåll för barnet. Om det finns synnerliga skäl får dock ersättningen sättas ner eller vägras.

Utöver ersättning för erlagda underhållsbidrag utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) på varje erlagt belopp från dess betalningsdag. Kan icke styrkas

Ersättning enligt 1 eller 2 § ska motsvara vad personen på grund av dom, beslut eller avtal har betalat i underhåll för barnet. Om det finns synnerliga skäl får dock ersättningen sättas ner eller vägras.

Utöver ersättning för betalda underhållsbidrag utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) på varje belopp från dess betalningsdag. Om det inte kan

² Senaste lydelse 1990:1531.

när underhållsbidragen betalats, beräknas *ränta* till skäligt belopp.

styrkas när underhållsbidragen *har* betalats, beräknas *räntan* till skäligt belopp.

4 §

Föreligger rätt till ersättning enligt denna lag får *mannen ej* kräva tillbaka *vad han* har utgett av den som *mottagit* underhållsbidraget. *Ej* heller får staten kräva tillbaka utgiven ersättning av den som har *mottagit* underhållsbidraget.

Om det finns en rätt till ersättning enligt denna lag, får *personen inte* kräva tillbaka *det som denne* har utgett av den som *tagit emot* underhållsbidraget. *Inte* heller får staten kräva tillbaka utgiven ersättning av den som har *tagit emot* underhållsbidraget.

Fastställs att *en annan man* är *far* till barnet får staten, om det finns särskilda skäl, kräva tillbaka utgiven ersättning av *denne* enligt vad som följer av *hans* underhållsskyldighet mot barnet.

Om det fastställs att *någon annan* är *förälder* till barnet får staten, om det finns särskilda skäl, kräva tillbaka utgiven ersättning av *föräldern* enligt vad som följer av *dennes* underhållsskyldighet mot barnet.

5 §

Ansökan om ersättning *göres* hos länsstyrelsen i det län där mål om *faderskapet* handlagts eller skulle ha handlagts av underrätt.

Ansökan om ersättning *görs* hos länsstyrelsen i det län där mål om *föräldraskapet* handlagts eller skulle ha handlagts av underrätt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.13 Förslag till lag om ändring i lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 och 9 §§ lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Den som är bosatt i Danmark, Finland, Island eller Norge och som fyllt 18 år kan av allmän domstol kallas enligt 2–7 §§ denna lag för att höras som vittne eller som målsägande i anledning av åklagarens talan, om han vid kallelsen uppehåller sig i något av dessa länder.

Vad i 2–5, 7 och 8 §§ *föreskrives* i fråga om vittne eller målsägande gäller i tillämpliga delar part eller ställföreträdare för part som *skall* inställa sig personligen i mål eller ärende rörande vårdnaden om barn, *äktenskaplig börd* eller *faderskapet* till barn *utom äktenskap* och som vid kallelsen är bosatt och uppehåller sig i land som anges i första stycket.

Den som är bosatt i Danmark, Finland, Island eller Norge och som *har* fyllt 18 år kan av allmän domstol kallas enligt 2–7 §§ denna lag för att höras som vittne eller som målsägande i anledning av åklagarens talan, om han *eller hon* vid kallelsen uppehåller sig i något av dessa länder.

Det som i 2–5, 7 och 8 §§ *föreskrivs* om vittne eller målsägande gäller i tillämpliga delar *också* part eller ställföreträdare för *en* part som *ska* inställa sig personligen i *ett* mål eller ärende som rör vårdnaden om barn eller *föräldraskapet* till barn och som vid kallelsen är bosatt och uppehåller sig i *ett* land som anges i första stycket.

9 §

Den som är bosatt här i landet och uppehåller sig här eller i Danmark, Finland, Island eller Norge är skyldig att efter kallelse inställa sig för att höras som vittne vid domstol i Danmark, Island eller Norge eller som vittne eller målsägande vid domstol i Finland enligt bestämmelserna i det landet. Detsamma gäller den som uppehåller sig här i landet och är bosatt i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Den som är part eller ställföreträdare för part i mål eller ärende som rör vårdnaden om barn, *äktenskaplig börd* eller *faderskapet till barn utom äktenskap* är skyldig att under de förutsättningar som anges i första stycket efter kallelse inställa sig personligen vid domstol i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Den som är part eller ställföreträdare för *en* part i *ett* mål eller ärende som rör vårdnaden om barn eller *föräldraskapet till barn* är skyldig att under de förutsättningar som anges i första stycket efter kallelse inställa sig personligen vid domstol i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.14 Förslag till lag om ändring i lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område

Härigenom föreskrivs att 2 och 7 §§ lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2021/22:188 Föreslagen lydelse

2 §

Med dom jämställs i denna lag

1. utslag varigenom överexekutor i Finland efter lagsökning har beslutat att någon är betalningsskyldig,

2. finsk betalningsorder,

3. av norsk åklagarmyndighet utfärdat föreläggande av ersättningskyldighet, vilket har godkänts av den som avses med föreläggandet,

4. beslut om ersättning för rättegångskostnad i tvistemål, om dom i målet skulle omfattas av denna lag eller *lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska föräldraskapsavgöranden*, och i brottmål, om ersättningen ska betalas till enskild part,

4. beslut om ersättning för rättegångskostnad i tvistemål, om dom i målet skulle omfattas av denna lag eller *4 kap. lagen (2024:000) om föräldraskap i internationella situationer*, och i brottmål, om ersättningen ska betalas till enskild part,

5. beslut om ersättning till vittne eller sakkunnig i tvistemål eller brottmål,

6. beslut om återbetalning till staten av förskott på sådan ersättning för inställesekostnad, som har utbetalats till vittne, målsägande eller part.

Ett finskt lagsökningsutslag mot vilket besvär inte har anförts anses ha fått laga kraft, även om tiden för stämning om återvinning inte har gått ut.

7 §

Denna lag tillämpas inte om något annat följer av

– de unionsrättsakter och internationella instrument som anges i 1 § lagen (2014:912) med kompletterande bestämmelser om dom-

stols behörighet och om erkännande och internationell verkställighet av vissa avgöranden eller i 1 kap. 2 § lagen (2019:234) om makars och sambors förmögenhetsförhållanden i internationella situationer, eller

– särskilda bestämmelser om erkännande och verkställighet av avgöranden och förlikningar på särskilda rättsområden.

Lagen tillämpas inte heller i fråga om

1. dom eller förlikning i mål om boskillnad, legal separation, äktenskapsskillnad, återgång av äktenskap, antagande av adoptivbarn eller adoptivförhållandes hävande, omyndighetsförklaring eller dess hävande eller i mål angående bodelning eller skadestånd med anledning av legal separation, äktenskapsskillnad eller återgång av äktenskap, om det inte är fråga om verkställighet av en dom som ska gälla i Sverige enligt 22 § förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap eller enligt 3 kap. 14 § lagen (2019:234) om makars och sambors förmögenhetsförhållanden i internationella situationer,

2. dom eller förlikning som rör vårdnad om eller rätt till umgänge med barn eller överlämnande av barn i annat fall, om det inte är fråga om verkställighet enligt 6 §,

3. dom eller förlikning som rör familjerättslig underhållsskyldighet,

4. dom eller förlikning som rör *faderskapet till ett barn eller föräldraskapet till ett barn för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor,*

4. dom eller förlikning som rör föräldraskapet till ett barn,

5. dom eller förlikning som rör rätt på grund av arv eller testamente, efterlevande makes rätt, boutredning eller skifte med anledning av dödsfall eller ansvar för den dödes skulder, om inte den avlidne var medborgare i Danmark, Finland, Island, Norge eller Sverige och hade sin hemvist i någon av dessa stater,

6. dom eller förlikning som rör

a) en gäldenärs försättning i konkurs,

b) inledande av en förhandling om offentligt ackord utan konkurs,

c) andra frågor som beror av en konkursdomares eller konkursdomstols prövning, eller

d) en rättshandlings eller någon annan åtgärds ogiltighet eller återgång på grund av konkurs eller förhandling om offentligt ackord utan konkurs i något av de nordiska länderna, om det framgår av konkursbeslutet eller beslutet om offentlig ackordsförhandling att gäldenären inte hade sin hemvist i något av de nordiska länderna, eller

7. dom eller förlikning i mål som ska tas upp omedelbart av särskild domstol för handläggning av tvister som rör kollektivavtal.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.15 Förslag till lag om ändring i folkbokföringslagen (1991:481)

Härigenom föreskrivs att 2, 2 a och 6 §§ folkbokföringslagen (1991:481) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ett barn som föds levande här i landet ska folkbokföras om *modern är folkbokförd eller om fadern* är folkbokförd och vårdnadshavare.

Även ett barn som föds levande utom landet ska folkbokföras, om
1. *modern är folkbokförd med stöd av 14 §,*

2. *fadern* är folkbokförd med stöd av 14 § och vårdnadshavare, eller

3. det finns synnerliga skäl för att barnet ska folkbokföras.

2 §¹

Ett barn som föds levande här i landet ska folkbokföras om *en förälder* är folkbokförd och vårdnadshavare.

1. *en förälder* är folkbokförd med stöd av 14 § och vårdnadshavare, eller

2. det finns synnerliga skäl för att barnet ska folkbokföras.

2 a §²

Ett barn som har vistats utom landet sedan födelsen utan att vara folkbokfört, ska folkbokföras om *fadern eller barnets förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken* var folkbokförd med stöd av 14 § vid barnets födelse och senare blir vårdnadshavare.

Ett barn som har vistats utom landet sedan födelsen utan att vara folkbokfört, ska folkbokföras om *en förälder* var folkbokförd med stöd av 14 § vid barnets födelse och senare blir vårdnadshavare.

Ett barn under 18 år som adopteras av en person som är folkbokförd med stöd av 14 §, ska folkbokföras när adoptionen blir giltig i Sverige.

¹ Senaste lydelse 2013:380.

² Senaste lydelse 2013:380.

6 §³

En person ska folkbokföras på den fastighet och i den kommun där han eller hon enligt 7 och 8–13 §§ är att anse som bosatt. Den kommun där en person är folkbokförd är hans eller hennes folkbokföringsort.

En person som folkbokförs på en fastighet som innehåller flera bostadslägenheter ska folkbokföras också på lägenhet. Med bostadslägenhet avses lägenhet som är registrerad i lägenhetsregistret enligt lagen (2006:378) om lägenhetsregister.

Ett nyfött barn som enligt 2 § ska folkbokföras, folkbokförs där *modern* är folkbokförd eller, om *modern* inte är folkbokförd, där *fadern* är folkbokförd. Den kommun där ett nyfött barn folkbokförs är hans eller hennes födelsehemort.

Ett nyfött barn som enligt 2 § ska folkbokföras, folkbokförs där *den förälder som har fött barnet* är folkbokförd eller, om *den föräldern* inte är folkbokförd, där *barnets andra förälder* är folkbokförd. Den kommun där ett nyfött barn folkbokförs är hans eller hennes födelsehemort.

Undantag från första stycket finns i 14 och 16 §§.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

³ Senaste lydelse 2013:380.

1.16 Förslag till lag om ändring i sametingslagen (1992:1433)

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 2 § sametingslagen (1992:1433) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

2 §¹

Med same avses i denna lag den som anser sig vara same och

1. gör sannolikt att han eller hon har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller

2. gör sannolikt att någon av hans eller hennes föräldrar, *far-* eller *morföräldrar* har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller

3. har en förälder som är eller har varit upptagen i röstlängd till Sametinget.

Vad som sägs i första stycket 3 gäller inte om länsstyrelsen har beslutat att föräldern inte *skall* vara upptagen i röstlängden på den grunden att föräldern inte är same.

2. gör sannolikt att någon av hans eller hennes föräldrar eller *deras föräldrar* har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller

har varit upptagen i röstlängd till

Vad som sägs i första stycket 3 gäller inte om länsstyrelsen har beslutat att föräldern inte *ska* vara upptagen i röstlängden på den grunden att föräldern inte är same.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2006:803.

1.17 Förslag till lag om ändring i lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §¹

Bestämmelserna i denna lag gäller vid vård av den som är bosatt i Sverige, om inte något annat är särskilt föreskrivet.

Bestämmelserna i denna lag gäller även vid vård av den som, utan att vara bosatt i Sverige, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *moderskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Detsamma ska gälla för den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av nämnda förordning.

Bestämmelserna i denna lag gäller även vid vård av den som, utan att vara bosatt i Sverige, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *föräldraskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Detsamma ska gälla för den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av nämnda förordning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2010:1318.

1.18 Förslag till lag om ändring i lagen (1993:1652) om ersättning för fysioterapi

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1993:1652) om ersättning för fysioterapi¹ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §²

Bestämmelserna i denna lag gäller vid fysioterapeutisk behandling av den som är bosatt i Sverige, om inte något annat är särskilt föreskrivet.

Bestämmelserna i denna lag gäller även vid fysioterapeutisk behandling av den som, utan att vara bosatt i Sverige, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *moderskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Detsamma gäller för den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av nämnda förordning.

Bestämmelserna i denna lag gäller även vid fysioterapeutisk behandling av den som, utan att vara bosatt i Sverige, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *föräldraskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Detsamma gäller för den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av nämnda förordning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse av lagens rubrik 2013:1145.

² Senaste lydelse 2013:1145.

1.19 Förslag till lag om ändring i föräldraledighetslagen (1995:584)

Härigenom föreskrivs att 3 och 4 §§ och rubriken närmast före 4 § föräldraledighetslagen (1995:584) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §¹

Det finns följande sex former av föräldraledighet för vård av barn m.m.:

1. Hel ledighet för en *kvinnlig* arbetstagare i samband med *hennes barns födelse* och för amning (*mammaledighet*, 4 §).

1. Hel ledighet för en arbets- tagare i samband med *att arbets- tagaren föder barn* och för amning (*ledighet i samband med barns födelse*, 4 §).

2. Hel ledighet för en förälder tills barnet blivit 18 månader eller, under förutsättning att föräldern då har hel föräldrapenning, för tid därefter (hel ledighet med eller utan föräldrapenning, 5 §).

3. Ledighet för en förälder i form av förkortning av normal arbetstid med tre fjärdedelar, hälften, en fjärdedel eller en åttondel medan föräldern har tre fjärdedels, halv, en fjärdedels respektive en åttondels föräldrapenning (delledighet med föräldrapenning, 6 §).

4. Ledighet för en förälder i form av förkortning av normal arbetstid med upp till en fjärdedel tills, i huvudfallet, barnet fyllt åtta år (delledighet utan föräldrapenning, 7 §).

5. Ledighet för en arbetstagares tillfälliga vård av barn (ledighet med tillfällig föräldrapenning m.m., 8 §).

6. Ledighet för en förälder i form av förkortning av normal arbetstid med upp till en fjärdedel om det för barnet lämnas omvårdnadsbidrag (ledighet med omvårdnadsbidrag, 9 §).

Särskilda bestämmelser om ledighet och omplacering för *kvinnliga* arbetstagare som väntar barn, nyligen fött barn eller som ammar finns i 18–21 §§.

Särskilda bestämmelser om ledighet och omplacering för arbetstagare som väntar barn, nyligen fött barn eller som ammar finns i 18–21 §§.

¹ Senaste lydelse 2018:1266.

*Mammaledighet**Ledighet i samband med barns födelse*4 §²

En *kvinnlig* arbetstagare har rätt till hel ledighet i samband med *sitt barns födelse* under en sammanhängande tid av minst sju veckor före den beräknade tidpunkten för förlossningen och sju veckor efter förlossningen. Om *hon* inte är ledig på annan grund *skall* två veckor av denna *mammaledighet* vara obligatoriska under tiden före eller efter förlossningen.

Arbetstagaren har också rätt att vara ledig för att amma barnet.

Mammaledighet behöver inte vara förenad med att *föräldrapenning* betalas ut. Vid ledighet för att amma barnet gäller inte 10–15 §§.

En arbetstagare har rätt till hel ledighet i samband med *att arbetstagaren föder barn* under en sammanhängande tid av minst sju veckor före den beräknade tidpunkten för förlossningen och sju veckor efter förlossningen. Om *arbetstagaren* inte är ledig på annan grund *ska* två veckor av denna *ledighet* vara obligatoriska under tiden före eller efter förlossningen.

Arbetstagaren har också rätt att vara ledig för att amma barnet.

Ledighet i samband med barns födelse behöver inte vara förenad med att *föräldrapenning* betalas ut. Vid ledighet för att amma barnet gäller inte 10–15 §§.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

² Senaste lydelse 2000:580.

1.20 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §¹

SPAR får innehålla uppgifter om personer som är eller har varit folkbokförda i landet och personer som har tilldelats personnummer enligt 18 b § folkbokföringslagen (1991:481). SPAR får även innehålla uppgifter om personer som har tilldelats samordningsnummer, om det inte råder osäkerhet om personernas identitet. Följande uppgifter får anges:

1. namn,
2. person- eller samordningsnummer,
3. födelsetid,
4. adress,
5. folkbokföringsort och distrikt,
6. födelsehemort,
7. svenskt medborgarskap,
8. make eller vårdnadshavare, 8. make eller vårdnadshavare
*och föräldrafullmaktshavare enligt
lagen (2024:000) om föräldrafull-
makter,*
9. avregistrering från folkbokföringen enligt 19–22 §§ folkbokföringslagen, med angivande av tidpunkt,
10. summan av fastställd förvärvsinkomst och inkomst av kapital, dock lägst noll kronor,
11. ägare av småhusenhet eller lantbruksenhet med småhus på tomtmark samt uppgift om kommun (belägenhet),
12. taxeringsvärde för småhusenhet,
13. tidpunkt för när ett samordningsnummer har tilldelats och när vilandeförklaring kan komma att ske enligt 18 d § 1 folkbokföringslagen,

¹ Senaste lydelse 2021:376.

14. tidpunkt för vilandeförklaring av ett samordningsnummer med angivande av om förklaringen skett på grund av 18 d § 1 eller 2 folkbokföringslagen, och

15. tidpunkt för när en person med samordningsnummer har avlidit.

På begäran av en registrerad ska det i SPAR också anges att uppgifter om denne inte får behandlas vid urvalsdragningar enligt 3 § 2 för direktreklam.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.21 Förslag till lag om ändring i inkomstskattelagen (1999:1229)

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 22 §, 27 kap. 12 § och 62 kap. 3 § inkomstskattelagen (1999:1229) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap. 22 §

Med närstående avses

- make,
- förälder, – föräldrar och deras föräldrar,
- mor- och farförälder,
- avkomling och avkomlings make,
- syskon, syskons make och avkomling, och
- dödsbo som den skattskyldige eller någon av de tidigare nämnda

personerna är delägare i.

Styvbarn och *fosterbarn* räknas som avkomling. Styvbarn och *familjehems-*
placerat barn räknas som avkom-
ling.

27 kap. 12 §¹

Vid beräkningen av antalet avyttrade byggnadstomter ska den som är eller har varit gift räkna in också makens avyttringar under äktenskapet under tioårsperioden.

Om en fastighet har förvärvats genom köp, byte eller på liknande sätt eller genom gåva, ska förvärvaren och överlåtaren räkna in också varandras avyttringar under tidsperioden, om förvärvaren är

1. överlåtarens förälder, *far-* 1. överlåtarens förälder *eller*
eller morförälder, make, avkom- *dennes förälder*, make, avkom-
ling eller avkomlings make, ling eller avkomlings make,

2. ett dödsbo där överlåtaren eller någon person som nämns i 1 är delägare, eller

3. ett aktiebolag, ett svenskt handelsbolag eller en ekonomisk förening där överlåtaren ensam eller tillsammans med någon person

¹ Senaste lydelse 2007:1419.

som nämns i 1 på grund av det sammanlagda innehavet av andelar har ett bestämmande inflytande.

62 kap.

3 §

Allmänt avdrag får göras för underskott det beskattningsår den skattskyldige börjar bedriva näringsverksamheten (startåret) och de fyra följande beskattningsåren. Avdrag får vart och ett av åren göras med högst 100 000 kronor.

Avdrag får inte göras om

1. den skattskyldige någon gång under de fem beskattningsåren närmast före startåret direkt eller indirekt bedrivit liknande näringsverksamhet, eller

2. en fastighet på ägarens begäran enligt 2 kap. 9 § ingår i näringsverksamheten i stället för att vara privatbostadsfastighet.

Den som förvärvar en näringsverksamhet från en närstående inträder i den närståendes skattemässiga situation när det gäller rätten till avdrag. Detta gäller dock inte om förvärvet sker genom köp, byte eller liknande förvärv från den skattskyldiges förälder eller *far- eller morförälder*.

Den som förvärvar en näringsverksamhet från en närstående inträder i den närståendes skattemässiga situation när det gäller rätten till avdrag. Detta gäller dock inte om förvärvet sker genom köp, byte eller liknande förvärv från den skattskyldiges förälder eller *dennes förälder*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.22 Förslag till lag om ändring i lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 § lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet¹ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §²

För de ändamål som anges i 1 kap. 4 § får följande uppgifter behandlas i databasen:

1. person- eller samordningsnummer,
2. namn,
3. födelsetid,
4. födelsehemort,
5. födelseort,
6. adress,
7. folkbokföringsfastighet, lägenhetsnummer, folkbokföringsort, distrikt och folkbokföring under särskild rubrik,
8. medborgarskap,
9. civilstånd,
10. make, barn, föräldrar, vårdnadshavare och annan person som den registrerade har samband med inom folkbokföringen,
10. make, barn, föräldrar, vårdnadshavare, *föräldrafullmakts-havare enligt lagen (2024:000) om föräldrafullmakter* och annan person som den registrerade har samband med inom folkbokföringen,
11. samband enligt 10 som är grundat på adoption,
12. inflyttning från utlandet,
13. avregistrering enligt 19–22 §§ folkbokföringslagen (1991:481),
14. anmälan enligt 5 kap. 2 § vallagen (2005:837),
15. gravsättning,

¹ Senaste lydelse av lagens rubrik 2003:671.

² Senaste lydelse 2021:377.

16. personnummer som personen har tilldelats i ett annat nordiskt land,
17. uppehållsrätt för en person som är folkbokförd,
18. tidpunkt för när vilandeförklaring kan komma att ske enligt 18 d § 1 folkbokföringslagen,
19. vilandeförklaring av ett samordningsnummer med angivande av om förklaringen skett på grund av 18 d § 1 eller 2 folkbokföringslagen, och
20. tidpunkt för när en person med samordningsnummer har avlidit.

I databasen får uppgifter behandlas som den 30 juni 1991 enligt särskilda bestämmelser var antecknade i sådan personakt som avses i 16 § i den upphävda folkbokföringskungörelsen (1967:495), oavsett om uppgifterna är sådana som avses i 1 kap. 6 §.

I ärenden om tilldelning av personnummer enligt 18 b § folkbokföringslagen eller samordningsnummer får även anges grunden för tilldelningen och de handlingar som har legat till grund för identifiering. I ärenden om tilldelning av samordningsnummer får även anges uppgift om att det råder osäkerhet om personens identitet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.23 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

Häri genom föreskrivs att 5 kap. 3 och 3 a §§, 10 kap. 5 §, 11 kap. 10 § och 12 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

3 §¹

Kommunen ska sörja för

1. att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende, umgänge och frågor som gäller barnets försörjning (samarbetssamtal), och

2. att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § tredje stycket föräldrabalken.

1. att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende, umgänge och frågor som gäller barnets försörjning (samarbetssamtal),

2. att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § fjärde stycket föräldrabalken,

3. att barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion enligt 6 kap. 15 a § andra stycket föräldrabalken kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller umgänge och andra av barnets personliga angelägenheter (samarbetssamtal), och

4. att barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 15 a § fjärde stycket föräldrabalken.

Kommunen ska sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

¹ Senaste lydelse 2013:1000.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

3 a §²

Kommunen ska sörja för att föräldrar som inte är överens i frågor om vårdnad, boende eller umgänge kan erbjudas informationssamtal under sakkunnig ledning.

Kommunen ska sörja för att föräldrar som inte är överens i frågor om vårdnad, boende eller umgänge kan erbjudas informationssamtal under sakkunnig ledning. *Kommunen ska även sörja för att sådana samtal kan erbjudas barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion enligt 6 kap. 15 a § andra stycket föräldrabalken, när de inte är överens i frågor om umgänge.*

I lagen (2021:530) om informationssamtal finns bestämmelser om sådana samtal.

10 kap.

5 §³

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

– 1 kap. 4, 9, 13 och 14 §§ föräldrabalken, – 2 kap. 1, 4–6 och 8–9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja en utredning eller att lägga ner en påbörjad utredning, – 3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken, – 4 kap. 14 § föräldrabalken,	– 1 kap. 5 § föräldrabalken, – 2 kap. 1, 2, 5–8 och 10 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 10 § att besluta att inte påbörja en utredning eller att lägga ner en påbörjad utredning, – 3 kap. 6, 7 och 9 §§ föräldrabalken,

² Senaste lydelse 2021:531.

³ Senaste lydelse 2018:1282.

– 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § *tredje* stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 13 a § föräldrabalken, dock endast åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden,

– 6 kap. 15 c § tredje stycket föräldrabalken,

– 6 kap. 19 § föräldrabalken när det gäller beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge,

– 7 kap. 7 § föräldrabalken när det gäller godkännande av avtal om att underhållsbidrag ska betalas för längre perioder än tre månader,

– 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 5 kap. 2 § denna lag eller att fullgöra nämndens uppgifter enligt 16 kap. 18 § eller 18 kap. 19 § socialförsäkringsbalken.

11 kap.

10 §⁴

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt denna lag. Ett barn som är yngre får höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller vid en utredning på socialnämndens initiativ om *överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken*.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller vid en utredning på socialnämndens initiativ om

1. *överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken, eller*

⁴ Senaste lydelse 2012:776.

2. överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 9 c § tredje stycket föräldrabalken, om frågan om överflyttning gäller brister i omsorgen.

12 kap.

2 §⁵

Följande handlingar får inte gallras med stöd av bestämmelserna i 1 § första stycket:

1. handlingar som kommit in eller upprättats i samband med utredning om *faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken*,

1. handlingar som kommit in eller upprättats i samband med utredning om föräldraskap,

2. handlingar som kommit in eller upprättats i samband med utredning om adoption,

3. handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats eller tagits emot i ett hem för vård eller boende, familjehem, stödboende, sådant boende som avses i 5 kap. 7 § tredje stycket eller annat enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om barnet.

Avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § tredje stycket föräldrabalken som godkänts av socialnämnden får inte gallras förrän barnet fyllt arton år.

Avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § fjärde stycket föräldrabalken som godkänts av socialnämnden får inte gallras förrän barnet fyllt arton år.

Handlingar ska vidare undantas från gallring enligt bestämmelserna i 1 § av hänsyn till forskningens behov i ett representativt urval av kommuner och i övriga kommuner beträffande ett representativt urval av personer.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

⁵ Senaste lydelse 2015:982.

1.24 Förslag till lag om ändring i lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m.

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §¹

Rätt till förmåner enligt denna lag har

1. den som är bosatt i Sverige,

2. den som, utan att vara bosatt här, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom eller *moderskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetsystemen, och

3. den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av nämnda förordning.

Rätt till förmåner enligt 5 och 20 §§ med undantag för varor som avses i 18 § andra punkten har även den som i annat fall, utan att vara bosatt i Sverige, har anställning här.

2. den som, utan att vara bosatt här, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom eller *föräldraskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetsystemen, och

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2017:49.

1.25 Förslag till lag om ändring i lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 6 § lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

6 §¹

För varje provgivare får endast följande uppgifter registreras:

- *moderns* namn, personnum- – namn, personnummer och
mer och hemort, hemort *till den som har fött barnet*,
- graviditetens längd,
- provgivarens födelsetid, födelsevikt, kön och personnummer
samt ordningstal vid flerbörd,
- den enhet inom sjukvården som tagit provet,
- analys- och undersökningsresultat,
- diagnos,
- uppgifter om behandling av diagnostiserade sjukdomar,
- uppgifter som kan ha betydelse för tolkning och uppföljning av
resultatet, och
- uppgifter om information till och samtycke från provgivaren
eller dennes vårdnadshavare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2019:340.

1.26 Förslag till lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 5 §, 6 kap. 1 och 6 §§ och 7 kap. 1 och 8 §§ lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap. 5 §¹

I denna lag betyder

genetisk undersökning: en undersökning inom hälso- och sjukvården eller medicinsk forskning som syftar till att ge upplysning om en människas arvs massa genom molekyलगenetisk, mikrobiologisk, immunologisk, biokemisk, cytogenetisk eller därmed jämförlig analysmetod eller genom inhämtande av upplysningar om hans eller hennes biologiska släktingar,

genetisk information: information om resultatet av en genetisk undersökning, dock inte till den del informationen endast innefattar upplysning om den undersöktes aktuella hälsotillstånd,

fosterdiagnostik: medicinsk undersökning av en gravid kvinna och det foster hon bär på,

genetisk fosterdiagnostik: genetisk undersökning av foster eller en gravid kvinna för att få information om fostrets sjukdomar, sjukdomsanlag och missbildningar genom fostervattensprov, moderkaksprov eller blodprov,

preimplantatorisk genetisk diagnostik: genetisk undersökning av ett befruktat ägg innan detta implanteras i en kvinnas livmoder,

genterapi: en behandling som innebär att en frisk gen med hjälp av en bärare (vektor) förs in i celler hos en individ som har en genetisk sjukdom,

somatisk cellkärnöverföring: att cellkärnan i ett ägg ersätts med kärnan från en kroppscell, och

ensamstående kvinna: en kvinna som inte är gift, *registrerad partner* eller sambo. *ensamstående kvinna*: en kvinna som inte är gift eller sambo.

¹ Senaste lydelse 2016:18.

6 kap.1 §²

I detta kapitel finns bestämmelser om att föra in spermier i en kvinna på konstlad väg (insemination).

Det som i detta kapitel sägs om make gäller också registrerad partner.

6 §

Om det i ett mål om *faderskap* eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken är nödvändigt att få del av de uppgifter som finns om en insemination, är den som är ansvarig för inseminationen eller annan som har tillgång till uppgifterna skyldig att på begäran av domstolen lämna ut dessa uppgifter.

Om det i ett mål om föräldraskap är nödvändigt att få del av de uppgifter som finns om en insemination, är den som är ansvarig för inseminationen eller annan som har tillgång till uppgifterna skyldig att på begäran av domstolen lämna ut dessa uppgifter.

7 kap.1 §³

I detta kapitel finns bestämmelser om befruktning utanför kroppen.

Med befruktning utanför kroppen avses

1. befruktning av ett ägg utanför en kvinnas kropp, och
2. införande av ägget i en kvinnas kropp.

Det som i detta kapitel sägs om make gäller också registrerad partner.

8 §⁴

Om det i ett mål om *faderskap*, *moderskap* enligt 1 kap. 7 § eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken är nödvändigt att få del av de uppgifter som finns om en befruktning utanför kroppen,

Om det i ett mål om föräldraskap är nödvändigt att få del av de uppgifter som finns om en befruktning utanför kroppen, är den som är ansvarig för behandlingen eller någon annan som har

² Senaste lydelse 2016:18. Ändringen innebär att andra stycket tas bort.

³ Senaste lydelse 2018:1283. Ändringen innebär att andra stycket tas bort.

⁴ Senaste lydelse 2018:1283.

är den som är ansvarig för behandlingen eller någon annan som har tillgång till uppgifterna skyldig att på begäran av domstolen lämna ut dessa uppgifter.

tillgång till uppgifterna skyldig att på begäran av domstolen lämna ut dessa uppgifter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.27 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs att det i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska införas en ny paragraf, 12 kap. 3 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 kap.

3 a §

I lagen (2024:000) om föräldrafullmakter finns bestämmelser om att andra än vårdnadshavare i vissa fall kan ges en behörighet att ta del av uppgifter som rör den underåriges personliga angelägenheter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.28 Förslag till lag om ändring i lagen (2016:1013) om personnamn

Härigenom föreskrivs att 21 och 45 §§ lagen (2016:1013) om personnamn ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 §

Om någon har förvärvat ett efternamn som han eller hon inte har rätt till och detta leder till besvär för någon annan, ska en domstol på talan av den sistnämnde besluta att namnet förloras, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Om någon förlorar sitt efternamn enligt första stycket, ska domstolen besluta att också den som genom denne har förvärvat namnet förlorar namnet, om talan förs om detta och det inte finns särskilda skäl mot det. Detsamma gäller om någon som skulle ha förlorat sitt efternamn enligt första stycket har avlidit.

En talan enligt första stycket som grundar sig på att ett *faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken* har hävts får inte väckas senare än ett år efter hävandet. I övriga fall får talan inte väckas senare än fem år efter det att Skatteverkets beslut fick laga kraft.

En talan enligt första stycket som grundar sig på att ett *föräldraskap* har hävts får inte väckas senare än ett år efter hävandet. I övriga fall får talan inte väckas senare än fem år efter det att Skatteverkets beslut fick laga kraft.

45 §

En talan i tvist om efternamn väcks i tingsrätten i den ort där den mot vilken talan förs ska svara i tvistemål i allmänhet.

En talan om förlust av efternamn som grundar sig på att ett *faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken* har hävts väcks i tingsrätten i den ort där barnet har sin hemvist. En sådan fråga får väckas även i samband med ett mål om hävande av *fader-*

En talan om förlust av efternamn som grundar sig på att ett *föräldraskap* har hävts väcks i tingsrätten i den ort där barnet har sin hemvist. En sådan fråga får väckas även i samband med ett mål om hävande av *föräldraskap*.

*skap eller föräldraskap enligt 1 kap.
9 § föräldrabalken.*

Om barnet är under 18 år, ska domstolen även hämta in ett yttrande från socialnämnden, om det inte är uppenbart obehövligt. Socialnämnden ska ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen.

Om det inte finns någon behörig tingsrätt enligt första eller andra stycket, väcks talan i Stockholms tingsrätt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.29 Förslag till lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)

Härigenom föreskrivs att 8 kap. 2 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 kap.

2 §¹

Regionen ska även erbjuda en god hälso- och sjukvård åt

1. den som, utan att vara bosatt här, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *moderskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghets-systemen, och

2. den som avses i 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken och som omfattas av förordningen.

Vården ska erbjudas av den region inom vars område personen är förvärvsverksam eller, i fråga om en person som är arbetslös, den region inom vars område denne är registrerad som arbetsökande. I den utsträckning familjemedlemmar till dessa personer har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *moderskap* enligt vad som följer av förordningen, ska familjemedlemmarna erbjudas vård av samma region. Om familjemedlemmarna är bosatta i Sverige gäller dock 1 §.

1. den som, utan att vara bosatt här, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *föräldraskap* enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghets-systemen, och

Vården ska erbjudas av den region inom vars område personen är förvärvsverksam eller, i fråga om en person som är arbetslös, den region inom vars område denne är registrerad som arbetsökande. I den utsträckning familjemedlemmar till dessa personer har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och *föräldraskap* enligt vad som följer av förordningen, ska familjemedlemmarna erbjudas vård av samma region. Om familjemedlemmarna är bosatta i Sverige gäller dock 1 §.

¹ Senaste lydelse 2019:973.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.30 Förslag till lag om ändring i lagen (2021:530) om informationssamtal

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (2021:530) om informationssamtal ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Denna lag gäller för sådana informationssamtal som avses i 5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453) och som hålls med *föräldrar som inte är överens i frågor om vårdnad, boende eller umgänge*.

Denna lag gäller för sådana informationssamtal som avses i 5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453) och som hålls med

1. föräldrar som inte är överens i frågor om vårdnad, boende eller umgänge, eller

2. barnets vårdnadshavare och en särskild umgängespersion enligt 6 kap. 15 a § andra stycket föräldrabalken, när de inte är överens i frågor om umgänge.

Om en förälder begär informationssamtal, ska socialnämnden erbjuda föräldrarna samtal.

Om en förälder begär informationssamtal, ska socialnämnden erbjuda föräldrarna samtal. *Om barnets vårdnadshavare eller en särskild umgängespersion begär informationssamtal, ska socialnämnden erbjuda dem samtal.*

Det som i lagen sägs om föräldrar gäller vid informationssamtal enligt första stycket 2 i stället barnets vårdnadshavare och den särskilda umgängespersionen. Skyldigheten enligt 7 § att i vissa fall erbjuda samsamtal gäller dock samtal enligt 5 kap. 3 § första stycket 3 socialtjänstlagen (2001:453).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

1.31 Förslag till förordning om föräldrafullmakter

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Denna förordning innehåller kompletterande bestämmelser till lagen (2024:000) om föräldrafullmakter.

2 § Skatteverket ska tillhandahålla formulär för anmälan om föräldrafullmakt, återkallelse av föräldrafullmakt och anmälan enligt 17 § lagen om föräldrafullmakter.

3 § För handläggning av en anmälan om föräldrafullmakt ska sökanden betala en avgift till Skatteverket om 250 kronor.

Avgiften ska betalas när anmälan ges in.

4 § Skatteverket får avstå från att ta ut avgiften, om det finns särskilda skäl.

Skatteverket får betala tillbaka hela eller en del av avgiften, om det finns särskilda skäl.

5 § Skatteverket ska, så snart det kan ske, underrätta barnets vårdnadshavare och den som har varit föräldrafullmaktshavare om att en föräldrafullmakt upphört att gälla. En underrättelse behöver dock inte skickas till den som i egenskap av part har underrättats om Skatteverkets beslut i ärendet.

En underrättelse behöver inte skickas när en föräldrafullmakt upphör till följd av att barnet fyller 18 år.

6 § Skatteverket får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen (2024:000) om föräldrafullmakter och om verkställigheten av denna förordning.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.32 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.¹ att 1 och 1 a §§ och rubriken närmast före 1 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Faderskap m.m.

Föräldraskap

1 §²

Om en tingsrätt har hävt eller fastställt ett *faderskap*, ska domstolen när avgörandet har fått laga kraft underrätta

Om en tingsrätt har hävt eller fastställt ett *föräldraskap*, ska domstolen när avgörandet har fått laga kraft underrätta

1. Skatteverket,
2. socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört, om barnet inte har fyllt 18 år, och
3. Centrala studiestödsnämnden, om barnet har fyllt 15 men inte 18 år.

Underrättelseskyldigheten enligt första stycket gäller också ett motsvarande avgörande i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken eller moderskap.

1 a §³

Om en tingsrätt har meddelat ett beslut enligt 9 § *lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor* när det gäller giltigheten i Sverige av ett ut-

Om en tingsrätt har meddelat ett beslut enligt 5 kap. 4 § *lagen (2024:000) om föräldraskap i internationella situationer* när det gäller giltigheten i Sverige av ett

¹ Förordningen omtryckt 1976:811.

Senaste lydelse av förordningens rubrik 1985:370.

² Senaste lydelse 2021:1047. Ändringen innebär bland annat att andra stycket tas bort.

³ Senaste lydelse 2020:293.

ländskt *faderskapsavgörande* och beslutet har fått laga kraft, ska domstolen lämna underrättelse om detta på det sätt som anges i 1 §.

utländskt *föräldraskapsavgörande* och beslutet har fått laga kraft, ska domstolen lämna underrättelse om detta på det sätt som anges i 1 §.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.33 Förslag till förordning om upphävande av förordningen (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare

Härigenom föreskrivs att förordningen (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare ska upphöra att gälla vid utgången av december 2023.

1.34 Förslag till förordning om upphävande av Kungl. Maj:ts Förordning (1962:308) om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare

Härigenom föreskrivs att Kungl. Maj:ts Förordning (1962:308) om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare ska upphöra att gälla vid utgången av december 2023.

1.35 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap¹ att rubriken till förordningen och 1 och 4 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Förordning (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap*

Förordning (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap*

1 §²

Sådana rättsgenetiska undersökningar som avses i lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap* och 2 kap. 6 § föräldrabalken ska utföras av Rättsmedicinalverket.

Sådana rättsgenetiska undersökningar som avses i lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap* och 2 kap. 7 § föräldrabalken ska utföras av Rättsmedicinalverket.

4 §³

Rättsmedicinalverket får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap*.

Rättsmedicinalverket får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap*.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse av förordningens rubrik 2021:1048.

² Senaste lydelse 2021:1048.

³ Senaste lydelse 2021:1048.

1.36 Förslag till förordning om ändring i kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.

Härigenom föreskrivs i fråga om kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.¹

dels att 5 § ska upphöra att gälla,

dels att kungörelsens rubrik och 1–4 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Kungörelse (1973:810) om socialnämndens medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.

Förordning (1973:810) om socialnämndens medverkan vid utredning och fastställande av föräldraskap

1 §²

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd fastställer formulär till protokoll som socialnämnden ska föra vid utredning av *faderskap*.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd fastställer formulär till protokoll som socialnämnden ska föra vid utredning av *föräldraskap*.

2 §³

Innan en påbörjad utredning om *faderskap läggs ned skall socialnämnden om möjligt inhämta moderns* uppfattning i frågan.

Innan *socialnämnden lägger ner* en påbörjad utredning om *föräldraskap för den som inte har fött barnet ska nämnden, om möjligt, hämta in den andra förälderns* uppfattning i frågan.

3 §⁴

Innan socialnämnden väcker talan om fastställande av *faderskap, bör* nämnden rådgöra med en

Innan socialnämnden väcker talan om fastställande av *föräldraskap, ska* nämnden rådgöra med en

¹ Senaste lydelse av förordningens rubrik 1981:758.

Senaste lydelse av 5 § 2006:299.

² Senaste lydelse 2017:293.

³ Senaste lydelse 1981:758.

⁴ Senaste lydelse 2017:293.

person som är behörig att vara rättshjälpsbiträde enligt rätts-
hjälpslagen (1996:1619).

person som är behörig att vara
rättshjälpsbiträde enligt rätts-
hjälpslagen (1996:1619).

4 §⁵

Har faderskap fastställts genom
bekräftelse *skall* socialnämnden
anmäla detta hos Skatteverket.

*Om föräldraskap för den som inte
har fött barnet har* fastställts
genom bekräftelse *ska* social-
nämnden anmäla detta hos Skatte-
verket.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

⁵ Senaste lydelse 2003:915.

1.37 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna

Härigenom föreskrivs att bilagan till förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna ska ha följande lydelse.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

*Bilaga¹**Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse***Avgiftslista****Ansökningsavgifter**

En ansökningsavgift tas ut med nedan angivet belopp när någon inleder något av följande.

Kategori A 900 kr

Allmänna domstolsärenden:

- adoption, vårdnad eller umgängesrätt,
- tillfällig åtgärd i fråga om vårdnad, boende, umgänge eller förmynderskap enligt 8 § lagen (2008:450) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen eller 5 § lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention,
- namn enligt lagen (2016:1013) om personnamn,
- testamentsvittnesförhör,
- förordnande av boutredningsman, bodelningsförrättare eller skiftesman,
- tillstånd till försäljning m.m. enligt 7 kap. 8 § äktenskapsbalken eller 24 § sambolagen (2003:376),
- beslut om särskild förvaltning enligt 9 kap. 8 § äktenskapsbalken,
- förordnande om rätt att bo kvar i det gemensamma hemmet enligt 18 kap. 2 § äktenskapsbalken eller 28 § sambolagen,
- tillstånd till försäljning av fast egendom eller tomträtt enligt 19 kap. 13 § ärvdabalken,
- förordnande enligt 3 eller 6 § lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt,
- tillstånd till fusion enligt 16 kap. lagen (2018:672) om ekonomiska föreningar,
- likvidation och förordnande av likvidator enligt 17 kap. lagen om ekonomiska föreningar, 25 kap. aktiebolagslagen (2005:551) eller 2 kap. 37 § lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag,

¹ Senaste lydelse 2021:1049.

- entledigande av styrelseledamot eller förvaltare enligt 9 kap. 6 § stiftelselagen (1994:1220),
- kraftlöshetsförklaring av fullmakt enligt 17 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område,
- förordnande enligt lagen (1929:145) om skiljemän,
- förordnande av sammanträdesledare enligt 7 och 20 §§ lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter,
- rättsgenetisk undersökning enligt lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap*,
- rättsgenetisk undersökning enligt lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap*,
- sjöförklaring,
- entledigande av någon annan än sökanden från ett uppdrag som angetts ovan,
- informationsföreläggande enligt 53 c § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, 57 c § patentlagen (1967:837), 35 c § mönsterskyddslagen (1970:485), 9 c § lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster för halvledarprodukter, 9 kap. 5 a § växtförädlarrättslagen (1997:306), 9 kap. 1 § varumärkeslagen (2010:1877) eller 6 kap. 1 § lagen (2018:1653) om företagsnamn,
- medling eller förlängd tid för pågående medling enligt lagen (2017:322) om medling i vissa upphovsrättstvister,
- intagande i protokoll för framtida säkerhet, och
- verkställbarhetsförklaring enligt lagen (2011:860) om medling i vissa privaträttsliga tvister.

Mål i en mark- och miljödomstol enligt lagen (2006:412) om allmänna vattentjänster, om värdet av vad som yrkas inte uppenbart överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken.

Ärende i en mark- och miljödomstol som det inte tas ut någon avgift för enligt 2 eller 3 kap. förordningen (1998:940) om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken.

Twistemål där 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken ska tillämpas, inklusive twistemål enligt förordningen (EG) nr 861/2007 av den 11 juli 2007 om inrättande av ett europeiskt småmålsförfarande.

Äktenskapsmål eller mål om underhåll enligt äktenskapsbalken och mål som gäller *faderskap*, föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken, vårdnad om barn, barns boende, umgänge med barn eller underhåll till barn, inklusive mål som inleds genom en gemensam ansökan.

Äktenskapsmål eller mål om underhåll enligt äktenskapsbalken och mål som gäller föräldraskap, vårdnad om barn, barns boende, umgänge med barn eller underhåll till barn, inklusive mål som inleds genom en gemensam ansökan.

För ett tvistemål där 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken tillämpas tas ingen ny avgift ut om målet enligt rättens beslut ska handläggas enligt andra bestämmelser.

Kategori B 2 800 kr

Annat tvistemål än sådant som angetts under kategori A.

Ärende som avser säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. rättegångsbalken.

Ärende om kvarstad på bankmedel enligt Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 655/2014 av den 15 maj 2014 om inrättande av ett europeiskt förfarande för kvarstad på bankmedel för att underlätta gränsöverskridande skuldindrivning i mål och ärenden av privaträttslig natur.

Enskilt åtal.

Konkursärende.

Ärende om företagsrekonstruktion.

Annat mål i en mark- och miljödomstol än sådant som angetts under kategori A, med undantag för mål om utdömande av vite efter särskild ansökan av myndighet, mål om utdömande av tilläggsavgift enligt plan- och bygglagen (1987:10) och mål som det tas ut avgift för enligt 2 eller 3 kap. förordningen om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken.

Tilläggsavgifter

En tilläggsavgift tas ut med nedan angivet belopp när ett mål eller ärende har överlämnats till domstol enligt följande.

Tvistemål där 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken ska tillämpas, inklusive tvistemål enligt förordningen (EG) nr 861/2007 om inrättande av ett europeiskt småmålsförfarande, efter överlämnande från Kronofogdemyndigheten enligt 36 eller 54 § lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning eller 10 § lagen (2008:879) om europeiskt betalningsföreläggande 600 kr

Annat tvistemål, efter överlämnande från Kronofogdemyndigheten enligt 36 eller 54 § lagen om betalningsföreläggande och handräckning eller enligt 10 § lagen om europeiskt betalningsföreläggande 2 500 kr

Tvistemål om administrativ hävning av ett registrerat företagsnamn, efter överlämnande av ärende från registreringsmyndighet enligt 3 kap. 12 eller 15 § lagen om företagsnamn..... 2 350 kr

Tvistemål om administrativ hävning av ett registrerat varumärke, efter överlämnande från Patent- och registreringsverket enligt 3 kap. 13 eller 16 § varumärkeslagen 2 350 kr

Mål i en mark- och miljödomstol enligt lagen om allmänna vattentjänster, om värdet av vad som yrkas inte uppenbart överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken, efter överlämnande från Kronofogdemyndigheten enligt 36 eller 54 § lagen om betalningsföreläggande och handräckning eller 10 § lagen om europeiskt betalningsföreläggande 600 kr

Annat mål i en mark- och miljödomstol enligt lagen om allmänna vattentjänster, efter överlämnande från Kronofogdemyndigheten enligt 36 eller 54 § lagen om betalningsföreläggande och handräckning eller 10 § lagen om europeiskt betalningsföreläggande 2 500 kr

Kungörandeavgifter

En kungörandeavgift tas ut med nedan angivet belopp i följande ärenden.

Konkursärende 500 kr

Ärende om företagsrekonstruktion 500 kr

1.38 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1998:1234) om det statliga personadressregistret

Härigenom föreskrivs att 8 § förordningen (1998:1234) om det statliga personadressregistret ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §¹

Uppgifter om make eller vårdnadshavare enligt 4 § första stycket 8 lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret får i elektronisk form lämnas ut endast till myndigheter, banker, kreditmarknadsföretag, försäkringsföretag, tjänstepensionsföretag, fondbolag, AIF-förvaltare, värdepappersbolag, betalningsinstitut, institut för elektroniska pengar, kreditupplysningsföretag, pensionsstiftelser, inrättningar för detaljhandel med läkemedel som bedrivs med tillstånd enligt 2 kap. 1 § lagen (2009:366) om handel med läkemedel, enskilda huvudmän enligt 2 kap. 5 § skollagen (2010:800) och privata vårdgivare enligt 1 kap. 3 § patientdatalagen (2008:355).

Uppgifter om make eller vårdnadshavare *och föräldrafullmakts-havare* enligt 4 § första stycket 8 lagen (1998:527) om det statliga personadressregistret får i elektronisk form lämnas ut endast till myndigheter, banker, kreditmarknadsföretag, försäkringsföretag, tjänstepensionsföretag, fondbolag, AIF-förvaltare, värdepappersbolag, betalningsinstitut, institut för elektroniska pengar, kreditupplysningsföretag, pensionsstiftelser, inrättningar för detaljhandel med läkemedel som bedrivs med tillstånd enligt 2 kap. 1 § lagen (2009:366) om handel med läkemedel, enskilda huvudmän enligt 2 kap. 5 § skollagen (2010:800) och privata vårdgivare enligt 1 kap. 3 § patientdatalagen (2008:355).

Uppgifter som avses i första stycket får i elektronisk form även lämnas ut till

1. sådana företag som på uppdrag av försäkringsföretag, tjänstepensionsföretag eller pensionsstiftelser administrerar försäkringar, pensioner eller liknande utfästelser, och

¹ Senaste lydelse 2020:297.

2. föreningar och stiftelser om uppgifterna behövs i samband med släktforskning.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.39 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet

Härigenom föreskrivs att 7 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet¹ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §²

Socialnämnden ska snarast underrättas när

1. ett barn har folkbokförts eller registrerats enligt 1 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481) och *faderskapet eller föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § förädrabalken* till barnet inte följer av 1 kap. 1 §, 9 § första stycket eller 11 a § förädrabalken eller annan lag,

2. gemensam vårdnad om barn har registrerats efter en anmälan enligt 6 kap. 4 § andra stycket 2 förädrabalken,

3. ett barn saknar registrerad vårdnadshavare, eller

4. sekretessmarkering i fråga om ett barn har förts in i databasen.

Om *modern* vid barnets födelse är myndig och folkbokförd, inträder skyldigheten att enligt första stycket 1 underrätta socialnämnden om att ett barn har folkbokförts först 15 dagar efter barnets födelse, *förutsatt att faderskapet eller föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § förädrabalken till barnet då inte har fastställts.*

1. ett barn har folkbokförts eller registrerats enligt 1 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481) och föräldraskapet till barnet inte följer av förädrabalken eller annan lag,

Om *den förälder som har fött barnet* vid barnets födelse har fyllt 18 år och är folkbokförd, inträder skyldigheten att enligt första stycket 1 underrätta socialnämnden om att ett barn har folkbokförts först 15 dagar efter barnets födelse.

¹ Senaste lydelse av förordningens rubrik 2003:1024.

² Senaste lydelse 2021:1050.

Underrättelse enligt första och andra styckena ska lämnas till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om barnet inte är folkbokfört, till socialnämnden i den kommun där barnet har fötts.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.40 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten

Härigenom föreskrivs att 12 och 16 §§ förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §¹

En kommunal myndighet får behandla personuppgifter för

1. handläggning av ärenden om bistånd och annat stöd samt genomförande av beslut om bistånd, stödinsatser, vård och behandling samt annan social service som följer av bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453) och 2 kap. 7 § lagen (2009:47) om vissa kommunala befogenheter,

2. *faderskapsutredningar*, utredning om vårdnad av barn, adoptionsärenden samt annan verksamhet inom familjerätten som följer av bestämmelserna i föräldrabalken,

2. *föräldraskapsutredningar*, utredning om vårdnad av barn, adoptionsärenden samt annan verksamhet inom familjerätten som följer av bestämmelserna i föräldrabalken,

3. handläggning av ärenden och annan verksamhet som följer av bestämmelserna i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,

4. handläggning av ärenden om insatser och för särskilda uppgifter som följer av bestämmelserna i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade,

5. handläggning av ärenden om tillstånd till parkering för rörelsehindrade,

6. handläggning av ärenden om bistånd som lämnas av socialnämnd enligt lagstiftning om mottagande av asylsökande m.fl.,

7. handläggning av ärenden om introduktionsersättning för flyktingar och vissa andra utlänningar,

8. handläggning av ärenden och annan verksamhet inom socialtjänsten som utförs vid kommunal invandrarbyrå,

¹ Senaste lydelse 2018:457.

9. handläggning av ärenden som följer av bestämmelserna i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och körkortsförordningen (1998:980), och

10. tillsyn, uppföljning, utvärdering, kvalitetssäkring och administration av verksamheten.

Vid handläggning av ärenden om tillstånd till parkering för rörelsehindrade och som följer av bestämmelserna i körkortsförordningen får en kommunal myndighet inte behandla andra sådana känsliga personuppgifter som avses i 7 § första stycket 2 lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten än uppgifter som rör hälsa.

16 §²

En kommunal myndighet får föra över uppgifter till tredjeland i ett ärende om fastställande av *faderskap* och om internationella adoptioner.

En kommunal myndighet får föra över uppgifter till tredjeland i ett ärende om fastställande av *föräldraskap* och om internationella adoptioner.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

² Senaste lydelse 2018:457.

1.41 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:708) om medicinskt födelseregister hos Socialstyrelsen

Häri genom föreskrivs att 4 § förordningen (2001:708) om medicinskt födelseregister hos Socialstyrelsen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Personuppgifter får behandlas om *kvinnor* och *deras nyfödda barn*. Behandlingen får avse uppgifter om

1. personnummer för *kvinnan* och barnet, vårdenhet, antal tidigare graviditeter och förlossningar, bruk av tobak och medicinering före och under graviditeten, sjukdomar, familjesituation, förvärvsarbete, fosterdiagnostik, ofrivillig barnlöshet samt graviditet, förlossning och förlossningsutfall inklusive uppgifter om barnet,

2. folkbokföringsort för *moder* och *barn*, födelsehemort eller födelseort för föräldrarna, fastighetskoordinatorer för *modern*, medborgarskap för föräldrarna, civilstånd, antal tidigare födda barn, inflyttning från och utflyttning till utlandet för *modern* och *barnet*, dödsdatum, personnummer för det nyfödda barnet samt förändringar av personnummer för *moder* och *barn*.

4 §¹

Personuppgifter får behandlas om *ett nyfött barn* och *den som har fött barnet*. Behandlingen får avse uppgifter om

1. personnummer för *barnet* och *den som har fött barnet*, vårdenhet, antal tidigare graviditeter och förlossningar, bruk av tobak och medicinering före och under graviditeten, sjukdomar, familjesituation, förvärvsarbete, fosterdiagnostik, ofrivillig barnlöshet samt graviditet, förlossning och förlossningsutfall inklusive uppgifter om barnet,

2. folkbokföringsort för *barnet* och *den som har fött barnet*, födelsehemort eller födelseort för föräldrarna, fastighetskoordinatorer för *den som har fött barnet*, medborgarskap för föräldrarna, civilstånd, antal tidigare födda barn, inflyttning från och utflyttning till utlandet för *barnet* och *den som har fött barnet*, dödsdatum, personnummer för det nyfödda barnet samt förändringar

¹ Senaste lydelse 2005:455.

av personnummer för *barnet* och
den som har fött barnet.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.42 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket

Härigenom föreskrivs att 3 a § förordningen (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 a §¹

Rättsmedicinalverket får ta ut avgifter för verksamhet som avses i 2 § 4 och 3 §. Myndigheten får även ta ut avgifter för verksamhet som avses i 2 § 6 med undantag för verksamhet som enligt 7 § lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *faderskap* ska betalas av staten. I 10 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott föreskrivs att Rättsmedicinalverket ska ta ut en avgift av den myndighet som har beslutat att inhämta ett rättsintyg om intyget har utfärdats av en sådan läkare som avses i 2 § första stycket den lagen.

Rättsmedicinalverket får besluta om avgifternas storlek och disponera intäkterna från dem.

Rättsmedicinalverket får ta ut avgifter för verksamhet som avses i 2 § 4 och 3 §. Myndigheten får även ta ut avgifter för verksamhet som avses i 2 § 6 med undantag för verksamhet som enligt 8 § lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av *föräldraskap* ska betalas av staten. I 10 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott föreskrivs att Rättsmedicinalverket ska ta ut en avgift av den myndighet som har beslutat att inhämta ett rättsintyg om intyget har utfärdats av en sådan läkare som avses i 2 § första stycket den lagen.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2021:1051.

1.43 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2012:346) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga organ

Härigenom föreskrivs att bilagan till förordningen (2012:346) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga organ ska ha följande lydelse.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

*Bilaga¹**Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse***Avsnitt A**

1. Namnet på och kontaktuppgifter till den vårdinrättning där organet tas till vara,
2. namnet på och kontaktuppgifter till den vårdgivare som ansvarar för att ta till vara organet,
3. typ av donator,
4. donatorns blodgrupp,
5. donatorns kön,
6. donatorns ålder,
7. donatorns längd och vikt,
8. datum och tidpunkt för dödsfallet,
9. dödsorsak,
10. tidigare eller pågående intravenöst narkotikamissbruk,
11. tidigare eller pågående cancersjukdom,
12. pågående smittsam sjukdom,
13. andra sjukdomar hos donatorn av betydelse för karakteriseringen,
14. laborietester för HIV-1, HIV-2, Hepatit B, Hepatit C och *Treponema Pallidum* (syfilis), samt
15. grundläggande information för utvärdering av det donerade organets funktion.

Avsnitt B

1. Donatorns sjukdomshistoria,
2. resultatet från den kliniska undersökningen eller kroppsbesiktningen,
3. om donatorn, dennes sexualpartner eller föräldrar kommer från högprevalensområden,
4. donatorns resvanor,
5. donatorns sexuella riskexponering och annan riskexponering som har betydelse för karakteriseringen,

¹ Senaste lydelse 2014:373.

6. donatorns vistelse i område med lokal geografisk förekomst av överförbara infektionssjukdomar,
7. laboratorieresultat som kan ha betydelse för upptäckten av potentiellt smittsamma sjukdomar eller andra sjukdomar,
8. bildtester och bildanalys som visar organets anatomiska status,
9. tidigare eller pågående behandling med antibiotika,
10. inotropiskt stöd eller transfusionsterapi (för avlidna donatorer),
11. annan tidigare eller pågående medicinsk behandling som har betydelse för karakteriseringen,
12. tidigare eller pågående cancersjukdom,
13. tidigare eller pågående sjukdom som orsakas av prioner såsom
 - a) någon variant av Creutzfeldt-Jakobs sjukdom i donatorns släkt,
 - b) snabbt tilltagande demens eller degenerativ neurologisk sjukdom, eller
 - c) hormoner som donatorn har mottagit från en människas hypofys, t.ex. tillväxthormoner eller transplanterat av hornhinna, sklera eller dura mater eller neurokirurgiska ingrepp där dura mater kan ha använts,
14. pågående systemisk infektion såsom bakteriesjukdomar, virus-, svamp- eller parasitinfektioner eller svår lokal infektion i det organ som ska doneras,
15. nyligen genomförd vaccination med ett levande försvagat virus,
16. systemisk autoimmun sjukdom som kan inverka skadligt på kvaliteten på det organ som ska tillvaratas,
17. indikationer på otillförlitliga resultat av blodprover på grund av hemodilution (i de fall det inte finns något prov taget före transfusion) eller behandling med immunosuppressiva medel,
18. exponering för eller intag av ett ämne såsom cyanid, bly, koppar och guld om det kan överföras till mottagaren av organet i sådan omfattning att det kan innebära risk för dennes hälsa,
19. genomgången xenotransplantation, t.ex. transplantation innefattande biologiska hjärtklaffar, dura mater vid hjärnkirurgi eller andra preparat vid hjärnkirurgi, och
20. om *donatorns biologiska mor* bär eller har burit på en smittsam sjukdom, och risken för överföring till barnet ännu inte slutgiltigt har kunnat ut-
20. om *den som har fött donatorn* bär eller har burit på en smittsam sjukdom, och risken för överföring till barnet ännu inte slutgiltigt har kunnat ute-

slutas, om donatorn är ett barn under 18 månader eller har ammat någon gång under de 12 senaste månaderna.

slutas, om donatorn är ett barn under 18 månader eller har ammat någon gång under de 12 senaste månaderna.

Avsnitt C

1. Rapportering medlemsstat,
2. identifieringsnummer för rapporten: land (ISO-kod)/nationellt nummer,
3. kontaktuppgifter till rapporterande instans (behörig myndighet eller delegerad inrättning i den rapporterande medlemsstaten): telefon, e-post och eventuellt faxnummer,
4. rapporterande transplantationscentrum/organisation för tillvaratagande,
5. kontaktuppgifter till samordnare/kontaktperson (transplantationscentrum/organisation för tillvaratagande i den rapporterande medlemsstaten): telefon, e-post och eventuellt faxnummer,
6. datum och tidpunkt för rapportering (ÅÅÅÅ/MM/DD/TT/mm),
7. den medlemsstat där organet togs till vara,
8. den unika koden för donatorn, som den anmäls enligt 3 § denna förordning,
9. samtliga medlemsstater till vilka organ från aktuell donator skickats för transplantation (om dessa är kända),
10. den unika koden för varje mottagare, som den/de anmäls enligt 4 § denna förordning,
11. datum och tidpunkt när den allvarliga avvikande händelsen eller allvarliga biverkningen började (ÅÅÅÅ/MM/DD/TT/mm),
12. datum och tidpunkt när den allvarliga avvikande händelsen eller allvarliga biverkningen konstaterades (ÅÅÅÅ/MM/DD/TT/mm),
13. beskrivning av allvarlig avvikande händelse eller allvarlig biverkning, samt
14. omedelbara åtgärder som vidtagits/föreslagits.

Avsnitt D

1. Rapportera medlemsstat,
2. identifieringsnummer för rapporten: land (ISO-kod)/nationellt nummer,
3. kontaktuppgifter till den rapportera instansen: telefon, e-post och eventuellt faxnummer,
4. datum och tidpunkt för rapportering (ÅÅÅÅ/MM/DD/TT/mm),
5. identitetsnummer för de(n) första rapporten/rapporterna (avsnitt C),
6. beskrivning av ärendet,
7. berörda medlemsstater,
8. resultat och slutsats av utredningen,
9. förebyggande och korrigerande åtgärder som vidtagits, samt
10. slutsats/uppföljning, om så krävs.

1.44 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2014:115) med instruktion för utrikesrepresentationen

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2014:115) med instruktion för utrikesrepresentationen att 3 kap. 17 § och rubriken närmast före 3 kap. 17 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Faderskapsärenden

3 kap.

Föräldraskapsärenden

17 §

Beskickningar och konsulat ska biträda svenska myndigheter med utredning i ärenden som rör fastställande av *faderskap*.

Beskickningar och konsulat ska biträda svenska myndigheter med utredning i ärenden som rör fastställande av *föräldraskap*.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.45 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2017:292) med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd

Härigenom föreskrivs att 1 § förordningen (2017:292) med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ska bedriva och främja ett kunskapsbaserat arbete och ansvara för kunskapsförmedling i frågor som rör socialnämndernas familjerättsliga ärenden om

1. barns vårdnad, boende och umgänge,
2. fastställande av *faderskap* 2. *utredning och fastställande och föräldraskap,* av föräldraskap,
3. informationssamtal,
4. samarbetssamtal som sker på uppdrag av domstol, och
5. föräldraförberedelse, medgivandeutredning och stöd till barn och föräldrar vid internationell adoption.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

¹ Senaste lydelse 2021:535.

1.46 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2021:534) om informationssamtal

Härigenom föreskrivs att 2 § förordningen (2021:534) om informationssamtal ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd får meddela närmare föreskrifter om

1. informationssamtalens innehåll, och

2. innehållet i och utformningen av de samtalsintyg som socialnämnden ska utfärda *när en förälder* har deltagit i ett informationssamtal.

2. innehållet i och utformningen av de samtalsintyg som socialnämnden ska utfärda *till den som* har deltagit i ett informationssamtal.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

1.47 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap

Härigenom föreskrivs att 1, 3 och 4 §§ förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Skatteverket ska tillhandahålla det system som avses i 1 kap. 4 a § föräldrabalken för digital bekräftelse av

1. *faderskap,*
2. *föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken, och*
3. *moderskap enligt 1 kap. 14 § föräldrabalken.*

1 §

Skatteverket ska tillhandahålla det system som avses i 1 kap. 4 § föräldrabalken för digital bekräftelse av *föräldraskap*.

Modern ska i systemet för digital bekräftelse kunna ta del av en lämnad bekräftelse för att godkänna den.

3 §

Den förälder som har fött barnet ska i systemet för digital bekräftelse kunna ta del av en lämnad bekräftelse för att godkänna den.

En godkänd digital bekräftelse ska innehålla uppgifter om

1. barnets personnummer,
2. *moderns* personnummer och namn,
3. personnummer och namn för den som lämnar bekräftelsen,

4. *huruvida bekräftelsen avser faderskap, föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken eller moderskap enligt 1 kap. 14 § föräldrabalken, och*

4 §

2. personnummer och namn *för den förälder som har fött barnet,*
3. personnummer och namn för den som lämnar bekräftelsen, *och*

5. datum för när bekräftelsen
godkändes.

4. datum för när bekräftelsen
godkändes.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2024.

2 Vårt uppdrag och arbete

2.1 Uppdraget

Utredningens övergripande uppdrag har varit att se över föräldrabalkens regler om föräldraskap och i övrigt överväga vissa förändringar av de familjerättsliga reglerna. Uppdraget syftar till att – med utgångspunkt i barnets bästa – åstadkomma en mer sammanhållen, könsneutral och jämlik reglering om föräldraskap samt regler om föräldraansvar som är anpassade till olika familjekonstellationer.

I uppdraget har ingått att ta ställning till

- hur föräldrabalkens regler om föräldraskap kan utformas för att bli mer överskådliga, enhetliga, heltäckande, könsneutrala och inkluderande samt enklare att tillämpa,
- om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas,
- om personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn, och
- om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter en separation eller en förälders dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.

2.2 Arbetet

Utredningens arbete påbörjades i december 2020 och har bedrivits på sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden. Utredningen har sammanträtt vid sammanlagt 12 tillfällen. Två av sammanträdena har sträckt sig över två dagar. Därutöver har flera interna arbetsmöten hållits mellan utredaren och sekreterarna.

Utredningen har haft kontakter med Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige (Ju 2020:06). Utredningen har även följt och beaktat relevant arbete inom Regeringskansliet.

Domstolsverket och Skatteverket har bistått utredningen med att ta fram relevant statistik om mål om föräldraskap i domstol, adoption och familjer med sociala föräldrar. När det gäller statistik om familjer med sociala föräldrar har utredningen även haft viss kontakt med Statistikmyndigheten SCB.

I syfte att kartlägga vilka problem som kan uppkomma för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar har Kantar Sifo, på uppdrag av utredningen, genomfört en statistisk undersökning om de erfarenheter som finns bland familjer som innefattar sociala föräldrar. Undersökningen omfattade både enkätundersökningar och intervjustudier. För att få del av barns perspektiv och erfarenheter utformades en enkät riktad till barn mellan 13 och 17 år. Som ett komplement till enkäten hölls vidare 21 djupintervjuer med barn i olika åldrar.

För att avgöra vilka frågor som skulle ingå i den statistiska undersökningen bjöds ett stort antal myndigheter och intresseorganisationer in till en digital hearing. Det som framkom vid hearingen låg sedan till grund för det fortsatta kartläggningsarbetet.

Utredningen har också genomfört egna undersökningar. Bland annat har utredningen samlat in och analyserat ett stort antal domar om föräldraskap. Utredningen har också tagit fram en enkät om hur bestämmelserna om umgänge med andra än rättsliga föräldrar tillämpas i praktiken. Enkäten skickades till socialnämnderna i landets samtliga kommuner.

Utredningen har haft ett möte med företrädare för Familjerätts-sociologernas Riksförening i syfte att få mer information om bland annat orsaken till att socialnämnderna får så få förfrågningar från sociala föräldrar om att väcka talan om umgänge.

För att få information om hur digitala plattformar som rör barn och som förekommer inom skolan, hälso- och sjukvården samt bankväsendet är uppbyggda och används har utredningen haft kontakter med Inera, Swedish Edtech Industry, Svenska Bankföreningen och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Utredningen har också träffat olika företrädare för Skatteverket för att diskutera de närmare förutsättningarna för Skatteverket att hantera en ordning med föräldrafullmakter.

Vidare har utredningen träffat representanter för RFSL och Sveriges kvinnolobby.

Information om lagstiftningen i de andra nordiska länderna har inhämtats genom sökningar i databaser och kontakter med företrädare för respektive ansvarigt departement. Information om lagstiftningen i övriga länder har inhämtats främst genom olika studier och sökningar i databaser.

Från finska myndigheter och domstolar har inhämtats vissa uppgifter beträffande den praktiska tillämpningen av de bestämmelser om vårdnad och umgänge som kan sägas vara av särskilt intresse för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.

Kunskapsöversikten har tagits fram utifrån en genomgång av relevant forskning på området.

Vi har inte haft möjlighet att redovisa eller ta hänsyn till statistik och material som har publicerats efter april 2022.

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet omfattar 17 numrerade kapitel.

Kapitel 1 innehåller våra författningsförslag. Därefter, i *kapitel 2*, behandlas förevarande avsnitt om vårt uppdrag och arbete.

Kapitel 3 innehåller en beskrivning av den föräldraskapsrättsliga lagstiftningen. Reglerna om adoption behandlas i *kapitel 4*. I *kapitel 5* redogör vi för lagstiftning av särskild betydelse för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar. Barnkonventionen, Europakonventionen och Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna behandlas i *kapitel 6–8*. I *kapitel 9* beskriver vi regleringen i några andra länder. *Kapitel 10* innehåller en redogörelse för relevant forskning om bland annat genetiskt ursprung och barns relationer till sociala föräldrar.

Våra överväganden börjar i *kapitel 11* med en beskrivning av våra allmänna utgångspunkter.

Översynen av föräldraskapens regler om föräldraskap behandlas i *kapitel 12*. I kapitlet tar vi bland annat ställning till hur utformningen av reglerna om föräldraskap ska moderniseras och förenklas och om utrymmet att häva ett föräldraskap bör begränsas.

I *kapitel 13* tar vi ställning till om det ska bli möjligt med gemensam adoption för personer som inte längre är gifta eller sambor med

varandra och om det ska bli möjligt med styvbarnsadoption av en tidigare makes eller sambos barn.

Kapitel 14 innehåller dels en redovisning av vårt arbete med att kartlägga vilka problem som kan uppkomma för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar, dels våra överväganden om behovet av åtgärder för sådana familjer. I kapitlet tar vi bland annat ställning till om barns rätt till sociala föräldrar behöver stärkas och om förutsättningarna för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar i övrigt behöver förbättras.

I *kapitel 15* finns våra överväganden om tid för ikraftträdande och övergångsbestämmelser.

Kapitel 16 innehåller en beskrivning av de ekonomiska och andra konsekvenser som kan förväntas om våra förslag genomförs.

Författningskommentaren finns i *kapitel 17*.

3 Den föräldraskapsrättsliga regleringen

3.1 Utvecklingen av reglerna om föräldraskap

3.1.1 Den tidiga regleringen

Frågor om föräldraskap regleras i föräldrabalken. Enligt föräldrabalken finns det tre typer av rättsliga föräldrar: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Uttrycket ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” avser den kvinna i ett samkönat äktenskap eller samboförhållande som inte har fött barnet.

Även om det i dag finns flera olika typer av rättsliga föräldrar har reglerna om föräldraskap i ett historiskt perspektiv nästan uteslutande handlat om faderskap. De första lagfästa reglerna om faderskap infördes 1917 genom lagen om äktenskaplig börd och lagen om barn utom äktenskapet och innebar en kodifiering av tidigare tillämpade normer.¹ Den familjerättsliga lagstiftningen gjorde på den tiden skillnad mellan barn födda i eller utom äktenskap, bland annat hade ”barn utom äktenskapet” inte någon arvsrätt efter fadern och inte heller någon rätt att bära faderns släktnamn.

Genom 1917 års lag om äktenskaplig börd lagfästes regler om när ett barn hade äktenskaplig börd. Liksom i dag ansågs barnets faderskap följa av den s.k. faderskapspresumtionen, dvs. den man modern var gift med vid barnets födelse ansågs som barnets far. Om mannen i äktenskapet ville få en förklaring om att barnet inte hade äktenskaplig börd, dvs. att han inte var barnets far, var han tvungen att väcka talan inom sex månader från det han fick kunskap om barnets födelse. Han hade dock inte någon talerätt om han efter barnets födelse erkänt barnet som sitt (se prop. 1917:33).

¹ Singer, Anna (2019), *Barns rätt*, s. 36. Det fanns dock regler om vem som var att anse som barn i äktenskapet i arvsrättsligt hänseende redan i 1734 års lag, se 8 kap. lagen.

Före 1917 var situationen för utomäktenskapliga barn ofta svår. Modern kunde i allmänhet inte ensam försörja barnet och det var enkelt för fadern att undandra sig ekonomiskt ansvar. Det fanns inte heller något utbyggt socialt skyddsnät, utan den enda hjälp samhället kunde erbjuda barnet var fattigvården. Många ”barn utom äktenskapet” växte därför upp under svåra sociala förhållanden. När 1917 års lag om barn utom äktenskap tillkom fanns det alltså ett starkt socialt behov av att förmå fäder till utomäktenskapliga barn att fullgöra sin underhållsskyldighet. Det var också detta som präglade reglerna om fastställande av faderskap (se prop. 1969:124 s. 78 och 79).

Utgångspunkten för reglerna var att den genetiska fadern skulle fastställas som barnets far. Eftersom det saknades möjlighet att utreda hur det genetiskt förhöll sig med faderskapet och således garantera materiellt riktiga avgöranden, valde lagstiftaren att ställa upp en stark bevispresumtion. Om mannen hade haft samlag med modern under konceptionstiden var detta tillräckligt för att han skulle fastställas som far till barnet, om inte faderskapet var uteslutet.

För att utöka utsikterna att få reda på vem som var far till ett barn som hade fötts av en ogift mor, infördes också regler om att en barnavårdsman skulle utses för barn födda utom äktenskap. Barnavårdsmannen hade till uppgift att bistå modern med råd och upplysningar samt se till att barnets rätt och bästa tillvaratogs. Barnavårdsmannen hade också ett särskilt ansvar för att se till att faderskapet för barnet fastställdes genom erkännande eller dom och att barnets tillförsäkrades underhåll (se prop. 1917:33).

År 1950 samlades hela föräldrarätten och vissa närliggande rättsområden i föräldrabalken. I samband med detta gjordes också några materiella ändringar i den föräldraskapsrättsliga regleringen. Bland annat ändrades bevispresumtionen för att fastställa faderskap för utomäktenskapliga barn. Om mannen hade haft samlag med modern under konceptionstiden skulle han fastställas som far om det inte var osannolikt. Vidare ändrades tidsfristen för talan om hävande av ett presumerat faderskap till tre år från det att mannen i äktenskapet fick kunskap om barnets födelse eller – om mannen inte varaktigt sammanbott med barnet – ett år från det att en talan grundad på barnets äktenskapliga börd hade väckts mot honom och han fått del av denna (se prop. 1949:93).

Reglerna om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap reviderades igen 1969 och flyttades till en särskild faderskapslag.

Bland annat ersattes den tidigare negativa presumtionsregeln för att fastställa faderskap av en positiv sådan. En man skulle nu förklaras vara barnets far om han hade haft samlag med barnets mor under konceptionstiden och det med hänsyn till samtliga omständigheter var sannolikt att barnet tillkommit genom samlaget. Det infördes också regler om att barnavårdsmannen bara fick godkänna ett faderskaps erkännande om det kunde antas att mannen var far till barnet. Samtidigt likställdes utomäktenskapliga barn i arvsrättsligt hänseende med barn i äktenskap (se prop. 1969:124).

Begreppen ”barn i äktenskapet” och ”barn utom äktenskapet” utmönstrades ur den föräldraskapsrättsliga regleringen 1977. I samband med detta reformerades också reglerna om en gift mans faderskap, bland annat begränsades faderskapspresumtionens räckvidd. En frånskild man presumerades inte längre vara barnets far, även om barnet kunde ha tillkommit under äktenskapet. Det infördes också en möjlighet för mannen i äktenskapet att godkänna en annan mans faderskapsbekräftelse. Vidare slopades tidsgränsen för att väcka talan om hävande av ett presumerat faderskap. Därutöver gjordes vissa ändringar i föräldrabalkens struktur. Bland annat arbetades den särskilda faderskapslagen från 1969 in i balken, vilket innebar att den föräldraskapsrättsliga regleringen i balken fick den disposition som den i huvudsak har än i dag (se prop. 1975/76:170).

3.1.2 De senaste 40 åren

Insemination har förekommit som en metod för att avhjälpa ofrivillig barnlöshet i Sverige sedan i vart fall 1920-talet. Det dröjde dock till 1985 innan det infördes regler om faderskap till barn som tillkommit genom insemination. Reglerna innebar ett avsteg från den tidigare utgångspunkten att barnets rättsliga faderskap skulle överensstämma med det genetiska. De nya bestämmelserna om faderskap vid insemination gällde nämligen även om modern hade inseminerats med spermier från en donator. Moderns make eller sambo ansågs som barnets far om han hade samtyckt till inseminationen och det med hänsyn till samtliga omständigheter var sannolikt att barnet hade tillkommit genom behandlingen (se prop. 1984/85:2).

Sedan den första lagregleringen 1985, har möjligheterna till assisterad befruktning successivt utvidgats. År 1982 föddes det första

barnet i Sverige som hade tillkommit genom befruktning utanför kroppen, s.k. in vitro-fertilisering (IVF). Några år senare, 1989, lagreglerades behandlingsmetoden och förutsättningarna för faderskap efter en sådan behandling. I likhet med reglerna om faderskap vid insemination blev mannens samtycke till behandlingen det avgörande för rättsligt faderskap, oavsett hur behandlingen hade genomförts. Detta trots att det inte var tillåtet att genomgå en befruktning utanför kroppen med donerade spermier inom svensk hälso- och sjukvård vid den tiden (se prop. 1987/88:160). Den möjligheten infördes först mer än ett decennium senare, 2003, samtidigt som det blev tillåtet att genomgå befruktning utanför kroppen med ett donerat ägg. Kravet på att barnet skulle ha genetisk koppling till minst en förälder blev dock kvar. Det var alltså inte tillåtet att utföra behandlingar med både donerade spermier och ett donerat ägg. För att tydliggöra att den kvinna som föder barnet är barnets mor även när ägget kommer från en annan kvinna, infördes en uttrycklig regel om moderskap i föräldrabalken. Även reglerna om faderskap vid befruktning utanför kroppen anpassades till att ägget kunde komma från en annan kvinna än mannens make eller sambo (se prop. 2001/02:89).

Nästa stora förändring i den föräldraskapsrättsliga regleringen genomfördes 2005, när samkönade kvinnliga par fick tillgång till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård på samma villkor som olikkönade par. Det infördes då en bestämmelse om föräldraskap för den kvinna i paret som inte hade fött barnet, s.k. föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Möjligheterna till sådant föräldraskap gällde dock, till skillnad från faderskap, inte oavsett hur behandlingen hade genomförts. För att moderns registrerade partner eller sambo skulle bli rättslig förälder till barnet krävdes nämligen att den behandling hon samtyckt till hade genomförts inom svensk hälso- och sjukvård. Föräldraskapet fastställdes genom bekräftelse eller dom. Det infördes alltså inte någon presumtion för föräldraskap motsvarande faderskapspresumtionen (se prop. 2004/05:137).

Genom 2005 års ändringar i föräldrabalken reformerades också reglerna om fastställande av faderskap genom dom. Lagändringen innebär att presumtionsregeln, enligt vilken mannen ska anses som far om han haft samlag med barnets mor under konceptionstiden och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet tillkommit genom samlaget, gjordes till en undantagsregel. Den nya huvudregeln – att mannen ska förklaras vara far om det genom en genetisk under-

sökning är utrett att han är barnets far – kunde införas på grund av utvecklingen av DNA-tekniken. Vidare infördes en bestämmelse om att faderskapet inte kan fastställas genom dom för en man som är spermiedonator inom svensk hälso- och sjukvård.

År 2009 blev äktenskapsbalken könsneutral, vilket föranledde några mindre ändringar i den föräldraskapsrättsliga regleringen. Bland annat gjordes ett förtydligande om att faderskapspresumtionen bara gäller när modern vid barnets födelse är gift med en man. Vidare upphörde lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap att gälla. Eftersom lagen fortfarande gäller för partnerskap som registrerats före den 1 maj 2009, om inte partnerna gifter sig eller anmäler till Skatteverket att de vill att partnerskapet ska gälla som ett äktenskap, finns det dock fortfarande kvar bestämmelser som gäller registrerade partner i föräldrabalken (se bet. 2008/09:CU19).

Nästa reform av reglerna om föräldraskap genomfördes 2016, när ensamstående kvinnor gavs möjlighet till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård. Enligt lagändringarna blir en ensamstående kvinna, som genomgår assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård, barnets enda rättsliga förälder. Det ska alltså inte fastställas något faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken till ett barn som föds av en ensamstående kvinna. En känd spermiedonator har dock möjlighet att frivilligt bekräfta faderskapet (se prop. 2014/15:127).

År 2019 utökades möjligheterna till assisterad befruktning ytterligare genom att det blev tillåtet att, inom svensk hälso- och sjukvård, utföra befruktning utanför kroppen med enbart donerade könsceller, dvs. både donerade spermier och ett donerat ägg. Kravet på en genetisk koppling mellan barnet och minst en av föräldrarna togs därmed bort. Förutsättningarna för fastställande av föräldraskap efter assisterad befruktning blev också desamma för olikkönade och samkönade par. Moderns partner blir far eller förälder till barnet förutsatt att behandlingen har genomförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Vidare infördes regler om föräldraskap för situationer där personer får barn efter att någon av dem eller båda ändrat könstillhörighet. Reglerna innebär bland annat att en man som föder barn ska anses som far till barnet och att en kvinna som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst ska anses som mor till barnet. Eftersom det inte infördes någon presumtion

motsvarande faderskapspresumtionen skulle ett sådant faderskap och moderskap fastställas genom bekräftelse eller dom.

De senaste ändringarna i den föräldraskapsrättsliga regleringen trädde i kraft den 1 januari 2022. Genom ändringarna infördes bland annat en möjlighet för ogifta föräldrar, som är myndiga och folkbokförda i Sverige, att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan. Vidare infördes föräldraskapspresumtioner motsvarande faderskapspresumtionen för gifta samkönade par och gifta par där en eller båda i paret ändrat könstillhörighet. Om modern vid barnets födelse är gift med en kvinna, anses alltså maken numera automatiskt som barnets förälder. Motsvarande gäller för faderskap eller moderskap för gifta par där en av makarna eller båda har ändrat könstillhörighet.

3.2 Moderskap

Det finns nästan inga regler om moderskap i föräldrabalken. Rättslig status som mor följer i stället av den oskrivna principen – ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet visar). Det krävs alltså inte något särskilt beslut för att avgöra vem som är barnets mor, utan det är själva födandet som konstituerar moderskapet.²

När befruktning utanför kroppen med donerade ägg blev tillåtet 2003 ansågs att moderskapsprincipen fortsatt skulle gälla (se prop. 2001/02:89). Det infördes då en uttrycklig regel i föräldrabalken om moderskap för den kvinna som föder ett barn efter en assisterad befruktning med ett donerat ägg (1 kap. 7 §).

3.3 Faderskap

Föräldrabalken innehåller ett flertal regler om faderskap. Om modern är gift med en man vid barnets födelse, ska maken automatiskt anses vara barnets far. Faderskapet följer då direkt av lag enligt den s.k.

² I de fall det, av någon anledning, råder ovisshet om vem som är ett barns mor, kan barnet föra en positiv fastställsetalan om moderskapet, dvs. i domstol få fastställt att en viss person är barnets mor (se 13 kap. 2 § rättegångsbalken och rättsfallet SvJT 1968 ref. s. 89, jfr rättsfallet NJA 2007 s. 684).

faderskapspresumtionen (1 kap. 1 § förädrabalken). Presumtionen gäller även om modern har gift sig under graviditeten eller om hon nyligen blivit änka och barnet har fötts inom sådan tid efter makens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan. Den gäller också när barnet har tillkommit genom insemination eller befruktning utanför kroppen (assisterad befruktning), även om behandlingen har genomförts med donerade spermier.

Om det inte finns någon man som ska presumeras vara far till barnet och inte heller någon kvinna som ska presumeras vara förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken, ska faderskapet fastställas genom bekräftelse eller dom. Detsamma gäller om domstol har hävt ett presumerat faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § förädrabalken (1 kap. 3 § första stycket).

En bekräftelse av faderskapet till ett barn som inte har fyllt 18 år ska göras skriftligen och som huvudregel vid ett personligt besök hos socialnämnden. En sådan bekräftelse får göras både före och efter barnets födelse. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare för barnet. Socialnämnden får bara lämna sitt godkännande om det kan antas att mannen är far till barnet (1 kap. 4 § första och andra styckena).

Sedan den 1 januari 2022 finns det också en möjlighet att bekräfta faderskapet digitalt i ett särskilt system som tillhandahålls av Skatteverket. För att en sådan bekräftelsen ska kunna genomföras krävs att modern och mannen är myndiga och folkbokförda i Sverige vid barnets födelse och att barnet är folkbokfört i Sverige när bekräftelsen lämnas. Bekräftelsen ska godkännas digitalt av modern. Både bekräftelsen och godkännandet måste lämnas senast 14 dagar efter barnets födelse (1 kap. 4 a § förädrabalken).

En bekräftelse av faderskapet till ett myndigt barn ska göras skriftligen och bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av barnet självt (1 kap. 4 § tredje stycket).

Om faderskapet inte kan fastställas genom bekräftelse fastställs det genom dom. Domstolen ska förklara en man vara far till barnet om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far eller om det är utrett att han har haft samlag med barnets mor under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget. Detsamma gäller om det är utrett att en assisterad befruktning

har utförts med hans spermier under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Fadern kan dock inte fastställas genom dom för en man som har donerat spermier inom svensk hälso- och sjukvård (1 kap. 5 §).

Om barnet inte har tillkommit genom samlag, utan genom assisterad befruktning med samtycke av moderns make eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, är det maken eller sambon som ska fastställas som barnets far (1 kap. 8 § första stycket). När behandlingen har genomförts med spermier från någon annan än maken eller sambon gäller dock detta endast under förutsättning att behandlingen har genomförts inom svensk hälso- eller sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet, och barnet har rätt till information om spermiedonatorn (1 kap. 8 § andra stycket). Om behandlingen har genomförts på annat sätt – exempelvis om det rör sig om s.k. heminsemination – ska faderskap i stället fastställas för donatorn. I en sådan situation kan ett gemensamt föräldraskap för moderns partner åstadkommas genom adoption (se prop. 2004/05:137 s. 44).

När en ensamstående kvinna genomgår assisterad befruktning blir hon i regel barnets enda rättsliga förälder. Faderskap ska dock fastställas bland annat om kvinnan har genomgått en heminsemination eller om barnet inte har rätt till information om spermiedonatorn (1 kap. 3 § andra stycket).

3.4 Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

Regler om föräldraskap för moderns partner när modern är gift eller sambo med en kvinna finns i en egen paragraf i föräldrabalken (1 kap. 9 §). Förutsättningarna och förfarandet för ett sådant föräldraskap motsvarar de som gäller för faderskap efter en assisterad befruktning med donerade spermier. Det innebär att föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken presumeras för moderns make om modern är gift vid barnets födelse. Detsamma gäller om modern nyligen har blivit änka och barnet har fötts inom sådan tid efter makens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan (föräldraskapspresumtionen). Om föräldraskapspresumtionen inte är tillämplig och inte heller faderskapspresumtionen är aktuell, ska föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § för-

äldrabalken fastställas genom bekräftelse eller dom. Moderns partner ska fastställas som barnets förälder om hon har samtyckt till den assisterade befruktningen och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Vidare krävs att behandlingen antingen har genomförts inom svensk hälso- eller sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt till information om spermiedonatoren. Om barnet har tillkommit genom en heminsemination eller om donatorn är anonym, kan föräldraskapet inte fastställas. I en sådan situation ska donatorn i stället fastställas som far till barnet. Moderns partner kan dock bli rättslig förälder till barnet genom adoption.

3.5 Faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet

Föräldrabalken innehåller även regler för situationer där personer får barn efter det att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet (1 kap. 10–14 §§). Beroende på omständigheterna kan barnet ha tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning. Med ändrad könstillhörighet avses att personen i fråga antingen har fått den nya könstillhörigheten fastställd enligt 1 eller 2 § lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, eller att det finns ett utländskt beslut som ska erkännas här enligt 3 a § samma lag.

En man som föder ett barn ska anses som far till barnet men omfattas av det som i andra regler anges om mor och moderskap (1 kap. 11 § föräldrabalken). Att bestämmelser om mödrar ska tillämpas innebär bland annat att mannen får ensam vårdnad om barnet från dess födelse om föräldrarna inte är gifta med varandra (6 kap. 3 § första stycket), och att barnet, om det föds levande här i landet, ska folkbokföras om mannen är folkbokförd här (2 § folkbokföringslagen [1991:481]).

En man som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller sambo ska anses som far till barnet (1 kap. 13 § föräldrabalken).³

En kvinna som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller

³ Bestämmelsen gäller både när mannen själv har ändrat könstillhörighet och när mannen inte har ändrat könstillhörighet men den som föder barnet är en man (1 kap. 10 §).

sambo ska anses som mor till barnet men omfattas av det som anges om far och faderskap (1 kap. 14 §).⁴ Att bestämmelser om fäder ska tillämpas innebär bland annat att bestämmelserna i 2 och 3 kap. föräldrabalken gäller i fråga om fastställelsen. Socialnämnden är således skyldig att försöka utreda vem som är mor till barnet (2 kap. 1 §).

En make som inte har fött barnet presumeras vara far eller mor till barnet under samma förutsättningar som gäller för presumerade faderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Om föräldraskapet till barnet inte följer av någon av presumptionerna fastställs faderskapet eller moderskapet för den som inte har fött barnet genom bekräftelse eller dom.

När en ensamstående man genomgår assisterad befruktning blir han i regel barnets enda rättsliga förälder. Faderskap eller moderskap för den som har bidragit med sina spermier ska dock fastställas bland annat om mannen har genomgått en heminsemination eller om barnet inte har rätt till information om spermiedonatorn (1 kap. 12 §, jfr 1 kap. 3 § andra och tredje styckena).

3.6 Socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap

Regler om socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap finns i 2 kap. föräldrabalken. Om det inte finns någon som ska presumeras vara far eller förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken till barnet, har socialnämnden en skyldighet att försöka utreda faderskapet och se till att detta fastställs. Utredningsskyldigheten gäller barn som har sin hemvist i Sverige och som står under någons vårdnad (2 kap. 1 § första stycket). Om det kan antas att en kvinna ska anses som förälder till barnet enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken, ska socialnämnden i stället utreda ett sådant föräldraskap (2 kap. 8 a §). Om modern är myndig och folkbokförd i Sverige när barnet föds, inträder utredningsskyldigheten först 15 dagar efter barnets födelse (2 kap. 1 § andra stycket). Socialnämndens utredningsskyldighet och övriga regler om socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap gäller även för faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet (jfr 1 kap. 11 § och 1 kap. 14 § första stycket andra meningen).

⁴ Bestämmelsen gäller både när kvinnan själv har ändrat könstillhörighet och när kvinnan inte har ändrat könstillhörighet men den som föder barnet är en man (1 kap. 10 §).

Socialnämnden kan också ha en utredningsskyldighet när barnet redan har en förälder till följd av en tillämpning av någon av presumptionsreglerna. Om barnet har sin hemvist i Sverige och står under någons vårdnad och barnets vårdnadshavare eller den man eller kvinna som presumerats vara barnets förälder begär det och det är lämpligt, ska socialnämnden utreda om någon annan kan vara eller ska anses som förälder till barnet (2 kap. 9 §).

Socialnämnden är således skyldig att inleda en utredning om förutsättningarna för detta är uppfyllda. Nämnden ska dock, såvitt här är av intresse, lägga ner en påbörjad utredning om modern har genomgått en assisterad befruktning som ensamstående inom svensk hälso- och sjukvård och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Detsamma gäller om modern har genomgått en assisterad befruktning vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren (2 kap. 7 § andra stycket).

Socialnämnden ska i utredningen hämta in upplysningar från modern och från andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse. Utredningen ska bedrivas skyndsamt och nämnden ska föra protokoll över det som kommer fram i utredningen av betydelse för frågan om föräldraskap (2 kap. 4 och 8 §§).

Om socialnämnden anser att frågan om föräldraskap kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grund av den genomförda utredningen, bör nämnden bereda mannen eller kvinnan en möjlighet att bekräfta föräldraskapet (2 kap. 5 och 8 a §§). Socialnämnden får bara godkänna en bekräftelse om det kan antas att en viss person är barnets förälder (1 kap. 4 och 9 §§).

I vissa fall kan det finnas anledning för socialnämnden att göra en närmare utredning. Socialnämnden bör verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, modern och den som kan vara far till barnet, om denne begär det eller om det finns anledning att anta att modern har haft samlag med mer än en man under den tid då barnet kan ha tillkommit (2 kap. 6 §). Det finns inte någon motsvarande skyldighet för socialnämnden att verka för att en rättsgenetisk undersökning genomförs vid utredningen av ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldraskapsbalken (2 kap. 8 a § tredje stycket och 9 § andra stycket).⁵

⁵ Av 1 kap. 14 § första stycket andra meningen följer dock att bestämmelsen kan bli tillämplig vid utredningar av ett moderskap enligt 1 kap. 14 §.

3.7 Fastställande av föräldraskap i domstol

Om föräldraskapet för ett barn inte kan fastställas genom bekräftelse, ska det fastställas genom dom. Regler om förfarandet i domstol finns i 3 kap. föräldrabalken och innebär i huvudsak följande.

En talan om fastställande av föräldraskap ska väckas av barnet och kan föras mot flera män respektive kvinnor. Om socialnämnden är skyldig att försöka utreda föräldraskapet, ska barnets talan föras av nämnden och riktas mot de personer som skäligen kan komma i fråga som förälder till barnet. Om den som antas vara förälder är avliden, ska talan i stället riktas mot den avlidnes arvingar. Barnets talan får också föras av modern, om hon har vårdnaden om barnet, eller av en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare för barnet (3 kap. 5, 6 och 18 §§).

Om barnets talan förs av socialnämnden, ska talan väckas vid tingsrätten i den ort där nämnden finns. I andra fall ska talan väckas vid den tingsrätt där motparten eller en av motparterna ska svara i tvistemål i allmänhet eller, om det inte finns någon behörig domstol, vid Stockholms tingsrätt (3 kap. 7 och 18 §§).

När socialnämnden har gjort en utredning om föräldraskapet, ska nämnden lämna in det protokoll som förts över utredningen till domstolen. Protokollet ska delges motparten eller motparterna i samband med stämningen. Domstolen ska se till att frågan om föräldraskap blir tillbörligen utredd och kan t.ex. förelägga socialnämnden att komplettera sin utredning. Domstolen ska också bereda var och en som kan föra talan på barnets vägnar en möjlighet att yttra sig i målet. Ett vittnesförhör får dock aldrig genomföras i syfte att styrka att vittnet har haft samlag med modern under den tid då barnet kan antas ha tillkommit. En talan om fastställande av föräldraskap får inte prövas slutligt före barnets födelse (3 kap. 8, 9 och 18 §§).

Om en dom om föräldraskap överklagas, ska överrätten pröva frågan i hela dess vidd. Om den högre domstolen kommer fram till att någon annan än en part skäligen kan komma i fråga som förälder till barnet och en part begär det, ska domstolen undanröja den lägre domstolens dom och återförvisa målet till den domstol som först har dömt i målet (3 kap. 12 och 18 §§).

Domstolen kan, på begäran av en part eller när det behövs, förordna om rättsgenetisk undersökning på barnet och den eller de män som pekats ut som tänkbara fäder om detta kan ske utan nämnavert

men. Förordnandet om rättsgenetisk undersökning får förenas med ett föreläggande om vite och, om vitesföreläggandet inte följs, ett beslut om biträde av polis för att provtagningen ska komma till stånd (1–3, 5 och 6 §§ lagen [1958:642] om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap).⁶

3.8 Hävande av föräldraskap

Det finns inte några särskilda regler i föräldrabalken om hävande av moderskap. Det finns i stället vissa möjligheter att föra en s.k. negativ fastställsetalan om moderskapet, dvs. i domstol få fastställt att en person inte är mor (se 13 kap. 2 § rättegångsbalken och rättsfallet NJA 2007 s. 684).

Det finns däremot särskilda regler i föräldrabalken om hävande av faderskap.⁷ Om en man har blivit far till ett barn med tillämpning av faderskapspresumtionen, kan faderskapet hävas om det är utrett att modern har haft samlag med någon annan än maken under tid när barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att den andre mannen är far till barnet. Faderskapet kan också hävas om det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att maken inte är barnets far. Ett presumerat faderskap kan vidare hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid när barnet kan ha tillkommit. Om modern har genomgått en assisterad befruktning kan faderskapet hävas om villkoren för faderskap efter en assisterad befruktning inte är uppfyllda, t.ex. om barnet tillkommit genom en assisterad befruktning i utlandet med anonym spermiedonator. Faderskapet kan även hävas genom att mannen i äktenskapet godkänner någon annans bekräftelse av föräldraskapet (1 kap. 2 och 8 §§ föräldrabalken). Faderskap som har fastställts genom bekräftelse kan hävas om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, dvs. om det framkommer att det saknas förutsättningar för rättsligt föräldraskap (1 kap. 4 b §). Faderskap som har

⁶ Av 1 kap. 14 § första stycket andra meningen följer att bestämmelserna om rättsgenetisk undersökning kan bli tillämpliga vid utredningar av ett moderskap enligt 1 kap. 14 §.

⁷ Dessa regler gäller även för faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet (1 kap. 13 § första stycket och 1 kap. 14 § första stycket).

fastställts genom en dom som fått laga kraft kan hävas genom att en domstol beviljar resning.

Möjligheterna att häva ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldraskapsbalken motsvarar möjligheterna att häva faderskap till barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier. Ett föräldraskap ska alltså hävas om barnets mor inte var gift eller sambo med kvinnan när behandlingen utfördes eller om kvinnan inte har samtyckt till behandlingen som lett till att barnet tillkommit. Föräldraskapet ska även hävas om behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller – för det fall behandlingen har utförts i utlandet – den inte har utförts vid en behörig inrättning eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Detsamma gäller om det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Föräldraskapet ska även hävas om modern inte har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen. Det innebär att föräldraskapet ska hävas om barnet har tillkommit genom samlag (1 kap. 9 och 9 a §§).

En fråga om hävande av föräldraskap prövas av domstol. En talan om hävande av ett presumerat föräldraskap kan väckas av föräldern eller barnet. Om den presumerade föräldern är avliden, finns det – under förutsättning att föräldern aldrig har bott tillsammans med barnet och inte heller efter barnets födelse erkänt barnet som sitt – vissa möjligheter för föräldrarnas arvingar att väcka en sådan talan. Talan ska – beroende på vem som har väckt den – riktas mot barnet eller föräldern. Om barnet eller föräldern är avliden riktas talan i stället mot barnets eller föräldrarnas arvingar (3 kap. 1, 2, 14 och 15 §§).

Det finns inte några regler i föräldraskapsbalken om vem som har rätt att föra talan om att en bekräftelse av föräldraskap saknar verkan mot den som har lämnat den. Av praxis framgår dock att en sådan talan får föras av den som har lämnat bekräftelsen och av barnet (se rättsfallen NJA 1984 s. 319 och RH 1997:21).

Talan om hävande av ett presumerat eller bekräftat föräldraskap får väckas vid tingsrätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den tingsrätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt (3 kap. 3 och 16 §§).

Det finns inte några generella tidsfrister inom vilka en fråga om hävande av föräldraskap måste väckas. För arvingar till en avliden för-

ålder gäller dock en särskild tidsfrist för att väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap. Arvingarnas rätt att väcka talan upphör om det vid den presumerade föräldrarnas död har gått mer än ett år från det att talan, som grundats på föräldraskapet, har väckts mot föräldern och denna har fått del av talan. Detsamma gäller om det har gått mer än ett år sedan anspråk på samma grund har framställts mot föräldrarnas dödsbo (3 kap. 1 § tredje stycket och 14 § tredje stycket).

3.9 Barnets rätt till information om sitt ursprung

Det finns inte någon möjlighet att vara anonym som donator av könsceller inom svensk hälso- och sjukvård. Den som har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller inom svensk hälso- och sjukvård, och som har uppnått tillräcklig mognad, har rätt att ta del av sådana uppgifter om donatorn som antecknats i sjukhusets särskilda journal. En sådan person har också möjlighet att begära att uppgifter om honom eller henne antecknas i donatorns särskilda journal, och har även rätt att ta del av de uppgifter som finns antecknade i journalen och som avser personer som tillkommit med könsceller från samma donator, dvs. i praktiken genetiska halv- eller helsyskon. Om någon har anledning att anta att han eller hon har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller, kan personen vända sig till socialnämnden. Nämnden är då skyldig att hjälpa honom eller henne att ta reda på om det finns några uppgifter antecknade i en särskild journal (6 kap. 5–5 b §§ och 7 kap. 7–7 b §§ lagen [2006:351] om genetisk integritet m.m.).

Enligt föräldrabalken har ett barn rätt att av sina föräldrar få veta att han eller hon har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller. Till barnets rättighet är det kopplat en informationsplikt för barnets förälder eller föräldrar. Föräldrarna ska, så snart det är lämpligt, upplysa barnet om att han eller hon har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller. Skyldigheten gäller oavsett om den assisterade befruktningen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller inte (1 kap. 15 § föräldrabalken).

4 Adoption

De grundläggande reglerna om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken. En adoption innebär att det skapas ett familjerättsligt förhållande mellan adoptivföräldern och adoptivbarnet. En adoption kan avse både ett barn och en vuxen person. Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om någon har adopterat en makes eller sambos barn (s.k. styvbarnsadoption), ska den adopterade dock anses som parets gemensamma barn (4 kap. 21 och 22 §§).

Barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption av ett barn (4 kap. 1 §). Ett barn får adopteras om det med beaktande av samtliga omständigheter är lämpligt (4 kap. 2 §). Vid den bedömningen ska barnets behov av adoption och sökandens lämplighet att adoptera särskilt beaktas. Den som är vuxen får adopteras om det finns särskild anledning med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och den som sökanden vill adoptera och om adoptionen även i övrigt är lämplig. Vid bedömningen ska det särskilt beaktas om sökanden har uppfostrat den som sökanden vill adoptera eller om adoptionen annars avser att bekräfta en relation som motsvarar den mellan barn och förälder (4 kap. 4 §).

Barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör adoptionen. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (4 kap. 3 §). Om den som ska adopteras har fyllt 12 år, krävs i regel hans eller hennes samtycke till adoptionen (4 kap. 7 §).

Ett barn får som huvudregel inte adopteras utan samtycke från den förälder som är vårdnadshavare (4 kap. 8 §). Ett samtycke från den som har fött barnet får lämnas först sedan den föräldern har återhämtat sig tillräckligt efter barnets födelse (4 kap. 9 §). En ansökan om adoption får vidare inte bifallas, om det från någon sida har getts

eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll (4 kap. 10 §).

Den som vill adoptera måste ha fyllt 18 år (4 kap. 5 §). Endast makar, registrerade partner och sambor får adoptera gemensamt eller genom att adoptera sin partners barn åstadkomma ett gemensamt föräldraskap, s.k. styvbarnsadoption. Makar eller sambor får som huvudregel endast adoptera gemensamt. Utöver styvbarnsadoption får en make eller sambo adoptera ensam om den andra maken eller sambon vistas på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att adoptera till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande (4 kap. 6 §). En person som inte är gift eller sambo får adoptera ensam.

5 Lagstiftning av särskild betydelse för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar

5.1 Vårdnad och förmynderskap

5.1.1 Om vårdnad

Ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte domstolen har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare eller åt en tillfällig vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år (6 kap. 2 § första stycket föräldrabalken).

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare ansvarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter. Vårdnadshavaren ska också bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan ska vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (6 kap. 1 § och 2 § andra stycket).

De förpliktelser som följer med vårdnadsansvaret förutsätter att vårdnadshavaren har insyn i barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren har därför, som huvudregel, rätt att få ta del av sekretessbelagda uppgifter som rör barnet. Om sekretess inte gäller i förhållande till vårdnadshavaren förfogar vårdnadshavaren ensam eller, beroende på barnets ålder och mognad, tillsammans med barnet över sekretessen (12 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]). Äldre barn förfogar dock i vissa fall självständigt över sekretessen. Exempelvis

har barn som är 16 år eller äldre ensam åtkomst till sin journal via 1177 Vårdguiden. Vårdnadshavarens åtkomst upphör när barnet fyller 13 år, men i undantagsfall kan en förälder eller vårdnadshavare få tillgång till hela eller delar av barnets journal när barnet är mellan 13 och 15 år. I vissa fall kan även barnet få tillgång till delar av sin journal innan han eller hon fyller 16 år.¹

I lagstiftningen finns, utöver bestämmelser som ger uttryck för vårdnadshavarens bestämmanderätt² i frågor som omfattas av vårdnaden, åtskilliga andra rättigheter och skyldigheter som är förbundna med vårdnadsansvaret. Det handlar exempelvis om situationer när vårdnadshavaren ska få information om barnet eller har en rätt till samråd i samband med beslut som rör barnet. Bestämmelser med sådan innebörd finns bland annat i skollagen (2010:800). Det finns också bestämmelser som innebär att vårdnadshavaren i vissa fall får bära ett ansvar för barnets handlande, exempelvis när barnet har orsakat annan skada genom brott (se 3 kap. 5 § skadeståndslagen [1972:207]).³

5.1.2 Vem är vårdnadshavare?

Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om de är gifta med varandra. Om det därefter döms till äktenskapsskillnad, står barnet fortfarande under båda föräldrarnas vårdnad om inte den gemensamma vårdnaden upplöses. Är föräldrarna inte gifta med varandra, blir modern ensam vårdnadshavare från barnets födelse.⁴ Om föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten, som huvudregel, under vårdnad av dem båda (6 kap. 3 § föräldrabalken).

¹ För andra tjänster som är tillgängliga via 1177 Vårdguiden gäller att barnet har ensam tillgång från och med 13 års ålder. Om barnet är yngre än 13 år är det däremot barnets vårdnadshavare som har tillgång till tjänsterna. Se vidare www.1177.se/om-1177-varldguiden/e-tjanster-pa-1177-varldguiden/sa-loggar-du-in-pa-1177.se/logga-in-pa-1177.se-for-dig-som-ar-mellan-13-17-ar/ (hämtat 2021-09-29).

² Se vidare om utövandet av bestämmanderätten i avsnitt 5.1.3. På många områden finns det bestämmelser som uttryckligen föreskriver att barnets vårdnadshavare måste samtycka till eller utföra en viss åtgärd. Som exempel kan nämnas ansökan om pass (7 § 2 passlagen [1978:302]), flyttanmälan (30 § första stycket folkbokföringslagen [1991:481] och vissa insatser inom socialtjänsten (3 kap. 6 a och b §§ socialtjänstlagen [2001:453])).

³ Notera att skadeståndsansvaret gäller ”en förälder som har vårdnaden om ett barn”.

⁴ Den som är ogift och föder ett barn får ensam vårdnad även om denne har ändrat könstillhörighet (KtM) och därmed anses som far till barnet (1 kap. 11 § föräldrabalken).

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna ha gemensam vårdnad, ska domstolen på talan av dem båda besluta om det, om det inte är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa. Föräldrarna kan också efter en gemensam anmälan, under vissa förutsättningar, få gemensam vårdnad om barnet genom registrering hos Skatteverket (6 kap. 4 §).

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av föräldrarna få ändring i vårdnaden, ska domstolen besluta att föräldrarna ska ha gemensam vårdnad om barnet eller att en av dem ska ha ensam vårdnad. Vid bedömningen av om föräldrarna ska ha gemensam vårdnad eller om en av dem ska ha ensam vårdnad ska domstolen fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap. 5 §).

Föräldrarna kan vidare avtala om att vårdnaden ska vara gemensam eller att en av dem ska ha vårdnaden om barnet. Ett sådant avtal gäller om det är skriftligt och socialnämnden godkänt det (6 kap. 6 §).

Socialnämnden kan i vissa särskilt angivna situationer föra talan vid domstol om att vårdnaden ska frångås en förälder och antingen anförtros den andra föräldern ensam eller en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. En sådan situation är om en förälder vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (6 kap. 7 §). En annan situation är om en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a §).

I de fall som nu har berörts kan domstolen också på eget initiativ pröva frågan om överflyttning av vårdnaden, om den handlägger ett mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller ett mål om vårdnad som har väckts av föräldrarna (6 kap. 7 och 8 a §§).

Om ett barn har stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet för sådan vård, ska domstolen utse denne eller dessa till särskilt förordnade vårdnadshavare. En sådan talan väcks av socialnämnden (6 kap. 8 §).

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, blir den andra föräldern ensam vårdnadshavare. Om båda föräldrarna dör ska domstolen på anmälan av socialnämnden eller när för-

hållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Om en förälder som har ensam vårdnad om ett barn dör, ska domstolen på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 §). Det innebär att den efterlevande föräldern har ett företräde som vårdnadshavare. När domstolen prövar vem som ska utses till vårdnadshavare för ett barn efter en förälders död bör det enligt förarbetena särskilt beaktas under vilka förhållanden som barnet har levt medan föräldern var i livet och vilka relationer som barnet har till den efterlevande föräldern eller någon annan vuxen person, t.ex. ”en släkting eller styvförälder”. Av stor betydelse för barnets trygghet är enligt förarbetena att barnet efter föräldrarnas död så snart som möjligt får en anknytning till någon som barnet kan känna förtroende för och som kan erbjuda ett stabilt förhållande (prop. 1981/82:168 s. 70 och 71).

Om en vårdnadshavare ska förordnas särskilt utses någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden om de är gifta med varandra eller är sambor. För syskon ska samma person utses till vårdnadshavare, om inte särskilda skäl talar mot det. Om vårdnadshavare ska utses efter föräldrarnas död och föräldrarna eller en av dem har gett till känna vem de önskar till vårdnadshavare, ska den personen förordnas om det inte är olämpligt (6 kap. 10 a §).

En särskilt förordnad vårdnadshavare kan under vissa förhållanden bli entledigad från uppdraget, bland annat efter egen begäran (6 kap. 10 b och 10 c §§). På talan av föräldrarna eller en av dem, eller på talan av socialnämnden, kan domstolen besluta att flytta över vårdnaden från särskilt förordnade vårdnadshavare till båda föräldrarna eller en av dem (6 kap. 10 §).

Sedan den 1 juli 2021 finns det även en möjlighet att utse en tillfällig vårdnadshavare. Domstolen får, om det finns särskilda skäl, flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare om det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn, men det saknas en lämplig person att förordna för det ändamålet. I uppdraget som tillfällig vårdnadshavare ingår inte att tillgodose den faktiska vården om barnet (6 kap. 10 d §).

Det finns inte någon möjlighet för ett barn att ha fler än två vårdnadshavare.

5.1.3 Hur utövas vårdnaden?

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren ska dock i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § föräldrabalken). I fråga om avtal om anställning eller annat arbete har barnet ett visst självbestämmande efter att barnet har fyllt 16 år. Huvudregeln är dock att vårdnadshavaren måste samtycka till ett avtal om anställning som barnet ingår (6 kap. 12 §).

Vidare finns utanför 6 kap. föräldrabalken åtskilliga bestämmelser som ger uttryck för barnets självbestämmanderätt i frågor som annars faller under vårdnadsansvaret. Inom vissa områden, t.ex. hälso- och sjukvården, har det också utbildats en praxis för när barnet själv har rätt att bestämma i olika frågor. Således kan i synnerhet äldre barn ha en förhållandevis långtgående rätt att själva fatta beslut i olika frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I dessa fall är barnets inflytande med andra ord inte begränsat till en rätt att få sina synpunkter och önskemål beaktade av vårdnadshavaren.⁵

Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare utövar vårdnadshavarna bestämmanderätten tillsammans (6 kap. 13 § första stycket). Det krävs alltså i princip gemensamma beslut i frågor som rör vårdnaden. Det innebär dock inte att båda vårdnadshavarna måste delta i alla beslut som rör barnet. När det gäller beslut angående den dagliga omsorgen om barnet – exempelvis frågor om barnets mat och kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid⁶ – ligger det i sakens natur att det är den som har barnet hos sig som i praktiken har bestämmanderätten (prop. 1975/76:170 s. 178). Det har inte ansetts lämpligt att närmare reglera vad som ingår i den dagliga omsorgen (se t.ex. prop. 1997/98:7 s. 55 och SOU 2005:43 s. 136). Det står dock klart att det i första hand är ett antal beslut av mer ingripande karaktär som inte gör det.

I de flesta fall ingår hälso- och sjukvård i den dagliga omsorgen. När det gäller åtgärder inom det området har JO dessutom uttalat att det i många fall är tillräckligt att samråd sker med den ena vårdnadshavaren.

⁵ Se bland annat 4 kap. 7 § föräldrabalken, 36 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 3 kap. 19 § körkortslagen (1998:488) samt 3 kap. 6 a § och 11 kap. 10 § socialtjänstlagen (2001:453). Se vidare Singer, Anna (2019). *Barnets bästa. Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle* (JUNO version 7), s. 328–335.

⁶ Se dock nedan angående möjliga undantag när det gäller barnets fritid.

Samråd ska dock i regel ske även med den andra vårdnadshavaren om det finns anledning att misstänka att denne inte samtycker till behandlingen eller om det är fråga om mer ingripande åtgärder (JO 2003/04 s. 311). Ett exempel på det senare är vård och behandling inom barn- och ungdomspsykiatrin. Sådana vårdinsatser anses i regel vara av mer ingripande betydelse för ett barn (JO 2018-11-23, dnr 3154–2016).

Till den dagliga omsorgen hör inte barnets boende, frågor om skolväl samt val av, i vart fall vissa former av, barnomsorg. Detsamma gäller utfärdade av pass⁷. Det är omdiskuterat om ett beslut i fråga om huruvida barnet ska tillåtas att utöva en farofylld fritidsaktivitet eller delta i en längre ferievistelse är att hänföra till den dagliga omsorgen.⁸

Ett beslut om hur barnet ska tillbringa sin fritid får inte heller kränka barnets rätt till umgänge med den andra föräldern.

Om en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut om vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp, får den andra vårdnadshavaren fatta beslut ensam. Detta gäller dock inte om beslutet är av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver att vårdnadshavaren fattar beslutet ensam (6 kap. 13 § andra stycket). Sådana ingripande beslut kan exempelvis avse barnets skolgång och bosättning (prop. 1975/76:170 s. 178).

Utredningen om beslutanderätten vid gemensam vårdnad (Ju 2006:07) gjorde följande övergripande kategorisering av vårdnadshavares bestämmanderätt i olika frågor (SOU 2007:52 s. 34):

1. *Beslut som gäller den dagliga omsorgen*: den som har hand om barnet beslutar ensam.
2. *Beslut som inte är att hänföra till den dagliga omsorgen men som inte heller är av ingripande betydelse för barnets framtid (6 kap. 13 § andra stycket första meningen)*: vårdnadshavarna beslutar gemensamt, men om den ena vårdnadshavaren har förhinder och om ställningstagandet inte utan olägenhet kan skjutas upp, får den andra vårdnadshavaren besluta ensam.

⁷ Pass kan dock i vissa fall utfärdas efter myndighetsbeslut, även om medgivande från en vårdnadshavare saknas (se 7 § passlagen [1978:302]).

⁸ Se vidare bland annat SOU 2005:43, s. 490–496, SOU 2007:52 s. 33 och 34, Sjösten, Mats (2020). *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 192–197 och Wikström, Anita. Utövande av gemensam vårdnad, *Juridisk tidskrift*, Nr 2 2002/03, s. 328–351.

3. *Beslut som är av ingripande betydelse för barnets framtid (6 kap. 13 § andra stycket första och andra meningarna)*: vårdnadshavarna beslutar gemensamt, men om den ena vårdnadshavaren har förhinder och om ställningstagandet inte utan olägenhet kan skjutas upp samt om barnets bästa uppenbarligen kräver det, får den andra vårdnadshavaren besluta ensam.⁹

Som framgått ovan har JO gjort vissa uttalanden om hur hälso- och sjukvården bör förhålla sig till kravet att vårdnadshavarna ska fatta beslut tillsammans. Principen att en utomstående tredje man i allmänhet har rätt att utgå från att en vårdnadshavare handlar i samförstånd med den andra, torde gälla också mer generellt. Närmare undersökningar av den andra vårdnadshavarens samtycke aktualiseras om det finns särskild anledning att anta att det föreligger meningsskiljaktigheter eller om beslutet är av ingripande betydelse.¹⁰

Även om ett beslut inte faller inom den dagliga omsorgen krävs alltså bara i vissa fall att tredje man försäkras sig om att båda vårdnadshavarnas samtycke finns.

Vidare kan vissa särskilt angivna åtgärder till stöd för barnet, främst inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten, komma till stånd genom socialnämndens försorg trots att endast en av vårdnadshavarna samtycker till åtgärden. Socialnämnden får besluta att en sådan åtgärd får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke om det krävs med hänsyn till barnets bästa (6 kap. 13 a §).

Om vårdnadshavarna vill att någon annan ska ha möjlighet att agera i deras ställe vid beslut kring barnet kan en fullmakt lämnas till den personen. Allmänna bestämmelser om fullmakter finns i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Som framgår av lagens rubrik är den inte direkt tillämplig i familjerättsliga sammanhang. Men lagens bestämmelser har i viss utsträckning tillämpats analogt på familjerättsliga avtal.¹¹ För en tredje man finns det i allmänhet ingen skyldighet att godta en fullmakt. Beträffande sådana insynfullmakter som det ibland förekommer att

⁹ Se även Wikström, Anita. Utövande av gemensam vårdnad, *Juridisk tidskrift*, Nr 2 2002/03, s. 328–351.

¹⁰ Se t.ex. Sjösten, Mats (2020). *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 191 och Wikström, Anita. Utövande av gemensam vårdnad, *Juridisk tidskrift*, Nr 2 2002/03, s. 341 och 342.

¹¹ Se t.ex. Ramberg, Jan och Ramberg, Christina (2019). *Allmän avtalsrätt*, s. 15. I sammanhanget kan det även nämnas att det i lagen (2017:310) om framtidsfullmakter har tagits in hänvisningar till vissa av avtalslagens bestämmelser, vilket innebär att dessa är direkt tillämpliga i förhållande till framtidsfullmakter.

en vårdnadshavare ställer ut till en förälder som inte har del i vårdnaden, har det dock diskuterats om inte exempelvis en skola som fullmakten tar sikte på är skyldig att lämna ut uppgifter till fullmaktshavaren om en sådan skyldighet gäller i förhållande till vårdnadshavaren.¹²

5.1.4 Om förmynderskap

Föräldrabalken skiljer mellan vårdnadsansvar och förmynderskap. Barnets förmyndare har ansvar för barnets ekonomiska angelägenheter (jfr 10 kap. och 12–15 kap.). Förmynderskapet följer som regel vårdnadsansvaret (10 kap. 2 §). Det är därför i de allra flesta fall föräldrarna som är förmyndare för barnet. Den eller de som har utsetts till särskilt förordnade vårdnadshavare är också, som huvudregel, förmyndare för barnet. Detsamma gäller den som har utsetts till tillfällig vårdnadshavare (10 kap. 3 §).

När omständigheterna påkallar det får flera förmyndare förordnas. Kan den eller de som på grund av lag ska vara förmyndare inte lämpligen handha förmynderskapet ensamma ska medförmyndare förordnas (10 kap. 8 §). Om barnets egendom förvaltas av fler än en förmyndare ska förmyndarna utöva förvaltningen tillsammans. Överförmyndaren kan dock besluta att förvaltningen av tillgångarna ska fördelas på visst sätt mellan förmyndarna eller att vissa tillgångar ska förvaltas av en av dem ensam. Även domstolen kan meddela ett sådant beslut när den förordnar en förmyndare (12 kap. 12 § första stycket). Om de som utövar förvaltningen inte kan enas om en viss åtgärd, gäller den mening som överförmyndaren biträder (12 kap. 12 § andra stycket).

Beträffande föräldrars gemensamma förvaltning gäller att en förälder får bestämma ensam om den andra föräldern till följd av frånvaro eller sjukdom eller av någon annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut om förvaltningen som inte kan skjutas upp utan olägenhet. Den beslutsföra föräldern får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse, om inte den omyndiges bästa uppenbarligen kräver det (13 kap. 1 § andra stycket). Till denna kategori av beslut hör försäljning av fast egendom eller egendom som annars är av särskilt värde. Hyresbetalningar och andra löpande betalningar – samt uttag av bankmedel eller liknande som krävs för att klara av sådana

¹² Sjösten, Mats (2020). *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 198 och 199.

betalningar – anses däremot inte vara av ingripande betydelse (se prop. 1993/94:251 s. 224).

Föräldrar har en friare förmyndarförvaltning än förordnade förmyndare. Föräldrars förvaltning (13 kap.) är underkastad det allmännas kontroll endast i vissa särskilt angivna situationer, bland annat om barnets tillgångar överstiger åtta gånger gällande prisbasbelopp. I dessa fall gäller särskilda regler om exempelvis placering av tillgångar och redovisningsskyldighet till överförmyndaren. Vid sidan av denna kontroll gäller särskilda regler för bland annat fast egendom, gåvor och upptagande av lån. Förordnade förmyndares förvaltning (14 kap.) är alltid kontrollerad. Regelverket motsvarar i stor utsträckning det som gäller när föräldrars förvaltning är underkastad kontroll. I särskilda fall, bland annat om tillgångarna inte är av större omfattning, kan överförmyndaren besluta om lättnader i fråga om förmyndarens redovisningsskyldighet.

I likhet med vårdnaden består förmynderskapet till dess att barnet fyller 18 år (9 kap. 1 §). Barnet har dock, trots att han eller hon är omyndig, rättshandlingsförmåga i vissa särskilt angivna situationer. Ett exempel är att ett barn med eget hushåll får ingå sådana sedvanliga rättshandlingar som krävs för den dagliga hushållningen eller uppfostran av barn (9 kap. 2 a §). Ett annat är att barn har egen rådgivning över det som han eller hon har förvärvat genom eget arbete efter att ha fyllt 16 år (9 kap. 3 §).

5.2 Boende

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna, får domstolen på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med (6 kap. 14 a § första stycket föräldrabalken). Domstolen kan alltså besluta med vem – inte var – barnet ska bo. Beslutet kan innebära att barnet har s.k. växelvist boende, dvs. att barnet bor i stort sett lika mycket hos var och en av föräldrarna.¹³ Det är inte möjligt för domstolen att besluta att barnet ska bo tillsammans med någon annan än en förälder.

¹³ I rättsfallet NJA 1998 s. 267 kom Högsta domstolen fram till att det normalt är fråga om umgänge, och inte om varaktigt boende, när barnet vistas hos föräldern endast en tredjedel av tiden.

Ett beslut om att barnet ska bo tillsammans med en förälder innebär inte att den föräldern, vid gemensam vårdnad, har rätt att flytta med barnet om den andra vårdnadshavaren motsätter sig det.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. För att avtalet ska gälla måste det vara skriftligt och godkänt av socialnämnden (6 kap. 14 a § andra stycket). Möjligheten att med bindande verkan avtala om barnets boende gäller endast om föräldrarna har gemensam vårdnad. Ett sådant avtal kan inte heller innebära att barnet ska bo hos någon annan än en förälder. Ett barn får inte tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan vårdnadshavare om inte socialnämnden medger det eller fattar beslut om vård som innebär en sådan placering (6 kap. 6 § socialtjänstlagen [2001:453]).

5.3 Umgänge

Ett barn ska ha rätt till umgänge med en förälder som han eller hon inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffas eller genom att de har annan kontakt. Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av sådant umgänge så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § första och andra styckena föräldrabalken). Talan om barnets umgänge med en förälder får föras av den förälder som vill ha umgänge med barnet och av socialnämnden (6 kap. 15 a § första stycket).

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses (6 kap. 15 § tredje stycket). Om barnets vårdnadshavare brister i det avseendet får domstolen, på talan av socialnämnden, besluta om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder. Den som inte är rättslig förälder till ett barn har alltså ingen självständig talerätt. När socialnämnden bedömer om en talan om umgänge ska föras, ska nämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina morföräldrar och farföräldrar samt andra som står barnet särskilt nära (6 kap. 15 a § andra stycket). Om socialnämnden beslutar att inte föra talan om umgänge får beslutet inte överklagas. Nämnden får inte delegera sin uppgift att besluta om talan angående umgänge (jfr 10 kap. 5 § socialtjänstlagen [2001:453]).

Socialstyrelsen har tagit fram närmare anvisningar om tillämpningen av 6 kap. 15 a § andra stycket föräldrabalken.¹⁴ Av dessa framgår bland annat följande.

Vid sidan av mor- och farföräldrar kan personer som står barnet särskilt nära vara exempelvis andra släktingar, familjehemsföräldrar eller en tidigare bonusförälder. Det kan också gälla halvsyskon eller barn som växer upp i samkönade familjebildningar, där en ”förälder” inte är juridisk förälder till barnet.

Nämnden har ett tydligt ansvar för att barnet inte onödigtvis förlorar kontakten med sina närstående vid en separation mellan föräldrarna när ett sådant umgänge är bäst för barnet. Eftersom närstående inte har egen talerätt är det viktigt att socialnämnden verkligen uppmärksammar de situationer där barnet kan ha behov av umgänge med andra än sina föräldrar.

I socialnämndens bedömning av barnets behov av umgänge med andra än föräldrarna behöver det dock vägas in att det kan bli en press för barnet om umgänge sker mot vårdnadshavarens vilja. Om socialnämnden bedömer att ett umgänge med någon annan än en förälder är till barnets bästa, bör nämnden försöka nå en överenskommelse om umgänge på frivillig väg innan den väcker talan vid domstol. Socialnämnden kan till exempel erbjuda att en socialsekreterare eller en kontaktperson är närvarande vid ett eller ett par umgängestillfällen för att kunna bedöma hur ett umgänge skulle kunna utformas.

När socialnämnden får information om att ett barn kan vara i behov av umgänge med en närstående ska nämnden ta ställning till om utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen ska inledas. Som underlag för den bedömningen kan nämnden hämta in det som tidigare är känt om barnet eller familjen inom den egna socialtjänsten, till exempel sådant som finns i personakten. Socialnämnden kan också ta kontakt med vårdnadshavaren för att ge honom eller henne möjlighet att bemöta uppgifterna.

JO har i ett ärende om närståendes rätt att ta del av en utredning om umgänge konstaterat att i ett ärende hos en socialnämnd som avser myndighetsutövning mot någon enskild ska bland annat förvaltningslagens bestämmelse om kommunikation tillämpas. Den som ska ges tillfälle att yttra sig har också enligt 11 kap. 9 § socialtjänstlagen rätt att få företrädare inför nämnden om inte särskilda skäl föranleder annat (JO 2011/2012 s. 463).

Socialnämndens utredning dokumenteras och arkiveras, vare sig det blir ett positivt eller negativt beslut.

¹⁴ Socialstyrelsen (2012). *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 113–115.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet ska umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, ska sådana upplysningar lämnas av vårdnadshavaren (6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken).

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. För att avtalet ska gälla måste det vara skriftligt och godkänt av socialnämnden (6 kap. 15 a § tredje stycket). Någon motsvarande möjlighet att avtala om umgänge finns inte beträffande umgänge med någon annan än en förälder.

5.4 Några generella bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge

Sedan den 1 mars 2022 gäller som huvudregel att en förälder inte får framställa ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge om inte föräldern dessförinnan har deltagit i ett informationssamtal som socialnämnden ansvarar för. Informationssamtalet ska ha ägt rum inom ett år före det att yrkandet framställs. Om kravet på informationssamtal hindrar att ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge tas upp till prövning, ska domstolen avvisa samtliga yrkanden om vårdnad, boende och umgänge i målet (6 kap. 17 c § föräldrabalken).¹⁵

Vid prövningen av en fråga som gäller vårdnad, boende eller umgänge ska barnets bästa alltid vara avgörande. Vid den bedömningen ska det fästas avseende särskilt vid dels risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, dels barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a §).

Barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b §).

Domar, beslut och av socialnämnden godkända avtal om vårdnad, boende och umgänge kan verkställas i enlighet med bestämmelserna

¹⁵ Se även lagen (2021:530) om informationssamtal och 5 kap. 3 a § socialtjänstlagen (2001:453).

i 21 kap. föräldrabalken. Utgångspunkten är att sådana avgöranden eller avtal ska följas. Domstolen kan vägra verkställighet om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa (21 kap. 6 §). Om barnet har nått en sådan ålder och mognad att barnets vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom då domstolen finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa (21 kap. 5 §). Ett beslut om verkställighet förenas vanligen med ett föreläggande om vite. Ytterst kan det bli aktuellt med hämtning av barnet genom Polismyndighetens försorg (21 kap. 3 §).

5.5 Familjerättslig konfliktlösning

Kommunen ska sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende, umgänge och frågor som gäller barnets försörjning (5 kap. 3 § första stycket 1 socialtjänstlagen [2001:453]). Målet med sådana samtal, s.k. samarbetsamtal, är alltså att få föräldrarna att nå samförstånds lösningar. Men även om detta syfte inte kan uppnås, kan föräldrarna genom samtalen få större förståelse för varandras synpunkter och lära sig att hantera sina konflikter på ett sätt som så lite som möjligt går ut över barnet (prop. 1990/91:8 s. 27).

Kommunen ska även sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal i frågor om vårdnad, boende eller umgänge (5 kap. 3 § första stycket 2). Bestämmelsen innebär däremot inte någon skyldighet för kommunerna att vid samarbetsamtal bistå föräldrar med att upprätta avtal om underhållsbidrag eller att kommunerna ska godkänna innehållet i dem (prop. 2012/13:189 s. 15 och 16).

I Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51) finns närmare anvisningar om samarbetsamtalens genomförande och innehåll. Av de allmänna råden framgår bland annat att samtalen bör ha en tydlig struktur och inriktas på:

- hur barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna bäst tillgodoses,
- barnets behov i övrigt,
- framtiden,

- föräldrarnas samarbetsförmåga, och
- att en lösning nås.

Det framgår också att samtalsledaren, som huvudregel, bör ta med barnet i något skede av samtalen dels för att med utgångspunkt i barnets egna behov och rättigheter ge information och låta barnet berätta om sin situation, dels för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.

Inom ramen för sådana informationssamtal som berörs i föregående avsnitt ska föräldrarna erbjudas samarbetsamtal, om det inte är olämpligt, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form (7 § lagen [2021:530] om informationssamtal). Med stöd eller hjälp i annan form avses insatser såväl inom som utanför kommunens verksamhet. Det kan t.ex. handla om olika typer av föräldragrupper eller familjestödsverksamheter (prop. 2020/21:150 s. 164).

I föräldrabalken finns en bestämmelse som upplyser om den möjlighet som föräldrar har att genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 18 § första stycket). I mål om sådana frågor får domstolen ge socialnämnden eller något annat organ i uppdrag att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (6 kap. 18 § andra stycket). Domstolen har också möjlighet att ge en medlare uppdraget att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa (6 kap. 18 a §).

Kommunen ska också sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det. Med familjerådgivning avses en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer (5 kap. 3 § andra och tredje styckena socialtjänstlagen). Till skillnad från samarbetsamtal behöver alltså familjerådgivning inte nödvändigtvis vara inriktad på frågor som rör barn och rådgivningen är också tillgänglig för familjer utan minderåriga barn.

Med parförhållanden avses inte enbart äktenskap och samboförhållanden utan också andra fasta förbindelser. ”Familjerådgivning” ska inte heller uppfattas så snävt att det endast inbegriper fall då rådgivningen inriktas på ett fortsatt samliv; det täcker också sådan rådgivning som syftar till att dämpa konflikterna efter en separation, så att föräldrarna – om det är föräldrar det handlar om – får möjlighet att

fungera tillsammans i föräldrarollen.¹⁶ Familjerådgivning utgör inte myndighetsutövning. En familjerådgivare kan inte avsluta samtalen med att godkänna föräldrars avtal.¹⁷

Familjerådgivning är en tjänst för vilken kommunerna får ta ut avgifter (8 kap. 2 § socialtjänstlagen).

5.6 Underhållsskyldighet

Föräldrarna ska svara för underhåll åt barnet efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. När föräldrarnas underhållsskyldighet bestäms ska hänsyn tas till barnets egna inkomster och tillgångar samt till barnets sociala förmåner under beaktande av vad som följer av föreskrifterna om dessa. Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller 18 år, om barnet inte går i skolan efter den tidpunkten. I sådana fall är föräldrarna underhållsskyldiga under den tid som skolgången pågår, dock längst till dess att barnet fyller 21 år. Till skolgång räknas studier i grundskolan eller gymnasieskolan och annan jämförlig grundutbildning. I kostnaderna för barnets underhåll ska föräldrarna sinsemellan ta del var och en efter sin förmåga (7 kap. 1 § förädrabalken).

En förälder ska fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till barnet om föräldern inte har vårdnaden om barnet och inte heller varaktigt bor tillsammans med barnet, eller har vårdnaden om barnet gemensamt med den andra föräldern men barnet varaktigt bor tillsammans med endast den andra föräldern (7 kap. 2 § första stycket). Underhållsbidrag fastställs genom dom eller avtal. Vårdnadshavare och förmyndare får företräda barnet i frågor om underhållsbidrag (7 kap. 2 § andra och tredje styckena).

Även den som varaktigt bor tillsammans med annans barn och med förälder som har vårdnaden om barnet kan vara underhållsskyldig gentemot barnet. Den ytterligare förutsättningen är att den personen är gift med föräldern eller har eget barn tillsammans med föräldern. Underhållsskyldigheten bestäms på samma sätt som för en förälder, men gäller inte till den del barnet kan få underhåll från den förälder som den underhållsskyldige inte bor tillsammans med (7 kap. 5 §). Det är alltså fråga om en subsidiär underhållsskyldighet. Syftet med

¹⁶ Jfr Lundgren, Lars och Sunesson, Per-Anders (2021). *Nya sociallagarna* (Version 34, JUNO), kommentaren till 5 kap. 3 § socialtjänstlagen.

¹⁷ Se t.ex. Sjösten, Mats (2020). *Vårdnad, boende och umgänge* (Version 5, JUNO), s. 238.

bestämmelsen är att alla barn i en och samma familj ska ha samma levnadsstandard (prop. 1978/79:12 s. 87 och 88). Om underhållsskyldigheten försummas kan domstol bestämma att den underhållsskyldige ska betala underhållsbidrag till barnet (7 kap. 6 §). Skyldigheten att svara för underhållet till annans barn upphör dock vid en separation från föräldern. Detsamma gäller som huvudregel om barnet flyttar hemifrån.

5.7 Familjeförmåner

Bestämmelser om familjeförmåner finns i avdelning B i socialförsäkringsbalken. Med familjeförmåner avses socialförsäkringsförmåner till föräldrar och barn (8 kap. 1 §). Sådana förmåner är bland annat graviditetspenning, föräldrapenningsförmåner, barnbidrag, underhållsstöd och omvårdnadsbidrag (8 kap. 2 §).

Föräldrabalkens regler om vem som räknas som förälder eller barn till någon gäller som huvudregel även vid tillämpningen av socialförsäkringsbalkens regler (jfr 2 kap. 14 §). För en del förmåner gäller dock ett utvidgat föräldrabegrepp som innebär att vissa särskilt angivna personer likställs med en förälder.

Vid tillämpningen av bestämmelserna om *föräldrapenningsförmåner* likställs med en förälder bland annat förälders make som stadigvarande sammanbor med föräldern och förälders sambo (11 kap. 4 §).¹⁸ Före den 1 juli 2019 gällde som ytterligare förutsättning för att en sambo skulle likställas med en förälder att sambon och föräldern antingen varit gifta med varandra eller har eller har haft gemensamma barn. Kravet slopades bland annat med hänvisning till att det skulle förbättra möjligheten att använda föräldrapenningen för fler familjer med olika familjekonstellationer. I propositionen angavs att det bland annat kan handla om att två samkönade par valt att skaffa barn tillsammans och vårdnadshavarnas partner är delaktiga i vården av barnet, eller om ombildade familjer där en bonusförälder en period avlastar föräldern i vården av barnet eller ges möjlighet att vara än mer närvarande i vården av barnet (prop. 2017/18:276 s. 21–23).

Barnets vårdnadshavare har en särställning på så sätt att de har en självständig rätt till föräldrapenningen. Den som har ensam vårdnad

¹⁸ Dessa personer likställs med en förälder även vid tillämpningen av föräldradedighetslagen (1995:584), se 1 § andra stycket 1–2 lagen.

om ett barn får föräldrapenning under hela förmånstiden. Om vårdnaden är gemensam får vardera vårdnadshavare föräldrapenning under halva förmånstiden. Den som får föräldrapenning kan dock, med viss inskränkning, avstå rätten att få föräldrapenning till förmån för den andra föräldern eller någon sådan person som vid tillämpningen av reglerna om föräldrapenning likställs med en förälder (12 kap. 14–17 §§).

Rätten till tillfällig föräldrapenning kan – bland annat i samband med sjukdom eller smitta hos barnet – överlåtas till var och en som är försäkrad för tillfällig föräldrapenning och som i stället för föräldern avstår från förvärvsarbete för vård av barnet (13 kap. 8 §). Den tillfälliga föräldrapenningen kan alltså överlåtas även till annan person än den som vid tillämpningen av bestämmelserna om föräldrapenning är likställd med en förälder. Försäkringskassan kan också under vissa förutsättningar besluta att någon annan än en förälder ska få rätt till tillfällig föräldrapenning (13 kap. 9 §).

Den som har ensam vårdnad om ett barn får hela *barnbidraget*. Har föräldrarna gemensam vårdnad lämnas barnbidrag med hälften till vardera föräldern. Föräldrarna kan dock i en gemensam anmälan till Försäkringskassan ange vem av dem som ska vara bidragsmottagare (16 kap. 4 och 5 §§). Om föräldrarna inte bor tillsammans men har gemensam vårdnad om barnet lämnas barnbidraget till den förälder som barnet varaktigt bor tillsammans med, om den föräldern har gjort anmälan om det. Vid växelvist boende lämnas barnbidraget med hälften till vardera föräldern efter anmälan av någon av dem (16 kap. 7 §). Det är enbart i särskilda undantagsfall som barnbidraget, på begäran av socialnämnden, kan betalas ut till någon annan än föräldrarna (16 kap. 18 §).

Underhållsstöd kan lämnas till ett barn vars föräldrar inte bor tillsammans. En förälder som är underhållsskyldig för barnet kan bli skyldig att till Försäkringskassan betala hela eller delar av det stöd som lämnats till barnet (17 kap. 2 §). Bestämmelserna om underhållsstöd innehåller ingen hänvisning till 7 kap. 5 § föräldrabalken, dvs. den underhållsskyldighet som i vissa fall kan finnas gentemot annans barn.

Omvårdnadsbidrag utgår när ett barn på grund av funktionsnedsättning kan antas vara i behov av omvårdnad och tillsyn under minst sex månader. Barnet måste också ha mer än måttliga behov av omvårdnad och tillsyn på grund av funktionsnedsättningen (22 kap. 3 och 4 §§). En förälder som är försäkrad har rätt till omvårdnadsbidrag

och bidrag kan endast beviljas för högst två personer för samma barn och tid (22 kap. 3 §). Vid tillämpningen av bestämmelserna om omvårdnadsbidrag likställs med en förälder bland annat en förälders make som stadigvarande sammanbor med föräldern och en förälders sambo som tidigare har varit gift med eller har eller har haft barn med föräldern (22 kap. 2 §). Det utvidgade föräldrabegrepp som gäller för omvårdnadsbidrag är alltså, när det gäller förälders make eller sambo, detsamma som det som gällde för föräldrapenningsförmåner före den 1 juli 2019.

6 Barnkonventionen

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Sverige hade en framträdande roll i arbetet med att ta fram konventionen och var ett av de första länderna att ratificera den. Konventionen trädde i kraft i Sverige den 2 september 1990. I artikel 4 förpliktas staterna att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder som behövs för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Några lagstiftningsåtgärder ansågs inte nödvändiga för att Sverige skulle kunna ratificera barnkonventionen. Svensk rätt ansågs nämligen vara förenlig med konventionens bestämmelser (se SÖ 1990:20, prop. 1989/90:107, bet. 1989/90:SoU28 och rskr. 1989/90:350).

Barnkonventionen har sedan ratificeringen 1990 i vissa delar införlivats i svensk rätt genom transformering. I andra delar har lagstiftaren bedömt att det inte behövs någon transformering eftersom det ansetts råda normharmoni. År 2015 påbörjades dock ett arbete med att göra konventionen till svensk lag och 2018 beslutade riksdagen att barnkonventionen skulle inkorporeras, dvs. gälla som svensk lag. Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter trädde i kraft den 1 januari 2020. Av lagen framgår att barnkonventionen i de engelska och franska originaltexternas lydelse gäller som svensk lag (se prop. 2017/18:186, bet. 2017/18:SoU25 och rskr. 2017/18:389).

Att barnkonventionen numera är inkorporerad innebär emellertid inte att det inte längre finns behov av att fortsätta arbetet med att transformera konventionens bestämmelser inom olika rättsområden. Enligt regeringen krävs nämligen, utöver inkorporering av konventionen, bland annat fortsatt transformering för att barnets rättigheter ska få genomslag. Genom transformering kan författningsbestämmelser tydliggöra vad rättigheterna innebär, vilket ökar förutsebarheten och ger rättstillämparen ytterligare stöd i tolkningen och tillämpningen

av konventionen. Arbetet med att transformera annan lagstiftning som rör barnets rättigheter kan också antas leda till att eventuella luckor i lagstiftningen löpande identifieras. I det fortsatta transformeringsarbetet bör, enligt regeringen, särskilt fokus ligga på principen om barnets bästa som ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser samt barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade (se prop. 2017/18:186 s. 93 och 94).

Mot den bakgrunden beslutade regeringen att ge en särskild utredare i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen i syfte att ge ett stöd i det fortsatta arbetet med transformering av konventionens bestämmelser inom olika rättsområden (dir. 2018:20). Barnkonventionsutredningen lämnade sitt betänkande, Barnkonventionen och svensk rätt, i november 2020. Enligt utredningen stämmer svensk lagstiftning och praxis till största delen överens med barnkonventionen, men inom vissa rättsområden får konventionens bestämmelser inte fullt genomslag (se SOU 2020:63).

Barnkonventionen består av en inledning (preamble) och 54 artiklar. Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Som barn räknas varje människa under 18 år, om inte han eller hon blir myndig tidigare enligt den nationella lagstiftningen (artikel 1).

Barnkonventionen vilar på fyra grundläggande principer för både tolkningen och tillämpningen av konventionen. Principerna fastställer också konventionens ändamål och syfte, nämligen att varje barn utan åtskillnad har mänskliga rättigheter (förbudet mot diskriminering, artikel 2.1) som ska garantera barnets liv och överlevnad (rätten till liv och utveckling, artikel 6), att alla beslutsfattare i första hand ska beakta vad som bedöms vara bäst för barnet vid alla beslut eller åtgärder som rör barn (barnets bästa, artikel 3.1) och att barnet ska få uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör det (rätten att få komma till tals, artikel 12). Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 – om statens skyldigheter – ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen.

Begreppet barnets bästa består av tre delar: det är en materiell rättighet, en rättslig tolkningsprincip och ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser. Rätten att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet är en materiell rättighet. Barnets bästa ska i denna bedömning, när olika intressen vägs mot varandra, väga tungt men inte ensamt vara

utslagsgivande. I det enskilda fallet kan andra samhällsintressen väga tyngre. Principen om barnets bästa ska alltid tillämpas när man fattar ett beslut som rör ett enskilt barn eller grupper av barn. Barnets bästa är även en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Om en rättsregel är öppen för fler än en tolkning, ska den tolkning som mest verkningfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde. Barnets bästa kan inte definieras en gång för alla utan måste kopplas till det individuella barnet och barnets situation. Principen om barnets bästa måste ses som ett tillvägagångssätt i varje beslutsprocess där barn är berörda. Vidare bör varje beslut som rör ett eller flera barn innehålla en motivering där det bland annat bör framgå vilka aspekter som beslutsfattaren ansett vara relevanta i bedömningen av barnets bästa. Om beslutet inte stämmer överens med barnets åsikter bör orsaken till detta tydligt anges. I de undantagsfall där den valda lösningen inte överensstämmer med barnets bästa bör skälen till att något annat vägt tyngre klargöras för att visa att barnets bästa noga har analyserats och övervägts (se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 [2013] om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa och prop. 2017/18:186 s. 96).

Av särskilt intresse för utredningens arbete är de artiklar i konventionen som avser barnets rätt till familj och identitet. En central sådan artikel är artikel 7 som innebär att ett barn ska registreras omedelbart efter födelsen och från födelsen ha rätt till ett namn, rätt att förvärva ett medborgarskap och, så långt det är möjligt, rätt att få veta vilka hans eller hennes föräldrar är och få deras omvårdnad.

Konventionen innehåller inte någon definition av begreppet förälder. FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) i Genève¹ har dock understrukit vikten av att en stat erkänner olika former för familjebildning och att begreppet förälder därför bör tolkas brett. Enligt kommittén omfattar begreppet bland annat biologiska/genetiska föräldrar, adoptivföräldrar, fosterföräldrar och medlemmar av den utökade familjen enligt lokal sedvänja (se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 [2013] om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa p. 59). Begreppet får därför anses omfatta både en genetisk förälder och den som blir rättslig förälder till barnet när barnet föds. Tolkningen av artikel 7 är inte

¹ Barnrättskommittén består av 18 oberoende experter och granskar de framsteg som gjorts av konventionsstaterna i fråga om förverkligandet av rättigheterna enligt konventionen. Kommittén ger i den rollen vägledning i tolkningen av konventionen och bidrar till en fördjupad förståelse för innebörden av konventionens rättigheter.

entydig när det gäller barnets rätt att få veta vilka hans eller hennes genetiska föräldrar är. Alla länder ger inte barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller en rätt till information om donatorns identitet. Barnrättskommittén noterade med anledning av granskningen av bland annat Danmarks och Norges periodiska rapporter att det kan finnas en motsättning mellan barns rätt att få vetskap om sitt ursprung och regeln om möjlighet att hemlighålla en spermiedonators identitet.² Det framgår inte av konventionen hur ett barn ska få veta vem som är hans eller hennes föräldrar, utan detta har lämnats till varje stat att avgöra. Rätten till vetskap om föräldrarna är inte absolut. Av artikelns ordalydelse framgår att rättigheten gäller så långt det är möjligt.

Ett barn har också rätt att bli omvårdat av sina föräldrar. Vad som avses med att bli omvårdat framgår inte av artikeln. En viss ledning kan dock fås genom andra artiklar i konventionen och genom konventionen i sin helhet. I artikel 18 erkänns principen om att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppföstran och utveckling, vilket t.ex. innebär ett ansvar för att barnet får hälso- och sjukvård när det behöver det och att barnet går i skola. Enligt samma artikel ska föräldrarna låta sig vägledas av vad som bedöms vara barnets bästa. Av artikel 27 framgår att det är föräldrarna som har huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling. Enligt artikel 5 ska en stat respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar att, på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga, ge sitt barn lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i konventionen. Också rättigheten att bli omvårdad är begränsad av att det måste vara möjligt.

En annan viktig artikel för utredningens arbete är artikel 8. Enligt artikeln förbinder sig staterna att respektera barnets rätt att behålla sin identitet, inklusive medborgarskap, namn och släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag, utan olagligt ingripande. Artikeln kan åberopas till stöd för barnets rätt att få vetskap om sitt ursprung och bör läsas i anslutning till artikel 7. Vad som avses med släktförhållanden³ framgår inte av artikel 8, men uttrycket indikerar att fler än ett barns föräldrar är av betydelse för barnets identitet.⁴ Vidare bör

² CRC/C/15/Add.23 p. 10 och CRC/C/15/Add.33 p. 11.

³ Family relations i den engelska versionen och relations familiales i den franska.

⁴ Tobin, John (red.) (2019). *The UN Convention on the Rights of the Child – a Commentary*, s. 297.

det i begreppet släktförhållanden ingå att få vetskap om sina föräldrar i enlighet med artikel 7.1 och att inte skiljas från sina föräldrar (jfr artiklarna 9, 10, 11 och 22). Listan över vad som inkluderas i en identitet ska dock inte ses som uttömmande, vilket även framgår av förarbetena till konventionen.⁵

Ytterligare en artikel som är av intresse är artikel 9. Enligt artikeln ska staterna säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja, utom i de fall ett åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida eller när föräldrarna lever åtskilda och beslut måste fattas om var barnet ska bo. Ett beslut om åtskiljande av barn och föräldrar får endast fattas av en behörig myndighet som är underställd rättslig prövning. I den situationen att barn och förälder redan har skilts från varandra, ska staterna respektera rätten för barnet att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och en direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

Konventionen ger uttryck för föräldrarnas och familjens viktiga roll i barnets liv och utveckling för att tillvarata barnets rättigheter. Konventionens inledning lyfter fram familjen som den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för barnets utveckling och välfärd. Barnets rätt till sina föräldrar uttrycks på olika sätt i konventionen.⁶ I konventionen betonas att det är föräldrarna eller vårdnadshavarna som har ansvar för att barnets behov, intressen och rättigheter tas till vara med utgångspunkt i barnets bästa.⁷ Samtidigt erkänner konventionen barnets rätt till skydd och omvårdnad i de fall då föräldrarna eller vårdnadshavarna inte kan fullgöra sitt ansvar (se bland annat artikel 20). Utgångspunkten i konventionen är det enskilda barnets behov och intressen, inte föräldrarnas eller vårdnadshavarnas.

⁵ Legislative History of the Convention on the Rights of the Child (2007), artikel 8 D 1 p. 22.

⁶ Se bland annat artikel 9 om statens skyldighet att säkerställa att barnet inte skiljs från sina föräldrar, artikel 10 om familjeåterförening och barnets rätt att ha direkt kontakt med båda föräldrarna även om de är bosatta i olika stater samt artikel 11 om statens skyldighet att bekämpa olovligt bortförande av barn.

⁷ Se bland annat artikel 5 om att staten ska respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrarna eller vårdnadshavarna för barnets utveckling och artikel 18 om föräldrarnas eller vårdnadshavarnas gemensamma ansvar för barnets uppfostran och utveckling.

7 Europakonventionen

7.1 Allmänt om konventionen

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) ratificerades av Sverige 1952. Sedan den 1 januari 1995 gäller Europakonventionen med tilläggsprotokoll som lag i Sverige (lagen [1994:1219] om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna). Enligt 2 kap. 19 § regeringsformen gäller vidare att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen. Bestämmelsen innebär att Europakonventionens ställning är svagare än grundlag, men starkare än vanlig lag.

Det är i första hand de enskilda konventionsstaterna som har ansvaret för att fri- och rättigheterna i Europakonventionen respekteras. Genom Europadomstolens verksamhet sker dock en rättslig kontroll av att staterna uppfyller sina förpliktelser enligt konventionen. Domstolen får därför, om alla nationella rättsmedel har uttömts, ta upp mål till prövning efter klagomål från bland annat enskilda personer och icke-statliga organisationer. Europadomstolens praxis är ett viktigt instrument vid tolkning av konventionen.

Genom konventionen och tilläggsprotokollen garanteras ett antal specifika fri- och rättigheter. Dessa är bland annat rätten till frihet och säkerhet (artikel 5), rätten till en rättvis rättegång (artikel 6), rätten till skydd för privat- och familjeliv (artikel 8) och rätten till skydd för egendom (artikel 1 i tilläggsprotokoll 1).

Konventionen skyddar även rätten att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de nationella lagar som reglerar utövandet av den rättigheten (artikel 12). Artikeln skyddar bara relationer mellan giftasvuxna män och kvinnor. Samlevnad mellan två personer av samma kön

kan däremot falla inom begreppet familjeliv vid tillämpningen av artikel 8.¹

Europakonventionen innehåller också ett förbud mot diskriminering. Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i konventionen ska säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt (artikel 14). Diskrimineringsgrunderna är inte uttömmande. Av Europadomstolens praxis framgår bland annat att även sexuell läggning omfattas av skyddet mot diskriminering.²

Artikel 14 är enbart tillämplig när det gäller rättigheter som skyddas av konventionen och kan inte åberopas ensam. Det krävs däremot inte att någon annan rättighet har kränkts för att artikel 14 ska ha överträtts.³ En tillämpning av artikel 14 kan endast komma i fråga om det rör sig om en olikbehandling av personer som befinner sig i jämförbara situationer. En sådan olikbehandling är dessutom bara diskriminerande om den inte har någon objektiv och godtagbar grund. En åtgärd som innebär olikbehandling måste alltså ha ett legitimt ändamål för att inte vara diskriminerande. Åtgärden ska även stå i rimlig proportion till det eftersträvade målet.⁴ Olikbehandling som grundar sig på kön eller sexuell läggning kräver särskilt tungt vägande skäl för att vara godtagbar.⁵

Av störst intresse för utredningen är artikel 8. Enligt den artikeln har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Rättigheten får bara inskränkas med stöd av lag och endast i den utsträckning som är nödvändig med hänsyn till vissa särskilt angivna intressen, bland annat skyddet för hälsa och moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Artikel 8 innebär i första hand en förpliktelse för staten att avhålla sig från otillåtna ingrepp i den skyddade rättigheten. Staten ska dock även vidta positiva åtgärder för att skydda den enskildes privatsfär. Det kan handla om lagstiftning, men också om skydd mot övergrepp i särskilda situationer.

Rätten till skydd för privat- och familjeliv tillkommer varje individ, dvs. både barn och vuxna. Barnet har ett självständigt krav på

¹ *Schalk och Kopf mot Österrike* (30141/04), dom den 24 juni 2010.

² Se bland annat nämnda *Schalk och Kopf mot Österrike* och där angivna hänvisningar.

³ Se t.ex. *E.B. mot Frankrike* (43546/02), dom den 22 januari 2008.

⁴ Se t.ex. *Burden mot Förenade kungariket* (13378/05), dom den 29 april 2008.

⁵ *Karner mot Österrike* (40016/98), dom den 24 juli 2003.

respekt för sitt privat- och familjeliv. Europadomstolen har även slagit fast att barnets bästa är ett grundläggande intresse som är överordnat annan hänsyn. Konventionsstaterna är också skyldiga att tillhandahålla processuella garantier som säkerställer att det som är bäst för barnet kan genomföras i praktiken.⁶

Europadomstolen har genom ett stort antal domar klargjort den närmare innebörden av rätten till skydd för privat- och familjeliv. Domstolens tolkning av vad som ryms inom den rättigheten har utvecklats över tid i takt med att samhällets syn på familjebildning har förändrats. Inom tillämpningsområdet för artikeln faller bland annat frågor om föräldraskap och ursprung, vårdnad och umgänge samt omhändertaganden av barn. Artikeln omfattar även en mängd andra frågor, exempelvis frågor om sexuella relationer, rätten till ett namn och skyddet för den personliga integriteten.

Vissa av Europadomstolens avgöranden är av särskilt intresse för de frågor som utredningen har att överväga. I de följande avsnitten behandlas därför sådan praxis mer ingående.

7.2 Fastställande av föräldraskap

Rätten till respekt för familjelivet omfattar att det finns en nationell reglering som gör barnets integration med sin familj möjlig från födelsen eller i annat fall så tidigt som möjligt.⁷ Med familj avses i första hand makar och sambor samt i förekommande fall deras minderåriga barn.⁸ Även när föräldrarna inte är sammanboende kan omständigheterna i det enskilda fallet medföra att en relation uppkommit som är tillräcklig för att omfattas av rätten till respekt för familjelivet.⁹ I vissa fall har dock bandet mellan ett barn och dess genetiska far ansetts vara så svagt att det inte utgör familjeliv i konventionens mening. Europadomstolen har exempelvis funnit att en man som donerat spermier till ett kvinnligt samkönat par inte stod i en familjrelation till barnet trots att han haft viss kontakt med barnet under dess första levnadsår.¹⁰

⁶ Se t.ex. *Strand Lobben m.fl. mot Norge* (37283/13), dom den 10 september 2019.

⁷ Se *Marckx mot Belgien* (6833/74), dom den 13 juni 1979 och *Jonston m.fl. mot Irland* (9697/82), dom den 18 december 1986.

⁸ Se bland annat *Keegan mot Irland* (196969/90), dom den 26 maj 1994.

⁹ Jfr t.ex. *Kroon m.fl. mot Nederländerna* (18535/91), dom den 27 oktober 1994 och *L. mot Nederländerna* (45582/99), dom den 1 juni 2004. Se även avsnitt 7.5 för ytterligare exempel på relationer som i praxis ansetts utgöra ett så kallat "de facto-familjeliv" och som åtnjuter skydd enligt artikel 8.

¹⁰ Kommissionens beslut i målet *J.R.M mot Nederländerna* (16944/90), beslut den 8 februari 1993.

Barnet har ett starkt intresse av att föräldraskapet kan utredas och fastställas. Om syftet med att fastställa ett föräldraskap är att skapa en personlig relation till sin förälder omfattas barnets intressen av rätten till familjeliv. Är syftet i stället att få klarhet i sin personliga identitet är det skyddet för privatlivet som blir aktuellt.¹¹ Europadomstolen har i ett stort antal domar uttalat sig om barnets rättigheter vid fastställande av faderskap. Här redovisas ett urval av sådana avgöranden.

I målet *Jevremovic mot Serbien* fann Europadomstolen att en långsam handläggning av ett faderskapsmål inneburit en kränkning av barnets rätt till privatliv, eftersom barnet under lång tid tvingats leva i ovisshet om sin identitet och sitt ursprung.¹²

Genom målen *Mikulić mot Kroatien* och *Ebru och Tayfun Engin Çolak mot Turkiet* har Europadomstolen klargjort att en stat måste ha effektiva medel för att kunna utreda och fastställa faderskap, även när den utpekade fadern inte medverkar. Båda fallen rörde presumtiva fäder som under flera år förhalat utredningen av faderskapet genom att inte komma till de provtagningar som myndigheterna beslutat om. Europadomstolen slog fast att staten har vissa skyldigheter att se till att det finns effektiva medel för att genomföra provtagningar mot en persons vilja.¹³

I målen *Grönmark* och *Backlund mot Finland* behandlade Europadomstolen tidsmässiga begränsningar av barnets rätt att väcka talan om fastställande av faderskap. Den lagstiftning som var aktuell i målen innebar att en sådan talan inte kunde föras efter ett visst datum respektive efter den presumtiva faderns död. Gemensamt för de båda målen var att talan fördes av ett vuxet barn som hade tillgång till avgörande DNA-bevisning. I det ena fallet hade det för klaganden över huvud taget inte varit möjligt att väcka talan innan denne fick tillgång till DNA-bevisning, och när den bevisningen väl fanns tillgänglig hade fristen löpt ut. I det andra fallet kunde klaganden inte väcka talan före vuxen ålder och när klaganden väl blev myndig hade talrätten redan gått förlorad eftersom den utpekade fadern var död. Europadomstolen uttalade att det i och för sig inte är oförenligt med konventionen att uppställa tidsfrister för att väcka en faderskapstalan,

¹¹ Den som vill få kännedom om sina föräldrar enbart för att få ta del av ett arv omfattas däremot inte av skyddet enligt artikel 8 (*Haas mot Nederländerna* [36983/97], dom den 13 januari 2004).

¹² *Jevremovic mot Serbien* (3150/05), dom den 17 juli 2007.

¹³ *Mikulić mot Kroatien* (53176/99), dom den 7 februari 2002 och *Ebru och Tayfun Engin Çolak mot Turkiet* (60176/00), dom den 30 maj 2006.

eftersom en sådan begränsning kan motiveras av intresset att skapa klarhet och säkerhet i familjerelationer. Men de finska reglerna ansågs vara alltför strikta eftersom dessa innebar att det, trots tillgång till DNA-bevisning, inte funnits någon möjlighet att få faderskapsfrågan prövad. Domstolen framhöll att reglerna inte gav utrymme för några intresseavvägningar i de enskilda fallen och fann i båda målen att rätten till respekt för privatlivet hade kränkts.¹⁴

Målet *Phinikaridou mot Cypern* gällde en kvinna som inte hade fått reda på vem som var hennes far förrän efter det att tidsfristen för att väcka faderskaps talan löpt ut. Europadomstolen ansåg att en undantagslös tidsfrist som inte tog hänsyn till när barnet fick kännedom om faderskapet var oförenlig med artikel 8.¹⁵ Europadomstolen förde ett liknande resonemang i målen *Laakso* och *Röman mot Finland*.¹⁶

Europadomstolen har vid flera tillfällen prövat om den som tror sig vara far till ett barn har en på konventionen grundad rätt att väcka talan med syftet att få det egna faderskapet fastställt. Domstolen har bland annat i avgörandena *Abrens* och *Kautzor mot Tyskland* uttalat att artikel 8 inte nödvändigtvis innefattar en skyldighet att tillåta den presumtiva fadern att angripa den rättsliga faderns status som far. Enligt domstolen omfattas visserligen mannens intresse att bli erkänd som barnets far av rätten till respekt för privatlivet. Men domstolen kom i de här båda fallen fram till att det var befogat att inskränka den rättigheten med hänsyn till det motstående intresset att skydda det befintliga familjebandet mellan barnet och den rättsliga fadern. Någon överträdelse av artikel 8 hade därför inte skett. Europadomstolen betonade att det inte finns någon samsyn mellan konventionsstaterna i fråga om talerätten för en presumtiv far, och att det därför ska tillämpas en bredare bedömningsmarginal (s.k. ”margin of appreciation”) till förmån för den enskilda staten.¹⁷

Europadomstolen gjorde liknande överväganden i målet *Kristián Barnabás Tóth mot Ungern*. Domstolen fann även i det fallet att den nationella domstolen agerade i enlighet med konventionen när den gjorde en avvägning mellan de intressen som fanns att ta hänsyn till och vid den bedömningen kom fram till att barnets bästa väge tyngre

¹⁴ *Grönmark mot Finland* (17038/04) och *Backlund mot Finland* (36498/05), domar den 6 juli 2010.

¹⁵ *Phinikaridou mot Cypern* (23890/02), dom den 20 december 2007.

¹⁶ *Laakso mot Finland* (7361/05), dom den 15 januari 2013 och *Röman mot Finland* (13072/05), dom den 29 januari 2013.

¹⁷ *Abrens mot Tyskland* (45071/09) och *Kautzor mot Tyskland* (23338/09), domar den 22 mars 2012.

än den presumtiva faderns önskemål att få till stånd en prövning av faderskapsfrågan.¹⁸

I målet *Nylund mot Finland* hade klaganden levt tillsammans med modern vid tiden då barnet tillkom, men när barnet föddes hade modern i stället gift sig med en annan man. Den mannen ansågs som far till barnet till följd av regler om faderskapspresumtion. Klaganden saknade möjlighet att mot modern och hennes nya mans vilja få faderskapsfrågan prövad. Europadomstolen konstaterade att presumptionen bidrog till rättssäkerhet och klarhet i familjereationer och att det var befogat att de nationella domstolarna prioriterade barnet och den befintliga familjens intressen framför den presumtiva faderns önskan. Domstolen framhöll även att den finska lagstiftningen ger barnet möjlighet att själv väcka talan om faderskapet när barnet fyllt 15 år. Den möjligheten skulle barnet förvägras om klaganden tilläts att föra talan i faderskapsfrågan.¹⁹

I sammanhanget bör även avgörandet *Kroon m.fl. mot Nederländerna* uppmärksammas. Europadomstolen konstaterade i den domen att en rättslig presumtion i fråga om faderskap inte ska upprätthållas, när det klart strider mot både biologiska²⁰ realiteter och önskemålen hos de närmast berörda utan att gagna någon.²¹

I målet *Rózański mot Polen* fann Europadomstolen att den presumtiva faderns rättigheter enligt artikel 8 hade kränkts. Faderskapet hade bekräftats av en annan man som modern hade inlett en relation med. Klaganden hade bland annat begärt att en god man skulle förordnas och för barnets räkning föra talan om faderskapet. Klagandens begäran avsågs med hänvisning enbart till den omständigheten att faderskapet redan var bekräftat. Europadomstolen var kritisk till detta och underströk att det fanns andra intressen att ta hänsyn till. Enligt domstolen hade man rimligen kunnat förvänta sig att de nationella myndigheterna i stället skulle ha vägt den presumtiva faderns önskemål mot de intressen som gjorde sig gällande för barnet och den familj som tillkommit genom den redan lämnade faderskapsbekräftelsen. Domstolen ansåg dessutom att de nationella myndigheterna hade behandlat faderskapsfrågan vårdslöst, bland annat av det skälet

¹⁸ *Krisztián Barnabás Tóth mot Ungern* (48494/06), dom den 12 februari 2013.

¹⁹ *Nylund mot Finland* (27110/95), beslut den 29 juni 1999.

²⁰ I avsnittet Vissa begrepp och förkortningar förklaras hur begreppen biologiskt respektive genetiskt föräldraskap används i betänkandet. När vi i det här kapitlet redovisar Europadomstolens avgöranden använder vi samma terminologi som domstolen.

²¹ *Kroon m.fl. mot Nederländerna* (18535/91), dom den 27 oktober 1994.

att det inte gjordes några försök att reda ut de faktiska förhållandena. Slutligen påpekade domstolen att det var problematiskt att det helt saknades regler i fråga om hur myndigheterna skulle utöva sin makt att bestämma om en faderskapstalan skulle få föras eller inte.²²

7.3 Rätten till kännedom om genetiskt ursprung

Rätten till privat- och familjeliv innefattar även en rätt att känna till sitt genetiska ursprung. Inte heller denna rättighet är absolut. Inskränkningar i rättigheten måste dock bygga på en rimlig avvägning mellan relevanta intressen för att vara förenlig med artikel 8.

Målet *Odièvre mot Frankrike* gällde en kvinna som växt upp i en adoptivfamilj och som i vuxen ålder begärde att få ta del av sekretessbelagda handlingar som innehöll uppgifter om hennes biologiska mor. Hon fick ta del av viss allmän information, men moderns identitet avslöjades inte. Europadomstolen konstaterade att det fanns många olika intressen att väga mot varandra och kom fram till att det i fransk rätt hade gjorts en rimlig avvägning. Den franska staten ansågs inte ha överträtt artikel 8 när den gav moderns rätt till anonymitet företräde framför dotterns rätt att känna till sitt ursprung.²³

I målet *Godelli mot Italien* var förhållandena likartade. En väsentlig skillnad var dock att barnet inte ens hade möjlighet att ta del av någon anonymiserad information om sitt ursprung. Europadomstolen kom fram till att den italienska staten inte hade hittat en rimlig balans och uppnått proportionalitet mellan de intressen som stod på spel. Staten hade därför överskridit sin bedömningsmarginal och en kränkning av artikel 8 ansågs ha skett.²⁴

Genom avgörandet *Jäggi mot Schweiz* gjorde Europadomstolen klart att intresset av att känna till sitt ursprung inte endast gäller unga människor. Tvärtom ansåg domstolen att detta intresse snarare ökar med åldern. Intresset upphör inte heller i och med att föräldern avlider. Målet gällde en man som hade begärt att ett vävnadsprov skulle tas från en avliden person för genomförande av en DNA-analys som kunde bringa klarhet i frågan om den avlidne var mannens biologiska far. Detta tillät inte staten. Omständigheterna i fallet var enligt Europadomstolen sådana att klagandens starka intresse att få veta sitt ur-

²² *Rózański mot Polen* (55339/00), dom den 18 maj 2006.

²³ *Odièvre mot Frankrike* (42326/98), dom den 13 februari 2003.

²⁴ *Godelli mot Italien* (33783/09), dom den 25 september 2012.

sprung väjde tyngre än de intressen som kunde tala mot en provtagning. En kränkning av artikel 8 hade därmed skett.²⁵

7.4 Hävande av föräldraskap

Europadomstolen har i flera fall uttalat sig om artikel 8 i förhållande till tidsfrister och andra begränsningar för den rättsliga fadern att väcka talan om hävande av faderskapet. Av avgörandena framgår att sådana begränsningar måste bygga på en rimlig avvägning mellan intresset av rättsäkerhet och trygghet i familjerelationer och den rättsliga faderns intresse att få fastställt att han inte är far till barnet. Här sammanfattas några av domstolens avgöranden.

I målet *Tavli mot Turkiet* hade klaganden, i enlighet med gällande regler om faderskapspresumtion, registrerats som far till ett barn men omedelbart efter födelsen ifrågasatt faderskapet. Detta ledde till att det togs ett blodprov som visade att det var troligt att mannen i fråga var far till barnet. Den nationella domstolen ansåg bland annat med hänsyn till resultatet av blodprovet att det inte fanns grund för att häva faderskapet. Mer än 15 år senare gjordes ett DNA-test som visade att klaganden inte var far till barnet. Med det resultatet ville klaganden få till stånd en omprövning av faderskapsfrågan, men de nationella domstolarna ansåg inte att den vetenskapliga utveckling som skett var skäl nog för att pröva saken på nytt. Europadomstolen kom fram till att den ståndpunkten innebar en oproportionerlig begränsning av klagandens rätt att få faderskapet prövat med den nya bevisningen. Domstolen ansåg inte att staten hade uppnått en rimlig balans mellan klagandens intresse och det allmänna intresset av rättsäkerhet i familjerelationer. Klagandens rättigheter enligt artikel 8 hade därför kränkts.²⁶

Även i målet *Paulik mot Slovakien* fann Europadomstolen att det var oförenligt med artikel 8 att neka en förnyad prövning av faderskapsfrågan när den fastställda fadern efter lång tid kunnat skaffa fram bevisning om att han inte kunde vara far till barnet. Domstolen underströk att det var fråga om ett vuxet barn som inte var beroende av den rättsliga fadern och som inte motsatte sig ett hävande av faderskapet. Barnet var i stället den som hade tagit initiativet till den DNA-under-

²⁵ *Jaggi mot Schweiz* (58757/00), dom den 13 juli 2006.

²⁶ *Tavli mot Turkiet* (11449/02), dom den 9 november 2006.

sökning som utförts. Vid dessa förhållanden var det inte till fördel för någon att hindra en faderskapstalan som dels syftade till att nå överensstämmelse mellan rättslig status och biologiska realiteter, dels låg i linje med de berörda personernas önskemål.²⁷

I målet *Shofman mot Ryssland* var det genom ett DNA-prov klarlagt att klaganden inte var far till det barn som hans hustru hade fött. Klaganden hade dock ingen möjlighet att väcka talan om hävande av faderskapet eftersom tidsfristen för en sådan talan löpt ut. Enligt den ryska lagstiftningen skulle talan ha väckts inom ett år från det att den som registrerats som far till barnet fått kännedom om registreringen. Klaganden hade först efter den tidsfristen fått klart för sig att han inte var far till barnet. Europadomstolen ansåg inte att det var proportionerligt att inskränka klagandens talerätt på det sätt som skett.²⁸

Omständigheterna i målet *Mizzi mot Malta* var likartade. Det fanns ett DNA-prov som visade att klaganden inte var far till barnet. Enligt den maltesiska lagstiftningen skulle talan om hävande av faderskapet väckas inom sex månader från barnets födelse. Det var först efter den tidpunkten som klaganden hade fått veta att han inte kunde vara far till barnet. Även i det här fallet kom Europadomstolen fram till att staten hade gjort sig skyldig till en överträdelse av artikel 8. Klagandens intresse av att få faderskapsfrågan omprövad i ljuset av den nya bevisningen vägde tyngre än det allmänna intresset av rättssäkerhet i fråga om familjerelationer.²⁹

I målet *İyilik mot Turkiet* var förhållandena annorlunda såtillvida att det inte fanns något utfört DNA-prov när klaganden efter flera decennier begärde att faderskapet skulle prövas på nytt. Klaganden hänvisade till att det inte tidigare hade varit möjligt att fastställa faderskap med hjälp av DNA-teknik och begärde att en DNA-undersökning skulle utföras. Den nationella domstolen avslog denna begäran. Europadomstolen konstaterade att det inte fanns någonting som tydde på att barnet efter mer än 30 år önskade genomgå en DNA-undersökning som eventuellt kunde leda till nya slutsatser i faderskapsfrågan. Den turkiska domstolen hade, när den vägrade en DNA-undersökning, gjort en rimlig avvägning av de motstående intressen som fanns att beakta och någon kränkning av artikel 8 förelåg inte.³⁰

²⁷ *Paulík mot Slovakien* (10699/05), dom den 10 oktober 2006.

²⁸ *Shofman mot Ryssland* (74826/01), dom den 24 november 2005.

²⁹ *Mizzi mot Malta* (26111/02), dom den 12 januari 2006.

³⁰ *İyilik mot Turkiet* (2899/05), dom den 6 december 2011.

Också målen *Darmoń* och *Klocek mot Polen* gällde den situationen att en man efter många år velat ifrågasätta sitt faderskap utan att kunna lägga fram någon bevisning om den saken. Männen hänvisade även här till den tekniska utveckling som fört med sig att det numera skulle vara möjligt att utreda faderskapet genom en DNA-undersökning. För *Darmoń* hade tidsfristen att väcka talan löpt ut. I *Kloceks* fall var det res judicata som föranledde den nationella domstolen att avvisa talan. Europadomstolen fann i båda målen att klagomålen var uppenbart ogrundade.³¹

Ett annat exempel där intresset av rättssäkerhet och trygghet i familjereationer ansetts väga tyngre än mannens intresse att få faderskapet hävt är *Yildirim mot Österrike*. Klaganden hade gift sig med barnets mor under graviditeten och var medveten om att han inte var barnets far. När barnet föddes presumerades klaganden vara far till barnet till följd av äktenskapet med modern. Enligt den nationella lagstiftningen kunde fadern själv väcka talan om hävande av faderskapet inom ett år från det att han fick kännedom om de omständigheter som gav upphov till tvivel i faderskapsfrågan. Fristen började dock löpa som tidigast vid barnets födelse. Efter ettårsfristen kunde bara åklagare väcka talan om hävande av faderskapet och då endast om det var påkallat från allmän synpunkt eller av hänsyn till barnets intressen. Klaganden väckte själv ingen talan inom ettårsfristen och åklagaren ansåg inte att det låg i barnets intresse att häva faderskapet, bland annat eftersom barnet i sådana fall riskerade att förlora underhåll samtidigt som det skulle förbli osäkert vem som var barnets far. Europadomstolen kom fram till att de nationella myndigheterna hade gjort en rimlig avvägning av de olika intressen som fanns att ta hänsyn till. Någon överträdelse av artikel 8 förelåg därför inte.³²

Även i målet *A.L. mot Polen* godtog Europadomstolen att den nationella lagstiftningen begränsade faderns rätt att väcka talan om hävande av faderskapet. Målet gällde en man som i nära anslutning till barnets födelse gifte sig med barnets mor och bekräftade faderskapet. Mannen erkände faderskapet trots att han var medveten om att han förmodligen inte var far till barnet. Mer än tio år senare togs ett DNA-prov som visade att mannen inte var barnets biologiska far. Enligt den polska lagstiftningen hade fadern själv rätt att föra talan om att

³¹ *Darmoń mot Polen* (7802/05), beslut den 17 november 2009, och *Klocek mot Polen* (20674/07), beslut den 27 april 2010.

³² *Yildirim mot Österrike* (34308/96), dom den 19 oktober 1999.

ogiltigförklara bekräftelsen inom ett år. Efter utgången av den fristen kunde åklagaren föra en sådan talan, vilket i det här fallet också skedde. Men domstolen ogillade åklagarens talan med hänvisning till att det inte låg i barnets intresse att ogiltigförklara faderskapsbekräftelsen. Europadomstolen underströk att klaganden erkänt faderskapet av egen vilja och med vetskap om att de verkliga förhållandena. Det fanns därför inget hinder för klaganden att väcka talan inom den för honom gällande ettårsfristen. Under sådana omständigheter var det befogat av den nationella domstolen att låta barnets intressen väga tyngre än faderns önskan att få faderskapet hävt. Europadomstolen påpekade även att det fanns en möjlighet för barnet att själv föra en negativ faderskapstalan efter uppnådd myndighetsålder.³³

I målet *Wulff mot Danmark* gjorde klaganden gällande att en kränkning av artikel 8 skett när de nationella domstolarna vägrat att pröva faderskapsfrågan på nytt trots att det genom DNA-bevisning var klarlagt att klaganden inte var far till barnet. Europadomstolen avvisade klagomålet som uppenbart ogrundat och framhöll även i det här fallet att klaganden redan innan han åtog sig faderskapet hade kännedom om de förhållanden som senare föranledde honom att initiera en DNA-undersökning. Det var därför andra skäl än sådana som har samband med lagstiftningen som ledde till att klaganden inte ifrågasatte faderskapet inom den tidsfrist som gällde för honom. Domstolen framhöll också att barnet under drygt tre års tid haft en nära kontakt med klaganden och att det inte var att förvänta att en ny prövning av faderskapsfrågan skulle leda till att någon annan erkände faderskapet. Även med hänsyn till dessa förhållanden var det befogat att lägga störst vikt vid barnets intressen.³⁴

Målet *Zaiet mot Rumänien* gällde ogiltigförklaring av adoption men kan ändå vara av visst intresse i sammanhanget. En adoption hade efter drygt 30 år upphävts på grund av att adoptionen ansågs ha kommit till stånd av ekonomiska skäl. Europadomstolen uttalade att detta var en drastisk åtgärd som krävde starka skäl för att kunna accepteras. Några sådana skäl förelåg inte och upphävandet av adoptionen utgjorde därför en kränkning av adoptivbarnets rätt till respekt för sitt familjeliv.³⁵

³³ *A.L. mot Polen* (28609/08), dom den 18 februari 2014.

³⁴ *Wulff mot Danmark* (35016/07), beslut den 9 mars 2010.

³⁵ *Zaiet mot Rumänien* (44958/05), dom den 24 mars 2015.

Det kan slutligen tilläggas att Europadomstolen i målet *Rasmussen mot Danmark* bedömde att det inte utgjorde diskriminering enligt artikel 14 att tillämpa en ordning som innebar att den man som på grund av äktenskap presumerats vara far till ett barn var tvungen att väcka talan om hävande av faderskapet inom viss tid samtidigt som talerätten för barnet och modern inte var underkastad någon tidsbegränsning.³⁶

7.5 Familjeband mellan barn och andra närstående än rättsliga föräldrar

Rätten till skydd för familjeliv gäller inte enbart relationer mellan barn och rättsliga föräldrar. Tvärtom finns det en mängd andra relationer som beroende på omständigheterna kan anses som familjeliv i konventionens mening. Sådana relationer förutsätter inga genetiska band.³⁷ Däremot är det vanligen så att de personer som ingår i ett familjeliv under någon tid har bott tillsammans. Men det finns inget absolut krav på sammanboende för att en relation ska anses som familjeliv enligt artikel 8.³⁸ Det ska dock understrykas att de rättigheter som kan härledas ur artikeln är mindre långtgående när det gäller mera avlägsna familjerelationer än i fråga om förhållandet mellan föräldrar och barn.

I det här avsnittet redovisas ett urval av de avgöranden som berör rätten till skydd för familjeliv mellan barn och andra närstående än rättsliga föräldrar. Det handlar bland annat om situationer där ett socialt föräldraskap har etablerats. Det som Europadomstolen i regel haft anledning att uttala sig om är frågan om umgängesrätt för den person som har utvecklat en nära relation med barnet.

Europadomstolen har vid flera tillfällen slagit fast att relationen mellan far- och morföräldrar och barnbarn faller inom tillämpningsområdet för artikel 8.

I fallet *Manuello och Nevi mot Italien* kom Europadomstolen fram till att en kränkning av artikel 8 förelåg, bland annat av det skälet att

³⁶ *Rasmussen mot Danmark* (8777/79), dom den 28 november 1984.

³⁷ Se t.ex. de nedan redovisade avgörandena *Nazarenko mot Ryssland* (39438/13), dom den 16 juli 2015 och *V.D. m.fl. mot Ryssland* (72931/10), dom den 9 april 2019.

³⁸ Se t.ex. det nedan redovisade avgörandet *Kruškić m.fl. mot Kroatien* (10140/13), beslut den 25 november 2014.

de nationella myndigheterna inte tillräckligt effektivt sökt verkställa en dom som gav farföräldrarna rätt till umgänge med sitt barnbarn.³⁹

Domstolen resonerade på samma sätt i målet *Mitovi mot Makedonien*⁴⁰. I det avgörandet uttalade även domstolen att relationen mellan far- och morföräldrar och barnbarn till sin karaktär är annorlunda än den mellan föräldrar och barn, och att det därför i allmänhet inte krävs ett lika omfattande skydd för ett sådant familjeband. Rätten till respekt för familjeliv mellan far- och morföräldrar och deras barnbarn innefattar framför allt en rätt att ha kontakt med varandra på ett sätt som gör det möjligt att upprätthålla en sådan relation som normalt finns mellan far- och morföräldrar och barnbarn.⁴¹

Samma tolkning av rättighetens innebörd kom till uttryck i avgörandet *Kruškić m.fl. mot Kroatien*. Europadomstolen förklarade att ett intrång i far- och morföräldrarnas rätt enligt artikel 8 uppstår först om de nationella myndigheterna förvägrar dem den kontakt med barnbarnet som är nödvändig för att bevara ett sådant förhållande som vanligen finns mellan far- och morföräldrar och barnbarn. I domen slås också fast att det normalt är upp till barnets föräldrar att bestämma vilken kontakt som barnet ska ha med sina far- och morföräldrar.⁴²

I målet *Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet* hade den nationella domstolen separerat två syskon genom ett beslut som innebar att föräldrarna fick ensam vårdnad om ett barn vardera och att umgänge med den andra föräldern bara ägde rum vid tidpunkter då barnen tillfälligt bytte plats med varandra. Innan föräldrarnas skilsmässa hade barnen bott i samma hem. Europadomstolen konstaterade att relationen mellan syskonen var att anse som familjeliv enligt artikel 8. Enligt domstolen hade det inte framkommit något rimligt skäl att separera syskonen på det sätt som skett. Med hänsyn särskilt till att syskonens far vid flera tillfällen försökt få till stånd en omprövning av det tidigare beslutet ansåg Europadomstolen att det från statens sida var fråga om ett åsidosättande av de positiva förpliktelser som artikel 8 innefattar. Domstolen framhöll att de nationella myndigheterna måste handla med utgångspunkten att en familjerelation är något som ska upprätthållas och utvecklas.⁴³

³⁹ *Manuello och Nevi mot Italien* (107/10), dom den 20 januari 2015. Jfr även *Bronda mot Italien* (22430/93), dom den 9 juni 1998.

⁴⁰ Nuvarande Nordmakedonien. Vid tiden för avgörandet formellt ”Före detta jugoslaviska republiken Makedonien”.

⁴¹ *Mitovi mot före detta jugoslaviska republiken Makedonien* (53565/13), dom den 16 april 2015.

⁴² *Kruškić m.fl. mot Kroatien* (10140/13), beslut den 25 november 2014.

⁴³ *Mustafa och Armağan Akin mot Turkiet* (4694/03), dom den 6 april 2010.

I centrum för målet *Kopf och Liberda mot Österrike* stod ett barn som hade vistats hos familjehemsföräldrar ("foster parents") i drygt fyra år och sedan återförts till sin biologiska mor. Familjehemsföräldrarna begärde rätt till umgänge med barnet, men efter en lång process avslogs denna begäran. Europadomstolen bedömde att relationen mellan barnet och familjehemsföräldrarna var att anse som familjeliv enligt artikel 8. Det som enligt domstolen visar att ett familjeliv existerar är att det rent faktiskt finns nära personliga band mellan individerna i fråga. Domstolen slog också fast att artikel 8 innefattar vissa processuella krav som staten måste iaktta vid prövningen av umgängesfrågor, även när den som begär umgänge är någon annan än en förälder. Beslutsprocessen måste vara rättvis och bygga på en rimlig avvägning mellan de motstående intressen som finns att ta hänsyn till. En talan om umgänge ska dessutom prövas inom rimlig tid. I annat fall finns risken att tiden i sig får en avgörande betydelse för utgången av målet. Enligt domstolen är det alltså inte bara artikel 6 som ställer krav på konventionsstaternas processordning.

I det här fallet ansåg Europadomstolen att handläggningen varit alltför långsam. Att saken drog ut på tiden hade också försämrat familjehemsföräldrarnas utsikter att nå framgång med sin talan. Deras rättigheter enligt artikel 8 hade kränkts. De nationella domstolarna hade däremot, vid tiden för sina avgöranden, gjort en rimlig intresseavvägning när talan om umgänge avslogs med motiveringen att det var till barnets bästa att undvika en situation där barnet på nytt kunde hamna i en lojalitetskonflikt mellan sin biologiska mor och familjehemsföräldrarna.⁴⁴

Genom avgörandena *Nazarenko* och *V.D. m.fl. mot Ryssland* har Europadomstolen riktat kritik mot bristen på flexibilitet i den ryska lagstiftningen om umgängesrätt.⁴⁵ Enligt det regelverk som var aktuellt i de båda målen fick endast vissa i lagen angivna släktingar till barnet föra talan om umgänge.

Bakgrunden till fallet *Nazarenko mot Ryssland* var att klaganden hade uppfostat och tagit hand om ett barn som han trodde var hans eget. När barnet var fem år hävdades faderskapet efter att ett DNA-test visat att klaganden inte var barnets biologiska far. Därmed förlorade

⁴⁴ *Kopf och Liberda mot Österrike* (1598/06), dom den 17 januari 2012.

⁴⁵ *Nazarenko mot Ryssland* (39438/13), dom den 16 juli 2015 och *V.D. m.fl. mot Ryssland* (72931/10), dom den 9 april 2019.

klaganden alla föräldrarättigheter som följde med faderskapet, bland annat rätten till umgänge.

I *V.D. m.fl. mot Ryssland* hade en pojke vistats i familjehem sina första nio år i livet innan han återfördes till sina biologiska föräldrar. I familjehemmet fanns även åtta andra barn som stod under familjehemsföräldrarnas omsorg. Efter återföreningen med de biologiska föräldrarna väckte familjehemsföräldern talan om umgänge med barnet och gjorde gällande att talan skulle tillåtas efter en analog tillämpning av den bestämmelse som reserverade talerätten för barnets släktingar. De nationella domstolarna avvisade det kravet.

Europadomstolen bedömde i båda fallen att relationen mellan klaganden och barnet utgjorde familjeliv i konventionens mening. I familjehemsfallet gällde detsamma för relationen mellan barnet och hans tidigare familjehemssyskon. Bedömningarna i de båda målen har i övrigt så stora likheter att de kan redovisas i ett sammanhang. Domstolen anförde bland annat följande.

När ett familjeband väl finns måste staten i princip agera på ett sätt som möjliggör att det bandet kan upprätthållas. Det är olämpligt att i lag ange en uttömmande uppräkningslista av de personer som kan ha rätt till umgänge med ett barn. En sådan reglering tar nämligen ingen hänsyn till att familjereaktioner kan se olika ut och den lämnar heller inget utrymme att väga in barnets bästa. I stället måste artikel 8 tolkas på det sättet att staten är skyldig att från fall till fall bedöma om det är till barnets bästa att ha umgänge med en person som tagit hand om barnet under en tillräckligt lång tid, och det oavsett om det finns ett biologiskt band eller inte.

I de båda målen kom Europadomstolen till slutsatsen att det inte var förenligt med artikel 8 att hantera frågan om umgänge på det kategoriska sättet som de ryska domstolarna hade gjort.

Europadomstolen har vid flera tillfällen haft anledning att uttala sig om rätten till skydd för familjelivet vid familjebildning genom surrogatarrangemang. Här redovisas ett par sådana avgöranden. Av intresse är främst de mer allmänna resonemang som Europadomstolen för om rätten till skydd för familjelivet och om uppkomsten av relationer som faller inom den rättigheten.

I målet *Paradiso och Campanelli mot Italien* hade klagandena skaffat barn genom ett surrogatarrangemang i Ryssland. Ingen av klagandena hade biologisk koppling till barnet. Paret blev antecknade som barnets föräldrar i födelsebeviset. Men den italienska lagstiftningen erkände

inte klagandena som barnets föräldrar. Under de två första månaderna bodde barnet tillsammans med den tilltänkta modern i Ryssland. Sedan återvände hon till Italien tillsammans med barnet. Klagandena bodde därefter med barnet i sex månader innan barnet blev omhändertaget, placerat i familjehem och slutligen adopterat av andra som ”barn till okända föräldrar”. Europadomstolen ansåg inte att det hade uppkommit ett familjeliv mellan klagandena och barnet. Domstolen beaktade särskilt att relationen varit kortvarig och att klagandena saknade biologisk koppling till barnet.⁴⁶

Det senare målet *Valdís Fjölnisdóttir m.fl. mot Island* gällde även det ett surrogatarrangemang där de tilltänkta föräldrarna saknade biologisk koppling till barnet. I andra viktiga avseenden skiljer sig däremot omständigheterna från de som förelåg i *Paradiso och Campanelli mot Italien*. Det gäller inte minst varaktigheten av relationen mellan barnet och de tilltänkta föräldrarna.

De tilltänkta föräldrarna var vid tiden för barnets tillkomst gifta med varandra och hemmahörande på Island. Barnet föddes av en surrogatmor i Kalifornien och enligt lagstiftningen där var det makarna som skulle anses som barnets föräldrar. De isländska myndigheterna erkände inte föräldraskapet. I stället ansågs barnet ha kommit till Island som ensamkommande. Myndigheterna valde dock att familjehemsplacera barnet hos makarna. Makarna ansökte om adoption av barnet, men skilde sig innan adoptionsprocessen var klar. Eftersom det inte längre var möjligt med en gemensam adoption efter äktenskapsskillnaden, återkallade makarna sin ansökan om adoption. Efter separationen var barnet först placerat i familjehem hos den ena av de tidigare makarna och dennes nya make och därefter hos den andra tidigare maken och dennes nya make. Barnet hade hela tiden lika tillgång (”equal access”) till den som för tillfället inte var familjehemsförälder. Slutligen fick barnet en permanent familjehemsplacering i ett av hemmen, men med fortsatt lika tillgång till den andra av de ursprungligen tilltänkta föräldrarna.

Europadomstolen påpekade att rätten till respekt för familjelivet inte skyddar en önskan att bilda familj. Rättigheten förutsätter i stället att det finns en familj eller i vart fall en möjlig familjerelation, t.ex.

⁴⁶ *Paradiso och Campanelli mot Italien* (25358/12), dom den 24 januari 2017. Det kan tilläggas att domstolen däremot ansåg att de italienska myndigheternas agerande var ett intrång i klagandenas rätt till respekt för sitt privatliv. Det fanns dock ett legitimt ändamål med åtgärderna och domstolen bedömde även att staten hade hållit sig inom sin bedömningsmarginal. Det förelåg därför inte heller på den grunden någon kränkning av artikel 8.

när ett barn föds utom äktenskapet och det ännu inte har etablerats ett familjeliv mellan barnet och hans eller hennes far. Domstolen framhöll emellertid även i det här avgörandet att existensen av ett familjeliv inte förutsätter några biologiska kopplingar. Uppkomsten av ett familjeliv förutsätter inte heller ett rättsligt erkännande av relationen i fråga. Det är i stället de personliga banden som är avgörande för om ett familjeliv de facto existerar.

Domstolen kom fram till att det mellan de tidigare makarna och barnet förelåg ett familjeliv i konventionens mening. Det isländska förbudet mot surrogatmoderskap innebar visserligen att relationen inledningsvis var rättsligt osäker, men det gick samtidigt inte att bortse från det faktum att de tidigare makarna under lång tid – oavbrutet från födelsen – tagit hand om barnet. Vid tiden för den isländska Högsta domstolens beslut att vägra erkännande av föräldraskapet hade relationen pågått i mer än fyra år. Relationen hade enligt Europadomstolen förstärkts av såväl den tid som passerat som av den omständigheten att barnet varit familjehemsplacerat hos makarna (tillsammans och senare hos var och en av dem). Det var inte heller ifrågasatt att barnet hade utvecklat nära band till dem.

Att inte erkänna föräldraskapet enligt födelsebeviset från Kalifornien utgjorde ett intrång i rätten till skydd för familjelivet. Beslutet hade samtidigt stöd i lag och det fanns ett legitimt ändamål med den isländska ordningen. Vid sin bedömning av om intrånget också var nödvändigt i ett demokratiskt samhälle underströk domstolen dels att varje stat har en bred bedömningsmarginal på området i fråga, dels att staten i det här fallet inte hade ingripit i klagandenas familjeliv eller på något konkret sätt förhindrat deras utövande av familjelivet. Tvärtom hade staten underlättat klagandenas familjeliv genom familjehemsplaceringen och beviljandet av medborgarskap för barnet. Domstolen pekade också på att adoption var ett möjligt alternativ fram till skilsmässan. Även om icke-erkännandet av föräldraskapet hade påverkat klagandenas familjeliv, hade den osäkerhet som fanns minskat avsevärt genom beslutet om permanent familjehemsplacering. Någon kränkning av artikel 8 förelåg inte.⁴⁷

Det finns i praxis även exempel på personliga relationer som inte ansetts som familjeliv, men som i stället omfattats av skyddet för privatlivet. Också den rättigheten kan vara av betydelse för frågor om umgänge.

⁴⁷ *Valdís Fjölfnisdóttir m.fl. mot Island* (71552/17), dom den 18 maj 2021.

Målet *Anayo mot Tyskland* gällde en man som var biologisk – men inte rättslig – far till tvillingar som fötts av en kvinna som han tidigare haft en relation med men som samtidigt var gift med en annan man. Rättsligt sett var det kvinnans make som var far till tvillingarna. Makarna tillät inte klaganden att ha någon kontakt med tvillingarna. Enligt den tyska lagstiftningen hade klaganden ingen rätt till umgänge eftersom han inte var förälder i rättslig mening och inte heller omfattades av den personkategori som kunde föra talan om umgänge med hänvisning till ett nära personligt band och ett befintligt eller tidigare faktiskt ansvarstagande om barnet. Klaganden hade därför ingen framgång när han väckte talan om umgänge.

Enligt Europadomstolen kunde klagandens relation till tvillingarna inte anses utgöra ett existerande familjeliv i konventionens mening. Det var dock inte uteslutet att den relation som klaganden avsett att ha med sina biologiska barn kunde åtnjuta skydd som familjeliv enligt artikel 8. I vart fall var det ett intrång i klagandens rätt till respekt för sitt privatliv att vägra honom kontakt med sina biologiska barn. Domstolen kom fram till att det visserligen var befogat att inskränka den rättigheten av hänsyn till intresset av att skydda det befintliga familjebandet mellan tvillingarna och de rättsliga föräldrarna. Det var i det här fallet likväl fråga om en kränkning av artikel 8. De nationella domstolarna hade enligt Europadomstolen inte gjort en rimlig intresseavvägning eftersom deras beslut inte alls grundade sig på en prövning av om det hade varit till barnens bästa eller inte att ha umgänge med klaganden.⁴⁸

⁴⁸ *Anayo mot Tyskland* (20578/07), dom den 21 december 2010.

8 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, EU:s rättighetsstadga, är genom Lissabonfördraget rättsligt bindande för EU:s institutioner och medlemsstater vid tillämpning av unionsrätten (artikel 6 i EU-fördraget och artikel 51.1 i stadgan).

Rättighetsstadgan består av 54 artiklar och innehåller dels rättigheter av civil och politisk karaktär (medborgerliga och politiska rättigheter), dels rättigheter av ekonomisk och social art (ekonomiska och sociala rättigheter). Stadgan innehåller dessutom bestämmelser som är särskilt anpassade för EU, däribland rösträtt och valbarhet i val till Europaparlamentet.

De artiklar i stadgan som är av främst intresse för utredningens arbete är artikel 7 om respekt för privatlivet och familjelivet och artikel 24 om barnets rättigheter.

Enligt artikel 7 har var och en rätt till respekt för sitt privatliv och familjeliv, sin bostad och sina kommunikationer. Rättigheterna motsvarar dem i artikel 8 i Europakonventionen och har även samma innebörd och räckvidd som i artikel 8 i konventionen (artikel 52.3 i stadgan).

Enligt artikel 24 har barn rätt till det skydd och den omvårdnad som behövs för deras välfärd. Barn ska fritt kunna uttrycka sina åsikter och åsikterna ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad. Av artikeln framgår också att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner. Slutligen framgår att varje barn har rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna, utom när detta strider mot barnets bästa.

Rättighetsstadgan innehåller också ett förbud mot diskriminering på grund av bland annat kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, ålder eller sexuell läggning (artikel 21).

9 Regleringen i några andra länder

9.1 Danmark

9.1.1 Föräldraskap

I Danmark finns det tre typer av rättsliga föräldrar: mor, far och medmor. Reglerna om vem som är förälder till ett barn finns i børneloven¹. Børneloven innehåller särskilda regler om föräldraskap vid ändrad könstillhörighet. Om en förälder har ändrat sin könstillhörighet före barnets födelse ska han eller hon betecknas och registreras som förälder på ett sätt som återspeglar den juridiska könstillhörigheten. Samtidigt ska föräldern behålla de rättigheter och skyldigheter som följer av den tidigare könstillhörigheten. Detta innebär bland annat att en man som föder ett barn anses vara barnets far.

Moderskap

Rättslig status som mor följer som huvudregel inte av lag utan av mater est-principen, dvs. den oskrivna regeln om att det är den kvinna som har fött barnet som är barnets mor. Liksom i Sverige finns det dock en lagfäst regel om moderskap vid assisterad befruktning. Enligt børneloven är det den kvinna som har fött barnet som anses som barnets mor när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning. Ett avtal om att en kvinna som föder ett barn ska lämna bort barnet till någon efter barnets födelse är ogiltigt.

Børneloven innehåller inte några regler om fastställande eller hävande av moderskap.

¹ LBK nr 772 af 07/08/2019. Vår beskrivning utgår ifrån børnelovens lydelse enligt de senast beslutade lagändringarna. Lagändringarna ska träda i kraft vid den tidpunkt som Social- og ældreministeren beslutar, se Lovforslag nr L 65 framlagt till Folketinget den 10 november 2021.

Faderskap

Om modern är gift med en man vid barnets födelse, anses mannen i äktenskapet vara barnets far (faderskapspresumtionen). Faderskapspresumtionen gäller inte om makarna var separerade vid barnets födelse, om modern inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse varit gift eller registrerad partner med någon annan utan att vara separerad eller om båda makarna begär en utredning av faderskapet.

Maken anses också vara barnets far när modern är änka, förutsatt att maken avled inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse. Presumtionen gäller dock inte om makarna var separerade vid tidpunkten för dödsfallet, om modern inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse varit gift eller registrerad partner med någon annan utan att vara separerad eller om modern begär en utredning av faderskapet.

Om modern är ogift vid barnets födelse anses en man som far till barnet om han och modern skriftligen förklarat att de tillsammans tar hand om och ansvarar för barnet (en s.k. omsorgs- och ansvarsförklaring). Mannen anses dock inte vara far till barnet om modern inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse varit gift eller registrerad partner med någon annan. Han anses inte heller vara far om han eller modern är omyndig eller under förvaltarenskap vid tidpunkten för förklaringen. En omsorgs- och ansvarsförklaring kan lämnas både före och efter barnets födelse. När en omsorgs- och ansvarsförklaring har lämnats, får föräldrarna automatiskt gemensam vårdnad om barnet.

Ett faderskap som följer av faderskapspresumtionen eller av en omsorgs- och ansvarsförklaring som har lämnats före eller senast fyra veckor efter barnets födelse, registreras i personregistret i samband med barnets födelse. Det finns också möjlighet att före barnets födelse bekräfta faderskapet utan att lämna en omsorgs- och ansvarsförklaring. När faderskapet registreras i samband med barnets födelse görs det inte någon utredning av vem som är barnets genetiska far. Ett faderskap kan därför registreras också när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning och villkoren för faderskap vid assisterad befruktning inte är uppfyllda (se vidare nedan om villkoren).

Om faderskapet inte registreras i samband med barnets födelse, ska det inledas en utredning av faderskapet ("faderskabssag"). Under utredningen kan faderskapet fastställas genom bekräftelse, beslut av

Familjerättshuset² eller dom. Ett faderskap som bekräftas kan antingen bekräftas ensamt eller inom ramen för en omsorgs- och ansvarsförklaring.

När faderskapet ska fastställas genom bekräftelse, beslut eller dom är det i regel barnets genetiska far som ska anses som far till barnet. Om modern har genomgått en assisterad befruktning utförd av vårdpersonal eller under vårdpersonals ansvar, ska dock hennes make eller partner anses som barnets far under förutsättning att han har samtyckt till behandlingen och barnet sannolikt tillkommit genom denna. Samtycket ska vara skriftligt och innehålla en förklaring om att mannen ska vara barnets far.

Om villkoren för faderskap vid assisterad befruktning inte är uppfyllda, exempelvis på grund av att behandlingen inte har utförts av vårdpersonal eller under vårdpersonals ansvar, ska i stället spermiedonatorn i regel anses som barnets far (se dock ovan om registrering av faderskap i samband med barnets födelse).

En spermiedonator anses i regel inte som barnets far om donationen har gjorts till ett vävnadscentrum, vårdpersonal eller någon som arbetar under vårdpersonals ansvar. Spermiedonatorn har dock möjlighet att bekräfta faderskapet till ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med hans spermier om behandlingen har utförts av vårdpersonal och han skriftligen samtyckt till att en viss kvinna genomgår behandlingen.

Medmorskap

Om modern har genomgått en assisterad befruktning utförd av vårdpersonal eller under vårdpersonals ansvar, ska hennes make, registrerade partner eller partner anses som barnets medmor under förutsättning att hon har samtyckt till behandlingen och barnet sannolikt tillkommit genom denna. Samtycket ska vara skriftligt och innehålla en förklaring om att kvinnan ska vara barnets medmor. Moderns make, registrerade partner eller partner ska också anses som barnets medmor när modern har genomgått en assisterad befruktning utan deltagande av vårdpersonal. En förutsättning är dock att hon har samtyckt till behandlingen och barnet sannolikt tillkommit genom denna. Samtycket ska innehålla en förklaring om att kvinnan ska vara barnets medmor och lämnas på blankett som skickas in till Familjerättshuset.

² Angående Familjerättshuset, se vidare avsnitt 9.1.3.

Om modern är gift eller registrerad partner med en kvinna vid barnets födelse, registreras medmorskapet i samband med barnets födelse på samma sätt som faderskap.

Om modern är ogift vid barnets födelse, kan moderns partner bli barnets medmor genom att antingen lämna en omsorgs- och ansvarsförklaring eller bekräfta medmorskapet i samband med barnets födelse på samma sätt som gäller för faderskap. Medmorskapet registreras i personregistret i samband med barnets födelse.

Ett medmorskap kan också fastställas efter barnets födelse genom bekräftelse, beslut eller dom. Motsvarande regler gäller som för faderskap.

Om den assisterade befruktningen har genomförts med en känd mans spermier, kan paret och mannen välja om moderns partner ska vara barnets medmor eller om spermiedonatorn ska vara barnets far.

Ändring av faderskap och medmorskap

Det är möjligt att ändra ett faderskap eller medmorskap som har registrerats på grund av äktenskap eller en lämnad omsorgs- och ansvarsförklaring. Det är även möjligt att ändra ett faderskap eller medmorskap som har bekräftats. Talan får väckas av modern, fadern eller medmodern och barnets förmyndare ("væрге") inom sex månader från barnets födelse. Talan får också väckas av faderns eller medmoderns dödsbodelägare under förutsättning att fadern eller medmodern inte erkänt barnet som sitt.

En man som har haft samlag med modern under konceptionstiden har en begränsad rätt att få prövat om han är barnets far. En förutsättning är att han begär sådan prövning inom sex månader från barnets födelse.

Om det har inträffat ett fel i samband med registreringen som kan ha betydelse för ett barns faderskap eller medmorskap, kan modern, barnets förmyndare, fadern eller medmodern, och den man eller kvinna som anser sig vara far eller medmor begära resning. Även dödsbodelägare till dessa kan begära resning. Möjligheten till resning är begränsad. Som huvudregel ska resning begäras inom tre år från barnets födelse. I särskilda fall får undantag från fristen ske. Resning förutsätter att fadern eller medmodern inte, trots vetskap eller misstanke om felet, har behandlat barnet som sitt eget, eller på motsvarande sätt

för modern, att hon låtit fadern eller medmodern behandla barnet som sitt.

Det finns också en möjlighet att begära resning om det senare kommer fram omständigheter som kan ha betydelse för ett tidigare registrerat eller fastställt faderskap eller medmorskap. Resning kan begäras av modern, barnets förmyndare, fadern eller medmodern eller av dödsbodelägare till dessa inom tre år från barnets födelse. I särskilda fall får undantag från fristen ske. Vid bedömningen av om resning ska beviljas ska det fästas särskild vikt vid hur lång tid det har gått sedan barnet föddes, om fadern eller medmodern med vetskap eller misstanke om omständigheterna behandlat barnet som sitt, om modern med vetskap eller misstanke om omständigheterna har låtit fadern eller medmodern behandla barnet som sitt och om det är sannolikt att barnet kommer att få en far eller medmor om resning beviljas.

Resning ska som utgångspunkt beviljas om samtliga parter är eniga om detta och det är sannolikt att barnet kommer att få en far eller en medmor.

9.1.2 Adoption

Regler om adoption finns i adoptionsloven³. En adoption kan avse både ett barn och en vuxen person. Adoption får beviljas endast om det kan antas vara bäst för adoptivbarnet och om den som vill adoptera antingen vill uppfostra adoptivbarnet eller har uppfostrat adoptivbarnet eller det annars finns särskilda skäl för att bevilja adoptionen.

Den som vill adoptera ska ha fyllt 25 år. Om det finns särskilda skäl kan även den som har fyllt 18 år få adoptera.

Det är bara makar och sambor som får adoptera gemensamt. Dessa får som huvudregel inte heller adoptera annat än gemensamt. En make eller sambo får dock adoptera ensam om den andra maken eller sambon är försvunnen eller inte kan agera rationellt på grund av psykisk sjukdom, mental svaghet eller liknande tillstånd. En make eller sambo får också ensam adoptera sin partners barn (styvbarnsadoption). En styvbarnsadoption får även avse ett barn till en tidigare make eller sambo. Om äktenskapet har upplösts genom skilsmässa eller ogiltigförklaring, eller om sammanboendet har avslutats, får styvbarnsadoption beviljas endast om den som ska adopteras är myndig.

³ LBK nr 775 af 07/08/2019.

Om adoptivbarnet har fyllt 12 år, krävs i regel hans eller hennes samtycke till adoptionen. Om adoptivbarnet är yngre än 12 år, måste information finnas tillgänglig om barnets inställning till adoptionen i den utsträckning som barnets mognad och omständigheterna i fallet kräver det. Barnets inställning till adoptionen ska också, så långt det är möjligt, beaktas.

Ett underårigt barn får som huvudregel inte adopteras utan samtycke från en förälder som är barnets vårdnadshavare. Adoption får inte heller beviljas om någon som ska ge sitt samtycke till adoptionen ger eller får vederlag eller någon annan form av ersättning, inklusive betalning för förlorad arbetsinkomst.

Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om en make eller sambo ensam har adopterat den andra makens eller sambons barn, ska adoptivbarnet dock anses som parets gemensamma barn. Detta gäller också om adoptionen har avsett en tidigare makes eller sambos barn.

9.1.3 Vårdnad, boende och umgänge

Frågor om vårdnad, boende och umgänge regleras i föräldreansvarsloven⁴. Barnets bästa ska sättas främst vid alla avgöranden enligt lagen. I lagen talas om ”föräldremyndighet” (föräldramyndighet), vilket innehållsmässigt svarar mot det svenska begreppet vårdnad. För enkelhets skull används därför uttrycket vårdnad i den fortsatta framställningen.

Som huvudregel är den som är dömd för vissa särskilt angivna brott, bland annat sexualbrott och allvarlig våldsbrottslighet, utesluten som vårdnadshavare eller boendeförälder och från att ha umgänge eller annan kontakt med barnet.

Vårdnad och boende

Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år, om inte den underåriga dessförinnan ingår äktenskap. Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om de är gifta med varandra. Föräldrarna får även gemensam vårdnad om de senare ingår äkten-

⁴ Lov nr 499 af 06/06/2007.

skap med varandra. Är makarna separerade vid barnets födelse blir modern ensam vårdnadshavare. Detta gäller dock inte om den som hon har separerat från ska anses som barnets far eller medmor till följd av bekräftelse eller avgörande, eller om föräldrarna lämnat en omsorgs- och ansvarsförklaring. Vårnaden blir även gemensam om föräldrarna har varit gifta med varandra inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse.

Föräldrar som inte är gifta med varandra – och inte heller har varit det inom den ovan angivna tidsperioden före barnets födelse – får gemensam vårdnad om de har lämnat en omsorgs- och ansvarsförklaring eller avtalat om gemensam vårdnad. Ett sådant avtal är giltigt om det har anmälts till Familjerättshuset⁵. Om ett mål om vårdnad pågår i domstol kan avtalet i stället anmälas till domstolen. Det är inte möjligt att ingå avtal om vårdnad före barnets födelse och avtalet får inte heller vara tidsbegränsat eller på annat sätt villkorat. Föräldrarna får också gemensam vårdnad om faderskapet eller medmorskapet följer av bekräftelse eller avgörande och föräldrarna är, eller inom de närmaste tio månaderna före barnets födelse har varit, folkbokförda på samma adress.

I andra fall där föräldrarna inte är gifta med varandra blir modern ensam vårdnadshavare.

Gemensam vårdnad kvarstår efter äktenskapsskillnad eller separation mellan föräldrarna. Föräldrarna kan i en sådan situation, när de inte lever tillsammans, avtala om att en av dem ska ha ensam vårdnad. Ett sådant avtal blir giltigt under samma förutsättningar som ett avtal om gemensam vårdnad. Om föräldrarna är oense om vårnaden kan i stället domstolen avgöra om den gemensamma vårnaden ska bestå eller om en av föräldrarna ska ha ensam vårdnad. Den gemensamma vårnaden kan bland annat upplösas om det finns skäl att anta att föräldrarna inte kan samarbeta om barnets angelägenheter på det sätt som krävs med hänsyn till barnets bästa.

På talan av en förälder som inte har del i vårnaden kan det bestämmas att vårnaden ska vara gemensam eller att den ska flyttas

⁵ Familjerättshuset är den myndighet som först handlägger ett mål om vårdnad, boende eller umgänge. Något förenklat gäller följande för myndighetens handläggning. Om parterna har träffat en överenskommelse på egen hand kan Familjerättshuset i vissa fall registrera den. I andra fall verkar myndigheten för att parterna ska nå en samförståndslösning. I vissa enklare mål fattar Familjerättshuset beslut om föräldrarna inte kan komma överens. Beslutet kan överklagas till domstol (familjerätten). Familjerättshuset fattar dock inte slutliga beslut om vårdnad eller boende. Detsamma gäller andra mål som innefattar komplicerade frågor. I sådana fall överlämnas i stället målet till domstol för fortsatt handläggning där.

över till den föräldern. Föräldrarna kan även avtala om att flytta vårdnaden från den ena föräldern till den andra.

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och är oense om hos vem av dem barnet ska bo, kan ett beslut fattas i den frågan. Föräldrar som har gemensam vårdnad kan även ingå avtal om att barnet ska bo växelvis hos dem ("delt bopæl").

Det är även möjligt att ingå avtal som innebär att vårdnaden om ett barn flyttas över till andra än barnets föräldrar. Ett sådant avtal måste godkännas av Familjerättshuset eller familjerätten. Utöver de förutsättningar som gäller för andra avtal om vårdnad finns i den här situationen också ett förbud mot vederlag. Makar och sambor kan tillsammans överta vårdnaden om ett barn. Det innebär bland annat att barnets ena förälder kan bli vårdnadshavare tillsammans med sin make eller sambo, dvs. med en bonusförälder till barnet.⁶ En förälder som inte har del i vårdnaden ska få tillfälle att yttra sig innan det prövas om ett avtal om vårdnaden ska godkännas. Den föräldern har även rätt att överklaga ett beslut att godkänna avtalet.

En vårdnadshavare som inte är förälder kan ingå avtal om gemensam vårdnad med en av barnets föräldrar. Ett sådant avtal kan exempelvis bli aktuellt om den förälder som haft vårdnaden om barnet har avlidit och dennes make eller sambo i samband med dödsfallet har fått ensam vårdnad om barnet. Vårdnadshavaren och barnets efterlevande förälder kan i den situationen avtala om gemensam vårdnad trots att de varken är gifta eller sambor med varandra. Ett barn kan aldrig ha fler än två vårdnadshavare.

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem dör, får den efterlevande föräldern ensam vårdnad. Om barnet vid tiden för dödsfallet inte var bosatt hos den efterlevande föräldern kan även andra personer ansöka om vårdnaden, om det sker i samband med dödsfallet. Om den avlidna föräldern hade ensam vårdnad fattas ett beslut om vem som fortsättningsvis ska vara vårdnadshavare. En ansökan om vårdnaden kan ges in av såväl den efterlevande föräldern som andra personer. Om en förälder har orsakat den andra förälderns död gäller särskilda regler.

Vid gemensam vårdnad fattar vårdnadshavarna tillsammans alla väsentliga beslut om barnets personliga förhållanden. Samtidigt kan den förälder som barnet bor hos på egen hand fatta flera viktiga beslut

⁶ I sammanhanget kan det tilläggas att det inte följer någon underhållsskyldighet med ansvaret som vårdnadshavare.

om barnets vardag, bland annat var i landet man ska bo. Om föräldrarna har avtalat om växelvist boende krävs enighet också i sådana frågor. För utlandsresor gäller särskilda regler.

Umgänge

Barnet har rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. En sådan förälder har rätt att föra talan om umgänge. Boendeföräldern kan i stället anmoda Familjerättshuset att kalla den andra föräldern till möte om umgänget, om det inte alls eller endast i mindre omfattning förekommer umgänge mellan barnet och den andra föräldern. I särskilda fall kan det bestämmas att kontakt ska ske på annat sätt än genom fysiskt umgänge, t.ex. via telefon, brev eller e-post.

Om en förälder eller båda föräldrarna är avlidna, eller om en förälder är okänd, kan det efter ansökan förordnas om umgänge mellan ett barn och en nära anhörig som barnet har anknytning till. Ett beslut om umgänge med en sådan närstående person kan även bli aktuellt om barnet inte har något umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med eller om sådant umgänge endast förekommer i mycket begränsad omfattning. För adopterade barn finns särskilda regler om rätt till umgänge med biologiska släktingar.

Social- och äldreministeriet har gett ut vägledande anvisningar om tillämpningen av reglerna i föräldreansvarsloven.⁷ Av dessa framgår att bland annat far- och morföräldrar, äldre syskon, halvsyskon och föräldrarnas syskon hör till den krets av nära anhöriga som kan ansöka om umgänge med barnet. Talerätten är emellertid inte på något sätt begränsad till personer som har ett genetiskt släktskap med barnet. Tvärtom är det barnets sociala relation till sökanden som avgör om personen i fråga kan betraktas som en nära anhörig. Om barnet har en nära relation med exempelvis en tidigare bonusförälder, familjehemsförälder eller ett bonussyskon kan det fastställas att barnet har rätt till umgänge med den personen. I anvisningarna nämns även andra sociala föräldrar, t.ex. en kvinna som är gift med modern till ett barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med en anonym spermiedonator, men som inte har hunnit bli rättslig förälder genom adaption när paret senare separerar. Även föräldrarna till en social förälder ingår i den närståendekrets som barnet kan ha rätt till umgänge med.

⁷ VEJ nr 10064 af 20/12/2020.

En förutsättning för umgänge är alltid att det finns en nära anknytning som det är till barnets bästa att bevara. Det behöver dock inte nödvändigtvis betyda att sökanden och barnet haft kontakt under en längre tid.

I de fall umgängesföräldern är i livet men inte har kontakt med barnet är orsaken till den bristande kontakten av stor betydelse. Umgänge med en nära anhörig kan t.ex. vara aktuellt om umgängesföräldern avtjänar ett fängelsestraff eller uppehåller sig utomlands. Om föräldrarnas egen talan om umgänge har lämnats utan bifall med hänvisning till att barnet inte bör ha någon kontakt med föräldern kan det i vissa fall vara omöjligt att fastställa ett umgänge med andra närstående till den föräldern. Det kan i vart fall innebära att ett beslut om umgänge måste förenas med ett villkor om att föräldern i fråga inte får närvara vid umgänget. Vid bedömningen av om det är till barnets bästa att ha umgänge med en nära anhörig ska det även beaktas bland annat hur umgänget inverkar på barnets behov av stabilitet, vad föräldrarna och barnet har för inställning till umgänget och hur länge det har varit uppehåll i kontakten mellan barnet och umgängesföräldern.

Ett fastställt umgänge mellan barnet och en nära anhörig upphör inte om barnet återupptar umgänge med umgängesföräldern. Däremot kan boendeföräldern i en sådan situation ansöka om ändring av umgänget.

När det gäller utformningen av umgänget med en nära anhörig ska det göras en avvägning mellan barnets intresse av att bevara kontakten med den anhörige och barnets behov av en stabil och sammanhållen vardag. Det krävs i det avseendet särskilda överväganden om barnet har rätt till umgänge med flera personer. Hur omfattande ett umgänge med en anhörig ska vara bedöms alltid med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet i det enskilda fallet. Enligt anvisningarna kan det ofta antas att umgänget bör vara mer begränsat än det umgänge som vanligen bestäms mellan barn och förälder. Som exempel anges att umgänget kan bestämmas till en dag eller en helg per månad. När en förälder är avliden eller okänd och frågan om umgänge gäller en social förälder kan det däremot vara till barnets bästa att omfattningen får motsvara det som i allmänhet gäller för ett förälder-barnumgänge. Den sociala föräldern kan ha varit barnets primära omsorgsperson eller på annat sätt ha en sådan anknytning och relation till barnet att det är att likställa med ett föräldraskap.

Rätt till information

En förälder som inte har del i vårdnaden har rätt att få information om barnet från bland annat skolor och sjukhus. Föräldern har även rätt att få tillgång till handlingar som rör barnets förhållanden och som förvaras hos skolor och barninstitutioner. Skyddad information om den andra föräldern får inte lämnas ut. Det finns inte heller någon skyldighet att lämna upplysningar eller att tillhandahålla dokument om det kan antas vara till skada för barnet. På talan av vårdnadshavaren eller någon av de institutioner som är skyldiga att dela information, kan det i särskilda fall beslutas att en förälder inte ska ha rätt att ta del av information om barnet.

9.2 Finland

9.2.1 Föräldraskap

I Finland finns det två typer av rättsliga föräldrar: far och mor. Det finns inte några särskilda regler om föräldraskap för situationen att en eller båda av föräldrarna har ändrat könstillhörighet, utan de befintliga reglerna tillämpas direkt eller analogt. Detta innebär bland annat att en man som föder ett barn anses vara barnets mor.

Faderskap

Regler om vem som är far till ett barn finns i faderskapslagen^{8,9}. När ett barn har fötts under äktenskapet är maken far till barnet (faderskaps-presumtionen). Om äktenskapet har upplösts på grund av makens död före barnets födelse, är maken far till barnet förutsatt att barnet har fötts vid en sådan tidpunkt att det kan ha tillkommit före makens död. Om modern har ingått ett nytt äktenskap före barnets födelse, anses i stället den nya maken vara far till barnet.

Om faderskapet inte kan konstateras i enlighet med faderskaps-presumtionen ska faderskapet fastställas, antingen genom beslut av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata eller domstols-

⁸ Faderskapslagen (11/2015).

⁹ Regeringen lämnade i september 2021 en proposition till riksdagen med förslag till föräldraskapslag och till vissa lagar som har samband med den. Propositionens huvudsakliga syfte är att göra en teknisk sammanslagning av moderskapslagen och faderskapslagen (RP 132/2021 rd). Den nya lagen och lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2023.

beslut. Faderskap får fastställas genom beslut av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata, bland annat när mannen har erkänt faderskapet och det inte finns anledning att misstänka att mannen inte är far till barnet. Far till barnet är den som har avlat barnet eller den vars spermier på något annat sätt har använts för befruktning av barnets mor och barnet har fötts till följd av detta.

Faderskapslagen innehåller också särskilda regler om fastställande av faderskap på grund av samtycke till assisterad befruktning. Om barnets mor har fått assisterad befruktning enligt lagen om assisterad befruktning¹⁰ och barnet har fötts till följd av den assisterade befruktningen, är barnets far den man som, i samråd med modern, har gett sitt samtycke till behandlingen. Om en kvinna har fått behandlingen ensam, är barnets far den man vars spermier har använts vid behandlingen, om han före behandlingen eller i samråd med modern efter behandlingen har gett sitt samtycke till att han fastställs vara far till barnet.

Innan faderskapet fastställs av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata eller domstol görs det alltid en faderskapsutredning, dvs. även när faderskapet har erkänts. Utredningen genomförs av en barntillsynsman. Faderskapet kan erkännas under graviditeten eller efter barnets födelse.

Moderskap

Regler om vem som är mor till ett barn finns i moderskapslagen¹¹. Av lagen framgår att den som har fött ett barn är mor till barnet.

Moderskapslagen innehåller också regler om moderskap för en kvinna som inte har fött barnet. Om den som har fött ett barn har genomfört en assisterad befruktning enligt lagen om assisterad befruktning och barnet har fötts till följd av den assisterade befruktningen, kan den kvinna som, i samråd med den som har fött barnet, har gett sitt samtycke till behandlingen fastställas vara mor till barnet jämsides med den som har fött barnet.

Moderskap för en kvinna som inte har fött barnet kan inte fastställas om faderskap till barnet har konstaterats eller fastställts eller kan konstateras eller fastställas i enlighet med faderskapslagen.

Moderskap för en kvinna som inte har fött barnet fastställs genom beslut av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata eller

¹⁰ Lagen om assisterad befruktning (1237/2006).

¹¹ Moderskapslagen (253/2018).

domstolsbeslut. Det finns således inte någon presumtion för moderskap motsvarande faderskapspresumtionen. Moderskap kan fastställas av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata när moderskapet har erkänts och det kan anses vara klarlagt att kvinnan som erkänt moderskapet är barnets mor. Förfarandet för fastställande av moderskap motsvarar i övrigt i huvudsak det som finns för fastställande av faderskap.

Moderskapslagen innehåller inte några regler om fastställande eller hävande av moderskap för den kvinna som har fött barnet.

Hävande av faderskap

Faderskapslagen innehåller även regler om hävande av faderskap. Ett faderskap ska hävas om det med hjälp av en rättsgenetisk faderskapsundersökning eller annars har klarlagts att mannen inte är barnets genetiska far eller, om modern har genomgått en assisterad befruktning, mannen inte har samtyckt till behandlingen eller barnet inte tillkommit till följd av behandlingen.

Det finns särskilda regler för hävande av faderskap genom beslut av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. Ett presumerat faderskap ska hävas om en annan man har erkänt faderskapet till barnet och Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata har fastställt faderskapet på grundval av erkännandet. Det finns också en möjlighet för modern och den äkta mannen att gemensamt ansöka till Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata om att häva ett presumerat faderskap när det finns en rättsgenetisk undersökning som utesluter mannen som far. En sådan ansökan måste göras inom ett år från barnets födelse.

Ett presumerat eller erkänt faderskap kan också hävas genom domstolsbeslut. Talan om hävande av faderskap får väckas av barnet, modern eller den rättsliga fadern. Det finns dock vissa begränsningar i talerätten. Den rättsliga fadern har inte rätt att väcka talan om han, sedan han fått veta att någon annan man har haft samlag med modern eller någon annan mans spermier har använts för befruktning av modern under den tid då barnet har tillkommit, efter barnets födelse skriftligen meddelat att barnet är hans. Modern har inte rätt att väcka talan om hon skriftligen har godkänt meddelandet. Vidare kan talan inte väckas om barnet har avlidit.

Det finns även vissa möjligheter för en man som anser sig vara far till barnet i stället för den man som har presumerats vara barnets far att väcka talan om hävande av den äkta mannens faderskap. En sådan talan får bara väckas om modern och den äkta mannen levde åtskilda vid tiden för barnets födelse. Mannen som anser sig vara far måste också ha sammanbott med modern vid barnets födelse och deltagit i vården av barnet eller på annat sätt skapat ett förhållande jämförbart med ett familjeförhållande till barnet. Vidare krävs att domstolen bedömer att det är förenligt med barnets bästa att talan väcks.

Om barnet har fyllt 15 år får barnets rätt att väcka talan endast utövas av barnet självt. Om barnet är yngre än 15 år eller om barnet inte kan förstå sakens betydelse på grund av psykisk störning, utvecklingsstörning eller någon motsvarande orsak, kan det förordnas en intressebevakare för att utöva barnets talerätt. Det krävs dock att det med hänsyn till barnets bästa finns synnerligen vägande skäl för ett sådant förordnande.

Modern, den man som presumerats vara far och den man som anser sig vara far i stället för den presumerade fadern ska väcka talan inom två år från barnets födelse. Om faderskapet har fastställts på grundval av en mans erkännande av faderskapet, ska denne man och modern väcka talan inom två år från det att faderskapet fastställdes. Om det har funnits laga förfall eller något annat synnerligen vägande skäl till att talan inte väckts tidigare, kan dock en talan prövas även efter tidsfristens utgång. Talan ska väckas omedelbart när det inte längre finns skäl för att avstå från att väcka talan. Barnets rätt att väcka talan är inte tidsbegränsad.

Om den rättsliga fadern har avlidit utan att förlora sin talerätt har dels hans efterlevande make, dels hans närmaste arvinge vid sidan av eller efter barnet rätt att väcka talan inom ett år från dödsfallet. Om den avlidne skulle haft längre tid att väcka talan till sitt förfogande, är det dock den längre tidsfristen som gäller.

Om faderskapet har blivit fastställt genom dom, krävs det att resning beviljas för att frågan ska kunna tas upp på nytt.

Hävande av moderskap

I moderskapslagen finns det också regler om hävande av moderskap för en kvinna som inte har fött barnet. Ett moderskap ska hävas om det har klarlagts att den som har fastställts vara mor till barnet inte

samtyckt till den assisterade befruktningen eller barnet inte tillkommit till följd av behandlingen.

Talan om hävande av moderskap får väckas av barnet, den mor som har fött barnet eller den vars moderskap har fastställts. Det finns dock vissa begränsningar i talerätten. Den som har erkänt sitt moderskap har inte rätt att väcka talan om hon, sedan hon har fått kännedom om omständigheter som ger henne anledning att misstänka att barnet inte har tillkommit genom den behandling som hon samtyckt till, efter barnets födelse skriftligen meddelat att barnet är hennes. Den mor som har fött barnet har inte rätt att väcka talan om hon skriftligen har godkänt meddelandet. Vidare kan talan inte väckas om barnet har avlidit.

När det gäller utövandet av barnets rätt att väcka talan finns det motsvarande begränsningar som gäller för en talan om hävande av faderskap. Detta innebär att det i regel endast är barnet självt som får utöva sin rätt att väcka talan om barnet har fyllt 15 år.

Den mor som har fött barnet och den vars moderskap har fastställts ska väcka talan om hävande av moderskapet inom två år från det att moderskapet fastställdes. Om det har funnits laga förfall eller något annat synnerligen vägande skäl till att talan inte väckts tidigare, kan dock en talan prövas även efter tidsfristens utgång. Talan ska väckas omedelbart när det inte längre finns skäl för att avstå från att väcka talan. Barnets rätt att väcka talan är inte tidsbegränsad.

Om den fastställda modern har avlidit utan att förlora sin talerätt har hennes efterlevande make och arvingar rätt att väcka talan i motsvarande utsträckning som gäller för hävande av faderskap.

9.2.2 Adoption

Regler om adoption finns i adoptionslagen¹². En adoption kan avse både ett barn och en vuxen person och syftar till att fastställa ett förälder-barnförhållande mellan adoptivföräldern och adoptivbarnet.

En adoption av ett underårigt barn får beviljas om adoptionen är till barnets bästa och det har utretts att barnet kommer att få en god vård och uppfostran. En adoption av en vuxen person får beviljas om det har utretts att adoptivbarnet som minderårig vårdats och uppfostrats av adoptivföräldern eller att det annars, när adoptivbarnet var underårig, uppstod en fast relation mellan honom eller henne och

¹² Adoptionslagen (22/2012).

adoptivföräldern som är jämförbar med ett förälder-barnförhållande.

Den som vill adoptera ska som huvudregel ha fyllt 25 år. Även den som har fyllt 18 år kan i vissa fall få adoptera, bland annat om adoptionen avser en makes barn. Om den som ska adopteras är underårig, får den som vill adoptera inte vara äldre än 50 år. Ålderskillnaden mellan adoptivbarnet och adoptivföräldern måste också vara minst 18 år och högst 45 år.

Det är bara makar som får adoptera gemensamt. Någon möjlighet för sambor att adoptera gemensamt finns alltså inte. Däremot kan en sambo ensam adoptera ett underårigt barn om den andra sambon samtycker till det.

Makar får som huvudregel inte adoptera ett underårigt barn annat än gemensamt. En make får dock ensam adoptera sin makes barn (styv-barnsadoption). Detta gäller också om äktenskapet har upplösts genom den andra makens död. En make får också ensam adoptera sitt eget barn som tidigare lämnats för adoption. Vidare får en make adoptera ensam om den andra maken på grund av sjukdom eller funktionsnedsättning inte kan uttrycka sin vilja på ett giltigt sätt eller om den andra maken vistas på okänd ort.

En make får alltid adoptera ett vuxet adoptivbarn ensam. I förarbetena nämns som exempel på en situation där detta skulle kunna bli aktuellt att en familjehemsförälder vill adoptera ett vuxet barn som varit placerat i familjehem hos honom eller henne och familjehemsföräldern, när adoptionsärendet blir aktuellt, är gift med en person som inte har ett förälder-barnförhållande till barnet.¹³

Vid adoption av ett underårigt barn ska barnets önskemål och åsikter beaktas i enlighet med barnets ålder och utvecklingsnivå. Om adoptivbarnet har fyllt 12 år, krävs i regel hans eller hennes samtycke till adoptionen. Om adoptivbarnet är yngre än 12 år får en adoption inte beviljas mot barnets vilja om adoptivbarnet är så utvecklat att avseende kan fästas vid hans eller hennes vilja. Ett underårigt barn får som huvudregel inte heller adopteras utan samtycke från barnets föräldrar.

En adoption får inte beviljas om någon har gett eller utlovat ersättning med anledning av adoptionen eller om någon annan än adoptionssökanden har betalat eller förbundit sig att betala ersättning för barnets underhåll med anledning av adoptionen.

Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare för-

¹³ RP 47/2011 rd s. 47.

äldrar. Om en make ensam har adopterat den andra makens barn, ska den adopterade dock anses som parets gemensamma barn. Detta gäller också om adoptionen har genomförts efter det att äktenskapet har upplösts genom den andra makens död.

9.2.3 Vårdnad, boende och umgänge

Bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge finns i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt¹⁴. Vårdnadsansvaret har i allt väsentligt samma innebörd som i den svenska lagstiftningen. Barnets bästa ska sättas främst vid alla avgöranden enligt lagen.

Vårdnad och boende

Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller 18 år. Vårdnadshavare är barnets föräldrar eller de som har anförtrotts vårdnaden om barnet.

Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om de är gifta med varandra. Om föräldrarna inte är gifta med varandra när barnet föds blir modern som har fött barnet ensam vårdnadshavare. Om den ena föräldern är ensam vårdnadshavare blir också den andra föräldern vårdnadshavare om föräldrarna ingår äktenskap med varandra. En man eller en kvinna (den kvinna som inte är gravid med barnet) som före barnets födelse har erkänt faderskapet respektive moderskapet till ett barn, blir vårdnadshavare när föräldraskapet har fastställts.

Föräldrarna kan avtala om att vårdnaden om barnet ska vara gemensam eller att en av dem ska ha ensam vårdnad. Om föräldrarna inte bor tillsammans kan de ingå avtal om att barnet ska bo hos den ena föräldern eller växelvis hos vardera föräldern.

Det är också möjligt för föräldrarna att avtala med någon annan om att den personen ska anförtros vårdnaden om barnet *vid sidan av* föräldrarna eller den ena föräldern (extra vårdnadshavare¹⁵).¹⁶ Båda för-

¹⁴ Lag (1983/361) angående vårdnad om barn och umgängesrätt.

¹⁵ Det kan i sammanhanget även anmärkas att förekomsten av en extra vårdnadshavare inte påverkar föräldrarnas underhållsskyldighet mot barnet. Det följer inte heller någon underhållsskyldighet med uppdraget som extra vårdnadshavare (se vidare RP 88/2018 rd s. 43).

¹⁶ Möjligheten att ingå avtal om vårdnaden med en tredje person, en extra vårdnadshavare, har funnits sedan december 2019. Tidigare var det bara möjligt att åstadkomma ett sådant arrangemang genom beslut av domstol. Den ordningen infördes redan 1983.

äldrarna måste samtycka till ett sådant avtal, oavsett om vårdnaden är gemensam eller om en förälder är ensam vårdnadshavare. Genom avtalet kan det även bestämmas att barnet ska bo hos den extra vårdnadshavaren eller bo växelvis hos å ena sidan föräldrarna eller den ena föräldern och å andra sidan den extra vårdnadshavaren. Barnet kan inte bo växelvis i mer än två hem. Reglerna gäller på motsvarande sätt om barnet bara har en förälder. Om barnet har två eller fler vårdnadshavare kan de besluta om den inbördes fördelningen av uppgifterna.¹⁷

Ett avtal om vårdnad eller boende ska vara skriftligt och fastställt av socialnämnden. När nämnden prövar om avtalet kan fastställas ska den beakta barnets bästa. Det finns särskilda regler som ska säkerställa att barnets åsikter och önskemål blir klarlagda. Barnatillsyningsmannen eller den som har förordnats att bereda fastställelsen av avtalet ska personligen samtala med barnet, om barnet samtycker till det och ett samtal behövs för att utreda barnets önskemål och åsikter. För att avtalet ska fastställas måste åtminstone en av barnets föräldrar vara vårdnadshavare. I vissa fall kan det också krävas samtycke från andra personer, bland annat från en extra vårdnadshavare om en sådan finns eller från en närstående med umgängesrätt om avtalet kan inverka på hur den rättigheten tillgodoses. Ett fastställt avtal är verkställbart på samma sätt som en dom som har fått laga kraft.

Enligt förarbetena kan det exempelvis vara till barnets bästa att fastställa ett avtal som innebär att vårdnaden delas med ytterligare en person om stödet från en extra vårdnadshavare innebär att ett omhändertagande av barnet kan undvikas.¹⁸ Ett behov av stöd för att klara uppgiften som vårdnadshavare är dock inte någon nödvändig förutsättning för att en extra vårdnadshavare ska utses. När domstolar har prövat motsvarande fråga har det exempelvis förekommit att sociala föräldrar utsetts till extra vårdnadshavare.

Om avtalet innebär att fler än två personer ska ha vårdnaden om ett barn måste det finnas en god samarbetsförmåga. Barnet får inte ta skada av att det är fler personer som är med och fattar beslut om barnets angelägenheter.¹⁹

Bestämmelserna om fastställande av avtal innebär att det inte är möjligt för föräldrarna att genom ett nytt avtal återta t.ex. ett uppdrag för någon att vara extra vårdnadshavare, om den personen inte

¹⁷ Före den 1 december 2019 kunde s.k. arbetsfördelningsförordnanden endast utfärdas av domstol. Se nedan angående hur ett sådant förordnade, eller numera även ett avtal, kan användas.

¹⁸ RP 88/2018 rd s. 43.

¹⁹ RP 88/2018 rd s. 43.

samtycker till det. Vid oenighet i en sådan situation får saken i stället prövas av domstol.

Domstolens befogenhet att fatta beslut i frågor om vårdnad och boende motsvarar det som kan åstadkommas genom avtal när parterna är överens med varandra. Vid bedömningen av om vårdnaden ska anförtros båda föräldrarna gemensamt eller en av dem, ska särskilt avseende fästas vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov framför sina inbördes konflikter.

Domstolen kan inte bara besluta att en extra vårdnadshavare ska utöva vårdnaden vid sidan av föräldrarna eller den ena föräldern, utan även förordna att vårdnaden om barnet ska anförtros en eller flera personer *i stället för* en förälder eller båda föräldrarna. Förutom att den eller de personer som utses till vårdnadshavare måste samtycka till uppdraget krävs att det med hänsyn till barnets bästa finns synnerliga skäl för åtgärden.

En talan om vårdnad får föras av föräldrarna gemensamt, den ena föräldern, barnets vårdnadshavare eller av socialnämnden. Den som vill bli vårdnadshavare men själv inte är förälder har alltså inte någon egen talerätt. En släkting eller någon annan som står barnet nära kan dock väcka talan om barnet saknar vårdnadshavare till följd av att den eller de personer som varit vårdnadshavare har avlidit. Den som är förordnad som extra vårdnadshavare kan begära att bli entledigad från uppdraget.

Vårdnadshavarna ansvarar tillsammans för de uppgifter som hör till vårdnaden och fattar som huvudregel gemensamma beslut om barnets personliga angelägenheter. En vårdnadshavare som till följd av resa, sjukdom eller annan orsak inte kan delta i ett beslut behöver inte lämna sitt samtycke om dröjsmål med beslutet skulle medföra olägenheter. Det gäller dock inte beslut som har avsevärd betydelse för barnets framtid, såvida inte barnets bästa uppenbarligen kräver annat.

Om barnet har två vårdnadshavare eller fler kan domstolen vid behov besluta om uppgiftsfördelningen mellan vårdnadshavarna. Genom sådana s.k. arbetsfördelningsförordnanden kan domstolen ”skräddarsy” sitt beslut om vårdnad utifrån barnets behov. Vårdnaden kan fördelas i gemensamma eller skilda ansvarsområden. I förordnandet preciseras de frågor som vårdnadshavarna kan avgöra var för sig respektive de ställningstaganden som kräver enighet. Domstolen kan dock inte fatta materiella beslut. De viktigaste frågorna som i praktiken blir föremål för beslut om uppgiftsfördelning gäller skola, förskoleverksamhet,

hälso- och sjukvård, religion och namn. I praxis finns det flera exempel på konstruktioner som tillkommit genom sådana beslut och som innebär en begränsning av den gemensamma vårdnadens räckvidd. Ett typfall är om vårdnadshavarna har en god samarbetsförmåga generellt sett, men ändå inte kan komma överens i någon eller några särskilda frågor. I ett sådant fall kan en vårdnadshavare få rätt att ensam fatta beslut i den eller de frågor som är tvistiga, samtidigt som gemensamt beslutsfattande även fortsättningsvis gäller för övriga frågor. Ett annat typfall är om vårdnadshavarna tvärtom har en konfliktfylld relation och det kan möjliggöra en samförstånds lösning om en vårdnadshavare kan behålla åtminstone någon eller några av de rättigheter som ingår i vårdnaden. I den situationen kan det beslutas om en uppgiftsfördelning som innebär att en vårdnadshavare som huvudregel får ensam beslutanderätt och att samtycke från samtliga vårdnadshavare endast krävs i vissa särskilt angivna frågor. Ett annat exempel från den praktiska tillämpningen är förordnanden som innebär att boendeföräldern får ensam rätt att bestämma om bostadsort samtidigt som kravet på enighet kvarstår i alla andra frågor.²⁰

En svårighet har ansetts vara att det av folkbokföringen inte framgår annat än att vårdnaden är gemensam, även om uppgiftsfördelningen skulle innebära att en vårdnadshavare har betydande möjligheter att fatta beslut på egen hand. Vårdnadshavaren som vill fatta ett beslut ensam kan därför vara tvungen att visa upp domen varje gång han eller hon vill använda sig av rättigheten.²¹

Umgänge

Föräldrarna har ett gemensamt ansvar att tillgodose barnets behov av umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Umgängesrätten innefattar att barnet tidvis får vistas hos den föräldern, träffa föräldern någon annanstans eller hålla kontakt med föräldern på annat sätt.

²⁰ Jfr Nordiska Ministerrådet (2005). *Nordisk seminar om barnerett. Tema: Lovgivning om farskap, foreldreansvar, samvær og økonomi. Likheter og ulikheter, muligheten for og nytte av lovharmonisering*. TemaNord 2005:581. Kommentrar av Kirsti Kurki-Suonio, s. 32–35, Danielsen, Svend (2003). *Nordisk børneret II. Foreldreansvar – Et sammenlignende studie af dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk ret med drøftelser af harmoniseringsmuligheder og reformbehov*, s. 113 och 114 samt RP 88/2018 rd s. 44.

²¹ Nordiska Ministerrådet (2005). *Nordisk seminar om barnerett. Tema: Lovgivning om farskap, foreldreansvar, samvær og økonomi. Likheter og ulikheter, muligheten for og nytte av lovharmonisering*. TemaNord 2005:581. Kommentrar av Kirsti Kurki-Suonio, s. 32–35.

Föräldrarna kan ingå avtal om umgänge. Även ett avtal om umgänge kräver skriftlig form och ska vara fastställt av socialnämnden för att vara giltigt. Ett fastställt avtal gäller som en dom som har fått laga kraft. Om föräldrarna inte är eniga kan domstolen fatta beslut om umgänge.

Om barnet endast har en förälder kan föräldern ingå avtal om umgänge med en person som vid sidan av föräldern är barnets vårdnadshavare.

Sedan den 1 december 2019 kan domstolen fastställa att barnet har rätt till umgänge med någon annan än en förälder. Domstolen kan bestämma att barnet ska ha rätt att träffa en person som står barnet särskilt nära och med vilken barnet har ett etablerat förhållande som kan jämföras med förhållandet mellan ett barn och en förälder. Vid beslut om sådant umgänge gäller i övrigt samma regler som för umgänge mellan barn och föräldrar.

Ett viktigt skäl till att det infördes en rätt till umgänge med andra än föräldrar var att en sådan reform ansågs nödvändig för att uppnå överensstämmelse mellan den finska lagstiftningen och rätten till skydd för familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen. Enligt förarbetena ska Europadomstolens praxis beaktas vid tillämpningen av den nya bestämmelsen om umgänge. Umgängesrätten är avsedd att omfatta en snäv krets av personer. Det måste vara fråga om ett förhållande som de facto kan jämföras med ett föräldraskap. För att umgänge ska vara aktuellt krävs därför en långvarig och nära kontakt mellan barnet och personen i fråga. Vanligen förutsätter det att personen tidigare har bott i samma hushåll som barnet och dagligen deltagit i barnets vård och uppfostran. Ett sådant förhållande kan t.ex. uppstå med en far- eller morförälder som har bott i samma hushåll eller med en tidigare familjehems- eller bonusförälder. Enbart släktskap är inte tillräckligt för att en rätt till umgänge ska vara aktuell. Detsamma gäller den som exempelvis har ombesörjt hämtning från daghem och skola.²²

Var och en som anser sig stå barnet särskilt nära kan väcka talan om umgänge. Att sökanden själv uppger att han eller hon står i ett sådant förhållande till barnet är tillräckligt för att domstolen ska ta upp ansökan till prövning. Det förutsätts dock att sökanden i sin ansökan till domstolen lämnar en motivering till påståendet att det finns en sådan nära relation till barnet att umgänge ska fastställas.²³

²² RP 88/2018 rd s. 20 och 53–55.

²³ RP 88/2018 rd s. 59.

Rätt till information

Föräldrarna kan avtala om att en förälder som inte är vårdnadshavare ska ha samma rätt som en vårdnadshavare att ta del av sekretessbelagda uppgifter om barnet hos myndigheter och privata tjänsteproducenter. Föräldrarna kan också ingå ett sådant avtal med någon annan person. Avtalet kan antingen avse alla frågor eller de specifika frågor som anges i avtalet. Även ett avtal som innebär en rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter ska vara skriftligt och fastställt av socialnämnden. Avtalet kan fastställas om det är till barnets bästa. Därutöver krävs bland annat samtycke från den som redan har en rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter, om avtalet innebär ett ingrepp i den personens rätt. Den som har en fastställd rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter har rätt att föra talan om ändring i den rättigheten.

Ett exempel på en situation när det kan vara motiverat att avtala med någon annan än en förälder om att den personen ska få tillgång till uppgifter om barnet är när föräldrarna är i behov av särskilt stöd för att klara barnets omsorg och fostran, t.ex. från barnets far- eller morföräldrar. Ett avtal kan i det läget underlätta för far- eller morföräldrarna att följa barnets mående och vid behov erbjuda hjälp till familjen. Men ett avtal om rätt till information kan även vara aktuellt i andra situationer. Det behöver inte vara så att föräldrarna på något sätt brister i sitt föräldraskap.²⁴

Domstolen har motsvarande möjligheter att fatta beslut om rätten att ta del av sekretessbelagda uppgifter om ett barn. Domstolen kan ge den rätten till en förälder som inte är vårdnadshavare, men även till någon annan person som samtycker till att inneha en sådan rättighet.

9.3 Island

9.3.1 Föräldraskap

På Island finns det tre typer av rättsliga föräldrar: mor, far och förälder. Det sistnämnda uttrycket avser den kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet. Regler om vem som är förälder till ett barn finns i barnalög²⁵. Barnalög innehåller särskilda regler om föräldra-

²⁴ Jfr RP 88/2018 rd s. 43.

²⁵ Barnalög (76/2003).

skap när en eller båda av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Enligt reglerna ska en man alltid anses som far till barnet och en kvinna som mor, vilket bland annat innebär att en man som föder ett barn blir barnets far. Vidare finns det en möjlighet för icke-binära personer att anses som förälder till barnet.

Moderskap

Rättslig status som mor följer som huvudregel av mater est-principen, dvs. den oskrivna regeln om att det är den kvinna som har fött barnet som är barnets mor. Liksom i Danmark och Sverige finns det dock en lagfäst regel om moderskap vid assisterad befruktning. Enligt barnalög ska den kvinna som föder ett barn som har tillkommit genom assisterad befruktning anses vara barnets mor.

Barnalög innehåller inte några regler om fastställande eller hävande av moderskap.

Faderskap

Den man som modern är gift med anses vara barnets far om barnet föds under äktenskapet (faderskapspresumtionen). Detsamma gäller om barnet föds så kort tid efter upplösningen av äktenskapet att barnet kan ha tillkommit under äktenskapet. Faderskapspresumtionen gäller dock inte om makarna var juridiskt separerade när barnet tillkom eller om modern gift sig eller blivit sambo med en annan man före barnets födelse. Däremot gäller faderskapspresumtionen om modern, efter barnets födelse, gifter sig med en man som hon har förklarat vara barnets far, förutsatt att barnets faderskap inte har fastställts tidigare.

Faderskapspresumtionen gäller i vissa fall även när modern är sambo med en man. Om modern och en man som hon har förklarat vara far till barnet lagligen registrerade sitt samboförhållande före barnets födelse, ska den mannen anses vara barnets far. Detsamma gäller om samboförhållandet registrerats vid ett senare tillfälle, förutsatt att barnets faderskap inte redan har fastställts.

Om faderskapspresumtionen inte är tillämplig, kan faderskapet fastställas genom en mans bekräftelse av faderskapet eller genom domstolsbeslut. En bekräftelse av faderskapet kan göras både före och efter

barnets födelse. Faderskap kan inte fastställas för ett barn till en ensamstående kvinna när barnet har tillkommit genom assisterad befruktning.

Om barnets faderskap inte har fastställts inom sex månader från barnets födelse, ska detta anmälas till distriktskommissionären i moderns hemvistkommun.

Barnets faderskap ska som utgångspunkt fastställas i enlighet med det genetiska faderskapet, men det finns även särskilda regler om faderskap på grund av samtycke till assisterad befruktning. En man som har samtyckt till att hans make eller sambo genomgår en assisterad befruktning enligt lagen om assisterad befruktning²⁶ ska anses som far till det barn som har tillkommit genom behandlingen.

En spermiedonator som har donerat spermier för användning vid assisterad befruktning av en annan kvinna än sin make eller sambo enligt lagen om assisterad befruktning får inte fastställas som far till barnet genom dom. Om en spermiedonator har donerat spermier för användning på annat sätt, ska han anses som barnets far om inte spermierna har använts utan hans vetskap eller efter hans död.

Om en talan om faderskapet har väckts i domstol kan faderskapet fastställas genom att parterna (barnet eller modern respektive mannen) träffar en överenskommelse om faderskapet. Om parterna inte är överens, fastställs faderskapet genom dom. En man ska anses som far till barnet om en rättsgenetisk undersökning tydligt visar att han är barnets far.

Föräldraskap

En kvinna som har samtyckt till att hennes make, registrerade partner eller sambo genomgår en assisterad befruktning enligt lagen om assisterad befruktning ska anses som förälder till det barn som har tillkommit genom behandlingen.

Det finns inte någon presumtion för föräldraskap. Föräldraskapet till ett barn fastställs genom bekräftelse eller domstolsbeslut. Bestämmelserna om fastställande av faderskap genom bekräftelse eller dom gäller i tillämpliga delar även för fastställande av föräldraskap.

²⁶ Lög um tæknifrjóvgun og notkun kynfrumna og fósturvísa manna til stofnfrumurannsókna (55/1996).

Hävande av faderskap och föräldraskap

Barnalög innehåller också regler om hävande av faderskap och föräldraskap. Talan om hävande av ett presumerat faderskap får väckas av barnet, modern, den man som presumerats vara barnets far och, efter hans död, av den av mannens lagstadgade arvingar som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter honom. Om barnet är underårigt, förs barnets talan av barnets förmyndare.

Talan om att ogiltigförklara en bekräftelse av faderskap eller föräldraskap får väckas av barnet, modern och den person som har bekräftat faderskapet eller föräldraskapet.

Om en man har samtyckt till att hans make eller sambo genomgår en assisterad befruktning får hans faderskap hävas endast när det är uppenbart att barnet inte tillkommit genom behandlingen. Detsamma gäller för hävande av en kvinnas föräldraskap när kvinnan har samtyckt till att hennes partner genomgår en assisterad befruktning.

Om en talan om hävande av faderskap eller föräldraskap har väckts i domstol, kan faderskapet hävas genom att parterna träffar en överenskommelse i enlighet med resultatet av en genetisk undersökning. Om parterna inte är överens, avgör domstolen frågan genom dom.

9.3.2 Adoption

Regler om adoption finns i adoptionslagen²⁷. En adoption kan avse både ett barn och en vuxen person.

En adoption av ett underårigt barn får beviljas endast om adoptionen är till barnets bästa. Den som vill adoptera barnet ska också ha för avsikt att ta hand om och uppfostra barnet. Om adoptionen avser en vuxen person ska adoptivbarnet ha fostrats tillsammans med adoptivföräldrarna eller det finnas andra särskilda skäl för adoption.

Den som vill adoptera ska som huvudregel ha fyllt 25 år. Även den som har fyllt 20 år kan dock få adoptera om det finns särskilda skäl.

Det är bara makar och sambor som har bott tillsammans i minst fem år som får adoptera gemensamt. Dessa får som huvudregel inte heller adoptera annat än gemensamt. En make eller sambo får dock, med samtycke av den andra maken eller sambon, ensam adoptera sin partners barn eller adoptivbarn (styvbarnsadoption). En make eller sambo får också adoptera ensam om den andra maken eller sambon

²⁷ Lög om ättleidingar (130/1999).

är försvunnen eller är i ett sådant mentalt tillstånd att han eller hon inte förstår innebörden av adoption.

En ensamstående person får beviljas tillstånd för adoption under speciella omständigheter och om adoptionen är klart fördelaktig för barnet.

Om adoptivbarnet har fyllt 12 år, krävs i regel hans eller hennes samtycke till adoptionen. Om adoptivbarnet är yngre än 12 år, ska hans eller hennes åsikter om adoptionen klarläggas om det bedöms möjligt med beaktande av barnets ålder och mognad. Ett underårigt barn får som huvudregel inte heller adopteras utan samtycke från en förälder som är barnets vårdnadshavare.

En adoption får inte beviljas om någon person som ska ge sitt samtycke till adoptionen får eller betalar en avgift eller får förmåner med anledning av sitt samtycke.

Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om en make eller sambo ensam har adopterat den andra makens eller sambons barn, ska adoptivbarnet dock anses som parets gemensamma barn.

9.3.3 Vårdnad, boende och umgänge

Bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge finns i barnalög²⁸. Vårdnadsansvaret har i allt väsentligt samma innebörd som i den svenska lagstiftningen. Avgöranden enligt lagen ska fattas i enlighet med barnets bästa.

Vårdnad och boende

Vårdnaden om ett barn består till dess barnet blir myndigt, dvs. fyller 18 år. Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om de är gifta med varandra eller är registrerade sambor. I annat fall blir modern ensam vårdnadshavare, om föräldrarna inte ingår avtal om gemensam vårdnad.

Gemensam vårdnad består som huvudregel efter äktenskapsskillnad eller upplösning av ett registrerat samboförhållande. Föräldrarna kan avtala att en av dem ska ha ensam vårdnad. De kan även ingå avtal om

²⁸ Barnalög (76/2003).

barnets boende. Ett avtal om vårdnad eller boende kan även gälla tillfälligt, men tiden får inte understiga sex månader. Ett avtal blir giltigt först om distriktskommissionären godkänner det. Denne kan vägra att godkänna ett avtal om innehållet är oförenligt med barnets bästa.

Om föräldrarna inte är överens om vårdnaden eller barnets boende, kan domstolen besluta vad som ska gälla. Innan en talan får väckas ska det prövas om en överenskommelse kan träffas genom medling.

Det finns särskilda bestämmelser som möjliggör att vårdnaden i vissa fall kan utövas av en bonusförälder till barnet. En förälder som har ensam vårdnad om ett barn och som gifter sig med någon annan än den andra föräldern, kan ingå avtal om gemensam vårdnad med sin make. Detsamma gäller en förälder som har ensam vårdnad och som blir sambo med någon annan än den andra föräldern. Men i den situationen krävs dessutom att samboförhållandet är registrerat och att samlevnaden har pågått sammanhängande under minst ett år. Även ett avtal mellan en förälder och en bonusförälder måste godkännas av distriktskommissionären för att bli giltigt. Den förälder som inte har vårdnaden om barnet ska beredas tillfälle att yttra sig.²⁹

Föräldrar kan genom avtal även anförtro vårdnaden om barnet åt någon annan person, men barnet kan inte ha fler än två vårdnadshavare. Om en förälder som har ensam vårdnad vill ingå ett sådant avtal ska den andra förälderns synpunkter inhämtas. Om någon annan än en förälder har vårdnaden om barnet gäller för den personen, i tillämpliga delar, samma regler som för föräldrar i fråga om exempelvis slutande av avtal, vårdnad efter separation, medling och domstolsprövning.

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem dör, får den efterlevande föräldern ensam vårdnad eller, i vissa fall, gemensam vårdnad tillsammans med sin make eller sambo. En bonusförälder som har gemensam vårdnad med en förälder fortsätter att vara vårdnadshavare om föräldern dör. Om den avlidna föräldern var ensam vårdnadshavare övergår vårdnadsansvaret till den andra föräldern. I samtliga fall när en vårdnadshavare dör är det emellertid möjligt att överföra vårdnaden till någon annan person som begär vårdnaden, om det är till barnets bästa.

²⁹ Det kan i sammanhanget även tilläggas att en bonusförälder som har vårdnaden om ett barn är underhållsskyldig mot barnet på samma sätt som han eller hon hade varit om barnet var bonusförälderns eget barn. Bonusförälderns underhållsskyldighet upphör som huvudregel efter äkten-skapsskillnad eller upplösning av samboförhållandet. Om en förälder till barnet har avlidit kan bonusföräldern i vissa fall vara underhållsskyldig även efter en separation, om bonusföräldern fortsätter att vara vårdnadshavare.

Vid gemensam vårdnad fattar vårdnadshavarna tillsammans alla större beslut om barnets personliga angelägenheter. Samtidigt kan boendeföräldern ensam fatta beslut i flera viktiga frågor som rör barnets vardag. Det gäller exempelvis val av bostadsort inom landet, val av skola, beslut om sedvanliga och nödvändiga insatser inom hälso- och sjukvården samt beslut som rör normala fritidsaktiviteter. En vårdnadshavare kan också fatta nödvändiga beslut om barnets angelägenheter utan medverkan av den andra vårdnadshavaren om denne är förhindrad att utöva vårdnaden. Utlandsresor kräver alltid samtycke från den andra vårdnadshavaren.

Umgänge

Barnet har rätt till umgänge eller annan kontakt med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Föräldrarna kan ingå avtal om umgänge och avtalet kan bekräftas av distriktskommissionären om föräldrarna begär det. En sådan bekräftelse kan vägras om avtalet inte är förenligt med barnets bästa. I ett mål om vårdnad eller boende kan domstolen besluta vad som ska gälla också i fråga om umgänge. I andra fall är det i stället distriktskommissionären som fattar beslut om umgänge när föräldrarna inte kan komma överens.

Bestämmelserna om barnets rätt till umgänge med en förälder gäller även i förhållande till en bonusförälder eller någon annan som har anförtratts vårdnaden om barnet.

Barnets rätt till umgänge med andra som står barnet nära blir aktuell om en förälder avlider eller om en förälder är förhindrad att själv ha umgänge med barnet eller om sådant umgänge endast förekommer i mycket begränsad omfattning. I sådana situationer kan barnet ha rätt till umgänge med nära släktingar till den avlidna respektive frånvarande föräldern, eller med andra personer som har en nära anknytning till barnet.

Rätt till information

En förälder som inte har del i vårdnaden har rätt att få information om barnet från den andra föräldern, bland annat om barnets skolgång och hälsa. En förälder som inte är vårdnadshavare har också som huvudregel rätt att ta del av skriftliga handlingar som rör barnet och

som förvaras hos förskolor och skolor. Från andra institutioner, t.ex. hälso- och sjukvården, har föräldern i stället rätt till muntliga upplysningar. Rättigheterna innebär inte att föräldern har rätt att ta del av information om vårdnadshavarens personliga förhållanden. Det finns inte heller någon skyldighet att lämna upplysningar eller att tillhandahålla dokument, om det kan antas vara till skada för barnet. I särskilda fall är det möjligt att besluta att en förälder inte ska ha rätt att ta del av information om barnet.

9.4 Norge

9.4.1 Föräldraskap

I Norge finns tre typer av rättsliga föräldrar: mor, far och medmor. Regler om vem som är förälder till ett barn finns i lov om barn og foreldre (barnelova)³⁰. I barnelova finns det inte några särskilda regler om föräldraskap för situationen att en eller båda av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Av lov om endring av juridisk kjønn framgår dock att det är det kön personen hade vid födelsen som ska läggas till grund för tillämpningen av reglerna om föräldraskap.³¹ En person som ändrar sin könstillhörighet behåller också de rättigheter och skyldigheter som följer av moderskap, faderskap eller medmorskap.

Moderskap

Enligt barnelova är barnets mor den kvinna som har fött barnet. Avtal om att föda ett barn till en annan kvinna är inte bindande. Om det inte är känt vem som är barnets mor, har det offentliga ett ansvar för att klargöra detta. Det finns kompletterande regler om processen för att klarlägga moderskap i forskrift om å klargjere morskap.³² Barne-

³⁰ Lov-1981-04-08-7.

³¹ Bestämmelsen anger inte hur föräldraskapet ska registreras, utan bara vilket regelverk som ska tillämpas för att etablera föräldraskapet. I Folkeregisteret registreras det om en person har barn, utan användning av termerna mor, far och medmor, se prop. 74 L (2015–2016) s. 32.

³² Det är Arbeids- og velferdsetaten (NAV) som ansvarar för att klarlägga moderskap. När NAV får kännedom om att det inte finns någon mor till barnet i enlighet med reglerna i barnelova, ska NAV förelägga barnets far att lämna upplysningar om vem som har fött barnet. Om fadern inte svarar på föreläggandet kan NAV kalla fadern till samtal. Om NAV får uppgift om identiteten på den kvinna som kan ha fött barnet, ska kvinnan föreläggas att uttala sig. NAV kan väcka talan i domstol för att klarlägga moderskapet. Angående NAV, se även fotnot 34 nedan.

lova innehåller inte några regler om fastställande eller hävande av moderskap.

Faderskap

Den man som modern är gift med vid barnets födelse anses vara far till barnet (faderskapspresumtionen). Faderskapspresumtionen gäller dock inte om makarna är separerade genom tillstånd eller dom vid barnets födelse. Om modern är änka, anses den avlidne maken vara barnets far under förutsättning att modern kan ha blivit gravid innan maken avled.³³

När faderskapet inte följer av faderskapspresumtionen, fastställs faderskap genom bekräftelse eller dom. Faderskapet kan bekräftas både före och efter barnets födelse.

En man ska fastställas vara far genom dom om han blir utpekad som far till barnet efter en DNA-analys. Om det inte finns möjlighet till DNA-analys, ska den man som har haft samlag med modern under den tid hon kan ha blivit gravid fastställas vara barnets far under förutsättning att det inte är osannolikt att han är far till barnet. Om modern har genomgått en assisterad befruktning, ska moderns make eller sambo fastställas vara barnets far om han har samtyckt till behandlingen och det inte är osannolikt att barnet har kommit till genom behandlingen. En spermiedonator kan inte fastställas vara barnets far.

Medmorskap

En kvinna som är gift eller sambo med barnets mor anses som medmor till barnet om medmorskap följer av äktenskap, bekräftelse eller dom. Ett barn kan inte ha både en far och en medmor.

Den kvinna som modern är gift med vid barnets födelse anses vara medmor till barnet när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning vid en godkänd hälsoinstitution med kvinnans samtycke (medmorskapspresumtionen). Om behandlingen har genomförts vid en godkänd hälsoinstitution i utlandet, ska spermiedonatorns identitet

³³ Enligt 2–17 § lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) kan spermier från en avliden eller ägg som befruktats av spermier från en avliden användas vid assisterad befruktning av den avlidnes efterlevande make eller sambo, förutsatt att det kan dokumenteras att det är i enlighet med den avlidnes önskan. Den avlidne anses som barnets far enligt barnelova.

vara känd. Medmorskapspresumtionen gäller dock inte om makarna är separerade genom tillstånd eller dom vid barnets födelse. Om modern är änka, anses den avlidna maken vara barnets medmor under förutsättning att modern kan ha blivit gravid innan maken avled.

Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning och modern är sambo med en kvinna, kan moderns sambo bekräfta medmorskap. Den assisterade befruktningen måste ha utförts vid en godkänd hälsoinstitution med kvinnans samtycke. Om behandlingen har genomförts vid en godkänd hälsoinstitution i utlandet, ska spermiedonatorns identitet vara känd.

Bestämmelserna om fastställande av faderskap genom bekräftelse eller dom gäller i tillämpliga delar även för fastställande av medmorskap. Detta innebär bland annat att ett medmorskap kan bekräftas både före och efter barnets födelse.

För att moderns partner ska bli medmor till barnet krävs det dessutom, till skillnad från vad som gäller för faderskap, att någon av parterna gör en separat ansökan om medmorskap till folkeregistermyndigheten. De kompletterande reglerna om medmorskap finns i forskrift om fastsetjning av medmorskap. Folkeregistermyndigheten prövar om villkoren för medmorskap är uppfyllda och kan fatta beslut om att medmorskap ska få fastställas både före och efter barnets födelse.

Om förutsättningarna för att fastställa ett medmorskap inte är uppfyllda, kan rättsligt föräldraskap för moderns partner uppnås genom adoption.

Om barnet inte har någon far eller medmor till följd av äktenskap och inte heller till följd av en mans eller kvinnas bekräftelse, är Arbets- och velferdsförvaltninga³⁴ (NAV) ansvarig för att fastställa vem som är barnets far eller medmor.

Ändring av faderskap och medmorskap

Barnelova innehåller också regler om ändring av faderskap och medmorskap.

Ett faderskap som följer av faderskapspresumtionen eller av en mans bekräftelse kan ändras genom att en annan man skriftligen bekräftar faderskapet om bekräftelsen också skriftligen godkänns av

³⁴ NAV är en norsk myndighet som bildades när landets försäkringskassa, arbetsförmedling och kommunernas socialtjänst samlokaliserades 2006. Anställda i NAV är antingen anställda av staten, Arbets- och velferdsstaten, eller av kommunerna.

modern och den man som tidigare har ansetts vara far till barnet. För att bekräftelsen ska vara giltig krävs också att NAV, genom en rätts-genetisk undersökning, finner det visat att den man som bekräftar faderskapet är barnets far. Om barnet har fyllt 18 år kan faderskapet inte ändras utan samtycke från barnet. Det gäller inte några tidsfrister för att ändra faderskap på detta sätt.

I de fall parterna inte är eniga om att barnets faderskap ska ändras, kan talan om faderskapet väckas i domstol. Talan om faderskap får väckas av barnet, någon av de rättsliga föräldrarna eller den man som anser sig vara far till barnet i stället för barnets rättsliga far. Om barnet är underårigt, är det en särskilt förordnad förmyndare som för barnets talan. Om barnet har fyllt 15 år får förmyndaren inte väcka talan utan samtycke från barnet. Om det finns särskilda skäl får NAV väcka talan.

Tidigare gällde tidsfrister för att de rättsliga föräldrarna och den man som anser sig vara far till barnet skulle få väcka talan om faderskap. Sedan 2016 gäller dock inte någon inskränkning i tid. Det har aldrig funnits någon begränsning av barnets rätt att väcka talan om ändring av faderskap.

Om faderskapet har blivit fastställt genom dom utan att en rätts-genetisk undersökning genomfördes i målet, får frågan tas upp igen genom resning.

Ett barn har från det att han eller hon fyller 18 år rätt att få kunskap om sitt genetiska ursprung utan att detta påverkar det rättsliga faderskapet. Barnet har också en rätt att kräva att NAV beslutar om en rättsgenetisk undersökning.

Bestämmelserna om ändring av faderskap gäller i tillämpliga delar även för ändring av medmorskap. Detta innebär bland annat att en talan om medmorskap får väckas av barnet, någon av de rättsliga föräldrarna eller den kvinna som anser sig vara medmor till barnet i stället för barnets rättsliga far eller medmor. Ett medmorskap kan dock inte ändras genom annans bekräftelse.

Ny barnelov

Barnelova har varit föremål för utredning sedan 2018 och i december 2020 presenterades betänkandet Ny barnelov – Til barnets beste (NOU 2020:14). I betänkandet lämnas flera förslag på ändringar i den föräldraskapsrättsliga regleringen. Bland annat föreslås att reglerna om

föräldraskap vid assisterad befruktning ändras. Villkoren att behandlingen har utförts vid en godkänd hälsoinstitution och att spermiedonatorns identitet är känd, som i dag endast gäller för medmorskap, ska gälla också för faderskap. Det föreslås även att tidsgränserna för ändring av faderskap och medmorskap återinförs. Om någon av föräldrarna vill väcka talan om ändring av föräldraskapet, ska detta göras inom ett år från det att föräldern fick kännedom om uppgifter som tyder på att någon annan än den som anses som far eller medmor kan vara förälder till barnet. Den som anser sig vara förälder till barnet ska kunna väcka talan inom tre år från barnets födelse.

9.4.2 Adoption

Regler om adoption finns i lov om adopsjon (adopsjonsloven)³⁵. En adoption kan avse både ett barn och en vuxen person. När adoptionen avser ett barn är syftet att se till att barnet får en trygg uppfostran genom att skapa varaktiga juridiska band som motsvarar förhållandet mellan ett barn och hans eller hennes föräldrar. Syftet med en vuxenadoption är att juridiskt bekräfta befintliga band som motsvarar förhållandet mellan ett barn och hans eller hennes föräldrar.

Barnet bästa ska komma i främsta rummet vid adoption av ett barn. En ansökan om adoption får beviljas endast om det är uppenbart troligt att adoptionen kommer att vara till barnets bästa.

Om adoptionen avser en vuxen person, får adoptionen beviljas endast om det är uppenbart troligt att adoptionen kommer att vara till det bästa för adoptivbarnet. Den som vill adoptera måste också ha uppfostrat adoptivbarnet under minst sex år, om det inte finns andra särskilda skäl som talar för adoption. De särskilda reglerna om vuxenadoption gäller också vid adoption av en nuvarande eller tidigare makes eller sambos barn, vilket bland annat innebär att det inte krävs något samtycke från den nuvarande eller tidigare maken eller sambon.³⁶

Den som vill adoptera ska som huvudregel ha fyllt 25 år. Även den som har fyllt 20 år kan få adoptera om den sökande och adoptivbarnet redan har starka band till varandra. För att få adoptera krävs vidare att sökanden har förutsättningar att vara en god omsorgsperson för barn.

³⁵ Lov-2017-06-16-48.

³⁶ Se Sivilombudsmannens uttalande SOM-2019-3344 och Barne- og familiedepartementets Rundskriv Q-2018-1245.

Sökanden måste dessutom önska att fostra ett barn eller ha uppfostrat det barn som adoptionen gäller.

Det är bara makar och sambor som får adoptera gemensamt. Den som är gift eller sambo får också som huvudregel bara adoptera tillsammans med sin make eller sambo. Undantag gäller om den andra maken eller sambon är försvunnen, har en intellektuell funktionsnedsättning eller har en allvarlig psykisk sjukdom. En person som är gift eller sambo får även adoptera ensam om adoptionen avser eget barn, tidigare adoptivbarn eller barnet till en tidigare eller nuvarande make eller sambo (styvbarnsadoption).

Den som vill adoptera sin makes eller sambos underåriga barn ska ha fostrat barnet i minst fem år och ska också vilja fortsätta att fostra barnet. Kravet på uppfostran kan efterges om det finns särskilda skäl. Reglerna om styvbarnsadoption gäller också en fränskild eller efterlevande make och en tidigare eller efterlevande sambo. En styvbarnsadoption kräver som huvudregel att den andra maken eller sambon samtycker till adoptionen. Om en efterlevande make eller sambo ska adoptera, finns det dock inte något krav på att den avlidna partnern har lämnat sitt samtycke när han eller hon var i livet.

Den som bor ensam och alltså är ensamstående får adoptera om han eller hon har förutsättningar att ensam ta hand om barnet.

Ett barn som har fyllt 7 år ska ges möjlighet att uttrycka sin åsikt innan beslut om adoption fattas. Detsamma gäller yngre barn som kan bilda sina egna åsikter. Vikt ska fästas vid barnets åsikter i enlighet med barnets ålder och mognad. Om adoptivbarnet har fyllt 12 år, krävs i regel hans eller hennes samtycke till adoptionen. Ett underårigt barn får som huvudregel inte heller adopteras utan samtycke från den eller dem som är vårdnadshavare för barnet.

Det är inte tillåtet att utge eller utlova vederlag eller andra förmåner för att påverka en person som ska samtycka till en adoption eller som ska uttala sig om en adoptionsansökan.

Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om en make eller sambo ensam har adopterat den andra makens eller sambons barn, ska adoptivbarnet dock anses som parets gemensamma barn. Detta gäller också om adoptionen har avsett en tidigare makes eller sambos barn.

9.4.3 Vårdnad, boende och umgänge

Regler om vårdnad, boende och umgänge finns i lov om barn og foreldre (barnelova)³⁷. Barnets bästa ska sättas främst vid alla avgöranden enligt lagen. I lagen talas om ”foreldreansvar” (föräldraansvar), vilket motsvarar det svenska begreppet vårdnad. För enkelhets skull används därför uttrycket vårdnad i den fortsatta framställningen.

Vårdnad och boende

Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller 18 år. Ett barn som har fyllt 15 år får samtidigt själv fatta beslut om val av skola och medlemskap i föreningar.

Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om de är gifta med varandra. Som utgångspunkt blir vårdnaden gemensam även när föräldrarna inte är gifta med varandra. Men modern får i det fallet ensam vårdnad om föräldrarna inte bor tillsammans och modern anmäler att hon vill ha ensam vårdnad inom ett år från det att faderskapet fastställts. Detsamma gäller om fadern anmäler att han inte vill ha gemensam vårdnad.

Som utgångspunkt kvarstår gemensam vårdnad efter äktenskapskillnad eller separation mellan föräldrarna. Föräldrarna kan avtala om att vårdnaden ska vara gemensam eller att en av dem ska ha ensam vårdnad. Ett avtal kan bara avse föräldrarnas gemensamma barn och blir giltigt först när det ges in till Folkregistermyndigheten. Om föräldrarna begär det, och avtalet är förenligt med barnets bästa, kan det fastställas att avtalet ska vara verkställbart på samma sätt som en dom.

Ett avtal kan även innebära att barnet ska bo hos en av föräldrarna eller växelvis hos vardera föräldern (”bu fast hos begge”). Ett avtal om barnets boende kan bli verkställbart under samma förutsättningar som ett avtal om vårdnad.

Om föräldrarna inte kan komma överens kan domstolen bestämma vad som ska gälla i de tvistiga frågorna. Föräldrarna är som huvudregel skyldiga att delta i ett medlingsförfarande innan en talan i domstol får väckas. Domstolen kan förordna om växelvist boende endast om det finns särskilda skäl för det.

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem dör, får den andra föräldern ensam vårdnad. Detsamma gäller vanligtvis om den

³⁷ Lov-1981-04-08-7.

avlidna föräldern hade ensam vårdnad men barnet var bosatt hos båda föräldrarna. Särskilda regler gäller i vissa fall när den efterlevande föräldern är misstänkt för brott i samband med den andra förälderns död. Om barnet inte har bott tillsammans med den efterlevande föräldern kan även andra personer väcka talan om att få vårdnaden flyttad till sig. Det gäller även om föräldrarna hade gemensam vårdnad före dödsfallet. En sådan talan ska väckas senast sex månader efter dödsfallet. Domstolen kan bestämma att någon ska anförtros vårdnaden ensam eller att ett par som är gifta eller sambor ska ha gemensam vårdnad om barnet. Domstolen kan bestämma att en förälder ska ha del i vårdnaden, även om vårdnaden anförtros andra personer. Det möjliggör exempelvis att den efterlevande föräldern kan utöva vårdnaden gemensamt med den avlidna förälderns partner. Om flera personer ska vara vårdnadshavare bestämmer domstolen även hos vem av dem som barnet ska ha sitt stadigvarande boende.

Vid gemensam vårdnad fattar vårdnadshavarna tillsammans beslut om barnets personliga angelägenheter. Om barnet bor stadigvarande hos en av föräldrarna kan emellertid den föräldern ensam fatta beslut om väsentliga frågor som rör barnets vardag, t.ex. var i landet barnet ska bo och om barnet ska gå i förskola. Särskilda regler gäller om en förälder vill flytta utomlands med ett barn.

Umgänge

Barnet har rätt till umgänge med båda sina föräldrar, även om de inte bor tillsammans. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar att tillgodose barnets rätt till umgänge. Föräldrarna kan ingå avtal om umgänge och ett sådant avtal kan göras verkställbart under samma förutsättningar som ett avtal om vårdnad eller boende. Om föräldrarna inte kan komma överens om umgänget kan frågan prövas av domstol. Kravet på föregående medling gäller även en talan om umgänge.

Om båda föräldrarna eller en av dem har avlidit, kan släktingar eller andra med nära anknytning till barnet begära att domstolen fastställer en umgängesrätt för dem. En närstående som väcker talan om umgänge behöver inte ha deltagit i något föregående medlingsförfarande.

I ett mål om umgänge där föräldrarna är parter kan en förälder som själv blivit nekad umgänge framställa yrkande om att domstolen i stället ska fastställa umgänge mellan barnet och förälderns egna för-

äldrar, dvs. barnets far- eller morföräldrar. Ett sådant umgänge kan bara fastställas med villkoret att föräldern som nekats umgänge inte får träffa barnet.

Rätt till information

En förälder som har ensam vårdnad ska på begäran lämna upplysningar om barnet till den andra föräldern. En förälder som inte har del i vårdnaden har också rätt att få upplysningar om barnet från bland annat förskola, skola, hälso- och sjukvård och polis, om inte sekretess gäller i förhållande till föräldrar. Sådana upplysningar behöver dock inte lämnas om det kan antas vara till skada för barnet. I särskilda fall kan en förälder helt fräntas rätten att ta del av information.

Ny barnelov

Som framgår av avsnitt 9.4.1 lämnade en utredning i december 2020 ett betänkande med förslag på en ny barnelov (NOU 2020:14). I betänkandet lämnas flera förslag på ändringar i reglerna om vårdnad, boende och umgänge. Här redovisas några av de förslag som en majoritet av utredningens ledamöter har ställt sig bakom.

Utredningen föreslår att utgångspunkten fortsättningsvis ska vara att modern får ensam vårdnad om föräldrarna varken är gifta eller sambor vid barnets födelse. Det föreslås också att det i lagen tydliggörs att det krävs särskilda skäl för att domstolen ska besluta om annat än gemensam vårdnad när föräldrarna tidigare har levt tillsammans. Enligt praxis gäller den principen redan i dag. Utredningen föreslår vidare att boendeföräldern inte längre ska ha rätt att ensam fatta beslut om var i landet barnet ska bo. Rätten att fatta beslut i den frågan ska i stället anses höra till vårdnaden. Förslaget innebär samtidigt att det ska bli möjligt att föra en särskild talan angående frågan om flyttning inom landet. En sådan möjlighet finns redan i dag när en förälder vill flytta utomlands med ett barn. Ett annat förslag är att det inte längre ska krävas särskilda skäl för att domstolen ska få fatta beslut om växelvist boende.

Utredningen föreslår vidare att barnets rätt till umgänge med andra än föräldrar ska omfatta fler situationer än i dag. Möjligheterna att besluta om sådant umgänge i samband med att en förälder dör eller att

en förälder själv nekas umgänge ska behållas. Men det föreslås att det härutöver ska bli möjligt för syskon eller personer med en nära omsorgsrelation till barnet att själva väcka talan om umgänge. Det främsta skälet till att förslaget läggs fram är att utredningen har bedömt att en sådan förändring är nödvändig för att harmonisera den norska lagstiftningen med den praxis som Europadomstolen har utvecklat i fråga om rätten till skydd för privat- och familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen.

Enligt utredningen är det från ett konventionsrättsligt perspektiv problematiskt med bestämmelser som innebär att umgänge endast kan komma i fråga för en snäv personkrets. Det anses därför inte vara lämpligt att i lagen eller förarbetena ange en uttömmande uppräkningslista av personer som kan ha en nära omsorgsrelation till ett barn. Den nya bestämmelsen är samtidigt tänkt som en säkerhetsventil och den är avsedd att tillämpas restriktivt. Enligt utredningen är det troligt att umgänge kommer att bli aktuellt främst för släktingar till barnet, tidigare bonusföräldrar eller en person som har varit rättslig förälder till ett barn men senare fått sitt föräldraskap hävt.

Villkoret att sökanden ska ha en ”nära omsorgsrelation” till barnet ska domstolen på eget initiativ kunna pröva som en processförutsättning. Om villkoret inte är uppfyllt, ska talan avvisas. På motsvarande sätt hanteras det nuvarande kravet på ”nära anknytning” till barnet när en talan om umgänge väcks efter att föräldrarna eller en av dem har avlidit.

Enligt utredningens förslag ska kravet på föregående medling fortsättningsvis gälla även för en talan om umgänge som förs av någon annan än en förälder.

9.5 Lagstiftning av särskild betydelse när fler än två vuxna tar föräldraansvar i några länder utanför Norden

9.5.1 Inledning

I det här avsnittet redovisas lagstiftningsexempel från några länder utanför Norden. Urvalet av länder har gjorts efter studier av komparativa rättsvetenskapliga arbeten som behandlar lagstiftning med sär-

skild betydelse för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.³⁸ Redovisningen grundar sig i huvudsak på studier av lagtext, men i viss mån även på innehållet i sådana arbeten. Det bör framhållas att redovisningen inte är lika detaljerad som avsnitten om de nordiska länderna. Den är i stället koncentrerad till bestämmelser som har en mer omedelbar relevans för olika situationer när fler än två vuxna tar föräldraansvar för ett barn. Framställningen är förhållandevis översiktlig och det görs inte anspråk på att den ska vara heltäckande.

Avsnittet omfattar bland annat några av de större europeiska länderna och vissa nordamerikanska jurisdiktioner. De senare avviker från det internationella mönstret eftersom det handlar om rättsordningar som tillåter att ett barn i vissa fall kan ha fler än två rättsliga föräldrar samtidigt. Vårt uppdrag omfattar inte att överväga om detta bör bli möjligt även i Sverige. Det kan dock ändå vara av visst intresse att redovisa sådan lagstiftning, eftersom ordningen med fler än två rättsliga föräldrar får konsekvenser för utformningen av exempelvis regler om vårdnad, boende och umgänge.

Det ska även sägas att många av de bestämmelser som berörs i avsnittet har utformats med avsikten att ge bonusföräldrar en möjlighet att ta en del av det juridiska ansvaret för ett barn. Det kan exempelvis framgå av rubriker i lagen. Vi använder därför uttrycket bonusförälder när vi beskriver sådan lagstiftning. Det utesluter inte att även andra sociala föräldrar kan omfattas av bestämmelserna i fråga. Ofta är det äktenskap eller annan samlevnad med en rättslig förälder som är det kvalificerande momentet för att kunna ta en del av ansvaret för barnet.

9.5.2 Förenade Kungariket

Bestämmelser om föräldraansvar och umgänge finns i the Children Act 1989. Med föräldraansvar ("parental responsibility") avses alla rättigheter och skyldigheter som en förälder har enligt lag i förhållande till barnet och barnets egendom. Det kan i vissa situationer

³⁸ Se t.ex. Scherpe, Jens M. (2018). Breaking the existing paradigms of parent-child relationships. *International and national perspectives on child and family law: essays in honour of Nigel Lowe* s. 343–359, Abraham, Haim (2017). A Family is what you make it? Legal Recognition and Regulation of Multiple Parents. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 25(4), article 2, Gerber, Paula och Lindner, Phoebe Irving (2015). Modern families: Should children be able to have more than two parents recorded in their birth certificates? *Victoria University Law and Justice Journal* 5(1) s. 34–48 samt Cammu, Nola (2019). Intent to parent is what makes a parent? A comparative analysis of the role of intent in multi-parent-hood recognition. *Canadian Journal of Family Law* 32(2) s. 281–322.

vara fler än två personer som samtidigt har föräldraansvar för ett barn. Det finns ingen formell begränsning av antalet personer som kan ha föräldraansvar tillsammans. Utgångspunkten är att var och en som har föräldraansvar för barnet kan utöva ansvaret självständigt, dvs. som huvudregel utan föregående samråd med övriga som har föräldraansvar för barnet.³⁹

En förälder som är gift med, eller är civil partner till, någon som inte är barnets andra förälder kan avtala om föräldraansvar med sin make, dvs. med barnets bonusförälder ("step-parent"). Om båda föräldrarna har föräldraansvar för barnet krävs att även den andra föräldern ingår avtalet. Avtalet blir giltigt när det har registrerats i behörig ordning.⁴⁰

Det finns också en möjlighet för bonusföräldern att själv vända sig till domstol och begära föräldraansvar för barnet. Domstolen kan utfärda en s.k. *order* om att bonusföräldern ska ha föräldraansvar för barnet. I praktiken blir en sådan order aktuell när den förälder som bonusföräldern inte lever med motsätter sig ett avtal. Oavsett om bonusföräldern utövar föräldraansvar enligt avtal eller order är det endast genom beslut av domstol som bonusföräldern kan fråntas föräldraansvaret. En ansökan om att bonusföräldern inte längre ska utöva föräldraansvar kan göras av var och en som har föräldraansvar för barnet eller, i vissa fall, av barnet självt.⁴¹

En bonusförälder som utövar föräldraansvar är behörig att ansöka hos domstol om s.k. *section 8 orders*. En sådan order kan avse bland annat barnets boende och umgänge ("child arrangements order"), förbud mot att vidta en viss åtgärd utan domstols godkännande ("prohibited steps order") eller hur en viss specifik fråga som har samband med föräldraansvaret ska lösas ("specific issue order"). Domstolen ska bara utfärda en order om det bedöms vara bättre än alternativet att avstå från att göra det. Barnets bästa ska vara det överordnade intresset vid alla beslut.⁴²

En bonusförälder som inte utövar föräldraansvar är behörig att ansöka om en *child arrangements order* förutsatt att bonusföräldern är eller har varit del av ett äktenskap (eller civilt partnerskap), i förhållande till vilket barnet är att anse som ett barn i familjen. En sådan ansökan kan också göras av var och en som har bott tillsammans med

³⁹ Se särskilt 2(6–7) och 3 §§.

⁴⁰ 4A § jämförd med 4(2) §.

⁴¹ 4A §.

⁴² 1, 8 och 10(4) §§.

barnet under minst tre år⁴³. Domstolen har även en möjlighet att i enskilda fall tillåta en ansökan om en *section 8 order* från någon som inte hör till den personkrets vars behörighet att ansöka följer redan av lag. Det är dessutom möjligt för barnet självt att i vissa fall få tillåtelse av domstolen att göra en ansökan.⁴⁴

Om en order innebär att barnet ska bo hos någon som inte är förälder till barnet får den personen föräldraansvar för barnet. Gäller ordern umgänge med någon som inte är förälder kan domstolen när den utfärdar ordern bestämma om föräldraansvar för den personen.⁴⁵

9.5.3 Tyskland

I den tyska civillagen, Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), finns bestämmelser som innebär att vissa bonusföräldrar har en rätt att delta i beslut som rör barnets vardagsliv. En make till en förälder som är ensam vårdnadshavare (och förmyndare) för barnet kan fatta beslut i sådana frågor tillsammans med föräldern. I vissa akuta situationer har maken, dvs. bonusföräldern, rätt att själv fatta nödvändiga beslut. Domstolen kan frånta eller begränsa makens behörighet att fatta beslut om det är till barnets bästa. Behörigheten upphör om makarna lever isär under en period som inte endast är tillfällig.⁴⁶

Lagstiftningen möjliggör också att barnet i vissa situationer, bland annat om den förälder som barnet bor tillsammans med dör, kan bo kvar med den förälderns make i stället för att flytta till sin andra förälder. Ett sådant beslut kan domstolen fatta på eget initiativ eller efter ansökan av den efterlevande maken. Det krävs att barnet har bott tillsammans med den förälder som har avlidit och dennes make under en längre tid och att en flytt från det hemmet skulle äventyra barnets bästa. Samma regler gäller, i tillämpliga delar, om barnet har bott tillsammans med en förälder och dennes registrerade partner eller med en förälder och syskon eller far- eller morföräldrar.⁴⁷

Vidare kan en person med nära anknytning till ett barn ha rätt till umgänge med barnet, om personen i fråga har eller har haft det faktiska ansvaret för barnet (”sozial-familiäre Beziehung”). Utgångs-

⁴³ Det finns dock vissa begränsningar i fråga om när i tiden boendet med barnet ska ha ägt rum, se 10(10) §.

⁴⁴ 10(1–2, 5 och 8–9) §.

⁴⁵ 12(2–3) §.

⁴⁶ Se 1687 b §. Jfr även 1626 §.

⁴⁷ 1682 §.

punkten är att den som har delat hushåll med barnet under en längre tid har tagit ett sådant ansvar. Ett umgänge måste alltid vara förenligt med barnets bästa. Rätten att ansöka om umgänge är inte avgränsad till någon särskild personkrets.⁴⁸

9.5.4 Frankrike

Den franska civillagen, Code Civil, ger möjlighet att i vissa fall delegera föräldraansvar⁴⁹ till andra än barnets föräldrar, t.ex. en bonusförälder eller annan familjemedlem. En ansökan om delegation av föräldraansvar kan göras av föräldrarna gemensamt eller av en förälder ensam. Delegation sker efter beslut av domstol och kan avse hela eller delar av föräldraansvaret.⁵⁰

Det behöver inte alltid vara fråga om delegation i strikt mening. Domstolen kan även bestämma att den ena av föräldrarna eller båda ska utöva föräldraansvaret – helt eller delvis – tillsammans med den som ska ha föräldraansvar enligt beslutet om delegation. Om båda föräldrarna har föräldraansvar för barnet kan inte en förälder ensam få till stånd ett sådant beslut. I dessa fall krävs samtycke från den andra föräldern.⁵¹

Om det är motiverat med hänsyn till nya omständigheter kan domstolen besluta att delegationen av föräldraansvar ska upphöra.⁵²

Det kan i sammanhanget även nämnas att det i Frankrike är möjligt att adoptera ett barn utan att de rättsliga banden till de ursprungliga föräldrarna helt upphör (s.k. svag adoption).⁵³ Efter adoption av en makes barn (stuvbarnsadoption) kan föräldraansvaret utövas av makarna tillsammans, dvs. av adoptivföräldern och en av de ursprungliga föräldrarna. I vissa fall kan alltså en svag adoption vara ett alternativ om det finns en önskan att flytta över föräldraansvar från en förälder till en bonusförälder utan att den förra förlorar sin rättsliga status som förälder.⁵⁴ Som utgångspunkt gäller att båda föräldrarna

⁴⁸ 1685.2 §.

⁴⁹ Föräldraansvar är enligt lagdefinitionen en samling rättigheter och skyldigheter som syftar till att säkerställa barnets välfärd, se artikel 371-1.

⁵⁰ Artikel 377.

⁵¹ Artikel 377-1.

⁵² Artikel 377-2.

⁵³ Exempelvis kvarstår arvsrätt och viss underhållsskyldighet efter en sådan adoption. Adoptionen är inte heller oåterkallelig.

⁵⁴ Adoptionen medför emellertid även andra rättsverkningar i förhållandet mellan adoptivbarn och adoptivförälder, bland annat i fråga om underhållsskyldighet och arv.

måste samtycka till en sådan adoption. Samtycke behöver däremot inte inhämtas från en förälder som inte har föräldraansvar.⁵⁵

När det gäller barnets rätt till umgänge med andra än sina föräldrar är det i lagen särskilt angivet att barnet har en rätt att ha relationer med sina far- och morföräldrar. Men det kan vara aktuellt med umgänge även med andra personer, särskilt med den som har bott stadigvarande tillsammans med barnet och tagit del i barnets fostran och försörjning. Det krävs också att barnet har utvecklat ett bestående känslomässigt band till personen i fråga. Av lagen framgår uttryckligen att umgängespersonen inte behöver vara en släkting till barnet. Umgänge kan bara komma i fråga om det är till barnets bästa.⁵⁶

9.5.5 Nederländerna

Enligt den holländska civillagen, *Burgerlijk Wetboek (BW)*⁵⁷, kan en förälder som har ensamt föräldraansvar⁵⁸ för ett barn och någon annan person än den andra föräldern gemensamt ansöka hos domstol om att föräldraansvaret fortsättningsvis ska utövas av föräldern och den andra sökanden gemensamt. Förutsättningen är att det finns ett nära personligt band mellan barnet och den som enligt ansökan ska utöva föräldraansvaret tillsammans med föräldern. Om barnet har en rättslig familjerelation till sin andra förälder krävs dessutom att föräldern med föräldraansvar och den andra sökanden tillsammans har tagit hand om barnet under en sammanhängande tid om minst ett år och att föräldern som står bakom ansökan haft ensamt föräldraansvar, utan avbrott, under minst tre år. Ansökan får inte beviljas om det skulle leda till att barnets intressen åsidosätts. Den bedömningen ska dessutom ske med beaktande av de intressen som den andra föräldern kan ha.⁵⁹

Den som får föräldraansvar för ett barn blir även underhållsskyldig mot barnet. Som utgångspunkt så är det också den personen, och inte den andra föräldern, som blir barnets rättsliga ställföreträdare om föräldern med föräldraansvar dör.⁶⁰

⁵⁵ Se särskilt artikel 361, 364–365, 367–368 och 370.

⁵⁶ Artikel 371-4.

⁵⁷ Här relevanta bestämmelser återfinns i bok 1 i BW.

⁵⁸ Föräldraansvaret omfattar såväl vårdnaden som förmynderskapet för barnet, se 1:245 §.

⁵⁹ 1:253t §.

⁶⁰ 1:253w och 1:253x §§.

En bonusförälder som har tagit hand om och uppfostrat ett barn som en del av sin familj, har ett inflytande över barnets boende även om bonusföräldern inte har föräldraansvar för barnet. Om bonusföräldern har tagit ett sådant ansvar under minst ett års tid, får föräldrarna inte ändra barnets boende utan bonusförälderns samtycke. Vid oenighet kan domstolen fatta beslut i frågan.⁶¹

Var och en med en nära anknytning till ett barn kan föra talan om umgänge med barnet. Domstolen kan besluta om umgänge förutsatt att det är förenligt med barnets intressen.⁶²

9.5.6 Nya Zeeland

I the Care of Children Act 2004 finns bestämmelser som möjliggör för föräldrar, som huvudregel efter gemensam ansökan, att dela vårdnads- och förmyndaransvaret ("guardianship") med en make eller partner till en förälder, dvs. med en bonusförälder. En sådan ansökan kan beviljas om bonusföräldern tar del i den vardagliga omsorgen om barnet och har gjort det under minst ett års tid. Som ytterligare krav gäller bland annat att bonusföräldern inte är dömd för brott mot barn och inte heller är, eller tidigare har varit, involverad i vissa familjerättsliga tvister om barn. Om ansökan godkänns fungerar bonusföräldern som en extra vårdnadshavare och förmyndare vid sidan av föräldrarna ("additional guardian"). Behörigheten kan återkallas efter beslut av domstol.⁶³

Det finns även en möjlighet för föräldrar och donatorer att avtala om umgänge mellan barn och donator och om donatorns roll i relation till barnets uppfostran. Ett sådant avtal är inte verkställbart, men efter ansökan kan domstolen låta villkoren i avtalet ingå i en s.k. *order*. För att domstolen ska fatta ett sådant beslut krävs samtycke från samtliga parter.⁶⁴

⁶¹ 1:253s §.

⁶² 1:377a §.

⁶³ Se 21–25 §§ och 29 §. Jfr även 15 och 16 §§.

⁶⁴ 41 §.

9.5.7 USA

I USA regleras inte frågor om föräldraskap och vårdnad på federal nivå, utan av delstaterna själva. Reglerna i de olika delstaterna skiljer sig åt och det varierar också i vilken utsträckning frågor om föräldraskap och vårdnad är reglerade i författning. I flera delstater har principer för föräldraskap och vårdnadsansvar i familjer med fler än två vuxna utvecklats genom domstolarnas praxis. Samtidigt är det många delstater som inte tillåter att fler än två personer är föräldrar eller vårdnadshavare till ett barn.

Kalifornien är den delstat som har rönt störst uppmärksamhet i den rättsvetenskapliga litteraturen. Lagstiftningen i Kalifornien står därför i fokus även i det här avsnittet.

I the Family Code finns bestämmelser som innebär att det i vissa fall kan fastställas av domstol att fler än två personer är föräldrar till ett barn. Reglerna har tillkommit för att förhindra att ett barn rycks upp från en tillvaro med någon som fungerat som förälder och svarat för barnets omsorg under en betydande tid. Med andra ord gäller skyddet enbart för ett redan etablerat familjeliv med en social förälder. För att domstolen ska erkänna fler än två personer som föräldrar krävs att det är till men för barnet att inte göra det. En sådan slutsats förutsätter inte att någon av de personer som gör anspråk på föräldraskapet är olämplig som förälder. Men när möjligheten att erkänna föräldraskap för fler än två personer infördes framhölls det samtidigt att det endast är i undantagsfall som fler än två personer verkligen fyller rollen som förälder i alla avseenden. Föräldraskap för fler än två personer ska bara komma i fråga när barnet verkligen kan anses ha fler än två föräldrar.⁶⁵

Om ett barn har fler än två föräldrar gäller vid prövningen av frågor om vårdnad, boende och umgänge⁶⁶ att domstolen får fördela sådana rättigheter mellan föräldrarna utifrån vad som är bäst för barnet. I lagtexten anges särskilt att ett intresse som ska beaktas vid bedömningen är barnets behov av kontinuitet och stabilitet.⁶⁷

Det finns särskilda bestämmelser om umgänge mellan barn och bonusföräldrar ("stepparent"). För att anses som bonusförälder förut-

⁶⁵ Se 7612(c) §. Jfr även California Senate Bill No. 274, Chapter 564, An Act to amend Sections 3040, 4057, 7601, 7612, and 8617 of, and to add Section 4052.5 to, the Family Code, relating to family law.

⁶⁶ Lagstiftningen skiljer på "legal custody", "physical custody" och "visitation".

⁶⁷ 3040(e) §.

sätts i det här sammanhanget äktenskap (under upplösning) med en förälder till barnet. Om umgänge bedöms vara till barnets bästa kan domstolen besluta att barnet och bonusföräldern ska ha umgänge i rimlig omfattning ("reasonable visitation"). Umgängesrätten får inte komma i konflikt med exempelvis en rätt till umgänge som barnet har i förhållande till sin andra förälder, dvs. den förälder som inte är part i äktenskapsmålet med bonusföräldern.⁶⁸

Även i delstaten *Maine* har det under senare år införts en möjlighet att i vissa fall erkänna fler än två personer som föräldrar till ett barn. Bestämmelserna finns i the Maine Parentage Act. Domstolen kan bedöma att någon är en "de facto-förälder" i förhållande till ett barn och fastställa föräldraskap för den personen. Personen i fråga måste visa att han eller hon har tagit på sig en fullständig och permanent föräldraroll för barnet. För att domstolen ska komma till en sådan slutsats krävs bland annat att personen har bott tillsammans med barnet under en längre tid ("significant period of time") och tagit del i omsorgen om barnet. Det måste ha uppstått ett nära personligt förhållande mellan personen i fråga och barnet ("a bonded and dependent relationship"). Dessutom måste en förälder till barnet, uttryckligen eller konkludent, ha erkänt eller accepterat "de facto-föräldraskapet" och uppmuntrat relationen. Bedömningen ska också utmyнна i slutsatsen att en fortsatt relation är till barnets bästa.⁶⁹

Att föräldraskapet för en person fastställs på grund av status som "de facto-förälder" innebär inte att någon annans föräldraskap upphör. I stället ska domstolen fatta beslut om vad som fortsättningsvis ska gälla beträffande föräldrarättigheter, föräldraansvar och underhåll.⁷⁰

Pennsylvania och *New Jersey* är exempel på delstater där det har skett en praxisutveckling som medfört att vårdnaden om ett barn i vissa fall kunnat utövas av tre personer gemensamt. Som exempel kan nämnas ett fall från *New Jersey* där en bonusförälder – tidigare sambo till en av barnets föräldrar – fick vårdnadsansvar tillsammans med föräldrarna trots att en av dem motsatte sig det. Bonusföräldern hade under lång tid levt tillsammans med barnet och tagit del i barnets uppfostran. Ett annat fall från samma delstat rör ett samkönat manligt par som skaffat barn tillsammans med en kvinnlig vän. Rättsligt

⁶⁸ 3101 §.

⁶⁹ 1891 §.

⁷⁰ 1891 (4–5) §.

sett var kvinnan och den ena av männen föräldrar till barnet. I samband med att modern ville flytta till en annan del av USA uppstod en tvist med det manliga paret. Domstolen fastställde att alla tre var barnets vårdnadshavare. Även i delstaterna *Delaware* och *Washington D.C.* har föräldrarättigheter i vissa fall kunnat knytas till fler än två personer. I delstaterna *Alaska, Florida, Oregon, Massachusetts* och *Maryland* kan föräldraskap för tre personer åstadkommas genom adoption.⁷¹

9.5.8 Kanada

I provinsen *British Columbia* är det möjligt för i vart fall tre personer att avtala om gemensamt föräldraskap i samband med assisterad befruktning.⁷² Bestämmelserna finns i the Family Law Act [SBC 2011] Chapter 25. Ett avtal om gemensamt föräldraskap ska vara skriftligt och måste ingås före barnets tillkomst. De som är parter till avtalet anses som barnets föräldrar när barnet föds. De tilltänkta föräldrarna behöver inte ha någon genetisk koppling till barnet. Däremot krävs att den som ska föda barnet är part till avtalet och alltså är en av de personer som har för avsikt att bli förälder till barnet. Det finns inget krav på att en domstol eller annan myndighet ska godkänna avtalet.⁷³

Samtliga föräldrar är barnets ställföreträdare ("guardians") och de utövar alla föräldraansvar för barnet ("parental responsibilities"⁷⁴). Det är endast barnets ställföreträdare som kan ha föräldraansvar för barnet. Andra än föräldrar kan inte bli ställföreträdare genom avtal. Domstolen kan däremot utse andra personer till ställföreträdare, om det är till barnets bästa. Domstolens möjligheter att fatta sådana beslut är inte begränsade till särskilda situationer.⁷⁵

⁷¹ Gerber, Paula och Lindner, Phoebe Irving (2015). Modern families: Should children be able to have more than two parents recorded in their birth certificates?. *Victoria University Law and Justice Journal* 5(1) s. 43 och 44, Cammu, Nola (2019). Intent to parent is what makes a parent? A comparative analysis of the role of intent in multi-parenthood recognition. *Canadian Journal of Family Law* 32(2) s. 301–303 och Palmer, Tiffany L. (2018). How Many Parents? Multiparent Families Are Increasingly Recognized by Law and Society. *Family Advocate* 40(4) s. 36–39, med där angivna rättsfallshänvisningar.

⁷² Det har diskuterats om lagstiftningen kan ges en tolkning som innebär att det i vissa fall kan vara fyra personer som ingår avtal om gemensamt föräldraskap. Se Cammu, Nola (2019). Intent to parent is what makes a parent? A comparative analysis of the role of intent in multi-parenthood recognition. *Canadian Journal of Family Law* 32(2) s. 305 och 306.

⁷³ Se 30 §.

⁷⁴ Parental responsibilities är ett brett begrepp som täcker såväl vårdnad som förmynderskap, jfr 41 §.

⁷⁵ Se lagen Part 4 – Care of and Time with Children.

Var och en av ställföreträdarna har rätt att utöva alla delar av föräldraansvaret, som huvudregel efter samråd med övriga. Genom avtal eller avgörande av domstol kan det dock fastställas att bara vissa av ställföreträdarna ska ha föräldraansvar. Det kan också bestämmas att föräldraansvaret ska utövas av ställföreträdarna gemensamt eller att var och en av dem ska ha befogenhet att agera på egen hand. I lagen anges det uttryckligen att det inte kan presumeras att någon viss ordning är bäst för barnet, t.ex. att ansvaret delas lika mellan ställföreträdarna. Inför eller efter en separation kan ställföreträdarna avtala om fördelningen av föräldrarättigheter och bestämma vilken tid som var och en av dem ska spendera med barnet ("parenting time"). På talan av en ställföreträdare kan domstolen fatta motsvarande beslut. Om det behövs kan domstolen även fatta beslut om barnets boende. Rätten till umgänge är – oavsett om den följer av avtal eller av domstolsbeslut – inte begränsad till några särskilda personkategorier.⁷⁶

Även i *Ontario* är det möjligt för flera personer, maximalt fyra, att ingå avtal om att tillsammans bli föräldrar till ett barn. Bestämmelserna finns i the Children's Law Reform Act⁷⁷ och är ett resultat av 2016 års reform All Families Are Equal Act⁷⁸. Avtalet, ett s.k. *pre-conception parentage agreement*, kräver skriftlig form och ska ingås före barnets tillkomst. Den som ska föda barnet ("the birth parent"⁷⁹) måste vara part i avtalet och därmed vara en av de tilltänkta föräldrarna⁸⁰. Om barnet ska tillkomma genom samlag måste den som bidrar med spermier vara avtalspart ("other biological parent"). Om barnet ska tillkomma genom en assisterad befruktning med spermiedonation, är det i stället en eventuell make till den som ska föda barnet som ska vara part i avtalet ("birth parent's spouse"). Det kravet behöver dock inte vara uppfyllt om maken skriftligen bekräftar att han eller hon inte samtycker till att bli förälder. Samtliga som är parter i avtalet anses som barnets föräldrar när barnet föds, dvs. även de som inte får status som förälder i egenskap av att vara *birth parent*, *other biological parent* eller *birth parent's spouse*.⁸¹

⁷⁶ Se lagen Part 4 – Care of and Time with Children.

⁷⁷ R.S.O. 1990, Chapter C. 12.

⁷⁸ All Families Are Equal Act (Parentage and Related Registrations Statute Law Amendment), 2016, S.O. 2016, c. 23 – Bill 28.

⁷⁹ Lagen använder enbart könsneutrala föräldrabegrepp. Termerna "mother" eller "father" förekommer därför inte i lagtexten, utan i stället används enbart "parent".

⁸⁰ För surrogatarrangemang gäller särskilda regler, men även i sådana fall är det möjligt för fler än två personer att bli föräldrar till ett barn, se 10 och 11 §§ i lagen.

⁸¹ 9 §.

Det finns också vissa möjligheter att genom ansökan hos domstol åstadkomma föräldraskap för fler än två personer efter att barnet har fötts. En sådan ansökan måste som huvudregel göras inom ett år från barnets födelse och kan beviljas om det är till barnets bästa. Vidare ska de befintliga föräldrarna stå bakom ansökan och det ska före barnets tillkomst ha funnits en gemensam intention hos den som ansökan avser och föräldrarna att tillsammans bli barnets föräldrar.⁸²

Barnets föräldrar har som huvudregel lika rätt och ansvar att fatta beslut i frågor som rör barnet ("decision-making responsibility"). Som utgångspunkt har var och en av föräldrarna befogenhet att utöva rättigheterna på egen hand. Vid separation kan föräldrarna avtala om hur föräldrarättigheterna ska fördelas och utövas.⁸³

Det kan även genom beslut av domstol, s.k. *parenting orders*, fastställas att behörigheten att fatta beslut i frågor som rör barnet ska tillkomma en eller flera personer. Vem som helst kan göra en sådan ansökan hos domstolen, men för andra än barnets föräldrar tillkommer vissa särskilda krav. Föräldrar kan även ansöka om att domstolen ska fatta beslut om föräldratid ("parenting time"). Förutom att spendera tid med barnet innefattar den rättigheten också en rätt att ta del av information om barnet. Andra än föräldrar kan i stället ansöka om umgänge med barnet, en s.k. *contact order*. Domstolen har stor frihet att fördela rättigheter mellan de vuxna som är involverade i barnets uppfostran och kan exempelvis bestämma vad som ska gälla beträffande kontakter mellan de vuxna eller mellan en vuxen och barnet, förbjuda någon att flytta med barnet eller genomföra skolbyte utan samtycke från övriga med beslutsbehörighet eller beordra någon att dela med sig av information om barnet. Barnets bästa ska ligga till grund för alla beslut enligt lagen.⁸⁴

⁸² 13 §.

⁸³ Se särskilt 20 §.

⁸⁴ Se bland annat 21, 24 och 28 §§.

10 Kunskapsöversikt

10.1 Genetiskt ursprung

Varje år blir hundratals barn till i Sverige tack vare spermie- eller äggdonation. Oftast handlar det om barn till par där någon eller båda i paret har könsceller som inte fungerar, men i statistiken ingår även barn till kvinnor i samkönade relationer och ensamstående kvinnor.¹

Historiskt sett har de flesta stater begränsat rätten för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller att få veta sitt genetiska ursprung. När Sverige 1985 införde regler som gav den som har tillkommit genom en spermiedonation inom svensk hälso- och sjukvård en rätt att ta del av information om donatorn, var det som första land i världen. Sedan dess har inställningen till anonyma donationer av könsceller gradvis förändrats och i dag är det flera andra länder som förbjuder anonyma donationer av könsceller inom hälso- och sjukvården. I många länder i Europa och i övriga världen är det dock fortfarande tillåtet att donera ägg och spermier anonymt.²

Förbud mot att använda anonyma donatorer av könsceller vid assisterad befruktning ger barnet en möjlighet att få information om sitt genetiska ursprung. För att barnet ska kunna utöva sin lagstadgade rätt måste dock barnet ha kunskap om, eller i vart fall anledning att anta, att han eller hon har kommit till genom en assisterad befruktning med donerade könsceller. Barnets rätt och möjlighet att få information om sitt genetiska ursprung är därför i stor utsträckning avhängig föräldrarnas inställning till att berätta om hans eller hennes tillkomst.

¹ Enligt Nationellt kvalitetsregister för assisterad befruktning (Q-IVF) föddes det 714 barn 2018 och 840 barn 2019 efter assisterad befruktning med donerade könsceller inom svensk hälso- och sjukvård, se Fertilitetsbehandlingar i Sverige – Årsrapport 2020 och Fertilitetsbehandlingar i Sverige – Årsrapport 2021.

² *Anonymous donation of sperm and oocytes: balancing the rights of parents, donors and children*, rapport från Europarådets parlamentariska församling, doc. 14835, den 20 februari 2019.

Det finns flera, både svenska och utländska, studier om hur benägna mottagare av assisterad befruktning med donerade könsceller är att berätta för barnet om donationen. I en svensk studie av 148 olikkönade par med barn som tillkommit genom insemination med donerade spermier under 1985–1997, hade endast 11 procent informerat barnet om spermiedonationen, 46 procent planerade att avslöja det senare och en tredjedel var osäkra eller planerade att inte berätta något för barnet. De som hade berättat för barnet ångrade inte sitt beslut och upplevde att öppenheten om spermiedonationen hade varit till nytta för barnet.³ En annan svensk studie av 16 olikkönade par (31 personer) med barn mellan 1 och 7 år som tillkommit genom insemination med donerade spermier under 1997–2003, fann att 19 procent hade börjat berätta för barnet om hans eller hennes tillkomst och att 56 procent planerade att berätta när barnet blev äldre.⁴ I en senare svensk studie av 111 olikkönade par (229 personer) med barn mellan 1 och 4 år som tillkommit genom ägg- eller spermiedonation hade 16 procent redan berättat för barnet om hans eller hennes tillkomst och 78 procent planerade att berätta när barnet blivit äldre. Det var bara 6 procent som angav att de inte tänkte berätta för barnet eller att de var osäkra i frågan.⁵ Ett urval av 30 personer från den senare studien deltog också i en intervjuundersökning när barnet hade fyllt 7 år. Vid tidpunkten för intervjun hade de flesta föräldrar börjat berätta för barnet om hans eller hennes tillkomst, men de var i olika stadier av processen.⁶

Det finns också studier om hur barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller reagerar på information om sitt genetiska ursprung och om barnens intresse för donatorn.

Barn som tidigt får information från sina föräldrar om donationen av könsceller verkar reagera neutralt eller inte alls. De tycks också införliva informationen med sin identitet. Vissa barn som får reda på hur de har kommit till först under tonårstiden eller i vuxen

³ Gottlieb, Claes m.fl. (2000). Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples' attitudes. *Human Reproduction* 15(9) s. 2052–2056.

⁴ Leeb-Lundberg, Sara m.fl. (2006). Helping parents to tell their children about the use of donor insemination (DI) and determining their opinions about open-identity sperm donors. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 85(1) s. 78–81.

⁵ Isaksson, Stina m.fl. (2012). Disclosure behaviour and intentions among 111 couples following treatment with oocytes or sperm from identity-release donors: follow-up at offspring age 1–4 years. *Human Reproduction* 27(10) s. 2998–3007.

⁶ Isaksson, Stina m.fl. (2016). It takes two to tango: information sharing with offspring among heterosexual parents following identity release sperm donation. *Human Reproduction* 31(1) s. 125–132.

ålder vittnar om att det har inneburit varaktiga psykiska påfrestningar. Det finns också flera studier som tyder på att familjer som har berättat för sina barn om donationen av könsceller fungerar bättre än de som har valt att hålla donationen hemlig.⁷

Flera studier visar också att det genetiska ursprunget upplevs som viktigt för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller, särskilt under tonårstiden och vuxenlivet. Många barn är också intresserade av att få information om donatorn.⁸ De flesta barn som söker efter donatorn vill inte att donatorn ska vara en förälder, men vissa vill bygga en relation till andra barn som har tillkommit av könsceller från samma donator, s.k. donatorsyskon.⁹

En amerikansk studie som genomfördes 2017 konstaterade att drygt en tredjedel (85/256) av alla unga vuxna som tillkommit genom spermiedonation vid en inrättning som gav dem möjlighet att ta del av information om donatorn, hade – de första 10 åren från det att informationen blev tillgänglig – kontaktat inrättningen för att få information om donatorns identitet. De flesta begärde att få del av identiteten kort tid efter det att de blivit berättigade till informationen. Drygt 60 procent av de som sökt donatorns identitet uppgav att de hade gjort det i syfte att få mer information om sig själv.¹⁰

I Sverige har de barn som tillkom genom insemination med donerade spermier på 1980- och 1990-talet nu blivit vuxna. Av en rapport från 2019 framgår att endast 5 procent av barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller inom svensk hälso- och sjukvård och som uppnått sådan mognad att de har rätt att ta del av information om donatorn hade begärt ut information. Med hänsyn till att det är relativt få av de föräldrar som fick barn genom spermiedonation under 1980- och 1990-talet som har rapporterat att de har berättat för sina barn om hur de kommit till, är det rimligt att anta att i vart fall en del av barnen inte känner till spermiedonationen.¹¹

⁷ Golombok, Susan (2018). *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 135–142.

⁸ Skoog Svanberg, Agneta m.fl. (2020). Psychosocial aspects of identity-release gamete donation—perspectives of donors, recipients, and offspring. *Uppsala Journal of Medical Sciences* 125(2) s. 175–182.

⁹ Golombok, Susan (2018). *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 142.

¹⁰ Scheib, Joanna E m.fl (2017). Who requests their sperm donor's identity? The first ten years of information releases to adults with open-identity donors. *Fertility and Sterility* 107(2) s. 483–493.

¹¹ Skoog Svanberg, Agneta m.fl. (2020). Psychosocial aspects of identity-release gamete donation—perspectives of donors, recipients, and offspring. *Uppsala Journal of Medical Sciences* 125(2) s. 175–182.

10.2 Barns relationer till sociala föräldrar

10.2.1 Inledning

De flesta barn växer upp i en familj med två vuxna som är barnets föräldrar i både juridiskt och socialt hänseende, dvs. det som ofta beskrivs som en traditionell kärnfamilj. De två personer som är rättsliga föräldrar till barnet är också de som barnet själv uppfattar som sina föräldrar och som svarar för omsorgen om barnet. Samtidigt finns i dag en stor variation i människors sätt att bilda familj och inte sällan förändras ett barns familjesituation över tid. Många barn växer därför upp i familjer där det inte råder full överensstämmelse mellan rättsligt och socialt föräldraskap.¹²

Det finns en mängd olika familjekonstellationer i vilka sociala föräldrar ingår. En del sociala föräldrar har alltid varit en del av barnets liv. Det kan exempelvis handla om stjärnfamiljer där en eller flera sociala föräldrar har skaffat barn tillsammans med barnets rättsliga föräldrar. Andra gånger har en social förälder i stället kommit in senare under barnets uppväxt. Många barn lever i ombildade familjer med bonusföräldrar som tar ett föräldraansvar för dem.¹³

Det säger sig självt att sociala föräldrar kan utöva sitt föräldraskap under vitt skilda förutsättningar och att en social förälders roll och ansvar kan skilja sig avsevärt mellan olika familjekonstellationer. Det görs därför inget anspråk på att den redovisning av kunskapsläget som lämnas i det här avsnittet ska vara heltäckande eller relevant för alla familjebildningar som innefattar sociala föräldrar. Syftet med avsnittet är i stället att ge en översiktlig bild av den kunskap som finns om barns relationer till sociala föräldrar i vissa familjekategorier som möjligen kan betraktas som typexempel i det här sammanhanget, nämligen ombildade familjer, stjärnfamiljer och regnbågsfamiljer. Det tycks främst vara relationer i sådana familjer som

¹² Se vidare avsnitt 14.2 för statistiska uppgifter om familjer i Sverige.

¹³ I avsnittet Vissa begrepp och förkortningar finns en närmare redogörelse för hur vissa återkommande begrepp används i betänkandet. Det handlar om olika föräldrabegrepp och benämningar för familjekonstellationer av olika slag. Här kan dock vara på sin plats att upprepa vad som åsyftas med vissa av de begrepp som förekommer frekvent i det här avsnittet. Med *social förälder* avses den som tar föräldraansvar för ett barn utan att vara barnets rättsliga förälder eller vårdnadshavare. Med *ombildad familj* eller *bonusfamilj* avses en familjebildning efter en separation mellan barnets rättsliga föräldrar där en social förälder har tillkommit på antingen den ena rättsliga förälderns sida eller på båda sidor. Med *stjärnfamilj* avser vi en familjebildning som är resultatet av att fler än två personer har valt att skaffa barn tillsammans med intentionen att samtliga ska ta föräldraansvar för barnet. Med *regnbågsfamilj* avses en familj där minst en av de vuxna familjemedlemmarna definierar sig som hbtqi-person.

har varit föremål för forskningens intresse. Samtidigt ska det understrykas att varken ombildade familjer, stjärnfamiljer eller regnbågsfamiljer är några homogena grupper. Tvärtom kan relationer och ansvarsfördelning se mycket olika ut även inom dessa kategorier av familjer. Inte minst av den anledningen finns det skäl att iakttäta viss försiktighet när det gäller generalisering av de resultat som olika studier visar. Man bör också ha i åtanke att många av de studier som berörs i de följande avsnitten har en kvalitativ, snarare än kvantitativ, inriktning. Flera studier bygger på intervjuer med ett förhållandevis litet antal personer.

Det finns en omfattande forskning om relationer i olika familjekonstellationer. Vid arbetet med det här avsnittet har det därför varit nödvändigt att göra vissa avgränsningar. En viktig utgångspunkt vid urvalet av litteratur och studier har varit att i möjligaste mån koncentrera framställningen till studier som helt eller delvis utgår från ett barnperspektiv och som redovisar barns egna erfarenheter av relationer med sociala föräldrar. Sådana studier är relativt ovanliga i jämförelse med arbeten som utgår från ett föräldraperspektiv och som uteslutande redovisar vuxnas erfarenheter och uppfattningar. Vid urvalet har också beaktats att synen på familjebildning har förändrats över tid och att den skiljer sig åt i olika delar av världen. Mot den bakgrunden har vi valt att fokusera på svenska studier som, med något undantag, har utförts under 2000-talet. Den svenska forskningen är emellertid jämförelsevis begränsad och vi har därför inkluderat även en del utländska studier.

10.2.2 Ombildade familjer¹⁴

Något om forskningsfältet

Under de senaste decennierna har det vetenskapliga intresset för ombildade familjer och relationen mellan bonusbarn och bonusförälder ökat markant. De senaste åren har det också publicerats allt fler studier som utgår från barns egna upplevelser av relationerna i den ombildade familjen. Samtidigt är det amerikanska studier som dominerar forskningsfältet och det finns fortfarande relativt få stu-

¹⁴ Se avsnittet Vissa begrepp och förkortningar för en redogörelse av hur "ombildad familj" och "bonusfamilj" används i det här betänkanudet. Se även avsnitt 10.2.1.

dier som avser familjer i Sverige eller andra nordiska länder.¹⁵ Det ska också sägas att det finns betydligt mer forskning om familjer där barnet bor med sin mamma och bonuspappa än vad det gör om ombildade familjer som ser ut på ett annat sätt.¹⁶

Studier i urval

Kristina Larsson Sjöbergs avhandling *Barndom i länkade familjesystem: om sambörighet och åtskillnad*¹⁷ bygger på intervjuer med 69 personer från sammanlagt 17 ombildade familjer eller – med den terminologi som används i arbetet – länkade familjesystem. Av de respondenter som ingick i studien var 27 barn och unga vuxna i åldrarna 9–21 år. De övriga som intervjuades var barnens mammor, pappor och bonuspappor. Familjerna hade ombildats minst två år före tidpunkten för intervjuerna. Rekrytering till studien skedde genom kontakter i det egna nätverket, kontakter med Statistikmyndigheten SCB och annonsering i en större tidning.

Studien visar att bonusföräldrarnas roll i den ombildade familjen kan se mycket olika ut och att detsamma gäller för relationen mellan bonusbarn och bonusförälder.

I en del ombildade familjer hade varken pappan eller bonuspappan någon framträdande roll. Kännetecknande för dessa familjer var att mamman hade levt som ensam förälder under ett antal år och i den nya relationen bevarat ett tidigare etablerat förhållningssätt gentemot barnet. Bonuspapporna – som ofta hade egna barn från tidigare relationer – hade utvecklat olika sätt att förhålla sig till sitt bonusbarn. Det fanns exempel där mamman själv utövade hela föräldraansvaret. Ibland gick även kommunikationen mellan barnet och bonusföräldern via mamman. I det här familjerna var det mamman som bestämde vilken plats bonuspappan fick ta i barnets liv. Barnen själva var positiva till sina bonuspappor. I avhandlingen beskrivs att bonuspapporna ”finns där, ställer ofta upp men allt sker på ett diskret avstånd”.

¹⁵ Se exempelvis Turunen, Jani (2013). *Stepfamily Dynamics in Sweden. Essays on family structure and children's well-being*, Stockholms universitet, s. 15 och 19.

¹⁶ Se bland annat Adler-Baeder, Francesca och Higginbotham, Brian (2004). Implications of Remarriage and Stepfamily Formation for Marriage Education. *Family Relations* 53(5) s. 448–458.

¹⁷ Larsson Sjöberg, Kristina (2000). *Barndom i länkade familjesystem: om sambörighet och åtskillnad*. Örebro universitet. Se även Larsson Sjöberg, Kristina (2012). Mamma, pappa, styvpappa – barn. *Föräldraskap i länkade familjesystem. Nätverksfamiljen*. 2 uppl., s. 120–138.

Andra ombildade familjer beskrivs i studien som nya kärnfamiljer. Karaktäristiskt för denna grupp av familjer var att bonuspappan – som ofta saknade egna barn sedan tidigare – successivt gått in mer i rollen som pappa och att den externa pappan var frånvarande. I dessa familjer var det mamman, bonuspappan och barnet som bestämde i frågor som rör barnet. Kommunikationen med den externa pappan handlade mer om att informera om olika händelser runt barnet. Det var också tydligt att avståndet till pappan hade börjat växa redan innan mamman träffat sin nya partner. Ofta hade det mellan föräldrarna funnits konflikter om vårdnad och umgänge. I de nya familjerna fanns en nära relation mellan bonusbarn och bonuspappor. Bonuspapporna visade engagemang och hade utvecklat egna relationer till sina bonusbarn med gemensamma intressen och aktiviteter på egen hand. Bonuspapporna uppträdde också utåt sett som förälder, till exempel i förhållande till skolan. Barnen visade att de uppskattade sin bonuspappa, men de pratade också mycket om relationen till sin pappa och umgänget med honom.

En tredje grupp av familjer beskrivs i studien som en ny form av familjebildning, bortom föreställningen om kärnfamiljen. Barnen i de här familjerna hade bevarat en god relation med båda sina föräldrar och samtliga vuxna var inställda på att det skulle förbli så. Familjerna var sinsemellan mycket olika, men gemensamt var att det fanns integration och samverkan mellan de båda hushållen som barnen befann sig i. Det var inte ovanligt att bonuspapporna ställde upp på hushållsöverskridande aktiviteter för barnen. I de här familjerna var rollerna inte givna och det fanns olika förhållningssätt hos såväl pappor som bonuspappor. I en del familjer intog båda en något avvaktande hållning, som av rädsla för att gå in på varandras ”revir”. Gemensamt för familjerna i denna grupp var också att det fanns ett stort mått av flexibilitet och en gemensam målsättning att organisera vardagslivet på bästa sätt för barnet.

En ytterligare iakttagelse i studien var att flera av barnen inledningsvis hade varit negativt inställda till sin bonuspappa. Men i samtliga fall hade bonuspappan gradvis vunnit ökad acceptans hos bonusbarnet. Det var vanligt att barnen i början hade kallat bonuspappan för ”mammans nya kille”, men med tiden övergått till ”lätsaspappa” eller förnamn, ibland med ordet pappa som prefix.

En annan slutsats var vidare att det fanns en diskrepans mellan den relation som bonuspapporna uppgav sig ha i förhållande till sina bonusbarn och den relation som det i realiteten var fråga om. Att det redan fanns en pappa var för de flesta bonuspappor ett starkt argument för att tona ner sin egen roll. I själva verket tog emellertid bonuspapporna ett stort ansvar för det vardagliga livet och fungerade även som ersättare för mamman vid tillfällena när hon inte fanns tillgänglig. Bonuspapporna agerade ofta i vardagliga situationer utan att riktigt ha mandat för det.

Ytterligare ett arbete som bygger på intervjuer med både barn och vuxna är Bente och Gunnar Öbergs bok *Skiljas – men inte från barn*¹⁸. Intervjustudierna genomfördes visserligen redan under 1980-talet, men författarna har i senare upplagor dragit slutsatsen att resultaten i stort sett håller än. I den här studien hördes sammanlagt 85 barn (5–18 år) med erfarenhet av en skilsmässa mellan sina föräldrar. Barnen rekryterades via sina föräldrar, vilka i sin tur ingick i ett slumpmässigt urval av en större grupp av par som skilt sig under en viss tidsperiod och som hade gemensam vårdnad om sina barn.¹⁹ I cirka en tredjedel av de separerade familjerna hade båda föräldrarna en ny partner. Det var endast i nio familjer som båda föräldrarna var ensamstående. Det stora flertalet av barnen hade alltså minst en bonusförälder. Av intervjuerna med barnen framkom bland annat följande.

En del barn uppfattade att det var negativt att en bonusförälder kommit in i deras liv. En bonusförälder kunde exempelvis uppfattas som ett hot mot relationen förälder-barn eller framkalla en rädsla för nya konflikter. Andra barn hade svårt att acceptera bonusföräldern eftersom barnet fortfarande hyste förhoppningar om en återförening mellan föräldrarna. De allra yngsta barnen var mer öppna för att en ny person kom in i deras liv. Även barn i tonåren – i vart fall de äldre tonåringarna – visade en större öppenhet eftersom de barnen hade hunnit utveckla en större förståelse för vuxnas behov av kärlek och samhörighet.

Mer än hälften av barnen beskrev relationen till sin bonusförälder som dålig eller ”både och”. En del barn tyckte inte om bonusföräldern men var lojala och låtsades att allt var bra. Något färre än hälften beskrev i stället en positiv relation till bonusföräldern. De

¹⁸ Öberg, Bente och Öberg, Gunnar (2004). *Skiljas – men inte från barn*. 4 uppl., särskilt s. 147–164.

¹⁹ Kontakter hade tagits med närmare 1 100 par och av dessa var det 60 som slumpmässigt valdes ut till studien.

barnen uppfattade att bonusföräldern var en positiv tillgång eller en ”trygghetsskapare”. Särskilt för pojkar som hade dålig kontakt med sin pappa kunde en bonuspappa vara en viktig förebild.

Även i det här arbetet framhålls det att bonusföräldern måste ha en beredskap för att det tar tid innan denne blir insläppt i en etablerad familj. En annan slutsats var att chanserna att bli accepterad av barnet ökade om bonusföräldern inte ”spelade förälder”, utan snarare gick in som en stödjande vän eller en vuxen kompis till barnet.

En mer kvantitativt orienterad studie är den återkommande Levnadsnivåundersökningen (LNU) som utförs av Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Inom ramen för 2000 års Barn-LNU genomfördes intervjuer med 1 304 barn och ungdomar i åldrarna 10–18 år. Barnen fick bland annat svara på frågor om hur de kom överens med olika familjemedlemmar och vem eller vilka de brukade vända sig till när de var oroad eller bekymrade för något.

Ungefär en tredjedel av de barn vars förälder eller föräldrar hade en sambo svarade att de *inte* kom så bra överens med sin förälders sambo.²⁰ Det bör påpekas att den redovisade andelen avsåg kategorierna ”mors sambo” och ”fars sambo” som helhet, dvs. även personer som barnet inte bodde tillsammans med. Det anges samtidigt att det inte hade lett till några större skillnader totalt sett om analysen hade begränsats till de vuxna som barnet bodde med. De äldre barnen (13–18 år) hade en mer negativ inställning än de yngre barnen (10–12 år) och flickor upplevde i större utsträckning än pojkar att de inte kom så bra överens med sin förälders sambo.²¹

Av de barn vars mamma hade en ny sambo var det 16 procent som uppgav att de brukade prata med sambon om sina bekymmer.²² Andelen var något högre bland de barn som bodde hos sin mamma (22 procent). När det gäller pappas nya sambo var motsvarande andelar 19 respektive 39 procent.²³ Av barnen som bodde hos sin mamma och hennes sambo angav 16 procent att både pappa och mammas sambo var personer som de brukade prata om sina bekymmer med.

²⁰ Det kan jämföras med att motsvarande siffror för mamma och pappa var 15 respektive 17 procent. Det bör även nämnas att kategorin ”kommer inte så bra överens” omfattar svarsalternativen ”så där”, ”ganska dåligt” och ”mycket dåligt”. Det var 128 barn som hade en bonusförälder på sin pappas sida och 169 barn som hade det på sin mammas sida.

²¹ SOU 2001:55 s. 88–90. Det ska dock tilläggas att nedbrytningen på ålder och kön medför att jämförelsegrupperna blir relativt små varför försiktighet är påkallad vid generalisering av resultaten.

²² Totalt sett svarade 78 procent att de brukade prata om bekymmer med sin mamma och 56 procent svarade att de pratade med sin pappa.

²³ SOU 2001:55 s. 93–96.

Det var bara 4 procent som svarade att de brukade prata med mammas sambo men inte med pappa. Hela 49 procent av barnen i denna grupp²⁴ svarade dock att de inte brukade prata om bekymmer med vare sig pappa eller mammas sambo. En viktig reservation utifrån statistiska utgångspunkter är emellertid att samtliga av de nu redovisade siffrorna är baserade på ett begränsat antal barn.²⁵

Resultaten av studien diskuterades i kommittén Valfärdsboksluts betänkande *Barns och ungdomars välfärd* från 2001. En slutsats var att bonusföräldrar är en klen resurs jämfört med de ursprungliga föräldrarna och att bonusföräldrarna inte heller framstår som något starkt socialt stöd för barnen. Samtidigt framhölls det att man inte kan bortse från att bonusföräldrar fungerar som en social resurs för en minoritet av barnen. En ytterligare slutsats var att bonusföräldrar kan bidra med en breddning av de sociala resurserna, även om de endast i liten utsträckning kan ersätta den förälder som barnet inte bor tillsammans med.²⁶

Resultaten i 2010 års Barn-LNU skiljer sig till viss del från de som framkom i 2000 års undersökning. Av de barn vars mamma hade en ny sambo²⁷ svarade drygt 22 procent²⁸ att de inte kom så bra överens med sambon. Samtidigt var det 30 respektive 47 procent som uppgav att de kom ganska eller mycket bra överens med mammas sambo. Av de barn vars pappa hade en ny sambo²⁹ var det en något högre andel, drygt 27 procent³⁰, som svarade att de inte kom så bra överens med sambon. Det var 38 respektive 36 procent som uppgav att de kom ganska eller mycket bra överens med pappas sambo.³¹

När det gäller frågan om vilka personer barnet vänder sig till när barnet känner oro eller är bekymrad för något finns inte lika detaljerade siffror tillgängliga från 2010 års undersökning. Den procentandel av barnen som totalt sett uppgav att de brukade prata om sina

²⁴ Jämförelsevis kan nämnas att av de barn som bodde tillsammans med båda sina föräldrar var det 41 procent som svarade att de inte brukade prata om bekymmer med sin pappa.

²⁵ SOU 2001:55 s. 95 och 96.

²⁶ SOU 2001:55 s. 100 och 101.

²⁷ Av de 920 barn som ingick i undersökningen var det 151 som ingick i den kategorin, dvs. hade en mamma som var sambo med någon annan än den andra föräldern.

²⁸ Det vanligaste svaret i den här kategorin var "så där". Endast 8 procent svarade "ganska dåligt" eller "mycket dåligt".

²⁹ Av de 920 barn som ingick i undersökningen var det 133 som ingick i den kategorin, dvs. hade en pappa som var sambo med någon annan än den andra föräldern.

³⁰ Även här var "så där" det vanligaste svarsalternativet. Drygt 12 procent svarade "ganska dåligt" eller "mycket dåligt".

³¹ Jfr Institutet för Social forskning, Stockholms universitet (2016). *Kodbok för Barn-LNU 2000 och 2010*, s. 71 och 72. Procentandelar beräknade utifrån rådata i kodboken.

bekymmer med mammas respektive pappas sambo skiljer sig dock endast marginellt från 2000 års undersökning.³²

Även om de sociala och kulturella förhållandena i USA i flera avseenden avviker från de som råder i Sverige kan det vara av visst intresse att något beröra den omfattande forskning som finns om amerikanska barns erfarenheter av familjeombildning och relationer med bonusföräldrar. I en forskningssammanställning från 2015 sammanfattas resultaten av 23 amerikanska studier, publicerade under åren 2000–2014, som har undersökt relationen mellan bonusbarn och bonusförälder utifrån ett barnperspektiv.³³ Av sammanställningen framgår bland annat följande.

Barnets ålder vid tiden för familjeombildningen kan ha betydelse för utvecklingen av relationen mellan bonusbarn och bonusförälder. Enligt en del studier är det mer sannolikt att yngre barn accepterar att en bonusförälder intar en tydlig föräldraroll. Bonusföräldern behöver samtidigt inte etablera ett lika starkt band som de ursprungliga föräldrarna för att vara framgångsrik i sin roll. En del studier indikerar också att det kan vara svårare att utveckla nära band mellan bonusbarn och bonusförälder om bonusföräldern blir en del av barnets liv i en fas av uppväxten när barnet vill frigöra sig och bli självständigt. Särskilt barn i tidiga tonår kan ha en tendens att initiera konflikter med bonusföräldern.³⁴

Flera studier framhåller bonusföräldrarnas eget förhållnings sätt till sitt bonusbarn. En återkommande slutsats är att det tar tid att etablera rollerna i den nya familjen och att bonusföräldern ska undvika att försöka bli en ersättningsförälder ("replacement parent"). En del studier talar också för att det kan vara negativt för förhållandet mellan bonusbarn och bonusförälder om bonusföräldern agerar auktoritärt eller alltför snabbt tar på sig en disciplinerande föräldraroll.³⁵

³² Jfr Institutet för Social forskning, Stockholms universitet (2016). *Kodbok för Barn-LNU 2000 och 2010*, s. 78 och 79. Procentandelar beräknade utifrån rådata i kodboken.

³³ Se Jensen, Todd M. och Howard, Matthew O. (2015). Perceived Stepparent-Child Relationship Quality: A Systematic Review of Stepchildren's Perspectives. *Marriage & Family Review* 51(2) s. 99–153.

³⁴ Se förutom angiven sammanställning även Adler-Baeder, Francesca och Higginbotham, Brian (2004). Implications of Remarriage and Stepfamily Formation for Marriage Education. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science* 53(5) s. 450 och 451.

³⁵ Se förutom angiven sammanställning även Adler-Baeder, Francesca och Higginbotham, Brian (2004). Implications of Remarriage and Stepfamily Formation for Marriage Education. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science* 53(5) s. 450 och 451. Jfr även Cartwright, Claire (2005). Stepfamily Living and Parent-Child Relationships: An Exploratory Investigation. *Journal of Family Studies* 11(2) s. 9 och 10.

Även den förälder som lever med bonusföräldern har en viktig roll. Exempelvis har en god relation mellan bonusbarn och bonusförälder associerats med föräldrar som inte talar illa om den andra föräldern, tillåter barnet att bestämma vilken etikett bonusföräldern ska ha och involverar barnet i själva beslutet att bilda en ny familj.

Den interna dynamiken inom bonusfamiljen är också av betydelse. I det avseendet är det främst förhållanden som rent allmänt kännetecknar funktionella familjer som lyfts fram, bland annat god sammanhållning, öppen kommunikation och tydlighet med regler och gränssättning.

Barn som i stället vittnar om en sämre relation till sin bonusförälder återfinns bland familjer som har forcerat fram nya relationer eller haft orealistiska förväntningar på familjebildningen. Detsamma gäller barn i familjer som präglas av en hög konfliktnivå mellan de vuxna.

En studie visar att det inte finns någon tydlig koppling mellan goda relationer till bonussyskon och en god relation till bonusföräldern. En annan studie indikerar att det inte heller finns något klart samband mellan å ena sidan närhet till den externa föräldern och å andra sidan en god relation med bonusföräldern. Däremot kan ett konfliktfyllt förhållande mellan de ursprungliga föräldrarna ha en negativ påverkan på relationerna i den nya familjen.³⁶

Vidare finns det studier som talar för att rättslig samhörighet mellan medlemmarna i den ombildade familjen kan sättas i samband med goda relationer mellan bonusbarn och bonusförälder, t.ex. om barnet har adopterats eller föräldern har ingått äktenskap med bonusföräldern.

Vid sidan av de arbeten som ingår i den ovan angivna forsknings-sammanställningen bör även uppmärksammas en studie från 2015 som har undersökt hur relationerna mellan bonusbarn och bonusförälder kan se ut efter upplösning av den ombildade familjen.³⁷ Studien bygger på intervjuer med 41 vuxna bonusbarn (18–44 år) med erfarenhet av skilsmässa mellan förälder och bonusförälder.

³⁶ Se förutom angiven sammanställning även Adler-Baeder, Francesca och Higginbotham, Brian (2004). Implications of Remarriage and Stepfamily Formation for Marriage Education. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science* 53(5) s. 452.

³⁷ Coleman, Marilyn m.fl. (2015). Stepchildren's Views About Former Step-Relationships Following Stepfamily Dissolution. *Journal of Marriage and Family* 77(3) s. 775–790.

Deltagarna i studien hade mycket olika upplevelser av hur relationen till bonusföräldern hade utvecklats efter skilsmässan. En tydlig tendens var att de bonusbarn som hade upprätthållit en regelbunden kontakt med sin bonusförälder betraktade honom eller henne som en förälder eller en nära familjemedlem. Deltagare som aldrig uppfattat relationen som ett familjeband hade däremot en begränsad eller obefintlig kontakt med den tidigare bonusföräldern. Utfallet var detsamma för de bonusbarn som visserligen någon gång betraktat bonusföräldern som en familjemedlem, men som omvärderat den uppfattningen efter skilsmässan. Nästan samtliga deltagare som ändrat sin syn på relationen hade gjort det efter att deras förälder delgett dem ny information som var ofördelaktig för bonusföräldern.

När det gäller de bonusbarn som hade hållit kontakten med sin bonusförälder var det tvärtom utmärkande att föräldern antingen uppmuntrat till fortsatt kontakt eller klargjort att barnet själv fick bestämma hur den fortsatta relationen skulle se ut. Kännetecknande för den här gruppen var också att bonusföräldern efter skilsmässan fortsatt att stödja sitt bonusbarn, såväl i ekonomiska som praktiska hänseenden. För en del bonusbarn hade det dock inte varit självklart att kontakten med bonusföräldern skulle bestå. En del barn hade, exempelvis för att undvika en konflikt med en förälder, inte haft någon kontakt med bonusföräldern omedelbart efter skilsmässan, men valt att återuppta kontakten i ett senare skede när det uppstått en viss distans till separationen.

Bland de bonusbarn som aldrig betraktat bonusföräldern som en familjemedlem var det vanligt att äktenskapet mellan förälder och bonusförälder hade varit kortvarigt eller att barnet hade varit bosatt hos sin andra förälder. Barnets ålder under den tid som äktenskapet pågick var också av betydelse. En del kom knappt ihåg bonusföräldern eftersom förhållandet med föräldern avslutades tidigt i barnets liv. Andra bonusbarn hade i stället erfarenheten att bonusföräldern blivit en del av deras liv först under tonåren när de inte känt något behov av ytterligare en förälder. Det kunde också vara så att bonusföräldern kommit in så sent under uppväxten att tiden i ett gemensamt hem varit alltför kortvarig för att utveckla ett förälder-barnförhållande. En gemensam erfarenhet för några av de barn som aldrig betraktat bonusföräldern som en familjemedlem var att det hade funnits flera bonusföräldrar under uppväxten. Dessa barn hade efter hand kommit att förutsätta att föräldrarnas kärleksrelationer skulle

bli kortlivade och höll därför en känslomässig distans till en ny bonusförälder. I en del fall var skälet till att bonusföräldern inte sågs som en familjemedlem i stället hänförligt till ett problematiskt beteende hos bonusföräldern själv, exempelvis aggressivitet eller missbruk.

10.2.3 Stjärnfamiljer och regnbågsfamiljer³⁸

Något om forskningsfältet

Familjeliv i regnbågsfamiljer har utvecklats till en egen forskningsdisciplin under de senaste 30 åren. Samtidigt finns det fortfarande en klar dominans av studier som avser kvinnliga samkönade par och deras barn. Underlaget är betydligt mer begränsat i fråga om familjer där föräldrarna är två män. Detsamma gäller sådana familjer som i betänkandet benämns som stjärnfamiljer, dvs. familjer där fler än två vuxna valt att skaffa barn och utöva föräldraskapet tillsammans^{39, 40}

Den tidiga forskningen avsåg i allmänhet barn som tillkommit i en olikkönad relation men efter familjeombildning kommit att växa upp med samkönade föräldrar. Senare studier har dock i hög grad fokuserat på samkönade par som skaffat barn efter att ha planerat för ett föräldraskap tillsammans. Historiskt sett har fokus för det vetenskapliga arbetet varit att jämföra barns psykiska och sociala välbefinnande i familjer med samkönade respektive olikkönade föräldrapar. Det har bland annat handlat om att undersöka huruvida föräldrarnas sexuella läggning och omgivningens syn på samkönat föräldraskap påverkar familjelivet och barnens mående och livsvillkor.⁴¹

³⁸ Se avsnittet Vissa begrepp och förkortningar för en redogörelse av hur ”stjärnfamilj” respektive ”regnbågsfamilj” används i det här betänkandet. Se även avsnitt 10.2.1 och fotnot 43 nedan.

³⁹ Vad gäller underlaget avseende stjärnfamiljer kan här parentetiskt nämnas att under 2000-talet har alternativet att vara fler än två vuxna som skaffar barn tillsammans tappat i attraktivitet bland svenska kvinnliga samkönade par som planerar att skaffa barn. Skälen till det kan vara många, men vid intervjuer har det framkommit att en del ansett att det är omständligt och svårt att dela föräldraskapet med en eller två män. Vissa uppfattade en sådan familj som ”en skilsmässosituation som utgångspunkt”. Dessutom ville paren oftast att båda kvinnorna skulle vara vårdnadshavare för barnet. Ytterligare en närvarande förälder kunde då upplevas som ett hinder för att förverkliga det önskemålet (se Malmqvist, Anna m.fl. [2012]. Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer. *Nätverksfamiljen*. 2 uppl., s. 149 och 150).

⁴⁰ Jfr bland annat Malmqvist, Anna m.fl. (2012). Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer. *Nätverksfamiljen*. 2 uppl. s. 142–146 och Zetterqvist Nelson, Karin (2007) *Mot alla odds – regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*, s. 17–22.

⁴¹ Se exempelvis SOU 2001:10 samt den i föregående not angivna litteraturen.

Forskning av det sistnämnda slaget är av mindre intresse i det här sammanhanget. Det som främst är betydelsefullt för vårt arbete är i stället studier som behandlar relationerna mellan barn och sociala föräldrar i stjärnfamiljer och regnbågsfamiljer. Såvitt vi kunnat utvärdera är det temat fortfarande relativt outforskat.

Även på det här området har den hittillsvarande forskningen oftast utgått från ett föräldraperspektiv. När det gäller svensk forskning finns endast ett fåtal studier som inkluderar barns erfarenheter och perspektiv.⁴²

Studier i urval⁴³

Ett bidrag från senare tid är den intervjustudie som utfördes på uppdrag av Utredningen om faderskap och föräldraskap (Ju 2017:07). I studien deltog barn, ungdomar och unga vuxna som vuxit upp i regnbågsfamiljer eller blivit till genom spermiedonation. Rekrytering skedde i personliga kontaktnät och genom annonsering i sociala medier. Sammanlagt var det 18 personer som fick berätta om sina erfarenheter av föräldraskap och biologiskt ursprung. En rapport om studien finns intagen som bilaga till betänkandet *Nya regler om faderskap och föräldraskap* från 2018.⁴⁴

Åtta deltagare var i åldrarna 10–15 år och tio deltagare var i åldrarna 17–32 år. Deltagarnas uppväxtfamiljer bestod av kvinnliga samkönade par, olikkönade par, ensamstående mödrar samt regnbågsfamiljer där fler än två vuxna delade föräldransvaret. Några deltagare hade blivit till i en olikkönad relation, men efter separation och familjeombildning kommit att växa upp med samkönade föräldrar. Flertalet deltagare hade dock tillkommit genom spermiedonation.

År 2020 publicerades en mer detaljerad rapport om vissa av de uppgifter som framkom under intervjuerna med åtta av de äldre deltagarna (17–30 år).⁴⁵ De hade alla vuxit upp med ett kvinnligt

⁴² Malmquist, Anna m.fl. (2018). *Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap*. Se SOU 2018:68, bilaga 2.

⁴³ När vi i det här avsnittet redogör för innehållet i olika studier är vi trogna den terminologi som används i studierna. Begreppsanvändningen, främst avseende ”regnbågsfamilj/stjärnfamilj” och ”biologiskt/genetiskt ursprung”, avviker därför delvis från den som används i andra avsnitt.

⁴⁴ Malmquist, Anna m.fl. (2018). *Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap*. Se SOU 2018:68, bilaga 2.

⁴⁵ Malmquist, Anna m.fl. (2020). Life Finds a Way: Young Adults With Lesbian Mothers Reflect on Their Childhood Prior to Legal Recognition of Same-Sex Parents in Sweden. *Frontiers in Psychology* 11:690.

samkönat par som föräldrar, men är födda innan sådant föräldraskap erkändes rättsligt i Sverige. I det följande redovisas några av huvudragen i 2018 och 2020 års rapporter i ett sammanhang.

Såväl vuxna som underåriga barn beskrev att det var de sociala relationerna som var centrala för upplevelsen av föräldraskap. Biologiska eller genetiska band var i det avseendet oviktiga. De barn som hade erfarenhet av att växa upp med en eller flera sociala föräldrar beskrev hur kärlek, ansvar och fostran varit centralt för föräldraskapet.⁴⁶

Några av de lite äldre deltagarna reflekterade även kring de familjerättsliga regler som familjen haft att förhålla sig till under uppväxten. Flertalet av de som hade vuxit upp med minst en social förälder menade att den sociala förälderns avsaknad av rättslig status som förälder eller vårdnadshavare inte hade inneburit något problem för dem själva i deras vardag. Även om det förhållandet kunde ha inneburit svårigheter för de vuxna var det inget som hade påverkat deltagarna som barn. Deltagarna framhöll att den sociala föräldern kunnat utöva ett fullvärdigt föräldraskap, med samma auktoritet och trygghet som en rättslig förälder. Flera underströk att avsaknaden av en rättslig koppling till den sociala föräldern inte hade lett till svagare sociala eller känslomässiga band. Detsamma gällde syskonrelationer som saknade ett rättsligt släktskap.

Det framkom också att flera deltagare hade erfarenheten att de vuxna i familjen, oavsett rättslig status, var lika delaktiga när olika beslut skulle fattas. Det ansågs ofta vara självklart. En deltagare hade en annan erfarenhet, men det gällde en vuxen som inte funnits med från början, dvs. en bonusförälder.

Flera deltagare berättade emellertid att deras föräldrar hade gjort stora anpassningar för att hitta vägar till föräldraskap, t.ex. att föräldrarna känt sig tvingade att ljuga eller kringgå lagar för att möjliggöra sin familj. Det kunde bland annat handla om att en social förälder hade undertecknat dokument som egentligen var avsedda för vårdnadshavare. Sådana händelser beskrev deltagarna genomgående

⁴⁶ Resultatet ligger i linje med utländska studier som funnit att barn till kvinnliga samkönade par har liknande relationer till sina föräldrar, oavsett biologiskt eller genetiskt släktskap. Det gäller dock inte under spädbarnstiden och möjligen inte heller under de första åren därefter. Se Golombok, Susan (2018) *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 78 och 79.

som utmaningar för föräldrarna och inte som något som påverkat dem själva som barn.⁴⁷

Samtidigt hade många deltagare erfarenheten att den sociala föräldern vanligen hade erkänts som förälder av omvärlden. Flera berättade att skolan hade accepterat underskrifter av den sociala föräldern och vanligtvis bjudit in även den sociala föräldern till utvecklingssamtal eller andra möten mellan föräldrar och lärare. Alla delade dock inte den upplevelsen. Någon deltagare uttryckte att det i samband med inbjudan till utvecklingssamtal hade känts konstigt att en förälder och vårdnadshavare som hon inte bodde tillsammans med hade bjudits in i stället för en social förälder som stod henne mycket närmare.

Enligt rapporterna finns det två situationer där det kan bli påtagligt problematiskt för barnen att det sociala föräldraskapet inte tryggats av ett rättsligt föräldraskap, nämligen vid separationer och dödsfall.⁴⁸ En deltagare berättade att separationen mellan hennes mammor ledde till att hon växte upp skild från sin ena mamma (social förälder) och sitt syskon. Hennes mammor var rättsliga föräldrar till var sitt av barnen. Deltagaren berättade att föräldrarna hade tagit hänsyn till juridiska begränsningar när de gjorde upp om barnens boendesituation. En annan deltagare hade erfarenhet av att en rättslig förälder hade hänvisat till sin juridiska status i en konfliktsituation med en social förälder (dock inte i samband med separation).⁴⁹ När det gäller dödsfall var det arvsrättsliga aspekter som deltagarna uppehöll sig vid.

⁴⁷ I ett annat arbete av Anna Malmqvist beskrivs vuxnas erfarenheter av att sakna rättslig status som förälder. Det handlar om kvinnliga samkönade par där en i paret kunnat bli rättslig förälder först efter en styvbarnsadoption. En del deltagare berättade att de före adoptionen inte kunnat hämta ut medicin till barnet eller haft möjlighet att fatta beslut vid kontakter med sjukvården. Andra hade varit förhindrade att öppna ett bankkonto eller köpa aktier i barnets namn. Flera beskrev att många praktiska situationer gick att lösa genom att den rättsliga föräldern utförde uppgiften eller ställde ut en fullmakt. Samtidigt var det flera föräldrar som menade att frånvaron av rättsligt erkännande inte enbart handlade om logistik, utan också om att inte känna sig legitim i sin föräldraroll. Se Malmqvist, Anna (2006) *Lesbiska småbarnsföräldrar. Utmaningar i en tid av möjligheter*, s. 86 och 87.

⁴⁸ En rädsla för vad som ska inträffa i en sådan situation beskrivs också i studier med vuxna deltagare. Se exempelvis Malmqvist, Anna (2016). *Lesbiska småbarnsföräldrar. Utmaningar i en tid av möjligheter*, s. 82–85.

⁴⁹ Betydelsen av föräldrars skilda rättsliga status vid en konflikt har berörts även i studier med vuxna deltagare. I en svensk studie som bygger på intervjuer med föräldrar i regnbågsfamiljer där fler än två vuxna tar föräldransvar, har bristen på rättsligt stöd för familjeformen ansetts vara en ytterligare belastning när mer bestående konflikter uppstår. En annan iakttagelse var att skillnaderna i status även hade återverkningar på den relationella dynamiken inom familjen (se vidare avsnitt 10.4 nedan). Se Zetterqvist Nelson, Karin (2007) *Mot alla odds – regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*, s. 93–117 och Malmqvist, Anna m.fl. (2012). *Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer. Närverkesfamiljen*. 2 uppl., s. 148.

Separation och familjeombildning i regnbågsfamiljer står i centrum för en amerikansk studie som publicerades 2013.⁵⁰ Studien bygger på intervjuer med 20 ungdomar och unga vuxna (15–29 år) vars homo- eller bisexuella föräldrar separerat under uppväxten. De flesta deltagarna i studien hade ursprungligen en rättslig förälder och en social förälder, allt som oftast två kvinnor. En erfarenhet som nästan alla deltagare delade var att separationen hade varit vänskaplig och att föräldrarna inte hade lagt någon vikt vid familjebandens juridiska erkännande eller icke-erkännande. I stället hade föräldrarna varit angelägna om att respektera alla relationer i familjen. Frågor som rörde barnen hade lösts informellt och utan inblandning av myndigheter och domstolar. Flera deltagare var samtidigt medvetna om föräldrarnas skilda juridiska status och upplevde bristen på erkännande av den sociala förälderns ställning som problematisk. De själva såg relationen med den sociala föräldern som verklig och meningsfull, men enligt lagstiftningen var den sociala föräldern inte annat än en främling. Någon deltagare hade också erfarenhet av att hennes sociala förälder hade ansökt om gemensam vårdnad men fått sin ansökan avvisad på grund av avsaknaden av ett rättsligt familjeförhållande. Den deltagaren beklagade att hon inte hade fått tillfälle att utveckla en relation med den sociala föräldern under sin uppväxt.

Ungefär hälften av deltagarna hade haft ett växelvist boende efter separationen. Men av de övriga hade i princip samtliga haft sitt stadigvarande boende hos den rättsliga föräldern. Några av deltagarna hade inte haft en regelbunden kontakt med den sociala föräldern efter separationen, men anledningen till det var oftast ett stort geografiskt avstånd.

Enligt studien kunde en s.k. styvbarnsadoption av barnet underlätta en långsiktig relation med båda föräldrarna, vilket ligger i linje med andra kvantitativt mer omfattande studier som funnit att förekomsten av rättsligt skydd för ett familjeband mellan barn och vuxen har samband med en omfattande kontakt efter en separation.⁵¹

⁵⁰ Allen, Katherine R. och Goldberg, Abbie E. (2013). Same-Sex Relationship Dissolution and LGB Stepfamily Formation: Perspectives of Young Adults with LGB Parents. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science* 62(4) s. 529–544.

⁵¹ Se även Gartell, N. m.fl. (2011). Family characteristics, custody arrangements, and adolescent psychological well-being after lesbian mothers break up. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science* 60(5) s. 572–585.

Även den här studien visade att relationerna i ombildade familjer kan se mycket olika ut. Många av deltagarna beskrev positiva erfarenheter av sina bonusföräldrar, men ett fåtal hade en negativ bild av bonusföräldern. Samtliga i den senare kategorin hade fått en bonusförälder på den ursprungliga sociala föräldrarnas sida. Vissa beskrev sin förälders nya partner som en förälder. Andra ansåg att bonusförälder ("stepparent") var den mest passande etiketten. Några få talade i stället om en god vän.

10.3 Separationer, konflikter och barns mående

10.3.1 Vissa statistiska uppgifter

Under åren 2015–2020⁵² har antalet hemmaboende barn (0–17 år) som upplevt en separation mellan sina föräldrar varierat mellan knappt 44 000 och knappt 50 000 per år. Det motsvarar för vart och ett av åren ungefär 3 procent av de barn som i början av året var bosatta med båda sina föräldrar. I ombildade familjer är det vanligare med separationer. Under samma tidsperiod har årligen ungefär 15 000–16 000 barn som var bosatta med en förälder och en bonusförälder⁵³ varit med om en separation, vilket andelsmässigt motsvarar ungefär 11–12 procent av barnen i den familjekategorin.⁵⁴

De allra flesta separationer genomförs utan att det uppstår djupa och svårhanterliga konflikter mellan de vuxna. Men i vissa fall uppkommer det meningsskiljaktigheter som föräldrarna inte kan lösa på egen hand. År 2021 avgjorde tingsrätterna 6 066 mål⁵⁵ i kategorin "Talan om vårdnad av barn m.m."⁵⁶ Det innebär en viss ökning i jämförelse med 2020, men en minskning i jämförelse med åren 2017–2019.⁵⁷ Den redovisade statistiken omfattar emellertid även vissa mål som inte rör tvister mellan föräldrar.⁵⁸

⁵² För äldre statistik hänvisas till SOU 2017:6 s. 133–135.

⁵³ I Statistikmyndigheten SCB:s statistik används dock "styvförälder".

⁵⁴ Statistikmyndigheten SCB:s statistikdatabas. *Barn- och familjestatistik*. Hemmaboende barn och unga 0–17 år vars föräldrar separerat under året efter kön, ålder och familjetyp. År 2015–2020. Tabell hämtad från databasen 2021-06-15.

⁵⁵ 816 av målen avslutades genom beslut om avskrivning.

⁵⁶ Domstolsverket (2022). *Domstolsstatistik 2021*, s. 17.

⁵⁷ Under åren 2017–2020 har antalet avgjorda mål i den aktuella kategorin varit som lägst 5 988 och som högst 7 359. För äldre och mer detaljerad statistik, se SOU 2017:6 s. 124–129.

⁵⁸ En sådan måltyp är överflyttning av vårdnad till särskilt förordnade vårdnadshavare. Se vidare SOU 2017:6 s. 124–129.

Vi har inte hittat några statistiska uppgifter som specifikt rör konflikter i samband med separationer i familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar.⁵⁹ Den nuvarande lagstiftningen innebär att det sällan bör förekomma familjerättsliga tvister om barn i samband med separation i sådana familjer, vare sig det handlar om ombildade familjer eller stjärnfamiljer.⁶⁰

10.3.2 Något om föräldrar i konflikt

Frågan om vad som kännetecknar de föräldrar som för talan om vårdnad i domstol har behandlats av Annika Rejmer i hennes avhandling *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*⁶¹. Det empiriska underlaget för studien bestod av en enkätundersökning och handlingar från 114 vårdnadsutredning och tingsrätts dom. Enkätundersökningen riktade sig dels till föräldrar som varit parter i vårdnadsfall, dels till professionella aktörer.

⁵⁹ Vi har inte heller hittat några empiriska studier, varken svenska eller utländska, som närmare belyser konflikter i familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar eller som besvarar frågan om dynamiken i sådana konflikter på något betydelsefullt sätt skiljer sig från konflikter i andra familjer (jfr angående avsaknaden av sådana studier Abraham, Haim [2017]. A Family is what you make it? Legal Recognition and Regulation of Multiple Parents. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 25(4), article 2, s. 421).

Vi har emellertid haft vissa kontakter med finska myndigheter och domstolar som kan vara av intresse att redovisa i det här sammanhanget. Även om det i Finland inte finns någon officiell statistik om hur frekvent förekommande vårdnadstvister med fler än två vårdnadshavare är, ger den information som vi har fått ändå en viss ledning (se avsnitt 9.2.3 för en redovisning av de regler om vårdnad som gäller i Finland). År 2020 fanns i Finland totalt 1 020 884 barn (0–17 år). Av barnen hade 4 640 en eller flera extra vårdnadshavare, dvs. en annan vårdnadshavare än en förälder (september 2021). Av dessa barn var det i sin tur 2 640 som hade fler än två vårdnadshavare (föräldrar med del i vårdnaden och extra vårdnadshavare). Det var 450 av barnen med fler än två vårdnadshavare som totalt sett hade fler än tre (föräldrar med del i vårdnaden och extra vårdnadshavare). I avsaknad av statistik om tvister vände vi oss till landets största tingsrätt, Helsingfors tingsrätt, för att höra vilka erfarenheter som finns bland domarna där när det gäller vårdnadsfall med fler än två vårdnadshavare involverade. Av tingsrättens svar framgår att domstolen helt saknar erfarenhet av vårdnadstvister som involverar fler än två vårdnadshavare. Den finska statistiken och informationen från Helsingfors tingsrätt är diarieförd hos utredningen. Se även https://www.stat.fi/til/perh/2020/perh_2020_2021-05-28_tie_001_sv.html (hämtad 2021-10-12).

⁶⁰ Se dock avsnitt 14.3.2 angående förfrågningar till socialnämnden om att väcka talan om umgänge med någon annan än barnets rättsliga föräldrar. I några få fall har sådana förfrågningar framställts av en social förälder.

⁶¹ Rejmer Annika (2003) *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Lunds universitet, särskilt s. 71–79.

Av arbetet framgår att en majoritet av föräldrarna hade bildat familj relativt snabbt. Många hade inom loppet av tre år hunnit lära känna varandra, flytta ihop, få barn och separera. Det fanns en överrepresentation av föräldrar som var födda utanför Sverige. Det samma gällde föräldrar från ett ”splittrat uppväxthem” och föräldrar med kriminell belastning, missbruksproblematik eller psykiska besvär. Det fanns också en överrepresentation av arbetslösa föräldrar och pappor med låg utbildningsnivå. En slutsats i avhandlingen var att de undersökta föräldrarna som grupp befann sig i en ekonomiskt och socialt utsatt position.

10.3.3 Föräldrakonflikters konsekvenser för barns hälsa

Att ett barns föräldrar separerar innebär i regel en stor förändring för familjen men behöver i sig inte innebära negativa konsekvenser för barnet. Forskningen på området visar att det inte är det faktum att föräldrarna har separerat som är riskfaktorn för psykisk och fysisk ohälsa, utan barnets utsatthet för konflikter innan, under och efter separationen.⁶² En skilsmässa eller separation mellan föräldrar med allvarliga konflikter och bråk kan till och med förbättra barnets psykiska välbefinnande.⁶³

Föräldrakonflikter som ger upphov till ohälsa hos barn utmärks av höga nivåer av ilska och misstro mellan föräldrarna. Vanligtvis finns det inslag av psykiskt och fysiskt våld. Risken att barnet utvecklar ohälsa ökar ytterligare om uppbrottet följs av att en förälder ägnar sig åt sabotage av barnets relation till den andra föräldern. Det har också påvisats ett samband mellan barnets mående och intensiteten i föräldrarnas konflikt. Ju högre konfliktnivå, desto sämre mår barnet. Barnets mående påverkas dessutom av antalet stressfyllda händelser och livsförändringar som barnet utsätts för under och efter

⁶² Se bland annat Gähler, Michael (1998). *Life After Divorce. Economic, Social and Psychological Well-being among Swedish Adults and Children following family dissolution*. Stockholms universitet och Kelly, Joan B. (2000). Children's Adjustment in Conflicted Marriage and Divorce: A Decade Review of Research. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 39(8) s. 963–973.

⁶³ Gähler, Michael och Palmtag, Eva-Lisa (2014). Skilda föräldrar, skilda liv? Familjeförhållanden som barn och levnadsvillkoren som vuxen. *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, s. 81.

separationen. Ju högre stressnivå och ju fler livsförändringar, desto större inverkan på barnets mående.⁶⁴

Forskning har även visat att långvariga och djupa föräldrakonflikter är en bidragande orsak till att barn kan utveckla en egen problematik, även på längre sikt. Det kan exempelvis handla om aggressivitet, antisocialt beteende, ångest och depression, sämre stresstålighet samt svårigheter att komma överens med kamrater. Även sämre skolprestationer har kopplats samman med konflikter mellan föräldrarna.⁶⁵

10.4 Något om familjestrukturens betydelse för barns utveckling och välbefinnande

Det finns en mängd omständigheter som kan påverka ett barns utveckling och välbefinnande i en familj. Några faktorer som har framhållits är föräldrarnas psykologiska välbefinnande, föräldrakompetensen och familjens sociala omgivning. Det finns belägg för att det är en samverkan av sådana omständigheter, snarare än familjestrukturen som sådan, som är styrande för barnets anpassning och utveckling. Studier som har utmynnat i den slutsatsen har omfattat bland annat familjer med olikkönade föräldrar, samkönade föräldrar, ensamstående föräldrar, ombildade familjer och adoptivfamiljer. Att familjetyp i sig inte har en direkt effekt på barns utveckling innebär dock inte att den är oviktig. Familjestrukturen kan ha en indirekt betydelse på så sätt att den kan påverka föräldrarnas välbefinnande, familjerektionerna eller familjelivets kvalitet. Det är också känt att det bland barn i ombildade familjer och adoptivfamiljer finns en ökad förekomst av psykisk ohälsa. Samtidigt har det visat sig att den överrepresentationen kan förklaras av faktorer som är specifika för adoption eller bonusföräldraskap, exempelvis problem i den familj där barnet föddes.⁶⁶

I sammanhanget kan även nämnas ett par svenska studier som bygger på uppgifter från den tidigare berörda undersökningsserien LNU.

⁶⁴ Bergman, Ann-Sofie och Rejmer, Annika (2017). "Det är klart att barnen blir lidande": om barns mående när föräldrar är i vårdnadstvist. *Socialmedicinsk Tidskrift* 94(4) s. 437–446.

⁶⁵ Se bland annat Golombok, Susan (2018) *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 25 och Bergman, Ann-Sofie och Rejmer, Annika (2017). "Det är klart att barnen blir lidande": om barns mående när föräldrar är i vårdnadstvist. *Socialmedicinsk Tidskrift* 94(4) s. 438.

⁶⁶ Golombok, Susan (2018). *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 122, 225–226 och 232–238.

I den ena studien framkom att barn som hade vuxit upp med separerade föräldrar i genomsnitt hade ett lägre psykiskt välbefinnande i vuxen ålder än de som hade vuxit upp med båda föräldrarna tillsammans. Studien visade emellertid att denna skillnad till fullo kunde förklaras av allvarliga konflikter och ekonomiska svårigheter i uppväxtfamiljen. Beträffande de barn som hade vuxit upp med separerade föräldrar visade det sig dessutom att det inte fanns några statistiskt säkerställda samband mellan psykiskt välbefinnande i vuxen ålder och en uppväxt med eller utan bonusföräldrar och bonussyskon.⁶⁷ I den andra studien – som vid sidan av LNU 2000 baserades på uppgifter från Statistikmyndigheten SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden 2001–2003 (ULF), behandlades skillnader i emotionellt välbefinnande mellan pojkar och flickor (10–18 år) i olika familjekonstellationer⁶⁸. I studien undersöktes i vad mån skillnaderna mellan barn i olika familjetyper kvarstod efter att hänsyn tagits till dels ekonomisk utsatthet, dels kvalitet i relationen mellan barn och förälder. Efter att sådana variabler hade beaktats kvarstod vissa skillnader, men dessa var i allmänhet små. Barn i bonusfamiljer hade generellt ett något lägre välbefinnande än barn som bodde med sina ursprungliga föräldrar. En iakttagelse i studien var att flickor som bodde med sin mamma och bonuspappa konsekvent hade ett lägre välbefinnande medan resultaten var mer blandade för de flickor som bodde med sin pappa och bonusmamma. Bland pojkarna var det i stället de som bodde med en ensamstående mamma som konsekvent hade ett något lägre välbefinnande. Mönstret var dock inte lika tydligt. Bland de äldsta pojkarna var det de som bodde med sin pappa och bonusmamma som hade allra högst välbefinnande. I studien framhölls att det inte varit möjligt att beakta antalet familjeombildningar eller tidpunkten för dessa. Båda dessa omständigheter skulle kunna påverka det sämre utfallet för bonusfamiljer och ensamhushåll.⁶⁹

Att familjestrukturen kan ha en påverkan på de inbördes relationerna i familjen stämmer överens med de iakttagelser som Karin Zetterqvist Nelson har gjort i sin bok *Mot alla odds – regnbågs-*

⁶⁷ Gähler, Michael och Palmtag, Eva-Lisa (2014). Skilda föräldrar, skilda liv? Familjeförhållanden som barn och levnadsvillkoren som vuxen. *Ojämlikhetsens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, s. 77–97.

⁶⁸ Familj med två ursprungliga föräldrar, ensamstående mamma, ensamstående pappa, mamma och bonuspappa respektive pappa och bonusmamma.

⁶⁹ Turunen, Jani (2013). *Stepfamily Dynamics in Sweden. Essays on family structure and children's well-being* och Family Structure, Gender and Adolescent Emotional Well-Being, *Journal of Divorce & Remarriage* 54(6) s. 476–504.

*föräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*⁷⁰. Arbetet är ett av få i Sverige som behandlar stjärnfamiljer. Studien omfattade i den delen fem familjer där det antingen fanns tre eller fyra vuxna som fungerade som föräldrar. Ett centralt tema för arbetet var frågor om jämvikt, balans och dynamik i de olika familjekonstellationerna. En slutsats var att de vuxnas skilda positioner – i rättsliga såväl som sociala och känslomässiga avseenden – utgjorde grunden för den konflikt som i varierande utsträckning fanns närvarande i några av familjerna – nämligen frågan om vem som stod barnet närmast.

Som redovisas ovan är även föräldrakompetens en viktig faktor för barnets utveckling och välbefinnande. Det finns studier som indikerar att det finns en jämförelsevis högre föräldrakompetens i vissa familjekonstellationer som avviker från den traditionella kärnfamiljen. Det gemensamma för dessa familjetyper är att tillkomsten av ett barn alltid är planerad och att föräldrarna ofta är starkt motiverade att få barn efter att ha kämpat för det under en längre tid. Det har också antagits att dessa omständigheter är den mest sannolika förklaringen till den högre föräldrakompetensen.⁷¹

⁷⁰ Zetterqvist Nelson, Karin (2007). *Mot alla odds – regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*, s. 93–117.

⁷¹ Golombok, Susan (2018) *Moderna familjer: Barn och föräldrar i nya konstellationer*, s. 226 och 227.

11 Gemensamma utgångspunkter

Vårt uppdrag innebär att vi ska göra en översyn av reglerna om föräldraskap, ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas och om personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn. Vårt uppdrag innebär vidare att vi ska undersöka om barn som växer upp i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen behöver ges bättre förutsättningar att upprätthålla relationen till vuxna som utan att vara barnets rättsliga föräldrar tar ett föräldraansvar för barnet. I uppdraget ingår också att överväga om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar.

Uppdraget omfattar alltså en mängd olika frågor och det varierar i viss utsträckning vilka intressen vi har att ta hänsyn till i våra överväganden. Samtidigt finns det vissa mer övergripande utgångspunkter som har bäring på uppdragets alla delar. Dessa ska genomsyra såväl genomförandet av uppdraget som de förslag som presenteras i betänkandet. I det här avsnittet redogör vi i korthet för sådana gemensamma utgångspunkter. Mer ingående överväganden finns i de avsnitt där våra förslag presenteras (kapitel 12–14).

Uppdraget berör i samtliga delar frågor som är av stor betydelse för barn. En grundläggande utgångspunkt för våra överväganden är därför att i första hand beakta vad som bedöms vara barnets bästa (se artikel 3 i barnkonventionen). Principen om barnets bästa ska tillämpas vid alla åtgärder som rör barn. Den gäller inte bara vid rättstillämpning i förhållande till enskilda barn, utan också i lagstiftningsarbetet när de förslag som övervägs påverkar alla barn eller grupper av barn.

Det är också viktigt att vårt arbete och våra överväganden utgår från ett tydligt barnrättsperspektiv. Diskussioner om behovet av reformer på det familjerättsliga området utgår inte sällan från vuxnas upp-

fattningar. Ofta har barn och vuxna i barns närhet samma intresse. Det är dock inte givet att barns och vuxnas intressen alltid överensstämmer. Därför är det angeläget att barn själva får komma till tals och att deras åsikter beaktas i alla frågor som rör barn (artikel 12 i barnkonventionen). Av samma skäl är det viktigt för oss att exempelvis ta del av forskning där barns uppfattningar kommer fram (se kapitel 10). Vidare är det viktigt att vi inkluderar barn i olika åldrar och från olika familjekonstellationer i det kartläggningsarbete vi ska genomföra av problembilden för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar (se avsnitt 14.4.3).

Vår analys av hur förslagen påverkar barn ska utgå från de rättigheter som barn tillerkänns i barnkonventionen. De förslag som vi lägger fram ska stå i överensstämmelse med de rättigheter som kommer till uttryck i konventionens artiklar. Ett viktigt led i våra överväganden är därför att beakta innehållet i de olika artiklarna i konventionen. I kommande kapitel (kapitel 12–14) återkommer vi till enskilda artiklar när dessa är av omedelbar relevans för utvärderingen eller utformningen av ett visst förslag.

I vårt arbete måste vi också överväga om förslagen kan vara av särskild betydelse för någon viss grupp av barn. Delar av uppdraget rör frågor som gäller alla barn, men i vissa delar handlar det om åtgärder som främst påverkar barn i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen. I kapitel 14 återkommer vi till hur sådana åtgärder påverkar barn i de familjerna och hur detta bör vägas mot de eventuella risker som följer av att vissa förslag även kan träffa barn som inte ingår i den egentliga målgruppen för förslaget.

Gemensamt för flera delar av uppdraget är att våra överväganden och förslag främst kommer att få betydelse för relativt små grupper av barn och vuxna. För de flesta barn och vuxna är hävande av föräldraskap eller adoption aldrig aktuellt. Det är också en förhållandevis liten grupp av barn som har sociala föräldrar som ur barnets perspektiv har en föräldraroll som inte skiljer sig nämnvärt från den som barnets rättsliga föräldrar har. Uppdraget handlar emellertid om frågor som är av ytterst stor vikt för de barn och vuxna som faktiskt berörs. Målet är att stärka barnets rätt till sitt familjeliv och att bättre anpassa lagstiftningen efter den verklighet som råder i dag. Det finns en stor variation i hur familjer ser ut och det är ibland andra eller fler än barnets rättsliga föräldrar som barnet betraktar som sina föräldrar och har sin grundläggande trygghet hos. Att ett förslag tillgodoser

ett behov som endast ett relativt litet antal barn och vuxna har framstår mot den bakgrunden inte som ett relevant argument för att inte överväga förslaget i fråga. En annan sak är att det alltid måste övervägas om fördelarna för de barn eller familjer som ett förslag tar sikte på väger över de eventuella nackdelar som förslaget kan innebära.

Vi ska också i vårt arbete sträva efter att främja hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter. Den familjerättsliga lagstiftningen bygger på normer om hur familjer bildas och ser ut. Det är viktigt att synliggöra sådana normer och – inom de ramar som våra direktiv sätter – kritiskt granska vilka konsekvenser dessa får när andra än två heterosexuella cispersoner bildar familj. Lagstiftningen ska vara lättillgänglig och begriplig för alla familjer. Den bör som utgångspunkt inte reglera vissa familjer som tydliga huvudscenarier och andra som undantag i särskilda och mer invecklade paragrafer. En allmän utgångspunkt för våra förslag är också att dessa inte utan tungt vägande skäl ska göra skillnad mellan familjer beroende på föräldrarnas kön, sexuella läggning eller om de har ändrat könstillhörighet. Regelverket ska i möjligaste mån tillgodose de behov som olika familjer har, oberoende av sådana faktorer.

I vårt arbete är det vidare viktigt att ta del av de erfarenheter som barn och vuxna i olika familjekonstellationer har. Detta synsätt bör vara vägledande dels vid arbetet med att inhämta relevant forskning (kapitel 10), dels i vårt arbete med att kartlägga problembilden för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar (se avsnitt 14.4). Eventuella urval bör därför inte enbart beakta *representativitet*, utan även intresset av *representation*. Detta för att säkerställa att inte små minoritetsgrupper av familjer hamnar i skuggan av den breda majoriteten.

En ytterligare grundläggande utgångspunkt för våra överväganden är att dessa ska utgå från ett jämställdhetsperspektiv. Det är viktigt att erfarenheter hos både kvinnor och män tas tillvara och vår utgångspunkt är därför att det ska vara en jämn könsfördelning i det ovan nämnda kartläggningsarbetet vi ska genomföra. Vi ska också analysera hur de förslag som vi lägger fram kan komma att påverka jämställdheten mellan kvinnor och män. Målsättningen är att förslagen ska bidra till en ökad jämställdhet.

Av central betydelse för flera av våra förslag är också de fri- och rättigheter som Europakonventionen garanterar. I första hand är det rätten till skydd för privat- och familjeliv som aktualiseras (artikel 8). Denna rätt tillkommer både barn och vuxna. Barnets bästa är ett

grundläggande intresse som är överordnat annan hänsyn. Samtidigt innebär Europadomstolens praxis i enskilda frågor att det inte alltid är självklart att barnets intresse har ett ovillkorligt företräde framför ett motstående intresse som en vuxen kan ha. I stället är domstolens slutsats inte sällan den att nationella regler måste ge utrymme för att väga olika intressen mot varandra (se kapitel 7).

Även i andra frågor än de som är direkt berörda av Europadomstolens praxis kan det i vissa fall vara så att tillämpningen av de olika perspektiv som redovisas ovan leder till något skilda slutsatser. I allmänhet finns det inte några sådana intressekonflikter, men när det gör det måste vi ta hänsyn till det och göra en avvägning mellan de intressen som står mot varandra. Utfallet av en sådan avvägning ska alltid vara förenligt med barnets bästa.

12 Översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap

12.1 Regelverkets utformning

12.1.1 Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

Vårt uppdrag är att göra en översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap och ta ställning till hur reglerna kan utformas för att bli mer överskådliga, enhetliga, heltäckande, könsneutrala och inkluderande samt enklare att tillämpa.

När de första renodlade reglerna om föräldraskap infördes i svensk rätt för drygt 100 år sedan var den traditionella kärnfamiljen den givna familjekonstellationen. En övervägande majoritet av alla barn föddes också inom äktenskapet mellan en man och en kvinna.¹ Sedan dess har synen på föräldraskap och familj förändrats.

I dag ser familjer olika ut och barn blir också till på olika sätt. För att möta denna utveckling har den föräldraskapsrättsliga regleringen kontinuerligt förändrats. På senare år har flera större reformer genomförts. Bland annat har möjligheterna att bli förälder till ett barn genom assisterad befruktning utökats och regler om föräldraskap införts för situationer där personer får barn efter att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet. Föräldraskapsreglernas övergripande struktur, som i mångt och mycket fortfarande bygger på tanken att föräldrar är en man och en kvinna som är gifta med varandra och som får barn tillsammans genom samlag, har dock fått kvarstå i princip oförändrad. De andra sätten att få barn och bli förälder som tillkommit har

¹ År 1917 föddes det 120 855 barn i Sverige. Drygt 85 procent av barnen föddes av en gift mor (se Kungliga Statistiska Centralbyrån [1922], *Sveriges officiella statistik – Folkmängden och dess förändringar – Befolkningsrörelsen år 1917*, tabell 23). Detta kan jämföras med att drygt 45 procent av de 113 077 barn som föddes i Sverige under 2020 hade en gift mor (uppgifter från Statistikmyndigheten SCB:s befolkningsstatistik lämnade till utredningen 2021-09-27, uppgifterna finns diarieförda hos utredningen).

reglerats särskilt och i praktiken som undantag till den traditionella huvudregeln.

Att nya regler om föräldraskap successivt förts in i föräldrabalken utan att lagstiftningens struktur samtidigt har setts över, har gjort regelverket invecklat, svårtillgängligt och fragmenterat. För att förstå reglerna och kunna tillämpa dem förutsätts kunskap om regelverket i stort och om hur reglerna förhåller sig till och påverkar varandra. Uppdelningen av reglerna på ett stort antal paragrafer gör dem svåra att överblicka. Vissa regler brister också i tydlighet och begreppsanvändningen är inte enhetlig. Att det mot denna bakgrund finns ett behov av en översyn har påpekats från olika håll, bland annat av Lagrådet (se prop. 2017/18:155 s. 147).

Varje barn ska ha en trygg familjesituation och få växa upp i ett samhälle som inte gör skillnad på personer beroende på kön eller sexuell läggning eller på olika familjekonstellationer. För att denna syn ska få genomslag i praktiken är det viktigt att lagstiftningen återspeglar den.

Av våra direktiv framgår att översynen handlar om att förbättra det föräldraskapsrättsliga regelverkets struktur och göra det mer överskådligt, tydligt och begripligt. Samtidigt ska de sakliga skälen bakom dagens reglering tillgodoses. Den nuvarande fragmenterade ordningen där i praktiken lika fall regleras i olika paragrafer bör i största möjliga utsträckning undvikas.

I vårt uppdrag med att se över strukturen för regelverket ingår, enligt våra direktiv, att överväga att införa ett mer generellt och könsneutralt föräldraskapsbegrepp. Även om det införs ett sådant begrepp kommer det dock, i viss utsträckning, finnas behov av att göra åtskillnad mellan föräldrar. Bestämmelserna om socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap bygger exempelvis på att utredning enbart genomförs beträffande en person som inte själv har fött barnet. Enligt våra direktiv bör dock det relevanta framför allt vara att kunna ange vilken förälder som har fött barnet och vem som ska betraktas som barnets andra förälder. Med anledning av detta och i syfte att göra regelverket mer heltäckande ingår det också i vårt uppdrag att överväga om den oskrivna principen om moderskap – som innebär att den som har fött ett barn är barnets mor – bör lagfästas i föräldrabalken.

Reglerna om föräldraskap handlar i grunden om att fastställa ett barns familjerättsliga ställning och tillgodose barnets rätt till sin förälder eller sina föräldrar. En självklar utgångspunkt är därför att lag-

stiftningen ska utformas utifrån barnets bästa och med beaktande av de rättigheter barn tillerkänns enligt bland annat barnkonventionen. Vidare bör reglerna inte utan tungt vägande skäl göra skillnad mellan föräldrar beroende på deras kön, vem de bildar familj med eller om de har ändrat könstillhörighet.

12.1.2 Det föräldraskapsrättsliga regelverkets uppbyggnad

Allmänt om regelverkets struktur

För att kunna ta ställning till hur den föräldraskapsrättsliga regleringens struktur kan bli mer överskådlig, tydlig och begriplig, är en förståelse av hur regelverket är uppbyggt av värde.

Regler om föräldraskap finns i föräldrabalken. De regler som berörs av våra överväganden återfinns i föräldrabalkens tre inledande kapitel. Föräldraskap kan också etableras genom adoption. Reglerna om adoption finns i ett eget kapitel, 4 kap. föräldrabalken, och berörs inte av våra överväganden om det föräldraskapsrättsliga regelverkets uppbyggnad. De grundläggande reglerna om vem som är förälder till ett barn finns i 1 kap. föräldrabalken. I 2 kap. föräldrabalken finns bestämmelser om när och hur socialnämnden ska medverka vid fastställande av föräldraskap. Bestämmelser om domstolsprocessen i mål om föräldraskap finns i 3 kap. föräldrabalken.

Kritiken mot det föräldraskapsrättsliga regelverket har framför allt riktats mot 1 kap. föräldrabalken och tagit sikte på kapitlets svår-tillgängliga struktur och dess otydliga och exkluderande regler.² I vår genomgång av den föräldraskapsrättsliga regleringens uppbyggnad har vi därför valt att fokusera på reglerna i 1 kap. föräldrabalken – vad de egentligen innebär och hur de förhåller sig till varandra.

² Se bland annat Lagrådets yttrande över förslagen i propositionen Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap (prop. 2017/18:155 s. 147).

Ett barn kan inte ha mer än två föräldrar men i föräldrabalken finns det tre olika termer för förälder och föräldraskap

Av föräldrabalkens regler om föräldraskap följer att ett barn inte kan ha mer än två rättsliga föräldrar – den förälder som har fött barnet och barnets andra förälder.³ Regelverket innehåller dock tre olika termer för förälder och föräldraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. ”Mor” avser i första hand den kvinna som har fött barnet, men kan även – i situationen att en av eller båda barnets föräldrar har ändrat könstillhörighet – avse en kvinna som antingen har bidragit med sina spermier till ett barns tillkomst eller samtyckt till att hennes make eller sambo genomgår en assisterad befruktning (1 kap. 11 a § andra stycket och 14 §). ”Far” avser i första hand en man som antingen har bidragit med sina spermier till ett barns tillkomst eller samtyckt till att hans make eller sambo genomgår en assisterad befruktning (1 kap. 5 och 8 §§, 11 a § första stycket och 13 §). ”Far” kan dock även avse en man (som tidigare har varit kvinna, KtM) som har fött ett barn (1 kap. 11 §). ”Förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” är förbehållet den av kvinnorna i ett samkönat äktenskap eller samboförhållande som inte har fött barnet och tar endast sikte på relationer där ingen i paret har ändrat könstillhörighet.⁴

Lika fall regleras i olika paragrafer

Det finns få regler om föräldraskap för den som har fött barnet. När det är en kvinna som har fött barnet och hon dessutom är barnets genetiska förälder har hennes föräldraskap ansetts vara så självklart att detta inte följer av lag utan av den oskrivna principen ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet visar). Att en kvinna som har fött ett barn är barnets rättsliga förälder även vid äggdonation, dvs. när kvinnan inte är barnets genetiska förälder, har reglerats särskilt i en egen paragraf (1 kap. 7 §). Det finns också

³ Ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning av en ensamstående får i regel en rättslig förälder. Om behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren ska det nämligen inte fastställas något föräldraskap utöver föräldraskapet för den ensamstående (1 kap. 3 § andra stycket och 1 kap. 12 § andra stycket föräldrabalken).

⁴ För att en kvinna ska anses vara förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken måste de villkor som anges i paragrafen vara uppfyllda, bland annat ska behandlingen antingen ha utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet ha rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren.

en särskild bestämmelse för situationen att den som har fött barnet är en man (som tidigare har varit kvinna, KtM). Mannen blir, i likhet med vad som gäller för en kvinna som har fött ett barn, förälder till barnet oavsett om han är barnets genetiska förälder eller inte. I stället för ”mor” används dock benämningen far om honom (1 kap. 11 §). Föräldraskapet för den som har fött barnet uppkommer ”per automatik” genom födandet och det finns därför inte några särskilda bestämmelser om fastställande eller hävande av ett sådant föräldraskap.

När det gäller föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet – barnets andra förälder – finns det ett stort antal regler. Inte mindre än 18 paragrafer i 1 kap. föräldrabalken innehåller regler om föräldraskap för barnets andra förälder. Det finns dock bara två rättsliga grunder för hur ett sådant föräldraskap kan etableras. Barnets andra förälder är antingen den som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst⁵, dvs. barnets genetiska förälder, (1 kap. 5, 13 och 14 §§) eller den som har samtyckt till att hans eller hennes make eller sambo genomgått en assisterad befruktning om det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen⁶ (1 kap. 8, 9, 13 och 14 §§). Den som blir förälder till ett barn genom samtycke till en assisterad befruktning kan vara barnets genetiska förälder. Detta är dock inte någon nödvändig förutsättning för föräldraskap. Samtycke som rättslig grund för föräldraskap gäller också under vissa förutsättningar när andra spermier än makens eller sambons har använts vid behandlingen.

De två grunderna för rättsligt föräldraskap för barnets andra förälder gäller alla barn. Däremot ser själva processen för hur föräldraskapet etableras olika ut beroende på om den som har fött barnet är gift eller ogift.

Om den som har fött barnet är gift vid barnets födelse presumeras maken vara barnets förälder. Föräldraskapet för maken uppkommer således ”per automatik” när barnet föds, oavsett om det finns förutsättningar för föräldraskap eller inte. Detta innebär att de rättsliga grunderna för föräldraskap enbart aktualiseras om det presumerade föräldraskapet ifrågasätts, t.ex. genom att föräldern eller barnet väcker talan om att föräldraskapet ska hävas. Eftersom det finns tre olika termer för förälder och föräldraskap (mor, far och förälder enligt

⁵ Barnet kan ha tillkommit antingen genom samlag eller assisterad befruktning.

⁶ Om donerade spermier har använts, krävs det även att behandlingen har utförts antingen inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

1 kap. 9 § förädraskap) finns det också flera förädraskapspresumtioner och flera olika paragrafer som reglerar när ett presumerat förädraskap kan hävas.

Om den som har fött barnet inte är gift när barnet föds eller om ett presumerat förädraskap har hävts, ska förädraskapet för barnets andra förälder fastställas. Förädraskapet kan antingen fastställas genom att den som anser sig vara barnets förälder bekräftar förädraskapet eller genom att en domstol beslutar att en viss person är barnets förälder. Ett förädraskap ska bara fastställas om någon av de rättsliga grunderna för förädraskap är uppfyllda. När ett förädraskap fastställs genom dom är det domstolen som bedömer om det finns förutsättningar för en sådan fastställelse. När förädraskapet bekräftas under medverkan av socialnämnden är det nämnden som gör den bedömningen. Vid en digital bekräftelse av förädraskapet finns det inte någon myndighet som kontrollerar att de rättsliga grunderna för förädraskap är uppfyllda. I stället är det upp till de enskilda – den som lämnar bekräftelsen och den som har fött barnet och som ska godkänna bekräftelsen – att med hjälp av den information som lämnas i e-tjänsten avgöra om det finns förutsättningar för förädraskap.

Liksom för presumerade förädraskap medför de tre olika termerna att lika fall för att fastställa ett förädraskap regleras i olika paragrafer. Vidare är regelverkets struktur tydligt uppbyggd kring huvudregeln – att barnets andra förälder är en man som inte har ändrat könstillhörighet (faderskap). Ett exempel på detta är att reglerna om fastställande av förädraskap i situationen att en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet hänvisar tillbaka till reglerna om fastställande av faderskap. För att kunna avgöra vad som krävs för ett sådant rättsligt förädraskap är det alltså inte tillräckligt att enbart läsa reglerna om förädraskap vid ändrad könstillhörighet. Reglerna måste läsas tillsammans med bestämmelserna om faderskap. Detta är en lösning som är både omständlig och svårtillgänglig.

Sammanfattningsvis finns det alltså tre rättsliga grunder för förädraskap: att föda ett barn, att bidra med sina spermier till ett barns tillkomst och att samtycka till en makes eller sambos assisterade befruktning. Förädraskapet för den som har fött barnet etableras ”per automatik” genom födandet. Det krävs inte heller något särskilt förfarande för att förädraskap ska etableras för maken till den som har fött barnet. Ett sådant förädraskap etableras direkt när barnet föds. För att någon som varken har fött barnet eller är gift med den som

har fött barnet ska bli förälder krävs att hans eller hennes föräldraskap fastställs genom bekräftelse eller dom. Eftersom det finns tre olika termer för förälder och föräldraskap – mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken – finns det för varje grund och förfarande för föräldraskap också flera olika paragrafer som reglerar samma situation. Totalt finns det 20 paragrafer med regler om vem som är förälder till ett barn.

12.1.3 Förhållandet mellan de rättsliga grunderna för föräldraskap för den som inte har fött barnet

Som framgår ovan finns det *en* rättslig grund för föräldraskap för den som har fött barnet – själva födandet. För föräldraskapet för barnets andra förälder, den som inte har fött barnet, finns det *två olika* rättsliga grunder – att bidra med sina spermier till ett barns tillkomst (genetik) eller att samtycka till en makes eller sambos assisterade befruktning (samtycke). I följande avsnitt behandlar vi frågan om hur de två rättsliga grunderna för föräldraskap för den som inte har fött barnet förhåller sig till varandra.

De första renodlade reglerna om föräldraskap tillkom under en tid när alla barn var ett resultat av samlag mellan en man och en kvinna och de flesta barn också föddes inom ett äktenskap. Sedan dess har det successivt tillkommit nya sätt att få barn och bli förälder. Regelverkets övergripande struktur har dock behållits i princip oförändrad, vilket bland annat innebär att samtycke som rättslig grund för föräldraskap i princip regleras som ett undantag till huvudregeln – att det är den genetiska kopplingen till barnet som avgör vem som är barnets andra förälder. I 1 kap. 8 §, som innehåller regler om faderskap på grund av samtycke till en assisterad befruktning, anges följande.

Om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen med samtycke av en man som var hennes make eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska vid tillämpningen av 2–5 §§ den som har lämnat samtycket anses som barnets far.

Vid en behandling som har utförts med spermier från en annan man än moderns make eller sambo gäller första stycket endast om behandlingen har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller om behandlingen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Som framgår av lagtexten innehåller paragrafen inte några uttryckliga regler om när och hur ett faderskap som grundar sig på samtycke kan fastställas eller hävas. I stället hänvisar paragrafen tillbaka till de regler om fastställande och hävande av faderskap som gäller för den som är far till ett barn på grund av sin genetiska koppling till barnet. Men vad innebär det då i praktiken att den som har lämnat samtycket ska anses vara barnets far vid en tillämpning av bestämmelser om faderskap för en genetisk far? Uttalanden i förarbetena ger viss vägledning.

En förutsättning för att en man ska anses som far på grund av sitt samtycke är, som redan har nämnts, att barnets mor var gift eller sambo med mannen vid tidpunkten för behandlingen och att mannen har samtyckt till den behandling som lett till barnets tillkomst. För barn som har tillkommit efter den 31 december 2018 med andra spermier än makens eller sambons gäller också att behandlingen ska ha genomförts antingen inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt till uppgifter om spermiedonatorn. När dessa förutsättningar är uppfyllda, kan faderskapet för moderns make inte hävas. Om modern är sambo och faderskapet därför ska fastställas, kan faderskapet inte hävas när det har fastställts genom en digital faderskapsbekräftelse. Om faderskapsbekräftelsen har lämnats vid ett personligt besök hos socialnämnden, ska nämnden godkänna den. För det fall moderns sambo vägrar att bekräfta sitt faderskap, kan faderskapet i stället fastställas genom dom (se prop. 1984/85:2 s. 19 och 20, prop. 1987/88:160 s. 20 och prop. 2017/18:155 s. 67 och 68).

Om någon av de förutsättningar som anges ovan brister är paragrafen, enligt sin ordalydelse, inte tillämplig. I en sådan situation ska faderskapet för barnet i stället etableras enligt de ”vanliga reglerna” om faderskap, dvs. för den man som är barnets genetiska far (1 kap. 3–5 §§). Detta innebär att det som utgångspunkt är spermiedonatorn som ska fastställas som barnets far när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med andra spermier än makens eller sambons. Faderskapet kan dock inte fastställas genom dom för en man som är spermiedonator inom svensk hälso- och sjukvård (1 kap. 5 § andra stycket). Om barnet har tillkommit före den 1 juli 2005 kan, enligt uttalanden i förarbetena, faderskapet inte heller fastställas genom dom för en man som har donerat spermier utanför den svenska hälso- och sjukvården. Spermiedonatorn kan däremot frivilligt ta på sig faderskapet genom att bekräfta det (se prop. 1984/85:2 s. 14, 20 och 21 och prop. 2004/05:137 s. 64).

Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med makens eller sambons spermier, är det maken eller sambon som i egenkap av genetisk far till barnet ska etableras som barnets far. Av uttalanden i förarbetena framgår dock att maken eller sambon inte kan tvingas att ta på sig faderskapet till barnet om den bristande förutsättningen är att han inte har samtyckt till behandlingen. Det här är en situation som i praktiken sällan lär inträffa, vilket även framhålls i förarbetena. Det ställs nämligen inte några särskilda formkrav för att makens eller sambons samtycke till behandlingen ska vara giltigt. Det avgörande är att maken eller sambon har gett uttryck för en vilja att ta på sig det rättsliga ansvaret som far till det blivande barnet och att detta har framförts till modern eller till den ansvariga läkaren (se prop. 1984/85:2 s. 19–21 och prop. 1987/88:160 s. 20 och 21).

Sammanfattningsvis kan det alltså i undantagsfall saknas förutsättningar att få faderskapet fastställt för ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning. Så blir fallet om behandlingen har utförts med makens eller sambons spermier utan att det finns ett giltigt samtycke och mannen inte själv vill bekräfta faderskapet. Utfallet blir detsamma om behandlingen har genomförts inom svensk hälso- och sjukvård med spermier från en annan man än maken eller sambon och donatorn inte frivilligt tar på sig faderskapet genom att bekräfta det (se prop. 1984/85:2 s. 14 och 19–21 och prop. 1987/88:160 s. 20 och 21).

Detta förhållande – att barnets genetiska far inte mot sin vilja kan etableras som rättslig far till barnet om det saknas ett giltigt samtycke till behandlingen – framgår emellertid inte uttryckligen av lagtexten. Enligt de aktuella bestämmelsernas ordalydelser borde en make som har bidragit med sina spermier till behandlingen inte kunna få sitt faderskap hävt med hänvisning till ett bristande samtycke.⁷ Vidare borde en sambo som inte vill bekräfta sitt faderskap kunna fastställas som barnets far genom dom när barnet har tillkommit med hans sper-

⁷ Enligt 1 kap. 2 § förädrabalken ska makens faderskap hävas om det är utrett att modern har haft samlag med någon annan än mannen under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget, det på grund av barnets arvsanlag eller någon annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen inte är barnets far, eller barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under den tid då barnet kan ha tillkommit (se även SOU 1983:42 s. 61 och 63 och prop. 1984/85:2 s. 7 om att rättsläget före införandet av de särskilda reglerna om faderskap på grund av samtycke till assisterad befruktning var sådant att makens faderskap inte kunde hävas om det var hans spermier som hade använts vid behandlingen).

mier.⁸ I vart fall om behandlingen har utförts utanför den svenska hälso- och sjukvården. Om behandlingen har genomförts inom svensk hälso- och sjukvård gäller att faderskapet inte kan fastställas genom dom för en man som är spermiedonator (1 kap. 5 § andra stycket). Med ”donator” avses enligt vävnadsdirektivet⁹ och dess genomförandedirektiv¹⁰ varje mänsklig källa, levande eller avliden, till mänskliga celler eller vävnader. Även en make eller sambo som bidrar med sina spermier till sin partners assisterade befruktning är alltså en spermiedonator (jfr prop. 2017/18:155 s. 30 och SOSFS 2009:32). Situationen – att det är maken eller sambon som har donerat spermier till behandlingen – nämns dock inte uttryckligen i förarbetena och de uttalanden som görs ger snarare intrycket av att avsikten med bestämmelsen enbart är att begränsa möjligheten att fastställa en utomstående spermiedonators faderskap (se prop. 2004/05:137 s. 52 och 53).

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att det när det gäller faderskap inte alltid är givet hur de två rättsliga grunderna – genetik respektive samtycke – förhåller sig till varandra. Enligt de aktuella bestämmelsernas ordalydelser borde den genetiska fadern i regel kunna fastställas som barnets far när det inte finns möjlighet att etablera faderskapet till barnet på grund av makens eller sambons samtycke till behandlingen.¹¹ Av uttalanden i förarbetena framgår dock att den genetiska fadern inte mot sin vilja kan etableras som rättslig far till barnet när det finns brister i hans samtycke till behandlingen.

Förhållandet mellan de rättsliga grunderna för föräldraskap för den som inte har fött ett barn kommer till tydligare uttryck i de särskilda reglerna om föräldraskap vid ändrad könstillhörighet. I bestämmelserna om hävande av ett presumerat föräldraskap för en make i ett gift par där en eller båda i paret har ändrat könstillhörighet framgår det uttryckligen att makens föräldraskap kan hävas om det saknas ett gil-

⁸ Enligt 1 kap. 5 § första stycket 3 förädrabalken ska rätten genom dom fastställa en man som far till barnet om det är utrett att en insemination eller befruktning utanför kroppen har utförts med hans spermier under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/23/EG av den 31 mars 2004 om fastställande av kvalitets- och säkerhetsnormer för donation, tillvaratagande, kontroll, bearbetning, konservering, förvaring och distribution av mänskliga vävnader och celler.

¹⁰ Kommissionens direktiv 2006/17/EG av den 8 februari 2006 om genomförande av Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/23/EG när det gäller vissa tekniska krav för donation, tillvaratagande och kontroll av mänskliga vävnader och celler.

¹¹ Det enda uttryckliga undantaget är att faderskapet inte kan fastställas genom dom för en man som är spermiedonator inom svensk hälso- och sjukvård (1 kap. 5 § andra stycket förädrabalken).

tigt samtycke och detta även om det är makens egna spermier som har använts vid behandlingen (1 kap. 11 c §).¹²

12.1.4 Våra överväganden och förslag

Utformningen av reglerna om föräldraskap ska förenklas och moderniseras

Förslag: Utformningen av reglerna om föräldraskap ska förenklas och moderniseras.

Tre nya kapitel om föräldraskap, 1–3 kap. förädrabalken, ska införas.

Som redan har framgått har den föräldraskapsrättsliga regleringen kontinuerligt förändrats sedan de första renodlade reglerna om föräldraskap infördes för mer än ett århundrade sedan. Lagändringarna har varit nödvändiga för att anpassa regelverket till nya sätt att bilda familj och i dag är den svenska föräldraskapsrättsliga regleringen innehållsmässigt en av de mest moderna i världen. Reglerna innebär bland annat att samma förutsättningar för föräldraskap gäller för samkönade par som för olikkönade par och detta oberoende av om någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Att nya regler har införts löpande utan att det samtidigt har gjorts en översyn av regelverket som helhet, har dock fått konsekvensen att regelverket har blivit både invecklat och svårtillgängligt. Regleringens övergripande struktur, som i mångt och mycket fortfarande bygger på att föräldrar är en man och en kvinna som får barn tillsammans genom samlag, har nämligen behållits. När andra sätt att få barn och bli förälder tillkommit, har detta reglerats särskilt och i praktiken som undantag till den traditionella huvudregeln. Vidare är regleringens utformning i stor utsträckning styrd av att det finns tre olika termer för förälder och föräldraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken. Sammantaget medför detta att regelverket har blivit både omfattande och svårt att överblicka. Lika situationer regleras i stor utsträckning i olika paragrafer. För att förstå reglerna och kunna tillämpa dem krävs både

¹² Enligt 1 kap. 11 c § förädrabalken ska makens föräldraskap hävas om den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen men villkoren enligt 1 kap. 8 § förädrabalken inte är uppfyllda. Ett av dessa villkor är att maken ska ha samtyckt till behandlingen.

kunskap om regelverket i stort och om hur reglerna förhåller sig till och påverkar varandra.

Reglerna om föräldraskap berör alla i vårt samhälle. Föräldraskap har också stor betydelse för både barn och föräldrar. Förutom det familjerättsliga band som föräldraskapet knyter mellan barn och förälder är olika rättigheter och skyldigheter knutna till det rättsliga föräldraskapet, bland annat rätten till arv och skyldigheten att betala underhåll till ett barn. Även reglerna om vårdnaden om ett barn knyter an till det rättsliga föräldraskapet. Föräldraskapets betydelse återspeglas även i Europakonventionen och barnkonventionen, som båda gäller som lag i Sverige. Enligt Europakonventionen har var och en rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv (artikel 8). Barnkonventionen tillerkänner barnet olika rättigheter, bland annat rätten att, så långt det är möjligt, få veta vilka dess föräldrar är och få deras omvårdnad (artikel 7). Mot den bakgrunden är det angeläget att föräldrabalkens regler om föräldraskap inte bara är moderna utan också lättillgängliga till sitt innehåll.

I dag är den föräldraskapsrättsliga regleringen uppdelad i tre kapitel: 1 kap. om vem som är förälder till ett barn, 2 kap. om socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap och 3 kap. om rättegången i mål om föräldraskap. Kapiteluppdelningen är, enligt vår uppfattning, ändamålsenlig och bör därför behållas. De ändringar vi föreslår är dock av så genomgripande natur att de motiverar att de nuvarande 1–3 kap. föräldrabalken upphävs och ersätts av tre nya kapitel.

I följande avsnitt går vi igenom 1–3 kap. föräldrabalken och de ändringar som, enligt vår uppfattning, behövs i respektive kapitel för att åstadkomma en modernt utformad reglering.

Det nya 1 kap. föräldrabalken

Förslag: Det ska införas ett könsneutralt föräldrabegrepp.

Den oskrivna moderskapsprincipen ska lagfästas tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet. Även i övrigt ska bestämmelser i kapitlet som reglerar samma situation föras samman i gemensamma paragrafer.

Kapitlet ska inledas med reglerna om vem som är förälder till ett barn och hur föräldraskap etableras. Reglerna om hävande av föräldraskap ska samlas och placeras i slutet av kapitlet.

Förhållandet mellan föräldraskap som grundar sig på samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning och föräldraskap för den som har bidragit med spermier till ett barns tillkomst ska klargöras. Samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning ska endast få företräde som rättslig grund för föräldraskap när det finns ett giltigt samtycke och den som samtycker inte har bidragit med sina spermier till behandlingen.

En utomstående donator som har donerat spermier till en behörig inrättning för assisterad befruktning ska inte kunna fastställas som förälder till barnet genom dom.

Det ska uttryckligen anges att socialnämnden inte får godkänna en föräldraskapsbekräftelse förrän barnet har fötts.

Grunderna för att häva ett föräldraskap ska förtydligas.

De särskilda bevislätnadsreglerna för fastställande av föräldraskap och hävande av ett presumerat föräldraskap ska behållas.

I övrigt ska nuvarande regler i 1 kap. förädrabalken föras över i sak oförändrade till det nya kapitlet.

Det ska införas ett könsneutralt förädrabegrepp

Som framgår ovan finns det flera olika faktorer som har bidragit till att reglerna i 1 kap. förädrabalken om vem som är förälder till ett barn har blivit invecklade och svåra att överblicka. Den starkast bidragande orsaken är att det finns flera olika termer för förälder och förädraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken. Följden av att det finns tre termer i stället för en gemensam är nämligen att lika situationer i stor utsträckning regleras i flera olika paragrafer. Ett exempel är att förädraskapet för barn som har tillkommit efter assisterad befruktning regleras i olika paragrafer beroende på om det par som har genomgått behandlingen är olikkönat, samkönat eller ett par där en eller båda har ändrat könstillhörighet. Trots att grunden för förädraskap är densamma – samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning – regleras förädraskapet i fyra skilda paragrafer. Förutsättningarna för förädraskap framgår dock inte uttryckligen av varje enskild paragraf, vilket medför att det i regel är nödvändigt att läsa flera olika paragrafer för att få klarhet i vad som gäller

i det enskilda fallet.¹³ Detta gör det svårt för enskilda att förstå regelverket, särskilt när familjen avviker från huvudregeln att ett barns föräldrar är en man och kvinna som inte har ändrat sin könstillhörighet. Att det finns särskilda regler om föräldraskap för familjekonstellationer som skiljer sig från normen kan också upplevas som utpekande av berörda familjer. Risker är vidare att den invecklade regleringen leder till fel vid tillämpningen, något som kan påverka det barn som drabbas. Ett rättsligt felaktigt föräldraskap kan komma att ifrågasättas och, i förlängningen, leda till att barnet förlorar en rättslig förälder senare i livet.

Det finns alltså flera nackdelar med att ha olika termer för föräldraskap. Vad är då skälen till att lagstiftaren valde denna lösning? När de första renodlade reglerna om föräldraskap infördes var gemensamt föräldraskap förbehållet en kvinna och man som antingen fick barn genom samlag eller blev föräldrar genom adoption. Det låg därför nära till hands för lagstiftaren att välja de allmänt vedertagna ”mor” och ”far” för att beskriva ett rättsligt föräldraskap. När samkönade kvinnliga par fick tillgång till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård valde lagstiftaren att införa ett nytt uttryck – förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken – för att enkelt kunna skilja mellan den kvinna i paret som inte har fött barnet och barnets mor. I vissa sammanhang finns det nämligen ett behov av att kunna göra åtskillnad mellan ett barns föräldrar. Det handlar om situationer där vissa rättigheter, skyldigheter eller förfaranden är knutna till att föräldern antingen har fött barnet eller inte har fött barnet.¹⁴ Bestämmelserna om socialnämndens medverkan vid fastställande av faderskap eller föräldraskap bygger exempelvis på att utredning enbart genomförs beträffande en person som inte själv har fött ett barn. Likaså är rätten till vissa familjeförmåner knuten till att man antingen är en förälder som har fött barnet eller barnets andra förälder.

Vi kan alltså konstatera att det i vissa sammanhang finns ett behov av att kunna skilja mellan ett barns föräldrar. Frågan är om de olika termerna för föräldraskap är nödvändiga för att åstadkomma denna åtskillnad.

¹³ Ett exempel är 1 kap. 13 § föräldrabalken som innehåller regler om faderskap för en man som inte har fött barnet om han eller den som har fött barnet har ändrat könstillhörighet. Enligt paragrafen ska en man som uppfyller villkoren enligt 1 kap. 5 eller 8 § föräldrabalken anses som far till barnet.

¹⁴ Se avsnitt 12.6.1 om vår kartläggning av de författningar som innehåller uttrycken mor, far eller förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken i olika variationer.

Som framgår ovan handlar de situationer där det är av betydelse huruvida en förälder är mor, far eller förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken om att vissa rättigheter, skyldigheter eller förfaranden är knutna till att föräldern antingen är den som har fött barnet eller barnets andra förälder. Vi kan – efter att ha gått igenom de författningar som innehåller ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” – konstatera att när det är av rättslig betydelse huruvida en förälder har fött barnet eller inte, framgår detta i regel av sammanhanget (se närmare om genomgången i avsnitt 12.6.1). Ett exempel är reglerna om socialnämndens medverkan vid fastställande av faderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. När socialnämnden påbörjar sin handläggning finns det i regel bara en rättslig förälder till barnet – den förälder som har fött barnet. I de fall barnet har två rättsliga föräldrar kan socialnämndens utredningsskyldighet aktualiseras om föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet ifrågasätts, antingen av honom eller henne själv eller av den förälder som har fött barnet. Ett annat exempel är de särskilda reglerna om föräldrapenning för barnets mor, där rätten till föräldrapenning är beroende av att modern har lämnat in ett intyg om sin graviditet till Försäkringskassan (12 kap. 5 § och 110 kap. 13 § socialförsäkringsbalken). I allmänhet finns det alltså inte behov av någon information utöver den som framgår av sammanhanget för att kunna avgöra om den aktuella bestämmelsen är tillämplig. I det enskilda fallet kan de olika termerna för föräldraskap också vara missvisande. I dag kan en man föda ett barn och bli far till barnet (1 kap. 11 § föräldrabalken). Vidare kan en kvinna bidra med sina spermier till ett barns tillkomst och bli barnets mor (1 kap. 14 § föräldrabalken). Det går således inte att enbart förlita sig på benämningarna far och mor för att avgöra vem av föräldrarna som har fött barnet. De olika benämningarna behövs inte heller för att klargöra när en viss bestämmelse är tillämplig eller inte. I de sammanhang det har betydelse huruvida en förälder är den som har fött barnet eller inte, kan detta anges i författningstexten. Exempel på sådan lagstiftningsteknik finns redan. Vid adoption gäller enligt 4 kap. 9 § föräldrabalken att ett samtycke från den som har fött barnet får lämnas först sedan den föräldern har återhämtat sig tillräckligt efter barnets födelse. Enligt 5 § lagen (2016:1013) om personnamn förvärvar barnet det efternamn som den förälder som har fött barnet bär om barnets vårdnadshavare inte ansöker om barnets efternamn inom tre månader från barnets födelse. Sammantaget gör vi

bedömningen att de olika termerna för föräldraskap inte är nödvändiga för att kunna göra åtskillnad mellan ett barns föräldrar i de situationer det har rättslig relevans.

Reglerna om vem som är förälder till ett barn är av central betydelse för barns rättigheter. Föräldraskap är ett statusförhållande som har betydelse för såväl barnets identitet som barnets rätt till trygghet och omsorg. Genom rätten till underhåll och arv tillgodoser föräldraskap även barnets ekonomiska behov. Det är därför angeläget att reglerna är tydliga och enkla att både förstå och tillämpa. Vuxna som vill bli föräldrar måste ha möjlighet att på egen hand kunna läsa sig till vad som krävs för att bli rättslig förälder till ett barn eftersom detta är en grundläggande förutsättning för att kunna fatta välinformerade beslut om olika alternativ för att etablera föräldraskap. En enkel, tydlig och överskådlig reglering minskar också risken för fel i rättstillämpningen.

Det föräldraskapsrättsliga regelverket är i dag varken enkelt, tydligt eller lätt att överblicka. Det kommer att krävas flera åtgärder för att komma till rätta med detta. En första, nödvändig, åtgärd är att begränsa antalet paragrafer om föräldraskap genom att utmönstra den nuvarande fragmenterade ordningen där i praktiken lika fall regleras i olika paragrafer. Alternativet – att behålla den nuvarande ordningen med ett stort antal paragrafer som i praktiken reglerar samma situationer – innebär att det inte kommer att vara möjligt att uppnå mycket mer än en redaktionell och språklig modernisering, vilket inte löser det grundläggande problemet att regelverket är otydligt och fragmenterat. Vi kan också konstatera att det inte är möjligt att minska antalet paragrafer utan att samtidigt avskaffa de olika termerna för föräldraskap. Det är de olika benämningarna som medför behovet av att reglera lika situationer i olika paragrafer, vilket innebär att det exempelvis inte är ett alternativ att enbart avskaffa ”förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken”. En sådan ändring innebär bara att de paragrafer som i dag innehåller regler om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § förädrabalken ersätts av paragrafer med regler om moderskap för den mor som inte har fött barnet. Det totala antalet paragrafer kommer alltså inte att minska.

Vårt förslag är i stället att ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken” ersätts av ”förälder”. I de situationer det har betydelse huruvida en förälder är den av föräldrarna som har fött barnet eller barnets andra förälder ska detta anges särskilt. Vi återkommer till de följändringar som krävs med anledning av förslaget i avsnitt 12.4–12.7.

Det är viktigt att poängtera att ett könsneutralt föräldrabegrepp inte på något sätt innebär att mammor eller pappor ”avskaffas”. ”Förälder” används redan i dag i de flesta sammanhang där föräldraskap har betydelse och inkluderar såväl mammor och pappor som andra benämningar barn kan använda för att beskriva sina föräldrar. Ett könsneutralt föräldrabegrepp påverkar inte heller möjligheterna att föra könsuppdelad statistik om föräldrar, exempelvis om uttag av föräldrapenning, eftersom en förälders kön inte framgår av den rättsliga beteckningen för hans eller hennes föräldraskap utan av förälderns personnummer.

Den oskrivna moderskapsprincipen ska lagfästas tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet i en gemensam paragraf

I dag är föräldraskapet för en kvinna som har fött ett barn och som också är barnets genetiska förälder inte reglerat i lag.¹⁵ Hennes föräldraskap följer i stället av den oskrivna principen ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet visar). Föräldrabalken innehåller däremot särskilda regler om föräldraskap för en man som har fött ett barn och för en kvinna som har fött ett barn utan att vara barnets genetiska förälder.

Den föräldraskapsrättsliga regleringen är av central betydelse för enskilda, både barn och vuxna. Det bör därför vara enkelt för var och en att ta reda på vem som är rättslig förälder till ett barn. För att uppnå detta syfte måste de lagfästa reglerna om föräldraskap vara uttömmande och inte, som i dag, kompletteras av oskrivna principer om föräldraskap. Vi föreslår därför att den oskrivna moderskapsprincipen lagfästs. Vårt förslag i föregående avsnitt – att ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ersätts av ”förälder” – gör det möjligt att lagfästa moderskapsprincipen tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet. Vårt förslag är därför att det införs en ny, gemensam paragraf om att den som har fött ett barn är barnets förälder.

¹⁵ Att en kvinna som har fött ett barn är barnets rättsliga förälder även vid äggdonation, dvs. när kvinnan inte är barnets genetiska förälder, är dock reglerat i lag (1 kap. 7 § föräldrabalken).

Även i övrigt ska bestämmelser i kapitlet som reglerar samma situation föras samman i gemensamma paragrafer

Som framgår ovan innebär vårt förslag om att införa ett könsneutralt föräldrabegrepp att det blir möjligt att begränsa antalet paragrafer i kapitlet genom att föra samman bestämmelser som reglerar samma situation i gemensamma paragrafer. Exempelvis finns det i dag fyra olika bestämmelser i tre skilda paragrafer som reglerar föräldraskap som uppkommer på grund av äktenskap. Vidare finns det fyra olika bestämmelser i fyra skilda paragrafer som reglerar samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning som rättslig grund för föräldraskap. Att sammanföra bestämmelser som reglerar samma situation i gemensamma paragrafer kommer att göra reglerna om föräldraskap enhetliga och lättare att tillämpa. Regelverkets struktur kommer också att bli mer överskådlig. Vårt förslag är därför att en sådan förändring ska genomföras.

Kapitlet ska inledas med reglerna om vem som är förälder till ett barn och hur föräldraskap etableras. Reglerna om hävande av föräldraskap ska samlas och placeras i slutet av kapitlet

Reglerna om föräldraskap i 1 kap. föräldrabalken är i dag svåra att överblicka. Som vi redan har nämnt beror detta främst på de tre olika termerna för förälder och föräldraskap och att lika situationer i stor utsträckning regleras i olika paragrafer. Det finns dock även andra bidragande faktorer. En sådan faktor är kapitlets otydliga disposition. I kapitlet blandas regler om vem som är förälder till ett barn och hur föräldraskap etableras med regler om hävande av föräldraskap. Det saknas också i stor utsträckning tydliga underrubriker som hjälper läsaren att hitta rätt i kapitlet. I syfte att åstadkomma en modern och lättillgänglig lagstiftning bör även systematiken i kapitlet göras om. Vi föreslår därför att dispositionen i kapitlet ändras och att det införs fler underrubriker. Kapitlet ska inledas med regler om vem som är förälder till ett barn och hur föräldraskap etableras. Reglerna om hävande av föräldraskap ska samlas och placeras i slutet av kapitlet. Detta innebär att kapitlet kommer att få följande disposition.¹⁶

- 1 § – föräldraskap för den som har fött barnet
- 2 § – föräldraskap på grund av äktenskap

¹⁶ Se jämförelsetabeller i bilaga 5.

- 3 § – föräldraskap på grund av fastställelse
- 4 § – digital bekräftelse av föräldraskap
- 5 § – skriftlig bekräftelse av föräldraskap vid ett personligt besök hos socialnämnden
- 6 § – fastställande av föräldraskap genom dom för den som har bidragit med spermier till barnets tillkomst
- 7 § – fastställande av föräldraskap genom dom för den som har samtyckt till en assisterad befruktning
- 8 § – hävande av ett föräldraskap som har uppkommit på grund av äktenskap
- 9 § – hävande av ett föräldraskap som har uppkommit på grund av äktenskap genom annans föräldraskapsbekräftelse
- 10 § – hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse
- 11 § – barnets rätt till upplysning i vissa fall

Förhållandet mellan föräldraskap som grundar sig på samtycke och föräldraskap för den som bidragit med spermier till ett barns tillkomst ska klargöras

Det finns två rättsliga grunder för föräldraskap för den som inte har fött ett barn – att bidra med sina spermier till ett barns tillkomst (genetik) och att samtycka till en makes eller sambos assisterade befruktning (samtycke). Som framgår av avsnitt 12.1.3 är det inte i alla situationer givet hur de två rättsliga grunderna förhåller sig till varandra. Av uttalanden i förarbetena framgår att en make eller sambo inte mot sin vilja kan etableras som rättslig förälder till det barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med dennes spermier om det finns brister i samtycket till behandlingen. Att maken eller sambon är barnets genetiska förälder har alltså, enligt förarbetena, inte någon betydelse när denne inte har samtyckt till behandlingen. Detta framgår dock inte uttryckligen av lagtexten.

Det är angeläget att reglerna om föräldraskap är tydliga. Det får inte finnas något utrymme för tvivel om vem som är förälder till ett barn. Det finns därför ett behov av att klargöra förhållandet mellan föräldraskap som grundar sig på samtycke och föräldraskap som grundar sig på en genetisk koppling till barnet. Det som ligger närmast till hands är att lagfästa det som har uttalats i förarbetena – att den som har bidragit med sina spermier till en makes eller sambos assisterade

befruktning inte ska kunna etableras som rättslig förälder mot sin vilja om denne inte också har samtyckt till behandlingen. Som vi återkommer till nedan finns det dock flera nackdelar med en sådan ordning, inte minst ur ett barnrättsperspektiv. Mot den bakgrunden och med hänsyn till att det saknas en ordentlig analys av hur lagstiftarens inställning i frågan förhåller sig till de successiva ändringar som har gjorts av regelverket, finns det därför skäl att göra en mer självständig bedömning av hur de två grunderna för rättsligt föräldraskap bör förhålla sig till varandra.

Det finns två alternativ för hur de rättsliga grunderna ”samtycke” respektive ”genetik” kan förhålla sig till varandra. Det första alternativet är att ”samtycke” har företräde som rättslig grund för föräldraskap i alla situationer där det finns en möjlighet för någon att lämna ett giltigt samtycke, dvs. samtliga fall av assisterad befruktning där den som har fött barnet var gift eller sambo vid tidpunkten för behandlingen. Det är detta alternativ som har förespråkats i tidigare förarbeten. Det andra alternativet är att det som utgångspunkt är den som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst som är barnets rättsliga förälder och att samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning bara har företräde som rättslig grund för föräldraskap i de fall den som samtycker inte har bidragit med sina spermier till behandlingen.¹⁷

En fördel med det *första alternativet* är att maken eller sambon till den som har genomgått den assisterade befruktningen kan förlita sig på att han eller hon inte kommer kunna påtvingas ett rättsligt föräldraskap när det saknas ett giltigt samtycke till behandlingen. Av förarbetena kan man dock utläsa att lagstiftaren har tänkt sig att det i princip inte kommer att vara möjligt för en make att komma ifrån ett rättsligt föräldraskap till barnet med hänvisning till bristande samtycke om det är makens spermier som har använts vid behandlingen (se prop. 1984/85:2 s. 19 och prop. 1987/88:160 s. 20).¹⁸ Lagstiftarens ståndpunkt beror sannolikt på att det är svårt för en make eller sambo att med framgång argumentera för att det inte har funnits något giltigt samtycke när det bevisligen är dennes spermier som har använts

¹⁷ I dag kan föräldraskap inte fastställas genom dom för den som har donerat spermier inom ramen för svensk hälso- och sjukvård. I nästa avsnitt tar vi ställning till om möjligheterna att fastställa en spermiedonator som förälder till barnet bör förändras.

¹⁸ I förarbetena anges att en make har möjlighet att få sitt faderskap hävt med hänvisning till bristande samtycke men att detta i praktiken inte lär bli aktuellt om maken har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst. Motsvarande resonemang kan enligt vår uppfattning göras gällande för en sambo som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst och som vill undvika ett rättsligt föräldraskap genom att hänvisa till att det inte fanns något giltigt samtycke.

vid behandlingen. Maken eller sambon har, oavsett om behandlingen genomförts inom svensk hälso- och sjukvård, vid en inrättning utomlands eller genom s.k. heminsemination, de facto lämnat ifrån sig sina spermier. Det är svårt att se hur detta skulle kunna genomföras annat än frivilligt. En make eller sambo kan visserligen göra gällande att den förälder som har fött barnet har lämnat vilseledande uppgifter om hur spermier skulle användas, men ett sådant påstående bör i regel kunna avfärdas.¹⁹ Om maken eller sambon hävdar att ett tidigare lämnat samtycke har återkallats krävs vidare att återkallelsen har riktats till alla som har fått del av samtycket för att den ska få någon rättslig verkan, dvs. även till den behandlande läkaren eller barnmorskan i de fall behandlingen har genomförts vid ett sjukhus eller en fertilitetsklinik. Vi delar mot den bakgrunden den bedömning som har gjorts i tidigare förarbeten att en make eller sambo i regel inte kommer att kunna komma ifrån ett rättsligt föräldraskap med hänvisning till bristande samtycke när den behandling som lett till barnets tillkomst har genomförts med makens eller sambons spermier. Det kan dock inte helt uteslutas att en sådan invändning skulle kunna få framgång. Resultatet blir då att det berörda barnet får en rättslig förälder – den som har fött barnet – i stället för två. Enligt vår uppfattning kan det ifrågasättas om en sådan utgång är förenlig med barnets bästa (jfr artikel 3 i barnkonventionen). Som utgångspunkt får det nämligen anses vara bäst för ett barn att få två rättsliga föräldrar när det finns en sådan möjlighet.²⁰ Att någon är rättslig förälder till ett barn utgör inte någon garanti för att föräldern också tar ett ansvar för barnet genom att tillgodose barnets behov av omsorg och trygghet. Ett rättsligt föräldraskap ger dock i regel barnet en större ekonomisk trygghet eftersom rätten till underhåll och arv är knutet till föräldraskapet. Enligt vår uppfattning är det inte rimligt att de vuxnas agerande, i det här fallet att den förälder som har fött barnet väljer att fullfölja en assisterad befruktning trots att det saknas ett giltigt samtycke, ska drabba barnet. Den vuxnes intresse av att undvika att bli förälder till ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med dennes spermier kan inte tillnärmelsevis överväga barnets intresse av att få en rättslig förälder (jfr rättsfallet NJA 2015 s. 675).

¹⁹ Jfr rättsfallet NJA 2015 s. 675 om en makes påstående att han bara hade godtagit behandling med ett embryo och därför inte kunde anses ha samtyckt till den behandling med två embryon som resulterade i den aktuella graviditeten.

²⁰ Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning av en ensamstående ska det dock inte fastställas något föräldraskap för den som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst, vilket har bedömts vara förenligt med barnets bästa (se prop. 2014/15:127 s. 11 och 12).

Vi kan också konstatera att liknande situationer kan uppstå för en genetisk förälder efter samlag. Den som har fött barnet kan exempelvis ha lämnat vilseledande uppgifter i fråga om preventivmedel och på så sätt lyckats bli gravid mot sin partners vilja. I en sådan situation finns det inte någon möjlighet för den genetiska föräldern att undvika ett rättsligt föräldraskap. Här har alltså lagstiftaren gjort bedömningen att barnets intresse av att få två rättsliga föräldrar väger tyngre än den genetiska föräldrarnas intresse av att inte etableras som rättslig förälder mot sin vilja. Vi kan vidare konstatera att det inte heller i andra situationer finns någon möjlighet för en genetisk förälder att undvika ett rättsligt föräldraskap med hänvisning till bristande samtycke. Ett exempel är situationen att den som har fött barnet har inseminerat sig själv med spermier från någon som inte är dennes make eller sambo. Den personen kommer att bli fastställd som barnets förälder oavsett vad denne har för inställning till att bli barnets rättsliga förälder och oberoende av om det fanns något samtycke till inseminationen eller inte.

Det *andra alternativet* har fördelen att barnet alltid kommer att få två rättsliga föräldrar i de fall det finns en sådan möjlighet. Nackdelen är att en makes eller sambos bristande samtycke inte kommer att respekteras i de fall denne också är barnets genetiska förälder. Som framgår ovan lär dock situationen – att maken eller sambon med framgång kan argumentera för ett bristande samtycke när denne är barnets genetiska förälder – inte uppstå i praktiken. Situationen skiljer sig inte heller från andra jämförbara situationer som kan uppstå när barnet har tillkommit genom samlag eller genom en assisterad befruktning med spermier från någon annan än en make eller sambo. I de fallen har lagstiftaren gjort bedömningen att barnets intresse av att få en rättslig förälder väger tyngre än den vuxnes intresse av att undvika ett rättsligt föräldraskap. Enligt vår uppfattning finns det inte något skäl att göra någon annan intresseavvägning på grund av att den vuxne är make eller sambo till den som har fött barnet. Barnets intresse av att få en rättslig förälder måste i en sådan situation alltid väga tyngre. Att ha en ordning som innebär att möjligheterna att påtvinga en genetisk förälder ett rättsligt föräldraskap är olika beroende på om barnet har tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning öppnar också upp för ett kringgående av regelverket. Samhället saknar helt insyn och kontroll över inseminationer som utförs i egen regi. Makar eller sambor som är överens om att den förälder som har fött barnet ska bli barnets enda rättsliga förälder kan alltså kringgå regelverket genom att

felaktigt uppge att barnet har tillkommit genom en heminsemination utan något giltigt samtycke när barnet i själva verket tillkommit genom samlag. Det är, enligt vår uppfattning, rimligt att det finns möjlighet att kontrollera hur barnet har tillkommit när den genetiska kopplingen till barnet ska frångås som rättslig grund för föräldraskap. Ett sådant förhållningssätt överensstämmer också med tidigare överväganden om föräldraskap efter en assisterad befruktning (se prop. 2017/18:155 s. 53). Sammantaget är det därför vår bedömning att förhållandet mellan de två rättsliga grunderna för föräldraskap ska klargöras på så sätt att samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning ska få företräde som rättslig grund för föräldraskap framför den genetiska kopplingen till barnet när maken eller sambon inte har bidragit med sina spermier till behandlingen.

För den av kvinnorna i ett samkönat förhållande som inte har fött barnet ska det även fortsättningsvis vara samtycket till den assisterade befruktningen som utgör den rättsliga grunden för föräldraskap

I detta sammanhang finns det anledning att nämna situationen att den som har samtyckt till sin makes eller sambos assisterade befruktning har en genetisk koppling till barnet genom att ha bidragit med sitt ägg till behandlingen. Det förekommer att kvinnliga samkönade par som genomgår en assisterad befruktning väljer att donera ett ägg inom paret. På så sätt får båda kvinnorna en koppling till barnet; den ena kvinnan genom att hon bär och föder barnet och den andra kvinnan genom att hon bidrar med sitt ägg till barnets tillkomst. I rättsligt hänseende saknar det dock betydelse att den kvinna som inte föder barnet har en genetisk koppling till barnet. Kvinnans rättsliga föräldraskap grundar sig ändå på hennes samtycke till behandlingen.

Förekomsten av en genetisk koppling till barnet har alltså olika rättslig betydelse beroende på om den genetiska kopplingen härrör från ett ägg eller en spermie. Det framgår inte uttryckligen av tidigare förarbeten varför lagstiftaren har gjort denna åtskillnad. Utifrån den betydelse som lagstiftaren har lagt vid den oskrivna moderskapsprincipen, kan vi dock dra slutsatsen att inställningen sannolikt har sin grund i lagstiftarens starka intresse av att värna om föräldraskapet för den som har fött barnet. Den som har fött barnet blir, även om det är någon annan som har bidragit med det ägg som har lett till barnets tillkomst, alltid förälder till barnet (1 kap. 7 § föräldrabalken). Uttryckt

med andra ord blir alltså den som har fött barnet förälder till barnet i stället för den som har en genetisk koppling till barnet genom äggdonation. Frågan är om den nu gällande ordningen riskerar att drabba det berörda barnet negativt när barnet har tillkommit efter en äggdonation inom ett gift eller sammanboende par.

Som vi redan har konstaterat lär en make eller sambo i praktiken inte ha någon möjlighet att undvika ett rättsligt föräldraskap med hänvisning till att det saknats samtycke till den behandling som har lett till barnets tillkomst när det är makens eller sambons spermier som har använts vid behandlingen. Möjligheterna att med framgång argumentera för ett bristande samtycke är ännu mindre när maken eller sambon har bidragit med sitt ägg till behandlingen. Detta beror på att en assisterad befruktning med ett donerat ägg alltid måste utföras på sjukhus eller vid fertilitetsklinik. Makens eller sambons samtycke kommer alltså att kontrolleras inför behandlingen. Om samtycket har återkallats och återkallelsen kommit sjukhuset eller fertilitetskliniken till handa ska behandlingen inte genomföras. Det är mot den bakgrunden ytterst osannolikt att en sådan behandling skulle genomföras utan ett giltigt samtycke. Vår bedömning är därför att det inte finns någon risk för att barnet kommer att drabbas negativt av att det är samtycket till behandlingen som utgör den rättsliga grunden för makens eller sambons föräldraskap i stället för den genetiska kopplingen till barnet.

En annan fråga är om det finns skäl att i rättsligt hänseende behandla en make eller sambo som bidrar med sitt ägg till en assisterad befruktning av sin partner annorlunda än en make eller sambo som bidrar med sina spermier. I båda situationerna är maken eller sambon barnets genetiska förälder. Våra direktiv betonar att de föräldraskapsrättsliga reglerna inte utan tungt vägande skäl bör skilja på föräldrar beroende på deras sexuella läggning eller kön eller om de har ändrat könstillhörighet. I den frågan gör vi följande överväganden.

Vi kan inledningsvis konstatera att det finns en viktig skillnad mellan situationen att maken eller sambon har bidragit med sitt ägg till behandlingen jämfört med situationen att maken eller sambon har bidragit med sina spermier. I den förstnämnda situationen uppstår det en konkurrens mellan den genetiska kopplingen genom äggdonation och den genetiska kopplingen genom spermiedonation. En ordning som ger den genetiska kopplingen genom äggdonation företräde som rättslig grund för föräldraskap kan komma att underminera ett av syftena med reglerna om föräldraskap vid assisterad befrukt-

ning. Lagstiftaren har uttalat att en utgångspunkt för den föräldraskapsrättsliga regleringen bör vara att den, så långt det är möjligt, utformas på ett sätt som stärker barns rätt till information om sitt genetiska ursprung, dvs. ger barnet rätt att få information om en donators identitet. Reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning har därför utformats på ett sätt som ska uppmuntra ofrivilligt barnlösa att genomföra assisterad befruktning där barnet har en sådan rättighet (se prop. 2017/18:155 s. 52). För att en make eller sambo som har samtyckt till sin partners assisterade befruktning med donerade spermier ska bli förälder till barnet krävs att behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt till uppgifter om spermiedonatorn.²¹ Om den genetiska kopplingen genom äggdonation skulle få en självständig betydelse för rättsligt föräldraskap kommer dock ett samkönat kvinnligt par att kunna genomföra en assisterad befruktning i utlandet med en anonym spermiedonator utan att detta kan påverka makens eller sambons föräldraskap. Att införa genetisk koppling genom äggdonation som rättslig grund för föräldraskap kan alltså i förlängningen komma att påverka barnets möjligheter att få kännedom om sitt genetiska ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen). Det kommer också att uppstå en inkonsekvens i förhållande till den föräldraskapsrättsliga regleringen i övrigt. Den nuvarande inställningen till en genetisk koppling genom äggdonation – att den inte utgör rättslig grund för föräldraskap – måste nämligen behållas i andra fall av assisterad befruktning. Annars kommer föräldraskapet för den som har fött barnet att utsläckas. Det är, enligt vår bedömning, inte möjligt att skapa en tydlig och förutsebar reglering som bygger på att den genetiska kopplingen genom äggdonation i vissa fall ska utgöra rättslig grund för föräldraskap, men inte i andra.²² Sammantaget bedömer vi att det finns tungt vägande skäl att ge gene-

²¹ Om dessa förutsättningar inte är uppfyllda kan dock maken eller sambon i regel bli förälder till barnet genom s.k. styvbarnsadoption.

²² I de flesta fall av assisterad befruktning har äggdonatorn inte något intresse av att bli rättslig förälder till barnet. Situationen att äggdonatorn vill bli barnets rättsliga förälder uppstår i regel bara vid äggdonation inom ett par och vid surrogatarrangemang. Det är relativt vanligt att barn som tillkommer genom surrogatmoderskap har en genetisk koppling genom äggdonation till en tilltänkt förälder. Lagstiftaren har uttalat att det inte bör genomföras författningsändringar i syfte att underlätta för svenska medborgare att genomgå surrogatarrangemang i utlandet (se prop. 2017/18:155 s. 39–41). Enligt våra direktiv ska vidare de sakliga skälen bakom dagens reglering tillgodoses. Det är mot den bakgrunden inte aktuellt att överväga lagändringar som innebär att den som har bidragit med sitt ägg till en assisterad befruktning blir barnets förälder i stället för den som har fött barnet. Det är inte heller aktuellt att överväga lagändringar som innebär att fler än två personer kan bli rättsliga föräldrar till ett barn.

tisk koppling genom äggdonation respektive genetisk koppling genom spermiedonation olika rättslig betydelse. För den av kvinnorna i ett samkönat äktenskap eller samboförhållande som inte har fött barnet ska det således även fortsättningsvis vara samtycket till den assisterade befruktningen som utgör rättslig grund för föräldraskap.

En utomstående donator som har donerat spermier till en behörig inrättning för assisterad befruktning ska inte kunna fastställas som förälder genom dom

Enligt nuvarande ordning kan föräldraskap inte fastställas genom dom för den som är spermiedonator enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m., dvs. för den som har donerat spermier inom ramen för en behandling inom den svenska hälso- och sjukvården (1 kap. 5 § andra stycket föräldraskapen). Enligt förarbetena ska en man som donerar spermier för en sådan behandling kunna förlita sig på att han inte mot sin vilja kan fastställas som förälder till barnet. En annan ordning skulle kunna leda till en minskad tillgång på spermiedonatorer i den svenska hälso- och sjukvården och gå ut över ett betydande intresse (se prop. 2004/05:137 s. 53).

Som framgår av avsnitt 12.1.3 avses med ”donator” varje mänsklig källa, levande eller avliden, till mänskliga celler eller vävnader. Även en make eller sambo som bidrar med sina spermier till sin partners assisterade befruktning är alltså en spermiedonator. Som lagtexten om fastställande av föräldraskap för en spermiedonator är utformad i dag kan den alltså uppfattas som att den utgör ett hinder mot att fastställa en make eller sambo som har donerat spermier till sin partners behandling som förälder till barnet mot dennes vilja. En sådan tolkning är inte förenlig med vårt förslag ovan om att det som utgångspunkt ska vara den som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst som är barnets rättsliga förälder och att samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning ska få företräde som rättslig grund för föräldraskap endast i de fall det faktiskt finns ett giltigt samtycke och den som samtycker inte har bidragit med sina spermier till behandlingen. Det finns därför ett behov av att ändra i lagtexten så att det tydligt framgår att det endast är en utomstående spermiedonator som i vissa fall inte ska kunna fastställas som förälder till barnet mot sin vilja.

Många ofrivilligt barnlösa i Sverige tar hjälp av svensk hälso- och sjukvård för att bli föräldrar. Det förekommer även att ofrivilligt barnlösa åker utomlands för att genomgå en assisterad befruktning där. Om behandlingen genomförs med spermier från en utomstående spermiedonator finns det en möjlighet att enligt svensk rätt fastställa donatorn som förälder till barnet mot dennes vilja.²³ Det kan enligt vår uppfattning ifrågasättas om detta är en rimlig ordning. Precis som i Sverige bygger donation av könsceller till utländska inrättningar för assisterad befruktning på att donatorn inte blir rättslig förälder till barnet. Liksom en spermiedonator inom svensk hälso- och sjukvård förlitar sig alltså den som donerar spermier till en behörig inrättning utomlands på att donationen inte innebär ett åtagande att bli rättslig förälder. Vårt förslag är därför att undantaget från att fastställa den som har bidragit med spermier till en assisterad befruktning som förälder till barnet genom dom också ska omfatta en utomstående donator som har donerat spermier till en behörig inrättning i utlandet.

Det ska uttryckligen anges att socialnämnden inte får godkänna en föräldraskapsbekräftelse förrän barnet har fötts

Ett föräldraskap kan antingen bekräftas digitalt eller genom medverkan av socialnämnden. Det är inte möjligt att digitalt bekräfta ett föräldraskap före barnets födelse. En föräldraskapsbekräftelse kan däremot göras före barnets födelse om bekräftelsen lämnas vid ett personligt besök hos socialnämnden. Detta framgår uttryckligen av lagtexten. Bekräftelsen blir dock gällande först efter barnets födelse, vilket beror på att det är först då socialnämnden godkänner den. Att socialnämnden bör vänta med att godkänna bekräftelsen till efter barnets födelse framgår dock inte uttryckligen av lagtexten. Detta följer i stället av att socialnämnden endast får lämna sitt godkännande om det kan antas att den som har lämnat bekräftelsen är förälder till barnet. För att göra den bedömningen måste socialnämnden beräkna

²³ Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning ska föräldraskap som utgångspunkt fastställas för den som har bidragit med spermier till behandlingen. Undantag gäller om det finns förutsättningar att fastställa den som har samtyckt till behandlingen som förälder till barnet eller om behandlingen har avsett en ensamstående och förutsättningarna för att inte fastställa något föräldraskap för barnets andra förälder är uppfyllda. Det skulle exempelvis kunna uppstå förutsättningar för att fastställa en spermiedonator vid en utländsk inrättning som förälder till barnet om den som samtycker till den assisterade befruktningen inte är gift eller sambo med den som har fött barnet eller om spermier från en anonym donator har använts vid behandlingen av en ensamstående kvinna eller ett gift eller sammanboende par.

konceptionstiden för barnet och det är inte möjligt att beräkna en slutlig konceptionstid före barnets födelse (se Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap eller föräldraskap samt om socialnämndens utredning när barn har kommit till genom assisterad befruktning av ensamstående [HSLF-FS 2021:64 s. 14]).

I dag krävs det alltså relativt ingående kunskaper om regelverket för att förstå att en föräldraskapsbekräftelse visserligen kan lämnas före barnets födelse, men att socialnämnden inte bör godkänna den förrän efter barnet har fötts. Detta är inte en rimlig ordning. Det är viktigt att reglerna om föräldraskap är tydliga och enkla för var och en att förstå. Vi föreslår därför att det uttryckligen ska anges i lagtexten att socialnämnden inte får godkänna en föräldraskapsbekräftelse förrän barnet har fötts.

Grunderna för att häva ett föräldraskap ska förtydligas

Vi har ovan föreslagit att reglerna om hävande av föräldraskap ska samlas och placeras i slutet av kapitlet. Det finns emellertid även ett behov av att se över reglernas utformning. I dag framgår några av grunderna för att häva ett föräldraskap uttryckligen av lagtexten (se bland annat 1 kap. 2 §), medan andra kräver en tolkning av flera olika paragrafer (se bland annat 1 kap. 4 b och 8 §§). När det gäller ett bekräftat föräldraskap anges exempelvis att rätten ska förklara att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat bekräftelsen om det visar sig att denne inte är förälder till barnet (se 1 kap. 4 b § samt 1 kap. 8, 9, 13 och 14 §§ som hänvisar tillbaka till 1 kap. 4 b §). För att få klarhet i när ett sådant föräldraskap kan hävas är det först nödvändigt att ta reda på vad som krävs för att bli rättslig förälder till barnet. Som bekant ser förutsättningarna för föräldraskap olika ut beroende på om den som ska bekräfta föräldraskapet har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst eller samtyckt till en makes eller sambos assisterade befruktning. Sedan ska en motsatstolkning göras. Om föräldraskapet har bekräftats trots att någon av förutsättningarna för rättsligt föräldraskap saknas, ska det hävas.

Mot bakgrund av att reglerna om föräldraskap är av central betydelse för enskilda bör det inte bara vara enkelt för var och en att ta reda på vem som är rättslig förälder till ett barn. Det bör också vara

enkelt att utläsa när ett föräldraskap ska hävas. Vi föreslår därför att grunderna för att häva ett föräldraskap förtydligas. Det ska framgå direkt av lagtexten när ett föräldraskap som grundar sig på bidrag med spermier till barnets tillkomst respektive samtycke till en makes eller sambos assisterade befruktning kan hävas.

När det gäller grunderna för att häva ett presumerat föräldraskap som grundar sig på makens bidrag med spermier till barnets tillkomst finns det vidare ett behov av att tydliggöra att ett sådant föräldraskap i första hand ska hävas om det genom en rättsgenetisk undersökning är utrett att maken inte är barnets förälder.

Det finns tre, alternativa, grunder för att häva ett presumerat föräldraskap som grundar sig på makens bidrag med spermier till barnets tillkomst. Enligt den första hävningsgrunden ska föräldraskapet för maken hävas om det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med någon annan än maken under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget. Enligt den andra hävningsgrunden ska föräldraskapet hävas om det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att maken inte är förälder till barnet. Slutligen ska makens föräldraskap, enligt den tredje hävningsgrunden, hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under den tid då barnet kan ha tillkommit (1 kap. 2 § första stycket och 11 b § första stycket).

Vi kan inledningsvis konstatera att det i dag inte genomförs andra undersökningar av ett barns arvsanlag än rättsgenetiska undersökningar. Detta bör komma till uttryck i lagtexten genom att den andra hävningsgrunden ersätts av att makens föräldraskap ska hävas om ”det genom en rättsgenetisk undersökning är utrett att barnet inte har tillkommit med makens spermier”. En domstol bör använda sig av det bästa bevismedlet, vilket i detta sammanhang innebär att en rättsgenetisk undersökning bör göras i samtliga fall när detta är möjligt. Även om hävningsgrunderna är alternativa blir det mot den bakgrunden mer logiskt att flytta upp hävningsgrunden som handlar om rättsgenetisk undersökning från andra punkten till första punkten (jfr den ordning som i dag gäller för fastställande av föräldraskap, 1 kap. 5 § första stycket 1 och 1 kap. 13 och 14 §§ som hänvisar tillbaka till 1 kap. 5 §).

Våra överväganden i den del av uppdraget som handlar om att se över reglerna om hävande av föräldraskap och då särskilt ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas redovisas i avsnitt 12.3.

De särskilda bevislätnadsreglerna för fastställande av föräldraskap och hävande av ett presumerat föräldraskap ska behållas

Det är i regel enkelt att utreda föräldraskapet för den som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst. Om det är oklart vem som är förälder till barnet finns det i de flesta fall en möjlighet att göra en rättsgenetisk undersökning. En sådan undersökning utförs i dag genom DNA-analys och ger normalt ett mycket tillförlitligt resultat. Det finns dock situationer där det av någon anledning inte är möjligt att göra en rättsgenetisk undersökning eller där den rättsgenetiska undersökningen inte ger ett tillräckligt säkert svar.²⁴ Lagstiftaren har för sådana situationer ställt upp särskilda bevislätnadsregler. Det finns bevislätnadsregler både för fastställande och hävande av föräldraskap.

Bevislätnadsregeln för fastställande av föräldraskap innebär att det inte måste vara styrkt att barnet har tillkommit genom ett visst samlag eller en viss assisterad befruktning. Om det är utrett att samlag har ägt rum eller att en assisterad befruktning har genomförts med en viss persons spermier, är det tillräckligt att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget eller behandlingen för att föräldraskap ska fastställas.

Det finns inte någon bevislätnadsregel för hävande av föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse. För hävande av föräldraskap som har etablerats på grund av äktenskap (föräldraskapspresumtionen) finns det dock två bevislätnadsregler. Enligt den första regeln ska föräldraskapet för maken hävas om det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med någon annan än maken under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget. Enligt den andra bevislätnadsregeln ska föräldraskapet för maken hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under den tid då barnet kan ha tillkommit. Gemen-

²⁴ En sådan situation kan uppstå när en kvinna har haft samlag med två olika män som har nära släktskap med varandra.

samt för de båda bevislätnadsreglerna är att det inte måste vara styrkt att maken inte är förälder till barnet för att dennes föräldraskap ska hävas.

Bevislätnadsreglerna för fastställande och hävande av föräldraskap tillkom i en tid då det inte var möjligt att med säkerhet utreda vem som hade bidragit med sina spermier till ett barns tillkomst och därmed var barnets förälder. I dag finns det helt andra möjligheter att utreda den genetiska kopplingen till ett barn. Frågan är därför om det fortfarande finns ett behov av bevislätnadsregler eller om dessa har spelat ut sin roll.

Som vi närmare kommer att redovisa i avsnitt 12.3.2 har vi samlat in och analyserat handlingar i ett stort antal mål om hävande av faderskap. Under vår genomgång av målen uppmärksammade vi tidigt att de flesta målen om hävande av ett presumerat faderskap har koppling till migration. I 78 procent av målen (289 mål) fanns den äkta mannen utomlands – ofta på okänd adress – och hade aldrig vistats i Sverige. Modern hade i dessa fall uppgett att hon var gift när hon invandrade till Sverige och när barnet föddes – ofta flera år senare – registrerades den äkta mannen automatiskt som barnets far. I några av målen med migrationskoppling hade det blivit fel i registreringen vid invandringen till Sverige. Ett exempel är att modern hade uppgett fel personuppgifter till sin make, vilket fick konsekvensen att hon registrerades som gift med en ”fiktiv person” och att denna fiktiva person också registrerades som far till barnet. Ett annat exempel är att maken var avliden när modern invandrade till Sverige.

I de flesta av målen med migrationskoppling fanns den man som modern hade haft samlag med och som alltså var barnets genetiska far i Sverige. Det var således möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning och med stöd av denna häva faderskapet för moderns make. I flera av målen fanns det dock inte förutsättningar att genomföra en rättsgenetisk undersökning. Barnet genetiska far hade aldrig varit i Sverige eller var utflyttad och fanns på okänd ort. I sådana situationer hävde tingsrätten i regel faderskapet för maken med stöd av någon av de två bevislätnadsreglerna. I ett av målen ansåg dock tingsrätten att utredningen inte var tillräcklig för att det skulle anses osannolikt att modern hade haft samlag med den presumerade fadern trots att barnet hade fötts i Sverige och den presumerade fadern, enligt moderns uppgifter, aldrig hade befunnit sig i landet (se även tingsrättens dom i NJA 2020 s. 929).

Vi har inte gjort någon motsvarande kartläggning av mål om fastställande av faderskap. Vi kan dock konstatera att det även när ett föräldraskap ska fastställas kan uppstå en situation där det inte är möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning. Exempelvis kan den som påstås vara barnets förälder befinna sig på okänd ort.

Vår bedömning är därför att det finns ett fortsatt behov av bevislätnadsregler för fastställande och hävande av föräldraskap. Om bevislätnadsreglerna tas bort och beviskravet därmed skärps finns det en risk för att felaktigt presumerade föräldraskap kvarstår. Det finns också en risk för att ett föräldraskap som skulle kunna ha fastställts med stöd av bevislätnadsreglerna inte blir fastställt. Oavsett om det handlar om att ”fel” förälder kvarstår som rättslig förälder eller att ”rätt” förälder inte blir fastställd, kan detta drabba det berörda barnet. Vårt förslag är därför att bevislätnadsreglerna ska behållas.

De nya 2 och 3 kap. föräldrabalken

Förslag: Reglerna i de nya 2 och 3 kap. föräldrabalken ska till disposition och innehåll vara i huvudsak oförändrade.

Det ska dock uttryckligen framgå av lagtexten att socialnämndens utredningsskyldighet gäller för barn under 18 år när barnet inte har en andra förälder.

Vidare ska, om barnet inte är folkbokfört, socialnämnden i den kommun där barnet vistas vara skyldig att försöka utreda föräldraskapet för barnets andra förälder.

Slutligen ska socialnämnden inte längre anteckna uppgifter som kan ha betydelse för skyldigheten att utge underhållsbidrag i protokollet över föräldraskapsutredningen.

Reglerna ska till disposition och innehåll vara i huvudsak oförändrade

I 2 kap. föräldrabalken finns bestämmelser om hur och när socialnämnden ska medverka vid fastställande av föräldraskap. I 3 kap. föräldrabalken finns bestämmelser om domstolsprocessen i mål om föräldraskap. Ytterligare bestämmelser om rättegången i mål om föräldraskap finns i 20 kap. föräldrabalken.

Föräldrabalkens 2 och 3 kap. har inte på samma sätt som 1 kap. föräldrabalken varit föremål för successiva tillägg och förändringar. Kapitlen är därför lätta att överblicka och de har också en logisk disposition som är enkel att följa. Det enda som komplicerar kapitlens struktur är de olika termerna för förälder och föräldraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Precis som i 1 kap. föräldrabalken medför de olika benämningarna att lika situationer i stor utsträckning regleras i olika paragrafer.

Vi har som framgår ovan föreslagit att ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ska utmönstras ur 1 kap. föräldrabalken och ersättas med ”förälder”. Motsvarande ändring bör göras i 2 och 3 kap. föräldrabalken. I de situationer det har betydelse huruvida en förälder är den av föräldrarna som har fött barnet eller barnets andra förälder ska detta anges särskilt. Med en sådan ändring finns det inte något behov av ytterligare förändringar av kapitlens struktur. Vårt förslag är därför att kapitlens disposition ska behållas. I stort är också reglerna i 2 och 3 kap. föräldrabalken ändamålsenliga i sak. Vi återkommer nedan till de förändringar vi anser behövs.

Enligt våra direktiv omfattar vårt uppdrag även att överväga behovet av regler om utredning av moderskap och föräldraskap. Eftersom våra överväganden i den delen av uppdraget kommer att beröra frågan i vilka situationer socialnämnden ska verka för en rättsgenetisk undersökning, behandlar vi frågan om socialnämndens skyldighet att verka för en rättsgenetisk undersökning samlat i avsnitt 12.2.

Våra överväganden i deluppdraget om att se över reglerna om hävande av föräldraskap och då särskilt ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas redovisas i avsnitt 12.3.

Det ska uttryckligen framgå av lagtexten att socialnämndens utredningsskyldighet gäller för barn under 18 år när barnet inte har en andra förälder

Om ett barn inte har någon andra förälder, är socialnämnden skyldig att försöka utreda föräldraskapet och se till att föräldraskapet fastställs. Utredningsskyldigheten gäller bara för barn som står under någons vårdnad och som har sin hemvist i Sverige. Om den som har fött barnet är myndig och folkbokförd i Sverige när barnet föds, inträder utredningsskyldigheten först 15 dagar efter barnets födelse.

Av lagtexten framgår det dock inte uttryckligen att socialnämnden inte ska utreda föräldraskapet för barnets andra förälder när det redan finns ett föräldraskap fastställt för barnet genom en digital föräldraskapsbekräftelse eller en utländsk föräldraskapsbekräftelse som gäller i Sverige. Detta följer i stället av uttalanden i förarbetena (se prop. 1984/85:124 s. 69 och prop. 2020/21:176 s. 83).

Att socialnämndens utredningsskyldighet bara gäller för barn som står under någons vårdnad innebär att socialnämnden inte är skyldig att utreda föräldraskapet för vuxna barn. Vårdnaden om ett barn upphör nämligen när barnet har fyllt 18 år.

Det är viktigt att den föräldraskapsrättsliga regleringen är tydlig och lätt att förstå. Lagtexten bör vara utformad på ett sätt som gör det enkelt att utläsa vad som gäller i en viss situation. Så är inte fallet i dag när det gäller reglerna om socialnämndens utredningsskyldighet. För att den som tar del av bestämmelsen ska förstå att utredningsskyldigheten gäller för barn under 18 år när barnet inte har en andra förälder krävs att han eller hon läser förarbetena till aktuella bestämmelser och känner till eller tar reda på att det bara är underåriga barn som kan stå under någons vårdnad. Vårt förslag är därför att förutläggningarna för socialnämndens utredningsskyldighet skrivs ut direkt i lagtexten och att det således uttryckligen anges att utredningsskyldigheten gäller för barn under 18 år när barnet inte har en andra förälder på grund av äktenskap eller fastställelse.

Om barnet inte är folkbokfört ska socialnämnden i den kommun där barnet vistas vara skyldig att försöka utreda föräldraskapet för barnets andra förälder

Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som är skyldig att försöka utreda vem som är barnets andra förälder och se till att föräldraskapet fastställs. Om barnet inte är folkbokfört men socialnämnden bedömer att barnet ändå har sin hemvist i Sverige, bör, enligt Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap eller föräldraskap, nämnden i den kommun där barnet vistas ansvara för utredningen (se HSLF-FS 2021:64 s. 3).

Det är viktigt att det är tydligt vilken socialnämnd som ska utreda föräldraskapet för barnets andra förälder. Risken är annars att det enskilda barnet drabbas. Det bör mot den bakgrunden framgå uttryckligen

av föräldrabalken vilken socialnämnd som ska ansvara för utredningen. Vi föreslår därför att de befintliga reglerna om ansvarig socialnämnd kompletteras med en bestämmelse som anger att det är socialnämnden i den kommun där barnet vistas som ska ansvara för utredningen när barnet inte är folkbokfört.

Socialnämnden ska inte längre anteckna uppgifter som kan ha betydelse för skyldigheten att utge underhållsbidrag i protokollet över föräldraskapsutredningen

Socialnämnden ska föra protokoll över det som framkommer vid utredningen av betydelse för föräldraskapsfrågan. I protokollet ska det även antecknas sådana uppgifter som kan ha betydelse för skyldigheten att utge bidrag till barnets underhåll (2 kap. 8 § föräldrabalken). Att socialnämnden särskilt ska anteckna sådant som har med underhållsskyldigheten till barnet att göra beror på att socialnämnden tidigare hade en skyldighet att se till att barn till ogifta föräldrar tillförsäkrades underhåll. Nämnden hade också en rätt att föra talan om underhåll till barnet i sådana fall. Socialnämndens ansvar för att tillförsäkra barnet underhåll avskaffades 1997 (se prop. 1995/96:208 s. 65 och 66). Det finns alltså inte längre något skäl för socialnämnden att föra anteckningar om uppgifter som har med underhållsskyldigheten för barnet att göra. Vårt förslag är därför att socialnämndens skyldighet att anteckna sådana uppgifter i protokollet över föräldraskapsutredningen ska avskaffas.

Förändringar i 1–3 kap. föräldrabalken som rör språk och terminologi

Förslag: Det ska inte längre uttryckligen anges att reglerna om föräldraskap omfattar den som är registrerad partner.
”Myndig” ska ersättas med ”har fyllt 18 år”.
Språket ska moderniseras och förenklas.

Det ska inte längre uttryckligen anges att reglerna om föräldraskap omfattar den som är registrerad partner

Två personer av samma kön kan sedan den 1 maj 2009 ingå äktenskap på samma villkor som par av olika kön. Dessförinnan fanns det inte någon möjlighet för samkönade par att gifta sig. De kunde däremot låta registrera sitt partnerskap. Möjligheten att registrera partnerskap upphörde i samband med att äktenskapsbalken blev könsneutral. Den upphävda lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap (partnerskapslagen) gäller dock fortfarande för registrerade partner som inte har gift sig eller omvandlat sitt partnerskap till äktenskap (2 och 3 §§ lagen [2009:260] om upphävande av lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap). Enligt uppgift från Skatteverket finns det i dag 1 760 personer som fortfarande är registrerade partner.²⁵

Ett registrerat partnerskap har med ett fåtal undantag samma rättsverkningar som ett äktenskap. Bestämmelser med anknytning till äktenskap och makar tillämpas i princip på motsvarande sätt på registrerade partnerskap och registrerade partner (3 kap. 1 § partnerskapslagen). Detta innebär att bestämmelser i bland annat föräldrabalken som tar sikte på personer som är gifta med varandra i regel gäller även registrerade partner utan att detta uttryckligen anges (se t.ex. prop. 2004/05:137 s. 62 och 6 kap. 10 a § föräldrabalken). Vissa bestämmelser som gäller för makar gäller dock inte för registrerade partner. Det handlar bland annat om bestämmelser vars tillämpning innebär en särbehandling av den ena maken endast på grund av dennes kön. Enligt förarbetena berör undantaget huvudsakligen sådana, numera inte så ofta förekommande, regler som ger ekonomiska förmåner åt gifta kvinnor eller änkor, men även exempelvis de materiella reglerna om faderskapspresumtion (se bet. 1993/94:LU28 s. 45).

I 1–3 kap. föräldrabalken finns det några bestämmelser som uttryckligen anger att de ska tillämpas i fråga om registrerade partner och registrerat partnerskap (se 1 kap. 12 §, 2 kap. 1 och 9 §§ och 3 kap. 14, 15 och 19 §§). Att det i föräldrabalkens regler om föräldraskap särskilt anges vilka bestämmelser som gäller för registrerade partner har sin bakgrund i att det länge fanns olika möjligheter till och förutsättningar för föräldraskap beroende på om föräldrarna var ett sam-

²⁵ Av dessa är 788 kvinnor och 972 män. De flesta registrerade partner, drygt 76 procent är 50 år eller äldre. Endast 34 registrerade partner är yngre än 35 år. Skatteverket har tagit fram uppgifterna genom en sökning i folkbokföringen den 17 juni 2021. Uppgifterna finns diarieförda hos utredningen (2021-07-02).

könat eller olikkönat par. Ett exempel är presumtionen för föräldraskap som fram till den 1 januari 2022 endast gällde för mannen i ett olikkönat äktenskap där ingen av föräldrarna hade ändrat könstillhörighet. Skillnaderna har dock successivt utmönstrats och i dag gör det föräldraskapsrättsliga regelverket inte någon skillnad på par av samma och av olika kön. Det hänvisningar som finns till registrerade partner och registrerade partnerskap i 1–3 kap. föräldrabalken har mot den bakgrunden blivit överflödiga. Vårt förslag är därför att de ska tas bort.

”Myndig” ska ersättas med ”har fyllt 18 år”

I 1–3 kap. föräldrabalken finns vissa bestämmelser som bara gäller för ett barn eller en förälder som har fyllt 18 år. Andra bestämmelser gäller bara för ett barn eller en förälder som inte har fyllt 18 år. Ibland anges detta uttryckligen i lagtexten (se 1 kap. 4 §). I flera bestämmelser används dock i stället ”myndig” och ”myndig ålder” för att beskriva att någon har eller inte har fyllt 18 år (se bland annat 1 kap. 4 §, 2 kap. 1 § och 3 kap. 5 §). Att ”myndig” ofta används i bestämmelserna beror sannolikt på att myndighetsåldern ursprungligen var olika för kvinnor och män. Sedan 1974 är dock myndighetsåldern 18 år för både män och kvinnor.²⁶

Det är, som vi tidigare påpekat, viktigt att den föräldraskapsrättsliga regleringen är tydlig och enkel att förstå. Att olika uttryck används för att beskriva samma sak är inkonsekvent och riskerar att förvirra läsaren. Detta bör därför ändras.

De flesta känner till att myndighetsåldern i Sverige är 18 år. ”Myndig” är alltså inte i sig otydligt eller svårt att förstå. Enligt vår uppfattning är det dock både tydligare och mer lättillgängligt att skriva ut ”har fyllt 18 år” respektive ”inte har fyllt 18 år” i de sammanhang det har betydelse. Vårt förslag är därför att ”myndig” ska ersättas med ”har fyllt 18 år”.

²⁶ År 1921 beslutade Sveriges riksdag att kvinnor blir myndiga vid samma ålder som män, 21 år. År 1969 sänktes myndighetsåldern till 20 år och 1974 sänktes den igen till nuvarande 18 år (se prop. 1969:25, 1LU 32, rskr 191 och prop. 1974:44, LU 1974:12, rskr 1974:169).

Språket ska vara modernt och enkelt

Vårt uppdrag är att göra en helhetsöversyn av den föräldraskapsrättsliga regleringen. Enligt våra direktiv handlar översynen inte bara om att förbättra strukturen och göra regelverket mer överskådligt, utan också om att reglerna ska vara tydliga och begripliga. Utöver de ovan beskrivna förslagen lämnar vi därför också flera förslag som syftar till att modernisera och förenkla språket. Vi kommer inte att gå igenom dessa förslag i detalj, men det handlar om att använda sig av ett modernt och konkret språk i stället för ålderdomliga och svåra ord eller uttryck.

Ett exempel är uttrycken ”anses som” och ”anses fastställt” som i dag används för att beskriva när någon är eller blir förälder till ett barn. Vårt förslag är att uttrycken ska ersättas med ”är eller ”blir” (se bland annat 1 kap. 1, 2 och 7–9 §§ föräldraskapsbalken).

Ett annat exempel är de uttryck som används för att beskriva hävande av föräldraskap: ”förklara att mannen eller kvinnan i äktenskapet inte är förälder till barnet” respektive ”förklara att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den”. Anledningen till att olika uttryck används är att det föräldraskap som ska hävas har etablerats på olika sätt. I det förstnämnda fallet har föräldraskapet etablerats på grund av äktenskap (föräldraskapspresumtionen) och i det sistnämnda har föräldraskapet fastställts genom en föräldraskapsbekräftelse. Rättsföljden av de olika uttrycken blir dock densamma, föräldraskapet hävs. Vårt förslag är därför att uttrycket ”hävande av föräldraskap” ska användas genomgående. I de fall olika regler gäller för hävande av ett föräldraskap som har etablerats på grund av äktenskap respektive hävande av ett bekräftat föräldraskap kan detta anges särskilt.

Ytterligare ett exempel är uttrycket ”bekräftat att barnet är hans/hennes” som används i bestämmelser om arvingars talerätt (se 3 kap. 1 och 14 §§ föräldraskapsbalken). Problemet med uttrycket är att det leder tanken fel. Det krävs nämligen inte att den avlidna föräldern formellt har bekräftat föräldraskapet för att arvingarna ska ha förlorat sin talerätt, utan det är tillräckligt att den avlidna föräldern har erkänt eller behandlat barnet som sitt. Detta bör också återspeglas i lagtexten.

12.1.5 Några ord om föräldraskapspresumtionen

Vårt uppdrag är att göra en översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap och ta ställning till hur reglerna kan utformas för att bli mer överskådliga, enhetliga, heltäckande, könsneutrala och inkluderande samt enklare att tillämpa. Översynen handlar om att förbättra det föräldraskapsrättsliga regelverkets struktur och göra det mer överskådligt, tydligt och begripligt. Vårt uppdrag är samtidigt begränsat av att de sakliga skälen bakom dagens reglering ska tillgodoses. Vår uppgift är alltså inte att överväga ändringar i regelverket som på ett mer genomgripande sätt förändrar varför och hur föräldraskapet till ett barn etableras.

Som framgår av avsnitt 12.1.2 är den starkast bidragande orsaken till att den föräldraskapsrättsliga regleringen har blivit så invecklad och svår att överblicka att det finns flera olika termer för förälder och föräldraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. En annan orsak, som bidrar till en mer komplicerad reglering, är att reglerna för hur ett föräldraskap etableras för den förälder som inte har fött barnet skiljer sig åt beroende på föräldrarnas civilstånd. Om föräldrarna är gifta vid barnets födelse, följer föräldraskapet för den som inte har fött barnet av föräldraskapspresumtionen. I andra fall ska föräldraskapet för barnets andra förälder fastställas genom bekräftelse eller dom. Denna skillnad i hur föräldraskapet etableras har varit central i den föräldraskapsrättsliga regleringen alltsedan reglerna först lagfästes för mer än ett århundrade sedan. Vi har mot den bakgrunden och med hänsyn till vårt uppdrags utformning inte övervägt någon förändring i det avseendet. I vårt arbete med att analysera det föräldraskapsrättsliga regelverket och kartlägga mål om hävande av föräldraskap (se avsnitt 12.3.2) har vi dock inte kunnat undvika att reflektera över om denna ordning fortfarande är ändamålsenlig. Den föräldraskapsrättsliga regleringen har genomgått betydande förändringar de senaste 40 åren (se avsnitt 3.2.1) och denna utredning är säkert inte den sista på området. Vi tycker därför att det för framtiden finns anledning att dela med oss av de reflektioner vi under vårt arbete har gjort beträffande föräldraskapspresumtionen.

Till att börja med framstår ett regelverk som skiljer på barn födda av en gift förälder och barn födda av en ogift förälder som otidsenligt. Föräldraskapspresumtionen (dåvarande faderskapspresumtionen) tillkom under en tid när barn födda inom respektive utanför äkten-

skapet hade olika rättigheter. För barnet var det av central betydelse att få status som ”barn i äktenskapet” och med hänsyn till att det vid den tiden inte fanns någon möjlighet att ta reda på hur det genetiskt förhöll sig med faderskapet till barnet, var presumtionen en för barnet ändamålsenlig lösning. I dag ser dock verkligheten annorlunda ut. Barn har inte längre olika rättigheter beroende på sina föräldrars civilstånd och en majoritet föds också av en ogift förälder. När det är oklart hur det genetiskt förhåller sig med föräldraskapet kan en rättsgenetisk undersökning genomföras och denna ger så gott som alltid ett mycket tillförlitligt resultat. Genom den nya möjligheten att digitalt bekräfta ett föräldraskap säkerställs vidare att också barn som föds av en ogift förälder snabbt kan få en andra rättslig förälder. Enligt uppgifter från Skatteverket använder drygt 80 procent av de som kan bekräfta sitt föräldraskap digitalt den möjligheten.²⁷

I debatten om den föräldraskapsrättsliga regleringen framförs ibland åsikten att fler barn bör omfattas av föräldraskapspresumtionen, t.ex. barn till sammanboende föräldrar. Enligt vår uppfattning är det dock tveksamt om detta är lösningen på den olikbehandling av barn som presumtionen innebär.

Föräldraskapspresumtionen är i de allra flesta fall ett bra och effektivt sätt att säkerställa att barnet får en andra förälder. Den kartläggning vi har gjort av mål om hävande av faderskap visar dock att föräldraskapspresumtionen kan vara problematiskt ur ett barnrättsperspektiv. När en tillämpning av presumtionen leder till ett felaktigt resultat, dvs. att maken blir rättslig förälder till barnet trots att någon annan är barnets förälder, kan barnet hamna i en rättsligt osäker situation. Barnets föräldraskap kan senare komma att hävas och för att rätt person ska bli fastställd som barnets förälder krävs ofta en domstolsprocess. Vår kartläggning av mål om hävande av faderskap visar också att det är betydligt vanligare att fel person etableras som barnets andra förälder till följd av en tillämpning av faderskapspresumtionen jämfört med efter en faderskapsbekräftelse. Drygt 82 procent av målen i domstol om hävande av faderskap avser ett presumerat faderskap. Kartläggningen visar också att faderskapspresumtionen leder till särskilda komplikationer när familjer invandrar till Sverige (se vidare om statistiken i avsnitt 12.3.2).

²⁷ Statistikuppgifterna avser januari–april 2022 och finns diarieförda hos utredningen (2022-05-19).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det i dag finns flera nackdelar med föräldraskapspresumtionen. Det ingår inte i vårt uppdrag att överväga om presumtionen bör behållas eller avskaffas, men det finns anledning att fundera på om tiden nu är mogen för att utreda frågan.

12.2 Behovet av särskilda regler när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn

12.2.1 Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

Det finns nästan inga regler om moderskap i föräldrabalken. Rättslig status som mor följer i stället av den oskrivna principen – ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet visar). När befruktning utanför kroppen med donerade ägg blev tillåtet 2003 ansågs det att mater est-principen fortsatt skulle gälla. Det infördes då en bestämmelse i föräldrabalken om moderskap för den kvinna som har fött ett barn efter en assisterad befruktning med ett donerat ägg (1 kap. 7 §). Det finns även en bestämmelse i föräldrabalken som anger att om en man föder ett barn, ska han anses som far till barnet (1 kap. 11 §). I avsnitt 12.1.4 föreslår vi att den oskrivna principen om moderskap ska lagfästas tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet.

Vårt förslag innebär att det av lag kommer att framgå att den som har fött ett barn är förälder till barnet. Eftersom det är själva födandet som konstituerar föräldraskapet till barnet (i dag moderskapet) och det i regel är givet vem som har fött barnet finns det inte några särskilda regler för situationen att den omständigheten är oklar. Det finns exempelvis inte några regler i föräldrabalken om fastställande eller hävande av moderskap. Om det är oklart vem som har fött barnet eller om moderskapet ifrågasätts, får en talan om fastställande eller hävande av moderskapet i stället föras som en fastställsetalan enligt reglerna i 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Det finns inte heller några särskilda regler om utredning av moderskap, vilket bland annat innebär att socialnämnden inte har någon uttrycklig skyldighet att försöka utreda vem som har fött ett barn.

Som framgår av avsnitt 12.1.1 omfattar vårt uppdrag att göra en översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap. Översynen hand-

lar främst om att förbättra det föräldraskapsrättsliga regelverkets struktur och göra det mer överskådligt, tydligt och begripligt. I våra direktiv anges dock särskilt att vi ska överväga om den oskrivna principen om moderskap bör lagfästas i föräldraskapsbalken (vilket vi gör i avsnitt 12.1.4). I det sammanhanget kan vi, enligt direktiven, också överväga behovet av regler om utredning av moderskap och föräldraskap. I följande avsnitt kommer vi därför att ta ställning till behovet av regler om utredning av föräldraskap för den som har fött barnet. Vi kommer även att överväga behovet av andra regler för situationen att det är oklart eller det ifrågasätts vem som har fött barnet. Slutligen kommer vi att ta ställning till i vilka situationer socialnämnden ska verka för att en rättsgenetisk undersökning görs.

En självklar utgångspunkt för våra överväganden är att den föräldraskapsrättsliga regleringen ska utformas utifrån barnets bästa och med beaktande av de rättigheter barn tillerkänns enligt bland annat barnkonventionen och Europakonventionen.

12.2.2 Statistik om mål om moderskap

För att kunna bedöma behovet av särskilda regler när det är oklart eller ifrågasätts vem som har fött ett barn behöver vi först få en uppfattning om hur ofta och varför sådana situationer uppstår. Vi har därför hämtat in statistik om mål om moderskap i domstol.

Att det inte finns särskilda regler om moderskap medför att Domstolsverket inte för någon officiell statistik om antalet mål om moderskap i domstol. För att få en uppfattning om hur vanligt förekommande det är med mål om fastställande eller hävande av moderskap har vi därför bitt Domstolsverket att ta fram statistik som rör förekomsten av den typen av mål i tingsrätt. Statistiken är hämtad från statistiksystemet SIV, som har domstolarnas verksamhetsstöd, Vera, som källa. Domstolsverket har tagit fram statistiken genom att söka på ”%häva%”, ”%hävande%”, ”%hävning%” och ”%moderskap%” inom målgrupp 10 ”Övriga tvistemål” och målgrupp 12 ”Övriga familjemål”. Träfflistorna har sedan kontrollerats och mål som avser annat än moderskap plockats bort. Träfflistorna har också jämförts med varandra för att säkerställa att de mål som förekommer på mer än en av listorna bara räknas med en gång.

Av statistiken från Domstolsverket framgår att de allra flesta mål om moderskap i tingsrätt avser fastställande av moderskap. Av tabellen nedan framgår att antalet inkomna mål om moderskap har ökat kraftigt sedan 2012 för att nå en toppnotering 2019. Det året kom det in 210 sådana mål till tingsrätterna, vilket var drygt 19 gånger fler jämfört med 2012. Mellan 2019 och 2021 mer än halverades antalet inkomna mål om fastställande av moderskap. Av statistiken framgår också att det är sällsynt med mål om hävande av moderskap i domstol. De senaste 10 åren har det i genomsnitt kommit in drygt 6 sådana mål per år till tingsrätterna. Flest mål kom in 2012 (totalt 12 mål) och minst 2021 (3 mål).

Tabell 12.1 Inkomna mål om fastställande och hävande av moderskap till tingsrätt under åren 2012–2021

År	Antal mål om fastställande av moderskap	Antal mål om hävande av moderskap
2012	11	12
2013	32	8
2014	37	4
2015	62	11
2016	92	5
2017	132	8
2018	180	6
2019	210	4
2020	111	4
2021	90	3

Källa: Domstolsverket.

Genomgång av mål om moderskap

Statistiken från Domstolsverket har gett oss en uppfattning om hur vanligt förekommande det är med mål om moderskap i domstol. Samtidigt lämnar den flera frågor obesvarade. För att kunna ta ställning till om det finns ett behov av särskilda regler om moderskap är det av intresse att veta mer om bakgrunden till att en talan om fastställande eller hävande av moderskap förs i domstol. För att få en djupare förståelse har vi därför valt att gå igenom och analysera ett större antal mål om moderskap.

Det finns 48 tingsrätter i Sverige. Vi har från 26²⁸ av dessa begärt in dagboksblad, stämningsansökan, svaromål och, i förekommande fall, beslut eller dom i alla mål om fastställande och hävande av moderskap som kom in under 2019 och 2020. Totalt fick vi in handlingar i 192 mål om moderskap. I 18 av målen hade talan antingen avvisats eller skrivits av från vidare handläggning. Dessa mål omfattas inte av vår analys. Vår genomgång omfattar således 174 mål. Av dessa mål avser 167 fastställande av moderskap och 7 hävande av moderskap. I samtliga mål om moderskap var det barnet som väckte talan.

Tabell 12.2 Inkomna mål om fastställande och hävande av moderskap i ett urval av tingsrätter under åren 2019–2020

Måltyp	Antal mål
Mål om fastställande av moderskap	167
Mål om hävande av moderskap	7

Källa: Domstolsverket.

Barnens ålder

De 174 målen om moderskap berör sammanlagt 193 barn. Av dessa förekom 7 av barnen i mål om hävande av moderskap och resterande i mål om fastställande av moderskap. I merparten av målen var barnet vuxet när talan om fastställande eller hävande av moderskap väcktes. I målen om fastställande av moderskap var 77 procent av barnen vuxna när talan väcktes. Resterande 42 barn var under 18 år. I målen om hävande av moderskap var ett av barnen spädbarn, ett annat var två år och resterande barn var antingen tonåringar eller vuxna, se tabell nedan.

²⁸ Tingsrätterna i Alingsås, Attunda, Blekinge, Borås, Eskilstuna, Gävle, Göteborg, Hässleholm, Jönköping, Kalmar, Linköping, Lund, Malmö, Nyköping, Skaraborg, Skellefteå, Solna, Stockholm, Södertälje, Södertörn, Uppsala, Vänersborg, Västmanland, Växjö, Ångermanland och Örebro.

Tabell 12.3 Barnets ålder i inkomna mål om hävande av moderskap i ett urval av tingsrätter under åren 2019–2020

Barnets ålder	Mål om hävande av moderskap
Yngre än 1 år	1
1 år	0
2 år	1
3–4 år	0
5–6 år	0
7–8 år	0
9–11 år	0
12–17 år	2
18 år eller äldre	3

Källa: Domstolsverket.

Grunden för talan och tingsrättens prövning

Av målen om fastställande av moderskap hade 99 procent koppling till migration (165). De övriga 2 målen avsåg barn som hade tillkommit genom surrogatmoderskap i utlandet där den tilltänkta modern ville bli fastställd som barnets mor. I samtliga mål var barnet och den utpekade modern överens om att hennes moderskap skulle fastställas. I alla mål utom 3 biföll tingsrätten barnets talan och fastställde moderskapet för den utpekade modern. I 2 av de 3 målen hade barnet tillkommit genom surrogatmoderskap. Tingsrätten lämnade i de målen barnets talan utan bifall med hänvisning till att surrogatmodern var barnets rättsliga mor. I det tredje målet lämnades barnets talan utan bifall med hänvisning till att barnet inte hade åberopat tillräcklig bevisning.²⁹ Några av målen (6 mål) hade ännu inte avslutats vid vår genomgång.

I målen om hävande av moderskap var det i samtliga fall barnet som väckte talan. Inget av målen var tvistiga, utan parterna var i samtliga fall överens om att moderskapet skulle hävas. Av de totalt 7 målen hade alla utom ett koppling till migration. I 5 av de 6 målen med migrationskoppling hade fel person registrerats som barnets mor vid barnets invandring till Sverige. I det sjätte målet hade barnet fötts i Sverige av en asylsökande kvinna och fel identitet på kvinnan registrerats när barnets födelse anmäldes till folkbokföringen. Det enda målet utan

²⁹ Tingsrätten hanterade i det fallet målet som ett dispositivt tvistemål och vidtog alltså inte några åtgärder för att komma till rätta med de oklarheter som fanns i målet.

migrationskoppling avsåg ett barn som hade tillkommit genom surrogatmoderskap. Barnet ville i det fallet att surrogatmoderns moderskap skulle hävas och den tilltänka modern fastställas som barnets mor. Det målet var det enda där tingsrätten lämnade barnets talan utan bifall. I övriga mål hävdes moderskapet.

12.2.3 Våra överväganden och förslag

Förslag: Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige ska socialnämnden ha en lagstadgad skyldighet att försöka utreda detta.

Handläggningsreglerna i 2 kap. föräldrabalken om socialnämndens utredning av föräldraskap för den som inte har fött barnet ska i tillämpliga delar gälla även för socialnämndens utredning om vem som har fött ett barn.

Socialnämnden ska, om det behövs, verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, barnets förälder och den som kan vara förälder till barnet.

Den ansökningsavgift tingsrätt ska ta ut för en talan om föräldraskap för den som har fött barnet ska vara densamma som ansökningsavgiften för en talan om föräldraskap för den som inte har fött barnet.

Det står i regel klart vem som har fött ett barn ...

Folkbokföringen är den grundläggande registreringen av befolkningen i Sverige. Den hanteras av Skatteverket, som registrerar uppgifter om bland annat namn, person- eller samordningsnummer, födelsetid, civilstånd, make, barn och föräldrar (2 kap. 3 § lagen [2001:182] om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet).

När ett barn föds i Sverige ska födelsen anmälas till Skatteverket. Om barnet ska folkbokföras får barnet ett personnummer och uppgifter om barnet registreras i folkbokföringen (2 § folkbokföringslagen [1991:481]). Om barnet inte ska folkbokföras registrerar Skatteverket enbart en uppgift om födelsen (1 § andra stycket folkbokföringslagen). I de flesta fall anmäls födelsen av en barnmorska på det

sjukhus där barnet är fött. Om barnet föds hemma ska en barnmorska som är med vid förlossningen anmäla födelsen till Skatteverket. Föds barnet hemma utan barnmorska ska barnets vårdnadshavare anmäla födelsen (24 § folkbokföringslagen).

När ett barn föds i Sverige står det alltså i regel klart vem som har fött barnet. Att det är mycket ovanligt att det är oklart eller ifrågasätts vem som har fött ett barn som finns i Sverige framgår också av den statistik som Domstolsverket har tagit fram till oss om mål om moderskap i domstol. Det senaste decenniet har antalet mål om moderskap i domstol varierat mellan 23 och 214 per år.

... och när detta är oklart beror det i princip alltid på att barnet har invandrat till Sverige och inte kan styrka föräldraskapet för den som har fött barnet

Av vår genomgång av mål om moderskap i domstol framgår att behovet av att väcka en talan om fastställande av moderskap i regel uppstod på grund av att barnet hade invandrat till Sverige och inte hade den dokumentation som krävdes för att få den kvinna som barnet menade hade fött honom eller henne registrerad som mor i folkbokföringen (se vidare om genomgången i avsnitt 12.2.2). När det gäller målen om hävande av moderskap uppstod i regel behovet av att väcka talan på grund av att Skatteverket hade registrerat fel person som mor till barnet vid barnets invandring till Sverige. I några fall väcktes talan om fastställande och hävande av moderskap på grund av att barnet – som hade tillkommit genom surrogatmoderskap – ville få en annan kvinna fastställd som mor än surrogatmodern.

Att det finns ett antal barn varje år som har behov av att väcka talan om moderskap i domstol handlar alltså inte om att det för barnet är okänt eller oklart vem som har fött honom eller henne, utan om att det finns en rättslig osäkerhet om vem som är barnets mor. I regel beror den rättsliga osäkerheten på att barnet har invandrat till Sverige och inte kan prestera tillräcklig dokumentation för att Skatteverket ska registrera barnets moderskap i folkbokföringen.

Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige ska socialnämnden ha en lagstadgad skyldighet att försöka utreda detta

Att föräldrabalken i dag inte innehåller särskilda regler om fastställande eller hävande av föräldraskap för den som har fött barnet beror på att ett sådant föräldraskap etableras per automatik, genom födandet. Som framgår ovan är det i regel också givet vem som har fött ett barn. Behovet av en prövning i domstol uppstår i princip endast för barn som har invandrat till Sverige och handlar om att barnet inte har kunnat styrka föräldraskapet för den som fött barnet.

Det är givetvis viktigt att de uppgifter som registreras i folkbokföringen är korrekta. Skatteverkets registrering i folkbokföringen omfattar därför en viss prövning av uppgifterna. För att ett utdrag ur folkbokföringen ska kunna lämnas i syfte att styrka en uppgift om födelse, dödsfall eller civilstånd måste uppgifternas riktighet ha fastställts (se prop. 1994/95:94 s. 14 och 15). Som utgångspunkt ska därför de uppgifter som registreras i folkbokföringen vara styrkta. De höga kraven på uppgifter i folkbokföringen kan dock medföra svårigheter för den som invandrar till Sverige. Detta gäller särskilt för den som invandrar och som av olika skäl har svårigheter att få fram tillförlitligt underlag från det land de invandrar från. Svårigheten att få riktiga uppgifter registrerade i folkbokföringen avser i en sådan situation i allmänhet flera olika folkbokföringsuppgifter och inte enbart uppgiften om föräldraskap. Enligt vår bedömning är det mot den bakgrunden och med hänsyn till att behovet av en rättslig prövning i domstol endast uppstår i undantagsfall, inte motiverat att föreslå regler i föräldrabalken om fastställande och hävande av föräldraskap för den som har fött barnet som motsvarar de regler som i dag finns för fastställande och hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Till skillnad från föräldraskap för den som inte har fött barnet etableras ett föräldraskap för den som har fött barnet alltid automatiskt genom födandet. Det som i undantagsfall ska prövas är alltså vem som har fött barnet och när detta är klarlagt följer föräldraskapet per automatik. Om det i ett enskilt fall finns behov av att föra en talan i domstol kan en sådan talan föras enligt de allmänna reglerna om fastställandetalan i 13 kap. 2 § rättegångsbalken.

Att det inte finns något behov av särskilda regler om fastställande och hävande av föräldraskap för den som har fött barnet innebär

emellertid inte att samhället kan förhålla sig passivt när det är oklart vem som har fött ett barn som har sin hemvist i Sverige, i vart fall inte när det är fråga om ett barn under 18 år. Av vår genomgång av mål om moderskap framgår att de flesta barn som för talan om moderskap är vuxna.³⁰ Drygt 24 procent av barnen i de mål som omfattades av vår genomgång var dock underåriga.

Ett barn har rätt att få klarhet om sitt ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen). Rätten att få klarhet om sitt ursprung omfattar rätten att få kännedom om båda sina föräldrar, även den förälder som har fött barnet. Socialnämnden har ett tydligt ansvar enligt föräldrabalken när det gäller att få föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet fastställt. Även om det inte anges i lag har socialnämnden en skyldighet att om behov uppkommer också försöka utreda vem som kan ha fött barnet. I detta ligger att socialnämnden har en skyldighet att biträda barnet med att få rättsligt bestämt vem som har fött barnet och alltså är barnets förälder. Socialnämnden är också behörig att föra barnets talan i mål om fastställande av sådant föräldraskap (se rättsfallet NJA 2021 s. 801, jfr JO 1989/90 s. 223 f.). Att socialnämndens skyldighet att bistå ett barn med att utreda vem som har fött barnet inte framgår uttryckligen av lag medför dock en risk för att socialnämnder agerar olika när ett behov av en sådan utredning uppkommer. Socialnämnden förde exempelvis inte barnets talan om fastställande av moderskap i något av de mål som omfattades av vår genomgång.

Det är viktigt att alla barn i Sverige får samma stöd och hjälp med att klarlägga vem som är barnets föräldrar, oavsett var i landet barnet bor. I Norge har det offentliga en uttrycklig skyldighet att försöka utreda vem som är mor till barnet när detta inte är känt. Vi föreslår att det införs en sådan uttrycklig skyldighet också i den svenska föräldraskapsrättsliga regleringen. Skyldigheten bör, i likhet med vad som gäller för föräldraskap för den som inte har fött barnet, omfatta barn som inte har fyllt 18 år och som har sin hemvist i Sverige. Skyldig-

³⁰ Att det var fler vuxna än underåriga barn som förde talan om fastställande av moderskap beror troligtvis på att Skatteverket tidigare ibland godtog obestyrkta uppgifter för att registrera föräldraskapet för ett barn som inte har fyllt 18 år, se Skatteverkets rättsliga vägledning om registrering av uppgifter i folkbokföringen, årsutgåva 2020. Informationen hämtad från Skatteverkets webbplats 2021-11-21

(<https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2020.1/330380.html#h-Obestyrkta-uppgifter-kan-registreras-i-vissa-fall>). I flera av de mål om fastställande av moderskap som omfattades av vår genomgång hade det barn som väckte talan underåriga syskon som hade fått den gemensamma modern registrerad som mor i folkbokföringen.

heten bör vidare avse både situationen att det inte är känt vem som har fött barnet och situationen att detta är oklart. Det innebär att socialnämndens skyldighet inte bara kommer att aktualiseras när det i folkbokföringen inte finns någon registrerad förälder som har fött barnet, utan även när det är oklart om den som har registrerats som förälder i folkbokföringen verkligen är den som har fött barnet. Vårt förslag stärker barns rätt att få klarhet om sitt ursprung och säkerställer också att barn i Sverige behandlas lika (jfr artikel 2 och 7 i barnkonventionen).

Handläggningsreglerna i 2 kap. föräldrabalken om socialnämndens utredning av föräldraskap för den som inte har fött barnet ska i tillämpliga delar gälla även för socialnämndens utredning om vem som har fött ett barn

Regler om socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap för den som inte har fött barnet finns i 2 kap. föräldrabalken. Vårt förslag om en lagstadgad skyldighet för socialnämnden att bistå barnet med att försöka utreda vem som har fött barnet när detta inte är känt eller är oklart bör lämpligen placeras som en egen bestämmelse i det kapitlet. Kapitlets handläggningsregler om bland annat vilken socialnämnd som är ansvarig för utredningen, hur utredningen ska bedrivas och när en utredning får läggas ner, bör i tillämpliga delar gälla även för utredningar om vem som har fött barnet. Sammanfattningsvis innebär detta att vi föreslår att följande ska gälla för utredningar om vem som har fött ett barn.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört ska vara ansvarig för att försöka utreda vem som har fött barnet. Om barnet inte är folkbokfört i Sverige, ska socialnämnden i den kommun där barnet vistas vara ansvarig. Om barnet flyttar under utredningstiden ska nämnden vara skyldig att slutföra utredningen. Om det avsevärt skulle underlätta utredningen ska nämnden dock kunna flytta över utredningen till en annan kommun (jfr 2 kap. 2 och 3 §§). Socialnämnden ska vid sin utredning hämta in upplysningar från den förälder som inte har fött barnet, om det finns en sådan registrerad i folkbokföringen, och andra personer som skulle kunna lämna uppgifter av betydelse för utredningen (jfr 2 kap. 4 §). Om frågan om vem som har fött barnet kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grund av socialnämndens utredning, ska nämnden anmäla vem som har fött barnet

till Skatteverket. Till anmälan ska socialnämnden bifoga sin utredning (jfr 2 kap. 5 §). Föräldraskap för den som har fött barnet följer av själva födandet. Om Skatteverket bedömer att det genom socialnämndens utredning är styrkt vem som har fött barnet ska föräldraskapet för denne registreras i folkbokföringen. Socialnämnden ska föra protokoll över det som förekommer vid utredningen av betydelse för frågan om vem som har fött barnet. Utredningen bör bedrivas skyndsamt (jfr 2 kap. 8 §). Socialnämnden ska kunna lägga ner en påbörjad utredning om vem som har fött ett barn om det visar sig omöjligt att få de upplysningar som behövs för bedömning av frågan (jfr 2 kap. 7 § första stycket 1).

Som framgår ovan ska socialnämnden, om frågan om vem som har fött barnet kan bedömas med tillräcklig säkerhet, anmäla detta till Skatteverket. I regel bör socialnämndens utredning vara tillräcklig för att Skatteverket ska kunna registrera föräldraskapet i folkbokföringen. Om socialnämndens utredning har inletts på grund av att det är oklart om den förälder som är registrerad i folkbokföringen verkligen har fött barnet, bör det ofta finnas förutsättningar att göra en rättelse av barnets folkbokföringsuppgifter (jfr rättsfallet HFD 2019 ref. 9 och artikel 16 Europaparlamentets och rådets förordning [EU] 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG [EU:s dataskyddsförordning]). Detta innebär alltså att det i regel inte kommer att finnas något behov av att föra en talan i domstol om föräldraskapet för den som har fött barnet. Om Skatteverket bedömer att det inte är möjligt att registrera uppgiften om barnets föräldraskap i folkbokföringen, kan dock barnet väcka en fastställsetalan om föräldraskapet enligt de allmänna reglerna i 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Som framgår ovan har socialnämnden behörighet att föra barnets talan om fastställande av föräldraskap (se rättsfallet NJA 2021 s. 801). Om talan avser hävande av föräldraskap, har socialnämnden dock i likhet med vad som gäller för föräldraskap för den som inte har fött barnet, inte någon sådan behörighet. Socialnämnden kan emellertid i en sådan situation – om den som är registrerad som förälder till barnet inte själv vill väcka talan om hävande av föräldraskap – anmäla till överförmyndaren att god man behöver utses för barnet (5 kap. 3 § socialtjänstförordningen [2001:937] och 11 kap. 2 § tredje stycket förädrabalken).

Socialnämnden ska, om det behövs, verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, barnets förälder och den som kan vara förälder till barnet

Om ett barn inte har någon andra förälder, är socialnämnden skyldig att försöka utreda föräldraskapet och se till att detta fastställs. Beroende på omständigheterna kan det inom ramen för socialnämndens utredning bli aktuellt med en rättsgenetisk undersökning. Enligt nuvarande ordning bör socialnämnden verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, modern och den som kan vara far till barnet, om denne begär det eller om det finns anledning att anta att modern har haft samlag med mer än en man under den tid då barnet kan ha tillkommit (2 kap. 6 § föräldraskapet). Detta innebär alltså att socialnämnden inte har något lagstadgat ansvar för att verka för att en rättsgenetisk undersökning genomförs om den som har fött barnet berättar att barnet har tillkommit genom en heminsemination, men att det är osäkert vem av flera olika spermiedonatorer som är barnets förälder. Detsamma gäller om det är osäkert huruvida barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med makens samtycke eller genom samlag med en annan man och varken maken eller den andra mannen begär att en undersökning ska genomföras.

Socialnämnden har ett långtgående ansvar för att säkerställa att barn får två rättsliga föräldrar.³¹ En rimlig utgångspunkt är därför att socialnämnden bör vidta samtliga tänkbara åtgärder som kan leda till att ett föräldraskap för barnets andra förälder fastställs. Att bidra med sina spermier till ett barns tillkomst är en av de två rättsliga grunderna för föräldraskap för den som inte har fött barnet. Socialnämndens skyldighet att verka för att en rättsgenetisk undersökning genomförs är dock begränsad till situationen att barnet har tillkommit genom samlag. Det finns visserligen inget som hindrar att socialnämnden verkar för en rättsgenetisk undersökning även i andra situationer.³² Med hänsyn till den centrala betydelse föräldraskap har för enskilda, särskilt

³¹ Detta gäller dock inte om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning av en ensamstående. Om behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn ska det nämligen inte fastställas något föräldraskap utöver föräldraskapet för den ensamstående (1 kap. 3 § andra stycket och 1 kap. 12 § andra stycket föräldraskapet). Socialnämnden ska då lägga ner sin utredning (2 kap. 7 § andra stycket föräldraskapet).

³² Enligt Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds handbok Att utreda och fastställa faderskap eller föräldraskap bör dock utredaren verka för att rättsgenetisk undersökning görs om donerade spermier använts vid assisterad befruktning och kvinnan som har fött barnet uppger att hon under konceptionstiden haft sexuellt umgänge med en man som inte är den sambo eller make som samtyckt till den assisterade befruktningen, se handboken s. 100.

barnet, är det dock rimligt att det av lag framgår att socialnämnden bör verka för att en rättsgenetisk undersökning genomförs i samtliga fall då resultatet av en sådan undersökning kan vara relevant för frågan om vem som är barnets andra förälder.

En rättsgenetisk undersökning kan ha betydelse även för frågan om vem som har fött barnet. Den genetiska kopplingen till barnet saknar visserligen betydelse för uppkomsten av ett sådant föräldraskap, men förekomsten av en genetisk koppling kan utgöra ett starkt bevisfaktum för att den som uppger sig ha fött barnet också har gjort det. Som framgår ovan uppstår oklarheter kring vem som har fött barnet i princip enbart när barnet har invandrat till Sverige och saknar tillförlitlig dokumentation, som t.ex. födelsebevis eller utdrag ur sjukhusjournal, som kan styrka vem som har fött barnet. I en sådan situation kan det alltså vara av stor betydelse för socialnämndens utredning att det genomförs en rättsgenetisk undersökning.

Sammantaget är det vår bedömning att socialnämnden ska verka för en rättsgenetisk undersökning i samtliga fall där nämnden bedömer att det finns ett behov av en sådan och att detta bör gälla oavsett om utredningen avser frågan om vem som har fött barnet eller föräldraskapet för den som inte har fött barnet. Vårt förslag är därför att socialnämnden bör verka för en rättsgenetisk undersökning om den som kan vara förälder till barnet begär det eller om socialnämnden annars bedömer att det behövs. Vårt förslag stärker barns rätt att få klarhet om sitt ursprung och säkerställer också att barn i Sverige behandlas lika (jfr artikel 2 och 7 i barnkonventionen).

Undersökningen bör omfatta barnet och den som kan vara barnets förälder. Om det finns flera potentiella föräldrar bör undersökningen omfatta samtliga av dem. Undersökningen bör också, i förekommande fall, omfatta en befintlig förälder till barnet. Om utredningen avser föräldraskapet för den som inte har fött barnet, bör alltså den rättsgenetiska undersökningen också omfatta den förälder som har fött barnet. Om det är en utredning för att klarlägga vem som har fött barnet, bör undersökningen omfatta den förälder som inte har fött barnet om en sådan är registrerad i folkbokföringen. Kostnaden för provtagning och undersökning av prov som sker på initiativ av socialnämnden inom ramen för nämndens utredning av föräldraskap betalas i dag av staten (se 3 a § förordningen [2007:976] med instruktion för Rättsmedicinalverket och 7 § lagen [1958:642] om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap). Detta ska gälla även fortsätt-

ningsvis, både om initiativet till provtagning tas för en utredning om föräldraskap för den som inte har fött barnet och om initiativet tas för en utredning för att klarlägga vem som har fött barnet.

En rättsgenetisk undersökning som genomförs på initiativ av socialnämnden är frivillig. Att socialnämnden ska verka för rättsgenetisk undersökning innebär alltså inte att en sådan kan genomföras mot någon av de inblandade parternas vilja. En domstol har dock möjlighet att besluta om vitesföreläggande och biträde av Polismyndigheten för att en rättsgenetisk undersökning ska komma till stånd. Vi återkommer i avsnitt 12.4 till frågan om i vilka situationer en domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning.

Den ansökningsavgift tingsrätt ska ta ut för en talan om föräldraskap för den som har fött barnet ska vara densamma som ansökningsavgiften för en talan om föräldraskap för den som inte har fött barnet

I dag gäller olika ansökningsavgifter i domstol för mål om föräldraskap för den som har fött barnet och för mål om föräldraskap för den som inte har fött barnet. Även om en talan om föräldraskap för den som har fött barnet också framöver kommer att väckas enligt de allmänna reglerna om fastställetalan i 13 kap. 2 § rättegångsbalken, är det fråga om ett indispositivt rättsförhållande. Det är därför rimligt att den lägre ansökningsavgift som i dag gäller för mål om föräldraskap för den som inte har fött barnet också ska gälla för mål om föräldraskap för den som har fött barnet. Vi föreslår därför en sådan ändring i bilagan till förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna.

12.3 Hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

12.3.1 Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

Vårt uppdrag är att se över reglerna om hävande av föräldraskap i föräldraskapsbalken och då särskilt ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas och hur detta i sådant fall lämpligen bör ske. En första fråga att ta ställning till vid en sådan översyn är om den nuvarande ordningen för att häva föräldraskap alls bör ändras.

Uppdraget omfattar inte att överväga ändringar i grunderna eller förfarandet för att bli rättslig förälder till ett barn. Enligt våra direktiv ska de sakliga skälen bakom dagens föräldraskapsrättsliga reglering bestå. En utgångspunkt för våra överväganden om hävande av föräldraskap är således att det, utöver möjligheterna till adoption, finns tre grunder för hur ett rättsligt föräldraskap kan etableras. En person kan bli förälder genom att föda ett barn eller, när det gäller barnets andra förälder, genom samlag eller på annat sätt bidra med spermier till ett barns tillkomst eller genom att samtycka till en makes eller sambos assisterade befruktning. En annan utgångspunkt är att det i vissa situationer inte krävs något förfarande eller beslut för att bli rättslig förälder till ett barn, medan det i andra situationer finns krav på någon form av fastställelse. Det krävs inte någon fastställelse för att bli förälder för den som har fött ett barn. Det krävs inte heller något särskilt förfarande för att föräldraskap ska etableras för den som är gift med den som har fött barnet (föräldraskapspresumtionen). När föräldraskapet för den som inte har fött barnet inte följer av föräldraskapspresumtionen, måste dock föräldraskapet fastställas genom antingen bekräftelse eller dom.

Enligt våra direktiv ska vi, om vi kommer fram till att reglerna om hävande av föräldraskap bör ändras, särskilt ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap bör begränsas. Vilket utrymme som ska finnas för att häva ett föräldraskap är en komplicerad fråga som kräver att flera olika intressen vägs mot varandra. Det finns också flera tänkbara alternativ för att åstadkomma en begränsning. Enligt direktiven kan det exempelvis handla om att begränsa vilka omständigheter som får läggas till grund för hävande, begränsa socialnämndens utredningsskyldighet i vissa fall eller införa någon form av tidsbegränsning för när en talan om hävande kan väckas. En begränsning kan även åstadkommas genom att man ändrar i grunderna för att häva ett föräldraskap. I dag finns det en överensstämmelse mellan grunderna för rättsligt föräldraskap och möjligheterna att häva ett föräldraskap. Om ett föräldraskap inte vilar på någon av de tre grunderna för rättsligt föräldraskap, kan det alltid hävas. Det är tillräckligt att en av flera förutsättningar för föräldraskap saknas för att det ska vara möjligt att häva föräldraskapet. Ett exempel är att ett föräldraskap kan hävas för ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning om spermier från en anonym donator har använts, trots att det finns ett

giltigt samtycke till behandlingen från maken eller sambon till den som har fött barnet.³³

En utgångspunkt för våra överväganden är att hävandereglerna bör vara förutsebara, rättssäkra och utgå från vad som är barnets bästa. Reglerna måste också stå i överensstämmelse med de fri- och rättigheter som garanteras i Europakonventionen.

12.3.2 Statistik om hävda föräldraskap

Inledning

Reglerna om hävande av föräldraskap ger i dag barnet och föräldern obegränsade möjligheter att häva ett föräldraskap som inte vilar på någon av grunderna för rättsligt föräldraskap. För att kunna bedöma om det finns skäl att ändra denna ordning är det av intresse att veta hur vanligt förkommande det är att föräldraskap hävs. I följande avsnitt redovisas den kartläggning vi har gjort för att undersöka förekomsten av hävda föräldraskap.

Befolkningsutvecklingen i Sverige 2012–2021

Av Statistikmyndigheten SCB:s befolkningsstatistik framgår att Sveriges folkmängd ökade mellan åren 2012 och 2021 från 9 555 893 till 10 452 326. Detta motsvarar en ökning med 9 procent. Antalet barn i Sverige ökade under samma period från 1 928 121 till 2 198 240, vilket motsvarar en ökning om 14 procent. Det har dock inte skett någon motsvarande ökning av antalet födda barn per år. Det har fötts drygt 100 000 barn per år i Sverige sedan statistiken började föras 1968.³⁴

Domstolsverkets officiella statistik

Domstolsverket ansvarar sedan 2002 för officiell statistik avseende domstolarnas verksamhet. För åren 1993–2001 producerades domstolsstatistiken av Brottsförebyggande rådet. Dessförinnan ansvarade

³³ Detta gäller dock inte föräldraskapet för mannen i ett olikkönat par om behandlingen genomfördes före den 1 januari 2019.

³⁴ Lägst antal föddes 1999 med 88 173 barn. Högst antal föddes 1990 med 123 934 barn.

Statistikmyndigheten SCB för motsvarande statistikuppgifter. Uppgifterna nedan är hämtade från Domstolsverkets publikationer Domstolsstatistik 2016 och Domstolsstatistik 2021.

Tabell 12.4 Avgjorda faderskapsmål under åren 2012–2021

År	Totalt antal mål	Antal avskrivna mål
2012	1 209	97
2013	1 318	104
2014	1 347	90
2015	1 224	93
2016	1 178	88
2017	1 335	118
2018	1 460	112
2019	1 553	124
2020	1 490	112
2021	1 198	122

Källa: Domstolsverket.

Av tabellen framgår att antalet avgjorda faderskapsmål ökade under flera år. Mellan 2012 och 2020 ökade de avgjorda målen med 23 procent. År 2021 minskade dock antalet avgjorda faderskapsmål kraftigt och är nu tillbaka på ungefär samma nivå som 2012. Att antalet avgjorda faderskapsmål har minskat det senaste året behöver dock inte innebära att de inkomna målen har minskat i motsvarande utsträckning. Frågan är vidare om det minskade antalet avgjorda faderskapsmål innebär att antalet mål om hävande av faderskap också har minskat.

Målgruppen 1211, ”Faderskapsmål”, innehåller både mål om fastställande av faderskap och mål om hävande av faderskap. Eftersom målgruppen inte är indelad i underkategorier, går det dock inte att utifrån den officiella statistiken avgöra hur stor andel av faderskapsmålen som avser hävande av faderskap. Den officiella statistiken ger inte heller något svar på frågan hur många mål om hävande av moderkap respektive föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken som inkommer och avgörs i domstol varje år. För dessa måltyper finns det nämligen inte någon särskild målgrupp.

Domstolsverkets till utredningen framtagna statistik

För att få mer information om hur vanligt förekommande mål om hävande av föräldraskap är i domstol har vi efterfrågat särskild statistik från Domstolsverket. Statistiken är hämtad från statistiksystemet SIV, som har domstolarnas verksamhetsstöd, Vera, som källa. Domstolsverket har tagit fram statistiken genom att söka på ”%häva%”, ”%hävande%” och ”%hävning%” inom målgrupp 12 ”Övriga familjemål” och målgrupp 10 ”Övriga tvistemål”. Eftersom ett mål om hävande av ett föräldraskap som fastställts genom bekräftelse också kan benämnas som ett mål om förklaring eller ogiltigförklaring av en föräldraskapsbekräftelse, har Domstolsverket även sökt på ”%förklaring%” och ”%ogiltigförklaring%” i samma målgrupper. Träfflistan har sedan kontrollerats för att säkerställa att målen endast handlar om hävande av föräldraskap. Mål som avser annat än hävande av föräldraskap har plockats bort. Vi har dessutom gjort en extra kontroll av de sökträffar som avser hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. ”Föräldraskap” kan användas som ett samlingsbegrepp för ”moderskap”, ”faderskap” och ”föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken”. För att säkerställa att målen handlar om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken har vi begärt ut handlingar i samtliga mål som benämns som ”hävande av föräldraskap” eller ”hävande av föräldraskapsbekräftelse”.

Tabell 12.5 Inkomna mål om hävande av faderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken till tingsrätt under åren 2012–2021

År	Antal mål om hävande av faderskap	Antal mål om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken
2012	493 (19)	0
2013	482 (11)	0
2014	438 (25)	1
2015	407 (20)	0
2016	406 (23)	1
2017	431 (27)	0
2018	406 (15)	2
2019	384 (31)	0
2020	348 (15)	0
2021	252 (11)	0

Källa: Domstolsverket.

Av tabellen framgår att antalet inkomna mål om hävande av faderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken i tingsrätt har varierat de senaste åren, men att det sedan 2012 har skett en kraftig minskning. Totalt kom det in 241 färre mål 2021 jämfört med 2012, vilket motsvarar en minskning med 49 procent. Siffran inom parentes avser de mål som har registrerats som hävande av ett bekräftat faderskap alternativt ogiltigförklaring av en faderskapsbekräftelse. Eftersom det i de flesta fall inte är angivet om målet avser hävande av ett bekräftat faderskap eller hävande av ett presumerat faderskap, kan det dock finnas fler sådana mål.

Statistik från Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) ansvarar för statistik om familjerätt. Statistiken grundar sig på mängduppgifter som samlas in varje år från samtliga kommuner. Statistiken om familjerätt 2020 visar att det totala antalet faderskapsutredningar i Sverige är i stort sett oförändrat sedan 2009.

Ett presumerat faderskap kan hävas genom att en annan man bekräftar faderskapet, s.k. trepartsbekräftelse (1 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken). Av de totalt 73 270 faderskapsutredningar som pågick under 2020 resulterade 141 i att faderskapet bekräftades genom en trepartsbekräftelse. År 2019 resulterade 185 utredningar i en trepartsbekräftelse, 2018 resulterade 218 utredningar i en trepartsbekräftelse och 2017 var det 184 utredningar som avslutades genom en sådan bekräftelse.

Socialnämnden har inte någon skyldighet att utreda faderskapet för vuxna barn och nämndens godkännande krävs därför inte heller för bekräftelser som avser vuxna. Det är alltså möjligt att det varje år hävs ytterligare några faderskap genom trepartsbekräftelser utöver de som framgår av MFoF:s statistik.

Genomgång av mål om hävande av faderskap

Av den statistik vi har tagit del av framgår att antalet utredningar hos socialtjänsten och mål i domstol om hävande av föräldraskap har varierat något. Under åren 2017–2020³⁵ har de dock uppgått till omkring 600 per år. I drygt 30 procent av fallen har det handlat om ett presumerat föräldraskap som har hävts genom en trepartsbekräftelse. Det framgår inte av statistiken huruvida de mål om hävande av föräldraskap som kommit in till domstol också har resulterat i ett hävt föräldraskap. Men det är i alla fall tydligt att antalet mål i domstol har minskat de senaste 10 åren.

Statistiken har alltså gett oss en uppfattning om hur vanligt förekommande det är att föräldraskap hävs. Samtidigt lämnar den flera viktiga frågor obesvarade. För att kunna ta ställning till om utrymmet att häva föräldraskap bör begränsas och hur detta i sådant fall lämpligen bör ske, är det till en början av intresse att veta mer om hur det ser ut i dag när ett föräldraskap hävs. De uppgifter som kan vara av intresse är bland annat hur gammalt barnet är när talan om hävande av föräldraskap väcks, hur vanligt förekommande det är att det är barnet respektive föräldern som initierar processen och vilken grund som åberopas till stöd för att föräldraskapet ska hävas. För att få en djupare förståelse har vi därför valt att gå igenom och analysera ett större antal mål om hävande av föräldraskap.

Det finns 48 tingsrätter i Sverige. Vi har från 26³⁶ av dessa begärt in dagboksblad, stämningsansökan, svaromål och, i förekommande fall, beslut eller dom i alla mål om hävande av faderskap, moderskap³⁷ eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken som kom in under 2019 och 2020. Totalt fick vi in handlingar i 499 mål. I 37 av målen hade talan antingen avvisats eller skrivits av från vidare handläggning. Dessa mål omfattas inte av vår analys. Vår genomgång omfattar således 462 mål.

Av de mål som hade prövats i sak eller som fortfarande pågick avsåg merparten – 455 mål – hävande av faderskap. I drygt 81 procent av de målen följde det ifrågasatta faderskapet av faderskapspresumtionen och i 11 procent hade faderskapet fastställts genom bekräftelse. I drygt

³⁵ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd hade, när det här betänkandet skrevs, ännu inte publicerat sin statistik för 2021.

³⁶ Tingsrätterna i Alingsås, Attunda, Blekinge, Borås, Eskilstuna, Gävle, Göteborg, Hässleholm, Jönköping, Kalmar, Linköping, Lund, Malmö, Nyköping, Skaraborg, Skellefteå, Solna, Stockholm, Södertälje, Södertörn, Uppsala, Vänersborg, Västmanland, Växjö, Ångermanland och Örebro.

³⁷ Vår genomgång av målen om hävande av moderskap redovisas i avsnitt 12.2.2.

7 procent av målen framgick det inte om faderskapet hade fastställts eller följde av presumtionen. I två av målen hade faderskapet fastställts genom dom.

Tabell 12.6 Inkomna mål om hävande av faderskap i ett urval av tingsrätter under åren 2019–2020

Måltyp	Antal mål	Andel mål (procent)
Mål om hävande av presumerat faderskap	371	81,5
Mål om hävande av faderskap fastställt genom bekräftelse	52	11,0
Mål om hävande av faderskap fastställt genom dom	2	0,5
Mål om hävande av faderskap där det är oklart om faderskapet har presumerats eller fastställts	30	7,0

Barnens ålder

De 455 målen om hävande av faderskap berör sammanlagt 491 barn. I merparten av målen var barnen små när talan om hävande av faderskap väcktes. De flesta barnen – 322 barn eller 66 procent av barnen – var 2 år eller yngre när hävande frågan aktualiserades och nästan hälften av barnen (233 barn) hade inte fyllt 1 år. Samtidigt är det inte ovanligt att även äldre barns faderskap ifrågasätts. Av tabell 12.7 framgår att 62 barn (13 procent) var mellan 7 och 17 år när talan väcktes och att 47 (10 procent) var vuxna.

Av tabellen framgår också att barnen generellt var äldre vid talans väckande när det ifrågasatta faderskapet hade fastställts genom bekräftelse. Sammanlagt berördes 57 barn i målen om hävande av faderskap som fastställts genom bekräftelse. Av dessa var nästan hälften (27 barn) mellan 5 och 17 år och drygt 18 procent (10 barn) vuxna när talan om hävande av faderskap väcktes. Inget av barnen var yngre än 1 år och bara 15 barn (26 procent) var mellan 1 och 2 år.

Tabell 12.7 Barnets ålder i inkomna mål om hävande av faderskap i ett urval av tingsrätter under åren 2019–2020

Barnets ålder	Alla mål om hävande av faderskap	Mål om hävande av faderskap fastställt genom bekräftelse
Yngre än 1 år	233	0
1 år	58	7
2 år	31	8
3–4 år	35	5
5–6 år	25	13
7–8 år	20	5
9–11 år	25	6
12–17 år	17	3
18 år eller äldre	47	10

Grunden för talan

Under vår genomgång uppmärksammade vi tidigt att det i ett stort antal av målen om hävande av *presumerat faderskap* inte fanns någon egentlig intressekonflikt mellan barnet och den rättsliga fadern. I 78 procent av målen (289 mål) fanns maken utomlands – ofta på okänd adress – och hade aldrig vistats i Sverige. Modern hade i dessa fall uppgett att hon var gift när hon invandrade till Sverige och när barnet föddes – ofta flera år senare – registrerades maken automatiskt som barnets far. I några av målen med migrationskoppling hade det blivit fel i registreringen vid invandringen till Sverige. Ett exempel är att modern hade uppgett fel personuppgifter till sin make, vilket fick konsekvensen att hon registrerades som gift med en ”fiktiv person” och att denna fiktiva person också registrerades som far till barnet. Ett annat exempel är att maken var avliden när modern invandrade till Sverige.

I 19 procent av målen (72 mål) var den åberopade grunden att modern hade haft samlag med någon annan än sin make och att denna man var barnets far. I flera av dessa mål hade modern och den presumerade fadern levit isär under en längre tid och inte heller haft någon kontakt under konceptionstiden.

Tre av målen avsåg barn som hade tillkommit genom assisterad befruktning. I ett av målen hade modern genomgått en insemination som ensamstående. Hon hade inte haft någon kontakt med sin make på flera år och det var också ostridigt att han inte skulle vara barnets

far. I de andra två målen hade modern genomgått en heminsemination med donerade spermier. Talan om hävande av det presumerade faderskapet syftade i det ena målet till att maken skulle kunna åstadkomma ett rättsligt korrekt faderskap genom en s.k. styvbarnsadoption. I det andra målet – som avgjordes med tillämpning av den lagstiftning som gällde före den 1 januari 2019 – ansåg tingsrätten att maken hade lämnat ett giltigt samtycke till heminseminationen och lämnade därför hans talan utan bifall.

I övriga mål (7 mål) om hävande av presumerat faderskap angavs olika grunder för talan, bland annat att barnet hade tillkommit genom surrogatmoderskap i utlandet.

När det gäller målen om hävande av *faderskap som fastställts genom bekräftelse* var den återopade grunden i 49 av 52 mål att modern hade haft samlag med någon annan än barnets rättsliga far och att det var denna man som var barnets genetiska far. I tre av målen angavs andra grunder för det felaktigt bekräftade faderskapet. I det första målet hade mannen som bekräftat faderskapet donerat spermier till en privat heminsemination. Det visade sig senare att det inte var han – utan en annan privat donator – som var barnets genetiska far. I det andra målet hade det antecknats fel namn och personnummer till den man som bekräftat faderskapet vid moderns flytt till Sverige. I det tredje målet hade fadern – som var asylsökande i Sverige – använt en felaktigt ID-handling vid bekräftelsen av faderskap.

Vem väcker talan?

I de mål som omfattades av vår genomgång var det vanligast att barnet väckte talan om hävande av faderskap. I målen som hade koppling till migration var det alltid barnet som hade initierat rättsprocessen. I målen som inte hade någon koppling till migration var det barnet som väckte talan i 70 procent av målen (115 av 164 mål). Av tabell 12.8 framgår att det var vanligare att föräldern förde talan om hävande av ett bekräftat faderskap än ett faderskap som följer av faderskapspresumtionen.

I de fall det var fadern som väckte talan var det ungefär lika vanligt att han hade känt till omständigheterna kring barnets tillkomst en längre tid innan han initierade rättsprocessen som att han inte alls hade misstänkt att det rättsliga faderskapet inte var korrekt.

Tabell 12.8 Kärande i mål om hävande av faderskap i ett urval av tingsrätter under åren 2019–2020³⁸

Kärande	Alla mål om hävande av faderskap ³⁹	Mål om hävande av presumerat faderskap	Mål om hävande av faderskap fastställt genom bekräftelse
Barnet/barnen	115	70	31
Föräldern	49	12	19

Är barnet och fadern överens om att faderskapet ska hävas?

I den överväldigande majoriteten av alla mål om hävande av faderskap verkade parterna vara överens om att faderskapet skulle hävas. Det fanns i alla fall inte något i handlingarna som tydde på att frågan var tvistig. I 18 mål var det dock – i vart fall innan resultatet av den rättsgenetiska undersökningen presenterades – någon som motsatte sig hävning. I 7 av målen var det den rättsliga fadern som motsatte sig att hans faderskap skulle hävas, i 2 av målen var det en dödsbodeläggare i boet efter den avlidne fadern som motsatte sig hävning och i 9 av målen var det barnet som motsatte sig hävning. I mer än hälften av målen där barnet motsatte sig hävning var barnet vuxet (5 av 9 mål).

Av handlingarna vi har tagit del av framgår att det är vanligt att det redan finns en rättsgenetisk undersökning när talan om hävande av faderskap väcks och att det, i de fall det är tingsrätten som förordnar om en sådan undersökning, ofta är på båda parternas begäran. I ett av målen vägrade dock den rättsliga fadern genomgå en rättsgenetisk undersökning och i ett annat var det modern som inte ville medverka.⁴⁰

Hur dömde tingsrätten?

I de flesta av målen blev utgången att tingsrätten hävde faderskapet. I några mål (9 mål) lämnade tingsrätten talan utan bifall. I alla utom två av de sistnämnda målen var det fadern som hade väckt talan.

I det ena av de två målen där talan lämnades utan bifall och det var barnet som hade väckt talan, ansåg tingsrätten att barnet inte hade

³⁸ Tabellen omfattar inte de mål om hävande av faderskap som har koppling till migration.

³⁹ I tabellen särredovisas inte mål om hävande av faderskap där uppkomsten till faderskapet är okänd eller där faderskapet har fastställts genom dom.

⁴⁰ I båda målen förelade tingsrätten den motsträviga föräldern att medverka i den rättsgenetiska undersökningen vid äventyr av vite. Målen pågick fortfarande vid vår genomgång och det är därför inte känt om det kom att krävas ytterligare tvångsmedel.

gjort sannolikt att den presumerade fadern – som enligt moderns uppgifter aldrig hade befunnit sig i Sverige – inte var barnets far.⁴¹ I det andra målet vidhöll det vuxna barnet sin talan trots att det av den rättsgenetiska undersökningen framgick att faderskapet var korrekt.

I ett av målen där fadern hade väckt talan hävdade fadern att han inte hade samtyckt till de två olika heminseminationer som hade lett till de tre barnens tillkomst. Tingsrätten ansåg dock att båda behandlingarna hade genomförts med faderns samtycke och hans talan lämnades därför utan bifall. I ett annat mål hade fadern, som förde talan om att den faderskapsbekräftelse han hade lämnat skulle förklaras sakna verkan mot honom, fått avslag på sin begäran om rättsgenetisk undersökning och övrig utredning i målet var, enligt tingsrätten, inte sådan att han hade visat att han inte var barnets far. I övriga mål där fadern hade väckt talan vidhöll fadern sin talan trots att det av den rättsgenetiska undersökningen framgick att han var barnets far.

Ett antal mål (25 mål) hade ännu inte avslutats vid vår genomgång. Det var endast i ett försumbart antal mål som någon av parterna valde att överklaga tingsrättens dom.⁴²

Målen om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

Inget av målen i vår genomgång avsåg hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Av tabell 12.5 framgår att det endast kommit in fyra sådana mål under åren 2012–2020. Eftersom vi, som tidigare nämnts, begärde in handlingarna i de målen för att kontrollera att talan avsåg hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken, kan vi dock redogöra för hur dessa mål såg ut.

I tre av de fyra målen var det barnet som väckte talan. Som grund för talan angavs att barnet inte hade tillkommit genom assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård och att det därför, enligt de då gällande reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning, inte funnits förutsättningar för föräldern att bekräfta föräldraskapet. Syftet med talan var i samtliga fall att häva det felaktigt fastställda föräldraskapet för att åstadkomma ett rättsligt korrekt föräldraskap

⁴¹ Målet överklagades till hovrätten som undanröjde tingsrättens dom och återförvisade målet till tingsrätten. Enligt hovrätten hade tingsrätten genom att brista i sin utredningsskyldighet gjort sig skyldig till ett grovt rättegångsfel som kunde antas ha inverkat på målets utgång.

⁴² Vi har gjort bedömningen att det inte är av intresse för vår genomgång att känna till den slutliga utgången i varje mål. Vi har därför inte följt upp de mål som fortfarande var pågående eller de tingsrättsdomar som överklagats.

för samma person. I två av målen var barnet yngre än ett år när talan väcktes. I det tredje målet var barnet två år.

I det fjärde målet om hävande av föräldraskap var det föräldern som väckte talan. Barnet var i det fallet nästan sex år när talan väcktes. Föräldern hade dock inte haft någon kontakt med barnet alls. Som grund för talan angavs att föräldern inte var sambo med modern vid tidpunkten för inseminationen och att föräldern dessutom hade återkallat sitt samtycke vid denna tidpunkt. Tingsrätten hävde föräldraskapet med hänvisning till att föräldrarna inte hade varit sambor vid tidpunkten för den assisterade befruktningen.

12.3.3 Utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör begränsas

Bedömning: Utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör begränsas.

Reglerna om hävande av föräldraskap har kritiserats

Det har i olika sammanhang uttryckts en oro för att reglerna om hävande av föräldraskap inte är förenliga med barnets bästa. Kritiken har framför allt handlat om att hävandereglerne inte är anpassade till de olika sätten att skaffa barn och bli förälder som tillkommit på senare år. Traditionellt har grunderna för hävande av faderskap i huvudsak tagit sikte på situationen att någon annan än den rättsliga fadern genom samlag bidragit till barnets tillkomst. Vid assisterad befruktning med donerade spermier är situationen en annan. Att den som har ansetts som förälder inte har en genetisk koppling till barnet utgör då inte i sig en grund för hävande. I stället kan hävande ske om det visar sig att någon av förutsättningarna för föräldraskapet inte var uppfyllda, t.ex. om barnet har tillkommit genom assisterad befruktning i utlandet med en anonym spermiedonator. Att ett föräldraskap bestäms felaktigt kan vara en följd av okunskap om regelverket eller de faktiska förhållandena. Det kan dock också vara så att ett par, trots att de är medvetna om att det brister i någon av förutsättningarna för föräldraskap, ändå låter det presumeras eller bekräftas. Det finns vidare en farhåga att de nya reglerna om presumtion av föräldraskap, som trädde i kraft

den 1 januari 2022, kan komma att leda till fler felaktiga föräldraskap som senare kan bli föremål för hävning. Enligt RFSL kommer andelen presumerade föräldraskap som riskerar att hävas vara större för samkönade gifta par och andra gifta hbtqi-par som behöver donerade könsceller för att kunna få barn, vilket innebär att barn till sådana par får mindre trygga rättsliga familjeband än barn till olikkönade föräldrar (se prop. 2020/21:176 s. 30).

Det har även tidigare riktats kritik mot regleringen om hävande av faderskap, särskilt eftersom reglerna inte ger utrymme att beakta barnets eventuella behov av att behålla ett befintligt föräldraskap kontra intresset av ett rättsligt faderskap som överensstämmer med det genetiska.⁴³

Det är relativt ovanligt att föräldraskap hävs och det finns inget som i dag tyder på att antalet hävda föräldraskap ökar

Av den statistik Domstolsverket har tagit fram till utredningen framgår att antalet mål i domstol om hävande av faderskap har minskat de senaste tio åren. Vidare framgår att det har kommit in ytterst få mål om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Vår genomgång av mål om hävande av faderskap i tingsrätt visar också att det i en majoritet av målen om hävande av ett presumerat faderskap helt saknas något motstående intresse till önskemålet att faderskapet ska hävas. Det framgår också att det – även i andra typer av mål om hävande av föräldraskap – är vanligt att barnet och föräldern är överens om att föräldraskapet ska hävas. Av de mål som kom in till 26 av Sveriges 48 tingsrätter under 2019 och 2020 var endast ett fåtal tvistiga. Det verkar alltså i dag vara relativt ovanligt att föräldraskap hävs mot barnets eller förälderns vilja. Att en ansökan om att häva ett föräldraskap sällan bestrids är dock inte särskilt förvånande. Som regelverket är utformat finns det – oavsett vad barnet eller föräldern har för inställning – inte något utrymme för domstolen att avstå från att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund. Om det exempelvis av en rättsgenetisk undersökning framgår att föräldraskapet inte är korrekt kan det därför uppfattas som meningslöst att motsätta sig ett hävande med hänvisning till att det inte skulle vara förenligt med barnets bästa.

⁴³ Se bland annat Singer, Anna (2000), *Föräldraskap i rättslig belysning*.

De nya reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning, som bland annat innebär att ett presumerat eller fastställt föräldraskap kan hävas om en anonym spermiedonator har använts vid behandlingen, har varit i kraft en förhållandevis kort tid. Det är därför inte möjligt att dra några säkra slutsatser i frågan om regleringen kan komma att leda till fler hävda föräldraskap. Antalet hävda föräldraskap kan också komma att påverkas av den nya möjligheten att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan som trädde i kraft den 1 januari 2022. Detsamma gäller, som nämnts ovan, för de nya reglerna om presumtion av föräldraskap. Det finns dock i dagsläget inte något som tyder på att antalet hävda föräldraskap ökar.

Även ett litet antal hävda föräldraskap kan motivera en ändring av hävandereglerna

Att det är relativt ovanligt att föräldraskap hävs och än mer sällsynt att barnet och föräldern tvistar i frågan innebär emellertid inte att dagens reglering är ändamålsenlig ur ett barnrättsperspektiv. Reglerna ger exempelvis inte något utrymme att beakta barnets eventuella intresse av att behålla ett befintligt föräldraskap (jfr artikel 3 i barnkonventionen).

Av utredningens genomgång av mål framgår vidare att det i ett mindre antal mål också ifrågasätts om det är till barnets bästa att föräldraskapet hävs. Sådana invändningar förekommer alltså trots att de i dag saknar rättslig relevans. Gemensamt för dessa mål är att det handlar om situationer där hävande frågan uppkommer senare i barnets liv och någon av parterna – antingen barnet eller föräldern – motsätter sig att föräldraskapet hävs. Det är utifrån de handlingar vi har tagit del av svårt att dra några långtgående slutsatser om den relation som barnet har haft med sin rättsliga förälder innan föräldraskapet hävs. Men vi kan konstatera att det i två av målen om hävande av faderskap pågick en vårdnadstvist i domstol mellan föräldrarna när frågan om hävande av faderskapet aktualiserades, vilket tyder på att i vart fall den rättsliga fadern hade ett intresse av en fortsatt relation.⁴⁴

När ett föräldraskap hävs upphör alla juridiska band mellan barnet och den tidigare föräldern. I det enskilda fallet kan detta få allvarliga konsekvenser för de berörda. Även om det är ett relativt

⁴⁴ I det ena målet var barnet 8 år när talan om hävande av faderskap väcktes och i det andra var barnet 11 år.

litet antal föräldraskap som hävs per år, anser vi därför att det är motiverat att överväga en ändring av reglerna om hävande av föräldraskap.

Det finns nackdelar med att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap ...

Möjligheterna att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund har inte alltid varit obegränsade i svensk rätt. Fram till 1977 var den presumerade fadern tvungen att väcka talan inom viss tid för att kunna få en förklaring om att barnet inte hade äktenskaplig börd. Fadern hade inte heller någon talerätt om han efter barnets födelse hade erkänt barnet som sitt. När begränsningen i talerätten slopades angavs i förarbetena att det i regel får anses vara bäst för barnet och övriga inblandade parter att det blir utrett vem som är barnets genetiska far och att det rättsliga faderskapet hävs i de fall det inte stämmer överens med det genetiska. I förarbetena framhölls också att barnet kan ta skada av att, efter en längre tid, få sitt faderskap ifrågasatt men att en tidsgräns för att väcka talan inte i sig hindrar fadern från att ta avstånd från barnet. En förlorad talerätt befarades också skapa en bitterhet hos fadern som går ut över barnet (prop. 1975/76:170 s. 134 och 135).

I dag finns det, som tidigare nämnts, andra grunder för rättsligt föräldraskap än att barnet har tillkommit genom samlag. Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning är det samtycket till en makes eller sambos behandling som är det avgörande för rättsligt föräldraskap, under förutsättning att även övriga villkor för rättsligt föräldraskap är uppfyllda. Även om det är vanligt att den som har lämnat samtycket också är barnets genetiska förälder, är det således inte den genetiska kopplingen som är avgörande för föräldraskapets uppkomst.⁴⁵ Detta innebär dock inte att barnets genetiska ursprung saknar betydelse. Lagstiftaren har uttalat att en utgångspunkt för den föräldraskapsrättsliga regleringen bör vara att den, så långt det är möjligt, utformas på ett sätt som stärker barns rätt till information om sitt genetiska ursprung, dvs. ger barnet rätt att få information om en donators identitet. Reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning har därför utformats på ett sätt som ska uppmuntra ofrivilligt barnlösa att genomföra assisterad befruktning där barnet har en

⁴⁵ Om våra förslag i avsnitt 12.1.4 genomförs kommer den genetiska kopplingen att vara avgörande för rättsligt föräldraskap när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med makens eller sambons egna spermier.

sådan rättighet (se prop. 2017/18:155 s. 52). Att barnet som utgångspunkt har en rätt att få veta vilka hans eller hennes genetiska föräldrar är får också stöd av barnkonventionen (se artiklarna 7 och 8).⁴⁶ Vidare finns det flera studier som visar att det genetiska ursprunget upplevs som viktigt för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller, särskilt under tonårstiden och i vuxenlivet (se avsnitt 10.1).

Om möjligheterna att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund begränsas, kommer vissa föräldraskap som inte uppfyller förutsättningarna för rättsligt föräldraskap att bestå. Det kan t.ex. handla om att barnet har tillkommit genom samlag med någon annan än den rättsliga föräldern eller att spermier från en anonym donator har använts vid den fertilitetsbehandling som resulterat i barnets tillkomst. Det finns också en risk för att en begränsning av utrymmet att häva föräldraskap kan komma att uppmuntra till ett kringgående av regelverket. Det förekommer redan i dag att vuxna medvetet låter ett föräldraskap presumeras eller bekräftas trots att det saknas förutsättningar för rättsligt föräldraskap. Om lagstiftningen medger att sådana föräldraskap består skulle det kunna leda till fler föräldraskap som saknar rättslig grund, vilket i förlängningen kan komma att motverka lagstiftarens intention att barn som tillkommer genom assisterad befruktning ska ha möjlighet att få kunskap om sitt genetiska ursprung.

... men också starka skäl som talar för en begränsning

Betydelsen av ett rättsligt korrekt föräldraskap och risken för ett kringgående av regelverket måste emellertid vägas mot behovet av stabilitet i en befintlig familjerelation och de konsekvenser barnet och övriga inblandade kan drabbas av när ett föräldraskap hävs sent i barnets liv. Det bör också beaktas att reglerna om föräldraskap fyller flera olika syften.

Ett syfte med regelverket, och det historiskt sett primära, är att tillgodose barnets intresse av att få familjetillhörighet, dvs. intresset av att vara någons barn i rättslig mening. Ett annat syfte är, som tidigare nämnts, att ge barnet kännedom om sitt genetiska ursprung. Ett

⁴⁶ Se närmare kapitel 6.

tredje syfte är att ge barnet någon som har ett rättsligt ansvar för barnet, exempelvis vad gäller omsorgen om och försörjningen av barnet.⁴⁷

När ett föräldraskap hävs upphör alla juridiska band mellan barnet och den tidigare föräldern. Barnet kommer alltså inte längre vara den tidigare föräldrarnas barn i rättslig mening och den tidigare föräldern kommer inte att ha något rättsligt ansvar för barnet. Han eller hon är exempelvis inte längre barnets vårdnadshavare, vilket bland annat innebär att barnet inte utan vidare kan bo tillsammans med honom eller henne. Det kan också bli svårt att få ett reglerat umgänge med barnet. I dag är det endast de rättsliga föräldrarna som har en självständig rätt att väcka talan om umgänge.⁴⁸ I värsta fall kan barnet helt förlora kontakten med någon som under lång tid har varit den som stått barnet närmast. Ett hävt föräldraskap innebär också att barnet inte längre har rätt till underhåll eller arv från sin tidigare förälder. För det fall det hävda föräldraskapet inte ersätts med ett nytt, kan barnet hamna i en sämre ekonomisk situation.

Föräldraskap är som utgångspunkt ett livslångt åtagande. Ett huvudsyfte med att begränsa möjligheterna att häva ett föräldraskap är också att skydda det familjeförhållande som kan ha uppkommit mellan barnet och den rättsliga föräldern. Det får i regel anses vara till barnets bästa att en tvist om barnets föräldraskap får en lösning så snart som möjligt efter barnets födelse. Av vår genomgång av tingsrättsdomar framgår att det inte är ovanligt att barnet är äldre när frågan om hävande av barnets föräldraskap aktualiseras. Att någon är rättslig förälder till ett barn innebär i många fall också att personen har varit barnets sociala förälder och tagit faktiskt föräldraansvar för barnet. I många fall när ett föräldraskap hävs, bryts alltså ett befintligt familjeliv upp mellan barnet och den rättsliga föräldern.

Av Europadomstolens praxis framgår att det inte finns någon ovillkorlig rätt för en person att få sitt familjeliv bevarat. Särskilt inte när den rättigheten ska vägas mot någon annans rätt till privat- eller familjeliv (se artikel 8 i konventionen).⁴⁹ Det kan dock ifrågasättas om det är förenligt med konventionen att ett föräldraskap alltid – oavsett omständigheterna i det enskilda fallet – kan hävas när förutsättningar för ett rättsligt föräldraskap saknas. I den genomgång av

⁴⁷ Singer, Anna (2000), *Föräldraskap i rättslig belysning*, s. 381–388.

⁴⁸ Om vårt förslag i avsnitt 14.10 genomförs kommer även en person med vilken barnet har en relation som motsvarar den mellan barn och förälder (särskild umgängesperson) få en självständig rätt att väcka talan om umgänge.

⁴⁹ Se närmare kapitel 7.

Europadomstolens praxis som vi har gjort har vi visserligen inte hittat något avgörande där domstolen har underkänt en sådan ordning. I stället har målen i regel handlat om tidsfrister som tvärtom varit alltför restriktiva mot den som velat häva ett föräldraskap. Det kan emellertid hävdas att domstolen i dessa mål har resonerat på ett sätt som innebär att även den motsatta ordningen kan stå i konflikt med konventionen. Det kan med andra ord vara så att konventionen inte heller tillåter regler som erbjuder alltför generösa möjligheter att häva ett föräldraskap.

Europadomstolen har godtagit rimliga tidsfrister för att väcka en faderskapstalan av det skälet att klarhet och säkerhet i familjerelationer är ett legitimt motstående intresse till ett önskemål att få faderskapsfrågan prövad. Domstolen har genomgående framhållit vikten av att intressena kan vägas mot varandra i det enskilda fallet (jfr bland annat *Grönmark* och *Backlund mot Finland*) och har därför varit kritisk till regler som redan till sin utformning innebär att ett intresse alltid ges företräde framför andra. De svenska reglerna innebär som bekant att den förälder som inte har fött barnet har en obegränsad möjlighet att få sitt föräldraskap hävt om förutsättningarna för föräldraskapet brister. Reglerna ger inte något utrymme att i det enskilda fallet beakta ett eventuellt motstående intresse av att värna tryggheten och stabiliteten i en befintlig familjerelation. Enligt vår uppfattning är det därför tveksamt om reglerna är förenliga med Europakonventionen.

Utrymmet att häva ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör begränsas

Det finns flera argument både för och emot att begränsa utrymmet att häva föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Motargumenten handlar framför allt om betydelsen av ett rättsligt korrekt föräldraskap och risken för att en begränsning kommer att uppmuntra ett kringgående av regelverket, vilket i förlängningen kan påverka barnets möjligheter att få kännedom om sitt genetiska ursprung. Argumenten är viktiga, men de väger enligt vår uppfattning inte lika tungt som skälen för att införa en begränsning. Det får i regel anses vara till barnets bästa att en tvist om barnets föräldraskap avgörs tidigt i hans eller hennes liv. I det enskilda fallet kan nämligen ett hävt föräldraskap få allvarliga konsekvenser för både barnet och de inblandade vuxna. Om föräldraskapet hävs senare i barnets liv innebär det också i

många fall att ett befintligt familjeliv bryts upp. I en sådan situation saknas det i dag helt möjlighet att göra en intresseavvägning i det enskilda fallet. Det är tveksamt om denna ordning är förenlig med våra åtaganden enligt Europakonventionen. Risken för att regelverket kringgås kan också, enligt vår uppfattning, beaktas inom ramen för utformningen av begränsningen. Vår bedömning är därför att det bör införas någon form av begränsning av utrymmet att häva ett föräldraskap.

12.3.4 Begränsningen bör genomföras genom att en förälders rätt att väcka talan inskränks

Bedömning: Grunderna för att häva ett föräldraskap bör inte ändras. Det bör inte heller införas någon begränsning av vilka omständigheter som får läggas till grund för ett hävande eller någon ytterligare begränsning av socialnämndens utredningsskyldighet. I stället bör utrymmet att häva ett föräldraskap begränsas genom att en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap inskränks.

Barnets obegränsade möjlighet att väcka talan om att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund bör behållas.

Grunderna för att häva ett föräldraskap bör inte ändras

Det finns flera olika tänkbara lösningar för att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap. Ett alternativ är att ändra i grunderna för när ett föräldraskap kan hävas.

I dag ska ett presumerat föräldraskap hävas om någon av förutsättningarna för rättsligt föräldraskap saknas. Om barnet har tillkommit genom samlag ska föräldraskapet hävas om det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med någon annan under tiden då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget eller om det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att den som presumerats vara förälder inte är barnets förälder. Föräldraskapet ska också hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tiden då barnet kan ha tillkommit. Om barnet har tillkommit

genom en assisterad befruktning ska föräldraskapet hävas om den som har presumerats vara förälder inte har lämnat sitt samtycke till behandlingen, om han eller hon inte var gift eller sambo med den som har fött barnet vid tidpunkten för behandlingen eller om det är inte sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Om donerade spermier har använts gäller dessutom att föräldraskapet ska hävas om barnet har tillkommit genom en heminsemination,⁵⁰ om behandlingen har genomförts vid en obehörig inrättning utomlands eller om behandlingen har genomförts utomlands och barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Det presumerade föräldraskapet kan antingen hävas genom dom eller genom någon annans bekräftelse av föräldraskapet.

Ett föräldraskap som fastställts genom bekräftelse ska hävas om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är förälder till barnet, dvs. om någon av förutsättningarna för föräldraskap saknas (se ovan om vad som gäller beroende på om barnet har tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning). Ett föräldraskap som har fastställts genom dom kan hävas efter beviljad resning.

Det har i olika sammanhang ifrågasatts om det är rimligt att brister i någon av förutsättningarna för föräldraskap ska vara en tillräcklig grund för att föräldraskapet hävs. Exempelvis har bland annat RFSL framfört att det förhållandet att ett barn har tillkommit genom heminsemination eller assisterad befruktning med anonym donator inte bör utgöra grund för att häva ett föräldraskap. Enligt RFSL bör det rättsliga föräldraskapet inte vara beroende av barnets rätt att få känedom om sitt genetiska ursprung. RFSL framhåller också att det finns en risk för att antalet hävda föräldraskap kommer att öka nu när presumptionen för föräldraskap är könsneutral (se prop. 2020/21:176 s. 30, se även bet. 2020/21:CU16 s. 14 och 15 och där angivna motioner). Det kan även i andra fall än vid föräldraskap som har uppkommit efter en assisterad befruktning ifrågasättas om föräldrarnas val att kringgå regelverket ska medföra att barnets föräldraskap senare kan komma att hävas, t.ex. om båda föräldrarna är införstådda med att den man som presumeras vara far inte är barnets genetiska far men trots detta inte agerar i frågan förrän långt senare.

Hävningsgrunderna kan ändras på två sätt. Antingen genom att brister i en eller flera av förutsättningarna för föräldraskap tas bort som grund för hävande eller genom att det införs krav på något ytter-

⁵⁰ Vid heminsemination ska föräldraskapet fastställas för spermiedonatorn.

ligare, utöver en brist i någon av förutsättningarna för föräldraskap, för att föräldraskapet ska kunna hävas. Vi börjar med att titta närmare på det sistnämnda alternativet.

Vi har redan konstaterat att dagens obegränsade utrymme att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund inte ger domstolen någon möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. I vissa andra familjerättsliga frågor ska domstolen göra sin prövning utifrån barnets bästa. Barnets bästa ska t.ex. vara avgörande i frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § föräldrabalken) och i frågor som rör adoption ska barnets bästa ges störst vikt (4 kap. 1 § föräldrabalken). Om en motsvarande bedömningsgrund införs för frågor om hävande av föräldraskap skulle det ge domstolen en möjlighet att göra intresseavvägningar i det enskilda fallet. En tydlig fördel med en sådan ordning är att barnets intresse av att behålla en befintlig familjerelation kan beaktas vid bedömningen av om föräldraskapet bör hävas.

Även om det finns fördelar med att kunna beakta barnets bästa anser vi dock att nackdelarna med en sådan lösning överväger. Föräldraskap är ett statusförhållande och det är därför viktigt att den föräldraskapsrättsliga regleringen är både förutsebar och rättssäker. Det kan befaras att en individuell bedömning utifrån barnets bästa riskerar att leda till en mer komplicerad och framför allt mindre förutsebar ordning. Inom ramen för prövningen kommer det t.ex. att finnas ett behov av att bedöma den relation som barnet har till den rättsliga förälder vars föräldraskap ifrågasätts. Det kan även finnas ett behov av en förhandsbedömning av frågan om huruvida det rättsliga föräldraskapet kan komma att ersättas av ett nytt och i så fall vilken relation barnet har eller kan tänkas få till den nya rättsliga föräldern. Det kan vidare krävas att domstolen bedömer både den rättsliga föräldrarnas och den eventuella nya föräldrarnas förmåga att tillgodose dels barnets behov av omvårdnad och trygghet, dels barnets ekonomiska behov. För att domstolen ska ha ett tillräckligt beslutsunderlag kommer det också att krävas att frågan utreds närmare, antingen av domstolen själv eller genom bistånd av socialnämnden.

Bedömningen av barnets bästa är inte heller statisk, utan vad som är bäst för barnet kan förändras över tid. Om barnets föräldraskap inte hävs i en första process kan den som inte har fått sin vilja igenom återkomma med påståendet att förhållandena har ändrats på ett sådant sätt att det numera är i barnets intresse att bedöma saken annorlunda

än vad domstolen gjorde första gången. Det lär i regel vara tillräckligt med ett påstående om att det har tillkommit omständigheter efter den tidigare processen (*factum superveniens*) för att frågan om hävande av barnets föräldraskap ska prövas på nytt.⁵¹ Det finns alltså en risk för att en prövning utifrån barnets bästa kan komma att utsätta barnet för återkommande domstolsprocesser. Upprepade processer i domstol anses i allmänhet vara till stor skada för barnet. Att frågan om hävande av föräldraskap kan komma att prövas flera gånger under barnets liv kan också påverka uppfattningen av föräldraskap som ett livslångt åtagande.

Sammantaget bedömer vi att barnets intressen och rättigheter bättre tillgodoses på annat sätt än genom en reglering som innebär att barnets bästa ska utgöra en del av bedömningen av om ett föräldraskap bör hävas.

Grunderna för att häva ett föräldraskap kan, som nämns ovan, också ändras genom att brister i en eller flera av förutsättningarna för föräldraskap tas bort som grund för hävande. De hävningsgrunder som ofta framhålls som problematiska i detta sammanhang är brister i förutsättningarna för föräldraskap vid assisterad befruktning och då särskilt kraven på att en behandling med donerade spermier har utförts vid en behörig inrättning och att barnet har rätt till kunskap om sitt genetiska ursprung. Om t.ex. kravet på att barnet ska ha rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren slopas som grund för hävande kommer föräldraskapet för barn som har tillkommit genom en sådan behandling inte senare att kunna hävas på den grunden. Däremot kommer det att vara möjligt att häva föräldraskapet om det brister i någon annan av förutsättningarna för föräldraskap, exempelvis om den rättsliga föräldern inte har samtyckt till behandlingen.

I dag finns det en överensstämmelse mellan förutsättningarna för rättsligt föräldraskap och grunderna för hävande av föräldraskap. En fråga vi måste ta ställning till är därför hur regelverket påverkas om det inte längre finns en sådan samstämmighet.

Som vi har nämnt tidigare skiljer sig förfarandet för rättsligt föräldraskap åt beroende på om den som har fött barnet är gift eller inte vid barnets födelse. Även om förutsättningarna för föräldraskap är desamma, kan utfallet vid en brist i någon av förutsättningarna bli olika beroende på om föräldraskapet presumeras eller om det måste fastställas. När den som har fött barnet är gift, presumeras maken som

⁵¹ Ekelöf, Per Olof m.fl. (2018), *Rättegång. Tredje häftet*, s. 170.

barnets förälder oavsett om det finns förutsättningar för föräldraskap eller inte och oberoende av de inblandade vuxnas åsikter i frågan. När den som har fött barnet är ogift, etableras inte föräldraskapet för barnets andra förälder per automatik. Föräldraskapet måste i stället fastställas genom bekräftelse eller dom och samtliga förutsättningar för föräldraskap ska då vara uppfyllda. Om t.ex. kravet på att barnet ska ha rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn tas bort som grund för hävande får det följande konsekvenser beroende på om den som har fött barnet är gift eller inte.

Om barnet har tillkommit genom en behandling med spermier från en anonym donator och paret som har genomgått behandlingen är gifta med varandra, kommer den i paret som inte har fött barnet att bli rättslig förälder till barnet till följd av föräldraskapspresumtionen. Det presumerade föräldraskapet kommer inte att kunna hävas. Om paret som har genomgått behandlingen däremot är sambor, måste föräldraskapet fastställas. En föräldraskapsbekräftelse kan lämnas antingen digitalt eller hos socialnämnden. Om bekräftelsen lämnas digitalt är det inte någon myndighet som kontrollerar att förutsättningarna för föräldraskap är uppfyllda. Föräldrarna måste dock bekräfta att barnet har tillkommit genom en behandling som ger barnet en möjlighet till kunskap om sitt genetiska ursprung. Det kan givetvis inte uteslutas att ett föräldraskap bekräftas trots att förutsättningarna för föräldraskap inte är uppfyllda. Det får dock antas att det i de flesta fall inte kommer att fastställas något föräldraskap för den av samborna som inte har fött barnet när en anonym spermiedonator har använts vid behandlingen. Sambon får i stället genomföra en styvbarnsadoption för att bli rättslig förälder.

Det finns redan i dag kritik mot att föräldrarnas civilstånd styr hur man blir förälder, genom presumtion eller fastställelse. Om grunderna för att häva ett föräldraskap inte längre överensstämmer med förutsättningarna att bli förälder, kommer skillnaderna för barn till gifta respektive ogifta föräldrar att bli ännu större. I princip kommer äktenskapet att upphöjas till en självständig grund för rättsligt föräldraskap. Det är, enligt vår uppfattning, inte rimligt att barn ska ha olika rätt att behålla en rättslig förälder beroende av om barnet har fötts av en gift eller ogift förälder. Om reglerna om hävande av föräldraskap ska ha barnet bästa i fokus bör tvärtom utgångspunkten vara att utrymmet att häva ett föräldraskap är detsamma oavsett vilket civilstånd föräldrarna har när barnet föds.

Forskningen visar att kunskap om genetiskt ursprung är viktigt för många barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller. Samtidigt finns det på flera håll i världen möjlighet att genomgå assisterad befruktning med könsceller från en anonym donator. Som tidigare redovisats har reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning därför utformats i syfte att uppmuntra ofrivilligt barnlösa att genomföra assisterad befruktning där barnet har en rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Om spermier från en anonym donator har använts vid behandlingen kan den i paret som inte har fött barnet fortfarande bli rättslig förälder till barnet, men det krävs en styvbarnsadoption för att föräldraskapet inte senare ska kunna ifrågasättas. Om det förhållandet att spermier från en anonym donator har använts vid behandlingen avskaffas som hävningsgrund kommer incitamentet – att bli rättslig förälder till ett barn utan krav på styvbarnsadoption – helt, eller i vart fall delvis, förlora sin betydelse. Risken är också att det skapar en osäkerhet kring lagstiftarens intentioner med lagstiftningen och i förlängningen resulterar i att fler väljer bort behandlingar som ger barnet en rätt till kunskap om sitt genetiska ursprung.

Kärnan i kritiken av möjligheterna att häva ett föräldraskap som har etablerats efter en assisterad befruktning är att det inte är en, ur barnets perspektiv, bra lösning att knyta barnets rätt till kändedom om sitt genetiska ursprung till det rättsliga föräldraskapet (se bland annat bet. 2020/21:CU16 s. 14 och 15 och där angivna motioner). Enligt vår uppfattning bör dock eventuella brister i reglerna om att bli rättslig förälder till ett barn i första hand lösas genom att ändra i reglerna för rättsligt föräldraskap, inte genom att ändra i hävningsgrunderna. Det ligger inte i vårt uppdrag att se över förutsättningarna för rättsligt föräldraskap. Det förtjänar dock ändå att i detta sammanhang framhållas att gällande rätt inte innebär att den som inte har följt regelverket är förhindrad att bli rättslig förälder. Ett rättsligt föräldraskap kan i dessa fall uppnås genom styvbarnsadoption.⁵² Det centrala sett ur barnets perspektiv – att få en rättslig förälder – är alltså tillgodosett. En annan sak är att det är viktigt att vuxna har tillgång till infor-

⁵² En styvbarnsadoption ska beviljas, om den är lämplig. När adoptionen avser ett barn är det barnets bästa som ska ges störst vikt. I avsnitt 13.3 föreslår vi att möjligheten att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption inte bara ska gälla för makar och sambor utan också för tidigare makar eller sambor. Förslaget innebär att en styvbarnsadoption kommer att kunna beviljas även om paret har hunnit separera vid tidpunkten för adoptionsansökan. Om det finns synnerliga skäl kan en styvbarnsadoption beviljas trots att den vars barnansökan om styvbarnsadoption avser inte samtycker till adoptionen.

mation om regelverket. Regeringen gav i november 2021 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd har i uppdrag att ta fram och sprida information om de föräldraskapsrättsliga reglerna.⁵³ Uppdraget redovisades den 1 februari 2022.⁵⁴ Vi kan också konstatera att de nya reglerna om föräldraskap vid assisterad befruktning har varit i kraft en förhållandevis kort tid och att vi i nuläget inte vet om reglerna har fått den handlingsdirigerande effekt som regeringen hoppades att uppnå.

Sammantaget är det vår bedömning att grunderna för att häva ett föräldraskap inte bör ändras. Som vi kommer att återkomma till nedan finns det, enligt vår uppfattning, andra, bättre sätt att tillgodose barnets intressen i dessa situationer.

Det bör inte införas någon begränsning av vilka omständigheter som får läggas till grund för ett hävande

Ett annat alternativ för att inskränka möjligheterna att häva ett föräldraskap är att begränsa vilka omständigheter som får läggas till grund för ett hävande. Grunderna för att häva ett föräldraskap kommer med detta alternativ att överensstämma med förutsättningarna för rättsligt föräldraskap. I vissa situationer kommer dock en viss omständighet inte att kunna läggas till grund för eller åberopas som grund för hävande. Detta är framför allt ett gångbart alternativ i situationen där en av eller båda föräldrarna redan från barnets födelse känt till den bristande förutsättningen för rättsligt föräldraskap. Det kan t.ex. handla om att föräldrarna är medvetna om att den som har fött barnet har haft samlag med någon annan och att denne är barnets genetiska far, men ändå låter föräldraskapet presumeras eller bekräftas. Det kan också handla om att barnet har tillkommit genom en heminsemination eller genom en assisterad befruktning i utlandet med spermier från en anonym donator, vilket föräldrarna har varit införstådda med.

En nackdel med det här alternativet är att domstolen riskerar att få en omfattande initial prövning, som kan komma att kräva bland annat muntlig bevisning, för att över huvud taget kunna avgöra om omständigheten ska få åberopas av föräldern eller inte. I vissa fall kan

⁵³ Regeringsbeslut den 3 november 2021 i Ju2021/03807.

⁵⁴ Informationen finns bland annat publicerad på myndighetens webbplats, se <https://mfof.se/faderskap-och-foraldraskap/digital.html> och <https://mfof.se/faderskap-och-foraldraskap/foraldraskapspresumtion.html> (hämtad 2022-04-05).

den inledande prövningen bli så omfattande att domstolen i realiteten har prövat målet i sak. Processekonomiskt är det en tveksam lösning.

Vi har vid vår genomgång av mål om hävande av faderskap också uppmärksammat att den som vill att faderskapet ska hävas ofta är relativt utförlig i sin beskrivning av omständigheterna kring barnets tillkomst. Om omständigheter som en förälder känt till sedan barnets födelse inte ska få läggas till grund för hävande, kan detta komma att förändras vilket i förlängningen kan försvåra domstolens prövning.

Utifrån barnets perspektiv har det vidare ingen eller liten betydelse när en förälder fick kännedom om den bristande förutsättningen för föräldraskap. Ur ett barnperspektiv måste det i stället vara avgörande när i barnets liv som frågan aktualiseras och om barnet då har en befintlig familjerelation till föräldern. Om frågan om hävande av barnets föräldraskap uppkommer sent under barnets uppväxt och barnet har en befintlig familjerelation till den rättsliga föräldern blir de negativa konsekvenserna för barnet i regel betydligt större än om frågan väcks i ett tidigt skede. Enligt vår uppfattning kan en reglering som bygger på att en viss omständighet får eller inte får återopas utifrån föräldrarnas kunskap om omständigheterna kring barnets tillkomst därför inte anses ha barnets bästa i fokus (jfr artikel 3 i barnkonventionen). I de fall föräldern får kännedom om den bristande förutsättningen sent i barnets liv kommer den inte heller att vara tillräcklig för att tillgodose barnets intressen av att behålla en befintlig familjerelation.

Slutligen finns det också en risk för att en sådan ordning – att föräldraskapet aldrig kan hävas om den bristande förutsättningen var känd för föräldrarna från barnets födelse – uppmuntrar ett kringgående av reglerna om rättsligt föräldraskap. Vår bedömning är därför att det inte bör införas någon begränsning av vilka omständigheter som får läggas till grund för ett hävande.

Det bör inte införas någon ytterligare begränsning av socialnämndens utredningsskyldighet

Ytterligare en tänkbar lösning för att inskränka utrymmet att häva ett föräldraskap är att införa någon form av begränsning av socialnämndens utredningsskyldighet.

Socialnämnden är som utgångspunkt bara skyldig att utreda föräldraskap när barnet saknar en andra rättslig förälder. I de fall barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning av en ensamstående

kvinnor eller redan har en förälder utöver den förälder som har fött barnet, har socialnämnden i regel inte någon utredningsskyldighet. Det finns dock ett undantag. Socialnämnden ska inleda en föräldraskapsutredning när det redan finns en rättslig förälder till följd av föräldraskapspresumtionen om den presumerade föräldern eller någon av barnets vårdnadshavare, i regel den förälder som har fött barnet, ifrågasätter föräldraskapet och det är lämpligt att inleda en utredning. Socialnämndens utredningsskyldighet är alltså redan mycket begränsad när barnet har två rättsliga föräldrar. Enligt vår bedömning bör det inte införas ytterligare begränsningar.

En förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap bör begränsas

En beprövad ordning för att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap är att införa någon form av inskränkning av en förälders talerätt. Sådana regler finns i dag i några av våra nordiska grannländer och fanns också i svensk rätt för presumerade faderskap fram till 1977.

Frågan om hävande av föräldraskap innefattar flera olika, och ibland motstridiga, intressen. I den ena vågskålen finns betydelsen av ett rättsligt korrekt föräldraskap och risken för att en begränsning kommer att uppmuntra till ett kringgående av regelverket. I den andra finns barnets intresse av att behålla en befintlig familjerelation, de allvarliga konsekvenser som kan drabba barnet eller föräldern om föräldraskapet hävs senare i barnets liv och våra åtaganden enligt Europakonventionen som kräver att en intresseavvägning kan göras i det enskilda fallet.

Fördelen med att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap genom att inskränka talerätten är att det ger stora möjligheter för lagstiftaren att göra en avvägning mellan olika intressen. Möjligheterna till hävning kan begränsas mer eller mindre beroende på hur inskränkningen av talerätten utformas. Exempelvis ska enligt dansk rätt en talan om hävande av föräldraskap väckas inom sex månader från barnets födelse. I Finland är tidsfristen generösare. Talan ska väckas inom två år från barnets födelse för presumerade föräldraskap och inom två år från fastställelsen om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse. Norge har tidigare haft en tidsfrist som är knuten till kännedom om

uppgifter som tyder på att någon annan än den rättsliga föräldern kan vara förälder till barnet.⁵⁵

Vi har i avsnitt 12.3.3 kommit fram till att utrymmet att häva ett föräldraskap bör begränsas. Vår bedömning är att de olika intressen som bör beaktas vid utformningen av en sådan begränsning bäst kan balanseras genom att inskränka en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Vi återkommer i avsnitt 12.3.6 till hur en sådan inskränkning bäst bör utformas.

Barnets obegränsade möjlighet att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund bör behållas

Av vår genomgång av mål i tingsrätt om hävande av faderskap framgår att det i drygt 70 procent av målen är barnet som väcker talan om hävande av faderskap. En begränsning i tiden av föräldrarnas talerätt kommer alltså i de flesta fall inte att påverka utgången i hävande-frågan. Av genomgången har vi också kunnat utläsa att det i fråga om underåriga barn regelmässigt är moderns önskemål som är styrande för barnets beslut att väcka talan. I vissa fall har modern, i egenskap av förmyndare och ensam vårdnadshavare för barnet, möjlighet att själv föra barnets talan. I andra fall kan man se eller ana att det är modern som initierar frågan om hävande, även om det är en för barnet förordnad god man som fullföljer processen. Det finns därför anledning att också överväga en begränsning av barnets talerätt.

Av Europadomstolens praxis framgår att det inte finns något hinder mot att ha en begränsning av barnets talerätt. En sådan måste dock, liksom en begränsning av en förälders talerätt, ge domstolen en möjlighet att göra en bedömning i det enskilda fallet. Enligt vår uppfattning bör det också krävas starka skäl för att begränsa ett barns rätt att föra talan om det egna föräldraskapet.

Frågan om vem som är ens förälder är starkt sammankopplad med den egna identiteten. Vi har vid vår genomgång av mål hittat flera exempel på vuxna barn som har fört talan om hävande av faderskap. Det är alltså tydligt att det för individen kan vara oerhört viktigt att föräldraskapet blir rättsligt korrekt. Detta gäller också i fall där samtliga inblandade vuxna – både den vars faderskap ska hävas och den genetiska fadern – är avlidna. Ett barn har vidare, till skillnad från en

⁵⁵ I betänkandet Ny barnelov (NOU 2020:14) föreslås att tidsfristen ska återinföras.

förälder, aldrig möjlighet att påverka omständigheterna kring sin tillkomst och föräldraskapets uppkomst. När ett barn ställs inför situationen att ett föräldraskap kan hävas är detta alltid ett resultat av vuxnas agerande. Det är mot den bakgrunden rimligt att barnets egen avvägning mellan intresset av ett rättsligt korrekt föräldraskap (rätten till privatliv) och behovet av att bevara en befintlig familjerelation (rätten till familjeliv) respekteras, även om den skulle ske på bekostnad av en förälders önskemål. Vi anser därför att barnets obegränsade möjlighet att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund bör behållas. Vi återkommer i avsnitt 12.3.8 till frågan om hur man på annat sätt kan säkerställa att en förälder inte missbrukar barnets obegränsade talerätt.

12.3.5 Barnet och båda föräldrarna ska ha rätt att väcka talan

Förslag: En talan om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet ska få väckas av barnet och båda föräldrarna.

Barnet ska väcka talan mot den av föräldrarna som inte har fött barnet. En förälder som inte har fött barnet ska väcka talan mot barnet. En förälder som har fött barnet ska väcka talan mot barnet och den andra föräldern.

Om barnet eller den av föräldrarna som inte har fött barnet har avlidit, ska talan även fortsättningsvis väckas mot den avlidnes arvingar. Om en avliden förälder förutom make efterlämnar s.k. efterarvingar, ska talan, när det gäller dem, även fortsättningsvis riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten när talan väcks.

De särskilda forumreglerna för mål om hävande av föräldraskap ska också gälla för en talan om hävande av ett bekräftat föräldraskap på annan grund än att bekräftelsen inte överensstämmer med förutsättningarna för rättsligt föräldraskap.

När en förälder som har fött barnet inte är part i målet bör föräldern höras, om det kan ske.

Det ska införas regler i lag om vem som har rätt att väcka talan om hävande av ett bekräftat föräldraskap

Föräldrabalkens regler om talerätt i mål om hävande av föräldraskap gäller i dag endast föräldraskap som följer av föräldraskapspresumtionen. Enligt dessa är det barnet och den som har presumerats vara förälder som har rätt att väcka talan.⁵⁶ Det finns alltså inte några lagfästa regler om vem som har rätt att väcka talan om hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse. Av rättspraxis framgår dock att det är barnet och den som har lämnat bekräftelsen som får föra talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den (rättsfallen NJA 1984 s. 319 och RH 1997:21).

Det är viktigt att reglerna om rättegången i mål om föräldraskap är tydliga. För att domstolen ska kunna avgöra om en talan ska tas upp till prövning eller inte måste domstolen ta ställning till om den som har väckt talan har talerätt. Det är därför rimligt att reglerna om talerätt är lagfästa i föräldrabalken. Vi föreslår därför att det ska införas regler i lag om vem som har rätt att väcka talan om hävande av ett bekräftat föräldraskap.

Liksom i dag bör barnet och den förälder som inte har fött barnet ha talerätt. Det finns dock anledning att överväga om rätten att väcka talan om hävande av föräldraskap också bör utsträckas till den förälder som har fött barnet.

Den förälder som har fött barnet ska ha rätt att väcka talan om hävande av föräldraskapet för barnets andra förälder ...

I dag har den förälder som har fött barnet inte någon rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap för barnets andra förälder. Där emot kan föräldern, om barnet är underårigt och föräldern är ensam förmyndare för barnet, i regel föra barnets talan. Om båda föräldrarna är vårdnadshavare och förmyndare för barnet, måste dock barnets talan föras av en god man.

Att den förälder som har fött barnet inte har någon självständig talerätt och inte heller är motpart i målet innebär emellertid inte att föräldern har en passiv roll. Tvärtom visar vår genomgång av mål i tingsrätt om hävande av faderskap att modern ofta är den som initierar frågan om hävande. De flesta av målen i vår genomgång avsåg

⁵⁶ Arvingars talerätt behandlas i avsnitt 12.3.7.

hävande av ett presumerat faderskap. Det var därför vanligare att en god man förde barnets talan än att modern gjorde detta i egenskap av ensam förmyndare för barnet. I de fall barnets talan fördes av en god man framgick det dock relativt ofta av handlingarna i målet att frågan om hävande av faderskap hade initierats av modern och inte av exempelvis socialnämnden eller barnet självt.

De flesta av barnen i vår genomgång – drygt 87 procent – var 12 år eller yngre när talan om hävande av barnets faderskap väcktes, dvs. i en ålder när man inte kan föra sin egen talan. Det ligger därför nära till hands att anta att det i regel var modern som låg bakom barnets talan om hävande av faderskap. Frågan är dock om det är en – ur barnets perspektiv – lämplig ordning att den förälder som har fött barnet enkelt kan initiera en talan om hävande av föräldraskap i barnets namn genom att antingen själv föra barnets talan eller se till att en god man förordnas att föra barnets talan.

Nuvarande regler om talerätt är mer än 100 år gamla. Det framgår inte av förarbetena varför lagstiftaren valde att begränsa talerätten till barnet och den förälder vars föräldraskap talan avser. Det kan dock antas att det bakomliggande skälet är att det främst är dessa som berörs av de rättsliga konsekvenserna av ett hävt föräldraskap. Även den förälder som har fött barnet kan dock påverkas. Om barnets föräldraskap hävs blir den förälder som har fött barnet t.ex. barnets enda vårdnadshavare och ensam underhållsskyldig för barnet. Föräldern berörs alltså i en sådan omfattning att det skulle kunna motivera en talerätt, i vart fall när barnet fortfarande är underårigt. Vi kan också konstatera att samtliga av våra nordiska grannländer erkänner det intresse som den förälder som har fött barnet har i en fråga om hävande av föräldraskap genom att ge föräldern en egen rätt att väcka talan.

En självständig talerätt för den förälder som har fött barnet kan också skapa förutsättningar för att renodla och stärka barnets talerätt. Vi har i avsnitt 12.3.4 kommit fram till att barnets obegränsade rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap bör behållas. Det är angeläget att barnets talerätt inte missbrukas av en förälder i strid med barnets intressen. Enligt vår uppfattning bör ett barn som utgångspunkt själv få bestämma om en talan om hävande av föräldraskap ska väckas i hans eller hennes namn. Den möjligheten har inte barnet i dag, eftersom den förälder som har fött barnet alltid kan initiera en sådan process genom att se till att en god man förordnas att föra barnets talan.

Vi kan vidare inte se några direkta nackdelar med att talerätten i mål om hävande av föräldraskap utsträcks till den förälder som har fött barnet. Med hänsyn till att det i regel är den föräldern som ligger bakom barnets talan är det vår bedömning att en sådan ordning inte kommer att leda till ett ökat antal domstolsprocesser. En talerätt för den förälder som har fött barnet innebär inte heller i sig att målet blir mer komplicerat att handlägga och avgöra.

Vi kan också konstatera att det av vår genomgång av mål om hävande av faderskap framgår att en överväldigande majoritet av alla mål i domstol avser hävande av ett presumerat faderskap för en man som aldrig har befunnit sig i Sverige. Som vi återkommer till i avsnitt 12.3.8 bör barnets rätt att väcka talan som utgångspunkt vara förbehållen barnet. Det blir därför också en praktisk nödvändighet att den förälder som har fött barnet får en egen talerätt. Om barnet självt ska behöva väcka talan i en sådan situation, kan detta komma att leda till både praktiska besvär och onödiga kostnader.

Vi föreslår därför att den förälder som har fött barnet ska få en självständig, men begränsad, rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Vi återkommer i avsnitt 12.3.6 till hur föräldrarnas talerätt ska begränsas och i avsnitt 12.3.8 till vem som ska föra barnets talan.

... men bör inte vara motpart i ett sådant mål

Den som i dag har talerätt i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet – barnet och den förälder som inte har fött barnet – får alltid ett motpartsförhållande till den som har väckt talan. Det är dock inte givet att detsamma ska gälla för en förälder som har fött barnet. Den förälder som har fött barnet har visserligen i allmänhet ett eget intresse i hävande frågan, men påverkas inte på samma sätt direkt av de rättsliga konsekvenserna när ett föräldraskap hävs. Som vi har nämnt tidigare kan den förälder som har fött barnet påverkas genom att föräldern blir barnets enda vårdnadshavare och ensam får ansvara för barnets underhåll. Föräldrarnas rättsliga status som förälder kommer dock inte att förändras. Om barnet är myndigt när talan om hävande av föräldraskap väcks kommer föräldern vidare i allmänhet inte att drabbas av några juridiska konsekvenser. Föräldern har – till skillnad från övriga taleberättigade – därför

inte behov av att som motpart kunna åberopa egen bevisning i målet eller överklaga domstolens beslut.

Det finns också en risk för att domstolsprocessen tar längre tid än nödvändigt om den förälder som har fött barnet ska vara motpart i målet. En motpart måste nämligen alltid få del av stämningsansökan. Om den förälder som har fött barnet är utvandrad eller av annat skäl svår att delge, kan det medföra att domstolens handläggning fördröjs.

Det som den förälder som har fött barnet i regel kan bidra med i ett mål om hävande av föräldraskap är viktig information om barnets tillkomst. Föräldern behöver dock inte vara motpart i målet för att kunna lämna sådan information.

Sammantaget är det vår bedömning att den förälder som har fött barnet inte bör vara motpart i mål om hävande av föräldraskap. Att den föräldern inte är motpart innebär att barnet ska rikta sin talan mot den av föräldrarna som inte har fött barnet. En förälder som inte har fött barnet ska rikta sin talan mot barnet. Om det är föräldern som har fött barnet som väcker talan, ska föräldern väcka talan mot både barnet och den andra föräldern.

Om barnet eller den av föräldrarna som inte har fött barnet har avlidit, ska i dag talan i stället väckas mot hans eller hennes arvingar. Om en avliden förälder förutom make efterlämnar s.k. efterarvingar, ska talan, när det gäller dem, riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten när talan väcks. Detta bör gälla även fortsättningsvis.

En förälder som har fött barnet kan, som vi nämner ovan, ofta bidra med viktig information om barnets tillkomst. Enligt nu gällande regler ska den förälder som har fött barnet höras i målet, om det kan ske. Detta bör gälla även fortsättningsvis när föräldern inte hörs redan i egenskap av att vara part i målet.

Behörig domstol

En talan om hävande av föräldraskap får i dag väckas vid domstolen i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den domstol som har rätt att handlägga tvister om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt. De särskilda forumreglerna gäller i dag inte talan om hävande av ett bekräftat föräldraskap på annan grund än att det saknas förutsättningar för rättsligt föräldraskap (se prop. 1984/85:124

s. 71). Enligt vår uppfattning bör detta ändras. Även om grunden är en annan avser prövningen fortfarande barnets föräldraskap. Det är därför rimligt att talan får väckas vid domstolen i den ort där barnet har sin hemvist. Vi noterar också att forumregeln är fakultativ och att det därför finns möjlighet att väcka talan även vid annat forum.

12.3.6 En förälders rätt att väcka talan ska inskränkas genom att det införs en tidsfrist för talans väckande

Förslag: En förälder ska väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap inom tre år från barnets födelse. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse, ska en förälder väcka talan inom tre år från det att bekräftelsen lämnades. Om det finns synnerliga skäl ska dock en förälders talan få prövas även om den har väckts efter tidsfristens utgång.

Bedömning: En förälder som efter barnets födelse erkänt barnet som sitt bör inte vara förhindrad att väcka talan om hävande av föräldraskap.

Det bör även fortsättningsvis finnas möjlighet att, utan begränsning i tiden, häva ett presumerat föräldraskap genom någon annans bekräftelse av föräldraskapet.

Bör en förälder vara förhindrad att väcka talan i vissa situationer?

Vi har i avsnitt 12.3.4 kommit fram till att utrymmet att häva ett föräldraskap bör begränsas genom att inskränka en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Vi återkommer nu till hur en sådan inskränkning bäst bör utformas.

Ett sätt att inskränka talerätten är att införa regler som innebär att en förälder i vissa situationer är förhindrad att väcka talan. I svensk rätt fanns det fram till 1977 flera begränsningar av utrymmet att häva ett presumerat faderskap. Bland annat hade fadern inte längre någon talerätt om han efter barnets födelse erkänt barnet som sitt. En liknande inskränkning av en förälders talerätt finns i dag i Finland. Enligt finsk rätt har båda föräldrarna talerätt och begränsningen omfattar därför både fadern och modern. Om fadern efter barnets födelse

skriftligen meddelat att barnet är hans, har han inte längre rätt att väcka talan. Detsamma gäller för modern om hon skriftligen har godkänt meddelandet.

Problemet med en ordning som innebär att en förälder i princip avsäger sig rätten att väcka talan om hävande av ett föräldraskap som saknar rättslig grund genom att efter barnets födelse erkänna eller på något annat sätt meddela att barnet är hans eller hennes, är att den undergräver en av grunderna för rättsligt föräldraskap. Genetiskt ursprung är viktigt för många barn och reglerna om föräldraskap har därför som utgångspunkt att rättsligt föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet bör förutsätta att barnet har rätt till kunskap om sitt genetiska ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen). Om barnet har tillkommit genom samlag handlar det om att det rättsliga föräldraskapet ska överensstämja med det genetiska. Om barnet har tillkommit genom assisterad befruktning handlar det i regel om att behandlingen ska ha genomgått på ett sådant sätt att barnet har rätt till information om spermiedonatorn. Om det brister i någon av förutsättningarna är föräldern hänvisad till styvbarnsadoption för att åstadkomma ett rättsligt korrekt föräldraskap. Enligt vår uppfattning finns det en uppenbar risk att lagstiftarens incitament – att bli rättslig förälder till ett barn utan krav på styvbarnsadoption – kommer att förlora i betydelse om det blir alltför enkelt att i efterhand läka en bristande förutsättning för föräldraskap. I förlängningen kan detta komma att resultera i att fler väljer att skaffa barn på sätt som inte ger barnet en rätt till kunskap om sitt genetiska ursprung, t.ex. genom att genomgå en assisterad befruktning i utlandet med en anonym spermiedonator.

Ett annat problem är att domstolsprocessen riskerar att bli framtung. Om det inte är fråga om ett skriftligt erkännande av barnet, kan domstolen komma att behöva göra en omfattande initial prövning, innefattande bland annat muntlig bevisning, för att kunna ta ställning till om talan ska avvisas eller inte. Sammantaget är det vår bedömning att möjligheten att häva ett föräldraskap inte bör begränsas genom att en förälder i vissa situationer förlorar sin talerätt.

En förälder ska väcka talan inom en viss tid från barnets födelse eller, om föräldraskapet fastställts genom bekräftelse, från det att bekräftelsen lämnades

Ett annat sätt att inskränka möjligheterna att häva ett föräldraskap är att införa någon form av tidsfrist för talans väckande. En allmän fördel med att begränsa utrymmet att häva ett föräldraskap genom en tidsfrist för talerätten är att det finns en relativt stor möjlighet att balansera olika intressen mot varandra, bland annat genom valet av hur tidsfristen ska utformas och hur lång den ska vara. Att ha en frist för när en talan om föräldraskap senast ska väckas är också ett beprövat alternativ. Vi har tidigare haft en sådan ordning i svensk rätt och i dag förekommer den på flera håll i världen, bland annat i några av våra nordiska grannländer.

När det gäller valet av hur tidsfristen bör utformas är ett alternativ att den knyts till kännedomen om en viss omständighet, t.ex. kännedom om uppgifter som tyder på att någon annan än den som är barnets rättsliga förälder kan vara förälder till barnet (jfr den tidsfrist som tidigare fanns i norsk rätt och som nu föreslås ska återinföras). Ett annat alternativ är att knyta tidsfristen till barnets födelse, om det är fråga om ett presumerat föräldraskap, eller tidpunkten för föräldraskapets fastställande, om det är fråga om ett bekräftat föräldraskap (jfr den nu gällande tidsfristen i finsk rätt). Det finns fördelar och nackdelar med båda alternativen.

En fördel med att knyta tidsfristen till kännedomen om att någon annan kan vara barnets förälder, antingen på grund av att barnet har tillkommit genom samlag med någon annan än den rättsliga föräldern eller genom en assisterad befruktning som inte uppfyller förutsättningarna för rättsligt föräldraskap, är att avvägningen mellan barnets intresse av att behålla en befintlig familjrelation och föräldrarnas intresse av att häva ett föräldraskap som saknar rättslig grund görs inom ramen för tidsfristen. Europadomstolen har i flera avgöranden framhållit att en tidsfrist för att väcka talan om hävande av föräldraskap måste bygga på en rimlig avvägning mellan intresset av rättssäkerhet och trygghet i familjrelationer och den rättsliga föräldrarnas intresse att få föräldraskapet hävt (se bland annat *Tavli mot Turkiet* och *Mizzi mot Malta*).

En nackdel med en sådan ordning är emellertid att domstolen kan behöva göra en relativt omfattande initial prövning för att kunna avgöra om målet ska tas upp till prövning eller inte. Bland annat kan det

komma att krävas muntlig bevisning. Processekonomiskt är det därför en mindre bra lösning. Vi har vid vår genomgång av mål om hävande av faderskap också noterat att den som vill att faderskapet ska hävas ofta är relativt utförlig i sin beskrivning av omständigheterna kring barnets tillkomst. Detta kan komma att förändras om föräldrarnas möjligheter att få sin talan prövad knyts till när han eller hon fick kännedom eller misstanke om att föräldraskapet inte är korrekt. I förlängningen kan detta komma att försvåra domstolens prövning.

En annan nackdel är de svårigheter som kan uppstå i förhållande till den stora mängd mål i domstol som handlar om hävande av ett presumerat faderskap för en rättslig far som aldrig har befunnit sig i Sverige. Vår genomgång av mål visar nämligen att det inte är ovanligt att barnet är äldre än ett år när modern uppmärksammas på behovet av att få det rättsligt felaktiga faderskapet hävt. När talan väcks har hon alltså känt till att maken inte är barnets far längre tid än ett år, vilket innebär att hennes talan inte kommer att tas upp till prövning (om tidsfristen utformas på samma sätt som föreslås gälla i norsk rätt). Ytterligare en nackdel är att en tidsfrist som inte har något fast startpunkt riskerar att leda till att fler mål tas upp till prövning sent i barnets liv, ibland även när barnet är vuxet. Det får i allmänhet anses vara till barnets bästa att en tvist om barnets föräldraskap avgörs tidigt i hans eller hennes liv.

En fördel med att knyta tidsfristen till en viss bestämd tidpunkt (barnets födelse eller tidpunkten för bekräftelsen) är att frågan om hävande av barnets föräldraskap i regel kommer aktualiseras tidigt i barnets liv. Det kommer också i allmänhet vara både tydligt och enkelt för parter och domstol att avgöra när tidsfristen började löpa och när den har gått ut. I regel kommer det därför vara relativt enkelt för domstolen att bedöma huruvida föräldrarnas talan ska tas upp till prövning eller inte. Det lär exempelvis sällan krävas någon muntlig bevisning.

En nackdel med en frist som knyts till en fast tidpunkt är emellertid att den inte ger något utrymme för intresseavvägningar i det enskilda fallet. För att en sådan tidsfrist ska vara godtagbar och förenlig med föräldrarnas rätt till privatliv och familjeliv, måste det finnas en möjlighet för domstolen att göra en bedömning i det enskilda fallet. Om en sådan tidsfrist väljs måste det därför finnas ett visst begränsat utrymme för undantag från fristen.

Sammantaget bedömer vi att argumenten för en tidsfrist som är knuten till en viss bestämd tidpunkt är starkare än argumenten för

en tidsfrist som är knuten till förälders kännedom eller misstanke om det rättsligt felaktiga föräldraskapet. Föräldrarnas frist för att väcka talan bör därför gälla från barnets födelse, om det är fråga om ett presumerat föräldraskap. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse kan tidsfristen antingen börja löpa från tidpunkten när bekräftelsen lämnades eller från tidpunkten när det bekräftade föräldraskapet fastställdes. Detta kan ibland, men inte alltid, vara samma tidpunkt. Svårigheten med att knyta tidsfristen till själva fastställelsen är att det för den enskilde kan vara svårt att avgöra när ett bekräftat föräldraskap har fastställts. I svensk rätt krävs det inte något myndighetsbeslut för att föräldraskapet ska anses fastställt, utan det är själva bekräftelsen som är den rättshandling som konstituerar föräldraskapet. Däremot måste en bekräftelse uppfylla vissa formkrav för att vara giltig. Vilka formkraven är beror på om bekräftelsen har lämnats digitalt eller hos socialnämnden. I det senare fallet kan föräldraskapet även bekräftas före barnets födelse. Föräldraskapet blir dock fastställt först efter födelsen eftersom socialnämndens godkännande krävs för att bekräftelsen ska vara giltig och godkännandet görs när barnet har fötts. För den enskilde kommer det därför i regel att bli enklare att avgöra när tidsfristen går ut om den börjar löpa från hans eller hennes bekräftelse. Eftersom en föräldraskapsbekräftelse ska vara skriftlig, kommer det i allmänhet också att vara enkelt för domstolen att avgöra när bekräftelsen har lämnats. Vår bedömning är därför att tidsfristen ska börja löpa från tidpunkten när bekräftelsen lämnades.

Fristen för en förälders rätt att väcka talan bör vara tre år

För att uppnå en bra balans mellan olika intressen får tidsfristen för talans väckande varken vara för lång eller för kort. En längre tidsfrist riskerar att leda till att fler föräldraskap där barnet har en befintlig familjrelation till föräldern hävs. En för kort tidsfrist riskerar å andra sidan att dels uppmuntra till ett kringgående av regelverket, dels på ett orimligt sätt begränsa en rättslig förälders möjligheter att få ett föräldraskap som saknar rättslig grund hävt.

Av vår genomgång av mål om hävande av faderskap framgår att de flesta faderskap hävs tidigt i barnets liv. Drygt 73 procent av barnen i vår genomgång var yngre än fyra år när talan väcktes. Cirka 47 pro-

cent av barnen var yngre än ett år, 12 procent var ett år, 6 procent var två år och 7 procent var tre år.

Enligt vår bedömning krävs det åtminstone en tvåårig tidsfrist för att fånga in de flesta fall där det egentligen inte finns något motstående intresse till att barnets föräldraskap hävs. Det handlar framför allt om situationen när modern vid invandring till Sverige registrerats som gift, men maken, som presumerats vara barnets far, aldrig varit i Sverige. Det finns också en risk för att en kortare tidsfrist kommer att uppmuntra till ett kringgående av regelverket. En tidsfrist som är fyra år eller längre, blir dock i allmänhet för lång. Om barnet och föräldern har haft någon kontakt under barnets liv har det i regel uppstått en familjerelation mellan barnet och föräldern långt tidigare. Valet står alltså mellan en tidsfrist på två eller tre år från barnets födelse eller, om föräldraskapet fastställts genom bekräftelse, från det att bekräftelsen lämnades.

Mot bakgrund av att den stora massan av mål i domstol om hävande av föräldraskap avser ett presumerat faderskap för en man som aldrig har befunnit sig i Sverige och att barnet i flertalet av dessa mål är två år eller äldre, anser vi att tidsfristen bör bestämmas till tre år. Det är, ur barnets perspektiv, angeläget att det är möjligt att häva ett sådant föräldraskap på ett relativt enkelt sätt. Det är därför rimligt att den förälder som har fött barnet ska kunna väcka talan. Som vi återkommer till i avsnitt 12.3.8 bör barnets rätt att väcka talan som utgångspunkt vara förbehållen barnet. Det kan därför leda till både praktiska besvär och onödiga kostnader om det bara är barnet som kan väcka talan om hävande föräldraskap i en sådan situation.

Det kan i detta sammanhang nämnas att vi i avsnitt 13.3 föreslår att möjligheten att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption inte bara ska gälla för makar och sambor utan också för tidigare makar eller sambor. Förslaget innebär att en styvbarnsadoption kommer att kunna beviljas även om ett par har hunnit separera vid tidpunkten för adoptionsansökan. För det fall en talan om hävande av föräldraskap initieras av den förälder som har fött barnet inom den treåriga tidsfristen kommer det alltså i regel finnas en möjlighet för den vars föräldraskap har hävts att ansöka om styvbarnsadoption. En styvbarnsadoption kan, om det finns synnerliga skäl, beviljas trots att den vars barn adoptionsansökan avser inte samtycker till adoptionen. Vid frågor om adoption ska barnets bästa ges störst vikt. En adoption ska beviljas om den bedöms vara lämplig.

En ventil vid synnerliga skäl

Som framgår ovan måste det enligt Europadomstolen finnas utrymme för en rimlig avvägning mellan intresset av rättssäkerhet och trygghet i familjerelationer och den rättsliga föräldrarnas intresse av att få föräldraskapet hävt. Vårt förslag om en fast tidsfrist om tre år ger inte något utrymme för intresseavvägningar i det enskilda fallet. Det bör därför finnas en möjlighet att ta upp en förälders talan till prövning trots att tidsfristen har gått ut. Undantaget bör vara begränsat och främst bli aktuellt i situationer där en strikt tillämpning av fristen för att väcka talan kommer att innebära en kränkning av föräldrarnas rätt till privatliv eller familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen. Det bör därför krävas synnerliga skäl för att undantaget ska bli tillämpligt.

För att undantaget ska bli tillämpligt ska det i regel krävas att föräldern har haft en godtagbar ursäkt till att inte agera i föräldraskapsfrågan inom tidsfristen. Det bör också normalt vara en förutsättning att föräldern väckt talan inom rimlig tid efter det att föräldern fått kännedom om de omständigheter som föranlett honom eller henne att ifrågasätta föräldraskapet. Undantaget kommer därför i princip inte att kunna tillämpas när det är den förälder som har fött barnet som har väckt talan.

Av vår genomgång av mål om hävande av faderskap framgår att det inte alls är ovanligt att samtliga parter – den förälder som har fött barnet, den förälder vars föräldraskap talan avser och den person som borde ha fastställts som förälder – är överens om att föräldraskapet ska hävas. Det får i regel anses vara förenligt med barnets intresse att häva ett föräldraskap när de berörda vuxna är överens i frågan. Att hindra hävande av föräldraskap i en sådan situation riskerar även att stå i konflikt med våra åtaganden enligt Europakonventionen. Undantaget bör därför också kunna tillämpas om det redan när en talan väcks står klart för domstolen att samtliga parter är överens om att föräldraskapet ska hävas och det inte är till fördel för någon att saken inte prövas (jfr t.ex. *Kroon m.fl. mot Nederländerna* och *Paulík mot Slovakien*).

Möjligheten att häva ett föräldraskap genom en s.k. trepartsbekräftelse bör behållas utan begränsning i tiden

Det är i dag möjligt att – om samtliga parter är överens – häva ett föräldraskap som följer av föräldraskapspresumtionen genom att någon annan bekräftar föräldraskapet för barnet, s.k. trepartsbekräftelse. Som framgår av avsnitt 12.3.2 är det också relativt vanligt att föräldraskap hävs på detta sätt. En trepartsbekräftelse kräver alltid godkännande av den som har presumerats vara förälder och den förälder som har fött barnet. Som vi nämner ovan får det i regel anses vara i ett barns intresse att häva ett föräldraskap när samtliga vuxna är överens om det. Om barnet har fyllt 18 år, måste bekräftelsen alltid godkännas av barnet självt. Möjligheten att häva ett presumerat föräldraskap genom trepartsbekräftelse bör därför behållas utan begränsning i tiden. Vi återkommer i avsnitt 12.3.8 till om en sådan bekräftelse i vissa fall ska kräva godkännande av ett barn som inte har fyllt 18 år.

12.3.7 Arvingars lagstadgade rätt att väcka talan bör behållas oförändrad

Förslag: Arvingar till en avliden förälder som har bekräftat sitt föräldraskap bör inte ha någon talerätt.

Bedömning: Om den som på grund av äktenskap ska anses som barnets förälder har avlidit utan att förlora sin talerätt, bör den avlidnes arvingar ha talerätt i motsvarande utsträckning som de har i dag.

Om den som på grund av äktenskap ska anses som barnets förälder har avlidit, har den avlidnes make och var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv samt var och en av eventuella efterarvingar rätt att väcka talan om föräldraskapets hävande under vissa förutsättningar. En första förutsättning är att den avlidna föräldern inte varaktigt har sammanbott med barnet. En andra förutsättning är att den avlidna föräldern inte heller efter barnets födelse har bekräftat att barnet är hans eller hennes. Bekräftat i detta sammanhang innebär att den avlidna föräldern på något synbart sätt har gett uttryck för en vilja att låta barnet gälla som hans eller hennes. Det krävs

inte att bekräftelsen har någon särskild form, utan det räcker exempelvis med ett konkludent handlande från den avlidnes sida.

Det finns också en tidsfrist för arvingarnas talerätt. Om det har framställts ett anspråk som grundar sig på det omstridda föräldraskapet mot den avlidna föräldern, måste arvingarna väcka talan inom ett år från det att anspråket framställdes och föräldern fick del av det. Ettårsfristen för arvingarnas talerätt gäller också om anspråket har framställts mot den avlidna förälderns dödsbo.

Talerätten för arvingar till den som presumerats vara barnets förälder är som framgår mycket begränsad. Det finns enligt vår uppfattning inte skäl att införa ytterligare begränsningar eller helt slopa talerätten. I de särpräglade situationer där den avlidnes arvingar kan ha rätt att väcka talan framstår detta som motiverat. Det kan t.ex. handla om situationen att makarna har varit separerade under en längre tid utan att ha någon kontakt med varandra och den avlidna föräldern därför inte känt till barnets existens. Enligt vår uppfattning finns det inte heller skäl att utöka arvingars talerätt genom att göra det möjligt för arvingar att väcka talan också när den avlidna föräldern har sammanbott med barnet eller bekräftat barnet som sitt (jfr rättsfallet RH 2016:73). I en sådan situation bör den avlidna förälderns val att inte initiera en talan om hävande av sitt föräldraskap respekteras, även om det senare visar sig att föräldraskapet inte är rättsligt korrekt. En arvinge bör inte ha större möjligheter att väcka talan om hävande av föräldraskap än vad en avliden förälder hade haft om han eller hon var i livet. I avsnitt 12.3.6 föreslår vi en tidsfrist för en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Talerätten för arvingarna till en avliden som presumerats vara barnets förälder bör därför förutsetta att den avlidna föräldern inte har förlorat sin talerätt.

Som vi tidigare har nämnt finns det inte några lagfästa regler om talerätt vid hävande av ett föräldraskap som fastställts genom bekräftelse. Av rättspraxis följer dock att barnet och den som har bekräftat faderskapet har rätt att väcka talan (rättsfallen NJA 1984 s. 319 och RH 1997:21). Vidare har Högsta domstolen ansett att arvingar till den som har bekräftat ett faderskap har rätt att väcka talan om faderskaps hävande, men att talerätten är begränsad på samma sätt som arvingars rätt att väcka talan om hävande av ett presumerat faderskap (rättsfallet NJA 1988 s. 525).

Ett föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse skiljer sig från ett presumerat föräldraskap genom att det är förälderns aktiva

bekräftelse som i sig konstituerar föräldraskapet. Genom bekräftelsen får alltså föräldern anses ha gett uttryck för sin bestämda vilja att se barnet som sitt. Eftersom en bekräftelse antingen ska göras skriftligen eller digitalt i ett särskilt system som tillhandahålls av Skatteverket, kommer föräldrarnas tydliga viljeyttring också att finnas dokumenterad. Av detta följer att en arvinges talerätt i princip aldrig kommer att aktualiseras när den avlidnes föräldraskap har fastställts genom bekräftelse. Det kan visserligen, i vart fall i teorin, finnas utrymme för en arvinges talerätt när den avlidne har bekräftat sitt föräldraskap under graviditeten och antingen avlidit före barnets födelse eller tagit avstånd från barnet direkt efter barnets födelse. Det framstår dock som tveksamt att lagfästa en talerätt för arvingar i en situation som i praktiken aldrig kommer att inträffa. Enligt vår uppfattning är det också rimligt att en arvinges rättigheter får stå tillbaka i en sådan situation. Sammantaget är vår bedömning därför att arvingar till en avlidne förälder som har bekräftat sitt föräldraskap inte bör ha någon talerätt.

12.3.8 Barnet ska som utgångspunkt föra sin egen talan

Förslag: Om ett barn har fyllt 15 år ska barnet föra sin egen talan om hävande av föräldraskap. Om barnet är yngre än 15 år, ska barnets talan i vissa fall få föras av en god man.

Domstolen ska förordna en god man att föra barnets talan om hävande av föräldraskap om barnet är yngre än 15 år och det finns synnerliga skäl. Om ett barn, som är yngre än 15 år, är motpart i ett mål om hävande av föräldraskap ska domstolen alltid förordna en god man att föra barnets talan.

En förmyndare ska inte längre ha möjlighet att föra barnets talan i mål om hävande av föräldraskap.

Överförmyndaren i den kommun där barnet är folkbokfört ska ha rätt att ansöka om god man för barnet.

Om det behövs ska rätten inhämta yttrande från barnets föräldrar, socialnämnden och överförmyndaren.

Domstolen i den ort där barnet är folkbokfört ska vara behörig att pröva ansökan. Om barnet inte är folkbokfört i Sverige, är överförmyndaren i den kommun där barnets vistas behörig överförmyndare och tingsrätten i den ort där barnet vistas behörig domstol.

I övrigt ska de allmänna reglerna om godmanskap gälla i tillämpliga delar.

En s.k. trepartsbekräftelse ska alltid kräva barnets godkännande om barnet har fyllt 15 år.

Barnets rätt att föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap bör stärkas

Barnet har en självständig rätt att väcka talan om hävande av föräldraskapet för den förälder som inte har fött barnet. Om frågan om hävande av föräldraskap aktualiseras tidigt i barnets liv, kan dock barnet inte föra sin egen talan. I dag gäller att förmyndaren eller en god man, om en sådan ska förordnas enligt de allmänna reglerna om godmanskap, får föra talan för en underårig part (3 kap. 4 § första stycket föräldraskapen). ”Underårig part” omfattar enligt sin ordalydelse även den förälder vars föräldraskap talan avser. Av förarbetena framgår dock att det är barnet som avses (se prop. 1949:93 s. 160).

Det är i allmänhet barnets vårdnadshavare som är barnets förmyndare. När föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet är alltså båda föräldrarna barnets förmyndare (10 kap. 2 §). Enligt de allmänna reglerna om godmanskap ska dock en god man förordnas i angelägenheter där barnet har ett intresse som strider mot vårdnadshavarens eller förmyndarens (11 kap. 2 §). Om den förälder vars föräldraskap ifrågasätts är vårdnadshavare för barnet, förordnas därför i regel en god man att föra barnet talan i stället för förmyndaren.

Att en förmyndare eller god man får förordnas för barnet innebär emellertid inte att barnet är uteslutet från behörigheten att föra sin egen talan. I doktrin har man länge ansett att ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan om barnet har uppnått tillräcklig mognad.⁵⁷

Vi har i avsnitt 12.3.4 kommit fram till att barnets obegränsade möjlighet att väcka talan om hävande av föräldraskap bör behållas. Frågan om vem som är ens förälder är central för den personliga identiteten och vi har i vår genomgång av mål om hävande av faderskap uppmärksammat att det inte är ovanligt att vuxna barn väcker talan om hävande av faderskap. I del flesta fall initieras dock hävande-

⁵⁷ Se bland annat Walin, Gösta & Vängby, Staffan m.fl. *Föräldraskapet Del I*, kommentaren till 3 kap. 2 §, och Malmström, Åke (1956). *Föräldraskap*, s. 51.

frågan tidigt i barnets liv, när det i regel är förmyndaren eller en god man som för barnets talan. Frågan är om dagens ordning – att förmyndaren eller en god man alltid får föra barnets talan – tillgodoser barnets intressen.

Som framgår ovan visar vår genomgång av mål att det i regel är den förälder som har fött barnet som initierar frågan om hävande, antingen genom att som ensam förmyndare väcka barnets talan eller genom att uppmärksamma myndigheterna på behovet av att en god man förordnas att föra barnets talan. I allmänhet innebär ett förordnande av en god man också att den gode mannen väcker talan om hävande av barnets föräldraskap.⁵⁸

I många av målen från vår genomgång var det uppenbart att det låg i barnets intresse att få det rättsliga föräldraskapet hävt. I vissa av målen var dock omständigheterna sådana att man kan ifrågasätta om barnets talan om hävande av föräldraskap var förenlig med barnets intresse av att behålla den befintlig familjerelationen till den rättsliga föräldern. Som exempel kan nämnas två mål där det fanns en pågående vårdnadstvist i domstol mellan föräldrarna.

Det är enligt vår uppfattning angeläget att det föräldraskapsrättsliga regelverket säkerställer att en förälder inte kan missbruka barnets obegränsade talerätt i egna syften. Barnets rätt att föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap bör därför stärkas.

Ett barn som har fyllt 15 år ska föra sin egen talan

Som framgår ovan har man i doktrin länge ansett att ett barn som har fyllt 15 år och som har uppnått tillräcklig mognad kan föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Vår genomgång av mål om hävande av faderskap visar också att det förekommer att hävande frågan aktualiseras först när barnet är tonåring. Drygt tre procent av barnen i vår genomgång var mellan 12 och 17 år.

Vem som är ens förälder är för de flesta en central fråga för den egna identiteten. Om ett barns rättsliga föräldraskap hävs och en befintlig familjerelation bryts upp kan detta också få allvarliga conse-

⁵⁸ I ett av målen från vår genomgång återkallade en för barnet förordnad god man barnets talan om hävande av faderskap med hänsyn till att detta ansågs stå i strid med barnets bästa. Barnets faderskap hävdes dock senare, efter att modern hade fått ensam vårdnad om barnet och i egenskap av ensam förmyndare väckt en ny talan.

kvenser av både personlig och ekonomisk natur för barnet. Vi anser därför att barnets självbestämmande bör stärkas. Om barnet kan föra sin egen talan i ett mål om hävande av föräldraskap ska barnet göra detta självt.

I doktrin har man ansett att ett barn som har fyllt 15 år och uppnått tillräcklig mognad kan föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap. En liknande bedömning har gjorts i Finland. Enligt finsk rätt ska barnets talerätt utövas av barnet självt om barnet har fyllt 15 år. Vi instämmer i bedömningen att ett barn som har fyllt 15 år i regel har uppnått den mognad som krävs för att ta ställning till om han eller hon bör väcka talan om hävande av föräldraskap och konsekvenserna av detta. Vi bedömer också att en 15-åring kan företräda sig själv som motpart i ett mål om hävande av föräldraskap.

Även om det är ovanligt förekommer det redan i dag att barn är parter och företräder sig själva i domstolstvister. En underårig förälder kan exempelvis väcka talan om hävande av föräldraskap. Ett barn kan också företräda sig självt i en tvist som rör egendom som han eller hon själv har rätt att råda över (9 kap. 3 och 4 §§ föräldraskapen). Om ett barn som företräder sig själv är i behov av juridiskt bistånd är han eller hon, på samma sätt som en vuxen, hänvisad till att anlita ett ombud. Det är rimligt att samma ordning gäller även beträffande underåriga barn som väcker talan om hävande av föräldraskap eller företräder sig själva som motpart i ett sådant mål. I regel kommer förutsättningarna för att bevilja barnet rättshjälp i målet att vara uppfyllda.

Om barnet är yngre än 15 år ska det finnas möjlighet för någon annan att föra barnets talan

Enligt vår uppfattning bör utgångspunkten vara att ett barn i allmänhet ska få överväga om en talan om hävande av föräldraskap ska väckas när han eller hon har uppnått den ålder som krävs. Det kan dock uppstå situationer där det är i barnets intresse att få sitt föräldraskap hävt men där barnets föräldrar antingen inte vill väcka talan eller inte kan det, på grund av att tidsfristen för talerätten har löpt ut. Det kan t.ex. handla om situationen att föräldraskapet har etablerats till följd av en tillämpning av föräldraskapspresumtionen, men den presumerade föräldern aldrig befunnit sig i Sverige och det därför står klart för alla inblandade att det är någon annan som är barnets förälder.

Det måste alltså finnas möjlighet för någon annan att föra barnets talan om hävande av föräldraskap när det är i barnets intresse att frågan prövas innan barnet har fyllt 15 år. Ett barn som är yngre än 15 år kommer också att ha behov av att någon annan för barnets talan när barnet är motpart i ett mål om hävande av föräldraskap.

En förmyndare ska inte längre ha möjlighet att föra barnets talan i mål om hävande av föräldraskap

Som framgår ovan finns det i vissa situationer behov av att någon annan för barnets talan i mål om hävande av föräldraskap. Frågan är om den ordning som gäller i dag bör behållas, dvs. att barnets talan antingen förs av förmyndaren eller av en god man, om en sådan ska förordnas enligt de allmänna reglerna om godmanskap. Vi börjar med att ta ställning till om förmyndaren ska få föra barnets talan.

Vi har i vår genomgång av mål om hävande av faderskap uppmärksammat flera fall där det kan finnas anledning att ifrågasätta om förmyndarens beslut att väcka talan om hävande av barnets föräldraskap har varit i barnets intresse. Vår uppfattning är att det i praktiken förekommer intressekonflikter även i situationer där det i dag inte behöver utses en god man. Man kan inte bortse från att den förälder som har fött barnet ofta kan ha ett egenintresse i att föräldraskapet för den andra föräldern hävs. Det kan t.ex. handla om att den förälder som har fött barnet vill försvåra för den andra föräldern att ha fortsatt kontakt med barnet efter en separation. Vi anser därför att en förmyndare inte bör ha möjlighet att föra barnets talan om hävande av föräldraskap. Om förmyndaren inte har rätt att företräda barnet när barnet är den som initierar domstolsprocessen, bör förmyndaren inte heller ha rätt att företräda barnet som motpart. Vårt förslag är därför att en förmyndare inte längre ska ha rätt att föra barnets talan i mål om hävande av föräldraskap.

Om ett barn är yngre än 15 år ska i vissa fall en god man kunna förordnas att föra barnets talan

Möjligheten att förordna en god man för barn i mål om hävande av föräldraskap bygger i dag på att det finns en intressekonflikt mellan å ena sidan barnet och å andra sidan barnets vårdnadshavare eller

förmyndare. Som framgår ovan anser vi dock att det i praktiken förekommer intressekonflikter i fler situationer än de som i dag medför att en god man förordnas. Vidare är det vår uppfattning att barnets talerätt som utgångspunkt ska utövas av barnet självt. Detta innebär att det i regel inte ska utses någon god man för barnet när barnet inte kan föra sin egen talan. När å andra sidan ett barn som inte kan föra sin egen talan är motpart i ett mål om hävande av föräldraskap, kommer det alltid att finnas ett behov av att utse en god man för barnet, även i de fall det inte bedöms föreligga någon intressekonflikt mellan barnet och en vårdnadshavare eller förmyndare. Vi föreslår därför att det ska införas särskilda regler om förordnande av god man för barn i mål om hävande av föräldraskap. De allmänna reglerna om förordnande av god man vid intressekonflikt mellan barnet och barnets företrädare ska inte längre tillämpas.

Även om rätten att väcka talan om hävande av föräldraskap i barnets namn som utgångspunkt ska vara förbehållen barnet, kan det i det enskilda fallet uppstå en situation där det i det närmaste är uppenbart oförenligt med barnets bästa att avvakta barnets självbestämmande i frågan. Det bör därför finnas ett begränsat utrymme att förordna en god man att föra barnets talan trots att barnet inte har fått möjlighet att själv ta ställning i frågan. För att markera att det handlar om en undantagssituation bör det krävas synnerliga skäl för ett sådant förordnande.

För att synnerliga skäl ska anses föreligga bör det krävas något mer än att tidsfristen för en förälders talerätt har löpt ut. Det är alltså inte tillräckligt att det i och för sig finns förutsättningar för att häva föräldraskapet och att det bara är barnet som kan väcka talan. I princip bör det av omständigheterna i det enskilda fallet vara uppenbart att en talan om hävande av föräldraskap krävs med hänsyn till barnets bästa.

Ett exempel på en situation där det kan vara i barnets intresse att frågan om hävande av föräldraskap prövas innan han eller hon har fyllt 15 år är när det inte har uppstått någon familjerelation mellan barnet och den rättsliga föräldern. Det kan handla om att barnets mor var gift när hon invandrade till Sverige och att maken presumeras vara barnets far trots att han aldrig varit i Sverige. Det kan också handla om att barnet redan har en nära och viktig relation till den person som rätteligen borde ha fastställts som barnets förälder och

att ett hävande av barnets föräldraskap öppnar en möjlighet att fastställa föräldraskapet för den andra.

De flesta förordnanden av god man handläggs av överförmyndaren. Det är bara de ärenden som verkligen kräver en domstolsprövning som handläggs av domstol (se prop. 1993/94:251 s. 101). Enligt vår bedömning kan prövningen av om det finns synnerliga skäl att förordna en god man att föra barnets talan om hävande av föräldraskap i många fall bli komplicerad. Många gånger kan den bedömningen bli betydligt mer besvärlig än den eventuellt efterföljande prövningen av om föräldraskapet ska hävas eller inte. I vissa fall kan det också komma att krävas muntlig bevisning. Ett ärende om förordnande av god man att föra barnets talan om hävande av föräldraskap bör därför handläggas i domstol. Lagen (1996:242) om domstolsärenden tillämpas vid domstolens handläggning (jfr 1 § den lagen).

För ett barn som är yngre än 15 år och som är motpart i ett mål om hävande av föräldraskap kommer det alltid att finnas ett behov av en företrädare. I dessa fall ska en god man därför förordnas för barnet utan krav på synnerliga skäl. Eftersom frågan om förordnande uppstår när målet redan handläggs av domstol finns det praktiska fördelar med att domstolen också förordnar om god man. I regel bör detta göras i samband med att stämning utfärdas i målet.

De nya bestämmelserna om god man kräver vissa kompletterande handläggningsregler ...

En ansökan om god man får enligt de allmänna reglerna om godmanskap bland annat göras av förmyndaren och barnets närmaste släktingar. I många fall kommer också barnets behov av en god man uppmärksammas av den förälder som har fött barnet eller andra anhöriga. Ett barns behov av god man kan dock även komma att uppmärksammas av socialnämnden inom ramen för en utredning av barnets föräldraskap. Om det i en föräldraskapsutredning framkommer att någon annan än den som presumerats vara barnets förälder är förälder till barnet och barnets förmyndare inte vill agera i frågan, kan socialnämnden anmäla till överförmyndaren att god man behöver utses för barnet (5 kap. 3 § socialtjänstförordningen [2001:937]). Det är rimligt att överförmyndaren har möjlighet att agera på informationen från socialnämnden. Även överförmyndaren bör därför ges möjlighet att ansöka om god man för barn i mål om hävande av föräldraskap.

Liksom i andra frågor om förordnande av god man bör det vara överförmyndaren i den kommun där barnet är folkbokfört som har rätt att ansöka om god man för barnet. Vidare bör det vara domstolen i den ort där barnet är folkbokfört som är behörig att pröva ansökan. Om barnet inte är folkbokfört i Sverige, bör överförmyndaren i den kommun där barnets vistas vara behörig överförmyndare och tingsrätten i den ort där barnet vistas behörig domstol. Det ska därför införas en hänvisning till de nya bestämmelserna om god man för barn i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet i reglerna om behörig överförmyndare och domstol.

Det är viktigt att domstolen har ett tillräckligt beslutsunderlag för att avgöra om det finns förutsättningar för att förordna en god man att föra barnets talan om hävande av föräldraskap. Det är därför lämpligt att domstolen har möjlighet att inhämta yttrande från de som kan tänkas kunna bidra med relevant information. Barnets föräldrar kan i regel bistå med sådan information, men även socialnämnden och överförmyndaren kan ha information som är av betydelse för bedömningen. Det ska därför införas en regel som ger domstolen möjlighet att, om det behövs, inhämta yttrande från barnets föräldrar, socialnämnden och överförmyndaren.

... men i övrigt ska de allmänna reglerna om godmanskap gälla i tillämpliga delar

I 11 kap. och 20 kap. föräldrabalken finns allmänna regler om godmanskap och gemensamma rättegångsbestämmelser. Dessa bör, i tillämpliga delar, gälla även för en god man som förordnas för barn i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Detta innebär bland annat att en lämplig person ska utses till god man (11 kap. 12 § föräldrabalken), att domstolens beslut om god man får överklagas av barnets förmyndare och överförmyndaren (20 kap. 3 §) och att beslutet gäller omedelbart (20 kap. 8 §).

En s.k. trepartsbekräftelse ska alltid kräva barnets godkännande om barnet har fyllt 15 år

Vi föreslår i avsnitt 12.3.6 att möjligheten att häva ett presumerat föräldraskap genom s.k. trepartsbekräftelse bör behållas utan begränsning i tiden. En trepartsbekräftelse kräver i dag alltid godkännande av den som har presumerats vara förälder och den förälder som har fött barnet. Om barnet är myndigt måste vidare bekräftelsen alltid godkännas av barnet självt. Om barnet är omyndigt krävs dock inte barnets godkännande.

Som framgår ovan anser vi att barnet som utgångspunkt ska föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap. Det finns därför anledning att överväga om det ska vara möjligt att häva ett föräldraskap genom trepartsbekräftelse utan barnets godkännande. Det får i allmänhet anses vara i barnets intresse att ett föräldraskap hävs när samtliga inblandade vuxna är överens om det och barnet samtidigt får en annan fastställd förälder. Det är därför bra att det finns ett enkelt sätt att ändra barnets rättsliga föräldraskap utan en domstolsprövning. Mot bakgrund av att vi ovan föreslår att ett barn som har fyllt 15 år ska föra sin egen talan om hävande av föräldraskap i domstol är det dock lämpligt att barnets självbestämmande manifesteras genom barnets godkännande av bekräftelsen. Vi föreslår därför att en trepartsbekräftelse alltid ska kräva barnets godkännande om barnet har fyllt 15 år.

12.3.9 En s.k. tredje parts rättigheter påverkas inte

Bedömning: De föreslagna ändringarna i reglerna om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet påverkar inte en s.k. tredje parts rättigheter.

Den som anser sig vara förälder i stället för en presumerad eller fastställd förälder, s.k. tredje part, har i dag inte någon rätt att väcka talan om fastställande eller hävande av föräldraskap. En presumtiv förälder är i stället hänvisad till att uppmärksamma socialnämnden på att någon annan än den som presumerats vara förälder kan vara barnets förälder. Socialnämnden kan då inleda en utredning om barnets föräldraskap (se prop. 1975/76:170 s. 305 och 321). Om nämnden bedömer att en talan om hävande av föräldraskapet bör väckas, kan nämnden

uppmärksamma överförmyndaren på att barnet har ett behov av att en god man förordnas för att föra barnets talan (5 kap. 3 § socialtjänstförordningen [2001:937]). Om barnets föräldraskap har fastställts genom bekräftelse har socialnämnden inte någon utredningsskyldighet. Om nämnden anser att en god man bör förordnas för barnet har dock nämnden även i denna situation en skyldighet att uppmärksamma överförmyndaren på frågan.

Av Europadomstolens praxis framgår att artikel 8 inte nödvändigtvis innefattar en skyldighet att tillåta en presumtiv far att angripa den rättsliga faderns status som far (se bland annat *Abrens och Kautzor mot Tyskland*). Reglerna måste dock vara utformade på ett sätt som möjliggör att olika intressen kan vägas mot varandra (jfr *Róžański mot Polen*).

Våra förslag innebär bland annat att barnets rätt till självbestämmande stärks genom att barnet som utgångspunkt ska föra sin egen talan om hävande av föräldraskap. Om barnet är yngre än 15 år, får dock barnets talan föras av en god man, om det finns synnerliga skäl. Detta innebär att en presumtiv förälder även fortsättningsvis kommer att kunna uppmärksamma socialnämnden på att någon annan än den som presumerats eller fastställts vara förälder är barnets förälder. I de fall barnet inte kan föra sin egen talan ska socialnämnden uppmärksamma överförmyndaren på behovet av en god man. Överförmyndaren kan då ansöka om att domstolen ska förordna en god man för att föra barnets talan. I domstolens prövning av om det finns synnerliga skäl för ett förordnande ligger att domstolen ska göra en bedömning i det enskilda fallet där olika intressen vägs mot varandra. Om barnet ska föra sin egen talan kommer det fortfarande vara möjligt för den presumtiva föräldern att uppmärksamma socialnämnden på behovet av att inleda en utredning av ett presumerat föräldraskap. Det blir dock upp till barnet självt att avgöra om han eller hon vill väcka talan. I denna situation får barnets intresse av att behålla en befintlig familjerelation alltid anses väga tyngre än en presumtiv förälders intresse av att få det egna föräldraskapet fastställt. Intresseavvägningen görs här inom ramen för utformningen av reglerna. Vår bedömning är därför att en tredje parts rättigheter inte påverkas av våra förslag. Regelverket kommer även fortsättningsvis att vara förenligt med våra åtaganden enligt Europakonventionen.

12.3.10 Hävande av ett föräldraskap som har fastställts genom dom bör även fortsättningsvis kräva resning

Bedömning: För att ett föräldraskap som har fastställts genom dom ska kunna hävas bör det även fortsättningsvis krävas att resning har beviljats.

Huvudregeln är att domar som har fått laga kraft gäller. Resning, som är ett extraordinärt rättsmedel, innebär att en dom som har fått laga kraft kan prövas på nytt. För att ett föräldraskap som har fastställts genom dom ska kunna hävas krävs att resning först beviljas. Resning ska beviljas bland annat om en omständighet eller ett bevis, som inte tidigare lagts fram, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till annan utgång. Resning ska också beviljas om en skriftlig handling, som har åberopats till bevis, har varit falsk, eller om en part, som hörts under sanningsförsäkran, har lämnat en falsk utsaga och handlingen eller utsagan kan antas ha inverkat på utgången. Den som vill åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis måste göra sannolikt att man inte hade kunnat åberopa omständigheten eller beviset under den tidigare rättsprocessen och inte heller haft giltig ursäkt för att inte göra det. En sådan ansökan om resning måste dessutom göras inom ett år från det att sökanden fick kännedom om det förhållande som ansökningen grundas på.

I domar som avser föräldraskap kan det t.ex. bli aktuellt att bevilja resning om föräldraskapet har fastställts utan tillgång till en rättsgenetisk undersökning och det senare, genom en rättsgenetisk undersökning, framkommer att någon annan än den som fastställs vara förälder är barnets förälder.

Kraven för att beviljas resning är mycket höga och det hänger ihop med att parterna ska kunna ha tilltro till att en dom som har fått laga kraft kommer att gälla. Det finns inte några skäl att ha en annan ordning för domar om föräldraskap. Det bör därför även fortsättningsvis krävas att resning har beviljats för att ett föräldraskap som har fastställts genom dom ska kunna hävas.

12.4 Behovet av ändringar i lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

12.4.1 Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

I Sverige föds ungefär 115 000 barn per år. För drygt 2 procent av dessa barn (cirka 2 300) aktualiseras en rättsgenetisk undersökning i samband med utredning av barnets faderskap. De flesta rättsgenetiska undersökningar genomförs på initiativ av socialnämnden. Sett över en längre tid har socialnämnderna normalt tagit initiativ till nära 90 procent av ärendena. Domstolar och enskilda har svarat för resterande del, med ungefär lika många ärenden var (se prop. 2020/21:176 s. 56 och SOU 2018:68 s. 112).

Som framgår av avsnitt 12.2.1 ingår det i vårt uppdrag att överväga behovet av regler om utredning av moderskap och föräldraskap. När det gäller socialnämndens möjligheter att initiera en rättsgenetisk undersökning föreslår vi i avsnitt 12.2.3 att nämndens ansvar för att verka för en rättsgenetisk undersökning ska utvidgas till att gälla samtliga fall där nämnden bedömer att det finns ett behov av en undersökning, dvs. oavsett om utredningen avser frågan om vem som har fött barnet eller föräldraskapet för den som inte har fött barnet. Vi återkommer nu till frågan om i vilka situationer en domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning.

Vårt förslag om att införa ett könsneutralt förädrabegrepp (se avsnitt 12.1.4) medför vidare ett behov av följdändringar i de särskilda författningar som reglerar domstolens möjligheter att besluta om rättsgenetisk undersökning.

En självklar utgångspunkt för våra överväganden är att den förädraskapsrättsliga regleringen ska utformas utifrån barnets bästa och med beaktande av de rättigheter barn tillerkänns enligt bland annat barnkonventionen och Europakonventionen.

12.4.2 Nuvarande reglering

För rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap enligt förädrabalken gäller lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap och förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Med stöd av nämnda lag kan en domstol förordna om rättsgenetisk undersökning som kan

ske utan nämnvärt men (1 §). Ett förordnande får meddelas i mål om fastställande av faderskap och mål om förklaring att en viss man inte är far, dvs. mål som handlar om hävande av ett presumerat faderskap (2 §). Även efter att ett faderskap har fastställts genom en bekräftelse eller en dom som har fått laga kraft får ett förordnande om undersökning meddelas, om det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under tid som barnet kan ha tillkommit (3 §). Undersökningen kan, beroende på omständigheterna, avse barnet, modern och den som anses eller påstås vara far till barnet. Domstolen har möjlighet att besluta om vitesföreläggande och biträde av Polismyndigheten för att en undersökning ska komma till stånd (5 och 6 §§). Kostnaden för den rättsgenetiska undersökningen betalas av staten (7 §).

12.4.3 Rättsgenetisk undersökning i mål om fastställande och hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

Förslag: Domstolen ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning i mål om fastställande eller hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs. Beslutet ska få avse barnet, den förälder som har fött barnet samt, i mål om fastställande av föräldraskap, den mot vilken talan förs, och i mål om hävande av föräldraskap, den vars föräldraskap talan avser. Om det finns anledning att anta att någon annan kan vara förälder till barnet, ska beslutet kunna avse också denne.

Om den som talan om fastställande av föräldraskap avser är avliden, ska domstolen kunna besluta att en rättsgenetisk undersökning ska göras med hjälp av humanbiologisk vävnad från den avlidne, om det finns anledning att anta att den avlidne kan vara förälder till barnet och skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär i förhållande till den frid som bör tillkomma den avlidne eller för något annat motstående intresse.

Om ett föräldraskap har fastställts genom bekräftelse ska en fråga om rättsgenetisk undersökning inte längre kunna handläggas utanför ett mål om hävande av det bekräftade föräldraskapet.

Rättsgenetisk undersökning vid fastställande av föräldraskap för den som inte har fött barnet

Föräldraskap är ett statusförhållande som berör alla barn. I allmänhet kan ett barns föräldraskap etableras utan någon föregående rättsgenetisk undersökning. I de relativt få fall det krävs en sådan undersökning är det ovanligt att den inte kan genomföras på frivillig väg. Det är alltså förhållandevis sällsynt med domstolsbeslut om rättsgenetisk undersökning. I det enskilda fallet kan dock ett sådant beslut vara avgörande för barnets möjligheter att få sitt föräldraskap fastställt och därmed också få kunskap om sitt genetiska ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen). Det är mot den bakgrunden angeläget att det finns möjligheter för domstol att besluta om rättsgenetisk undersökning när detta är motiverat.

I dag kan domstol enbart besluta om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Det finns alltså inte någon möjlighet att besluta om rättsgenetisk undersökning för att utreda vem som har fött barnet eller vem som är barnets förälder enligt 1 kap. 9 § föräldraskapet. Detta beror på att lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap endast är tillämplig när den genetiska kopplingen är relevant för det rättsliga föräldraskapet. Den genetiska kopplingen till barnet är typiskt sett relevant när barnet har tillkommit genom samlag, vilket också gäller för den stora majoriteten av barn. I linje med detta anges, som en förutsättning för ett beslut om undersökning, i flera bestämmelser att det kan antas att mannen i fråga har haft samlag med modern under den tid då barnet kan ha tillkommit (se prop. 2020/21:176 s. 61, 64 och 90). Detta innebär att en domstol inte har möjlighet att besluta om en rättsgenetisk undersökning om det står klart att barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning, trots att den genetiska kopplingen kan vara avgörande för rättsligt föräldraskap i en sådan situation, t.ex. när barnet har tillkommit genom en heminsemination. Frågan är nu om begränsningen av lagens tillämpningsområde fortfarande är ändamålsenlig eller om våra förslag medför ett behov av att utvidga tillämpningsområdet. Vi börjar med att behandla frågan om utredning av föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet.

Det finns två rättsliga grunder för föräldraskap för den som inte har fött ett barn – att bidra med sina spermier till ett barns tillkomst (genetik) och att samtycka till en makes eller sambos assisterade be-

fruktning (samtycke). Staten har ett långtgående ansvar att tillhandahålla effektiva medel för att fastställa föräldraskap, även när den presumtiva föräldern inte medverkar till utredningen. En rättsgenetisk undersökning är inte en förutsättning för att ett föräldraskap ska kunna fastställas, men är i dag det bästa sättet att visa en genetisk koppling. Vårt förslag i avsnitt 12.1.4 innebär att den genetiska kopplingen till barnet kommer att bli avgörande för rättsligt föräldraskap i fler situationer än i dag. Till skillnad från i dag kommer samtycket till en makes eller sambos assisterade befruktning inte längre att utgöra grunden för föräldraskap när den som samtycker har bidragit med sina spermier till behandlingen. När grunden för föräldraskapet är att den presumtiva föräldern har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst är en rättsgenetisk undersökning av avgörande betydelse. I en sådan situation är det, enligt vår uppfattning, inte rimligt att domstolens möjligheter att besluta om en rättsgenetisk undersökning skiljer sig åt beroende på om barnet har tillkommit genom samlag eller genom en assisterad befruktning. Vårt förslag är därför att lagens tillämpningsområde utvidgas till att omfatta alla situationer när den genetiska kopplingen är avgörande för det rättsliga föräldraskapet. Förslaget kommer att stärka barns rätt att få klarhet om sitt ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen).

Om frågan avser fastställande av föräldraskap för den som inte har fött barnet ska provtagningen, liksom i dag, kunna avse barnet, den förälder som har fött barnet och den mot vilken talan förs. Provtagningen ska dessutom kunna avse någon annan som kan antas vara barnets andra förälder. Kravet på att den andra personen kan antas vara förälder till barnet innebär att provtagning inte kan avse den som har donerat spermier enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller till en behörig inrättning i utlandet när mottagaren av spermier var någon annan än donatorns make eller sambo. En sådan person kan nämligen inte fastställas som barnets förälder genom dom och kan därför inte heller antas vara barnets andra förälder (se avsnitt 12.1.4).

Lagens tillämpningsområde bör utvidgas på motsvarande sätt när den rättsgenetiska undersökningen ska göras med hjälp av vävnad från en avliden. Om den som talan om fastställande av föräldraskap avser är avliden, ska domstolen således kunna besluta att en rättsgenetisk undersökning ska göras med hjälp av humanbiologisk vävnad från den avlidne, om det finns anledning att anta att den avlidne kan vara för-

ålder till barnet och skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär i förhållande till den frid som bör tillkomma den avlidne eller för något annat motstående intresse.

Rättsgenetisk undersökning vid hävande av föräldraskap för den som inte har fött barnet

Behovet av en rättsgenetisk undersökning kan också aktualiseras när föräldraskapet för den som inte har fött barnet ifrågasätts. I dag gäller olika regler beroende på om det ifrågasatta föräldraskapet har etablerats på grund av äktenskap (föräldraskapspresumtionen) eller om det har fastställts genom bekräftelse. För att domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap har fastställts genom bekräftelse krävs att det efter bekräftelsen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan har haft samlag med den förälder som har fött barnet under den tid då barnet kan ha tillkommit. Kravet på nya omständigheter motiveras enligt förarbetena av att relationen mellan ett barn och den som anses vara barnets far inte ska störas i onödan och att risken för att ett barn blir faderlöst långt efter sin födelse bör begränsas (se prop. 1982/83:8 s. 7). Risken för att ett rättsligt felaktigt föräldraskap hävs senare i barnets liv finns dock inte bara när föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse, utan också när det har etablerats på grund av äktenskap. Att föräldraskap sedan den 1 januari 2022 kan bekräftas digitalt, utan någon myndighetskontroll av bekräftelsens riktighet, innebär också att skillnaden mellan bekräftade och presumerade föräldraskap har blivit mindre. Vårt förslag i avsnitt 12.3.6 om att begränsa utrymmet att häva föräldraskapet för den av föräldrarna som inte har fött barnet innebär vidare att risken för att ett sådant föräldraskap hävs senare i barnets liv kraftigt begränsas. Enligt förslaget måste en förälder väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap inom tre år från barnets födelse. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse, måste föräldern väcka talan inom tre år från det att bekräftelsen lämnades. Efter tidsfristens utgång kan en förälders talan bara prövas om det finns synnerliga skäl. Barnets intresse av att bevara en befintlig familjerektion kommer alltså att beaktas inom ramen för tidsfristen. Vår sammantagna bedömning är därför att det inte längre finns skäl att särbehandla föräldraskap som har fastställts genom bekräftelse. Kravet på nya omständigheter för domstolsbeslut om rättsgenetisk

undersökning ska därför tas bort. Eftersom det i regel inte är möjligt för en förälder att väcka talan efter tidsfristens utgång, finns det inte heller längre skäl att behålla möjligheten att pröva en fråga om rättsgenetisk undersökning utanför ett mål om hävande av det bekräftade föräldraskapet. Om en fråga om rättsgenetisk undersökning aktualiseras efter tidsfristens utgång är det rimligt att domstolen först tar ställning till om det finns synnerliga skäl att ta upp föräldrarnas talan till prövning och därefter beslutar i frågan om rättsgenetisk undersökning.

Liksom i dag bör domstolens möjligheter att besluta om en rättsgenetisk undersökning i ett mål om fastställande eller hävande av föräldraskap vara beroende av att någon av parterna begär en sådan undersökning eller att domstolen annars bedömer att en undersökning behövs.

12.4.4 Rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet har fastställts genom dom

Förslag: Har ett föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet fastställts genom dom som har fått laga kraft, ska domstolen kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning, om det efter domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan kan vara förälder till barnet. Beslutet ska få avse barnet, den förälder som har fött barnet, den som har fastställts vara förälder och den som kan vara förälder.

Behovet av en rättsgenetisk undersökning kan också uppstå efter det att ett föräldraskap har fastställts genom dom. För att ett föräldraskap som har fastställts genom dom ska kunna hävas krävs att resning har beviljats. Vi föreslår inte någon ändring i det avseendet (se avsnitt 12.3.10). Eftersom det inte finns någon möjlighet att besluta om rättsgenetisk undersökning i ett resningsärende, bör det även fortsättningsvis vara möjligt att få frågan om rättsgenetisk undersökning prövad som ett ärende enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. För beslut om undersökning bör det, liksom i dag, krävas att det har framkommit nya omständigheter efter det att föräldraskapet fastställdes. De nya omständigheterna bör dock inte vara begränsade till situationen att barnet har tillkommit genom samlag, utan ska utvidgas till att om-

fatta alla situationer där det finns anledning att anta att någon annan kan vara förälder till barnet. Beslutet ska få avse barnet, den förälder som har fött barnet, den som har fastställts vara förälder och den som kan vara förälder till barnet. Liksom i dag ska beslut om rättsgenetisk undersökning få begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

12.4.5 Rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött barnet

Förslag: Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn, ska domstolen, om det behövs, kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning. Beslutet ska få avse barnet, barnets förälder och den som kan ha fött barnet. Frågan om ett sådant beslut ska prövas som ett ärende enligt lagen om domstolsärenden och få begäras av den som kan vara part i ett mål om fastställelse av vem som är den förälder som har fött barnet. Innan ett beslut meddelas, ska den som beslutet skulle avse ges tillfälle att yttra sig. Beslutet ska få överklagas särskilt. Ärendet ska vidare kunna avskrivas när ett utlåtande över undersökningen har avgetts eller frågan om undersökning har förfallit. Ärendet ska tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, av den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

Vi övergår nu till att behandla frågan om det ska vara möjligt för domstol att besluta om en rättsgenetisk undersökning för att utreda vem som har fött ett barn. Grunden för föräldraskapet för den som har fött barnet är själva födandet. Detta gäller även när barnet har tillkommit genom en äggdonation och den som har fött barnet alltså inte är barnets genetiska förälder. Det bästa bevismedlet för att styrka vem som har fött ett barn är därför ett födelsebevis, en sjukhusjournal från det sjukhus där barnet föddes eller, om det var fråga om en hemförlossning, uppgifter från de som närvarade vid barnets födelse. Av vår genomgång av mål om moderskap i domstol framgår dock att oklarheter kring vem som har fött ett barn i princip bara uppstår när barnet har invandrat till Sverige och saknar tillförlitlig dokumentation som kan styrka vem som har fött barnet (se avsnitt 12.2.2). I en sådan

situation kan en rättsgenetisk undersökning ha betydelse för frågan om vem som har fött barnet. Förekomsten av en genetisk koppling utgör i allmänhet ett starkt bevisfaktum för att den som uppger sig ha fött barnet också har gjort det.

Vår genomgång av mål om moderskap i domstol tyder på att det visserligen är sällsynt att frågan om vem som har fött barnet är tvis-tig. I samtliga av de 174 mål som ingick i vår genomgång var parterna överens om vem som hade fött barnet och alltså var barnets förälder (se avsnitt 12.2.2). I de flesta fall är det alltså möjligt att få till stånd en rättsgenetisk undersökning på frivillig väg när det finns behov av en sådan. Det går samtidigt inte att utesluta att det skulle kunna uppstå en situation när det inte är möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning på frivillig väg. För den som har registrerats som barnets förälder i folkbokföringen vid invandring till Sverige kan det av migrationsrättsliga skäl finnas incitament att kvarstå som barnets förälder och därmed också att vägra genomgå en rättsgenetisk undersökning. Om en presumtiv eller ifrågasatt förälder i en sådan situation inte kan tvingas till en rättsgenetisk undersökning och barnet inte har någon annan dokumentation som kan styrka vem som har fött honom eller henne, finns det en risk för att barnets föräldraskap inte blir korrekt.

Ett barn har rätt att få klarhet om sitt ursprung (jfr artikel 8 i Europakonventionen och artikel 7 i barnkonventionen). Om det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn har staten därför ett ansvar att erbjuda effektiva medel för att utreda detta. Som framgår ovan kan resultatet av en rättsgenetisk undersökning i vissa situationer ha betydelse för frågan om vem som har fött ett barn och därmed är barnets förälder. Om en presumtiv eller ifrågasatt förälder inte vill medverka till en rättsgenetisk undersökning bör det därför finnas möjlighet att besluta om tvångsmedel för att en sådan undersökning ska komma till stånd. Detta innebär en begränsning av skyddet mot kroppsliga ingrepp (2 kap. 6 § regeringsformen). Syftet är dock att tillgodose barnets rätt att få klarhet om sitt ursprung. I förhållande till detta högst legitima ändamål är begränsningen enligt vår bedömning proportionerlig, särskilt med tanke på det höga bevisvärde som en rättsgenetisk undersökning i allmänhet har (jfr 2 kap. 20 och 21 §§ regeringsformen och artikel 8 i Europakonventionen). Vi föreslår därför att domstol ska kunna besluta om en rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn om en

sådan undersökning behövs. Beslutet ska få avse barnet, barnets förälder och den som kan ha fött barnet.

Om en rättsgenetisk undersökningen visar att den som uppger sig ha fött barnet också är barnets genetiska förälder bör detta i regel vara tillräcklig för att Skatteverket ska kunna registrera föräldraskapet i folkbokföringen. Eftersom det ytterst sällan kommer att finnas ett behov av en domstolsprövning för att kunna registrera föräldraskapet för den som har fött barnet, finns det inte heller något behov av särskilda regler som gör det möjligt att ta upp frågan om rättsgenetisk undersökning inom ramen för en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Frågan om rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn ska i stället handläggas som ett ärende enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Beslut om rättsgenetisk undersökning ska få begäras av den som kan vara part i ett mål om fastställelse av vem som är den förälder som har fött barnet.

I likhet med vad som gäller för beslut om rättsgenetisk undersökning när ett föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet har fastställts genom dom, ska ett beslut om rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn få överklagas särskilt. Ärendet ska vidare kunna avskrivas när ett utlåtande över undersökningen har avgetts eller frågan om undersökning har förfallit. I likhet med vad som gäller för andra domstolsärenden om rättsgenetisk undersökning ska ett ärende om rättsgenetisk undersökning när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn tas upp av domstolen i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, av den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska ärendet tas upp av Stockholms tingsrätt.

12.4.6 Författningarna om rättsgenetisk undersökning ska byta namn

Förslag: Lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska byta namn till lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap.

Förordningen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska byta namn till förordningen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap.

Som framgår ovan föreslår vi att tillämpningsområdet för lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap respektive förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska utvidgas till att inte bara omfatta utredningar av föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet utan också utredningar av vem som har fött ett barn. Detta bör återspeglas i författningarnas namn. Författningarna ska därför byta namn till lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap respektive förordningen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap.

Namnbytena föranleder följdändringar i förordningen (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket, förordningen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap och bilagan till förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna.

12.4.7 En föråldrad bestämmelse om blodundersökning ska upphävas

Förslag: En föråldrad bestämmelse om blodundersökning i lagen om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag ska upphävas.

I lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag finns bestämmelser om ersättning av allmänna medel för utgivna underhållsbidrag, bland annat efter ett skriftligt åtagande att betala underhållsbidrag i avvaktan på resultatet av en blodundersökning. Rätten till ersättning gäller inte bara när undersökningen visar att en viss man inte kan vara far till barnet, utan ersättning kan under vissa

förutsättningar också utgå när faderskapet enligt undersökningen är osannolikt (1 § andra stycket).

Blodundersökning används inte längre som metod för att utreda föräldraskap. Sedan 1994 är föräldraskapsundersökningar i Sverige helt baserade på DNA-analys. Metoden innebär att likheter och olikheter studeras direkt i arvsmassan och ger i de allra flesta fall ett mycket tillförlitligt svar. Enligt uppgifter till Utredningen om faderskap och föräldraskap når Rättsmedicinalverkets svar i nästan alla fall en säkerhet på mer än 99,999 procent (se prop. 2020/21:176 s. 57). Med DNA-analys kommer alltså resultatet av en undersökning alltid att styrka huruvida det finns en genetisk koppling mellan den provtagna och barnet eller inte, vilket innebär att bestämmelsen som ger rätt till ersättning vid ett osannolikt resultat numera är föråldrad. Bestämmelsen ska därför upphävas.

12.5 Behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer

12.5.1 En ny lag om föräldraskap i internationella situationer

Förslag: Svenska regler om föräldraskap i internationella situationer ska samlas i en ny lag. De svenska internationellt privat- och processrättsliga reglerna i 1985 års lag och 1979 års lag ska i huvudsak föras över till den nya lagen.

Den nya lagen ska benämnas lagen om föräldraskap i internationella situationer.

Föräldrabegreppet i den nya lagen ska vara könsneutralt.

Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

Vi har i avsnitt 12.1.4 föreslagit att utformningen av reglerna om föräldraskap i föräldraskapsbalken ska förenklas och moderniseras. Vårt förslag innebär bland annat att det ska införas ett könsneutralt föräldrabegrepp och att den oskrivna principen om att den som har fött ett barn är barnets mor ska lagfästas tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet. Enligt våra direktiv ska vi analysera konsekvenserna för annan lagstiftning av att reglerna om

föräldraskap ändras och ta ställning till behovet av följdändringar i sådan lagstiftning.

Föräldrabalken styr reglerna om föräldraskap i svenska förhållanden. När det finns anknytning till ett annat land än Sverige styrs förhållandena mellan enskilda av den svenska internationella privat- och processrätten. Den svenska internationella privat- och processrätten reglerar bland annat hur man ska avgöra vilket lands lag som ska tillämpas på en fråga och i vilken utsträckning ett rättsförhållande som har fastställts i ett annat land kan erkännas i Sverige. I följande avsnitt överväger vi behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer.

En självklar utgångspunkt för våra överväganden är att den föräldraskapsrättsliga regleringen ska utformas utifrån barnets bästa och med beaktande av de rättigheter barn tillerkänns enligt bland annat barnkonventionen och Europakonventionen.

Nuvarande reglering

Det finns inte några lagfästa internationellt privat- och processrättsliga regler om moderskap. Avsaknaden av sådana bestämmelser har sin förklaring i att det i Sverige, liksom i många andra länder, inte anses råda någon tvekan om vem som från barnets födelse i rättsligt hänseende ska anses som barnets mor. Enligt den oskrivna moderskapsprincipen – ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet utvisar) – är det den som har fött barnet som är barnets mor. Principen har ansetts ha internationellt tvingande karaktär och har därför tillämpats av svenska myndigheter vid bedömningen av vem som är barnets mor i en internationell situation. Detta innebär alltså att en kvinna som har fött ett barn utomlands anses som mor till barnet i Sverige utan särskilt lagstöd (se SOU 2016:11 s. 494, prop. 2017/18:155 s. 42 och prop. 2021/22:188 s. 17). Att moderskapet till ett barn i regel följer av moderskapsprincipen innebär att det är ovanligt med utländska fastställelser av moderskap. Sådana fastställelser kan dock förekomma bland annat när ett barn har tillkommit genom surrogatmoderskap. Surrogatmoderskap, även kallat värdmoderskap, innebär att en kvinna blir gravid med den uttalade avsikten att efter födelsen lämna över barnet till en person eller ett par som

inte själv kan eller vill föda ett barn (den eller de tilltänkta föräldrarna). Internationellt finns det inte någon samsyn i frågan om huruvida det bör vara tillåtet att bli förälder genom ett surrogatarrangemang. I Sverige är surrogatmoderskap inte uttryckligen förbjudet. Svensk lagstiftning medger dock inte att surrogatarrangemang genomförs inom svensk hälso- och sjukvård. I flera andra länder, bland annat Georgien, Ukraina och vissa delstater i USA, är surrogatmoderskap en tillåten metod för att bli förälder. De föräldraskapsrättsliga reglerna i länder som tillåter surrogatmoderskap ser olika ut, men innebär oftast att det är de tilltänkta föräldrarna som anses vara barnets rättsliga föräldrar i stället för surrogatmodern och hennes eventuella partner (se SOU 2021:56 s. 150–165). För att utländska fastställelser av föräldraskap ska erkännas i Sverige krävs som utgångspunkt stöd i svensk lag (se bland annat rättsfallet NJA 1974 s. 324). Det finns dock ett begränsat utrymme att erkänna sådana fastställelser också när lagstöd för detta saknas. Högsta domstolen har i två fall erkänt en utländsk dom om moderskap för en tilltänkt mor efter ett surrogatarrangemang i utlandet (se rättsfallen NJA 2019 s. 504 och NJA 2019 s. 969). Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige har föreslagit att det ska införas särskilda regler om erkännande av en utländsk fastställelse av moderskap efter ett surrogatarrangemang. Enligt förslaget ska en sådan fastställelse i regel erkännas när den kvinna som fastställelsen avser har flyttat till Sverige efter att ha haft sin huvudsakliga anknytning utomlands. Förslaget bereds i Regeringskansliet (se SOU 2021:56 s. 192–197 och prop. 2021/22:188 s. 16).

När det gäller faderskap finns det internationellt privat- och processrättsliga regler i lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor (1985 års lag)⁵⁹. Reglerna innebär en möjlighet att rättsligt bli betraktad som far direkt på grund av lag (faderskapspresumtion i internationella förhållanden). Det finns också regler om svensk domstols behörighet i mål om faderskap och regler om konkurrerande förfaranden. I lagen finns dessutom regler om tillämplig lag när en talan förs vid svensk domstol om fastställande eller hävande av faderskap. Vidare innehåller lagen regler om erkännande av dels utländska domstolsavgöranden om faderskap, dels utländska fastställelser genom bekräftelse av faderskap. Den 1 augusti 2022 träder nya regler om för-

⁵⁹ Lagen byter namn till lagen (1985:367) om föräldraskap i internationella situationer den 1 augusti 2022.

äldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor i kraft i 1985 års lag. Reglerna innebär bland annat en möjlighet för en kvinna som är eller har varit gift med barnets mor att rättsligt bli betraktad som förälder direkt på grund av lag (föräldraskapspresumtion i internationella förhållanden). Reglerna innebär också att utländska domstolsavgöranden om och fastställelser av föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor under vissa förutsättningar ska erkännas i Sverige.

För faderskap i nordiska situationer finns det särskilda regler i lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden (1979 års lag)⁶⁰. Lagen bygger på en nordisk överenskommelse och innehåller regler om erkännande av nordiska domstolsavgöranden om faderskap och nordiska fastställelser genom bekräftelse av faderskap samt regler om konkurrerande förfaranden. Lagens regler gäller i stället för reglerna i 1985 års lag (se nuvarande 1 § tredje stycket i 1985 års lag). Den 1 augusti 2022 träder nya regler i kraft som innebär att nordiska domar om och fastställelser av föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor under vissa förutsättningar ska erkännas i Sverige.

Regler om konkurrerande förfaranden när en rättegång pågår i Schweiz och om erkännande av domar som meddelats där finns i lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz.

Svenska regler om föräldraskap i internationella situationer ska samlas i en ny lag

I dag finns regleringen av frågor om föräldraskap i internationella situationer i huvudsakligen två regelverk – 1985 års lag och 1979 års lag. I förhållande till Schweiz finns det också regler i lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz. För utomnordiska situationer, som inte har någon anknytning till Schweiz, gäller enbart 1985 års lag. För nordiska situationer ska 1979 års tillämpas på vissa frågor, bland annat frågan om giltigheten av nordiska domstolsavgöranden, och 1985 års lag på andra frågor, bland annat frågan om svensk domstols behörighet i mål om föräldraskap. Att de internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap i nordiska

⁶⁰ Lagen byter namn till lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska föräldraskapsavgöranden den 1 augusti 2022.

förhållanden återfinns i två olika regelverk gör, enligt vår uppfattning, tillämpningen onödigt komplicerad. I detta sammanhang finns det även anledning att uppmärksamma att Europeiska kommissionen har för avsikt att under 2022 föreslå en rättsakt om ömsesidigt erkännande av föräldraskap i EU. Initiativet nämns i kommissionens meddelande den 24 mars 2021 om EU:s strategi för barnets rättigheter, COM (2021) 142. Om en sådan rättsakt blir verklighet kommer det att finnas ett behov av svenska kompletterande regler. För det fall sådana kompletterande regler förs in i en separat lag, kommer detta att ytterligare komplicera tillämpningen för enskilda, domstolar och andra rättstillämpare. För att få en mer sammanhållen och lättöverskådlig lagstiftning föreslår vi därför att de svenska bestämmelserna om föräldraskap i internationella situationer som i dag finns i 1985 års lag och 1979 års lag ska samlas i samma lag. Denna lösning är också ett steg i den strävan som sedan länge uttryckts att den allmänna internationellt familjerättsliga lagstiftningen bör samlas i en lag (se SOU 1987:18 s. 55 och prop. 2018/19:50 s. 37).

Det är, enligt vår uppfattning, inte lämpligt att samla de svenska reglerna om föräldraskap i internationella situationer genom att föra över bestämmelserna i 1979 års lag till 1985 års lag. Som framgår av följande avsnitt föreslår vi omfattande ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer. Det är därför lämpligt att reglerna samlas i en ny lag. Den nya lagen bör benämnas lag om föräldraskap i internationella situationer, dvs. samma benämning som 1985 års lag kommer att ha fr.o.m. den 1 augusti 2022.

Den nya lagen bör ges en struktur som underlättar förståelsen för hur 1985 års lag och 1979 års lag förhåller sig till varandra. De regler som i dag är liknande eller identiska för inomnordiska respektive utomnordiska situationer bör därför föras samman i gemensamma paragrafer. Detta innebär att det endast kommer att finnas ett behov av separata kapitel för inomnordiska respektive utomnordiska situationer i frågan om giltigheten av utländska domstolsavgöranden och fastställelser.

Lagen bör förses med sex kapitel. Det första kapitlet bör ange lagens innehåll. I det andra kapitlet bör det finnas bestämmelser om föräldraskap omedelbart på grund av lag. Det tredje kapitlet bör innehålla bestämmelser om fastställande och hävande av föräldraskap och om konkurrerande förfaranden. Det fjärde kapitlet bör innehålla särskilda bestämmelser om giltigheten av nordiska domstolsavgöranden

och fastställelser. Det femte kapitlet bör innehålla bestämmelser om giltigheten av domstolsavgöranden och fastställelser i andra internationella situationer, dvs. om erkännande av utomnordiska domstolsavgöranden om föräldraskap och fastställelser av föräldraskap genom bekräftelse. I det sjätte kapitlet bör det finnas bestämmelser om hemvist och ordre public.

Vårt förslag till ny lag om föräldraskap i internationella situationer innebär att bestämmelserna i 1985 års lag med vissa ändringar flyttas över till 2, 3, 5 och 6 kap. (se vidare avsnitt 12.5.3–12.5.6). Vidare flyttas bestämmelserna i 1979 års lag med vissa ändringar över till 3, 4 och 6 kap. (se vidare avsnitt 12.5.4–12.5.6). Genom den nya lagen bör därför 1985 års lag och 1979 års lag upphävas.

I följande avsnitt överväger vi vilka ändringar som bör göras i den nya lagen jämfört med vad som fr.o.m. den 1 augusti 2022 gäller enligt 1985 års lag och 1979 års lag.

Föräldrabegreppet i den nya lagen ska vara könsneutralt

Reglerna om föräldraskap i föräldrabalken innehåller i dag tre olika termer för förälder och föräldraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Även 1985 års lag och 1979 års lag innehåller benämningarna mor och far. I lagarna förekommer dessutom uttrycket ”föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor”, dvs. ett föräldraskap som motsvarar det som i dag regleras i 1 kap. 9 § föräldrabalken. Vi föreslår i avsnitt 12.1.4 att de tre olika termerna för förälder och föräldraskap i föräldrabalken ska ersättas av ”förälder”. Vårt förslag innebär att det inte längre kommer att finnas någon rättslig definition av ”far” och ”mor”. Det är därför inte lämpligt att behålla de olika termerna för föräldraskap i internationella situationer, utan, på samma sätt som i föräldrabalken, bör föräldrabegreppet i den nya lagen vara könsneutralt.

I några bestämmelser i 1985 års lag anges särskilt att det är ett rättsligt föräldraskap som avses (3 a § första stycket 4 och 5 § andra stycket 3). Enligt vår uppfattning är detta inte nödvändigt. Lagen gäller frågor om föräldraskap i internationella situationer och bestämmelserna i lagen kan därför inte avse något annat än det rättsliga föräldraskapet till ett barn. Att särskilt peka ut rättsligt föräldraskap i vissa bestämmelser i lagen men inte i andra skapar vidare en osäkerhet om de

aktuella bestämmelsernas innebörd. I den nya lagen bör det därför inte särskilt anges att det könsneutrala föräldrabegreppet avser det rättsliga föräldraskapet till barnet.

12.5.2 Den nya lagens tillämpningsområde

Förslag: Tillämpningsområdet för lagen ska vara frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer.

Lagen ska dock inte gälla frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst om föräldraskapet ska ersätta ett föräldraskap för den som har fött barnet.

Tillämpningsområdet för lagen ska vara frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer ...

I 1985 års lag anges att lagens tillämpningsområde är frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer (1 § första stycket). Som framgår av avsnitt 12.5.1 innehåller dock lagen inte internationellt privat- och processrättsliga regler för alla typer av föräldraskap, utan enbart för faderskap och för föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. 1979 års lag har motsvarande tillämpningsområde. I praktiken är alltså lagarnas tillämpningsområden begränsade.

Som vi redan har nämnt är vårt uppdrag att analysera hur våra förslag om föräldrabalkens regler om föräldraskap påverkar regelverket om föräldraskap i internationella situationer och ta ställning till behovet av följdändringar. En konsekvens av våra förslag är att avgränsningen av regelverkets tillämpningsområde till ”faderskap” och ”föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor” inte längre kommer att kunna uttryckas genom olika termer för föräldraskap. Med ett könsneutralt föräldrabegrepp måste tillämpningsområdet för den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer avgränsas på något annat sätt. Utgångspunkten bör vara att tillämpningsområdet för den nya lagen ska motsvara det som i dag gäller enligt 1985 års lag och 1979 års lag. Det ingår inte i vårt uppdrag att göra en mer allmän översyn av det svenska internationellt

privat- och processrättsliga regelverkets tillämpningsområde. Detta innebär bland annat att tillämpningsområdet även fortsatt ska vara begränsat i frågor om föräldraskap efter ett surrogatarrangemang i utlandet.⁶¹ Vi återkommer i nästa avsnitt till hur denna begränsning bör uttryckas i den nya lagen. I aktuellt avsnitt överväger vi hur lagens tillämpningsområde bör uttryckas för övriga situationer när ett barn har tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning. När vi i det följande resonerar kring barn som har tillkommit genom assisterad befruktning avser vi alltså inte situationen att barnet har tillkommit genom ett surrogatarrangemang.

Inledningsvis kan vi konstatera att det i dag finns lagfästa internationellt privat- och processrättsliga regler för följande situationer

- föräldraskapet för en man när barnet har tillkommit genom samlag,
- föräldraskapet för en man när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning, oavsett om mannens spermier har använts vid behandlingen eller inte och oberoende av om mannen är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet,
- föräldraskapet för en kvinna som tidigare har varit man (MtK)⁶² när barnet har tillkommit genom samlag,
- föräldraskapet för en MtK när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning, oavsett om kvinnans spermier har använts vid behandlingen eller inte och oberoende av om kvinnan är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet, och
- föräldraskapet för en kvinna när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier, dock endast om kvinnan är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet.

⁶¹ Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige har lämnat förslag om att utvidga tillämpningsområdet för 1985 års lag. Utredningen föreslår bland annat att det i lagen ska införas regler om erkännande av en utländsk fastställelse av moderskap för en annan kvinna än den som har fött barnet när den kvinna som fastställelsen avser har flyttat till Sverige efter att ha haft sin huvudsakliga anknytning utomlands (se SOU 2021:56). Förslagen bereds i Regeringskansliet.

⁶² Tillämpningen av reglerna i 1985 års lag och 1979 års lag aktualiseras i en sådan situation genom bestämmelsen i 1 kap. 14 § första stycket föräldrabalken. Enligt bestämmelsen gäller för kvinnan det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar sägs om far och faderskap.

Därutöver finns det, genom den oskrivna moderskapsprincipen, en oskriven regel som tillämpas i internationella situationer för att ange föräldraskapet för den som har fött barnet. Principen kan tillämpas både om den som har fött barnet är en kvinna eller om den som har fött barnet är en man som tidigare har varit kvinna (KtM).

Som framgår av avsnitt 12.5.3 anser vi att den oskrivna moderskapsprincipen bör lagfästas även för internationella förhållanden. Detta innebär att tillämpningsområdet för den nya lagen bör omfatta frågor om föräldraskap för den som har fött barnet, oavsett om den personen är en kvinna eller en man (se vidare om konsekvenserna av detta i avsnitt 12.5.3–12.5.5).

När det gäller lagens tillämpningsområde på frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet gör vi följande överväganden.

Sverige ska vara ett land där människor har friheten att leva sina liv som de vill och vara den de är. Varje barn ska ha en trygg familjesituation och få växa upp i ett samhälle som inte gör skillnad på personer beroende på kön eller på olika familjekonstellationer. En rimlig utgångspunkt är därför att det bör krävas sakliga skäl för att göra åtskillnad mellan föräldrar. Vidare bör en eventuell avgränsning av tillämpningsområdet utformas med beaktande av barnets bästa och de rättigheter barn tillerkänns enligt bland annat barnkonventionen och Europakonventionen.

Som framgår ovan måste en eventuell begränsning av lagens tillämpningsområde i frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet uppnås på annat sätt än genom att använda olika termer för föräldraskap. Ett alternativ är att ange att lagen gäller frågor om föräldraskap för en man som inte har fött barnet och frågor om föräldraskap för en kvinna som inte har fött barnet om kvinnan är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet. Denna lösning är dock problematisk. Vårt förslag om att införa ett könsneutralt föräldrabegrepp i förädrabalken innebär att det inte längre kommer att finnas särskilda regler om föräldraskap vid ändrad könstillhörighet. Bestämmelserna om faderskap i 1985 års lag och 1979 års lag kan i dag tillämpas avseende moderskapet för en MtK på grund av ett särskilt stadgande om detta i förädrabalken (1 kap. 14 § första stycket). Utan de särskilda reglerna om föräldraskap vid ändrad könstillhörighet kommer regelverket om föräldraskap i internationella situationer att gälla utifrån den nya könstillhörigheten. Om lagen endast gäller frågor om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med den som har fött

barnet innebär detta att tillämpningsområdet inte kommer att omfatta situationen att barnet har tillkommit genom samlag mellan en MtK och en kvinna när dessa varken är eller har varit gifta eller sambor. En sådan avgränsning är varken godtagbar ur ett barnrättsperspektiv eller utifrån diskrimineringssynpunkt.

Den begränsning som i dag gäller i fråga om giltigheten av en kvinnas föräldraskap i Sverige när hon inte har fött barnet tar sikte på situationen att barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier. Ett alternativ för att uppnå en motsvarande avgränsning av den nya lagens tillämpningsområde skulle därför kunna vara att förbehålla kravet på att den man eller kvinna som föräldraskapet avser är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet till situationen att barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier. Eftersom det i dag inte finns något sådant krav avseende faderskap innebär denna lösning att en del män eller MtK som med nuvarande reglering kan få sitt föräldraskap erkänt i Sverige inte kommer att få det framöver. Enligt vår uppfattning finns det dock inte några sakliga skäl att göra åtskillnad mellan män och kvinnor i detta avseende. Det är emellertid tveksamt om en sådan begränsning av lagens tillämpningsområde är praktiskt genomförbar. Frågan om ett utländskt föräldraskap är giltigt i Sverige uppstår i regel i samband med att familjen flyttar till Sverige och ska folkbokföras här (se 3 § folkbokföringslagen [1991:481]). I Sverige framgår det inte av ett barns folkbokföringsuppgifter att barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning. Enligt uppgifter från Skatteverket finns det i regel inte heller sådan information i födelsebevis eller utdrag från folkbokföringsdatabasen eller civilregister från andra länder.⁶³ För att Skatteverket ska kunna bedöma om ett utländskt föräldraskap är giltigt i Sverige, kommer det därför att krävas ytterligare information. Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning bör den som vill få sitt föräldraskap erkänt i Sverige i allmänhet kunna vända sig till den inrättning som har utfört behandlingen för att få dokumentation om att personens egna spermier har använts vid behandlingen. För barn som har tillkommit genom samlag finns det dock inte någon dokumentation om barnets tillkomst. Om den som vill få sitt föräldraskap erkänt i Sverige uppger att barnet har tillkommit genom samlag kommer det alltså att vara i

⁶³ Uppgifter från Skatteverket lämnade till utredningen 2022-04-08, uppgifterna finns diarieförda hos utredningen.

princip omöjligt för Skatteverket att kontrollera den uppgiften. Svårigheterna med att kontrollera huruvida ett barn har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier talar därmed starkt emot att i en sådan situation uppställa krav på att den som föräldraskapet avser är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet. Ett annat starkt argument mot en sådan avgränsning av tillämpningsområdet är att den kan ifrågasättas ur ett barnrättsperspektiv.

För att ett föräldraskap ska kunna etableras på grund av samtycke till en assisterad befruktning med donerade spermier krävs enligt svensk rätt att den som har lämnat samtycket var gift eller sambo med den som har fött barnet vid tidpunkten för behandlingen. Vidare krävs att behandlingen antingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning utomlands och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Många länder ställer, liksom Sverige, i sin lagstiftning upp krav på att par ska vara gifta eller sambor för att få tillgång till assisterad befruktning och att barnet ska ha rätt att få kännedom om sitt genetiska ursprung. Men så är inte alltid fallet. Om ett utländskt föräldraskap som inte uppfyller kraven enligt svensk rätt inte erkänns här blir konsekvensen att barnet fråntas en rättslig förälder vid en flytt till Sverige. När det gäller barnets rätt att få kunskap om sitt ursprung har lagstiftaren gjort bedömningen att barnets rätt till sin förälder väger tyngre än intresset av att få vetskap om sitt ursprung (se prop. 2021/22:188 s. 25). Enligt vår uppfattning väger barnets rätt till sin förälder ännu tyngre i förhållande till intresset av att föräldraskap efter en assisterad befruktning med donerade spermier bara ska kunna etableras för den som inte har fött barnet om han eller hon är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet.

Kravet på äktenskap eller samboförhållande kan vidare bli problematiskt i förhållande till unionsrätten. Som framgår ovan ställer många länder i sin lagstiftning upp krav på att par ska vara gifta eller sambor för att få tillgång till assisterad befruktning. Det finns dock länder

som inte har sådana krav, bland annat Belgien⁶⁴, Danmark⁶⁵ och Förenade kungariket⁶⁶. Enligt EU-domstolen har medlemsstaterna en skyldighet att erkänna ett förälder-barnförhållande som har etablerats i en annan medlemsstat i den utsträckning detta krävs för att barnet, utan hinder, ska kunna utöva sin rätt enligt unionsrätten att tillsammans med var och en av sina föräldrar fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (se dom den 14 december 2021 i mål C-490/20, V.M.A. mot Stolichna obshtina, rayon "Pancharevo", ECLI:EU:C:2021:1008, p. 49 och 57). Om en svensk medborgare flyttar till Danmark och där får barn genom assisterad befruktning med donerade könsceller tillsammans med sin särbo, kommer alltså svenska myndigheter att vara skyldiga att erkänna det förälder-barnförhållande som uppstått i Danmark när detta krävs för att familjen ska kunna utöva sin rätt till fri rörlighet. Vi har svårt att se hur ett sådant erkännande ska kunna åstadkommas enligt svensk rätt på annat sätt än att genom att erkänna den utländska fastställelsen av föräldraskap. Om unionsrätten kräver det, kan det alltså vara nödvändigt att erkänna en utländsk fastställelse av föräldraskap trots att lagen om föräldraskap i internationella situationer inte ger stöd för ett sådant erkännande (jfr rättsfallen NJA 2019 s. 504 och NJA 2019 s. 969).

Slutligen kan kravet på äktenskap eller samboförhållande inte heller motiveras utifrån att det, om kravet avskaffas, finns en risk för att reglerna i föräldrabalken om föräldraskap vid assisterad befruktning kringgås. Om personer med hemvist i Sverige genomgår en assisterad befruktning i utlandet kommer det barn som föds efter en sådan behandling att få hemvist i Sverige. Ett nyfött barns hemvist anses näm-

⁶⁴ Enligt belgisk rätt finns det inte något krav på att tilltänka föräldrar som genomgår en assisterad befruktning med donerade spermier är gifta eller har ingått civilt partnerskap. En kvinna kan alltså genomgå en sådan behandling med sin särbo eller med en vän. Särbon eller vännen kan fastställas som förälder till barnet förutsatt att denne har samtyckt till behandlingen och bekräftar sitt föräldraskap, se artikel 27 och 56 Loi du 6 juillet 2007 relative à la procréation médicalement assistée et à la destination des embryons surnuméraires et des gamètes och artikel 319, 325/4 and 329bis Code Civil.

⁶⁵ Enligt 23 § lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v. (Lov nr 460 af 10/06/1997) kan en kvinna genomgå assisterad befruktning tillsammans med sin make eller partner. Om kvinnan har genomgått behandlingen med samtycke av sin parter kan partnern bli far eller medmor till barnet genom att antingen lämna en omsorgs- och ansvarsförklaring eller genom att bekräfta sitt faderskap eller medmorskap (se 2, 3, 3 b och 3 c §§ børneloven [LBK nr 772 af 07/08/2019]). Det finns inte någon definition av "partner" i dansk rätt, men av förarbetena till aktuella bestämmelser framgår att det inte ställs krav på samliv i ett gemensamt hushåll (se 2000/1 LSF 2 och 2012/1 LSF 207).

⁶⁶ Enligt Human Fertilisation and Embrology Act 2008 ställs det inte något krav på parförhållande för att en man eller kvinna ska anses som förälder till det barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med dennes samtycke (Sections 36, 37, 43 och 44).

ligen i regel sammanfalla med vårdnadshavarens (se prop. 1984/85:124 s. 42). Frågan om vem som är förälder till barnet kommer därmed alltid att prövas enligt svensk lag (se 3 § andra stycket och 5 § första stycket i 1985 års lag).

Det finns i sammanhanget också anledning att uppmärksamma att svenska myndigheter alltid kan avstå från att tillämpa en bestämmelse i utländsk lag eller vägra att erkänna en utländsk fastställelse av föräldraskap om det i ett enskilt fall skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen eller att erkänna fastställelsen (*ordre public*).

Sammantaget gör vi bedömningen att det inte bör finnas någon begränsning av den nya lagens tillämpningsområde när barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier. Vårt förslag är alltså att tillämpningsområdet för lagen ska vara frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer. Som vi redan har nämnt ovan bör dock tillämpningsområdet vara fortsatt begränsat i frågor om föräldraskap efter ett surrogatarrangemang i utlandet. Vi återkommer i nästa avsnitt till hur en sådan avgränsning av tillämpningsområdet bör uttryckas i den nya lagen.

... men lagen ska inte gälla för frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst om föräldraskapet ska ersätta ett föräldraskap för den som har fött barnet

Antalet internationella surrogatarrangemang har ökat under senare år. Också i Sverige har det blivit vanligare att ofrivilligt barnlösa åker utomlands för att få barn genom surrogatmoderskap. Även om surrogatmoderskap inte är uttryckligen förbjudet i Sverige, medger svensk lagstiftning inte att surrogatarrangemang genomförs inom svensk hälso- och sjukvård.

Tillämpningsområdet för 1985 års lag är frågor om föräldraskap i internationella situationer. Som framgår ovan innehåller dock lagen enbart bestämmelser om faderskap och om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. När ett barn har tillkommit genom surrogatmoderskap kan lagen alltså tillämpas på frågor om föräldraskap för den man eller MtK som har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst (se 3 a och 5–5 b §§ jämfört med 1 kap. 14 § förädrabalken). Däremot gäller lagen inte frågan om för-

äldraskap för en tilltänkt förälder som är kvinna eftersom kvinnan varken är eller har varit gift eller sambo med surrogatmodern. Ett utländskt avgörande som fastställer en annan kvinna än surrogatmodern som förälder till barnet kan därför som utgångspunkt inte erkännas i Sverige (jfr dock rättsfallen NJA 2019 s. 504 och NJA 2019 s. 969).

Som framgår av föregående avsnitt ingår det inte i vårt uppdrag att göra en allmän översyn av det svenska internationellt privat- och processrättsliga regelverket om föräldraskap och dess tillämpningsområde. Lagstiftaren har dessutom relativt nyligen tagit ställning till hur regelverket bör förhålla sig till situationen att ett barn har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet (se prop. 2017/18:155 s. 39–41).⁶⁷ Mot bakgrund av vår bedömning ovan – att den nya lagens tillämpningsområde inte bör vara generellt begränsat när barnet har tillkommit genom assisterad befruktning – finns det dock ett behov av att uttrycka den nuvarande avgränsningen på annat sätt än genom att ställa upp krav på att den som föräldraskapet avser ska vara eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet.

En lämplig lösning är, enligt vår uppfattning, att komplettera paragrafen som anger att lagens tillämpningsområde är frågor om föräldraskap till barn i internationella situationer med en bestämmelse som särskilt anger i vilka situationer lagen inte gäller. För att avgränsningen ska motsvara den begränsning av tillämpningsområdet som i dag följer av kravet på äktenskap eller samboförhållande måste följande förutsättningar vara uppfyllda:

- det ska vara fråga om föräldraskapet för en kvinna som inte själv har fött barnet,
- barnet ska ha tillkommit genom en assisterad befruktning, och
- kvinnans föräldraskap ska ersätta föräldraskapet för surrogatmodern, dvs. avsikten är *inte* att kvinnan ska bli förälder tillsammans med surrogatmodern.

En sådan lösning innebär emellertid att tilltänkta föräldrar behandlas olika beroende på om de är kvinnor eller män. Det finns enligt vår

⁶⁷ Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige har lämnat förslag om att utvidga tillämpningsområdet för 1985 års lag. Utredningen föreslår bland annat att det i lagen ska införas regler om erkännande av en utländsk fastställelse av moderskap för en annan kvinna än den som har fött barnet när den kvinna som fastställelsen avser har flyttat till Sverige efter att ha haft sin huvudsakliga anknytning utomlands (se SOU 2021:56). Förslagen bereds i Regeringskansliet.

uppfattning inte några sakliga skäl för att göra en sådan åtskillnad. Om de tilltänkta föräldrarna är ett manligt samkönat par, bör frågor om föräldraskapet för den man som inte har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst alltså inte heller omfattas av lagens tillämpningsområde. I dag kan det finnas förutsättningar att erkänna en utländsk fastställelse av ett sådant föräldraskap. Rättsläget är oklart. Svea hovrätt har i två fall erkänt en utländsk dom om faderskap för en tilltänkt far som inte var barnets genetiska far efter ett surrogatarrangemang i utlandet (se Svea hovrätts beslut 2014-10-07 i Ö 6952-14 och Svea hovrätts beslut 2015-01-20 i Ö 9822-14). Frågan har dock inte prövats av Högsta domstolen. Enligt vår uppfattning är det emellertid rimligt att kvinnor och män behandlas lika i detta avseende. Föräldraskap för mannen får – i likhet med vad som gäller för en kvinna i motsvarande situation – i stället uppnås genom adoption.

Vårt förslag är därför att den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer inte ska gälla frågor om föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst om föräldraskapet ska ersätta ett föräldraskap för den som har fött barnet.

12.5.3 Föräldraskap omedelbart på grund av lag och andra regler om tillämplig lag

Förslag: Nuvarande regler i 1985 års lag om tillämplig lag ska vara i huvudsak oförändrade i den nya lagen.

Det ska införas en regel som anger att svensk lag alltid ska tillämpas i frågor om föräldraskapet för den som har fött barnet.

Vid bedömningen av huruvida maken till den förälder som har fött barnet ska anses som barnets förälder omedelbart på grund av lag (föräldraskapspresumtion i internationella situationer) ska frågan om äktenskap bedömas enligt den lag som gäller för föräldraskapspresumtionen.

Det ska införas en regel som anger att en talan i mål om föräldraskap för den som har fött barnet alltid ska prövas enligt svensk lag.

Möjligheten att, under vissa förutsättningar, alltid kunna tillämpa svensk lag för att häva ett bekräftat föräldraskap ska avskaffas.

Det ska införas en regel som anger att svensk lag alltid ska tillämpas i frågor om föräldraskapet för den som har fött barnet

Som framgår av avsnitt 12.5.1 innehåller 1985 års lag och 1979 års lag inte några internationellt privat-och processrättsliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet. Detta beror på att föräldraskap i en sådan situation följer av den oskrivna moderskapsprincipen. Den föräldraskapsrättsliga regleringen är av central betydelse för enskilda och det bör därför vara enkelt för var och en att ta reda på vem som är rättslig förälder till ett barn. I avsnitt 12.1.4 föreslår vi därför att den oskrivna moderskapsprincipen ska lagfästas i föräldrabalken tillsammans med befintliga regler om föräldraskap för den som har fött barnet. Det är lämpligt att det omedelbart på grund av lag framgår att den som har fött barnet är barnets förälder även i en internationell situation. Vi föreslår därför att det ska införas en regel i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer som anger att svensk lag alltid ska tillämpas i fråga om föräldraskapet för den som har fött barnet.

Vid bedömningen av huruvida maken till den förälder som har fött barnet ska anses som barnets förälder på grund av en föräldraskapspresumtion ska frågan om äktenskap bedömas enligt den lag som gäller för föräldraskapspresumtionen

I 1985 års lag finns en s.k. legal faderskapspresumtion som innebär att en man som är eller har varit gift med barnets mor ska anses som barnets far i Sverige, då det följer av lagen i den stat där barnet vid födelsen fick sin hemvist. Om inte någon ska anses som barnets far enligt den lagen, ska mannen anses som barnets far, då det följer av lagen i en stat där barnet vid födelsen blev medborgare. Om barnet vid födelsen fick sin hemvist i Sverige, ska frågan dock alltid bedömas enligt svensk lag (2 § första stycket). Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande presumtion att gälla för den kvinna som är eller har varit gift med barnets mor (2 a §). Den aktuella regleringen bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Vid tillämpningen av den legala faderskapspresumtionen i 1985 års lag ska den prejudiciella frågan om mannen är eller har varit gift med barnets mor bedömas enligt den lag som ligger till grund för om mannen ska anses som far i Sverige (principen om *lex causae*). Det får till

följd att ett faderskap som är grundat direkt på utländsk lag gäller även om äktenskapet inte erkänns i Sverige, ifall äktenskapet är giltigt i det land där barnet vid födelsen fick sin hemvist. Detsamma gäller i den situationen att faderskapet följer av lagen i ett land där barnet blev medborgare vid födelsen (se prop. 2020/21:149 s. 36 och 37.) Bestämmelsen kom till i samband med att det infördes ett generellt förbud mot att erkänna utländska månggiften som har ingåtts enligt utländsk lag. Det finns också sedan den 1 januari 2019 en ny huvudregel om att utländska barnäktenskap inte ska erkännas i Sverige (se prop. 2017/18:288).

Motsvarande bestämmelse kommer inte att gälla vid tillämpningen av den legala föräldraskapspresumtionen. Av förarbetena till de internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med ett barns mor framgår att regeringen bedömde att det inte var lämpligt att införa en sådan regel om den prejudiciella prövningen av äktenskapsfrågan vid tillämpningen av den legala föräldraskapspresumtionen. Samkönade månggiften och samkönade barnäktenskap förekommer i princip inte. Regeringens bedömning var därför att det inte finns något praktiskt behov av en sådan bestämmelse vid bestämmande av föräldraskapet för en kvinna som är eller har varit gift med barnets mor. Eftersom de internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap ställer upp ett krav på att den kvinna som föräldraskapet avser är eller har varit gift eller sambo med barnets mor, kommer vidare rättstillämparen i dessa fall – till skillnad från vad som gäller för faderskap – alltid att behöva ta ställning till den prejudiciella frågan om kvinnan är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. I enlighet med allmänna principer i den internationella privat- och processrätten – ska denna fråga som utgångspunkt bedömas enligt svensk lag i enlighet med principen om *lex fori*. Att – när det inte finns något praktiskt behov – införa en regel med en annan utgångspunkt vid tillämpningen av just föräldraskapspresumtionen bedömdes av regeringen kunna leda till tillämpningssvårigheter (se prop. 2021/22:188 s. 29). Detta innebär alltså den prejudiciella frågan om en kvinna är eller har varit gift med ett barns mor i regel ska bedömas enligt svensk lag, medan frågan om en man är eller har varit gift med ett barns mor ska bedömas enligt den lag som gäller för presumtionen. Frågan är nu vad som bör gälla vid tillämpningen av den nya könsneutrala föräldraskapspresumtionen i internationella situationer.

Som framgår av avsnitt 12.5.2 föreslår vi att det i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer inte längre ska ställas upp ett krav på att den kvinna som föräldraskapet avser är eller har varit gift eller sambo med den som har fött barnet. Det kommer därför inte bli aktuellt för rättstillämparen att pröva den prejudiciella frågan om kvinnan är eller har varit gift med den som har fött barnet i någon annan situation än vid tillämpningen av den legala föräldraskapspresumtionen. Att frågan om äktenskap ska bedömas enligt den lag som gäller för föräldraskapspresumtionen kommer därför inte att leda till tillämpningssvårigheter. Regleringen kommer tvärtom bli mer komplicerad om olika regler ska gälla beroende på om maken är en man eller en kvinna. Det kan exempelvis uppstå svårigheter att bedöma vilket lands lag som ska tillämpas på den prejudiciella frågan om maken har ändrat könstillhörighet under äktenskapet. Enligt vår uppfattning kan det inte heller uteslutas att det, i det enskilda fallet, kan uppstå behov av en bestämmelse om att frågan om äktenskap ska bedömas enligt den lag som gäller för föräldraskapspresumtionen när maken är en kvinna. Vi föreslår därför att den prejudiciella frågan om maken är eller har varit gift med den som har fött barnet ska bedömas enligt den lag som gäller för föräldraskapspresumtionen.

Tillämplig lag vid fastställande av ett föräldraskap för den som inte har fött barnet och vid hävande av ett föräldraskap som gäller enligt föräldraskapspresumtionen

I 5 § första stycket i 1985 års lag finns det regler om tillämplig lag vid prövningen av en talan vid svensk domstol om fastställande av faderskap eller om hävande av ett faderskap som gäller enligt faderskapspresumtionen i 2 §. Enligt reglerna ska talan prövas enligt lagen i den stat där barnet har sin hemvist när målet avgörs i första instans. Reglerna bygger på att det bäst anses gynna barnets intressen att frågan om fastställande eller hävande prövas enligt lagen i det land dit barnet har starkast anknytning när frågan prövas i första instans, dvs. det land där barnet har sin hemvist när frågan ska avgöras av tingsrätten. Det är i det landet som barnet av allt att döma kommer att växa upp. I många fall innebär detta att frågor om fastställande av ett faderskap bedöms enligt svensk lag, vilket underlättar vid domstolarnas rättstillämpning (se prop. 1984/85:124 s. 23 och 24). Av 5 § tredje stycket i samma lag framgår det att frågan om huruvida ett faderskap

som gäller enligt faderskapspresumtionen ska anses hävt genom en fastställelse av att en annan man är barnets far bedöms enligt samma lag som har tillämpats vid fastställelsen. I praktiken har bestämmelsen främst betydelse i de fall då den andra mannens faderskap fastställts i Sverige genom en bekräftelse av faderskapet. I sådana fall innebär bestämmelsen att svensk rätt tillämpas när det gäller bekräftelsens inverkan på ett presumerat faderskap (jfr prop. 1984/85:124 s. 26). Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande bestämmelser om tillämplig lag att gälla i förhållande till ett föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor.

1985 års lag innehåller också särskilda bestämmelser om tillämplig lag i fråga om fastställande och hävande av faderskap för ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet (5 § andra stycket och 5 a § första stycket i 1985 års lag). Vidare finns för sådana situationer bestämmelser om förening av mål och socialnämndens rätt att föra talan (5 a § första stycket och 5 b §).

Regleringen ovan bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Det ska införas en regel som anger att en talan i mål om föräldraskap för den som har fött barnet alltid ska prövas enligt svensk lag

Som framgår ovan ska regleringen om tillämplig lag vid fastställande av ett föräldraskap för den som inte har fött barnet och vid hävande av ett föräldraskap som gäller enligt föräldraskapspresumtionen i sak föras över till den nya lagen om föräldraskap i internationella förhållanden. Därutöver bör det, enligt vår uppfattning, i den nya lagen föras in en regel om tillämplig lag i mål om föräldraskap för den som har fött barnet.

Det står i regel klart vem som har fött ett barn. I frågor om föräldraskap för den som har fött barnet kommer det därför, i de allra flesta fall, inte att vara aktuellt att tillämpa andra bestämmelser i den nya lagen än den regel vi föreslår ovan om att svensk lag alltid ska tillämpas i fråga om föräldraskapet för den som har fött barnet. Om det i ett undantagsfall uppstår ett behov av en domstolsprövning av frågan om vem som har fött barnet är det dock angeläget att moder-skapsprincipen får fullt genomslag också i en sådan situation. För att säkerställa detta bör det införas en bestämmelse som anger att en talan

i mål om föräldraskap för den som har fött barnet alltid ska prövas enligt svensk lag.

Tillämplig lag vid hävande av ett bekräftat föräldraskap

I 6 § i 1985 års lag finns det regler om vilken lag som ska tillämpas om det förs en talan vid svensk domstol om att ett bekräftat faderskap ska hävas. Enligt huvudregeln i paragrafens första mening ska, om ett faderskap fastställts genom bekräftelse, en talan vid svensk domstol om hävande av det bekräftade faderskapet prövas enligt den eller de lagar som bestämmer fastställrelsens giltighet här i landet. Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande bestämmelse om tillämplig lag att gälla när det förs en talan om att häva ett bekräftat föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. Regleringen bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

I 6 § andra meningen i 1985 års lag kompletteras huvudregeln av ett undantag som innebär att en ogiltigförklaring alltid får meddelas med stöd av svensk lag, om talan grundas på att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet. Av förarbetena till 1985 års lag framgår att lagstiftaren vid lagens tillkomst lade stor vikt vid att en faderskapsbekräftelse i princip skulle återspegla det genetiska förhållandet. Med ”inte är far till barnet” avses alltså att mannen som bekräftat faderskapet inte är barnets genetiska far (se prop. 1984/85:124 s. 26). Bestämmelsen är således inte anpassad till sådana fall av assisterad befruktning där det inte finns någon genetisk koppling mellan barnet och föräldern. Motsvarande bestämmelse kommer inte att gälla för bekräftelser av föräldraskap när de nya internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor träder i kraft den 1 augusti 2022. Av förarbetena till de nya reglerna framgår att det, enligt regeringens bedömning, inte finns skäl att införa en sådan bestämmelse eftersom det – till skillnad från vad som gäller för bekräftade faderskap – i regel inte finns någon genetisk koppling mellan den kvinna som har bekräftat ett föräldraskap och barnet (se prop. 2021/22:188 s. 31). Frågan är nu om det bör finnas en bestämmelse om att ett bekräftat föräldraskap alltid ska få hävas med stöd av svensk lag, om

talans grundas på att den som har lämnat bekräftelsen inte är förälder till barnet, i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer.

I Sverige, liksom i många andra länder, kan den som har samtyckt till sin makes eller sambos assisterade befruktning bli förälder till barnet även när donerade spermier har använts vid behandlingen. Föräldraskapet grundas i ett sådant fall på samtycket till den assisterade befruktningen i stället för den genetiska kopplingen till barnet. De närmare förutsättningarna för föräldraskap på grund av samtycke till en assisterad befruktning skiljer sig dock åt mellan olika länder. I Sverige krävs exempelvis, utöver ett giltigt samtycke till behandlingen, att barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. I andra länder, bland annat Danmark och Finland, finns det inte något sådant krav (se avsnitt 9.1.1 och 9.2.1). Enligt vår uppfattning är det inte rimligt att ett föräldraskap som har fastställs genom bekräftelse enligt utländsk lag senare ska kunna hävas med stöd av svensk lag när det inte är möjligt att häva föräldraskapet enligt den eller de lagar som bestämmer fastställrelsens giltighet här i landet. Om den aktuella bestämmelsen ska behållas, bör den därför begränsas till att enbart avse situationen att föräldraskapet grundas på den genetiska kopplingen mellan den som har lämnat bekräftelsen och barnet och talan om hävande av föräldraskapet grundas på att den som har lämnat bekräftelsen inte har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst. Som framgår ovan var detta också lagstiftarens syfte med bestämmelsen när denna infördes. Frågan är dock om svensk rätt fortfarande lägger sådan vikt vid att det rättsliga föräldraskapet ska överensstämma med det genetiska att det alltid ska vara möjligt att häva ett föräldraskap med stöd av svensk lag i en sådan situation.

När 1985 års lag trädde i kraft var det ovanligt att barn tillkom på något annat sätt än genom samlag mellan en kvinna och en man. Insemination har visserligen förekommit som en metod för att avhjälpa ofrivillig barnlöshet i Sverige sedan i vart fall 1920-talet. De första svenska reglerna om faderskap för barn som tillkommit genom insemination infördes dock först den 1 mars 1985, dvs. ungefär samtidigt som 1985 års lag trädde i kraft. Även om det i de flesta fall fortfarande är den genetiska kopplingen till barnet som avgör vem som är barnets andra förälder, kan det emellertid inte på samma sätt som för 40 år sedan anses främmande att begränsa möjligheterna att häva ett bekräftat föräldraskap som inte överensstämmer med det genetiska förhållandet. Vårt förslag i avsnitt 12.3.6 innebär vidare, om det

införs, att det kommer att finnas en tidsfrist för en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Utrymmet att, med stöd av svensk lag, häva ett bekräftat föräldraskap på den grunden att det inte finns någon genetisk koppling mellan den som har lämnat bekräftelsen och barnet kommer alltså att vara begränsat. Sammantaget bedömer vi att den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer inte bör innehålla en bestämmelse som ger möjlighet att, under vissa omständigheter, alltid häva ett bekräftat föräldraskap med stöd av svensk lag. Om tillämpningen av en bestämmelse i utländsk lag skulle leda till ett resultat som är uppenbart oförenligt med svensk rättsuppfattning, finns det alltid möjlighet för domstol att avstå från att tillämpa bestämmelsen med hänvisning till ordre public (se avsnitt 12.5.6).

12.5.4 Fastställande och hävande av föräldraskap

Förslag: Nuvarande regler i 1985 års lag om fastställande av föräldraskap under medverkan av svensk socialnämnd och svensk domstols behörighet ska föras över till den nya lagen i sak oförändrade.

Nuvarande regler i 1985 års lag och 1979 års lag om konkurrerande förfaranden ska föras över till den nya lagen i sak oförändrade.

Fastställande av föräldraskap under medverkan av svensk socialnämnd

Ett faderskap kan fastställas genom bekräftelse av faderskapet under medverkan av en svensk socialnämnd om nämnden är skyldig att utreda faderskapet enligt förädrabalken, vilket bland annat innebär att barnet ska ha sin hemvist i Sverige (3 § i 1985 års lag). Motsvarande möjligheter att fastställa ett föräldraskap genom bekräftelse under medverkan av en svensk socialnämnd kommer att gälla för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor när de nya internationellt privat- och processrättsliga reglerna om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor träder i kraft den 1 augusti 2022.

Svensk socialnämnd har under vissa förutsättningar också behörighet att medverka vid fastställande av faderskap när barnet har sin

hemvist i utlandet och det alltså inte finns någon utredningsskyldighet (3 a § i 1985 års lag). Bestämmelsen möjliggör för socialnämnden att medverka vid fastställande av faderskap efter ett surrogatarrangemang i utlandet.

Regleringen om fastställande av föräldraskap under medverkan av svensk socialnämnd bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Svensk domstols behörighet

I 4 § första och andra styckena i 1985 års lag finns det regler om när en svensk domstol får ta upp ett mål om faderskap. Styckena reglerar alltså domstolens internationella behörighet (den s.k. domsrätten). Den innebär att mål om faderskap får tas upp när barnet har sin hemvist i Sverige. Svensk domstol har också domsrätt när målet gäller faderskapet för en man som har sin hemvist i Sverige. Domstolen får slutligen ta upp ett mål när det med hänsyn till barnets, moderns eller mannens anknytning till Sverige finns särskilda skäl att målet prövas här. Det föreskrivs vidare att om det sedan talan har väckts inträffar en ändring av de omständigheter som grundar svensk domstols behörighet, upphör inte domstolens behörighet. Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande bestämmelser att gälla för svensk domstols behörighet i mål om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor.

Det finns ytterligare en bestämmelse om svensk domstols behörighet i 5 a § i 1985 års lag. Bestämmelsen ger svensk domstol behörighet att ta upp ett mål om hävande av faderskap och aktualiseras när ett barn har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet och surrogatmodern är gift.

Bestämmelserna om svensk domstols behörighet bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Konkurrerande förfaranden

I såväl 1985 års lag som 1979 års lag finns det regler om hanteringen av den situationen att det väcks en talan vid en svensk domstol när det redan pågår ett konkurrerande förfarande utomlands. Hinder mot

att i en domstol ta upp ett mål eller ärende när det redan pågår ett förfarande om samma sak i en annan domstol brukar ofta benämnas litispändens.

Av 10 § i 1985 års lag framgår att om det vid en svensk domstol väcks en talan om faderskapet till ett barn när det redan pågår en rättegång om faderskapet utomlands, ska talan avvisas eller förklaras vilande i väntan på ett avgörande i den utländska rättegången som har fått laga kraft, om det kan antas att avgörandet blir giltigt här i landet. En liknande bestämmelse för nordiska förhållanden finns i 4 § första stycket i 1979 års lag.

Av 10 a § i 1985 års lag framgår att en svensk socialnämnd inte får godkänna en bekräftelse av faderskapet om det utomlands pågår en rättegång om faderskapet. Paragrafen gäller såväl det fallet att socialnämnden är skyldig att utreda faderskapet enligt föräldrabalken (3 § i 1985 års lag) som det fallet att socialnämnden är behörig trots att någon sådan utredningsskyldighet inte finns (3 a § i 1985 års lag). Motsvarande bestämmelse för nordiska förhållanden finns i 4 § andra stycket i 1979 års lag.

Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande bestämmelser om konkurrerande förfaranden att gälla i förhållande till ett föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor.

Regleringen om konkurrerande förfaranden bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

12.5.5 Giltigheten av utländska domstolsavgöranden och fastställelser

Förslag: Nuvarande regler i 1985 års lag och 1979 års lag om giltigheten av utländska domstolsavgöranden och fastställelser ska vara i huvudsak oförändrade i den nya lagen.

Med dom ska dock inte längre jämsättas förlikning som har ingåtts inför domstol i Danmark.

Vidare ska en fastställelse i annan form än genom dom gälla i Sverige även när det inte är fråga om en fastställelse genom bekräftelse, om fastställelsen har skett i ett annat nordiskt land.

Slutligen ska erkännande av en utomnordisk fastställelse genom bekräftelse inte få vägras på den grunden att bekräftelsen är uppenbart oriktig.

Erkännanden av utomnordiska domstolsavgöranden och fastställelser

Utgångspunkten i svensk rätt är att ett utländskt domstolsavgörande inte erkänns i Sverige utan uttryckligt stöd i lag. Sådant lagstöd finns bland annat i 7 § i 1985 års lag, som gäller för utomnordiska förhållanden (1 §). Där föreskrivs att ett utländskt domstolsavgörande som innebär att ett faderskap har fastställts eller hävts erkänns i Sverige om det med hänsyn till en parts hemvist eller medborgarskap eller annan anknytning fanns skäl原因 att talan prövades i den främmande staten. Svenska myndigheter kan dock under vissa förutsättningar vägra att erkänna avgörandet. Bland annat ska erkännande vägras om den utpekade fadern inte har fått rimliga möjligheter att föra sin talan i den utländska rättegången, om det pågår en rättegång om faderskapet i Sverige eller om den utländska fastställelsen strider mot en svensk fastställelse av faderskap. Från och med den 1 augusti 2022 kommer motsvarande bestämmelser om erkännande av utomnordiska domstolsavgöranden att gälla föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. Regleringen om giltigheten av utomnordiska domstolsavgöranden bör i sak föras över till den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

En utomnordisk fastställelse genom bekräftelse av ett faderskap gäller i Sverige om den är giltig enligt lagen i den stat där barnet eller den som har lämnat bekräftelsen hade sin hemvist eller i en stat där någon av dem var medborgare. Bekräftelsen ska även om den inte är giltig enligt lagen i någon av dessa stater anses giltig till formen, om den uppfyller formföreskrifterna i lagen i den stat där bekräftelsen lämnades (1 § och 8 § första och andra styckena i 1985 års lag). Motsvarande bestämmelser kommer att gälla för utomnordiska fastställelser genom bekräftelse av föräldraskap när de nya reglerna om erkännande av fastställelser av föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor träder i kraft den 1 augusti 2022. Även denna reglering bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Liksom beträffande ett utomnordiskt domstolsavgörande kan svenska myndigheter, under vissa förutsättningar, vägra att erkänna en utomnordisk fastställelse genom bekräftelse av ett faderskap (8 § tredje stycket). Totalt finns det fem vägransgrunder. De första fyra vägransgrunderna handlar om att det pågår en rättegång om faderskapet i Sverige eller i utlandet som kan leda till ett i Sverige giltigt domstolsavgörande eller att den utländska fastställelsen strider mot en här i landet giltig fastställelse eller giltigt domstolsavgörande. Dessa vägransgrunder kommer att gälla också vid erkännande av en utomnordisk fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. Vägransgrunderna bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

Den femte vägransgrunden, som innebär att en utomnordisk fastställelse genom bekräftelse inte gäller i Sverige om bekräftelsen är uppenbart oriktig, kommer emellertid bara att gälla för bekräftelser av faderskap (8 § tredje stycket 5). Det kommer alltså att finnas fler möjligheter att vägra erkänna en utomnordisk fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap när den som har bekräftat föräldraskapet är en man eller en kvinna som tidigare har varit man (MtK)⁶⁸. Frågan är vad som bör gälla enligt den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer.

I likhet med den bestämmelse om tillämplig lag i mål om hävande av ett bekräftat föräldraskap som beskrivs i avsnitt 12.5.3 tar vägransgrunden att ”bekräftelsen är uppenbart oriktig” sikte på det bekräftade föräldraskapets överensstämmelse med det genetiska förhållandet. Vägransgrunden ger enligt förarbetena svenska myndigheter en möjlighet att pröva om en faderskapsbekräftelse överensstämmer med det genetiska faderskapet utan att en ogiltighetstalan behöver föras i domstol. Vid tillämpning av bestämmelsen får dock med ett genetiskt faderskap jämföras ett faderskap som i rättsligt hänseende grundas på assisterad befruktning (se prop. 1984/85:124 s. 35 och 61). Vad ”uppenbart oriktig” innebär när det bekräftade faderskapet grundas på samtycke till en assisterad befruktning utvecklas inte närmare i förarbetena.

⁶⁸ Tillämpningen av reglerna i 1985 års lag aktualiseras i en sådan situation genom bestämmelsen i 1 kap. 14 § första stycket föräldrabalken. Enligt bestämmelsen gäller för kvinnan det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar sägs om far och faderskap.

Som framgår av föregående avsnitt läggs det numera inte längre samma vikt som tidigare vid att det rättsliga föräldraskapet ska överensstämma med det genetiska. Vårt förslag i avsnitt 12.3.6 innebär vidare, om det införs, att det kommer att finnas en tidsfrist för en förälders rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap. Ett bekräftat föräldraskap kommer alltså i vissa fall kunna bestå trots att det inte överensstämmer med det genetiska förhållandet. Ett bekräftat föräldraskap kommer också att kunna bestå om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier och det inte fanns något giltigt samtycke till den behandling som ledde till barnets tillkomst. Mot den bakgrunden framstår det inte som lämpligt att svenska myndigheter ska kunna vägra att erkänna en utomnordisk fastställelse av föräldraskap genom bekräftelse, som är giltig enligt tillämplig utländsk lag, på den grunden att bekräftelsen är uppenbart oriktig. Vi föreslår därför inte någon sådan vägransgrund i den nya lagen om föräldraskap i internationella förhållanden. I sammanhanget kan uppmärksammas att svenska myndigheter alltid kan vägra att erkänna en utländsk fastställelse genom bekräftelse av ett föräldraskap om ett sådant erkännande skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen (*ordre public*, se avsnitt 12.5.6).

I avsnitt 12.5.2 föreslår vi att den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer även ska gälla frågor om föräldraskap för den som har fött barnet. Detta innebär att de ovan nämnda reglerna om giltigheten av utomnordiska domstolsavgöranden och fastställelser kommer att kunna aktualiseras också beträffande ett sådant föräldraskap. Eftersom det i regel står klart vem som har fött ett barn är det sällsynt med utländska fastställelser av föräldraskap för den som har fött barnet. Om det i ett enskilt fall finns en sådan fastställelse, kommer den dock som huvudregel att erkännas i Sverige med stöd av den nya lagen. Om den utländska domstolsprövningen har utmynnat i beslutet att föräldraskapet för den som har fött barnet hävs, exempelvis på grund av att barnet har tillkommit genom ett surrogatarrangemang och den som har fött barnet inte anses som barnets förälder enligt den utländska lagen, kommer även ett sådant avgörande som utgångspunkt att erkännas. Som framgår av avsnitt 12.5.2 kommer dock ett sådant erkännande aldrig kunna resultera i att föräldraskapet för den som har fött barnet ersätts av ett föräldraskap för någon annan. Situationen lär därför inte uppstå i praktiken och om den, mot förmodan, skulle göra det kommer barnet inte att påverkas negativt.

Det kan nämligen inte anses vara till barnets intresse att behålla en rättslig förälder som inte utövar sitt föräldraskap och inte heller anses vara barnets förälder i det land där barnet föddes.

Erkännande av nordiska domstolsavgöranden och fastställelser

I 1979 års lag finns det särskilda bestämmelser om erkännande av nordiska domar som avser faderskap och av nordiska fastställelser genom bekräftelse av ett faderskap.⁶⁹ 1979 års lag ställer upp något färre krav för att ett nordiskt faderskapsavgörande ska kunna erkännas här än vad 1985 års lag gör. Det krävs t.ex. inte att domstolen i det andra nordiska landet har haft skälig anledning att pröva talan. Ett annat exempel är att erkännande inte kan vägras på grund av att svaranden inte har haft rimliga möjligheter att föra sin talan i rättegången i det andra nordiska landet. Motsvarande bestämmelser kommer att gälla för nordiska avgöranden om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor när dessa regler träder i kraft den 1 augusti 2022. Regleringen bör i sak föras över till ett eget kapitel i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2). För att anpassa terminologin i kapitlet till den som gäller för lagen i övrigt bör ”dom” genomgående ersättas av ”domstolsavgörande”.

Att den nya lagen också gäller i frågor om föräldraskap för den som har fött barnet innebär att de särskilda reglerna om giltigheten av nordiska avgöranden kan komma att aktualiseras. Den överenskommelse som har träffats mellan de nordiska länderna och som i dag manifesteras i 1979 års lag, gäller visserligen inte uttryckligen föräldraskap för den som har fött barnet. Syftet med överenskommelsen är dock att underlätta rörligheten mellan de nordiska länderna (se prop. 1979/80:5 s. 12–14). Det är därför rimligt att också avgöranden om föräldraskap för den som har fött barnet, i de sällsynta fall dessa förekommer, omfattas av den nordiska regleringen.

Det fanns tidigare möjlighet att ingå förlikning om föräldraskap enligt dansk rätt. Denna möjlighet har dock avskaffats. Det finns

⁶⁹ I detta avsnitt ges domar och fastställelser – på motsvarande sätt som i lagens namn – den samlade benämningen avgöranden.

därför inte längre skäl att med dom jämställa en förlikning som har ingåtts inför domstol i Danmark.

Enligt dansk rätt kan föräldraskap fastställas genom beslut av Familjerättshuset (se avsnitt 9.1.1). Ett sådant administrativt beslut är varken ett domstolsavgörande eller en fastställelse genom bekräftelse. Vi föreslår därför att det i lagtexten tydliggörs att en fastställelse av föräldraskap i annan form än genom dom gäller i Sverige även när det inte är fråga om en fastställelse genom bekräftelse, om fastställelsen har skett i ett annat nordiskt land.

12.5.6 Hemvist och ordre public

Förslag: De särskilda bestämmelserna om hemvist i 1985 års lag ska föras över till den nya lagen i sak oförändrade.

Bestämmelserna om ordre public i 1985 års lag och 1979 års lag ska föras över till den nya lagen i sak oförändrade.

Hemvist

Med hemvist avses det internationellt privaträttsliga hemvistbegrepp som har utbildats i rättspraxis och vars innebörd kan variera i olika rättsliga sammanhang. Ledning för bedömningen kan hämtas i 7 kap. 2 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. Som utgångspunkt bör den som är bosatt i en viss stat anses ha sin hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande (se prop. 1984/85:124 s. 40–42 och 69).

Om prövningen av en fråga enligt 1985 års lag beror på någons hemvist eller medborgarskap vid en viss tidpunkt och han eller hon då är avliden, avgörs frågan med hänsyn till förhållandena vid tiden för dödsfallet. Om prövningen av en fråga beror på barnets hemvist eller medborgarskap vid en viss tidpunkt och är barnet då ännu inte fött, är i stället moderns hemvist eller medborgarskap vid den tidpunkten avgörande.

Regleringen om hemvist bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till terminologin i lagen (se avsnitt 12.5.1).

Ordre public

Enligt 1985 års lag får en bestämmelse i en utländsk lag inte tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen. Vidare gäller ett avgörande av en utländsk domstol eller en utländsk fastställelse av faderskap genom bekräftelse inte i Sverige, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen (12 §). I 1979 års lag finns det en särskild regel om vägran av erkännande av en nordisk dom eller fastställelse som strider mot ordre public (3 § 4). Från och med den 1 augusti 2022 kommer bestämmelserna om ordre public i 1985 års lag och 1979 års lag också att gälla i frågor om föräldraskap för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor.

Regleringen om ordre public i 1985 års lag och 1979 års lag bör i sak föras över till den nya lagen och anpassas till det utvidgade tillämpningsområdet för lagen (se avsnitt 12.5.2).

12.5.7 Följändringar i lagen om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område

Förslag: Vissa följändringar ska göras i lagen om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område.

I lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område, som bygger på en nordisk överenskommelse, finns en hänvisning till 1979 års lag (2 § första stycket 4). Som framgår av avsnitt 12.5.1 och 12.5.5 föreslår vi att 1979 års lag ska upphävas och att reglerna om erkännande av nordiska föräldraskapsavgörande ska tas in i en ny lag om föräldraskap i internationella situationer. Hänvisningen till 1979 års lag ska därför bytas ut mot en hänvisning till 4 kap. i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer.

Lagen om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område tillämpas inte i fråga om en dom eller förlikning som rör faderskapet till ett barn (7 § andra stycket 4). Från och med den 1 augusti 2022 kommer detsamma att gälla i fråga om en dom eller förlikning som rör föräldraskapet till ett barn för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor. För sådana avgör-

anden kommer i stället 4 kap. i den nya lagen om föräldraskap i internationella situationer att gälla. Med hänsyn till att nordiska domar i dag kan avse olika typer av föräldraskap, föreslår vi att ”faderskapet till ett barn eller föräldraskapet till ett barn för en kvinna som är eller har varit gift eller sambo med barnets mor” ersätts med ”föräldraskapet”.

12.6 Följdändringar med anledning av att det införs ett könsneutralt förädrabegrepp i förädrabalkens regler om förädraskap

12.6.1 Det finns ett behov av följdändringar i ett stort antal författningar

Förslag: Följande författningar ska upphävas.

- Lagen angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete m.m.,
- lagen om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.,
- förordningen angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare, och
- Kungl. Maj:ts Förordning om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare.

Bedömning: Det finns ett behov av att ersätta ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken” med ”förälder” i ett stort antal författningar. I några författningar är det dock inte möjligt eller lämplig att göra en sådan följdändring.

De olika termerna för förädraskap finns i ett stort antal författningar

Den förädraskapsrättsliga regleringen innehåller i dag tre olika termer för förälder och förädraskap: mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § förädrabalken. I avsnitt 12.1.4 föreslår vi att de ersätts av ”förälder”. Motsvarande ändringar bör göras i andra författningar som innehåller de olika termerna.

”Mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” förekommer i olika variationer i ett stort antal författningar. För att identifiera de författningar som berörs har vi sökt på följande ord och uttryck i Regeringskansliets rättsdatabaser.⁷⁰

mamma

mor

moder

modern

moderskap

moderskapet

pappa

far

fader

fadern

faderskap

faderskapet

förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

föräldern enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

Följande 63 författningar innehåller något eller några av dessa ord eller uttryck.

- rättegångsbalken
- föräldrabalken
- ärvdabalken
- socialförsäkringsbalken
- lagen (1949:382) om införande av föräldrabalken

⁷⁰ Sökningen gjordes 2022-01-30.

- lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m.
- lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap
- lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.
- lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge
- lagen (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag
- lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.
- lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag
- lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.
- lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område
- lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska faderskapsavgöranden⁷¹
- lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor⁷²
- folkbokföringslagen (1991:481)
- sametingslagen (1992:1433)
- lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning
- lagen (1993:1652) om ersättning för fysioterapi
- föräldraledighetslagen (1995:584)
- lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner
- inkomstskattelagen (1999:1229)

⁷¹ Lagen byter namn till lagen (1979:1001) om erkännande av nordiska föräldraskapsavgöranden den 1 augusti 2022.

⁷² Lagen byter namn till lagen (1985:367) om föräldraskap i internationella situationer den 1 augusti 2022.

- lagen (1999:1230) om ikraftträdande av inkomstskattelagen (1999:1229)
- lagen (2001:82) om svenskt medborgarskap
- socialtjänstlagen (2001:453)
- lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m.
- lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.
- lagen (2005:234) om konvention mellan Sverige och Turkiet om social trygghet
- lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.
- lagen (2013:134) om nordisk konvention om social trygghet
- lagen (2013:524) om konvention om social trygghet mellan Sverige och Indien
- lagen (2016:1013) om personnamn
- hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)
- förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.
- förordningen (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare
- Kungl. Maj:ts Förordning (1962:308) om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare
- förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap
- kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.
- förordningen (1979:56) om tillämpning av en konvention den 5 maj 1978 mellan Sverige och Grekland rörande social trygghet
- förordningen (1982:249) om tillämpning av en konvention den 4 januari 1980 mellan Sverige och Marocko om social trygghet
- förordning (1982:887) om tillämpning av en konvention den 25 september 1979 mellan Sverige och Italien om social trygghet

- förordningen (1983:22) om tillämpning av en konvention den 2 juli 1982 mellan Sverige och Nederländerna om social trygghet
- förordningen (1984:555) om tillämpning av en konvention den 4 februari 1983 mellan Sverige och Spanien om social trygghet
- förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna
- förordningen (2001:708) om medicinskt födelseregister hos Socialstyrelsen
- förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet
- förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten
- förordningen (2012:346) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga organ
- förordningen (2014:115) med instruktion för utrikesrepresentationen
- förordningen (2017:292) med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1979:124) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1980:70) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1981:185) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1982:46) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1982:1281) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1984:1138) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1985:1039) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag

- Statistiska centralbyråns kungörelse (1986:1429) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1987:1343) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1988:1612) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1989:1074) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelse (1990:1459) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag

Vissa av författningarna är föråldrade och ska därför upphävas

Fyra av författningarna ovan gäller uppräknning av äldre yrkesskadelivräntor för ersättning för tid från och med juli 1956 till och med december 1967. Det handlar om lagen (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m., lagen (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m., förordningen (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare och Kungl. Maj:ts förordning (1962:308) om förhöjning av vissa livräntor på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare. Enligt Försäkringskassan bör den uppräknning som ska göras enligt dessa äldre författningar redan ha gjorts. Med hänsyn till att den skadade måste begära ersättning inom viss tid, bör det inte heller kunna tillkomma ärenden i vilka det ska göras en uppräknning enligt de aktuella författningarna. För ersättningsanspråk som ska hanteras enligt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring gäller att rätten till ersättning är begränsad i tiden så att sjukpenning och livränta inte kan utgå för längre tid tillbaka än två år (jfr 29 §). De allmänna preskriptionsbestämmelserna enligt preskriptionslagen (1981:130) föreskriver att en fordran preskriberas efter tio år. Det finns enligt Försäkringskassan inte skäl att tro att preskriptionstiden i grundförfattningarna skulle uppgå till mer än femtio år. Fiskarförsäkringsfonden, den särskilda för fiskare avsedda försäkringen mot skada till följd av olycksfall, avskaffades

dessutom 2019, eftersom det inte fanns några förmånstagare kvar (se prop. 2019/20:1 s. 97).⁷³

Vi instämmer i Försäkringskassans bedömning att de aktuella författningarna är föräldrade och alltså inte längre behövs. Vi föreslår därför att de upphävs.

I några författningar är det inte möjligt eller lämpligt att byta ut ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldraskapen” mot ”förälder”

Några av de författningar vi har identifierat ovan inkorporerar en konvention om social trygghet mellan Sverige och olika länder i svensk rätt.⁷⁴ Inkorporeringslagen innehåller inte någon av termerna för förälder och föräldraskap. Däremot återfinns benämningen moderskap i själva konventionen. Sverige kan inte ensidigt ändra en konvention och vi föreslår därför inte någon följdändring.

I några författningar som innehåller en eller flera termer för förälder och föräldraskap återfinns termen eller termerna i övergångsbestämmelser. Vidare återfinns ”moder” i lagen (1949:382) om införande av föräldraskapen och ”far- eller morföräldrar” i lagen (1999:1230) om ikraftträdande av inkomstskattelagen (1999:1229). I övergångsbestämmelserna, lagen om införande av föräldraskapen och lagen om ikraftträdande av inkomstskattelagen regleras förhållandet till äldre föreskrifter. I dessa äldre föreskrifter finns de olika termerna för föräldraskap fortfarande kvar. Det är mot den bakgrunden inte lämpligt att i övergångsbestämmelserna, lagen om införande av föräldraskapen och lagen om ikraftträdande av inkomstskattelagen ersätta dessa med ”förälder”. Vi föreslår därför inte några sådana följdändringar.

Vi föreslår inte heller några följdändringar i Statistiska centralbyråns kungörelser. Statistiska centralbyrån, numera Statistikmyndigheten SCB, ansvarar för officiell statistik och annan statlig statistik.

⁷³ Försäkringskassans svar till utredningen om de aktuella författningarna finns diariefört hos utredningen (2021-12-15).

⁷⁴ Lagen (2005:234) om konvention mellan Sverige och Turkiet om social trygghet, lagen (2013:134) om nordisk konvention om social trygghet, lagen (2013:524) om konvention om social trygghet mellan Sverige och Indien, förordningen (1979:56) om tillämpning av en konvention den 5 maj 1978 mellan Sverige och Grekland rörande social trygghet, förordningen (1982:249) om tillämpning av en konvention den 4 januari 1980 mellan Sverige och Marocko om social trygghet, förordning (1982:887) om tillämpning av en konvention den 25 september 1979 mellan Sverige och Italien om social trygghet, förordningen (1983:22) om tillämpning av en konvention den 2 juli 1982 mellan Sverige och Nederländerna om social trygghet och förordningen (1984:555) om tillämpning av en konvention den 4 februari 1983 mellan Sverige och Spanien om social trygghet.

Tidigare beslutade SCB om kungörelser om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag. I några av dessa kungörelser finns det bestämmelser om underhållsbidrag till en ”fader” eller ”moder”. Reglerna om barns skyldighet att underhålla föräldrar som på grund av sjukdom eller annan sådan orsak inte kan försörja sig avskaffades den 1 juli 1979. Kungörelserna bör därför ha liten eller ingen praktisk betydelse i dag. Eftersom det är fråga om myndighetsföreskrifter blir det upp till berörd myndighet att överväga om det finns behov av att ändra i kungörelserna eller om de i stället ska upphävas.

Vi återkommer i avsnitt 12.6.2–12.6.4 till hur följdändringarna med anledning av de olika termerna för föräldraskap ska genomföras i övriga författningar.

12.6.2 I vissa författningar ska ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ersättas med ”förälder”

Förslag: I ett stort antal bestämmelser ska ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” i olika variationer ersättas med ”förälder” eller ”föräldraskap”.

Med rättsligt föräldraskap följer olika rättigheter och skyldigheter, bland annat rätten till arv och skyldigheten att betala underhåll till sitt barn. I de flesta sammanhang är de rättigheter och skyldigheter som följer med föräldraskapet lika för alla föräldrar, oberoende av hur föräldraskapet har etablerats. Vår utgångspunkt för följdändringarna är därför att ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ska ersättas med ”förälder”. ”Den förälder som har fött barnet” och ”den förälder som inte har fött barnet” ska bara användas när det är nödvändigt att göra åtskillnad mellan föräldrar och det inte redan framgår av bestämmelsen i övrigt vilken typ av förälder den gäller för.

Vi har identifierat fem olika kategorier av författningar där de olika termerna kan ersättas med ”förälder” eller ”föräldraskap”. En *första kategori* av författningar innehåller samtliga benämningar eller både ”mor” och ”far”, bland annat 10 kap. 5 § föräldrabalken, 21 kap. 1 § rättegångsbalken, 13 kap. 13 § socialförsäkringsbalken, 7 kap. 8 § lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. och förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m. Eftersom författningarna redan i dag ut-

tryckligen omfattar både den förälder som har fött barnet och den av föräldrarna som inte har fött barnet, ska de befintliga uttrycken ersättas med ”förälder” eller ”föräldraskap”.

Av en *andra kategori* av författningar framgår det av sammanhanget att bestämmelsen bara aktualiseras för den av föräldrarna som inte har fött barnet. Det handlar framför allt om bestämmelser som tar sikte på bekräftelse av föräldraskap, bland annat 6 kap. 4 § och 12 kap. 2 § föräldrabalken, samt 1 § förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap. Men även bestämmelser som 20 kap. 1 § föräldrabalken, som tillämpas i mål om föräldraskap som handläggs enligt föräldrabalken, 16 § förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, som gäller ärenden om fastställande av föräldraskap, och 6 kap. 6 § lagen om genetisk integritet m.m., där behovet av uppgifter om en insemination bara kan uppstå i ett mål om föräldraskap för den av föräldrarna som inte har fött barnet. I dessa författningar är det inte nödvändigt att uttryckligen ange vilken typ av förälder bestämmelsen omfattar. Även här ska alltså de olika uttrycken ersättas med ”förälder” eller ”föräldraskap”.

En *tredje kategori* av författningar, bland annat 4 § lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m. och 8 kap. 2 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), innehåller en upplysningsbestämmelse om att den som inte är bosatt här har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom eller moderskap enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen (förordningen om samordning av de sociala trygghetssystemen). Rätten till vårdförmåner följer direkt av förordningen om samordning av de sociala trygghetssystemen och ”moderskap” kan därför ersättas med ”föräldraskap” utan att detta medför någon ändring i sak.

En *fjärde kategori* av författningar tar sikte på situationen att ett föräldraskap ska fastställas genom dom, har fastställts genom dom eller har hävts. Det handlar bland annat om möjligheten att pröva frågan om underhållsbidrag till barnet i ett mål om fastställande av föräldraskap (se bland annat 7 kap. 12, 13 och 15 §§ föräldrabalken), möjligheten att få ersättning för utgivet underhållsbidrag eller underhållsstöd (se bland annat 1 och 2 §§ lagen [1969:620] om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag och 19 kap. 9 och 46 §§ socialförsäkringsbalken), förutsättningarna för en talan om förlust av efternamn (se 21 och 45 §§ lagen [2016:1013] om personnamn), möjligheten

att få biträde av utlandsmyndighet (se 3 kap. 17 § förordningen [2014:115] med instruktion för utrikesrepresentationen) och skyldigheten för socialnämnden att rådgöra med jurist innan nämnden väcker talan om fastställande av föräldraskap (se 3 § kungörelsen [1973:810] om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap).

Föräldraskapet för den som har fött barnet följer av själva födan-det och är därför i regel inte föremål för fastställande eller hävande. Av våra förslag i avsnitt 12.2.3 följer att om det av någon anledning inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn, kommer föräldraskapet för den som har fött barnet i allmänhet kunna registreras i folkbokföringen efter en utredning av socialnämnden. Om det i ett undantagsfall inte är möjligt för Skatteverket att registrera föräldraskapet för den som har fött barnet i folkbokföringen eller ändra en felaktig uppgift om vem som har fött barnet, är det dock möjligt att föra en positiv eller negativ fastställsetalan om föräldraskapet enligt 13 kap. 2 § rättegångsbalken (se rättsfallen SvJT 1968 ref. s. 89 och NJA 2007 s. 684). I en sådan situation kan det alltså bli aktuellt att fastställa eller häva föräldraskapet för den av föräldrarna som har fött barnet. I praktiken kommer situationen att vara mycket ovanlig. Om den skulle inträffa är det dock rimligt att de regler som i dag gäller för den av föräldrarna som inte har fött barnet ska gälla också för den av föräldrarna som har fött barnet. Vi föreslår mot den bakgrunden att ”far” och ”faderskap” samt ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” och ”föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” i de aktuella bestämmelserna ska ersättas med ”förälder” och ”föräldraskap”.

En *femte kategori* av författningar handlar om utredningar av faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Vårt förslag om att införa en lagfäst skyldighet för socialnämnden att försöka utreda vem som har fött ett barn när detta inte är känt eller är oklart, innebär att utredningar av föräldraskap också kan avse den av föräldrarna som har fött barnet. Det är rimligt att bestämmelser som reglerar föräldraskapsutredningar omfattar alla typer av utredningar om föräldraskap. I dessa bestämmelser, som bland annat finns i 12 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453), 12 § förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten och 1 § kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m. ska därför ”faderskap” och ”föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ersättas med ”föräldraskap”.

Utöver dessa fem kategorier av författningar finns det anledning att nämna ytterligare fyra författningar. I *ärvdabalken* finns det en särskild tidsfrist för den som vill grunda sin arvsrätt på faderskapet eller föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken till den avlidne. Om någon vill grunda sin arvsrätt på sitt faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken och detta varken är fastställt eller känt för övriga dödsbodelägare, bouppteckningsman eller den som sitter kvar i boet, måste personen göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet, eller om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen (16 kap. 3 a § ärvdabalken). Bestämmelsen gäller i dag inte för den av föräldrarna som har fött barnet. Föräldraskapet för den som har fött barnet följer av själva födandet och är därför i regel inte föremål för fastställande. Eftersom Skatteverket registrerar föräldraskap i folkbokföringen är det dock i allmänhet känt vem som har fött ett barn. Om föräldraskapet för den som har fött barnet i ett undantagsfall varken är registrerat i folkbokföringen eller på något annat sätt är känt av den ovan angivna personkretsen är det, enligt vår uppfattning, rimligt att den som vill grunda sin arvsrätt på föräldraskapet ska göra det inom samma tidsfrist som gäller för den av föräldrarna som inte har fött barnet. Vi föreslår därför att ”faderskapet” ersätts av ”föräldraskapet” och att tillägget i andra stycket om att bestämmelsen också gäller i fråga om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken tas bort.

Folkbokföringslagen (1991:481) innehåller regler om när folkbokföring ska ske. Ett barn som föds levande här i landet ska folkbokföras om modern är folkbokförd eller om fadern är folkbokförd och vårdnadshavare (2 § första stycket). Motsvarande åtskillnad – att folkbokföring på grund av att fadern är folkbokförd kräver att fadern också är barnets vårdnadshavare – görs beträffande barn som föds levande utom landet (2 § andra stycket och 2 a §). Eftersom barnets mor alltid är barnets vårdnadshavare när barnets föds (6 kap. 3 § föräldrabalken), medför dock de olika reglerna för barn med en folkbokförd mor respektive barn med en folkbokförd far inte någon skillnad i praktiken. Av förarbetena till aktuella bestämmelser framgår att syftet med kravet på att den folkbokförda fadern även ska vara barnets vårdnadshavare, är att barnet bör ha viss anknytning till Sverige för att folkbokföring ska ske och att det också bör finnas ett praktiskt behov av folkbokföring, t.ex. på grund av att fadern, i sin egenskap av far och vårdnadshavare för barnet, är berättigad till vissa

socialförsäkringsförmåner i Sverige (se prop. 1997/98:9 s. 85–87). Det finns mot den bakgrunden inte några skäl att i de aktuella bestämmelserna göra åtskillnad mellan en förälder som har fött barnet respektive en förälder som inte har fött barnet. För att ett barn som föds levande här i landet eller utomlands ska folkbokföras här bör det krävas att en förälder är folkbokförd och vårdnadshavare. Vi föreslår därför en sådan ändring i 2 och 2 a §§ folkbokföringslagen.

Lagen (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m. bygger på en nordisk överenskommelse och innehåller regler om vittnesplikt inom de nordiska länderna. I lagen används uttrycken ”äktenskaplig börd” och ”faderskapet till barn utom äktenskap”. Som framgår av avsnitt 3.1.1 utmönstrades ”barn i äktenskapet” och ”barn utom äktenskapet” ur den svenska föräldraskapsrättsliga regleringen 1977. Uttrycken förekommer inte heller i de övriga nordiska länderna utan motsvaras i dag av ”faderskap”. I samtliga nordiska länder finns det i dag också regler om föräldraskap för den av kvinnorna i en samkönad relation som inte har fött barnet (se avsnitt 9.1.1, 9.2.1, 9.3.1 och 9.4.1). Vidare kan ett mål om föräldraskap i domstol i dag också avse föräldraskapet för den som har fött barnet. Med hänsyn till syftet med den nordiska överenskommelsen – att införa en nordisk vittnesplikt – föreslår vi därför att ”äktenskaplig börd” och ”faderskapet till barn utom äktenskap” ersätts med ”föräldraskapet till barn” (se prop. 1974:95 s. 91–94).

Slutligen finns det i *förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet* en bestämmelse om Skatteverkets underrättelseskyldighet till socialnämnden. När det gäller föräldraskap avser underrättelseskyldigheten i dag endast situationen att barnet inte har någon förälder omedelbart på grund av lag, dvs. på grund av en tillämpning av den svenska föräldraskapspresumtionen eller en motsvarande utländsk presumtion (7 § första stycket 1). Utformningen innebär att Skatteverket inte har någon underrättelseskyldighet när föräldraskapet för den som har fött barnet inte kan registreras trots att socialnämnden har behov av den informationen för att kunna bedöma när en utredning ska inledas.⁷⁵ Vidare innebär utformningen att Skatteverket kan bli skyldig att underrätta socialnämnden trots att barnet redan har två föräldrar registrerade i folkbokföringen, t.ex. om barnet folkbokförs i samband med inflyttning till Sverige och föräldraskapet för barnets andra förälder då redan

⁷⁵ Se avsnitt 12.2.3 om vårt förslag om en lagstadgad skyldighet för socialnämnden att utreda vem som har fött ett barn.

är fastställt genom bekräftelse. Detta är inte ändamålsenligt. Bestämmelsen bör därför omformuleras så att underrättelseskyldigheten omfattar alla situationer när föräldraskapet till barnet inte följer av föräldrabalken eller annan lag. Om den förälder som har fött barnet har fyllt 18 år och är folkbokförd i Sverige, ska, liksom i dag, underrättelseskyldigheten inträda först 15 dagar efter barnets födelse.

12.6.3 I andra författningar finns det ett behov av att ange huruvida bestämmelserna gäller för den förälder som har fött barnet eller barnets andra förälder

Förslag: I vissa bestämmelser ska ”mor” ersättas med ”den som har fött barnet” eller ”den förälder som har fött barnet” och ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ersättas med ”den förälder som inte har fött barnet” eller ”barnets andra förälder”.

Som framgår ovan är, i de flesta sammanhang, de rättigheter och skyldigheter som följer med ett rättsligt föräldraskap lika för alla föräldrar, oberoende av hur föräldraskapet har etablerats. I vissa situationer tillerkänns dock föräldrar olika rättigheter och skyldigheter beroende på om föräldern har fött barnet eller inte. I de fall det är nödvändigt att göra åtskillnad mellan föräldrar beroende på om det handlar om en förälder som har fött barnet eller en förälder som inte har fött barnet och det inte redan framgår av bestämmelsen i övrigt vilken typ av förälder den gäller för föreslår vi att ”mor” ska ersättas med ”den som har fött barnet” eller ”den förälder som har fött barnet” samt ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” med ”den förälder som inte har fött barnet” eller ”barnets andra förälder”.

Följande bestämmelser innehåller ”mor” eller ”modern” och ska ersättas med ”den förälder som har fött barnet”.

- 6 kap. 3 § föräldrabalken
- 12 kap. 5 § andra stycket socialförsäkringsbalken
- 13 kap. 11 § 2 socialförsäkringsbalken
- 18 kap. 8 socialförsäkringsbalken

- 60 kap. 24 socialförsäkringsbalken⁷⁶
- 60 kap. 28 § socialförsäkringsbalken
- 1 § lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge
- 6 § folkbokföringslagen (1991:481)
- 7 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet
- 3 och 4 §§ förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap

Följande bestämmelser innehåller ”mor” eller ”modern” och ska ersättas med ”den som har fött barnet”. I dessa bestämmelser är det den biologiska kopplingen, inte den rättsliga, som är av betydelse för tillämpningen.

- 12 kap. 5 § första stycket socialförsäkringsbalken⁷⁷
- 5 kap. 6 § lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.
- 4 § förordningen (2001:708) om medicinskt födeleregister hos Socialstyrelsen (här ska även ”kvinna” ersättas med ”den som har fött barnet”)
- bilagan till förordningen (2012:346) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga organ (”donatorns biologiska mor” ska ersättas med ”den som har fött donatorn”)

⁷⁶ I paragrafen anges vem av föräldrarna som ska tillgodoräknas det pensionsgrundande beloppet för barnår när föräldrarna inte gör någon anmälan om detta. Enligt paragrafen ska det pensionsgrundande beloppet i en sådan situation i första hand tillgodoräknas den av föräldrarna som, för det år beloppet avser, har lägst pensionsunderlag. Om ingen av föräldrarna har något pensionsunderlag för det året eller om de har lika högt underlag, ska det pensionsgrundande beloppet tillgodoräknas barnets mor eller, om föräldrarna är av samma kön, den äldre av dem. Eftersom paragrafen också omfattar adoptivföräldrar, medför vårt förslag att ersätta ”mor” med ”den förälder som har fött barnet” ett behov av en följdändring för att även fortsatt täcka in situationen att ingen av föräldrarna har fött barnet. Vi föreslår därför att ”om föräldrarna är av samma kön, den äldre av dem” ersätts av ”Har ingen av föräldrarna fött barnet ska det pensionsgrundande beloppet tillgodoräknas kvinnan, om föräldrarna är av olika kön, och den äldre av dem, om föräldrarna är av samma kön.”

⁷⁷ I bestämmelsen anges från vilken tidpunkt före barnets födelse som rätten till föräldrapenning inträder. Vi föreslår därför att ”barnets mor” i det här fallet ersätts med ”den som ska föda barnet”.

I 2 § kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m. föreslår vi att ”moderns” ska ersättas med ”den andra föräldern”. I föräldraledighetslagen (1995:584) förekommer uttrycket mammaledighet (3 och 4 §§). Vi föreslår att det ska ersättas med ”ledighet i samband med barns födelse”.

Följande bestämmelser innehåller ”far” eller ”faderskap” och ska ersättas med ”den förälder som inte har fött barnet” och ”föräldraskap för den som inte har fött barnet”.

- 13 kap. 10 § socialförsäkringsbalken
- 2 och 4 §§ kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m.

Följande bestämmelser innehåller ”fadern” eller ”faderskapet” och ska ersättas med ”barnets andra förälder” och ”föräldraskapet för barnets andra förälder”.

- 18 kap. 8 § socialförsäkringsbalken
- 6 § folkbokföringslagen

12.6.4 ”Morförälder”, ”farförälder” och ”förälder till en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ska ersättas med motsvarande könsneutrala uttryck

Förslag: ”Morförälder”, ”farförälder” och ”förälder till en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” ska ersättas med motsvarande könsneutrala uttryck.

Några författningar i vår genomgång ovan innehåller bestämmelser som tar sikte på farföräldrar, morföräldrar eller föräldrar till en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken. Det handlar om bestämmelser i föräldrabalken (6 kap. 15 a §), ärvdabalken (2 kap. 3 §), lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. (5 §), sametingslagen (1992:1433) (1 kap. 2 §) och inkomstskattelagen (1999:1229) (2 kap. 22 §, 27 kap. 12 § och 62 kap. 3 §).

Orden farförälder och morförälder är visserligen etablerade i det svenska språkbruket. Vårt förslag om att införa ett könsneutralt för-

äldrabegrepp innebär dock att det inte längre kommer att finnas någon rättslig definition av ”mor”, ”far” och ”förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken”. För att åstadkomma en tydlig reglering bör därför även ”farförälder”, ”morförälder” och ”förälder till en förälder enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken” bytas ut mot könsneutrala alternativ. Ytterligare en fördel med att byta ”farförälder” och ”morförälder” mot könsneutrala uttryck är att bestämmelserna då kommer att inkludera icke-binära personer, dvs. personer vars könsidentitet inte följer tvåkönsnormen.

12.7 Övriga följdändringar

Förslag: Uppgiften att besluta på socialnämndens vägnar avseende en utredning om vem som har fött ett barn ska kunna delegeras.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds uppdrag som kunskapsmyndighet för socialnämndernas familjerättsliga ärenden ska omfatta både utredning och fastställande av föräldraskap.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ska fastställa formulär till det protokoll som socialnämnden ska föra vid utredning av vem som har fött ett barn.

Hänvisningarna till registrerad partner i lagen om genetisk integritet m.m. ska tas bort.

Hänvisningar till bestämmelser i 1–3 kap. föräldrabalken som har fått en ny paragrafnumrering ska ändras. Vidare ska motsvarande moderniseringar som har gjorts av språket i 1–3 kap. föräldrabalken göras i andra bestämmelser som rör föräldraskapsfrågor.

Det finns ett behov av ytterligare följdändringar

Vårt förslag till nya 1–3 kap. föräldrabalken innebär inte bara att den föräldraskapsrättsliga regleringen blir könsneutral. Förslaget medför också en ny paragrafnumrering och ett enklare och mer modernt språk. Vidare innebär förslaget att det inte längre uttryckligen anges att reglerna om föräldraskap omfattar den som är registrerad partner och att det införs en lagstadgad skyldighet för socialnämnden att för-

söka utreda vem som har fött ett barn när detta inte är känt eller är oklart. Det finns mot den bakgrunden ett behov av ytterligare följdändringar.

Följdändringar med anledning av att socialnämnden får en lagstadgad skyldighet att försöka utreda vem som har fött ett barn

I avsnitt 12.2.3 föreslår vi att det ska införas en lagstadgad skyldighet för socialnämnden att försöka utreda vem som har fött ett barn när detta inte är känt eller är oklart. Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar när det gäller en sådan utredning bör, på samma sätt som gäller för utredningar av föräldraskap för barnets andra förälder, kunna delegeras. Vi föreslår därför att 10 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453), som reglerar socialnämndernas möjlighet att delegera uppgifter enligt föräldraskapen, kompletteras med en hänvisning till utredningar om vem som har fött ett barn (2 kap. 1 § föräldraskapen).

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) är kunskapsmyndighet för socialnämndernas familjerättsliga ärenden. Enligt instruktionen ska MFoF bedriva och främja ett kunskapsbaserat arbete och ansvara för kunskapsförmedling i frågor som rör socialnämndernas familjerättsliga ärenden om bland annat fastställande av faderskap och föräldraskap (1 § 2 förordningen [2017:292] med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd). MFoF:s ansvar som kunskapsmyndighet bör återspegla den nya utredningsskyldigheten. Eftersom ett föräldraskap för den som har fött barnet i regel inte fastställs föreslår vi att ”fastställande av faderskap och föräldraskap” ersätts med ”utredning och fastställande av föräldraskap”.

Det finns även behov av följdändringar i kungörelsen (1973:810) om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap, m.m. För det första bör förordningens rubrik återspegla den nya utredningsskyldigheten. Vi föreslår därför att förordningen ska få namnet ”förordningen om socialnämndens medverkan vid utredning och fastställande av föräldraskap”. För det andra bör det anges i förordningen att MFoF ska fastställa formulär till det protokoll som socialnämnden ska föra vid utredning av vem som har fött ett barn. Vi föreslår därför att ”faderskap” i 1 § ersätts av ”föräldraskap”.

Följändringar med anledning av att det inte längre uttryckligen anges att reglerna om föräldraskap omfattar den som är registrerad partner

Ett registrerat partnerskap har med ett fåtal undantag samma rättsverknningar som ett äktenskap. Bestämmelser i lag med anknytning till äktenskap och makar tillämpas på motsvarande sätt på registrerat partnerskap och registrerad partner, vilket innebär att bestämmelser i bland annat föräldrabalken som tar sikte på personer som är gifta med varandra gäller även registrerade partner utan att detta uttryckligen anges (3 kap. 1 § andra stycket lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap och 2 § lagen [2009:260] om upphävande av lagen [1994:1117] om registrerat partnerskap). I avsnitt 12.1.4 föreslår vi därför att de hänvisningar som i dag finns till registrerad partner och registrerade partnerskap i 1–3 kap. föräldrabalken ska tas bort. Detta innebär att det inte längre uttryckligen kommer att anges att reglerna om föräldraskap omfattar den som är registrerad partner.

Hänvisningar till registrerad partner finns även i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. Det handlar om definitionen av ensamstående kvinna (1 kap. 5 §), tillämpningsområdet för reglerna om insemination (6 kap. 1 §) och tillämpningsområdet för reglerna om befruktning utanför kroppen (7 kap. 1 §). Som framgår ovan gäller de aktuella bestämmelserna för registrerade partner utan att detta uttryckligen anges. Hänvisningarna är således överflödiga och vårt förslag är därför att de ska tas bort.

Följändringar med anledning av den nya paragrafnumreringen i 1–3 kap. föräldrabalken och ett modernare och enklare språk

Vårt förslag till nya 1–3 kap. föräldrabalken innebär att flera bestämmelser i kapitlen får en ny paragrafnumrering. Den nya paragrafnumreringen medför ett behov av följändringar i de författningar som hänvisar till en bestämmelse med en ny numrering. Följande författningar berörs.

- 7 § lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap⁷⁸ – hänvisningen till 2 kap. 6 § föräldrabalken ändras till 2 kap. 7 § föräldrabalken.

⁷⁸ Vi föreslår i avsnitt 12.4.6 att rubriken till lagen ska vara lagen (1958:642) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap och att 7 § ska betecknas 8 §.

- 10 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453) – hänvisningarna till 1 kap. 4, 9, 13 och 14 §§, 2 kap. 1, 4–6 och 8–9 §§ och 3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken ändras till 1 kap. 5 §, 2 kap. 2, 5–8 och 10 §§ och 3 kap. 6, 7 och 9 §§ föräldrabalken.
- 1 § förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap⁷⁹ – hänvisningen till 2 kap. 6 § föräldrabalken ändras till 2 kap. 7 § föräldrabalken.
- 1 § förordningen (2021:1046) om digital bekräftelse av föräldraskap – hänvisningen till 1 kap. 4 a § föräldrabalken ändras till 1 kap. 4 § föräldrabalken.

Vårt förslag till nya 1–3 kap. föräldrabalken innebär vidare att bestämmelserna får ett enklare och modernare språk. Detta bör återspeglas i andra bestämmelser som rör frågor om föräldraskap, t.ex. ska ”är myndig” ersättas med ”har fyllt 18 år” i 7 § andra stycket förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.

⁷⁹ Vi föreslår i avsnitt 12.4.6 att rubriken till förordningen ska vara förordningen (1969:624) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av föräldraskap.

13 Utökade möjligheter till adoption

13.1 Vårt uppdrag och allmänna utgångspunkter

En adoption innebär att det skapas ett familjerättsligt förhållande mellan adoptivföräldern och adoptivbarnet. Genom adoptionen betraktas adoptivbarnet i rättsligt hänseende som adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Om någon har adopterat en makes eller sambos barn, s.k. styvbarnsadoption, ska den adopterade dock anses som parets gemensamma barn.

I dag är det endast makar och sambor som får adoptera gemensamt eller som kan åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom att adoptera sin partners barn. Makar eller sambor måste också som huvudregel adoptera gemensamt. Det har dock i olika sammanhang påpekats att det, särskilt vid vuxenadoption, kan finnas behov av att möjliggöra gemensam adoption och styvbarnsadoption även efter det att makar eller sambor har separerat. Vidare har det gjorts gällande att en make eller sambo kan ha behov av att adoptera ensam i fler fall än vad som är möjligt i dag. Frågorna uppmärksammades bland annat i samband med 2018 års adoptionsreform (se prop. 2017/18:121 s. 67 och bet. 2017/18:CU14 s. 28 och 29). De har också varit föremål för återkommande diskussioner i riksdagen och media (se bland annat svar på skriftlig fråga 2019/20:537 och kommittémotion 2020/21:3248).

Adoption är för många människor ett viktigt sätt att få juridisk bekräftelse på sin familj. Enligt våra direktiv kan det tänkas att ett barn senare i livet genom adoption vill manifestera sin relation till en bonusförälder som barnet vuxit upp med, trots att bonusföräldern inte längre är gift eller sambo med barnets förälder. På motsvarande sätt kan någon som har vuxit upp i ett familjehem vilja bli adopterad av de tidigare familjehemsföräldrarna men att de då har separerat. Vid dödsfall inom familjen kan det tänkas att någon som har vuxit upp med en bonusförälder vill bli adopterad av denne utan att släktskapet

till den avlidna föräldern upphör. Som regelverket ser ut är det i dag inte möjligt med adoption i någon av dessa situationer. Reglerna tillåter inte heller att den som är gift eller sambo ensam adopterar t.ex. en tidigare makes barn eller ett tidigare familjehemsplacerat barn.

Enligt våra direktiv kan det hävdas att reglerna om gemensam adoption och styvbarnsadoption är alltför restriktiva och inte i tillräcklig utsträckning tillåter att starka familjeband som ett barn har skapat med en social förälder kan formaliseras genom adoption efter separation eller dödsfall. Vårt uppdrag är därför att ta ställning till om det ska bli möjligt med gemensam adoption för personer som inte längre är gifta eller sambor med varandra och om det ska bli möjligt med styvbarnsadoption av en tidigare makes eller sambos barn. Uppdraget omfattar inte att överväga möjligheter till gemensam adoption för andra än tidigare makar eller sambor.

En självklar utgångspunkt för våra överväganden är att adoptionsreglerna ska utformas utifrån barnets bästa. Reglerna ska också stå i överensstämmelse med de fri- och rättigheter som garanteras i bland annat Europakonventionen.

13.2 Tidigare överväganden och kritiken mot nuvarande regelverk

Regelverket om adoption innehåller vissa generella begränsningar av vem som får adoptera. Bland annat ska den som vill adoptera ha fyllt 18 år. Vidare är det bara makar och sambor som får adoptera gemensamt och som kan åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Som huvudregel är det inte heller tillåtet för en make eller sambo att adoptera utan medverkan av den andra maken eller sambon. Makar och sambor får alltså som utgångspunkt endast adoptera gemensamt.

Att sambor får adoptera gemensamt är en relativt ny företeelse. Fram till 2018 var möjligheten till gemensam adoption förbehållen gifta par. Enligt förarbetena till den tidigare regleringen ansågs detta bäst motsvara avsikten med adoption – att skapa ett förälder-barnförhållande. Vidare bedömdes att syftet med adoptionen skulle förfelas om två personer som inte var gifta med varandra gemensamt fick anta adoptivbarn. En sådan adoption befarades också medföra

olösliga svårigheter i fråga om fördelningen av ”föräldramakten” mellan adoptanterna (se NJA II 1917 s. 483).

I dag ser emellertid familjebildningen inte ut på samma sätt som när adoptionsreglerna infördes för mer än 100 år sedan. I förarbetena till den modernisering av adoptionsreglerna som gav sambor rätt att adoptera, framhölls att det väsentliga för barnet är att det par som vill adoptera kan erbjuda en stabil och trygg uppväxtmiljö och detta gäller oavsett vilken samlevnadsform ett par väljer. När det gäller styvbarnsadoption och adoption av ett barn som är eller har varit familjehemsplacerat hos den som ansöker om adoption ansågs det vidare naturligt att inte göra någon skillnad mellan makar och sambor. I dessa fall har sökandena redan en relation till barnet och det framstod som obefogat att valet av samlevnadsform i en sådan situation skulle avgöra om barnet kan få den trygghet som en adoption innebär. Detsamma bedömdes gälla vid vuxenadoption (prop. 2017/18:121 s. 31).

Som framgår ovan har regelverket om adoption kritiserats. Enligt kritikerna är de generella begränsningar som bland annat förhindrar tidigare makar och sambor från att adoptera gemensamt omoderna. Kritiken uppmärksammades redan i samband med 2018 års adoptionsreform. Frågorna hade dock inte övervägts av den utredning som låg till grund för reformen och regeringen ansåg sig därför förhindrad att närmare behandla dem (prop. 2017/18:121 s. 67).

De generella begränsningarna av vem som får adoptera skapar, som kritikerna uppmärksammat, framför allt problem för tidigare makar och sambor som vill åstadkomma en styvbarnsadoption eller en adoption av ett barn som har varit familjehemsplacerat hos dem. Det kan dock uppstå problem även i andra fall när makar och sambor har separerat och vill adoptera gemensamt. I det enskilda fallet kan den generella begränsningen av tidigare makars och sambors möjligheter att uppnå gemensamt föräldraskap genom adoption förhindra en adoption som i övrigt kan vara lämplig. Om en bonusförälder har separerat från sin make eller sambo eller om maken eller sambon har avlidit är det inte längre möjligt för bonusföräldern att adoptera sitt bonusbarn och åstadkomma ett gemensamt föräldraskap med sin tidigare partner. Det är inte heller möjligt för separerade familjehemsföräldrar att gemensamt adoptera det barn som har varit familjehemsplacerat hos dem. Möjligheterna att genomföra en adoption som i och för sig kan vara lämplig begränsas också genom bestämmelsen att makar eller sambor i regel endast får adoptera gemensamt, om

adoptionen inte avser den andra makens eller sambons barn. Om en bonusförälder eller familjehemsförälder efter separationen har gift sig eller blivit sambo med en ny partner får han eller hon alltså endast adoptera tillsammans med sin nya partner. Det undantag som finns – att den nya partnern är varaktigt förhindrad att adoptera – blir i regel inte tillämpligt. Detsamma gäller om den som ansöker om adoption var ensamstående som familjehemsförälder. Om familjehemsföräldern har gift sig eller blivit sambo vid tidpunkten för adoptionsansökan kommer familjehemsföräldern inte att få adoptera det barn som har varit familjehemsplacerat hos honom eller henne utan sin partner, vilket blir problematiskt om partnern inte har en föräldra-barnrelation till barnet.

Familjer kan se olika ut och många barn växer i dag upp i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen. Frågan är därför om det fortfarande är motiverat att upprätthålla en generell begränsning som förhindrar tidigare makar eller sambor att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap. Frågan är också om det i övrigt är motiverat att generellt inskränka möjligheterna för en make eller sambo att ensam adoptera ett barn som inte har en föräldra-barnrelation till den andra maken eller sambon.

13.3 Tidigare makar eller sambor ska kunna åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption

Förslag: En person som har varit gift eller sambo ska med den tidigare makens eller sambons samtycke kunna adoptera hans eller hennes barn genom styvbarnsadoption. Något samtycke ska dock inte krävas när den tidigare maken eller sambon är avliden.

Möjligheten till styvbarnsadoption ska avse både underåriga och vuxna och ska inte begränsas av om den som ansöker om adoption är gift eller sambo med en ny partner.

Den som har adopterats ska anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Om den som har adopterats är underårig ska de tidigare makarna eller samborna ha gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft. Om den tidigare maken eller sambon är avliden ska dock den som adopterar bli ensam vårdnadshavare.

Under 2020 adopterades 1 141 personer i Sverige, varav 508 barn. Av det totala antalet adoptioner var mindre än 10 procent s.k. internationella adoptioner, dvs. adoptioner av barn med hemvist i utlandet där den eller de som adopterade hade hemvist i Sverige (se 1 § lagen [1997:192] om internationell adoptionsförmedling). Resterande adoptioner, som avsåg totalt 1 030 adoptivbarn, var s.k. nationella adoptioner. Av de nationella adoptionerna var merparten, drygt 82 procent eller totalt 844 adoptioner, styvbarnsadoptioner. De flesta adoptioner som genomförs i Sverige i dag är alltså styvbarnsadoptioner. Majoriteten av styvbarnsadoptionerna, 60 procent, avsåg vuxna och resterande, totalt 339 adoptioner, avsåg barn.¹

Frågor om adoption bör i största möjliga utsträckning bygga på individuella bedömningar utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Generella begränsningar bör uppställas endast om det finns sakliga skäl för det (se prop. 2017/18:121 s. 30).

Vi kan inledningsvis konstatera att det inte finns något internationellt åtagande som hindrar att andra än makar eller sambor ges möjlighet att adoptera gemensamt eller genom styvbarnsadoption åstadkomma ett gemensamt föräldraskap. Den i Haag den 29 maj 1993 antagna konventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner (1993 års Haagkonvention) omfattar visserligen endast ”makar”, med vilket avses två personer av olika kön som är gifta med varandra. Konventionen är därför inte tillämplig på internationella adoptioner som genomförs av olikkönade par som inte är gifta eller av samkönade par. Konventionen hindrar dock inte att konventionsstaterna ger andra personer möjlighet att gemensamt adoptera barn, men sådana adoptioner omfattas inte av konventionen och dess system med samarbete (jfr prop. 2001/02:123 s. 33 och prop. 2017/18:121 s. 30). Inte heller Europakonventionen utgör något hinder mot att tillåta tidigare makar och sambor att adoptera gemensamt. Det som är väsentligt utifrån rätten till privatliv och familjeliv enligt artikel 8 i konventionen är att både barnets och föräldrarnas intressen vägs in i bedömningen av om en adoption bör beviljas, inte vem som adopterar barnet (se bland annat *Söderbäck mot Sverige* och *AK och L mot Kroatien*).²

¹ Statistiken har tagits fram av Skatteverket och bygger på uppgifter i folkbokföringsdatabasen. Uppgifterna finns diarieförda hos utredningen.

² *Söderbäck mot Sverige* (113/1997/897/1109), dom den 28 oktober 1998, och *AK och L mot Kroatien* (37956/11), dom den 8 januari 2013.

I dag är det relativt vanligt att barn har separerade föräldrar och att föräldrarna också har nya relationer. Drygt 25 procent av alla barn i Sverige har särlevande föräldrar. Av dessa barn har drygt 40 procent också en möjlig bonusförälder (för närmare uppgifter, se avsnitt 14.2). Att ett barns föräldrar separerar innebär i regel en stor förändring för familjen men behöver i sig inte innebära negativa konsekvenser för barnet. Forskningen på området visar att det inte är det faktum att föräldrarna har separerat som är riskfaktorn för psykisk och fysisk ohälsa, utan barnets utsatthet för konflikter (se avsnitt 10.3.3). I det enskilda fallet behöver alltså barnet inte påverkas negativt av att ha separerade föräldrar och inte heller av att någon av eller båda föräldrarna har en ny partner.

När avsikten med adoptionen är att befästa en redan existerande familjerelation mellan en bonusförälder och ett bonusbarn bör det enligt vår uppfattning finnas starka sakliga skäl för att upprätthålla en generell begränsning som förhindrar tidigare makar eller sambor att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Det kan i dessa fall ifrågasättas om det är rimligt att det är bonusförälderns fortsatta samlevnad med bonusbarnets rättsliga förälder som avgör om barnet kan få den trygghet som en adoption innebär.

Behovet av styvbarnsadoption kan uppstå både för underåriga och vuxna bonusbarn. Om den tidigare maken eller sambon är avliden finns det, enligt vår uppfattning, inte några direkta nackdelar med att göra det möjligt för den efterlevande maken eller sambon att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap med sin avlidna partner genom adoption. Detta gäller såväl vuxna som underåriga bonusbarn. Sådana styvbarnsadoptioner tillåts också i de flesta av våra nordiska grannländer.

Om de tidigare makarna eller samborna har separerat är det, som framgår ovan, inte separationen i sig som utgör en riskfaktor, utan den eventuella förekomsten av konflikter som går ut över barnet. Frågan är alltså om risken för att det uppstår sådana konflikter motiverar ett generellt hinder för tidigare makar eller sambor att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption.

En adoption av en makes eller sambos barn kräver som huvudregel samtycke från maken eller sambon. Det är rimligt att motsvarande krav på samtycke ska gälla även vid styvbarnsadoption av en tidigare makes eller sambos barn. Att de tidigare makarna eller samborna är överens om adoptionen innebär, enligt vår uppfattning,

att det generellt sett får anses finnas goda förutsättningar för ett gemensamt föräldraskap. Detta talar för att de tidigare makar eller sambor som vill uppnå ett gemensamt föräldraskap genom styvbarns-adoption kommer att kunna hantera eventuella konflikter på ett sätt som inte drabbar barnet.

Som framgår ovan kan en styvbarns-adoption aktualiseras både för bonusbarn som inte har fyllt 18 år och för vuxna bonusbarn. Vuxna barn påverkas i regel mindre av föräldrarnas inbördes relation. Om adoptionen avser en vuxen finns det därför inte på samma sätt som vid en adoption av ett barn, risk för att bonusbarnet påverkas negativt av en eventuell konflikt mellan föräldrarna. Barnet har i regel flyttat hemifrån och står inte under någons vårdnad, vilket innebär att de tidigare makarna eller samborna inte behöver fatta gemensamma beslut i frågor som rör barnet.

Om bonusbarnet är underårigt måste hänsyn tas till de negativa effekter barnet kan drabbas av om det uppstår en konflikt mellan bonusföräldern och den tidigare maken eller sambon efter adoptionen. Barnet är i det fallet beroende av att föräldrarna kan fatta gemensamma beslut i frågor som rör barnet. Detta ska dock vägas mot de fördelar som kan finnas för barnet att få den befintliga familjere-lationen till bonusföräldern bekräftad genom en adoption. Det kan t.ex. finnas starka skäl för att möjliggöra en styvbarns-adoption om barnet har vuxit upp med bonusföräldern större delen av sitt liv och barnet inte har någon annan rättslig förälder eller inte har någon kontakt med denne. Det kan också i andra fall finnas tungt vägande skäl för att möjliggöra en styvbarns-adoption av en tidigare makes eller sambors barn, t.ex. om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning i utlandet med hjälp av en anonym spermiedonator och makarna eller samborna separerar innan en styvbarns-adoption har genomförts. I det fallet har det redan från barnets födelse varit de tidigare makarnas eller sambornas avsikt att de gemensamt ska vara barnets föräldrar. Barnet har inte heller någon annan rättslig förälder.

Sammantaget är det vår bedömning att det inte finns tillräckliga skäl för att upprätthålla ett generellt hinder mot att tidigare makar eller sambor kan åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarns-adoption. Detta gäller såväl när adoptionen avser en vuxen som när adoptionen avser ett barn. Det är i stället en bättre ordning att dödsfallet, eller separationen och risken för konflikter mellan föräldrarna, beaktas inom ramen för domstolens lämplighetsbedöm-

ning som en av flera faktorer att ta hänsyn till i det enskilda fallet. En ansökan om adoption får nämligen bara beviljas om adoptionen vid en bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet bedöms vara lämplig. När adoptionen avser ett barn ska barnets behov av adoption och sökandens lämplighet att adoptera särskilt beaktas vid bedömningen av om adoptionen är lämplig. Barnets bästa ska ges störst vikt. Vidare ska barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Om barnet har fyllt 12 år, får adoptionen i allmänhet inte beviljas utan barnets samtycke. När adoptionen avser en vuxen krävs det, utöver att adoptionen är lämplig, att det finns särskild anledning till adoptionen med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och den som sökanden vill adoptera.

Vårt förslag är därför att en person som har varit gift eller sambo ska kunna adoptera den tidigare makens eller sambons barn genom styvbarnsadoption.³ I likhet med vad som i dag gäller för makar eller sambor ska en sådan adoption som huvudregel kräva den tidigare makens eller sambons samtycke. Liksom för makar och sambor ska det dock inte krävas något samtycke om den tidigare maken eller sambon är varaktigt förhindrad att samtycka, vistas på okänd ort eller det finns synnerliga skäl. Samtycke ska inte heller krävas när den tidigare maken eller sambon är avliden.

I vissa fall kan en av eller båda de tidigare makarna eller samborna ha gift sig eller blivit sambo med en ny partner när frågan om styvbarnsadoption aktualiseras. Att en tidigare make eller sambo vars barn adoptionen avser har en ny partner utgör inte något generellt hinder mot att bevilja en styvbarnsadoption. Han eller hon är redan förälder till barnet och prövas därför inte som adoptivförälder inom ramen för ansökan om adoption. Enligt vår uppfattning är det rimligt att detsamma gäller om det är den som ansöker om adoption som har en ny partner. Inte heller detta bör alltså utgöra något generellt hinder mot att bevilja adoptionen. Vi föreslår därför att den sökande i dessa fall ska få adoptera utan sin nya partner.

³ Det kan noteras att våra förslag inte enbart kommer att träffa situationen att en bonusförälder vill uppnå gemensamt föräldraskap med sin tidigare make eller sambo. De kommer också att göra det möjligt för en ursprunglig förälder som har fått sitt föräldraskap hävt när barnet adopterades av en bonusförälder att genom adoption återigen bli rättslig förälder till barnet tillsammans med sin tidigare make eller sambo. Behovet av en sådan adoption lär vara ovanligt, men kan förekomma (se skriftlig fråga 1999/2000:1008).

Våra förslag innebär att vissa generella hinder mot adoption slopas. De medför dock inte några förändringar i övrigt. För att en adoption ska beviljas kommer det även fortsättningsvis att krävas att den bedöms vara lämplig. Att adoptionen syftar till att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap för ett par som inte längre är gifta eller sambor blir en omständighet att beakta inom ramen för den helhetsbedömning som ska göras. Även övriga förutsättningar för adoption ska vara uppfyllda. Exempelvis krävs det i regel samtycke från ett barn som har fyllt 12 år och från barnets andra förälder om bonusbarnet är underårigt och den andra föräldern är vårdnadshavare.

Rättsverkningarna av en styvbarnsadoption är att den som har adopterats anses som makarnas eller sambornas gemensamma barn och inte längre anses som barn till en annan tidigare förälder. Motsvarande rättsverkningar bör gälla vid en styvbarnsadoption av en tidigare makes eller sambos barn. Detta innebär att den som har adopterats ska anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Det juridiska bandet till en annan tidigare förälder kommer alltså att upplösas.

Om den som har adopterats är underårig gäller i dag att makarna eller samborna får gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft. Det finns inte skäl att ha en annan ordning vid styvbarnsadoption av en tidigare makes eller sambos barn. Även tidigare makar eller sambor ska alltså få gemensam vårdnad om barnet vid tidpunkten för adoptionsbeslutet. Om den tidigare maken eller sambon har avlidit ska dock den som adopterar bli ensam vårdnadshavare.

13.4 Familjehemsföräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare ska kunna adoptera gemensamt även efter en separation

Förslag: Tidigare makar eller sambor ska gemensamt kunna adoptera någon som är eller har varit familjehemsplacerad hos dem. Tidigare makar eller sambor ska också gemensamt kunna adoptera någon som de är eller har varit särskilt förordnade vårdnadshavare för.

Möjligheten till adoption ska avse både underåriga och vuxna och inte begränsas av om någon av de tidigare makarna eller samborna har gift sig eller blivit sambo med en ny partner.

Den som har adopterats ska anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Om den som har adopterats är underårig ska de tidigare makarna eller samborna ha gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft.

År 2020 genomfördes 111 internationella adoptioner och 186 nationella adoptioner som inte var styvbarnsadoptioner (övriga nationella adoptioner). Av de övriga nationella adoptionerna avsåg 128 vuxna, 51 barn mellan 1 och 17 år och 7 barn yngre än 1 år. Av statistiken framgår att 24 av de vuxna adoptivbarnen adopterades av den efterlevande maken till en avlidnen förälder. Vidare adopterades 3 av de vuxna adoptivbarnen troligen av en efterlevande sambo⁴ till en avlidnen förälder. Av statistiken framgår också att merparten av övriga 162 adoptivbarn redan hade ett registrerat samband till sina adoptivföräldrar i folkbokföringen vid tidpunkten för adoptionen. Av dessa 162 adoptivbarn adopterades drygt 25 procent av sin nuvarande eller tidigare vårdnadshavare (32 vuxna adoptivbarn och 9 underåriga) och drygt 46 procent av en annan vuxen person⁵ än en vårdnadshavare som adoptivbarnet antingen bodde eller hade bott hos (34 vuxna adoptivbarn och 41 underåriga).⁶ Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör en förälder eller vårdnadshavare (6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen [2001:453]). Enligt uppgifter till utredningen från Familjerättssocionomernas Riksförening är det ovanlig med s.k. privatplaceringar av barn. Barn som bor i ett annat enskilt hem än en förälders eller vårdnadshavares är i regel placerade i familjehem.⁷ Det är därför troligt att merparten av de som adopterades av en annan vuxen än en vårdnadshavare som de antingen

⁴ Samboförhållanden registreras inte i folkbokföringen. Med trolig sambo avses här en annan vuxen person som adoptivföräldern har varit folkbokförd tillsammans med.

⁵ En s.k. annan person som den registrerade har samband med inom folkbokföringen (se 5 § förordningen [2001:589] om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet).

⁶ Statistiken har tagits fram av Skatteverket och bygger på uppgifter i folkbokföringsdatabasen. Uppgifterna finns diarieförda hos utredningen (2021-09-16 och 2021-12-03).

⁷ Uppgifterna lämnades av representanter från Familjerättssocionomernas Riksförening i möte med utredningen den 28 september 2021. Protokoll från mötet finns diariefört hos utredningen.

bodde eller hade bott hos, adopterades av en nuvarande eller tidigare familjehemsförälder. Det kan vidare nämnas att en vuxenadoption endast får beviljas om det finns särskild anledning till adoptionen med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och den som sökanden vill adoptera. I samtliga fall av vuxenadoption bör det alltså ha funnits någon form av personligt förhållande mellan adoptivbarn och adoptivförälder.

Enligt våra direktiv ska vi överväga möjligheten för tidigare makar och sambor att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap även i andra fall än vid styvbarnsadoption. Som framgår av avsnitt 13.3 bör en generell begränsning av vem som får adoptera gemensamt endast upprätthållas om det finnas sakliga skäl för det.

För att en vuxenadoption ska beviljas krävs alltid att det finns ett personligt förhållande mellan sökanden och den som sökanden vill adoptera. En adoption av ett barn kan dock antingen avse någon som den sökande redan har en befintlig familjrelation till eller ett barn som den sökande inte känner sedan tidigare. Enligt vår uppfattning finns det sakliga skäl för att behålla kravet på att de som vill adoptera gemensamt ska vara gifta eller sambor när adoptionen avser ett barn som de sökande inte har någon tidigare relation till. I de fallen finns det inte några fördelar för barnet att bli adopterat av ett specifikt par. Det väsentliga är att barnet får en stabil och trygg uppväxtmiljö. Även om ett barn inte behöver påverkas negativt av att växa upp med separerade föräldrar får det generellt sett anses vara förenat med svårigheter att som separerat par erbjuda ett barn som ingen i paret har någon tidigare relation till tillräcklig trygghet och stabilitet. Det är inte heller rimligt att utsätta barnet för risken att en konflikt mellan de separerade makarna eller samborna uppstår efter adoptionen. När det gäller internationella adoptioner bör det också beaktas att det finns omfattande forskning som visar att internationellt adopterade barn har en högre risk för psykisk ohälsa senare i livet.⁸

Situationen är annorlunda om adoptionen avser ett barn eller en vuxen som de sökande redan har en befintlig familjrelation till. I det fallet befäster adoptionen ett redan existerande förälder-barnförhållande och det bör därför krävas starka sakliga skäl för att upprätthålla en

⁸ Cederblad, Marianne (2003). *Sammanställning av forskning avseende adoptivbarn och deras liv efter adoptionen*. Sammanställningen gjordes på uppdrag av Utredningen om internationella adoptioner (SOU 2003:49).

generell begränsning som hindrar tidigare makar och sambor från att adoptera gemensamt.

Barn som växer upp med andra vuxna än sina föräldrar är i regel placerade i familjehem. Ett barn får nämligen inte tas emot för vård och fostran i ett annat enskilt hem än det som tillhör en förälder eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne utan medgivande av socialnämnden (6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen). Debatten om tidigare makars och sambors möjligheter att adoptera gemensamt har också i princip enbart handlat om separerade familjehemsföräldrar. Det förekommer dock att barn växer upp med en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare utan någon föregående familjehemsplacering hos vårdnadshavaren. Våra överväganden om möjligheterna att adoptera gemensamt som tidigare makar eller sambor kommer därför att omfatta både familjehemsföräldrar och särskilt förordnade vårdnadshavare.

Liksom vid styvbarnsadoption kan frågan om adoption aktualiseras både för barn under 18 år och för vuxna barn. Om två särskilt förordnade vårdnadshavare separerar behåller de i regel gemensam vårdnad om barnet (jfr 6 kap. 10 b § andra stycket föräldrabalken). Barnet kan alltså även efter separationen fortsatt växa upp med båda vårdnadshavarna. Detsamma gäller om två familjehemsföräldrar separerar. I det fallet är det socialnämnden som beslutar om barnets fortsatta placering. Om socialnämnden beslutar att barnet ska vara placerat hos en av familjehemsföräldrarna efter separationen, ska barnets behov av kontakt med den tidigare familjehemsföräldern beaktas inom ramen för socialnämndens arbete med att följa upp genomförandeplanen. Barnet kan också, om det bedöms vara förenligt med hans eller hennes bästa, bo växelvis.⁹ En separation mellan familjehemsföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna kan även inträffa när barnet är vuxet och har flyttat hemifrån. Ett barns behov av att befästa sin relation med båda familjehemsföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna genom en gemensam adoption kan alltså vara lika stort efter en separation. Alternativet – att barnet ska tvingas välja bort någon av de nuvarande eller tidigare familjehemsföräldrarna eller vårdnadshavarna för att kunna genomföra en adoption som i övrigt kan vara lämplig – framstår inte som rimligt. Detta gäller särskilt vid vuxenadoption då barnet inte påverkas av föräldrarnas inbördes relation på samma sätt som ett barn som

⁹ Socialstyrelsen (2020). Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten, s. 261.

fortfarande bor hemma och står under föräldrarnas vårdnad. Som framgår ovan är det vidare inte separationen i sig som utgör en riskfaktor för barnet utan eventuella konflikter mellan de vuxna. Som utgångspunkt får tidigare makar eller sambor som är överens om att gemensamt adoptera ett barn som de har en befintlig familjerelation till generellt sett ha goda förutsättningar för ett gemensamt föräldraskap. Risker för konflikter mellan föräldrarna som påverkar barnet negativt ska också vägas mot de fördelar som en adoption innebär. Enligt vår uppfattning bör en sådan avvägning göras i det enskilda fallet inom ramen för den lämplighetsbedömning som alltid ska ske. Detta gäller såväl när adoptionen avser en vuxen som när adoptionen avser ett barn.

Vår bedömning är därför att det inte finns tillräckliga skäl för att begränsa möjligheterna till gemensam adoption för tidigare makar eller sambor när adoptionen avser någon som är eller har varit familjehemsplacerad hos dem. Detsamma gäller om adoptionen avser någon som de tidigare makarna eller samborna är eller har varit särskilt förordnade vårdnadshavare för. På samma sätt som vi föreslår för styvbarnsadoption bör inte heller möjligheterna till adoption begränsas av om någon av de tidigare makarna eller samborna har gift sig eller blivit sambo med en ny partner. Det bör i dessa fall alltså vara möjligt att adoptera utan den nya partnern. Vi föreslår därför att dessa generella hinder för adoption ska avskaffas. Som vi har nämnt tidigare medför sloandet av generella begränsningar inte att förutsättningarna för adoption förändras i övrigt. För att en adoption ska beviljas krävs exempelvis även fortsättningsvis att den bedöms vara lämplig. När adoptionen avser ett barn är det barnets bästa som ska ges störst vikt. Vidare ska barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Att adoptionen syftar till att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap för ett par som inte längre är gifta eller sambor blir en omständighet att beakta inom ramen för den helhetsbedömning som ska göras.

I likhet med vad vi föreslår för gemensamt föräldraskap som etableras genom styvbarnsadoption (se avsnitt 13.3) ska den som har adopterats anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Om den som har adopterats är underårig ska, liksom i andra fall när gemensamt föräldraskap etableras genom adoption, de tidigare makarna eller samborna få gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft.

13.5 En make eller sambo ska alltid ensam kunna adoptera ett familjehemsplacerat barn eller ett barn som är eller har varit under hans eller hennes vårdnad

Förslag: En make eller sambo ska alltid ensam kunna adoptera någon som är eller har varit familjehemsplacerad hos honom eller henne. Detsamma ska gälla för någon som maken eller sambon är eller har varit särskilt förordnad vårdnadshavare för.

Våra tidigare överväganden utgår från situationen att den som ska adopteras har två separerade familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare när frågan om adoption aktualiseras. Adoption kan dock även bli aktuellt efter det att en av familjehemsföräldrarna eller de särskilt förordnade vårdnadshavarna har avlidit. Vidare är det möjligt att bli familjehemsförälder eller särskilt förordnad vårdnadshavare som ensamstående. I de situationerna finns det inte något behov av gemensam adoption. Det kan däremot – om familjehemsföräldern eller den särskilt förordnade vårdnadshavaren gift sig eller blivit sambo senare i barnets liv – finnas ett behov av att adoptera utan sin partner. Om partnern inte har något förälder-barnförhållande till den som ska adopteras kommer det i regel inte finnas något önskemål om att också partnern ska bli förälder till honom eller henne. En sådan adoption skulle sannolikt inte heller bedömas vara lämplig. För att adoptionen ska kunna genomföras och familjehemsföräldern eller vårdnadshavaren ska kunna bli ensam förälder till adoptivbarnet krävs därför att det görs ett undantag till regeln om att makar och sambor endast får adoptera gemensamt. Det finns enligt vår bedömning inte några sakliga skäl för att generellt begränsa en adoption i dessa fall. Vi föreslår därför att en make eller sambo alltid ska kunna adoptera ett familjehemsplacerat barn eller någon som är eller har varit under hans eller hennes vårdnad ensam.

13.6 Det bör inte krävas samtycke från en ny partner eller att den nya partnern yttrar sig i adoptionsärendet

Bedömning: Det bör inte krävas att en ny make eller sambo till den som adopterar samtycker till adoptionen.

Det bör inte heller krävas att en ny make eller sambo ges tillfälle att yttra sig över adoptionsansökan.

En ny partner till den som adopterar bör inte ha vetorätt ...

Våra förslag innebär att tidigare makar och sambor ges möjlighet att åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom adoption och att en make eller sambo i större utsträckning än vad som gäller i dag ges möjlighet att prövas som adoptionsförälder utan den andra maken eller sambon. Förslagen påverkar dock inte de allmänna förutsättningarna för adoption. För att en adoption ska beviljas måste den alltså fortfarande vara lämplig med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Det finns också vissa krav på samtycke.

Om den som ska adopteras har fyllt 12 år måste han eller hon i regel samtycka till adoptionen. Om adoptionen avser ett barn under 18 år krävs vidare samtycke från en förälder som är vårdnadshavare. Något samtycke behövs dock inte om föräldern är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande, föräldern vistas på okänd ort, eller det finns synnerliga skäl. Om föräldrarna inte är vårdnadshavare för barnet utan barnet i stället har en särskilt förordnad vårdnadshavare gäller motsvarande krav på samtycke den särskilt förordnade vårdnadshavaren. Enligt förarbetena är undantaget vid synnerliga skäl avsett att tillämpas i särpräglade situationer då det framstår som mycket angeläget att en adoption kan genomföras trots att föräldern inte har lämnat sitt samtycke. Avsikten är att undantaget främst ska komma till användning vid internationell adoption. Det kan dock enligt förarbetena inte uteslutas att förutsättningarna kan anses uppfyllda även i andra fall. Undantaget är avsett att tillämpas i fall då det i det närmaste skulle framstå som stötande om adoptionen inte kan komma till stånd (se prop. 2017/18:121 s. 60, 151 och 152). I särpräglade undantagsfall skulle alltså t.ex. en styvbarnsadoption av en tidigare makes eller

sambos barn kunna beviljas trots att den tidigare maken eller sambon motsätter sig adoptionen (se även avsnitt 12.3.4).¹⁰

Som framgår ovan kan den som ansöker om adoption av t.ex. en tidigare makes eller sambos barn eller av ett familjehemsplacerat barn ha gift sig eller blivit sambo med en ny partner. Vårt förslag innebär att det inte kommer att finnas något generellt hinder mot att en make eller sambo i de fallen adopterar utan sin partner. Frågan är dock om den nya partnern bör ha samma vetorätt till adoptionen som en förälder som är vårdnadshavare.

Vi kan inledningsvis konstatera att en ny partner inte kommer att påverkas direkt av adoptionen. En adoption har rättsverkningsen att den som adopteras anses som adoptivföräldrarnas eller adoptivföräldrarnas barn och inte som barn till sina tidigare föräldrar. Det uppstår alltså inte någon rättslig relation till en adoptivförälders nya partner. Däremot kan den nya partnern komma att påverkas indirekt. Om adoptivföräldrarnas nya partner varaktigt kommer att bo tillsammans med adoptivbarnet och han eller hon antingen är gift med adoptivföräldern eller har ett eget barn med denne, kan den nya partnern bli underhållsskyldig gentemot adoptivbarnet (7 kap. 5 § föräldrabalken). Om adoptivföräldern och den nya partnern är gifta, kommer vidare partners arvsrätt att inskränkas genom adoptivbarnets rätt till arvslott och laglott. Den nya partnern kan alltså i viss utsträckning komma att påverkas ekonomiskt av adoptionen. Enligt vår uppfattning är detta dock inte tillräckligt för att motivera en vetorätt. Det bör därför inte krävas att en ny make eller sambo till den som adopterar samtycker till adoptionen.

... och inte heller ges tillfälle att yttra sig över adoptionsansökan

Som framgår ovan finns det vid adoption inte något krav på samtycke från en förälder som inte är vårdnadshavare. En förälder ska dock som utgångspunkt ges tillfälle att yttra sig i adoptionsärendet. Vi har ovan kommit fram till att det inte bör krävas att en ny partner

¹⁰ Jfr den bedömning som görs av Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige. Utredningen föreslår i sitt betänkande – Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall – ett uttryckligt undantag från samtyckeskravet när den som ansöker om adoption har haft för avsikt att vårda och fostra barnet som sitt eget sedan barnets födelse, adoptionen kommer att bekräfta en faktisk familjrelation mellan barnet och den som vill adoptera och det finns synnerliga skäl att bifalla adoptionen (SOU 2021:56 s. 243–259). Vår bedömning är dock att undantaget vid synnerliga skäl kan bli tillämpligt i den beskrivna situationen och att det alltså är tveksamt om det behövs något ytterligare undantag.

till den som ansöker om adoption samtycker till adoptionen. Frågan är om den nya partnern, på samma sätt som en förälder som inte är vårdnadshavare, bör ges möjlighet att yttra sig över adoptionsansökan.

Syftet med att ge någon tillfälle att yttra sig i adoptionsärendet är framför allt att se till att domstolen får in uppgifter från de som kan bidra med relevant information och därigenom säkerställa ett fullgott beslutsunderlag. Syftet är även att ge den som är direkt berörd av adoptionen en möjlighet att berätta om sin inställning. Som vi redan har konstaterat kan en ny partner till den som har ansökt om adoption i viss utsträckning beröras ekonomiskt av adoptionen. Den nya partnern berörs dock inte i sådan utsträckning att det ensamt motiverar en skyldighet för domstolen att ge honom eller henne tillfälle att yttra sig i adoptionsärendet. Frågan blir då hur relevanta de uppgifter en ny partner kan lämna är för domstolens bedömning av adoptionens lämplighet.

Om ansökan om adoption avser en vuxen, är det relationen mellan det vuxna barnet och den som ansöker om adoption som är av intresse för lämplighetsbedömningen. Den nya partnerns inställning till eller uppfattning om adoptionen kommer inte att ha någon betydelse för lämplighetsbedömningen. Om adoptionen avser ett barn kan den nya partnerns uppfattning ha viss betydelse för lämplighetsbedömningen. I det fallet är nämligen barnets hemförhållanden hos sökanden relevanta för bedömningen. Om t.ex. den nya partnern motsätter sig adoptionen och barnet kommer att bo tillsammans med honom eller henne kan det komma att påverka barnet negativt.

Ett ärende om adoption är indispositivt och domstolen har därför ytterst ansvaret för att utredningen i adoptionsärendet är tillräcklig (4 kap. 13 § föräldrabalken). Utredningsskyldigheten tar sikte på bland annat förhållandena hos sökanden. Vid adoption av ett barn fullgörs utredningsskyldigheten till stor del genom den adoptionsutredning som alltid ska genomföras av socialnämnden i ärendet (se prop. 2017/18:121 s. 154). Den nya partnerns inställning till adoptionen och annan relevant information för lämplighetsbedömningen ska alltså komma fram genom adoptionsutredningen. Det bör därför typiskt sett inte finnas några skäl att ge den nya partnern tillfälle att yttra sig. Det kan också nämnas att det redan i dag kan finnas andra personer i det hem adoptivbarnet kommer att bo i om adoptionen beviljas, t.ex. befintliga barn till den som ansöker om adoption. Även dessa kan komma att påverka barnets hemmiljö och detta hanteras

i dag inom ramen för adoptionsutredningen. Socialnämnden ska nämligen – i den utsträckning andra intressen än barnets bästa gör sig gällande i adoptionsärendet – utreda och redovisa dessa (se prop. 2017/18:121 s. 156). Om domstolen saknar ett klarläggande i en fråga som är av avgörande betydelse för utgången, ankommer det vidare på domstolen att genom materiell processledning försöka få till stånd ett sådant klarläggande. Det kan i vissa fall bli nödvändigt att hålla ett sammanträde i ärendet. Det finns alltså möjlighet för domstolen att ta in ytterligare underlag, t.ex. genom att låta en ny partner yttra sig i adoptionsärendet, i de fall det anses motiverat (se prop. 2017/18:121 s. 154 och 161). Vår sammantagna bedömning är därför att det inte bör krävas att en ny make eller sambo ges tillfälle att yttra sig över adoptionsansökan.

Statens offentliga utredningar 2022

Kronologisk förteckning

1. Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott. Ju.
2. En skärpt syn på brott mot journalister och utövare av vissa samhällsnyttiga funktioner. Ju.
3. Sveriges tillgång till vaccin mot covid-19 – framgång genom samarbete och helgardering. S.
4. Minska gapet. Åtgärder för jämställda livsinkomster. A.
5. Innehållsvillkor för public service på internet – och ordningen för beslut vid förhandsprövning. Ku.
6. Hälso- och sjukvårdens beredskap – struktur för ökad förmåga. Del 1 och 2. S.
7. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2022. Samhället, tekniken och etiken. M.
8. Rätt och rimligt för statligt anställda. Fi.
9. Avfallsbeskattning – En fråga om undantag? Fi.
10. Sverige under pandemin. Volym 1 Samhällets, företagens och enskildas ekonomi. Volym 2 Förutsättningar, vägval och utvärdering. S.
11. Handlingsplan för en långsiktig utveckling av tolktjänsten för döva, hörselskadade och personer med dövblindhet. S.
12. Startlån till förstagångsköpare av bostad. Fi.
13. Godstransporter på väg – vissa frågeställningar kring ett nytt miljöstyrande system. Fi.
14. Sänk tröskeln till en god bostad. Fi.
15. Sveriges globala klimatavtryck. M.
16. Ett förstärkt lagstöd för utlämnande av sekretesskyddade uppgifter till utlandet. Fö.
17. En modell för att mäta och belöna progression inom sfi. U.
18. EU:s förordning om terrorisminnehåll på internet – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Ju.
19. Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel. Ju.
20. Privatkopieringsersättningen i framtiden. Ju.
21. Rätt för klimatet. M.
22. Vägen till ökad tillgänglighet – delaktighet, tidiga insatser och inom lagens ram. S.
23. En oavvislig ersättningsrätt? Ju.
24. Materieförsörjningsstrategi. För vår gemensamma säkerhet. Fö.
25. Nya krav på betaltjänstleverantörer att lämna uppgifter. Fi.
26. Extraordinära smittskyddsåtgärder – en bedömning. S.
27. Begränsningar i möjligheterna för vissa aktörer att få tillstånd att bedriva öppenvårdsapotek. S.
28. Vår demokrati – värd att värna varje dag. Volym 1 och Volym 2, Antologin 100 år till. Ku.
29. Inkomstskatterapporter och några redovisningsfrågor. Ju.
30. Korttidsarbete under pandemin – en utvärdering av stödets betydelse. Fi.
31. Rätt och lätt – ett förbättrat regelverk för VAB. S.
32. Ko ihmisarvoa mitathiin. Tornionlaaksoalaisitten, kväänitten ja lantalaisitten eksklyteerinki ja assimileerinki Då människovärdet mättes. Exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset. Ku.
33. Om prövning och omprövning – en del av den gröna omställningen. M.

34. I mål – vägar vidare
för att fler unga ska nå målen
med sin gymnasieutbildning. U.
35. Tryggare i vårddyrket
– en översyn av vissa frågor inom
utbildning till sjuksköterska och
barnmorska. U.
36. Arbetslivskriminalitet
– en definition, en inledande
bedömning av omfattningen,
lärdomar från Norge. A.
37. Stärkt arbete med att bekämpa
bidragsbrott. Administrativt
sanktionssystem och effektivare
hantering av misstänkta brott. S.
38. Alla tiders föräldraskap – ett stärkt
skydd för barns familjeliv. Del 1 och 2.
Ju.

Statens offentliga utredningar 2022

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Minska gapet. Åtgärder för minskade livsinkomster. [4]

Arbetslivskriminalitet

– en definition, en inledande bedömning av omfattningen, lärdomar från Norge. [36]

Finansdepartementet

Rätt och rimligt för statligt anställda. [8]

Avfallsbeskattning – En fråga om undantag? [9]

Startlån till förstagångsköpare av bostad. [12]

Godstransporter på väg – vissa frågeställningar kring ett nytt miljöstyrande system. [13]

Sänk tröskeln till en god bostad. [14]

Nya krav på betaltjänstleverantörer att lämna uppgifter. [25]

Korttidsarbete under pandemin – en utvärdering av stödets betydelse. [30]

Försvarsdepartementet

Ett förstärkt lagstöd för utlämnande av sekretesskyddade uppgifter till utlandet [16]

Materieförsörjningsstrategi. För vår gemensamma säkerhet. [24]

Justitiedepartementet

Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott. [1]

En skärpt syn på brott mot journalister och utövare av vissa samhällsnyttiga funktioner. [2]

EU:s förordning om terrorisminnehåll på internet – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [18]

Utökade möjligheter att använda hemliga tvångsmedel. [19]

Privatkopieringsersättningen i framtiden. [20]

En oavvislig ersättningsrätt? [23]

Inkomstskatterapporter och några redovisningsfrågor. [29]

Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv. Del 1 och 2. [38]

Kulturdepartementet

Innehållsvillkor för public service på internet – och ordningen för beslut vid förhandsprövning. [5]

Vår demokrati – värd att värna varje dag. Volym 1 och Volym 2, Antologin 100 år till. [28]

Ko ihmisarvoa mitathiin. Tornionlaakso-laisitten, kväänitten ja lantalaisitten eksklyteerinki ja assimileerinki
Då människovärdet mättes.
Exkludering och assimilering av torne-dalingar, kväner och lantalaiset. [32]

Miljödepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2022. Samhället, tekniken och etiken. [7]

Sveriges globala klimatavtryck. [15]

Rätt för klimatet. [21]

Om prövning och omprövning – en del av den gröna omställningen. [33]

Socialdepartementet

Sveriges tillgång till vaccin mot covid-19 – framgång genom samarbete och helgardering. [3]

Hälso- och sjukvårdens beredskap – struktur för ökad förmåga. Del 1 och 2. [6]

- Sverige under pandemin. Volym 1
Samhällets, företagets och enskildas
ekonomi. Volym 2 Förutsättningar,
vägval och utvärdering. [10]
- Handlingsplan för en långsiktig utveckling
av tolktjänsten för döva, hörselskadade
och personer med dövblindhet. [11]
- Vägen till ökad tillgänglighet
– delaktighet, tidiga insatser och inom
lagens ram. [22]
- Extraordinära smittskyddsåtgärder – en
bedömning. [26]
- Begränsningar i möjligheterna för vissa
aktörer att få tillstånd att bedriva
öppenvårdsapotek. [27]
- Rätt och lätt
– ett förbättrat regelverk för VAB. [31]
- Stärkt arbete med att bekämpa bidrags-
brott. Administrativt sanktionssystem
och effektivare hantering av
misstänkta brott. [37]

Utbildningsdepartementet

- En modell för att mäta och belöna
progression inom sfi. [17]
- I mål – vägar vidare för att fler unga ska
nå målen med sin gymnasieutbildning.
[34]
- Tryggare i vårddyrket
– en översyn av vissa frågor inom
utbildning till sjuksköterska och
barnmorska. [35]